

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТИЧИНА ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.85:343.541(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ
В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д.М. Тичина**

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Тичина Д. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

У дослідженні реалізовано доктринальний підхід до формування в їх єдності кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих засад запобігання домашньому насильству в Україні з визначенням шляхів розв’язання низки фундаментальних і праксеологічних проблем в цій криміногенній надзвичайно чутливій соціальній сфері.

Доведено, що кримінальні правопорушення, пов’язані із домашнім насильством (за змістом ширше домашнього насильства, позаяк включає супутні кримінальні (за Кримінальним кодексом України) протиправні вияви фізичного (ст. 115–118, 120–127, 129, 135–137, 146), психічного (ст. 129, 134, 142, 143, 151-2, 154, 301, 303), економічного (ст. 150, 150-1, 164–167, 304), сексуального (ст. 152–156-1) насильства, стосовно яких ознаки домашнього насильства (ст. 126-1) вважаються предикатними.

Надано, поняття запобігання домашньому насильству як комплексу заходів уповноважених суб’єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих на захист життя і здоров’я, честі і гідності, недоторканості й безпеки людини; виявлення, припинення та недопущення домашнього насильства, кримінальних та інших пов’язаних з ним правопорушень; усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню; реабілітацію жертв, відшкодування завданої шкоди; застосування заходів карально-виховного та пробаційного впливу щодо кривдників з метою формування у них стійкого утримання від насильницької моделі поведінки.

Розроблено концепцію запобігання домашньому насильству в Україні, яка ґрунтується на міжнародних стандартах охорони прав і свобод людини, апробованій вітчизняною і зарубіжною практикою системи скоординованих кримінально-правових (відповідно до кримінальних правопорушень, пов'язаних з виявами фізичного, психічного, економічного та сексуального насильства), кримінологічних (кількісні та якісні показники правопорушень, характеристики та зв'язки кривдників і жертв, причини та умови) та кримінально-виконавчих (особа засудженого, карально-виховний вплив в умовах установ виконання покарань та пробація) заходів реагування, із визначенням та впровадженням в діяльність уповноважених державних інституцій комплексу науково обґрунтованих правових, організаційно-управлінських, інформаційно-аналітичних, виховних і поведінкових інструментів (рішень, методик, рекомендацій), спрямованих на моніторинг сфери сімейно-побутових відносин, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних (віктимогенних) чинників, прийняття на цій основі уповноваженими суб'єктами ефективних правових і регуляторних рішень, у тому числі відомчого (міжвідомчого) характеру, а також започаткування та впровадження у закладах вищої освіти спеціального курсу з сімейної кримінології (кримінофамілістика).

Визначено параметри (обсяги) і напрями імплементації кращих світових моделей охорони сім'ї та зарубіжного досвіду запобігання домашньому насильству, зокрема визнано перспективним для впровадження у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику кримінологічних програм: «закон і порядок» шляхом дієвого контролю за дотриманням умов обмежувальних заходів та посилення санкцій до кривдників (Велика Британія, Об'єднані Арабські Емірати, США, Фінляндія, ФРН); «домашня превенція» – створення вузькоспеціалізованих підрозділів з функціями запобігання, реагування, розслідування домашнього насильства (ФРН); «електронний контроль» поведінки кривдників та потерпілих (Франція); «фостерна сім'я» – реабілітація дітей-жертв домашнього насильства за методом фостерних (прийомних) сімей

(Австрія, Велика Британія, Ізраїль, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія).

На основі аналізу офіційної статистики за 2014–2023 рр. доведено, що в умовах поширення пандемії і воєнних дій на території України, при тенденції щорічного збільшення кримінального насильства, перманентно зростає й динаміка учинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством з тяжкими наслідками. На цій підставі теоретично обґрунтовано напрями удосконалення системи запобігання домашньому насильству на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуально-профілактичному й віктимологічному рівнях, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану, внутрішнього вимушеного переміщення й маргіналізації населення в цілому по країні та в розрізі окремих найбільш вразливих регіонів (зокрема особливостей правового режиму на деокупованих територіях).

Запропоновано комплекс правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських заходів впливу на царину сімейно-побутових відносин з метою запобігання домашньому насильству, які включають: моніторинг кримінологічної ситуації; постановку цілей, завдань і шляхів (способів) розв'язання проблем на засадах ефективності, оперативності, доцільності, результативності, оптимальності, партнерства, професіоналізму, економічності; попередню апробацію та впровадження прийнятих рішень в правотворчу і правозастосовну практику з моніторингом процесу реалізації (як варіант, в рамках пілотного проєкту); оцінку результатів досягнення визначених цілей з корегуванням відповідних рішень; розроблення в авторській редакції проєктів: Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 роки; Плану заходів щодо запобігання домашньому насильству в Україні на період до 2030 року; пробаційної програми «Інтеракція та фасилітація. Кроки до порозуміння» (індивідуально-профілактичні заходи впливу на засуджених за домашнє насильство).

Здійснено детермінантів (воєнно-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові, морально-психологічні), які обумовлюють інтенсифікацію деструкції сімейно-побутових стосунків на макро-, мікро- та особистісному рівнях, що дозволило сформулювати кримінологічний прогноз розвитку виявів домашнього насильства на найближчу й довгострокову перспективи.

Надана кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють домашнє насильство, з виокремленням соціально-демографічних (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки), соціально-рольових (соціальний статус та функції в різних сферах суспільного життя), кримінально-правових (судимість, рецидив, поведінка після відбуття покарання) та морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості, біопсихологічні й індивідуальні властивості та мотивуючі чинники психічного життя й поведінки особи) ознак, що виявляються (проявляються) у злочинній поведінці, детермінованій агресією у сімейно-побутових відносинах з розподілом на ситуативні (суспільна небезпека чітко не виражена, залежність від конфліктної ситуації); асоціальні (стійка антисоціальна протиправна спрямованість); злісні (чітко виражена агресивно-насильницька спрямованість); кримінально-виконавча характеристика засуджених з виокремленням критеріїв їх намірів та готовності до виправлення й ресоціалізації.

Виокремлені віктимологічні ознаки та властивості жертв жертв домашнього насильства на основі моделі взаємовідносин «кривдник – сімейно-побутова ситуація – жертва» з виокремленням чинників, що впливають на віктимність та віктимізацію (маргіналізація, алкоголізм, наркоманія, посттравматичний стресовий розлад, фізичні й поведінкові реакції на війну, мобілізацію, призив на службу й демобілізацію тощо); особливостей віктимної поведінки (гендерні ролі, терпимість, виховання, самостигматизація, звикання, залежність та ін.); механізм вчинення домашнього насильства (позиція жертви у віктимологічній ситуації) з розподілом жертв в залежності від різних форм

насильницької поведінки відносно них – пасивна, пасивно-провокуюча, імпульсивна, активний, агресивна.

Розкрито генезис становлення й розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні з виокремленням етапів: звичаєвий (IX –поч. XIV ст.); перехідний (з сер. XIV–XVI ст.); козацький (з XVII – поч. XVIII ст.); імперський (з сер. XVIII – поч. XX ст.); радянський (з 20-х рр. XX ст. до 1991 р.); сучасний (з 24 серпня 1991 р. по теперішній час) з визначенням на кожному етапі характеру впливу специфічних історичних, політичних, економічних, воєнних, ідеологічних, культурних та інших чинників на процес криміналізації діянь з ознаками домашнього насильства, оцінкою доктринальних підходів до встановлення кримінально-правових заходів реагування на такі протиправні прояви й застосування заходів негативного примусового характеру з огляду на стан законодавства та наявний науковий інструментарій.

Запропоновані шляхи унормування реалізації кримінологічної моделі запобігання домашньому насильству на основі консолідації правових (забезпечення виконання положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); організаційних (створення спеціальних мобільних груп реагування на прояви насильства в сім'ї); виховних (уведення у закладах середньої освіти обов'язкового вивчення питань підготовки дітей до майбутнього сімейного життя «Сім'я – майбутнє українського суспільства» й упровадження системи морального, правового і статевого виховання); інформаційних (посилення ролі і відповідальності медіа в частині обігу контенту, що впливає на суспільну мораль); медичних (удосконалення системи медичного обслуговування та розширення можливостей лікування від алкоголізму та наркоманії); соціальних (захист малозабезпечених сімей, допомога переселенцям); воєнних (реабілітація і психологічна підтримка військовослужбовців) напрямів.

Окреслені підходи до впровадження спеціалізованого курсу професійної підготовки поліцейських щодо запобігання домашньому насильству на основі

програм, розроблених з огляду на кращі зарубіжні практики: порядок (алгоритми) реагування на сімейно-побутові конфлікти, у тому числі у прифронтових і деокупованих територіях обслуговування, в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Науково доведено доцільність запровадження у практику запобігання кримінальним правопорушенням методики віктимологічного аналізу ситуації у сімейно-побутовій сфері як передумови віктимологічної профілактики (яка містить систему віктимологічного моніторингу жертв домашнього насильства шляхом: виявлення потенційних жертв; збирання та оцінки віктимологічної інформації; віктимологічного спостереження і супроводження; прогнозування індивідуальної поведінки осіб з підвищеною віктимністю; прийняття рішень щодо впровадження заходів віктимологічного характеру тощо).

Розкрито специфіку правового регулювання та основні компоненти впливу на засуджених в установах виконання покарань: каральний (вплив змісту покарання згідно Правил внутрішнього розпорядку, застосування зазначених у Кримінально-виконавчому кодексі України засобів виправлення); виховний (вплив на духовний розвиток засудженого, корекція його поведінки); психологічний (надання засудженому психологічної допомоги).

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальні правопорушення, кримінологічна характеристика, детермінанти, кривдник, жертва, реагування, запобігання домашньому насильству, Національна поліція України, моніторинг, засуджений, установа виконання покарань, пробація.

ANNOTATION

Tychyna D. M. Criminal-legal, criminological and criminal-executive principles of domestic violence prevention in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The study implements a doctrinal approach to the formation of criminal-legal, criminological and criminal-executive principles for the domestic violence prevention in Ukraine with the development of proposals and recommendations aimed at improving legislation, departmental (interdepartmental) regulation and relevant law enforcement practice.

It has been proved that «criminal offenses related to domestic violence» is broader in terms of the concept of «domestic violence», including the commission of the main criminal offense related to physical (Articles 115–118, 120–127, 129, 135–137, 146 of the Criminal Code of Ukraine); mental (Articles 129, 134, 142, 143, 151-2, 154, 301, 303 of the Criminal Code of Ukraine); economic (Articles 150, 150-1, 164–167, 304 of the Criminal Code of Ukraine); sexual (Articles 152–156-1 of the Criminal Code of Ukraine) types of domestic violence, in relation to which the signs of art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine is recognized as predicate.

The concept of «domestic violence prevention» is provided as a set of targeted measures of authorized subjects in accordance with national legislation and international legal acts aimed at protecting life and health, honor and dignity, integrity and security of a person; detection, termination and prevention of domestic violence, criminal and other offenses related to it; elimination of the causes and conditions that contribute to their perpetration; rehabilitation of victims, compensation for damage caused; application of measures of punitive-educational and probationary influence on offenders with the aim of forming an intolerant attitude towards a violent model of behavior.

The concept of domestic violence prevention in Ukraine has been developed, being based on international standards for the protection of human rights and freedoms,

the system of coordinated criminal law approved by domestic and foreign practice (corresponding to criminal offenses related to domestic violence of a physical, mental, economic and sexual nature), criminological (quantitative and qualitative indicators, characteristics of the criminal and the victim of assault, determinants) and criminal enforcement (convicted person, punitive and educational impact in the conditions of institutions for the execution of punishments and probation) response measures, with the development and introduction into the activities of authorized security sector institutions, of a complex of scientifically based legal, informational and analytical, cultural, educational and behavioral tools (decisions, methods, recommendations), aimed at monitoring the sphere of family and household relations, identification and elimination (neutralization, minimization, mitigation of negative impact) of criminogenic (victimogenic) factors, adoption of effective legal and regulatory organizational and management decisions by authorized subjects on this basis, including the departmental (interdepartmental) nature, as well as the initiation and implementation of the special course «Family Criminology» (criminophilic studies) in institutions of higher education.

The possible directions for implementation of the best global models of family protection and foreign experience in preventing domestic violence have been determined, which, being taken into account, will contribute to the minimization of family and domestic violence, in particular, criminological programs have been recognized as promising for the introduction into the domestic legal field and law enforcement practice: «law and order» - strengthening sanctions against offenders and effective control over compliance with the conditions of restrictive measures (Great Britain, Germany, United Arab Emirates, USA, Finland); «domestic prevention» - creation of highly specialized units with the functions of prevention, response, and investigation of domestic violence (Germany); «electronic control» of offenders and victims (France); «foster family» - rehabilitation of child victims of domestic violence using the method of foster (adoptive) families (Austria, Great Britain, Israel, Italy, Germany, Norway, Portugal, France, Sweden, Switzerland, Japan).

Based on the analysis of the indicators of official statistics (data for 2014–2023), it has been proven that in the conditions of the global spread of the COVID-19

pandemic, military conflict on the territory of the country, and the trends of an annual increase in criminal violence, the dynamics of administrative offenses under Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO), criminal offenses related to domestic violence with serious consequences, as well as latent criminal offenses in the family and household sphere is permanently increasing. In connection with this, directions for improving the domestic violence prevention system at the general social, special-criminological, individual-preventive and victimological levels are theoretically substantiated, taking into account the conditions of martial law, internal displacement and marginalization of the population as a whole across the country and in individual regions (in particular, de-occupied territories taking into account the specifics of the legal regime).

Praxeological measures for the formation and implementation of state influence measures to minimize the destruction of family and domestic relations, as a complex of legal, socio-economic, organizational and management measures and decisions aimed at preventing domestic violence has been proposed, including: monitoring of the criminological situation; setting goals, tasks and ways (methods) of solving problems on the basis of efficiency, expediency, effectiveness, optimality, partnership, professionalism, economy; development of a project of a strategic decision (a new version of the Law of Ukraine «On the Prevention of Domestic Violence») with the definition of complex prevention measures and subjects responsible for its implementation, the order of its resource provision, volumes and sources of funding; preliminary approval and implementation of the adopted decision(s) in law-making and law-enforcement practice with monitoring of the implementation process (as an option, within the framework of a pilot project); evaluation of the results of achievement regarding the defined goals and correction of the decisions made (if necessary).

The determinants (military-political, socio-economic, organizational-legal, moral-psychological) that cause the intensification of the destruction of family and domestic relations at the macro-, micro- and personal levels have been divided. That has made it possible to form a criminological forecast of domestic violence with a tendency to increase detections in the coming years.

The criminological characteristics of persons who commit domestic violence are provided, with a distinction of socio-demographic (gender, age, education, marital status, social ties), socio-role (social positions in various spheres of social life), criminal law (presence of convictions, recidivism, behavior after serving the sentence) and moral-psychological (intellectual, volitional, moral qualities, biopsychological and individual properties and motivating factors of a person's mental life and behavior) signs and properties, which are manifested in criminal behavior determined by aggression in family and domestic relations with a division into situational ones (social danger is not expressed, dependence on a conflict situation); antisocial (persistent antisocial illegal orientation); malicious (clearly expressed aggressive-violent orientation), as well as the criminal-executive characteristics of convicts with the criteria of their readiness for correction and resocialization.

Individualized victimological signs and properties of victims of domestic violence on the basis of the relationship model «offender - family and domestic situation - victim», highlighting the factors affecting victimhood and victimization (marginalization, alcoholism, drug addiction, post-traumatic stress disorder, physical and behavioral reactions to war, etc.); characteristics of the victim's behavior (gender roles, tolerance, education, self-stigmatization, addiction, addiction, etc.); positions of the victim's behavior in the mechanism of committing domestic violence (victimological situation) with a division depending on different forms of violent behavior into passive, passive-provocative, impulsive, active, aggressive and latent types;

The genesis of the formation and development of the legislation on criminal liability for domestic violence in Ukraine is revealed, with the following stages being distinguished: Traditional (IX - beginning of XIV centuries); Transitional (from the middle of the 14th –16th centuries); Cossack (from the 17th to the beginning of the 18th century); Imperial (from the middle of the 18th to the beginning of the 20th centuries); Soviet (from the 1920s to 1991); Modern (from August 24, 1991 to the present) with the determination at each stage for the nature of the influence of specific historical, political, economic, military, ideological, cultural and other factors on the process of criminalization of acts with signs of domestic violence, assessment of

doctrinal approaches to the establishment of criminal-legal measures to respond to such illegal manifestations and the application of measures of a negative coercive nature in view of the state of the legislation and the available scientific tools.

Ways of implementing the criminological model of domestic violence prevention based on consolidation of legal (ensuring compliance with the provisions of the Law of Ukraine «On Prevention and Combating Domestic Violence»); organizational (creation of special mobile response groups to facts of violence in the family); educational (introducing in secondary education institutions a mandatory courses on preparing children for future family life «Family - the future of Ukrainian society», including the introduction of a system of moral, legal and sexual education); informational (increasing the responsibility of the media in terms of the circulation of information products that affect public morality); medical (improvement of the medical service system and expansion of opportunities for treatment of alcoholism and drug addiction); social (protection of low-income families, assistance to displaced persons); military (rehabilitation of servicemen) directions has been proposed.

Projects (in the author's editorial version) has been developed: National program for the prevention of domestic violence in Ukraine for 2025-2030 based on the principles of formation and implementation of the corresponding criminological policy, which includes a set of measures of coordinated influence on criminogenic and victimogenic factors; The plan of measures to prevent domestic violence in Ukraine for the period until 2030, aimed at implementing the provisions of the Program; probationary program «Interaction and facilitation. Steps to understanding» within the framework of individual preventive measures to influence those convicted of domestic violence.

Approaches to the implementation of professional training for police officers on the domestic violence prevention with the development of a procedure for responding to family and domestic conflicts has been outlined, including ones in the front-line areas of service, in conditions of war or a state of emergency; introduction of special communication requirements for employees who detect and investigate cases of domestic violence, as well as exchange of experience and organization of international internships with the implementation of best foreign practices has been developed.

The expediency of introducing the method of victimological analysis for the criminological situation in the family and household sphere into the practice of preventing criminal offenses has been scientifically proven as a necessary condition for victimological prevention. That includes a system of victimological monitoring for victims of domestic violence by: setting tasks to identify potential victims of domestic violence; collection and evaluation of victimological information; victimological monitoring and support; prediction of individual behavior for persons with increased victimization; making decisions regarding the implementation of victimological measures.

Key words: domestic violence, criminal offenses, criminological characteristics, determinants, offender, victim, response, domestic violence prevention, National Police of Ukraine, monitoring, convict, criminal executive service, probation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія

Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

Рецензія: Кваша О. О. Актуальні проблеми запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 187–189. URL: <https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1560/1552>

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз

Scopus i Web of Science:

1. Dzhuzha O., Tychyna D., Nazymko Y., Nalutsyshyn V. (2020). Condition, tendencies, dynamics and geography of HIV/AIDS spreading in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 9 (28), 108–112. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1240>.

2. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Topchii O. (2020). A legal mechanism to prevent the spread of HIV/AIDS. *Opción (Universidad del Zulia /Venezuela)*. Vol. 36, 125–145. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/31706>.

3. Cherniei V., Dzhuzha A., Zapototskyi A., Vasylevych V., Tychyna D. (2020). Criminological profile of the spread of HIV/AIDS in Ukraine. *Journal of Legal Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 23, Issue 4. URL: <https://www.abacademies.org/articles/criminological-profile-of-hiv-aids-spread-in-ukraine-9460.html>

4. Джужа О. М., Тичина Д. М., Василевич В. В., Вереша Р. В. Criminological policy in the conditions of spread of acute respiratory disease COVID-19. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 2. С. 142–155. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/kriminologichna-politika-v-umovakh-poshirennya-gostroyi-respiratornoyi-khvorobi-covid-19>

5. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Dzhuzha A. Criminological and victimological support of world and national security during quarantine measures related to the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2. *Journal of applied security research*. 2022. 26 Jul. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19361610.2022.2104106>.

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»):

1. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/arkh%d1%96v-nomer%d1%96v/a2016-rik/a2-13/>

2. Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 88–98. URL: https://lawscience.com.ua/_uk/journals/tom-22-1-2017/udoskonalyennya-diyalnosti-prokuraturi-v-dyerzhavnomu-myekhanizmi-zapobigannya-zlochinam-v-ukrayini

3. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) у механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 87–98. URL: <https://scientbul.naiau.kiev.ua/index.php/-scientbul/-article/download/702/707/>

4. Джужа О. М., Тичина Д. М. Запобігання виявам сексуальних відхилень засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 173–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_1_16

5. Тичина Д. М. Біологічні та психологічні детермінанти сексуальності. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 129–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_2_24.

6. Тичина Д. М., Найдюк Ю. М. Роль та значення керівника у діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 164–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_4_30

7. Джужа О. М., Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціолого-правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 109–116. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/01/15-dzhuzha-tichina.pdf>.

8. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18.

9. Тичина Д. М., Посудєвський І. В. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 187–192. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/35.pdf

10. Копан О. В., Вознюк А. А., Тичина Д. М. Організаційно-правові засади використання поліцією України зарубіжного досвіду кримінологічної теорії розбитих вікон. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. №4 (18). С. 35–50. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/529>.

11. Тичина Д. М. Кримінологічна характеристика особи-кривдника, який вчиняє домашнє насильство. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 128–133. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/23.pdf

12. Тичина Д. М. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 278–284. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/42.pdf

13. Тичина Д. М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (77). С. 91–97. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/11.pdf

14. Тичина Д. М. Проблеми застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 294–299. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/56.pdf>

15. Тичина Д. М. Соціально-правове розуміння примусу в кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 351–354. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/84.pdf.

16. Тичина Д. М., Джу́жа А. О. Запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці. *Українська поліцейстика*. 2023. № 1 (5). С. 127–131. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/2023-1-24.pdf>.

17. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Передкримінальна поведінка дітей, які вчиняють кримінальні правопорушення. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 2 (83). С. 23–28. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/4.pdf>.

18. Тичина Д. М. Доктринальні підходи до визначення домашнього насильства та його ознак. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2. С. 227–233. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/40.pdf

19. Тичина Д. М. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229–236. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/33.pdf

20. Тичина Д. М. Європейська практика запобігання домашньому насильству. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 137–142. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/27.pdf>

21. Тичина Д. М. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 352–359. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/~archive/2023/3_2023/53.pdf

22. Тичина Д. М. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 516–519. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/130.pdf

23. Тичина Д. М. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 476–483. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/64.pdf

24. Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Тичина Д. М. Колабораціонізм як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Національної академії*

внутрішніх справ. 2023. № 1. Т. 28. С. 33–43. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-28-1-2023/kolaboratsionizm-yak-ob-yekt-kriminologichnogo-doslidzhennya>. <https://doi.org/10.56215/naia-herald/1.2023.33>

25. Тичина Д. М. Особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 712–715. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/168.pdf

Публікації у періодичних виданнях іноземних держав:

Dzuza O., Tuchyna D. Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci (Комерційна сексуальна експлуатація дітей). *KELM. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie.* 2015 (grudzień). № 4(12). S. 76–83. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/5045>

Тези виступів на науково-практичних конференціях:

1. Тичина Д. М. Вимірювання стану латентної злочинності: підходи та орієнтири. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України:* матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 бер. 2015 р.). Київ : Нац.акад. внутр. справ, С. 119–121.

2. Тичина Д. М. Заходи віктимологічної профілактики злочинів стосовно осіб похилого віку в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення :* тези доп. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 бер. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 183–186.

3. Тичина Д. М. Антигромадський спосіб життя і сімейне неблагополуччя підлітків – важливі напрями запобігання злочинності. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні :* матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 186–189.

4. Тичина Д. М. Феноменологія детермінізму в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення:* матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 бер. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 265–269.

5. Тичина Д. М. Характеристика суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із сексуальним насильством. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Деревач: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 75–78.

6. Джужа О. М., Тичина Д. М. Щодо проблеми кримінологіко-віктимологічної стратифікації суспільства. *Сучасні кримінологічні дослідження*: зб. тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 50–52.

7. Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.

8. Тичина Д. М., Посудєвський І. В. Запобігання домашньому насильству – важлива функція дільничного офіцера поліції. *Кримінологічна безпека населених пунктів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 351–354.

9. Джужа О. М., Тичина Д. М. Кримінологіко-віктимологічна безпека у запобіганні ювенальній маргіналізації. *Донецький юридичний інститут МВС України: основні традиції, перевірені часом*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 28 квіт. 2021 р.). Київ: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2021. С. 129–133.

10. Джужа О. М., Тичина Д. М. Програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 110–114.

11. Джужа О. М., Тичина Д. М. Кримінологічна віктимологія: становлення та сучасний розвиток. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 6–10.

12. Джу́жа О. М., Ти́чина Д. М. Ві́ктимологі́чне про́гнозування криміногенної ситуації. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 07 верес. 2022 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С. 11–15.

13. Джу́жа О. М., Ти́чина Д. М. Соціально-психологі́чна «установка» жертви кримінального протиправного посягання. *Кримінологі́чна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 44–49.

14. Ти́чина Д. М. Ві́ктимологі́чна безпе́ка та її забезпе́чення заходами ві́ктимологі́чного запобі́гання. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 175–178.

15. Джу́жа О. М., Ти́чина Д. М. Запобі́гання домашньому насильству в умовах війни, як один із напрямів забезпе́чення кримінологі́чної безпе́ки. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпе́чення* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

16. Ти́чина Д. М. Про́бація – система наглядових та соціально-виховних заходів запобі́гання домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Кримінологі́чна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 91–94.

Праці, які додатково відображають результати дослідження:

1. Кримінологі́чні засади запобі́гання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джу́жі. Київ : НАВС, 2013. 620 с. (підрозділи 10.1; 10.2).

2. Соціологія права : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с. (підрозділ 8.5).

3. Запобіжна діяльність прокуратури у сфері боротьби зі злочинами: теорія і практика: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2017. 250 с. (підрозділ 3.3).

4. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.

5. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с. (глави 4, 7, 25)

6. Кримінально-виконавча діяльність прокуратури у сфері виконання покарань : навч. посіб / О. Г. Колб, Ю. О. Новосад, Д. М. Тичина та ін. Луцьк «Волиньполіграф», 2020. 640 с. (підрозділ 1.3.).

7. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. А. Г. Бобкової, А. М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. 174 с. (підрозділ 2.1 «Формування кримінологічної політики в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19»).

8. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. А–Л / ред. кол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. 853 с. (С. 54, 163, 201, 204, 315, 337).

9. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2 М–Я. / ред. кол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. 870 с. (С. 106, 180, 316, 557).

10. Кримінологічна теорія розбитих вікон і модель взаємодії поліції та громади у запобіганні кримінальним правопорушенням : інформ.-аналіт. огляд / О. В. Копан, А. А. Вознюк, Д. М. Тичина, В. Л. Костюк, В. Г. Сюравичик. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 54 с.

11. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. рек. / І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 40 с.

12. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа, Д. М. Тичина та ін. Одеса : «Гельветика», 2022. 464 с.

13. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практ. посіб. / І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

14. Реагування поліцейського на випадки домашнього насильства в умовах воєнного стану: метод. рек. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 74 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	25
ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ	
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	44
1.1. Стан наукового розроблення та методологія дослідження проблем запобігання домашньому насильству в Україні.....	44
1.2. Доктринальні підходи до визначення домашнього насильства та його ознак в українській правовій науці.....	78
1.3. Міжнародна практика та зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству.....	98
Висновки до розділу 1	150
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	153
2.1. Стан і тенденції домашнього насильства	153
2.2. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє домашнє насильство	176
2.3. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства	198
2.4. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.....	219
Висновки до розділу 2	243
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА	
ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	248
3.1. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство	248
3.2. Характеристика кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства	272
3.3. Проблеми застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства	306
Висновки до розділу 3	325

РОЗДІЛ 4. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ

ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ 329

4.1. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству.....329

4.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання домашньому насильству.....358

4.3. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству.....394

Висновки до розділу 4 419

РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАХОДИ

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ 424

5.1. Характеристика засуджених за вчинення домашнього насильства.....424

5.2. Особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація 441

5.3. Запобігання домашньому насильству серед осіб, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації 458

Висновки до розділу 5 483

ВИСНОВКИ 486

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 497

ДОДАТКИ.....574

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – засоби масової інформації

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З набуттям незалежності Україна постала перед глобальними викликами у безпековому секторі. Ситуацію ускладнює комплекс проблем, серед яких – економічна нестабільність; внутрішня і міжнародна міграція; непослідовність реформ, зокрема в сферах правоохоронній, освіти й охорони здоров'я; безробіття, корупція, значне соціальне розшарування та маргіналізація населення; послаблення в державі уваги справам сім'ї та молоді.

На такому фоні зростають прояви домашнього насильства, що реально стало загальнодержавною проблемою. При всій очевидності вказаних факторів спостерігається відсутність ефективного моніторингу та прогнозування криміногенної ситуації як у масштабах країни, так і в розрізі регіонів й конкретно у сім'ях з підвищеними віктимологічними ризиками. На підтвердження: кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, після їх показника 918 у 2014 р. у наступні роки постійно збільшувалася, особливо суттєво в 2019 р. (+ 61,0 %) та 2021 р. (+ 71,6 %), й у 2023 р. вже дорівнювала 3 610 (+ 51,6 %), що майже в 4 рази перевищує показник 2014 р. У Єдиному звіті про кримінальні правопорушення за 2019 р. обліковано 1 068 випадків домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу (КК) України), у 2020 р. їх число зросло у понад двічі і дорівнювало 2 213, у 2021 р. ще до 2 432 (+9,9 %). І хоча, у 2022 р. відбулося значне зменшення таких насильницьких діянь до 1 498 (–38,4 %), у 2023 р. критично зросло на 70,7 % (2633) [260; 431]. Неспровокована Україною військова агресія РФ, підсилена впливом пандемії, періодичних локдаунів вкрай негативно вплинули на стабільність сімейних відносин й оголили соціальну незахищеність жінок та дітей, наслідком цього стало зростання кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті (+ 58,4 %). Позначилась відсутність єдиної цілісної концепції охорони сім'ї, що завадило

координації уповноважених органів у запобіганні, виявленні й припиненні кримінальних проявів на побутовому ґрунті.

Слід визнати, що задоволення євроінтеграційних прагнень безпосередньо залежить від рівня дотримання в Україні прав і свобод людини, між тим формування національної правової бази щодо запобігання домашньому насильству невинуватено затягнулося. Зокрема, йдеться про Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.), як всеосяжну міжнародну угоду, що слугує основою дій для багатьох країн Європи та на інших континентах, яку зі значним запізненням ратифіковано Україною лише у 2022 р.

Задекларовані законодавчі та інституційні зміни, визначені Стамбульською конвенцією, й досі на стадії опрацювання, а зволікання з прийняттям й виконанням цілої низки нормативно-правових актів засвідчує факт недосягнення визначених міжнародно-правовими актами цілей і недостатню ефективність реалізації політики охорони сім'ї в Україні.

Концептуальні ідеї в контексті розроблення системи кримінологічного впливу на злочинність та окремі її сегменти (зокрема стосовно сім'ї) свого часу висловлювали представники вітчизняної кримінологічної школи, зокрема А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. М. Бесчастний, А. А. Бова, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, В. К. Гришук, О. М. Гумін, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Др'омін, В. П. Ємельянов, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. О. Кваша, В. В. Коваленко, М. Г. Колодяжний, І. М. Копотун, О. Є. Користін, М. В. Корнієнко, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, М. В. Костицький, О. Г. Кулик, І. П. Лановенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. К. Макаренко, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, А. А. Небитов, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, М. О. Семенишин, В. Я. Тацій, В. І. Тимошенко, О. В. Тихонова, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. В. Черней, С. С. Чернявський, В. І. Шакур, В. М. Юрчишин, Н. М. Ярмиш та ін.

До розроблення теоретико-праксеологічних засад сучасних кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству долучились також: І. О. Бандурка, О. Л. Беспаль, А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, І. П. Васильківська, В. В. Вітвіцька, Б. М. Головкін, Г. В. Дідківська, О. С. Дмитрашук, А. О. Джужа, В. О. Іващенко, О. І. Зазимко, О. В. Ковальова, Л. В. Крижна, М. Г. Кузнєцов, Н. О. Ліщук, Ю. С. Лимаренко, Ю. В. Лисюк, У. М. Митник, А. М. Орлеан, С. О. Павлиш, Т. І. Пономарьова, С. В. Романцова, Х. І. Романюк, М. Ю. Самченко, Л. В. Самарай, Г. М. Собко, Н. А. Стасюк, Я. О. Триньова, Н. С. Юзікова та ін.

Доволі широко проблематику забезпечення безпеки у сімейно-побутовій сфері, зокрема за допомогою кримінологічного інструментарію, досліджено в роботах представників зарубіжних наукових шкіл: Н. Benyaich, F. Boughima, A. Caplan, K. Campbell, A.-K. Dykes, H. Finnbogadóttir, S. Firth, C. Flynn, A. Fortin, S. Gauthier, R. Green, H. Hentig, G. Lessard, É. Lesieux, I. Marshall, B. Mendelsohn, L. Montminy, M. Mrabet, F. Ouellet, V. Roy, G. Patard, D. Price, R. Razine, N. Roberts, H. Sass, E. Sgreccia, G. Thomson, R. Veatch, C. Wann-Hansson та ін.

Фундаментальні та прикладні проблеми запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі стали предметом цільових наукових досліджень учених у галузях:

адміністративного права: М. В. Бакаїм, Г. О. Горбова, І. А. Горбач-Кудря, К. В. Довгунь, О. Д. Коломоєць, В. В. Медведська, М. М. Легенька, Н. В. Лесько, М. А. Нерода, І. Д. Пастух, Р. А. Сербин, І. В. Скакун, О. М. Ткаленко, А. В. Томчук, Н. Б. Шамрук, І. В. Янковець та ін.;

кримінального права: А. В. Андрушко, О. І. Белова, О. О. Біловол, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, О. О. Книженко, В. В. Кузнєцов, В. М. Куц, С. Я. Лихова, В. О. Меркулова, П. П. Михайленко, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, О. М. Сікан, Є. Л. Стрельцов, О. В. Удовиченко, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонova, В. В. Шаблистий, А. Я. Шинкарчук, К. В. Юртаєва, А. М. Ященко та ін.;

кримінально-виконавчого права: Є. Ю. Бараш, О. І. Белова, О. І. Богатирьова, А. В. Градецький, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, М. С. Пузирьов, А. Ф. Степанюк, В. М. Трубников, С. І. Халимон, О. О. Шкута, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.;

кримінального процесу та криміналістики: А. О. Антошук, І. А. Ботнаренко, Т. В. Іщенко, Р. В. Кифлюк, Ю. Б. Комаринська, М. А. Погорецький, О. В. Пчеліна, В. В. Топчій, Ю. М. Чорноус та ін.;

педагогіки та психології: Т. Ф. Алексеєнко, В. В. Гальцова, А. С. Заєць, О. І. Зінсу, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, О. І. Кудерміна, А. О. Лігоцький, В. С. Медведєв, Л. І. Мороз, О. М. Нестеренко, А. Б. Рацул, В. М. Синьов, С. М. Скуріхін, Л. М. Сукмановська, Н. Д. Туз, С. І. Яковенко та ін.

Доктринальні та прикладні напрацювання вказаних та інших учених мають важливе наукове й практичне значення, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку, оскільки проблема набула особливого значення й потребує невідкладного комплексного дослідження з урахуванням суттєво скоригованих воєнним станом умов і докорінних змін законодавства та розширення правозастосовної практики. Зазначене акцентує актуальність дисертації, підтверджує її нагальність для вироблення і досягнення наукового консенсусу в гострих та дискусійних питаннях охорони сім'ї, практичної реалізації консолідованої, дієвої моделі запобігання деструкції сімейних відносин, а відтак, і кримінальним проявам в побуті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від

11 травня 2023 р. № 273/2023), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 листопада 2021 року (протокол № 22), розглянуто та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (п. 611 Переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук за 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної наукової і прикладної проблеми формування кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих засад запобігання домашньому насильству в Україні з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства, відомчої (міжвідомчої) регламентації та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- з’ясувати сучасний стан наукового розроблення проблем запобігання домашньому насильству в Україні та окреслити методологію дослідження;
- систематизувати наукові підходи до правового визначення домашнього насильства та його юридичних ознак;
- узагальнити міжнародну практику й апробований зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству та розробити пропозиції щодо його використання в Україні;
- охарактеризувати сучасний стан, структуру та динаміку (тенденції) домашнього насильства в Україні;

– визначити кримінологічно значущі ознаки осіб (кривдників), які вчиняють насильницькі дії в сім'ї;

– надати віктимологічну характеристику жертв домашнього насильства;

– виокремити детермінанти, що впливають на вчинення домашнього насильства й пов'язаних з ним кримінальних правопорушень;

– визначити етапи становлення й розвитку криміналізації та генезу законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні;

– встановити кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства засобами законодавства України;

– систематизувати проблеми підвищення ефективності заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства;

– сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання домашньому насильству;

– розробити додаткові спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання домашньому насильству;

– запропонувати комплекс віктимологічних заходів запобігання домашньому насильству;

– надати кримінально-виконавчу характеристику засуджених за вчинення домашнього насильства;

– розкрити специфіку карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань без ізоляції, особливості посткримінальної реабілітації таких осіб;

– внести пропозиції щодо вдосконалення системи запобігання домашньому насильству серед осіб, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації.

Об'єкт дослідження – домашнє насильство як криміналізоване деструктивне сімейно-побутове явище.

Предмет дослідження – кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались такі методи:

загальнонаукові: діалектичний та формально-логічний (прийоми аналізу та синтезу, індукції й дедукції, абстрагування, узагальнення, аналогії) – для дослідження феномену домашнього насильства, правового реагування на його прояви в історичному розвитку, взаємозв'язку протиправної діяльності та сімейно-побутової сфери (розділ 1, підрозділ 3.1), детермінаційного комплексу (підрозділ 2.4); *системний* – дозволив розглянути домашнє насильство як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів різного рівня складності (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 5.1); *структурно-функціональний* – для надання кримінологічної характеристики домашнього насильства (розділ 2) і розроблення на цій основі кримінально-правових заходів реагування (підрозділи 3.2, 3.3), кримінологічних (розділ 4) та кримінально-виконавчих (підрозділи 5.2, 5.3) заходів запобігання;

спеціальні: історико-правовий – для розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку наукових досліджень, законодавства й відповідної правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.3, 4.1, 4.3, 5.2, 5.3); *компаративістський* (порівняльно-правовий) – для виявлення особливостей доктринального розуміння специфіки кримінально-правової охорони сімейно-побутових відносин в Україні та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного зарубіжного досвіду у національну правозастосовну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3, розділи 4, 5); *моделювання* – при розробленні віктимологічної моделі охорони сім'ї та захисту жертв (підрозділ 4.3), формулюванні загальних оцінок і висновків до розділів, а також пропозицій щодо удосконалення законодавства, заходів запобігання та практики їх застосування (розділи 1–5); *логіко-юридичний* – сприяв розробленню проєктів програм і плану заходів в контексті предмету дослідження (підрозділи 4.1, 4.2, 5.3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів органів сектору безпеки та громадськості за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі

(підрозділи 2.1–2.3, 4.2, 4.3, 5.1); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності заходів запобігання (розділи 3–5); *статистичний* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1–2.3, 4.2, 4.3, 5.1).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 442 кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України упродовж 2019–2023 рр. (з усіх регіонів країни) та 928 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством за ст. 115, 121–127, 129, 134–137, 146, 150–156-1, 164–167, 301, 303, 304 КК України; результати опитувань (серед 2357 респондентів – 108 прокурорів, 230 слідчих, 454 працівників підрозділів кримінальної поліції та превентивної діяльності головних управлінь Національної поліції України в окремих областях; 155 засуджених; 1310 потерпілих (жертв) віком 16–50 років); аналітичні звіти та узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України (Департамент з питань виконання кримінальних покарань, державна установа «Центр пробації»), Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства молоді та спорту України; ряду громадських організацій («Ла Страда – Україна», «Благополуччя дітей», «Розрада», Жіночий консорціум України», «Чоловіки проти насильства» та ін.), міжнародних інституцій (Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ), Група експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (GREVIO), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Європейський центр захисту прав людини (EHRAC) та ін.); багаторічний досвід роботи автора у підрозділах системи МВС України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування в їх єдності кримінально-

правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих засад запобігання домашньому насильству в Україні з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і праксеологічних проблем в цій криміногенній надзвичайно чутливій соціальній сфері. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– розроблено концепцію запобігання домашньому насильству в Україні, яка ґрунтується на міжнародних стандартах охорони прав і свобод людини, апробованій вітчизняною і зарубіжною практикою системи скоординованих кримінально-правових (відповідно до ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з виявами фізичного, психічного, економічного та сексуального насильства), кримінологічних (кількісні та якісні показники правопорушень, характеристики та зв'язки кривдників і жертв, причини та умови) та кримінально-виконавчих (особа засудженого, карально-виховний вплив в умовах установ виконання покарань та пробація) заходів реагування, із визначенням та впровадженням в діяльність уповноважених державних інституцій комплексу науково обґрунтованих правових, організаційно-управлінських, інформаційно-аналітичних, виховних і поведінкових інструментів (рішень, методик, рекомендацій), спрямованих на моніторинг сфери сімейно-побутових відносин, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних (віктимогенних) чинників, прийняття на цій основі уповноваженими суб'єктами ефективних правових і регуляторних рішень, у тому числі відомчого (міжвідомчого) характеру, а також започаткування та впровадження у закладах вищої освіти спеціального курсу з сімейної кримінології (кримінофамілістика);

– визначено параметри (обсяги) і напрями імплементації кращих світових моделей охорони сім'ї та зарубіжного досвіду запобігання домашньому насильству, зокрема визнано перспективним для впровадження у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику кримінологічних програм: «закон і порядок» – шляхом дієвого контролю за дотриманням умов обмежувальних

заходів та посилення санкцій до кривдників (Велика Британія, Об'єднані Арабські Емірати, США, Фінляндія, ФРН); «домашня превенція» – створення вузькоспеціалізованих підрозділів з функціями запобігання, реагування та розслідування домашнього насильства (ФРН); «електронний контроль» поведінки кривдників та потерпілих (Франція); «фостерна сім'я» – реабілітація дітей-жертв домашнього насильства за методом фостерних (прийомних) сімей (Австрія, Велика Британія, Ізраїль, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія);

– на основі аналізу офіційної статистики за 2014–2023 рр. доведено, що в умовах поширення пандемії і воєнних дій на території України, при тенденції щорічного збільшення кримінального насильства, перманентно зростає й динаміка учинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з тяжкими наслідками. На цій підставі теоретично обґрунтовано напрями удосконалення системи запобігання домашньому насильству на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуально-профілактичному й віктимологічному рівнях, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану, внутрішнього вимушеного переміщення й маргіналізації населення в цілому по країні та в розрізі окремих найбільш вразливих регіонів (зокрема особливостей правового режиму на деокупованих територіях);

– запропоновано комплекс правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських заходів впливу на царину сімейно-побутових відносин з метою запобігання домашньому насильству, які включають: моніторинг кримінологічної ситуації; постановку цілей, завдань і шляхів (способів) розв'язання проблем на засадах ефективності, оперативності, доцільності, результативності, оптимальності, партнерства, професіоналізму, економічності; попередню апробацію та впровадження прийнятих рішень в правотворчу і правозастосовну практику з моніторингом процесу реалізації (як варіант, в рамках пілотного проєкту); оцінку результатів досягнення визначених

цілей з корегуванням відповідних рішень; розроблення в авторській редакції проєктів: *Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 роки; Плану заходів щодо запобігання домашньому насильству в Україні на період до 2030 року; пробаційної програми «Інтерація та фасилітація. Кроки до порозуміння»* (індивідуально-профілактичні заходи впливу на засуджених за домашнє насильство);

– розкрито генезис становлення й розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні з виокремленням ключових етапів: *звичаєвий* (IX – поч. XIV ст.); *перехідний* (з сер. XIV–XVI ст.); *козацький* (з XVII – поч. XVIII ст.); *імперський* (з сер. XVIII – поч. XX ст.); *радянський* (з 20-х рр. XX ст. до 1991 р.); *сучасний* (з набуттям Україною незалежності) з визначенням на кожному етапі характеру впливу специфічних історичних, правових, політичних, економічних, воєнних, ідеологічних, культурних та інших чинників на процес криміналізації домашнього насильства, а також оцінкою доктринальних підходів до встановлення кримінально-правових заходів реагування на такі протиправні прояви й застосування заходів примусового характеру до кривдників з огляду на стан законодавства, правові традиції та науковий інструментарій;

– науково доведено доцільність запровадження у практику запобігання кримінальним правопорушенням методики віктимологічного аналізу ситуації у сімейно-побутовій сфері як передумови віктимологічної профілактики (яка містить *систему віктимологічного моніторингу жертв домашнього насильства* шляхом: виявлення потенційних жертв; збирання та оцінки віктимологічної інформації; віктимологічного спостереження і супроводження; прогнозування індивідуальної поведінки осіб з підвищеною віктимністю; прийняття рішень щодо впровадження заходів віктимологічного характеру тощо);

удосконалено:

– доктринальні підходи до визначення аспектів співвідношення споріднених кримінологічних категорій: *сімейно-побутове насильство* (за змістом тотожне домашньому насильству, однак, на відміну від насильства за

ознакою статі, обмежується взаєминами приватного життя); *кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством* (за змістом ширше домашнього насильства, позаяк включає супутні кримінальні (за КК України) протиправні вияви фізичного (ст. 115–118, 120–127, 129, 135–137, 146), психічного (ст. 129, 134, 142, 143, 151-2, 154, 301, 303), економічного (ст. 150, 150-1, 164–167, 304), сексуального (ст. 152–156-1) насильства, стосовно яких ознаки домашнього насильства (ст. 126-1) вважаються предикатними; *«запобігання домашньому насильству»* (комплекс цільових заходів уповноважених суб'єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих на захист життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості й безпеки людини; виявлення, припинення та недопущення домашнього насильства, кримінальних та інших пов'язаних з ним правопорушень; усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню; реабілітацію жертв, відшкодування завданої шкоди; застосування заходів карально-виховного та пробаційного впливу щодо кривдників з метою формування у них стійкого утримання від насильницької моделі поведінки);

– кримінологічну характеристику домашнього насильства та пов'язаних з ним кримінальних правопорушень з виокремленням стану і тенденцій відповідних категорій протиправних діянь, їх детермінантів, кримінологічних ознак правопорушників (кривдників) і потерпілих (жертв), а також зв'язків виокремлених елементів з системою правового реагування, досудового розслідування, виконання покарань і постпенітенціарного впливу, зокрема в умовах воєнного стану;

– розподіл детермінантів (воєнно-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові, морально-психологічні), які обумовлюють інтенсифікацію деструкції сімейно-побутових стосунків на макро-, мікро- та особистісному рівнях, що дозволило сформулювати кримінологічний прогноз розвитку виявів домашнього насильства на найближчу й довгострокову перспективи;

– визначення віктимологічних ознак та властивостей жертв домашнього насильства на основі моделі взаємовідносин «кривдник – сімейно-побутова ситуація – жертва» з виокремленням чинників, що впливають на віктимність та віктимізацію (маргіналізація, алкоголізм, наркоманія, посттравматичний стресовий розлад, фізичні й поведінкові реакції на війну, мобілізацію, призив на службу й демобілізація тощо); особливостей віктимної поведінки (гендерні ролі, терпимість, виховання, самотигматизація, звикання, залежність та ін.); механізм вчинення домашнього насильства (позиція жертви у віктимологічній ситуації) з розподілом жертв в залежності від різних форм насильницької поведінки відносно них – пасивна, пасивно-провокуюча, імпульсивна, активна, агресивна;

дістало подальший розвиток:

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють домашнє насильство, з виокремленням соціально-демографічних (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки), соціально-рольових (соціальний статус та функції в різних сферах суспільного життя), кримінально-правових (судимість, рецидив, поведінка після відбуття покарання), морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості, біопсихологічні й індивідуальні властивості та мотивуючі чинники психічного життя й поведінки особи) ознак, що виявляються (проявляються) у злочинній поведінці, детермінованій агресією у сімейно-побутових відносинах з розподілом на *ситуативні* (суспільна небезпека чітко не виражена, залежність від конфліктної ситуації); *асоціальні* (стійка антисоціальна протиправна спрямованість); *злісні* (чітко виражена агресивно-насильницька спрямованість); кримінально-виконавча характеристика засуджених з виокремленням критеріїв їх намірів та готовності до виправлення й ресоціалізації;

– критерії упорядкування виявів фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства у сімейно-побутовій сфері з урахуванням характерних кримінально-правових ознак, а також основних видів покарань, які установлені у визначених кримінальним законом санкціях норм Особливої частини КК України (штраф – ч. 1 ст. 134 КК України та ін.; позбавлення права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (або без такого) – ч. 2–5 ст. 134 КК України; громадські роботи – ч. 1 ст. 126-1 КК України; виправні роботи – ст. 123 КК України; пробаційний нагляд (характерний для усіх кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством); арешт – ч. 1 ст. 151-2 КК України; обмеження волі – ч. 2 ст. 154 КК України; позбавлення волі; довічне позбавлення волі), на основі чого обґрунтовано доцільність розроблення конструкції окремої глави КК України «Кримінально-правова охорона сім’ї»;

– наукові підходи до узагальнення і оцінки практики Європейського Суду з прав людини щодо забезпечення захисту жертв кримінальних правопорушень («ex officio»), на основі чого запропоновано зміни та доповнення до національного законодавства стосовно: недопустимості подвійного інкримінування («non bis in idem») з обов’язковим врахуванням наслідків, передбачених ст. 126-1 КК України, посилення на які відсутнє у нинішній конструкції ст. 173-2 КУпАП; виключення домашнього насильства з переліку кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК України); застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх, яким надано право на шлюб, повну цивільну дієздатність або які перебувають у шлюбі (ч. 2 ст. 91-1 КК України); включення до переліку обмежувальних заходів тимчасового вилучення документів, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням відповідної зброї при її наявності у потенційного порушника (ч. 1 ст. 91-1 КК України, ч. 6 ст. 194 КПК України, ч. 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») і передбачити відповідне реагування щодо зброї органів дозвільної системи (адміністративні послуги);

– унормування реалізації кримінологічної моделі запобігання домашньому насильству на основі консолідації правових (забезпечення виконання положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); організаційних (створення спеціальних мобільних груп реагування на прояви насильства в сім’ї); виховних (уведення у закладах середньої освіти

обов'язкового вивчення питань підготовки дітей до майбутнього сімейного життя «Сім'я – майбутнє українського суспільства» й упровадження системи морального, правового і статевого виховання); інформаційних (посилення ролі і відповідальності медіа в частині обігу контенту, що впливає на суспільну мораль); медичних (удосконалення системи медичного обслуговування та розширення можливостей лікування від алкоголізму та наркоманії); соціальних (захист малозабезпечених сімей, допомога переселенцям); воєнних (реабілітація і психологічна підтримка військовослужбовців) напрямів;

– підходи до впровадження спеціалізованого курсу професійної підготовки поліцейських щодо запобігання домашньому насильству на основі програм, розроблених з огляду на кращі зарубіжні практики, що включають порядок (алгоритми) реагування на сімейно-побутові конфлікти, у тому числі у прифронтових і деокупованих територіях обслуговування, в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

– системно-функціональний підхід до практичної реалізації віктимологічних заходів запобігання домашньому насильству, спрямованих на зміну професійних підходів до захисту жертв; створення спеціалізованих підрозділів поліції та громадських центрів допомоги жертвам; організацію профільної підготовки правоохоронців на засадах партнерських відносин між поліцією і потерпілими; запровадження інформаційно-аналітичної бази віктимологічної профілактики; розробку цільових віктимологічних програм, що поєднують інформаційні (аналітична робота, облік потенційних жертв), організаційні (профілізація підрозділів, підготовка кадрів відповідної спеціалізації) і тактико-методичні (підвищення захисних можливостей жертв) складові;

– правове регулювання та основні компоненти впливу на засуджених в установах виконання покарань, а саме: каральний (вплив змісту покарання згідно Правил внутрішнього розпорядку, застосування зазначених у Кримінально-виконавчому кодексі (КВК) України засобів виправлення);

виховний (вплив на духовний розвиток засудженого, корекція його поведінки); психологічний (надання засудженому психологічної допомоги).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

науково-дослідній роботі – для подальших фундаментальних і прикладних наукових досліджень проблем охорони сім'ї, підвищення ефективності запобігання домашньому насильству та кримінальним правопорушенням, пов'язаних з ним (акти Національної академії внутрішніх справ від 12 липня 2023 р., Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 серпня 2023 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 17 серпня 2023 р.);

законотворчій діяльності – шляхом внесення проєктів змін та доповнень до КК України, КПК України, КУпАП, законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» і «Про медіа», а також Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу (наказ Міністерства юстиції України від 27 квітня 2018 р. № 1301/5) на основі розроблених автором проєктів Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 рр., Плану заходів щодо запобігання домашньому насильству в Україні на період до 2030 р., пробаційної програми «Інтеракція та фасилітація. Кроки до порозуміння» (акти Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 2 листопада 2023 р. № 04-27/12-2023/241127; Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України від 21 жовтня 2023 р.);

діяльності правоохоронних органів та громадських організацій – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням, захисту потерпілих та відшкодування заподіяної шкоди (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 10 жовтня 2023 р. № 31667; Кіровоградської обласної прокуратури від 19 вересня 2023 р.; Подільської окружної прокуратури м. Києва від 20 жовтня

2023 р. № 45-10782-2023; Головного управління Національної поліції в Сумській області від 29 серпня 2023 р.; ГО «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» від 9 вересня 2023 р. № 86-88/57-2023);

освітньому процесі – для підготовки підручників, курсів лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів кримінології, кримінального та кримінально-виконавчого права, а також у рамках розробленого спеціального курсу «Сімейна кримінологія (кримінофамілістика)» при проведенні різних видів занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників МВС і Національної поліції України (акти Національної академії внутрішніх справ від 12 липня 2023 р., Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 серпня 2023 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 23 серпня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Власні теоретичні розробки здобувача після захисту кандидатської дисертації (2010 р.) та в опублікованих у співавторстві основних наукових працях становлять понад 70 %. Наукові доробки співавторів за темою дисертації не використовувались.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 26 березня 2015 р.; 24 березня 2017 р.; 21 квітня 2018 р.; 28 травня 2020 р.; 4 листопада 2021 р.; 24 листопада 2022 р.; 2 листопада 2023 р.); «Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 9 квітня 2016 р.); «Сучасні кримінологічні

дослідження» (м. Київ, 14 листопада 2019 р.); «Кримінологічна безпека населених пунктів» (м. Маріуполь, 31 липня 2020 р.); «Донецький юридичний інститут МВС України: основні традиції, перевірені часом» (м. Маріуполь, 28 квітня 2021 р.); «Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України» (м. Харків, 22 вересня 2021 р.); «Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)» (м. Київ, 7 вересня 2022 р.); «Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану» (м. Київ, 30 березня 2023 р.); «Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення» (м. Київ, 26 вересня, 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що містять 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (730 найменувань на 78 сторінках) та восьми додатків на 59 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 632 сторінки, з них основний текст – 471 сторінка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1.1. Стан наукового розроблення та методологія дослідження проблем запобігання домашньому насильству в Україні

Сьогодні наша країна, поряд із військовими подіями, переживає глибокі соціально-економічні перетворення, а в їх рамках – криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності. Не є винятком у цьому процесі й сімейно-побутова сфера, яка стала об'єктом учинення протиправних діянь. І як наслідок, зниження життєвого рівня багатьох сімей, наявність верств населення, що знаходяться на межі, або за межею бідності, послаблення інфраструктури охорони здоров'я, освіти і культури тощо [506, с. 26–27].

Водночас період сучасності характеризується не тільки масштабними геополітичними процесами, а й відходом від феміністичної спрощеності, освоєнням теоретичного потенціалу, накопиченого на діалектичному етапі розвитку сімейної кримінології (кримінофамілістики). Не останню роль у цьому відіграла публікація Всесвітньої організації охорони здоров'я «Насильство і його вплив на здоров'я. Доповідь про ситуацію в світі» (2002 р.) – першого і єдиного дослідження проблеми насильства і здоров'я на міжнародному рівні, в якому детально зосереджено увагу на генезі, причинах насильства, зокрема і міжособистісного (насильство проти партнера, жорстоке поводження з дітьми та особами похилого віку), а також вплив сім'ї та домашнього оточення визнаються як головні чинники розвитку насильницької поведінки дітей та молоді. Основний лейтмотив доповіді – пошук можливостей як найбільш раннього запобігання насильства [209, с. 26–27].

У цей самий період Рада Європи посилює свою діяльність із запобігання всім видам насильства щодо жінок, яке знайшло відображення у розробці європейських стандартів щодо протидії домашньому насильству, базовими

джерелами яких визнано Рекомендації 1582 Комітету міністрів для держав-учасниць Ради Європи щодо захисту жінок від домашнього насильства (2002 р.) та Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.) – Стамбульська конвенція^[236], яка стала першою європейською угодою, спрямованою на боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством. У ній сформульовано мінімальні стандарти превентивної діяльності, забезпечення захисту жертв та кримінального переслідування кривдників, а також вказано правила розробки комплексної державної політики в означеній сфері.

Окрім цього, позиції Ради Європи додатково розкрито в рекомендаціях та резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи, серед яких: Резолюція 1852 про психічне насильство (2011 р.); Резолюція 1853 про захисні судові накази для жертв домашнього насильства (2011 р.), Резолюція 1861 про пропагування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2012 р.); Резолюція 1714 та Рекомендація 1905 про дітей – свідків домашнього насильства (2010 р.); Резолюція 1697 та Рекомендація 1891 про жінок-емігранток: під особливим ризиком переживання; домашнього насильства (2009 р.); Резолюція 1691 та Рекомендація 1887 про зґвалтування жінок, зокрема в шлюбі (2009 р.); Резолюція 1681 та Рекомендація 1881 про нагальну потребу протидіяти злочинам, учиненим в ім'я т. зв. честі (2009 р.); Резолюція 1670 та Рекомендація 1873 про сексуальне насильство над жінками під час воєнних конфліктів (2009 р.), Рекомендація 1681 про кампанію протидії насильству над жінками в Європі (2004 р.) [237].

Водночас 15 листопада 2001 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї»^[464], чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. Зокрема, у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» законодавчо було закріплено норму, відповідно до якої суди застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини та практику ЄСПЛ як джерела права^[420].

Саме відтоді увага вітчизняних та зарубіжних науковців з різних галузей знань зосередилася на проблемі насильства в сім'ї, визначенні його детермінант, удосконаленні практики державного й громадського впливу, захисту потерпілих, розробленні напрямів запобігання тощо. З урахуванням того, що домашнє насильство є комплексною проблемою, у багатьох дослідженнях переважає міждисциплінарний підхід, коли у пізнавальному процесі «задіяно» чимало наук, що дає підстави розглядати негативні процеси, які детермінують такі кримінально-протиправні дії не лише з позицій наук кримінально-правового циклу, а й адміністративного права, соціології, психології, педагогіки тощо.

Проведене дослідження, до того ж, показало, що проблема домашнього насильства хоча і є відносно новою для України, проте її паростки криються далеко в генезисі розвитку українського народу. У контексті цього І. Г. Богатирьов, розглядаючи генезис домашнього насильства, зауважує, що домашнє насильство зародилося на кримінологічному матеріалі наукових розвідок вітчизняних учених за часів незалежної України, але свого осмислення набуло у ХХІ ст., з прийняттям Верховною Радою України у 2017 р. нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесенням змін і доповнень до КК України. Окрім цього, на думку дослідника, яка є цілком прийнятною, проблема домашнього насильства в Україні значною мірою спричинена умовами перехідного стану нашого суспільства, невизначеністю на даному етапі його ціннісної системи, кризою духовних підвалин життя людей. Водночас, як наголошує учений, зазначена проблема взагалі тривалий час замовчувалася. І обумовлено це було тим, що за радянських часів така злочинність за ідеологічними мотивами не могла бути, а з іншого боку, ментальність значної частини українського суспільства була такою, коли прояви домашнього насильства не могли бути надбанням публічності^[38, с. 205–206]. Тому саме прийняття Верховною Радою України у 2017 та 2018 рр. низки змін і доповнень до діючого КК України показало, що ця проблема потребує окремого наукового пошуку. І цьому є офіційні підтвердження. Зокрема, за даними Міністерства освіти та науки України, щорічно близько 1 500 жінок, і ця

тенденція збільшується за останні три роки, помирають від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % – до зловживань наркотиками. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей – переважно з неврозами, заїканням, церебральним паралічем, порушенням психіки [340].

Насамперед до наукових доробків, які так чи інакше стосуються проблем домашнього насильства, варто віднести наукову працю Л. В. Крижної «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.), яка ще тоді зазначала, що соціальне коріння злочинності свідчить про існування проблем в економіці, освіті, вихованні й інших сферах суспільного буття. Боротьба зі злочинністю не матиме жодного сенсу без заходів, спрямованих на вирішення таких проблем. І хоча сама собою діяльність державних органів та установ із розвитку суспільного життя не ставить за головну мету зниження рівня злочинності, вона є його підґрунтям. Серед найбільш поширених кримінальних правопорушень, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин, авторка дослідження виділяє умисні насильницькі злочини, що посягають на суспільні відносини, ядром яких є охорона фізичного статусу особистості (її життя, здоров'я, тілесна недоторканість), та обов'язкову ознаку об'єктивної сторони яких становить фізичне насильство над особистістю, спроба чи погроза його застосування. До цих злочинів, на думку дослідниці, можуть бути віднесені протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність і майно потерпілих, і які фактично є наслідком неправомірного розв'язування (вирішення) конфліктів, що виникли на підставі конкретно-особистісних сімейно-побутових (невиробничих) відносин і були мотивовані ворожістю, заздрістю, помстою, ревностями або хуліганськими спонуканнями винного чи його прагненням до самоствердження, реалізації агресивних стереотипів тощо [258, с. 43].

З огляду на особливості детермінаційного комплексу домашнього насильства, заслуговує на увагу дисертаційна робота І. П. Васильківської «Кримінологічні аспекти сімейного виховання» (2001 р.). Дослідниця дійшла

висновку, що саме недоліки сімейного виховання займають провідне місце в системі факторів, які впливають на злочинну поведінку підлітка; а сім'ї, що сприяють формуванню особистості злочинця, поділяються на сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих. Якщо перші знаходяться у конфлікті з суспільством і досить часто виховані у них діти поповнюють ряди неповнолітніх злочинців, то другі можна умовно поділити на такі, в яких батьки не вміють належно виховувати своїх дітей, і такі, де батьки не можуть у силу певних причин забезпечити дітям належні умови виховання^[58, с. 16].

Водночас слід зосередити увагу на кваліфікаційній науковій праці Б. М. Головкина на тему: «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002 р.), у якій автор, критично переосмисливши позиції різних кримінологів із цієї проблеми, дійшов висновку, що «під зазначеними злочинами необхідно розуміти умисні насильницькі злочини проти життя й здоров'я особи переважно ситуативного характеру, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері на ґрунті криміногенних конфліктів між злочинцем і потерпілим»^[106, с. 6]. У подальшому вчений-кримінолог розглянув кількісно-якісні показники сімейно-побутових тяжких насильницьких злочинів проти особи, довів, що рівень злочинів, про які йдеться, «залишався відносно високим, а в їх динаміці спостерігається прогресуюча тенденція до зростання. Ступінь латентності вказаної категорії злочинів відносно не високий, не перевищує 10 %»^[106, с. 7]. Порівняно із даними, отриманими Б. М. Головкиним на початку 2000-х років, нині латентність домашнього насильства набагато вища. Окрім цього, автор зазначає, що «серед установлених судово-слідчими органами мотивів понад половина – це «неприятні стосунки», за ними йдуть помста, ревності та користь»^[106, с. 7].

У цьому самому році В. В. Вітвіцькою було захищено дисертацію на тему: «Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх», у якій вчена, досліджуючи цю проблему, дійшла висновку, що сім'я досить часто в сучасний період не виконує покладені

на неї запобіжні функції. Зокрема, в економічній сфері існують проблеми працевлаштування та невивлати заробітної плати, погіршення демографічної ситуації в державі. У політичній сфері, на жаль, відсутній механізм реалізації державної політики з охорони дитинства. У культурно-моральній сфері – відсутня належна увага до статевого виховання дітей, недоліки сімейного виховання^[78, с. 12–13].

Цікавою є наукова праця О. І. Белової «Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх», яка була захищена у 2006 р., і в якій вчена ґрунтовно здійснила комплексне наукове дослідження системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. Завдяки аналізу історичного досвіду та соціальної обумовленості кримінально-правового захисту сім'ї та неповнолітніх, авторка вдало запропонувала науковій спільноті підстави та принципи криміналізації цих діянь. Шляхом визначення родового та безпосередніх об'єктів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх, дослідниці вдалося обґрунтувати необхідність, доцільність та можливість виокремлення в Особливій частині КК України окремого розділу «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», визначити місце цього розділу в системі норм Особливої частини КК України та розробити його структуру. Завдяки аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх, сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ці злочини [23, с. 4].

У наступному році було опубліковано монографічне дослідження «Протидія насильству в сім'ї» за редакцією Ю. В. Лисюк, в якому проаналізовано проблеми організації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з протидії насильству в сім'ї, форм та методів діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо протидії насильству в сім'ї. Подано науково обґрунтовані пропозиції щодо застосування відповідних форм та методів в їх діяльності та вдосконалення [316, с. 7]. Автор визначив, що закони про боротьбу з насильством проти жінок і насильством в

сім'ї Еквадору, Білль про насильство в сім'ї Гаяни та Великобританії, та законодавство США є найдосконалішими, і з самого початку визначали свою специфічну мету, не забуваючи водночас і про внутрішньосімейне насильство. У результаті чого правник зробив висновок, що діюча нормативно-правова база України щодо протидії насильству в сім'ї потребує серйозного та негайного вдосконалення [316, с. 147].

Водночас необхідно виокремити наукове дослідження О. В. Ковальової «Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї», яке було успішно захищене у 2008 р. і в якому авторка значну увагу приділила встановленню сутності насильства в сім'ї та ролі служби дільничних інспекторів міліції у його попередженні. Проаналізовано форми та методи діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї та охарактеризовано взаємодію цієї служби з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та іншими підрозділами органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї. Визначено основні напрями вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї, сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання. До основних із них можна віднести наступні. Насильство в сім'ї визначено як будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина, і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам^[221, с. 165–170].

У процесі дослідження не можна ігнорувати наукову працю О. І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім убивствам», яка була захищена авторкою у 2010 р., і в якій нею викладено результати поглибленої кримінологічної характеристики подружніх убивств, їх

детермінації та запобігання. У роботі досліджено життя подружжя як об'єкт кримінально-правового захисту, наведено кількісно-якісні показники, досліджено особу злочинця тощо. Вдало визначено загальносоціальні фактори вчинення подружніх убивств, а також групу чинників, які характеризують морально-психологічну складову відносин подружніх пар, які конфліктують; ґрунтовно проаналізовано криміногенну ситуацію, роль потерпілого у генезисі таких кримінальних правопорушень та мотиви вчинення. На підставі специфіки подружніх убивств, вироблено цілісне уявлення щодо оптимізації діяльності державних установ і громадських організацій із запобігання подружнім убивствам у сучасних умовах^[186, с. 6].

Значущими в контексті розвитку правової доктрини стали презентовані результати соціологічного опитування «Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування» за ред. С. О. Павлиш (2010 р.) [472]. У ході підготовки дослідження було враховано також і наукову працю М. Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх», яка була захищена у 2011 р. і в якій авторка розглянула нові наукові положення, які заслуговують на увагу кримінологічної науки. А тому при втіленні їх у життя, це матиме позитивний вплив на розвиток дитини, завдяки необхідним конкретним життєвим умовам і методам роботи з батьками. Окрім цього, у згаданому дослідженні вчена зазначає, що насильство щодо неповнолітніх було розповсюджено давно і досить широко – серед людей різних національностей, різного фінансового й соціального статусу, у сім'ях вірян і невіруючих. До того ж ніяк не можна приписати нинішню економічну нестабільність, оскільки домашнє насильство присутнє як у відсталих, так і в економічно розвинутих державах. Також вдало дослідниця диференціювала детермінанти різних видів насильства щодо неповнолітніх та обґрунтувала, що вони (різновиди) існують двох видах: це детермінанти психічного та фізичного характеру [506, с. 6–13].

У частині запобігання насильницьким (сексуальним) кримінальним правопорушенням проти дітей у контексті домашнього насильства, доречно

виокремити наукову працю А. О. Джужі «Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини» (2012 р.), у якій виділено «такі обов'язкові ознаки насильства в сім'ї: особою, яка страждає від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї, у тому числі дитина (діти); діяння насильника має бути протиправним (тобто суперечити нормам законодавства); діяння призвело або могло призвести до порушення прав члена сім'ї як людини та громадянина; вина насильника повинна виявлятися у формі умислу, а не необережності». Також дослідниця дотримується позиції про диференціацію насильства в сім'ї (нині – домашнього насильства) на чотири види: «фізичне, сексуальне, психологічне та економічне» [132, с. 25].

Необхідно відзначити і дисертацію Л. В. Самарай на тему: «Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї» (2013 р.). У роботі визначено поняття кримінальної агресії в сім'ї як поведінкової реакції, що характеризується виявом сили в спробі завдати шкоди одним членом сім'ї іншому, виявляється у формах прямого нападу, погроз та інших актів ворожості й містить ознаки певного складу злочину. Окрім цього, згруповано об'єкти запобігання кримінальній агресії в сім'ї, серед яких акцентовано увагу на специфічних деформаціях групової психології, які на індивідуальному рівні реалізуються через набуті особою установки, переконання і стереотипи агресивності. Крім цього, запропоновано визначення агресивної поведінки особи злочинця, який учинив сімейне насильство під впливом агресії, як форми поведінки, зумовленої особливістю психічного стану, що ґрунтується на агресивній особистісній установці, під якою слід розуміти певну сукупність типових рис, властивостей (природжених або набутих у процесі соціалізації), типово притаманних особам, які вчинили суспільно небезпечні діяння; а також запропоновано проєкт Комплексного плану запобігання кримінальній агресії в сім'ї в Україні [504].

Одним із головних наукових доробків сучасності в контексті предмету дослідження є монографія А. Б. Благі «Насильство в сім'ї: кримінологічний аналіз і запобігання», яка у 2014 р. здійснила повний кримінологічний аналіз

наси́льства в сім'ї, шляхом з'ясування кількісно-якісних показників, вивчення особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, та віктимологічного аналізу жертви такого насильства. Щодо запобігання насильству в сім'ї, то вчена розкрила його крізь призму вітчизняної системи запобігання, зокрема загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального рівнів. Усе це дало підстави дійти висновку, що насильство в сім'ї є сталим соціальним явищем, яке має глибокі історичні коріння, пов'язані з правовим закріпленням підлеглого становища жінок і дітей, унаслідок чого у масовій свідомості сформувався стереотип споживацького ставлення до них [33, с. 295].

Цікавою у контексті дослідження домашнього насильства є монографія вітчизняної вченої Г. В. Дідківської «Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх», у якій дослідниця ґрунтовно проаналізувала стан та тенденції розвитку злочинності неповнолітніх в Україні, охарактеризувала криміногенність сім'ї та окремі її прояви. Це дало змогу вченій показати необхідність зміни підходів до організації заходів запобігання злочинності неповнолітніх, вироблення конкретних рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства і правозастосовної практики у сфері охорони інтересів сім'ї [159, с. 3–7].

Окремої уваги потребує монографічне дослідження І. О. Бандурки «Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади», присвячене комплексній характеристиці та заходам протидії злочинам та злочинності проти дітей та дитинства в Україні. У роботі визначено поняття та сутність цих явищ, надано загальнонаукову характеристику їх зв'язків зі злочинною поведінкою та злочинністю загалом. Досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки відповідних складів злочинів, їх кількісні та якісні показники. Здійснено типологію та проаналізовано кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють ці злочини, а також потерпілих від них. Охарактеризовано загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинам та злочинності проти дітей та дитинства, вироблено пропозиції щодо їх удосконалення [9, с. 2]. Зокрема, в монографії у 2017 році було акцентовано на необхідності

передбачення кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї, що на сьогодні вже передбачено в ст. 126-1 КК України.

У світлі новітніх досліджень, які виконані після набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.), доцільно виокремити дисертацію С. В. Романцової на тему: «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (2018 р.), у якому вдало розкрито загальні засади дослідження сексуального насильства щодо дітей як у контексті історичних аспектів формування й розвитку поняття сексуального насильства щодо дітей у радянський період, так і на сучасному етапі розвитку кримінологічних знань про сексуальне насильство. Констатовано, що окремі аспекти є взагалі недослідженими, а позиції авторів щодо окресленого питання – суперечливими, що не сприяє на практиці запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Проаналізовано класифікацію проявів сексуального насильства щодо дітей (за наявністю (відсутністю) фізичного контакту з дитиною; за сферою, де вчинено сексуальне насильство щодо дитини; за специфікою форм проявів сексуального насильства щодо дитини тощо), розкрито кримінологічну характеристику сексуального насильства щодо дітей та систему запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Систематизовано напрями, за якими найбільш продуктивно розвивалися організаційно-правові засади запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей в Україні. Доведено доцільність подальшого удосконалення організаційно-правового забезпечення на системному рівні та з активнішим залученням до цього процесу громадськості [497, с. 2–4].

Звернемо увагу й на спеціальний випуск «Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін» Вісника Національної академії прокуратури України [474], в якому представлені наукові праці вітчизняних дослідників щодо проблематики домашнього насильства. Зокрема, вченими висвітлено основні проблемні питання імплементації норм Стамбульської конвенції, застосування обмежувальних приписів, роль прокуратури та інші питання у сфері протидії домашньому насильству.

У 2019 році в Класичному приватному університеті м. Запоріжжя було захищено дисертацію «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї» О. Л. Беспаль. Дисертаційну роботу присвячено комплексному кримінологічному дослідженню злочинів проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї, і розробці на цій основі системи запобіжних заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру. Дисертантом встановлено, що зарубіжний досвід запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей характеризується наявністю різних підходів, зумовлених, зокрема, типом правової системи та традиціями втручання/невтручання в сімейні відносини [25].

Значущою для цього дослідження є дисертація Х. І. Романюк «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів» (2019 р.), в якій авторка комплексно вивчила зміст поняття «незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності (абортів)», розглянула кримінальну відповідальність за цей злочин в історії вітчизняного кримінального законодавства, здійснила порівняльний аналіз відповідальності за незаконне проведення абортів в зарубіжному кримінальному законодавстві та встановила співвідношення складів злочинів, які забезпечують охорону ненародженого життя, між собою і з іншими складами злочинів, узагальнила особливості караності та кваліфікації незаконного проведення абортів. Окрім того, дослідниця надала пропозиції щодо вдосконалення законодавства стосовно відповідальності за незаконне проведення абортів; запропонувала визначення незаконного переривання вагітності як застосування медикаментозних та інших засобів, які спрямовані на штучне переривання вагітності, що здійснюються з порушенням установлених законодавчих норм і медичних стандартів щодо: особи вагітної (врахування протипоказань, віку, способу, строку вагітності), місця проведення (лікувальна установа), суб'єкта здійснення медичного втручання (його кваліфікація, освіта, фахова підготовка) [498, с. 10].

Також необхідно виокремити монографічне дослідження М. В. Корнієнко «Концептуальні основи протидії насильницьким злочинам щодо дітей» (2019 р.).

Метою монографічного дослідження є узагальнення позитивного іноземного досвіду про протидію насильницьким злочинам. Зокрема, М. В. Корнієнко зазначає, що одним із можливих засобів, які можна використати у вітчизняній практиці розслідування насильницьких злочинів щодо дітей, є застосування мобільного додатку на зразок «Child ID», що використовується Федеральним бюро розслідувань [245, с. 28]. Child ID – перший мобільний додаток, створений ФБР, забезпечує зручне місце для електронного зберігання фотографій та іншої життєво важливої інформації про ваших дітей, щоби вона була буквально під рукою, якщо вона вам потрібна. Ви можете показати фотографії та надати фізичні ідентифікатори, такі як зріст та вага, працівникам служби безпеки та поліції на місці. За допомогою спеціальної вкладки в додатку, ви також можете швидко та легко надіслати інформацію електронною поштою владі за допомогою декількох клацань. Додаток містить поради щодо захисту дітей, а також конкретні вказівки щодо того, що робити в перші кілька важливих годин після того, як дитина зникне. Він має опцію захисту паролем, щоб захистити вашу інформацію, і дозволяє додавати зображення з бібліотеки зображень вашого мобільного телефону. Ви також можете збільшувати та обрізати зображення перед збереженням [687]. Зазначена інформація про Child ID розміщена на офіційному сайті федерального бюро розслідування. Цей мобільний додаток можна завантажити через App Store або Google Play. Однак постає питання конфіденційності занесеної до мобільного додатку інформації. Адже персональна інформація завжди користується попитом у розбещувачів неповнолітніх, або торговців органами. Тому дотримуємося думки, що розвиваючи інформаційні технології, держава повинна насамперед забезпечити безпеку персональних даних від несанкціонованого втручання.

Вагомий внесок у сферу запобігання домашньому насильству зробив вітчизняний учений М. Г. Кузнєцов у кандидатській дисертації «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2020 р.), в якій дослідником було запропоновано авторське тлумачення «домашнього насильства» як об'єкта кримінологічного дослідження – це кримінологічний

феномен, який передбачає фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування й отримання влади одних членів сім'ї над іншими. Водночас установлено головну причину соціального явища домашнього насильства – психологічну детермінанту, за якого жертва наражає себе на небезпеку з боку кривдника в будь-якій конфліктній життєвій ситуації. Обґрунтовано необхідність індивідуального підходу під час обрання заходів запобігання домашньому насильству, який передбачає урахування низки умов, обставин, ситуацій та факторів, зокрема: віктимність жертви, умови спільного проживання в сім'ї, стосунки між батьками та дітьми, родинні зв'язки тощо. Крім цього, запропоновано розширити в регіонах кількість центрів медико-соціальної реабілітації жертв від домашнього насильства і залучення до цієї роботи психологів, а також запропоновано в кожному обласному центрі при Головному управлінні Національної поліції створити банк даних жертв від домашнього насильства [297, с. 146].

У цьому самому році Г. Н. Собко захистив докторську дисертацію на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству»[525], яку присвячено комплексному та всебічному дослідженню кримінально-правових та кримінологічних основ протидії кримінальним правопорушенням, учиненим шляхом застосування психічного насильства. Визначено, що кожен прояв фізичного насильства неодмінно несе в собі і психічну травму, а психіка в її біологічному сенсі є предметом психічного насильства, який визнається продуктом, що не існує і не може існувати поза і окремо від свого органу. Також сформовано умовну класифікацію психічного насильства на інформаційне та неінформаційне. Серед іншого розкрито взаємовплив та взаємозв'язок двох видів насильства – фізичного і психічного. У зв'язку з відсутністю однозначного розуміння і трактування змісту такого кримінального поняття, як психічне насильство, розроблено його авторське визначення та проаналізовано його зміст і форми.

Теоретико-прикладний інтерес становить дисертаційне дослідження Н. О. Ліщук на тему: «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та

запобігання» (2020 р.) [324], в якому проаналізовано наявні в науковій літературі визначення жінки-жертви насильницьких дій та запропоновано авторське визначення цього поняття, під яким запропоновано розуміти особу, якій злочином завдано проти її волі фізичної, моральної, майнової чи психологічної шкоди, що стало наслідком її особливого соціально-рольового статусу у суспільстві. Здійснено аналіз віктимних ситуацій, які можуть сприяти віктимізації жінок-жертв насильницьких дій, та на основі отриманих даних запропоновано класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки потерпілих, від нейтральної до протиправної: 1) ситуації, що мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілих полягає в нападі, образі, заподіянні образи; 2) ситуації, в яких поведінка потерпілих позитивна, однак пов'язана з поворотом на жертву насильницьких дій злочинця. Наприклад, ситуація, коли мати захищає свою дитину; 3) ситуації, в яких поведінка потерпілої створює об'єктивну можливість учинення злочину, хоча і не трактується, як поштовх.

Близькою до змісту дослідження є теоретична розвідка О. С. Дмитрашук на тему: «Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України» (2021 р.), присвячена дослідженню феномену домашнього насильства та діяльності службових і посадових осіб Національної поліції щодо запобігання вказаному соціально-правовому явищу в Україні. На основі аналізу наукових джерел, підготовлених вітчизняними та зарубіжними вченими, національного законодавства щодо запобігання проявам домашнього насильства, статистичних даних МВС України та Національної поліції про кількість повідомлень і проваджень, пов'язаних з домашнім насильством, даних з Єдиного державного реєстру судових рішень, відомостей Міністерства соціальної політики України про розгляд заяв і повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, звітів міжнародних та національних громадських організацій щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні, сформульовано низку науково обґрунтованих положень з предмету дослідження,

а також розроблено перелік пропозицій та рекомендацій для удосконалення законодавства України з питань запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції. Акцентовано увагу, що Україні слід перейняти практику взаємодії поліції Великої Британії з громадою у подоланні проблеми домашнього насильства. Як позитивний, відзначено й досвід Болгарії та Польщі, де одним із заходів впливу на правопорушників є публічний осуд кривдника перед трудовим колективом, у якому він працює, або перед організацією, членом якої він є (Болгарія) та подання ухвали про покарання за насильницькі дії до відома громадськості в загальному порядку (Польща) [162]. Однак перед тим як брати до уваги досвід міжнародної спільноти, передусім необхідно пам'ятати про менталітет суспільства.

Привертає увагу і дисертаційне дослідження О. О. Біловол на тему: «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України)» [31], в якому автор виокремлює такі основні проблеми: обумовленість криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за домашнє насильство, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, співвідношення домашнього насильства із суміжними кримінальними та адміністративними правопорушеннями, призначення покарань за вчинення цього злочину тощо.

Акцентуємо увагу і на дисертаційному дослідженні А. Я. Шинкарук на тему: «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» (2021 р.), в якому зазначено, що сучасні розробки заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства знаходяться на початковому етапі свого становлення, оскільки у вже наявних роботах низки вітчизняних науковців вивчення проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства пов'язано лише з можливим одним варіантом його прояву – кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Водночас кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, не вичерпуються лише цим протиправним посяганням і комплексне кримінально-правове дослідження не лише різних за

ступенем своєї суворості каральних та некаральних обмежувальних, але й деяких інших примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на інші передбачені кримінальним законом кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, ще не здійснювалося. Зокрема, фактично вільною зоною наукового пошуку дотепер залишається проблематика можливого звільнення від покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та застосування деяких інших некаральних заходів [641].

Окрім цього, низку наукових праць присвячено вивченню дискримінаційних стереотипів, упереджень, поглядів і уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків у домашньому господарстві [404, с. 7–8]. У контексті цього слід звернути увагу на результати дослідження, одержані вітчизняними вченими Г. Кузан та Н. Гордієнко у 2021 р. [294, с. 131]. У процесі дослідження було встановлено, що систематичні необґрунтовані ревності з боку чоловіка, які часто закінчувалися погрозами й скандалами, заборону спілкуватися з колежанками та іншими, жінки пояснювали насамперед коханням чоловіка, його ревностями або звичайною неврівноваженістю. Фінансові обмеження дружини, тотальний контроль з боку чоловіка за витратами з сімейного бюджету найчастіше пояснювалися його бережливістю та тим, що він є справжнім господарем або залежністю дружини від чоловіка, якщо її заробіток є невеликим. Результати дослідження засвідчили, що «серед респондентів старшої вікової групи суттєвою першопричиною домашнього насильства було окреслено незадовільне матеріальне забезпечення сім'ї, що, як наслідок, відбивається на стосунках у родині» [294, с. 131].

Важливою для нашого дослідження є наукова розвідка В. В. Медведської на тему: «Правові засади захисту жінок від домашнього насильства» (2022 р.), у якій розглянуто теоретико-методологічне підґрунтя дослідження засад захисту жінок від домашнього насильства. Досліджуючи понятійно-категорійний апарат, вчена проаналізувала сутність понять «домашнє насильство», «насильство в сім'ї», «сімейно-побутове насильство», які наводяться у наукових працях та законодавстві окремих зарубіжних країн (Австрія, Грузія, Німеччина, Польща).

Аргументовано, що у разі визначення домашнього насильства, має бути враховано гендерний підхід, адже найчастіше випадки домашнього насильства трапляються в контексті інтимних партнерських стосунків: переважна більшість злочинців – чоловіки, а переважна більшість жертв – жінки та їхні діти. Досліджуючи нормативно-правове регулювання порядку та підстав видачі термінового заборонного припису, встановлено, що законодавство не передбачає прийняття поліцейським рішення у разі відмови постраждалій особі у видачі термінового заборонного припису, що позбавляє потерпілу особу можливості оскаржити таке рішення у зв'язку з його відсутністю. У роботі з'ясовано та обґрунтовано, що складення адміністративного протоколу та відкриття кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з учиненням ним домашнього насильства, не є достатніми підставами для взяття його на профілактичний облік, оскільки вина особи у вчиненні правопорушень ще не встановлена судом. Виявлено існування проблеми доказування у справах про видачу обмежувального припису, оскільки під час учинення домашнього насильства присутні, зазвичай, лише кривдник та постраждала особа, що призводить до обмеження доказування поясненнями зазначених осіб [337].

Заслуговує на увагу і дисертаційне дослідження Н. А. Стасюк на тему: «Кримінологічна характеристика домашнього насильства» (2022 р.). У роботі охарактеризовано детермінанти вчинення домашнього насильства. Під такою дефініцією тлумачиться комплекс негативних факторів суспільного життя, що провокують учинення домашнього насильства. Зокрема, соціальні детермінанти можуть проявлятися у непослідовності та обмеженості соціальних реформ, а також відсутності механізму контролю за реалізацією наявних програм, що призводить до соціальної незахищеності громадян. Духовно-моральні детермінанти обумовлюються відсутністю позитивної ідеології в суспільстві, руйнуванням позитивних цінностей та ідеалів, культивуванням аморальних орієнтирів, створенням кримінальних субкультур. Правові детермінанти стають наслідками наявності правових колізій у нормативно-правових актах, що регулюють сферу запобігання та протидії випадкам домашнього насильства,

низьким рівнем притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють домашнє насильство. Економічні детермінанти можуть виражатися в постійних кризових явищах, що провокують значне скорочення доходів окремих верств населення. Надзвичайно актуальним є виділення військово-політичних детермінантів, адже в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети щодо нагальних проблем, що потребують термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством, відходять на другий план. З-поміж іншого, було аргументовано, що в умовах воєнного стану в Україні органам державної влади необхідно розглянути можливість упровадження нового інституту протидії та запобігання домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству [531].

Варто зазначити і про дисертаційне дослідження О. М. Сікан на тему: «Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони» (2023 р.), в якому визначено, що сімейні відносини є невід'ємною складовою суспільних відносин, а розвиток сім'ї – одна із найважливіших складових розвитку суспільства. Повноцінна і морально здорова сім'я є запорукою сталого суспільного розвитку, соціального спокою та безпеки. Саме тому держава і суспільство зацікавлені у сім'ї, яка здатна реалізувати свій соціальний потенціал та виконувати суспільно важливі функції. Визначивши певні цінності об'єктами кримінально-правової охорони шляхом формулювання норм Особливої частини КК України, законодавець виокремлює їх як елемент складу кримінального правопорушення, який виникає з моменту набуття чинності відповідної кримінально-правової норми та який установлює покарання за посягання на визначену сферу відносин. Автором запропоновано розглядати сім'ю як соціальну групу, що складається з фізичних осіб, які перебувають у шлюбі (зареєстрованому або незареєстрованому), їхніх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємних прав та обов'язків. Сімейні відносини утворюють самостійну сферу суспільного життя, у якій

формується здорова атмосфера для функціонування сім'ї й виховання дітей, та є самостійним видом відносин, що мають власну структуру, з притаманними їм особливостями (суб'єкт, предмет та зміст) [513].

Виокремимо і дисертаційне дослідження Ю. С. Лимаренко на тему: «Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалом Харківського регіону» (2023 р.), в якому охарактеризовано соціально-економічні та інші ознаки Харківського регіону, які ілюструють можливість вивчення детермінаційних чинників домашнього насильства на його прикладі, з подальшим застосуванням результатів дослідження на території всієї України, оскільки ознаки цього явища мають свій прояв майже в кожному населеному пункті держави. Помітне зростання кількості сімей, які проживають без офіційної реєстрації шлюбних відносин та збільшення випадків розлучень на території Харківського регіону, укріплює постулати безвідповідального ставлення до родинних зобов'язань. Безробіття (рівень якого у Харківському регіоні є досить високим) негативно впливає на сімейні відносини. Бідність, неможливість забезпечити своїх дітей речами першої необхідності є конфліктогенними факторами, які сприяють учиненню домашнього насильства в регіоні та всій країні. У більшості досліджених злочинних випадків спостерігається поєднання двох форм домашнього насильства (фізичного і психологічного) та вчинення домашнього насильства переважно у вечірній і нічний час доби. У роботі досліджено специфіку конкретної життєвої ситуації, як однієї із ключових складових механізму вчинення кримінального правопорушення. У домашньому насильстві, яке вчиняється в Харківському регіоні, вона полягає у: штучному її створенні, кривдниками, рідше за участю жертв або під впливом третіх осіб; агресивному реагуванні аб'юзерів на справедливі зауваження постраждалих [315].

Дотичними до проблематики запобігання домашньому насильству є напрацювання вчених-адміністративістів, зокрема О. Д. Коломоєць «Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження

корекційної програми» (2010 р.) [231], Н. Б. Шамрук «Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії насильства в сім'ї» (2012 р.) [637], Г. О. Горбової «Адміністративно-правове регулювання протидії насильства в сім'ї» (2015 р.) [110], О. М. Ткаленко «Адміністративно-праве забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей» (2016 р.) [584], М. М. Легенької «Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства» (2019 р.) [311], Н. В. Лесько «Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій» (2019 р.) [313], І. В. Скакун «Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству» (2020 р.) [515], М. В. Бакаїм «Адміністративно-правова характеристика діяльності суб'єктів запобігання та протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері» (2021 р.) [8], К. В. Довгунь «Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (2021 р.) [164], І. А. Горбач-Кудря «Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» (2021) [108] та А. В. Томчук «Адміністративно-правові засади реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству» (2021 р.) [589]. З одного боку, за своєю природою адміністративні делікти не можуть бути включені до структури домашнього насильства при наданні їй кримінологічної характеристики, а з іншого – на етапі ранньої профілактики кримінальних правопорушень важливим є реагування уповноважених суб'єктів також і на факти вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (ст. 173-2 КУпАП).

Крім цього, варто зазначити і про наукові розробки криміналістичного спрямування, що присвячені домашньому насильству. У дисертації Р. В. Кифлюка на тему: «Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством у сім'ї» досліджено джерела виникнення сімейного насильства та виділені основні з них:

індивідуальні психологічні характеристики суб'єктів насильства; клімат внутрішньосімейного середовища; суспільно-культурний рівень соціуму. Крім цього, запропоновано класифікацію способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством у сім'ї, з метою подальшого використання цих даних для побудови слідчих версій: 1) у зв'язку з можливістю застосування додаткових знарядь: кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням різних знарядь у процесі насильства; без застосування знаряддя; 2) за тривалістю скоєння кримінального правопорушення: одиночна дія; систематичне насильство; 3) за результатами застосування домашнього насильства: потерпілий мириться з насильством, кримінальне правопорушення залишається не виявленим; потерпілий у процесі захисту скоює кримінальне правопорушення проти кривдника; потерпілий від насильства скоює заплановане кримінальне правопорушення проти кривдника; суїцид; 4) за способом підготовки: з попередньою підготовкою; без попередньої підготовки; 5) за способом приховування: без приховування кримінального правопорушення; з приховуванням кримінального правопорушення [216].

У контексті цього сучасним дослідженням є дисертація Т. В. Іщенко на тему: «Розслідування домашнього насильства» (2021 р.), в якій розкрито криміналістичну характеристику домашнього насильства, розкрито зміст таких її структурних елементів як: спосіб учинення (з урахуванням форм домашнього насильства – психологічного, фізичного, економічного) у поєднанні зі способами підготовки та приховування (виокремлено способи підготовки до вчинення психологічного та фізичного насильства, різновиди способів погрози, а також способи приховування кримінального правопорушення); обстановка (місце та час вчинення); слідова картина (матеріальні, ідеальні та цифрові сліди); особа злочинця (визначено біологічні, соціальні та психологічні властивості і стани); особа потерпілого (здійснено класифікацію потерпілих за трьома групами залежно від їхніх сімейних, родинних або ж близьких відносин зі злочинцем, з'ясовано їхні соціальні ролі), визначено кореляційні зв'язки між ними [209, с. 27].

У зазначеному переліку праць на особливу увагу заслуговує стаття О. В. Пчеліної [484], де відзначено, що з кожним роком домашнє насильство стає розповсюдженішим феноменом, у зв'язку з чим збільшується як кількість учинених правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, так і відкритих кримінальних проваджень. Проаналізувавши стан нормативно-правового регулювання діяльності із запобігання та протидії домашньому насильству, а також статистичні дані Офісу Генерального прокурора про кількість і стан кримінальних проваджень, розпочатих за фактом учинення домашнього насильства, вчена акцентує на необхідності розробки криміналістичних рекомендацій з виявлення, розкриття та розслідування такого різновиду кримінального правопорушення, як домашнє насильство, й формування відповідної окремої криміналістичної методики.

Наближеними до тематики цього дослідження є роботи науково-педагогічного спрямування, зокрема, правову соціалізацію як процес формування правової культури, вивчала І. Коваленко (2011 р.) [219]; вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця висвітлив Н. Туз (2013 р.) [594]; правову пропаганду як форму виховання в правовій державі, вивчав А. Заєць (2016 р.) [185]; концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання стала темою дисертації Т. Алексєєнко (2017 р.) [4]; проблематику домашнього насильства як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх, досліджувала В. Гальцова (2017 р.) [89]; соціалізацію дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучних батьків вивчала в дисертаційній роботі К. Суятинова (2018 р.) [539]; педагогічні умови правового виховання дітей 6–7 років у взаємодії сім'ї та закладу освіти досліджувала в дисертаційній роботі Г. Задорожна (2018 р.) [184]; співвідношення правової соціалізації та правового виховання розкрив С. Скуріхін (2018 р.) [520]; наукові пошуки правового виховання у сучасному суспільстві, розглянуті з позицій теоретико-компаративного підходу, в дисертаційному дослідженні здійснила О. Нестеренко (2019 р.) [372]; основні принципи й завдання стратегії сімейного виховання розкрив А. Рацул

(2020 р.) [487].

Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство знайшли відображення в публікаціях О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка [172], а також А. А. Вознюка [80]. Останній у своїй статті, присвяченій теоретичним і практичним питанням кримінальної відповідальності за домашнє насильство, приділяє увагу дискусійним аспектам домашнього насильства як правопорушення, закріпленого ст. 126-1 КК України, наводить аргументи щодо відмежування від інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, а також відповідного адміністративного правопорушення (ст. 173-2 КУпАП); визначає окремі вади сучасної моделі криміналізації домашнього насильства у ст. 126-1 КК України. На важливість розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства для практичної діяльності вказує Т. Мінка, наголошуючи на важливості ознак, за якими має відбуватися розмежування, зокрема систематичності і суспільної небезпеки [355].

На актуальності дослідження проблемних питань застосування прокурорами нового законодавства, з огляду на їх повноваження у сфері протидії домашньому насильству, реагування прокурором на домашнє насильство, розмежування кваліфікації домашнього насильства як кримінального і адміністративного правопорушень, а також алгоритму дій прокурора у разі виявлення домашнього насильства, наголосила у своєму дослідженні К. Арушанян [6], а проблемам доступу жінок, які постраждали від домашнього насильства, до правосуддя – О. В. Харитонova [618].

Окрему групу літературних джерел складають дослідження, присвячені зарубіжному досвіду протидії домашньому насильству [345]. В. В. Пахомов та О. С. Безвін проаналізували зарубіжний досвід криміналізації домашнього насильства й дійшли висновку, що важливим фактором запобігання домашньому насильству є профілактична діяльність на етапі досудового розслідування [389].

Продовжуючи дотримуватись обраної інституційної моделі запобігання домашньому насильству, виокремимо основні напрями та результати наукових

досліджень у зарубіжних країнах. У зазначеному контексті західні дослідники приходять до висновку, що одним із напрямів наукових пошуків є порівняльний міжнаціональний аналіз домашнього насильства. Така робота, за твердженням дослідників із Ратгерського університету (США) N. Bhardwaj та J. Miller (2021), наближає нас до розуміння спільних та відмінних детермінантів, моделей та наслідків домашнього насильства в суспільстві та підкреслює, що шлюб, релігія та глобальні процеси виявляють теоретично значущі варіації в поведінці жінок, які переживають домашнє насильство [662].

Домашнє насильство досліджували G. Lessard, L. Montminy, É. Lesieux, C. Flynn, V. Roy, S. Gauthier, A. Fortin [702]; форми, види та профілактику вивчали G. Patard, F. Ouellet [709], гендерне сприйняття розглядав N. Roberts, D. Price (2019) [713]; поширеність та частоту домашнього насильства під час вагітності та пов'язані з цим фактори ризику на півдні Швеції презентували Н. Finnbogadóttir, А.-К. Dykes, С. Wann-Hansson (2016) [689]. Водночас характеристика жінок-жертв домашнього насильства в Марокко (північна Африка) стали предметом дослідження групи науковців, до складу якої ввійшли F. Boughima, R. Razine, Н. Benyaich, М. Mrabet. У результатах дослідження проаналізовано стан домашнього насильства й акцентовано увагу на організаційній складовій заходів запобігання [663].

Отже, проведений ретроспективний аналіз стану наукових досліджень довів, що майже абсолютна більшість напрацювань представників західноєвропейської та американської кримінологічних наукових шкіл, як і праці українських учених-кримінологів щодо запобігання домашньому насильству, з'явилися вже за часів незалежності України. Окрім зарубіжних та національних кримінологічних вимірів, проблематика домашнього насильства та насильства за ознакою статі науковцями розглядалась у межах інших галузей знань (адміністративного, кримінального, криміналістичного, педагогічного, психологічного). За браком чітких стратегічних орієнтирів, державна діяльність у сфері запобігання домашньому насильству залишається безсистемною й неузгодженою, а відтак, в умовах війни, докорінних змін законодавства та

правозастосовної практики, розроблення науково-обґрунтованих концептуальних засад охорони сім'ї, з визначенням шляхів вирішення низки суміжних фундаментальних і прикладних проблем, набуває особливого безпекового значення.

Вивчення вищевказаних наукових праць засвідчує, що у вітчизняній та зарубіжній кримінології приділялась певна увага характеристиці та запобігання насильству в сім'ї (яке з часу внесення відповідних змін до КК України і доповнення його ст. 126-1, трансформувалося в категорію «домашнє насильство»), однак комплексної кримінологічної методики запобігання домашньому насильству, яка б ґрунтувалася на кримінологічній характеристиці, з виокремленням стану та тенденцій, детермінант, особи правопорушника, жертви злочинного посягання, за взаємозв'язку таких елементів з кримінально-правовими заходами реагування, кримінологічними заходами запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях, з подальшим кримінально-виконавчим й пробаційним впливами розроблено не було.

Щодо методології дослідження запобігання домашньому насильству, то варто поставити завдання окреслення окремого кримінологічного-методологічного інструментарію дослідження.

Процес становлення нового знання про те чи інше явище правової дійсності представляє собою певну систему отримання, накопичення, аналізу, узагальнення й осмислення фактів, що мають наукове значення, з подальшим закріпленням одержаних результатів і висновків у теоріях, концепціях, поглядах, нормативних актах тощо. Це складний за структурою й об'ємний за кількістю інформації, яку необхідно переробити дослідникові, багатоетапний процес, в якому прирощення цього знання відбувається за відповідними принципами й закономірностями, що належать до царини методології наукового пізнання [20, с. 72].

Найчастіше методологія розглядається вченими як теорія методів дослідження, створення концепцій, моделей про теорію науки або систему

методів дослідження [17, с. 33]. Це обумовлено тим, що в системі наук погляди вітчизняних учених на кримінологію різні. З одного боку, кримінологія вважається юридичною наукою, а з іншого – кримінологію розглядають у контексті інших наук, зокрема, соціології, конфліктології, статистики тощо. Прийнятними є позиції тих учених, які розглядають кримінологію як юридичну науку, базуючись на тому, що в площині практичної методології кримінологічних досліджень вона залежить від предмета і об'єкта цього дослідження. Тому прийнятною є й позиція І. О. Колба про те, що методологія – це один із важливих компонентів будь-якого дослідження [227]. Наше дослідження «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» не є винятком. Воно не тільки відповідає методологічним засадам, а й суттєво впливає на державну політику у сфері запобігання домашньому насильству.

З огляду на це, доречно зосередити увагу на позиції академіка А. П. Закалюка, який зауважував, що вищою формою пізнання є наукове знання, що є результатом наукового дослідження, яке відрізняється від інших форм пізнання своїми якісними ознаками, які характеризують саме науковий метод, у залежності від якого перебувають усі інші елементи, зокрема й результат наукового пізнання [189].

Останніми роками в сучасній методології юридичної науки правознавці відмічають кризові явища, акцентуючи увагу на поширеності досліджень суто описового характеру, які зводяться до коментування правових актів, через що не мають відповідної наукової цінності. Однією з причин такої негативної тенденції визнається відсутність уявлень про методологічний інструментарій конкретно-правових досліджень. Повною мірою це стосується кримінології й кримінального права. Слід зазначити, що більшість питань у цій сфері є дискусійними (сутність і рівні методології, співвідношення філософських та загальнонаукових методів, наявність/відсутність універсального методу, місце діалектики в системі методів тощо), чимало з них вирішуються вченими неоднозначно, що створює додаткові труднощі при аналізі багатьох суттєвих

проблем кримінології та кримінального права [501, с. 11].

Під методологією правової науки сучасні вчені тлумачать учення про методи пізнання, теоретичне обґрунтування використаних у науці методів і способів пізнання; теорію методів, сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження явищ; систему певних теорій, гносеологічних й онтологічних принципів, законів і категорій, що опосередковують загальні властивості й зв'язки буття і наукового пізнання; учення про принципи побудови, форми та засоби наукового пізнання тощо. Зокрема, відомий український теоретик і філософ права П. М. Рабинович у статті до юридичної енциклопедії пише, що методологія юридичної науки – це система підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їхнього використання при вивченні державно-правових явищ [485, с. 618]. Інший учений М. С. Кельман підкреслює, що методологія – це мистецтво, яке виявляється не лише в правильному виборі методу або деякій їх органічній комбінації, а й в умілому застосуванні вибраного методу, уникненні його негативних сторін, які тією чи іншою мірою властиві кожному методу за наявності його позитивних сторін [215, с. 203].

Незважаючи на наявні розбіжності у згаданих визначеннях, можна переконливо стверджувати, що всі вони надають найзагальніші уявлення про сутність і зміст поняття методології юридичної науки [393; 491]. Тому, розглядаючи проблеми запобігання домашньому насильству, дослідник має володіти різносторонніми знаннями щодо форм і методів запобігання злочинності. З цього приводу А. Б. Блага пропонує розглядати методологію у двох площинах: як теоретичну (вона формується розділом філософського знання – гносеологією) та як практичну (орієнтовану на вирішення практичних проблем і цілеспрямоване перетворення світу). Теорія пізнання, на думку вченої, досліджує сутність пізнавального ставлення людини до світу, його вихідні та загальні підстави. А практична методологія – це програма (алгоритм), набір прийомів і способів того, як досягти бажаної мети і не погрішити проти істини чи того, що ми вважаємо істинним знанням. Ефективність методу перевіряється

практикою, вирішенням науково-практичних завдань – тобто пошуком принципів досягнення мети, що реалізуються в комплексі реальних справ і обставин [33, с. 43].

У такий спосіб методологія дослідження запобігання домашньому насильству – це система наукового пізнання кримінологічної характеристики домашнього насильства, й на її основі розробка заходів запобігання шляхом використання загальнонаукових та спеціальних методів (системно-структурний, історико-правовий, формально-логічний, компаративістський, контент-аналізу, догматичний, логіко-нормативний, соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, спостереження), системного аналізу, статистичний), з метою окреслення стратегічних напрямів забезпечення безпеки особи та кримінологічної політики у сфері охорони сім'ї.

Саме застосування системного підходу до методів і засобів наукового пізнання домашнього насильства дає змогу використати їх у пізнанні вчинення особою (кривдником) кримінального правопорушення. До складу системного підходу можуть входити різні методи пізнання, важливо щоб вони забезпечили належне проведення дослідження. Тому в цій роботі буде використано два методологічні рівні дослідження домашнього насильства: 1) емпіричний (на якому у процесі дослідження накопичували емпіричні факти про вчинення домашнього насильства); 2) теоретичний, який дав змогу забезпечити систему знань у формі наукової теорії, яка розроблена вітчизняними правниками.

Згідно з названими рівнями вітчизняна вчена О. М. Селезнєва пропонує наукові методи розділити на такі групи: 1) загальнофілософські методи пізнання явищ світу (діалектичний метод пізнання соціальних явищ, дедуктивний метод тощо); 2) загальнонаукові методи (метод класифікації та групування, історичний метод, системний метод, статистичний метод тощо); 3) науково-правові методи (догматичний метод, спеціально-юридичний метод, порівняльно-правовий метод, структурний метод тощо); 4) спеціально-наукові методи (метод аналізу практики застосування норм права, метод тлумачення норм права тощо) [509, с. 101].

Кожен метод, як зазначає С. А. Фаренік, безумовно, важливий і необхідний. Однак не слід вдаватися до таких крайнощів, як: а) »методологічний негативізм» – недооцінювати методи і методологічні проблеми, вважаючи їх незначною справою, яка «відволікає» від справжньої роботи, справжньої науки тощо; б) »методологічну ейфорію» – перебільшувати значення методу, вважаючи його більш важливим, ніж той предмет, до якого його застосовують, перетворювати метод у щось на зразок «універсальної відмички» до всього і вся, у простий і доступний «інструмент» наукового відкриття [611, с. 38].

Водночас методологічні принципи можна розглядати як розумові передумови теоретичного осмислення предмета – вони слугують допустимими умовами проникнення у предмет згідно з висунутими концептуальними ідеями [320, с. 55]. Вибір методологічних принципів значною мірою зумовлює результат дослідження. При цьому принципи, що належать до конкретної методології, є неоднорідними, а тому їх можна поділити на такі ієрархічні групи:

1) принципи, що дають змогу виділити в об'єкті конкретний предмет пізнавального інтересу та відображають специфіку інтелектуального підходу до предмета, а саме: принцип історизму, системний підхід, соціетальний підхід та ін.;

2) принципи, за допомогою яких можна визначити зв'язок предмета конкретної теорії з іншими предметами, що належать до одного об'єкта (спрямовані на виявлення міждисциплінарної залежності): принцип єдності матеріальної, соціальної і духовної сторін життя суспільства, принцип соціальної детермінованості права та ін.;

3) принципи, закони самого мислення безвідносно до предмета дослідження, що відображають: принципи актуалізму, раціоналізму, редукціонізму та ін.;

4) принципи, що пов'язані з формуванням адекватності предмета форми мислення: філософські узагальнення, принцип саморефлексії та ін.

Вивчаючи методологію запобігання домашньому насильству, варто зазначити, що це не каталог готових методів, які дають змогу описувати та

пояснювати домашнє насильство. Кожен із використаних методів потребує своєї обґрунтованості. Саме тому не існує універсального методу, а необхідно проводити комплексні дослідження, що дають змогу порівнювати, корегувати висновки, одержані при використанні різних методів. Зокрема, використання *діалектичного методу пізнання* соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах дозволило забезпечити проведення комплексного дослідження правового регулювання запобіжної діяльності, а також стану, тенденцій та детермінант домашнього насильства.

Нехтування історичним досвідом, його здобутками і прорахунками, сильними та слабкими місцями правових норм минулих часів призводить до односторонності при конструюванні сучасного законодавства, повторення старих помилок або ж повторного «відкриття» вже відомих положень [376, с. 112–113]. Особлива роль у цьому аналізі належить саме *історичному (історико-правовому) методу*. Необхідною умовою застосування цього методу є принцип єдності історичного та логічного, який полягає в тому, що, ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність його явищ і процесів, їх загальні принципи розвитку безвідносно до тих конкретних форм, у яких вони виявляються. Водночас логічне дослідження розкриває сутність правових явищ і процесів, відволікаючись від своєрідності їх конкретних історичних проявів. Історичний аналіз спрямований на виявлення специфічних рис, що відбуваються в праві, оскільки правові явища і процеси, зазвичай, розгортаються не в тій послідовності, яка «передбачається» попередньою логікою розвитку права. Якщо логічне виражає масові й масштабні правові явища і процеси, виявляє загальні тенденції їх розвитку, то історичне може обмежити своє завдання вивченням локальних правових утворень [501, с. 33–34].

Використання у процесі дослідження історико-правового методу дало змогу з'ясувати стан наукової розробки запобігання домашньому насильству в Україні, прослідкувати генезис законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство, а також визначити закономірності карально-виховного

впливу на засуджених в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальну реабілітацію.

Використання *системного методу* дало змогу розглянути домашнє насильство як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів (складових) різного рівня складності, виявити зв'язки між його окремими елементами (зокрема, між правопорушником та віктимною поведінкою жертви); проаналізувати сутність досліджуваних категорій і правових явищ, охарактеризувати зміст поняття суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин, сформулювати понятійно-категоріальний апарат.

За допомогою *структурно-функціонального методу*, виокремлено, досліджено та обґрунтовано домашнє насильство як об'єкт кримінологічного дослідження. *Логіко-юридичний метод* сприяв визначенню прогалин та суперечностей у взаємодії прокуратури, поліції та громадськості щодо запобігання домашньому насильству.

Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити властиві нормам законодавства переваги та недоліки, порівняно з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн щодо запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням, а також простежити особливості і специфіку вітчизняної правотворчості, правозастосування, зокрема, діяльності органів і установ виконання покарань. До речі, цей метод є провідним, домінантним у галузі порівняльного кримінально-виконавчого права. Отже, можна стверджувати про те, що порівняльне кримінально-виконавче право засноване на свідомому, теоретично і методично виваженому застосуванні порівняльного методу, як основного наукового методу дослідження [481, с. 115].

Такої самої позиції, але вже у кримінально-правовій компаративістиці, дотримується професор М. І. Хавронюк, зазначаючи, що «особливістю будь-якого компаративного дослідження є те, що для досягнення його мети і вирішення його завдань переважно застосовується порівняльний метод» [615, с. 26]. Водночас при застосуванні порівняльно-правового методу у дослідженні проблем запобігання домашньому насильству не ставиться за мету

цілковита імплементація зарубіжного законодавства, оскільки подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки діяльності правоохоронних органів України, економічного та соціального розвитку, особливостей вітчизняної кримінально-виконавчої системи, історичного досвіду і традицій нашого народу, особливостей національної психології тощо.

Статистичний метод сприяв опрацюванню емпіричної бази як джерела надходження відомостей про предмет дослідження. *Соціологічні методи* використані під час здійснення опитування, інтерв'ювання, моніторингу населення та окремої сім'ї. *Метод наукової абстракції* дав змогу сформулювати обґрунтовані заходи щодо підвищення рівня ефективності застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства.

Серед комплексу методів, які використовуються в кримінологічних дослідженнях, особливе місце посідає *прогнозування*, під яким загалом розуміють ймовірнісні судження, засновані на знанні законів розвитку, зміни та руху об'єкта, вивчення його тенденцій і закономірностей в минулому та майбутньому. Основою прогнозування є застосування у кримінології та кримінально-виконавчому праві соціологічних методів, які дозволяють оцінити ефективність певних законодавчих новел та пропозицій, зокрема, в частині системи виконання покарань [618, с. 141; 274; 276; 271; 273; 269]. Передбачення майбутнього результату дії певних норм значною мірою обумовлює зміст і якість їхнього ухвалення, дозволяє здійснювати теоретичний прорахунок їх ймовірних наслідків. Водночас прогнозування значно більшою мірою використовується в кримінології, аніж у кримінально-виконавчому праві [187].

Застосування прогностичного методу дало змогу оцінити ефективність діяльності правоохоронних органів, а також передбачити ймовірні наслідки змін до кримінально-виконавчого законодавства в частині покарань, включаючи тенденції судової практики щодо призначення різних видів покарань, а також можливий вплив на рівень домашнього насильства. При цьому, застосування методу прогнозування у комплексі із соціологічними методами дало можливість визначити сучасний стан домашнього насильства, вивчити емпіричні дані та

статистичний матеріал, з метою отримання математичного підґрунтя опрацювання результатів опитування, анкетування та обґрунтування висновків, а також сформулювати обґрунтовані заходи щодо підвищення рівня ефективності запобігання кримінально-протиправним діям.

Окремо варто виділити *метод кримінологічного моделювання*, завдяки якому отримано певну інформацію про прояви домашнього насильства у минулому й встановити, що такі кримінальні правопорушення існують реально, однак мають глибинні причини й латентну складову. Результати застосування цього методу показали неефективність роботи правоохоронних органів щодо запобігання домашньому насильству.

Цікавим у контексті дослідження є використання в кримінології *математичних методів*, зокрема застосування математичного (комп'ютерного) моделювання до аналізу злочинної поведінки кривдника. Використання математики у цьому разі обумовлено тим, що вивчення, обробка й аналіз масиву зібраного емпіричного матеріалу за допомогою математичних методів є навіть необхідними, тому що значно спрощують цей процес [309, с. 154].

Фостерний метод дає змогу на індивідуальному рівні забезпечити вплив на домашнє насильство, шляхом влаштування дитини до фостерної (прийомної) сім'ї. «Фостерна сім'я – це альтернативна форма влаштування дитини в іншу сім'ю, що застосовується у разі, коли через об'єктивні причини неможливо застосування таких пріоритетних форм влаштування дітей, як усиновлення чи опіка» [208, с. 192].

Важливе місце у системі методів дослідження запобігання домашньому насильству займає також *метод соціального натуралізму* [252, с. 129; 254, с. 72], за допомогою якого визначена соціальна природа кримінальних правопорушень, які входять у категорію «домашнє насильство», доведено природне право будь-якої особи (чоловіка, жінки, дитини, батька, матері) на самозахист свого життя і здоров'я від особи-кривдника.

У такий спосіб комплексне використання сучасних методів дослідження запобігання домашньому насильству дає змогу провести теоретичне узагальнення кримінологічної проблеми, зміст якої полягає у з'ясуванні сутності

соціально-правової природи домашнього насильства, аналізі та формуванні нових підходів щодо його запобігання в Україні, розробленні на цій основі комплексу науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з означеної проблематики.

Водночас методологія проведеного дослідження не тільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, але і є необхідною для проведення такого дослідження. При цьому не існує універсального методу: слід проводити комплексні дослідження, що дають змогу порівнювати, корегувати висновки, одержані при використанні різних методів.

Вищевикладене дало підстави сформулювати авторське визначення *методології дослідження запобігання домашньому насильству* – це система наукового пізнання (процес), завдяки якому здобуваються нові знання, і як результат цього процесу, – практична реалізація знання зі спеціальною метою (запобігання домашньому насильству) й розглядається як особливий феномен науки кримінології та кримінологічної практики.

1.2. Доктринальні підходи до визначення домашнього насильства та його ознак в українській правовій науці

Одним з основних принципів побудови правової держави є забезпечення реалізації системи гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина, охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі і гідності, недоторканості і безпеки. Елементом збереження гуманності суспільства завжди був інститут сім'ї. Однак нерідко взаємини у сім'ї набувають форми конфліктної взаємодії, у межах якої конфліктна ситуація вирішується у насильницький спосіб [366, с. 5].

Сім'я та сімейно-побутова сфера вітчизняними вченими розглядається по-різному. Згідно з визначенням С. С. Костенка – це особливий суспільний механізм, що передбачає стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми,

родиною, які пов'язані не лише спільністю побуту, але й засновані на взаємній моральній відповідальності та взаємоповазі [250, с. 164]. Натомість М. Г. Кузнєцов зазначає, що сім'я, як основна ланка суспільства, є вільним зареєстрованим у державних органах на засадах рівноправ'я союзом жінки та чоловіка, які пов'язані в біологічному, матеріальному і духовному відношеннях. Біологічний зв'язок між ними полягає у статевих зносинах та народженні нащадків. Матеріальний зв'язок полягає у цілеспрямованій діяльності кожного з подружжя щодо здобуття засобів, які повинні забезпечити щоденні потреби сім'ї в харчуванні, одязі та житлі. Духовний зв'язок між подружжям надихає їх до взаємного зростання особистостей та сприяє вихованню дітей і відтворенню у них повноцінних особистостей [297, с. 22].

На думку М. Ю. Самченко, сімейно-побутова сфера – це позавиробнича сфера життя суспільства, що складається із громадської та сімейної частин і має призначення задовольняти матеріальні й духовні потреби людей [505, с. 8]. І. М. Ситар поділяє сімейно-побутову сферу на дві частини: громадську та сімейну [511, с. 76]. Згідно з дослідником громадська – охоплює близькі сусідські, товариські, дружні або інтимні стосунки, а також дозвільні взаємини поза сім'єю, а сімейна – передбачає стосунки, що виникають між членами сім'ї. Якщо в сім'ї хаос, постійні сварки, непередбаченість у поведінці одного із членів родини, всездозволеність, небажання турбуватися про родину, особливо батьків і дітей, – це можна вважати кримінологічним діагнозом сім'ї. На такі проблеми свого часу звертали увагу вітчизняні психологи Н. Ю. Максимова та К. Л. Мілютіна. На їхню думку, певні деформації, які відбуваються в сім'ї, суттєво впливають на подальшу долю всієї родини і призводять до невдоволення життям, підозрілості, ревнощів та сімейних конфліктів, що нерідко переростають у бійки та супроводжуються кримінально-карними діями [331, с. 141–157].

У науковій спільноті дискусійним залишається і питання співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї». Зокрема, Т. Р. Гуменникова та А. С. Метіль не виділяють «домашнє насильство» і «насильство в сім'ї» в окремі категорії, вважаючи їх тотожними

категоріями [116, с. 14]. Протилежною за змістом є позиція А. Б. Благої, яка при вирішенні питання щодо співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї», пропонує віддавати перевагу використанню терміна «насильство в сім'ї», оскільки за своїм змістом він є більш широким і передбачає усі випадки у межах простежуваного явища, зокрема: вчиняється теперішніми або колишніми членами однієї сім'ї, не враховуючи найманих працівників (нянь, хатніх робітниць тощо); відбувається не лише в домашньому середовищі, а й у будь-якому іншому місці; охоплює прояви насильства в усіх сферах сімейної життєдіяльності – виховній, репродуктивній, економічній, господарсько-побутовій, емоційній, сексуальній [33, с. 295].

Заслуговує на увагу думка І. А. Ботнаренко, яка вважає, що на відміну від поняття «домашнє насильство», особливістю якого є така кримінологічна ознака як місце вчинення і яке не завжди пов'язане сферою шлюбно-сімейних стосунків, поняття «насильство в сім'ї» характеризується сімейним характером мотивації вчинення протиправних діянь, зумовлених умовами спільної життєдіяльності кривдника та постраждалої особи. При цьому, у разі вчинення дорослою дитиною насильницьких дій щодо своїх похилих батьків, якщо вони не проживають разом, але відповідно до законодавства є сім'єю (ст. 3 Сімейного кодексу України), такі дії з погляду їх правової оцінки також матимуть характер насильства в сім'ї [49, с. 41–42].

Натомість В. О. Горбова наголошує на необхідності використання поняття «домашнє насильство» замість «насильство в сім'ї», аргументуючи це тим, що використання зазначеного терміну розширить коло осіб, які перебуватимуть під адміністративно-правовим захистом у сфері протидії насильству в сім'ї [110, с. 26].

Цікавою є позиція О. С. Дмитрашук, яка вважає, що категорію «домашнє насильство» слід відмежовувати від поняття «насильство в сім'ї», і останній термін за своїм обсягом є вузьчим, адже передбачає лише протиправний вплив на осіб, вказаних у Сімейному кодексі України, залишаючи поза увагою тих, що спільно проживають або проживали, але не перебувають чи не перебували між

собою у шлюбі, їхніх батьків та дітей [162].

Розглядаючи питання про співвідношення термінів «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї», О. М. Ткаленко пропонує розширити категорії осіб, які належать до членів сім'ї в розумінні законодавства, спрямованого на попередження насильства в сім'ї, не вдаючись до заміни терміна «насильство в сім'ї» на термін «домашнє насильство» [585, с. 39]. М. Ю. Самченко, досліджуючи насильство в сім'ї над неповнолітніми, використовує термін сімейно-побутове насильство, визначаючи його як сукупність суспільно небезпечних і кримінально-протиправних умисних діянь (дії або бездіяльності), що поєднуються з фізичними діями чи погрозою таких дій на організм іншої людини за допомогою впливу на психіку, здійснюваних одним членом сім'ї щодо іншого (незалежно від факту їх спільного або роздільного проживання); діяння, які посягають на суспільні відносини, що гарантують такі блага особи як життя, здоров'я та тілесну недоторканість [507, с. 451] .

Однак термін сімейно-побутове насильство є узагальнювальним і за кримінологічним змістом тотожний домашньому насильству. Окрім того, в українському законодавстві використовується поняття «насильство за ознакою статі», дефініція якого є синонімічною до терміну «гендерно зумовлене насильство» (сам термін вживається у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року») [437].

Насильство за ознакою статі – це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо жінок і чоловіків), або діяння, які стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози такими діями, у публічному або у приватному житті» (ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків») [429].

Насильство за ознакою статі є порушенням прав людини, оскільки порушує ст. 1 Загальної декларації прав людини, яка визначає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Отже, насильство щодо жінок є проявом дискримінації, так як обмежує можливість жінок користуватися правами й свободами на одному рівні з чоловіками [197; 476]. Відмінним між домашнім насильством та насильством за ознакою статі є те, що останнє охоплює як приватне, так і публічне життя особи. Натомість домашнє насильство обмежується винятково наявними взаєминами приватного життя [482].

Крім того, відрізняються й категорії постраждалих осіб. Зокрема, при насильстві за ознакою статі постраждала особа зазнає насильства через те, що належить до певної групи залежно від своєї статі, а при домашньому насильстві – через те, що вона належить до певного, законодавчо визначеного кола осіб. Наведене дає підстави стверджувати, що насильство за ознакою статі є більш широким поняттям.

Натомість в іноземному просторі законодавці по-різному підходять і до самого визначення «домашнє насильство». Наприклад, у Великобританії – це будь-який випадок або випадки контролювання, примусової, загрозливої поведінки, насильства або жорстокого поводження між особами старше 16 років, які є або були інтимними партнерами, або членами сім'ї, незалежно від статі чи сексуальної орієнтації. Жорстоке поводження може охоплюватись, але не обмежується такими видами: психологічне, фізичне, сексуальне, фінансове, емоційне [679]. Згідно з Законом Грузії «Про запобігання насильства в сім'ї, захист і допомогу жертвам» насильство у родині передбачає порушення одним членом сім'ї конституційних прав і свобод іншого, шляхом фізичного, психологічного, економічного, сексуального насильства або примусу [33, с. 88]. Відповідно до законодавства Польщі щодо запобігання насильства в сім'ї (2005 р.), під цим негативним явищем слід розуміти як учинені один або кілька разів навмисні дії або бездіяльність, що порушують особисті або майнові права осіб (зазначених у п. 1), зокрема, нараження їх на небезпеку втрати життя,

здоров'я, порушення їх гідності, особистої недоторканості, свободи, зокрема й сексуальної, нанесення шкоди їх фізичному або психічному здоров'ю, а також спричинення страждань і моральної шкоди [707; 699].

Зазначене вище дає підстави для проміжного висновку про те, що у законодавстві зарубіжних країн використовуються як термін «наси́льство в сім'ї», так і «домашнє наси́льство». Крім того, забороненими видами поведінки вважаються як безпосередньо наси́льство, так і примус.

Визначення поняття «домашнє наси́льство» надане ще в Конвенції Ради Європи про запобігання наси́льству стосовно жінок і домашньому наси́льству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Зокрема, ст. 3 вказаної Конвенції закріплює, що «домашнє наси́льство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного наси́льства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва [236].

Утім, варто наголосити, що Стамбульська конвенція має ключове значення в системі нормативно-правових актів, які утворюють законодавче підґрунтя для забезпечення комплексного запобігання та протидії найбільш поширеній формі гендерно зумовленого наси́льства – домашньому наси́льству [562, с. 228].

До найактуальніших міжнародно-правових документів доцільно віднести Типовий (модельний) закон ООН про домашнє наси́льство, прийнятий 2 лютого 1996 р. Комісією ООН з прав людини, який регулює та окреслює, що це певний вид домашнього наси́льства – здійснюється із жорстокістю. У ньому описується домашнє наси́льство щодо жінок [451]. Описуючи поняття наси́льства та викладаючи активні дії наси́льства, які можуть бути застосовані до жінки, вона зобов'язує працівників поліції реагувати на будь-які прохання про допомогу та захист у випадках домашнього наси́льства. Але це чітко показує послідовність дій працівників поліції під час виявлення наси́льства у той чи інший спосіб. Модельний закон має за мету забезпечити, щоб дії працівника правоохоронних

органів у разі повідомлення про домашнє насильство, були описані технологічно, із проханням належно відповісти на будь-який запит про допомогу та захист [220].

Україна на державному рівні визнала наявність проблеми домашнього насильства ще у 2001 р., коли на підставі положень Конституції України та Конвенції ООН про права дитини, було прийнято Закони України «Про охорону дитинства» та «Про попередження насильства в сім'ї». У цих законодавчих актах було сформульовано визначення таких понять як «насильство», «жертва насилля», а також було введено термін «захисний припис». Однак потреба впровадити правові норми, які відповідатимуть сучасним міжнародним та європейським стандартам, зумовила прийняття 7 грудня 2017 р. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який скасував дію попереднього Закону «Про попередження насильства в сім'ї», а також розширював коло суб'єктів, на яких покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, а також коло осіб, на яких розповсюджується дія цього Закону.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на відміну від визначення, що міститься у Стамбульській конвенції, поняття «домашнє насильство» дещо конкретизовано, зокрема, законодавець визначив його як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [430].

Проведений аналіз національного Закону показує, що законодавець майже поширив його дію на всю сферу сімейних і родинних зв'язків, включно і на інших родичів та інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та

обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству. Акцентуємо увагу на тому, що в тексті самого Закону встановлено нормативне визначення терміну «запобігання домашньому насильству», що натомість потрактовано як систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед, до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [430]. Тобто значення терміну «запобігання», яке викладено в Законі, повністю збігається за своїм смисловим змістом з визначенням вказаного поняття, яке надано доктринальними працями і за своєю сутністю визначає саме розроблення системи взаємозв'язаних заходів у межах реалізації внутрішньої політики держави, які спрямовані на здійснення «превенції» домашньому насильству [515, с. 36–37].

Що стосується поняття «протидія», то в етимологічному сенсі його потрібно розуміти, як дії, що спрямовані проти іншої дії, що перешкоджають нормальному існуванню чого-небудь, шкодять чомусь. Термін «протидіяти» означає спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч діяльності когось, чогось, спрямовуватися проти іншої дії [22, с. 165]. У кримінологічному сенсі – складова діяльності з протистояння злочинності. Саме таке розуміння протидії злочинності охоплює як репресивну, так і превентивну функції.

Отже, поєднання в назві Закону термінів «запобігання» та «протидія» відображає комплексний підхід держави у боротьбі з проявами домашнього насильства, адже одночасно забезпечує як превенцію вказаному явищу, так і усунення шкідливих наслідків, які виникають у зв'язку з проявами домашнього

насильства. Водночас, з приводу вищезазначеного, справедливим буде твердження про те, що, застосувавши поняття «запобігання» і «протидія», законодавець визначив вектор спрямованості такої політики, що натомість слід розуміти, як спрямованість не тільки на ліквідацію негативного результату, який виникає внаслідок прояву домашнього насильства, а й запровадження політики нетерпимості до самого явища, викорінення вказаного феномену із життя суспільства та запровадження заходів освітнього характеру, спрямованих на підвищення правової культури населення, з метою протистояння проявам домашнього насильства в окремій родині [562, с. 228].

На підставі науково обґрунтованих теоретичних положень наук кримінально-правового циклу, з метою уникнення розбіжностей у термінології, необхідно використовувати термін ***«запобігання домашньому насильству» як комплекс цільових заходів уповноважених суб'єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих на захист життя й здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки людини; виявлення, припинення та недопущення домашнього насильства, кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних з ним; усунення причин та умов, що сприяють їх учиненню; реабілітацію жертв, відшкодування завданої шкоди; застосування заходів карально-виховного та пробаційного впливу щодо кривдників, з метою формування у них нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки.***

Таке поняття необхідно закріпити у п. 5 ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) [430], а назву самого нормативно-правового акту викласти як – Закон України «Про запобігання домашньому насильству» (Додаток Б).

Рішучими змінами до кримінального законодавства держави у сфері запобігання домашньому насильству вважається прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильства та боротьби з

цими явищами» [424], який набрав чинності 11 січня 2019 р. Основною метою цього закону є криміналізація домашнього насильства. Згідно з законом домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. За такі дії винні можуть бути карані громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [265].

Зокрема, Верховний Суд у Постанові від 10 березня 2020 р., справа № 531/270/19, не погодився із позицією судів попередніх інстанцій і зазначив, що поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством», яке вживається в п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, охоплює не лише склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, але й інші суспільно небезпечні діяння, які мають ознаки домашнього насильства. Про це, зокрема, свідчать щонайменше наступні два аргументи: а) якщо б законодавець вважав за необхідне обмежити дію заборони щодо закриття кримінального провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України винятково справами за ст. 126-1 КК України, то очевидно за правилами законодавчої техніки в цілях правової визначеності він би використав у цій нормі формулювання «...крім... кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України» (зокрема, в ситуаціях, коли законодавець вважає за необхідне визначити вичерпний перелік кримінальних правопорушень, щодо яких застосовуються ті чи інші процесуальні правила, він прямо вказує на конкретні розділи, статті та частини статей Особливої частини КК України, навіть якщо такий перелік є досить довгим (наприклад, ч. 8 ст. 214, ч. 1 ст. 250, п. 9 ч. 1 ст. 284, ч. 2 ст. 297-1, ст. 477 КПК України тощо). Натомість більш широке формулювання «...крім... кримінального правопорушення, пов'язаного

з домашнім насильством», очевидно має за мету поширити дію цієї заборони на невичерпний перелік кримінальних правопорушень, які за тих чи інших умов, підпадають під ознаки домашнього насильства, визначення якого міститься в профільному законодавчому акті – Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; б) ст. 126-1 КК України хоча і має назву «Домашнє насильство», однак вона передбачає відповідальність не за всі діяння, пов'язані з домашнім насильством у розумінні названого вище Закону № 2229-VIII, а лише за форми фізичного, психологічного або економічного домашнього насильства, що вчиняються систематично» [409].

Поряд із цим, Верховний Суд у своїй постанові від 25 лютого 2021 р. у справі № 583/3295/19 вказав, що словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм (фізичного, психологічного чи економічного) втручання, у результаті чого настав хоча б один із вказаних у законі наслідків. При цьому, неважливо, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше, ніж інші передбачені законом докази» [413].

На думку М. Г. Кузнєцова, нагальною метою домашнього насильства є встановлення домінування, контролю над поведінкою іншої людини. Здебільшого таке насильство, як зазначає дослідник, є не окремим актом, а тривалим процесом, за якого складається специфічна система стосунків між кривдником і жертвою насильства. Так відбувається і тоді, коли насильник і жертва є членами однієї родини [297, с. 25].

Власне тому у сімейних спорах (суперечках), особливо тих, учасниками (потерпілими, свідками) яких є діти, надзвичайно важливо вміти відрізнити домашнє насильство від конфліктної ситуації (конфлікту). Від правильного визначення ситуації, що склалася, залежатиме вибір стратегії вирішення спору (від переговорів, до застосування обмежувальних приписів, адміністративної чи кримінальної відповідальності кривдника).

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що може призвести до активних дій усіх осіб, що залучені до конфлікту. Ескалація конфлікту може призвести до насильства, але не завжди до нього призводить [649].

Сімейний конфлікт – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів [121]. Основними причинами початку сімейного конфлікту є: наміри змінити партнера, егоїзм, ревності, невміння спілкуватися один з одним, незадоволення потреби в позитивних емоціях (відсутність ласки, турботи, уваги й розуміння), побутова невлаштованість, зрада, неповага один до одного, різні погляди на сімейне життя, невідповідність темпераментів, шкідливі звички одного з подружжя та пов'язані з ними наслідки; небажання допомагати один одному, матеріальні проблеми, які складно вирішити, розбіжності в духовних інтересах тощо [293, с. 72].

Зазвичай, у період зближення подружжя найбільш типовими причинами конфліктів можуть стати такі: міжособистісна несумісність; претензії на лідерство; претензії на перевагу; розподіл домашніх справ; претензії на управління бюджетом; використання порад членів родини чи друзів; інтимно-особистісна адаптація.

Проте, у всякому разі насильство – результат свідомих дій кривдника, які можуть бути підкріплені агресією та бажанням завдати шкоди, а не прагненням вирішити конфліктну ситуацію [649].

Що стосується законодавчого закріплення відповідного терміну, то у КК України, використовуючи термін «насильство», законодавець не дає його тлумачення, а інші зазначені терміни доволі часто використовує досить непослідовно, допускаючи різне їх тлумачення, або розкриваючи зміст одного терміну через інші, не розкриваючи при цьому зміст останніх. З огляду на те, що загальною ознакою, яка поєднує всі протиправні дії в групу насильницьких, є насильство над людиною, саме пов'язаність кримінального правопорушення з насильством, що застосовується при їхньому вчиненні, є підставою віднесення

злочинного діяння до групи насильницьких. Незважаючи на те, яке місце в механізмі вчинення кримінального правопорушення посідає насильство, воно є способом, або метою злочинного діяння (вчинення кримінальних правопорушень, в яких саме спричинення фізичних чи психічних страждань жертві є ціллю злочинця, неможливе ненасильницьким способом).

Межу між насильством і сімейним конфліктом можна визначити у такий спосіб: якщо члени сім'ї намагаються вирішити конфлікти на засадах рівноправності, компетентності чи шляхом досягнення компромісу, насильство у таких випадках виключається. Натомість ситуації, коли основним способом вирішення спірних питань стає намагання одного з партнерів довести свою правоту будь-яким способом (із застосуванням сили, агресії, різних видів примусу, неправомірного впливу тощо), або партнер дотримується авторитарного стилю поведінки чи виховання в сім'ї, стають сприятливим підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків.

Утім, незважаючи на те, що тему насильства активно вивчають уже понад три десятиліття, досі немає чіткого уявлення про те, що вважати насильством. На думку В. К. Грищука, за формою вияву насильство може бути правомірним (необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність, виконання службового обов'язку, проведення хірургічної операції, науковий експеримент тощо) або протиправним [59, с. 501].

Однак, як зазначає О. М. Гумін, в окремих випадках можуть відбуватися, на перший погляд, ненасильницькі злочинні дії – вчинення насильницького кримінального правопорушення за згодою чи на прохання потерпілого. Наприклад, евтаназія, яка сьогодні викликає чимало дискусій щодо її офіційного законодавчого закріплення [590]. У цих випадках згода або прохання особи не усувають суспільної небезпечності та кримінальної протиправності вчинених винним діянь [118, с. 143]. На думку О. М. Гуміна, позиція науковців, які поняття насильницького кримінального правопорушення пов'язують із заподіянням шкоди життю та здоров'ю, тобто певним фізичним благам, є дещо спрощеною, оскільки повністю не охоплює поняття кримінального насильства,

яке є доволі широким. Об'єктом посягання кримінального насильства, на його думку, виступають не тільки фізичні блага, а й психічне здоров'я, матеріальний добробут, сексуальна свобода та сексуальна недоторканність [118, с. 144]. Залежно від об'єкта посягання, О. М. Гумін виокремлює такі види кримінального насильства: фізичне та психічне, а також комбіновані (поєднані) – сексуальне та економічне насильство, які можуть бути їх складовими [118, с. 145].

Фізичне насильство вважається однією з найтяжчих форм домашнього насильства [384], адже дії кривдника посягають на найвищу соціальну цінність – життя і здоров'я людини, її недоторканність і безпеку (ст. 3 Конституції України), зокрема, це можуть бути: ляпаси; стусани; штовхання; щипання; шмагання; кусання, а також незаконне позбавлення волі; нанесення побоїв; мордування; заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості; залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; заподіяння смерті; вчинення інших діянь насильницького характеру [366]. Тому, як слушно зауважив О. М. Гумін, фізичне насильство доцільно трактувати не тільки як вплив щодо зовнішньої тілесної сфери людини, а й як протиправний вплив на її внутрішні органи [118, с. 145].

Типовим прикладом учинення фізичного насильства у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства є вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області (2021 р.), у якому зазначено, що *після вжиття заходів реагування щодо недопущення вчинення домашнього насильства ОСОБА_2, продовжуючи реалізовувати свій раніше виниклий прямий єдиний умисел, спрямований на вчинення фізичного домашнього насильства відносно ОСОБА_1, з якою ОСОБА_2 перебуває у сімейних відносинах, у період часу з 16.06.2021 по 20.06.2021 (більш точний час під час досудового розслідування встановити не надалося можливим), перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого мешкання: АДРЕСА_2, систематично вчиняв домашнє насильство відносно ОСОБА_1, що виявилось в нанесенні тілесних ушкоджень, учиненні сімейних сварок, словесних образах,*

нецензурних словах та приниженні честі і гідності ОСОБА_1 та спричинив останній тілесні ушкодження у вигляді: синців верхнього та нижнього повік правого ока, синця нижнього повіка лівого ока, синці на шкірі на задніх поверхнях лівого і правого ліктьових суглобів, які згідно з судово-медичною експертизою від 29.06.2021 р. № 178 відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень.

Унаслідок систематичних протиправних дій ОСОБА_2 потерпілій ОСОБА_1 завдано фізичні страждання. Так, ОСОБА_2 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, а саме домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного насильства щодо особи, з якою винний перебуває в сімейних відносинах [74].

Відмітимо, що національне законодавство забороняє не тільки фізичне насильство щодо дорослих, але й фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини (ст. 150 Сімейного кодексу України, ст. 289 Цивільного України тощо) [514; 625].

Загалом способи учинення фізичного насильства можна поділити на дві групи: 1) без застосування знарядь (з використанням мускульної сили злочинця): нанесення ударів руками, ногами; укусів, шарпання за одяг, штовхання, стусани, вибивання волосся, щипання та ін.; 2) із застосуванням знарядь: зброї, предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих ланцюгів тощо), меблів (стілців), посуду (кастрюль, чайників, тарілок, стаканів, виделок); предметів інтер'єру (кришталевих ваз); одягу та аксесуарів (ременів, штанів); засобів самозахисту (газових балончиків); паливно-мастильних матеріалів (бензину); інших предметів (дерев'яних палиць, каміння тощо) [34].

Отже, ознаками фізичного насильства є: 1) фізичні напади, побої, стусани, ляпаси, тілесні ушкодження, удари кулаками чи ногами, укуси, придушення, нанесення порізів чи опіків, якщо їх завдають людині навмисно (незалежно від мети чи рівня алкогольного/наркотичного сп'яніння кривдника); 2) умисне створення обставин, які несуть загрозу життю чи здоров'ю людини;

3) знерухомилення людини, обмеження її дій, мобільності чи насильницьке обмеження простору (включно із стоянням у кутку чи зв'язуванням, прив'язуванням до предметів, замиканням у кімнаті); 4) примушування до вживання шкідливих речовин (алкоголю, наркотичних засобів), шляхом обману чи із застосуванням сили; 5) свідомо відмова у наданні хворому ліків чи медичної допомоги або ж застосування неправильного дозування лікарських препаратів; 6) вплив на внутрішні органи людини без пошкодження зовнішніх тканин, шляхом отруєння або обпоювання одурманюючими засобами; 7) використання предметів для завдання шкоди жертві (кидання предметів, погрози застосування зброї, кульових чи ножових поранень) (перелік не є вичерпним).

Водночас психологічне насильство як форма домашнього насильства: 1) за формою вираження – дія або бездіяльність, що передбачає: словесні образи; погрози, зокрема й щодо третіх осіб; приниження; переслідування; залякування; інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері; 2) наслідки: якщо такі дії або бездіяльність: викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб; спричинили в постраждалої особи емоційну невпевненість; спричинили в постраждалої особи нездатність захистити себе; завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Типовий приклад учинення психологічного насильства описаний у вирокі Рокитнівського районного суду Рівненської області, згідно з яким *ОСОБА_1*, будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП відповідно до постанов Рокитнівського районного суду Рівненської області від 16.09.2019 у справі №571/1620/19 та від 09.10.2019 у справі №571/1786/19 за вчинення психологічного насильства в сім'ї, 14 вересня 2019 року приблизно о 18.00 год, перебуваючи за місцем проживання *АДРЕСА_1*, продовжуючи свої систематичні протиправні дії, умисно вчинив відносно своєї матері *ОСОБА_2* психологічне насильство, що проявилось в образах потерпілої нецензурними словами, лайками та криками, які принижують честь і гідність, чим завдано потерпілій психологічних страждань та погіршено якість її життя [72].

Отже, основними ознаками психологічного насильства є: 1) постійна образлива критика, висміювання, маніпулювання, контроль над життям жертви; 2) звинувачення, засудження, словесні образи; 3) обзивання нецензурними словами, приниження; 4) ігнорування як спосіб «покарання» (як серед дорослих, так і щодо дітей); 5) покарання та погрози покарання, погрози життю й здоров'ю, заборона висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими; 6) зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви; 7) відмова спілкуватися, щоб змусити жертву почуватися винною, принизити її; 8) ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль над спілкуванням через прочитання особистої пошти і повідомлень у соцмережах; 9) знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя (перелік не є вичерпним) [562, с. 228].

Економічне насильство – це форма домашнього насильства, що передбачає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [430].

Основні ознаки економічного насильства: 1) контроль над фінансами іншої людини; 2) обмеження доступу іншої людини до користування спільною власністю, маніпуляція правом власності як перевагою одного члена сім'ї над іншим; 3) погрози жертві втратити кошти, власність чи особисті речі у разі непослуху; 4) обмеження права іншої людини навчатися чи працювати; 5) примушування до заняття проституцією, жебрацтвом, крадіжками; 6) відбирання у жертви коштів чи документів; 7) примушування передати право власності на рухоме та нерухоме майно жертви; 8) приниження жертви та психологічний тиск через перевагу у матеріальній власності; 9) маніпулювання думками та бажаннями жертви способом відбирання у неї матеріальних ресурсів та їжі (перелік не є вичерпним).

Наприклад, згідно з вироком Дніпровського районного суду м. Києва від

07.12.2020 р. ОСОБУ_3 було визнано винуватим за ст. 126-1 КК України, із призначенням покарання у вигляді громадських робіт на строк 200 годин за вчинення таких дій. 18 листопада 2019 р. ОСОБА_3, перебуваючи за місцем проживання за адресою АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї матері ОСОБА_4 та сестри ОСОБА_2 психологічне та фізичне насильство, що виявилось у словесних образах у бік потерпілих. Також 21 листопада 2019 р. ОСОБА_3, перебуваючи за місцем проживання за адресою АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї сестри ОСОБА_2 фізичне насильство, що виявилось у завданні удару в область грудей потерпілої. Крім того, у період з листопада 2019 р. по січень 2020 р. ОСОБА_3, будучи працездатною особою, не маючи постійного місця роботи, проживаючи в одній квартирі з матір'ю ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1, та користуючись емоційною залежністю останньої, систематично вчиняв відносно останньої економічне насильство, що виявилось у безоплатному користуванні комунальними послугами, вживанні продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої, а також відсутності з його боку матеріальної підтримки матері та проживання повністю за її рахунок. Вказані дії з боку ОСОБА_3 призвели до фізичних та психологічних страждань потерпілих ОСОБА_1 та ОСОБА_2, а також погіршення якості їхнього життя [66].

Варто додати, що 82 % опитаних правоохоронців запевнили, що одним із найбільш поширених проявів економічного насильства, про який потерпілі та свідки повідомляють на спеціальну лінію 102, є вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77 %). Крім цього, економічне насильство стосовно жінок фіксується, коли жінка вимушена постійно просити гроші в чоловіка/партнера та звітуватися перед ним щодо всіх видатків (або їхньої більшої частини), незважаючи на розмір власного заробітку; чоловік має кошти, які може витрачати на власний розсуд, водночас жінка не має такої можливості; існує «економічна» критика жінки (звинувачення в утриманстві, марнотратстві, приниження значення її роботи, зокрема, хатньої, та заробітку, якщо вона працює) [181, с. 12].

Водночас К. М. Плутицька зазначає, що є дещо спірним розміщення

ст. 126-1 у розділі II КК України. Так, якщо фізичне і психологічне насильство дійсно спричиняють шкоду переважно життю та/або здоров'ю особи, тобто є безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, то у разі вчинення економічного домашнього насильства, безпосереднім об'єктом можуть виступати право власності, честь, воля, гідність особи, її громадянські права (наприклад, право на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність тощо) [397, с. 104]. Однак, як показує практика, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, у суто економічній формі трапляється дуже рідко. Частіше в діях винного поєднуються всі три форми домашнього насильства, куди входить і економічне. Після реагування на такі виклики, правопорушники нерідко вдаються до різноманітних прийомів для його приховування, зокрема, розповідають, що заявник здійснив неправдиве повідомлення, подають зустрічну заяву, здійснюють погрози на адресу потерпілої сторони, залякування, намагаються переконати потерпілого відмовитися від показань тощо [172, с. 134].

Останньою формою прояву домашнього насильства є сексуальне насильство. Так, у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.), сексуальне насильство потрібно тлумачити як форму домашнього насильства, що передбачає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені щодо повнолітньої особи без її згоди або щодо дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, зокрема вчинені щодо дитини або в її присутності [430].

Слід зазначити, що під час формулювання вказаного визначення, законодавцем враховано доктринальні наукові положення. Наприклад, О. М. Мусієнко зазначає, що сексуальне насильство в сім'ї може проявлятися не тільки у вигляді злочинів, а й у сексуальній поведінці, яка не суперечить нормам КК України, проте порушує сексуальну недоторканність і статеву свободу жінки чи чоловіка, наприклад, нав'язування сексуальної близькості [363, с. 16–17].

За дослідженнями, проведеними в Південно-Африканській Республіці

та Танзанії, приблизно кожна четверта жінка страждає від сексуального насильства з боку інтимного партнера і близько третини дівчаток-підлітків повідомляють, що їх перший сексуальний досвід був пов'язаний із примусом [725]. Сексуальне насильство має серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я. Воно не тільки викликає фізичні травми, а й збільшує ризик проблем із сексуальним і репродуктивним здоров'ям, що мають як негайні, так і віддалені наслідки [696, с. 320].

Основними ознаками сексуального насильства є: 1) проникнення в тіло іншої людини, з використанням геніталій чи сторонніх предметів, без її добровільної згоди; 2) настирливі та непристойні словесні зауваження, доторкання, зокрема й поплескування, пощипування, інші протиправні посягання на статеву свободу і статеву недоторканість особи; 3) примусове оголення; 4) примусова вагітність; 5) примусова стерилізація [125]; 6) використання важелів економічного чи психологічного впливу, щоб примусити жертву до статевого акту; 7) примусові пестощі без проникнення в тіло; 8) примушування до перегляду порнографії, актів онанізму, демонстрація статевого акту (перелік не є вичерпним) [382, с. 8].

На думку Н. С. Сушик, домашнє сексуальне насильство над дитиною – це втягнення дитини без її згоди чи без такого, усвідомлене чи неусвідомлене в силу функціональної незрілості або інших причин, у сексуальні дії з дорослими, з метою отримання останніми задоволення чи вигоди [543, с. 385–386]. Таке визначення не є прийнятним, оскільки незалежно від мети чи мотиву, перераховані дії утворюють склад сексуального насильства над дитиною. Крім цього, вчена зазначає, що сексуальним насильством є не тільки статевий акт, а й широкий спектр інших сексуальних дій.

Суттєвою правовою відмінністю у частині заходів реагування на вчинення різних форм домашнього насильства є те, що за нанесення фізичного, психологічного та економічного насильства кривдник може понести як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. За нанесення сексуального насильства кривдник буде нести тільки кримінальну відповідальність.

1.3. Міжнародна практика та зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству

Уперше на світовому рівні проблема домашнього насильства була висвітлена та актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме вони становили найбільш уразливу та незахищену групу, яка страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Спочатку запобігання домашньому насильству увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок загалом. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема, – це історія злиття двох напрямів правозахисту: прав людини і прав жінок [191].

Домашнє насильство стосовно жінок є, зазвичай, гендерно зумовленим. Гендерно зумовлене насильство – це насильство, яке, зазвичай, вчиняється чоловіками стосовно жінки, що зумовлено нерівними правами жінок і чоловіків. Найбільш поширеними видами гендерно зумовленого насильства є проституція, домашнє насильство, зґвалтування, сексуальні домагання. Для подолання домашнього насильства, як різновиду гендерно зумовленого насильства, необхідно було спочатку на міжнародному рівні визначити рівність прав чоловіків і жінок. З цією метою було розроблено низку фундаментальних нормативно-правових актів міжнародного рівня, зокрема Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Головним посилом цих документів стало те, що всі люди, незалежно від їх належності до статі, мають рівні права.

Після того, як на рівні міжнародних документів права чоловіків та жінок було урівняно, стало зрозуміло, що цього замало. На практиці така рівність мала формальний характер, жінки були позбавлені значної кількості прав, які

історично визнавалися лише за чоловіками. Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до середини ХХ ст.: права обіймати вищі державні посади, отримувати освіту, працювати та отримувати рівну із чоловіками зарплатню, мати рівні права у шлюбі, репродуктивні права (право контролювати народжуваність, право на аборт тощо) [191].

Це призвело до створення міжнародних нормативно-правових актів, які надавали жінкам права та можливості в окремих суспільно значущих сферах. Серед них найбільш значущими можна назвати наступні: Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 р.), Конвенція про політичні права жінок (1952 р.), Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 р.), Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 р.), Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 р.), Загальна рекомендація № 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 р.), Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок (1993 р.), Пекінська декларація та Платформа дій (1995 р.), Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи в 2011 р. та ратифікована Україною 20 червня 2022 р.), Загальна рекомендація № 35 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок з гендерно обумовленого насильства над жінками, що є оновленням загальної рекомендації № 19 (2017 р.) та ін.

Також було прийнято низку міжнародних актів, спрямованих на закріплення, забезпечення та захист прав дітей, формування «нульової» толерантності до будь-яких проявів насильства стосовно дітей, зокрема Женевська конвенція прав дитини (1924 р.), Декларація прав дитини (1959 р.), Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу (1976 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної

експлуатації та сексуального насильства (2007 р.), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2014 р.) та ін.

Пошук нових шляхів і відповідей на виклики й випередження гібридних загроз в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої нестабільності зумовлює створення міжнародного механізму захисту від «насильницьких» дій. Варто наголосити, що за роки незалежності Україна не брала участі, а відтак і не реалізовувала рішення Конгресів ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя. Тим часом світ опинився перед новими викликами.

Конгрес ООН щодо запобігання злочинності є найбільшою у світі та найбільш різноплановою нарадою представників урядів, громадянського суспільства, наукових кіл та експертів з питань попередження злочинності та кримінального правосуддя. Вони впливають на політику в галузі кримінального правосуддя та сприяють розширенню міжнародного співробітництва.

Перший Конгрес ООН щодо попередження злочинців та поводження з правопорушниками відбувся у Женеві у 1955 р., який виніс рекомендації з попередження злочинності серед неповнолітніх за допомогою громад, сім'ї, шкіл та соціальних служб, а також підбору та підготовки персоналу в'язниць. Прийнято Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, які охоплюють загальне управління відповідними закладами та застосовні до всіх категорій ув'язнених, незалежно від того, чи вони ув'язнені у кримінальній чи цивільній справі чи під слідством, чи вже засуджені та засуджені, включаючи в'язнів, щодо яких вживаються «режимні заходи» або виправні заходи, призначені суддею.

З моменту розробки та прийняття, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими мають величезний вплив на поводження з ув'язненими в усьому світі. Досі вони, як і раніше, є тими стандартами, на які орієнтуються чимало правозахисних, міжурядових та неурядових організацій при оцінці поводження з ув'язненими.

Другий Конгрес ООН (Лондон, Англія, 8–9 серпня 1960 р.) присвячений злочинності серед неповнолітніх, оскільки прийняття в 1959 р. Декларації про

права дитини зумовило акцентуацію уваги на нових формах злочинності серед неповнолітніх та боротьби з ними.

Конгрес рекомендував створити спеціальні служби поліції для відправлення правосуддя щодо неповнолітніх; виніс рекомендації стосовно спеціальних поліцейських служб щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх, приділивши особливу увагу розвитку максимально можливої співпраці між поліцією, різними національними спеціалізованими установами та громадськістю у справі вжиття заходів щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх.

З метою налагодження більш тісної взаємодії між регіонами, що розвиваються, і Програмою ООН зі злочинності в ході цього Конгресу було запущено процес створення регіональних інститутів з питань злочинності [238].

На *третьому Конгресі ООН* (Стокгольм, Швеція, 9–18 серпня 1965 р.) проведено аналіз взаємозв'язку між злочинністю та соціальними змінами; розглянуто питання надання технічної допомоги в галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя й наголошено на необхідності проведення кримінологічних досліджень на користь попередження злочинності.

На Конгресі розглядалися соціальні зміни та злочинність; соціальні сили та попередження злочинності; дії на рівні громад щодо запобігання злочинності; спеціальні заходи попередження та звернення стосовно підлітків та молоді; заходи щодо зниження рівня рецидивізму.

Четвертий Конгрес ООН (Киото, Японія, 17–26 серпня 1970 р.) закликав покращити планування у сфері запобігання злочинності на користь соціально-економічного розвитку.

Теми Конгресу: стратегії соціального захисту у зв'язку з плануванням розвитку; участь суспільства у справі запобігання злочинності та боротьбі зі злочинністю, зокрема серед неповнолітніх; організація наукових досліджень з метою розробки політики у сфері соціального захисту; зміни у сфері виправної діяльності.

П'ятий Конгрес ООН щодо запобігання злочинності та поведженню

з правопорушниками (Женева, Швейцарія, 1–12 вересня 1975 р.) схвалив Декларацію про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Конгрес також рекомендував розробити міжнародний кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку.

Уперше в ході обговорень увага була приділена насильству, зокрема й у сім'ї. Конгрес виніс рекомендації з таких питань: злочинність, пов'язана з алкоголізмом та наркоманією; міжособистісне насильство; злочинність, пов'язана з міграцією та втечею від стихійних лих та військових дій; жіноча злочинність; злочини, пов'язані з витворами мистецтва та іншими культурними цінностями.

Шостий Конгрес ООН (Каракас, Венесуела, 25 серпня – 5 вересня 1980 р.) присвячений темі «Попередження злочинності та якість життя». На ньому визнано, що при запобіганні злочинності, мають ураховуватися соціальні, культурні, політичні та економічні умови країн. Конгрес закликав до широкої підтримки діяльності щодо запобігання злочинності та розробки альтернатив тюремному ув'язненню, а також заходів щодо боротьби зі злочинністю та зловживанням владою та до участі у цій діяльності.

На ньому схвалено Каракаську декларацію у галузі злочинності та стратегії попередження злочинності щодо покращення якості статистичних даних про злочинність; розробку мінімальних стандартів відправлення правосуддя відносно неповнолітніх заходів, з метою покласти край застосуванню тортур та позасудових страт; деінституціоналізація виправних установ та общинні заходи; особливі потреби жінок.

Сьомий Конгрес ООН (Мілан, Італія, 26 серпня – 6 вересня 1985 р.) схвалив низку нормативно-правових документів, зокрема: Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх; Декларацію основних принципів правосуддя щодо жертв злочинів та зловживання владою; Міланський план дій та низку нових стандартів та норм ООН щодо попередження злочинності в ім'я свободи, справедливості, миру та розвитку.

Завдяки Міланському плану дій, міжнародне співтовариство зосередило увагу на проблемі злочинності як на глобальній, яка перешкоджає політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку людства.

Восьмий Конгрес ООН (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) проводився тоді, коли було визнано, що міжнародні масштаби злочинності зростають тривожними темпами. Конгрес схвалив такі стандарти:

- основні принципи поводження з ув'язненими;
- керівні принципи ООН для запобігання злочинності серед неповнолітніх;
- правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі;
- основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами щодо підтримки правопорядку;
- керівні принципи щодо ролі осіб, які здійснюють судові переслідування;
- основні принципи щодо ролі юристів;
- мінімальні стандартні правила щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням.

Конгрес також схвалив Типові договори про видачу та взаємну правову допомогу.

Восьмий конгрес у межах теми «Міжнародна діяльність у галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя у XXI столітті» рекомендував вжити заходів щодо боротьби з організованою злочинністю та тероризмом.

Дев'ятий конгрес ООН (Каїр, Єгипет, 28 квітня – 5 травня 1995 р.) зосередив увагу на міжнародному співробітництві та практичній технічній допомозі у зміцненні законності. Головними темами були: заходи боротьби з транснаціональною та організованою злочинністю; роль кримінального права в охороні навколишнього середовища; системи кримінального правосуддя та поліції; стратегії запобігання злочинності у міських районах; злочинність серед молоді.

Десятий конгрес ООН (Відень, Австрія, 10–17 квітня 2000 р.) ухвалив

Віденську декларацію, яка зобов'язала держав-членів вживати міжнародних заходів для боротьби з корупцією.

Одинадцятий Конгрес ООН (Бангкок, Таїланд, 18–25 квітня 2005 р.) прийняв Бангкокську декларацію, яка є найважливішим політичним документом й заклала основи для розвитку міжнародної діяльності з координації та співробітництва в галузі запобігання злочинності та боротьби з нею.

Теми Конгресу: ефективні заходи проти транснаціональної організованої злочинності; економічні та фінансові злочини: виклики сталого розвитку; корупція; міжнародне співробітництво у боротьбі з тероризмом та зв'язки між тероризмом та іншою злочинною діяльністю; забезпечення застосування стандартів у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя [634, с. 411–412].

Дванадцятий Конгрес ООН (Сальвадор, Бразилія, 12–19 квітня 2010 р.) ухвалив Сальвадорську декларацію, яка, серед іншого, відкрила можливості для обговорення нових національних та міжнародних заходів щодо протидії кіберзлочинності. Теми Конгресу: діти, молодь та злочинність; тероризм; попередження злочинності; незаконне ввезення мігрантів та торгівля людьми; відмивання грошей; кіберзлочинність; міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю; насильство щодо мігрантів та членів їх сімей.

Тринадцятий Конгрес ООН (Доха, Катар, 12–19 квітня 2015 р.) прийняв Дохійську декларацію, в якій основна увага приділяється зв'язкам між безпекою, правосуддям та верховенством права та побудовою більш щасливого та рівноправного світу.

У Декларації зазначено, що необхідно враховувати проблеми, які стосуються дітей та молоді, в контексті реформування системи кримінального правосуддя при визнанні важливості захисту дітей від усіх форм насильства, експлуатації та наруги згідно з зобов'язаннями учасників щодо відповідних міжнародних документів, у тому числі за Конвенцією про права дитини та двома факультативними протоколами до неї [234], та з урахуванням відповідних положень Типових стратегій та практичних заходів ООН з ліквідації насильства

щодо дітей у рамках попередження злочинності та кримінального правосуддя; враховувати гендерні аспекти у системах кримінального правосуддя, шляхом розробки та здійснення національних стратегій та планів для заохочення повного захисту жінок і дівчат від усіх актів насильства, зокрема й від гендерно мотивованих убивств жінок і дівчаток, згідно з зобов'язаннями учасників Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї [233], а також беручи до уваги оновлені Типові стратегії та практичні заходи щодо викорінення насильства щодо жінок у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя та резолюції Генеральної Асамблеї про гендерно мотивовані вбивства жінок та дівчаток [171].

Чотирнадцятий Конгрес ООН «Активізація заходів запобігання злочинності, кримінального правосуддя та забезпечення верховенства права у ширший порядок денний ООН для вирішення соціальних та економічних проблем та сприяння забезпеченню верховенства права на національному та міжнародному рівнях та розширенню участі громадськості» (Кіото, Японія, 20–27 квітня 2020 р.) присвятив свою увагу: стратегії запобігання злочинності в інтересах соціально-економічного розвитку; підходам до вирішення проблем, що стоять перед системою; підходам до утвердження верховенства права, включаючи сприяння формуванню культури законності та поваги до культурної самобутності; міжнародному співробітництву та технічній допомозі у запобіганні всім формам злочинності та боротьбі з ними, включаючи тероризм у всіх його формах та нові форми злочинності, що з'являються; попередженню злочинності на фактичній основі: статистичні дані, показники та оцінка на підтримку успішної практики.

На цьому Конгресі була прийнята Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права, в якій у п. 28 зазначено: «Запобігання та протидія домашньому насильству, та з цією метою вжиття ефективних заходів у межах нашого національного законодавства, таких як забезпечення належного вирішення справ, координування дій органів соціального забезпечення та

кримінальної юстиції, а також створення безпечного середовища для потерпілих»; п. 29 «Вирішення потреб і захист прав дітей та молоді, з належним урахуванням їх уразливості, для забезпечення їх захисту від усіх форм злочинності, насильства, зловживань та експлуатації як у мережі «Інтернет», так і офлайн, таких як сексуальне насильство та експлуатація дітей і торгівля людьми, відзначаючи особливу вразливість дітей в умовах незаконного переміщення мігрантів, а також вербування організованими злочинними угрупованнями, зокрема, бандами, а також терористичними угрупованнями»; п. 86 «Вжиття більш дієвих заходів для запобігання та припинення жорстокого поводження, експлуатації, торгівлі людьми та всіх форм насильства і тортур над дітьми, включаючи сексуальну експлуатацію дітей та сексуальне насильство в інтернеті та реальному житті – офлайн, шляхом криміналізації таких дій, підтримки жертв і побудови міжнародного співробітництва для боротьби з цими злочинами» [217].

Вкотре привертаємо увагу української влади до того, що рекомендації ООН виконують особливу роль у координаційній діяльності, формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю, виробленні міжнародних стандартів у цій сфері, й спрямовані на удосконалення національного законодавства та розширення співпраці правоохоронних органів різних країн у сфері попередження злочинності.

Тим часом, визначаючи основні напрями Плану відновлення України (2022 р.) [396], його автори проігнорували весь аспект проблем злочинності та її попередження, зосередившись лише на запобіганні корупції. Водночас кримінологічна наука використовує для досліджень специфічний міждисциплінарний зріз даних, що дають змогу зрозуміти, описати, пояснити, спрогнозувати і попередити протиправну поведінку, яка нерідко переростає у кримінальне правопорушення. Злочинність впливає майже на всі сторони життя суспільства та його сталий розвиток. Як самостійна юридична наука, кримінологія узагальнює досягнення багатьох інших наук. На наш погляд, План має бути доповнений заходами щодо попередження злочинності та протидії їй

окремим видам, ураховуючи поствоєнний синдром у суспільстві на основі досягнень української та зарубіжної кримінологічної науки.

Сама вона повинна прогнозувати можливі кримінальні правопорушення, давати рекомендації законодавцю щодо своєчасного встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які у найближчому або віддаленому майбутньому слід визнати кримінальними правопорушеннями. Суспільство зможе якщо не запобігти негативним змінам, то хоча б пом'якшити їх.

Політика держав у сфері запобігання та протидії злочинності аж до першої половини XX ст. була доволі жорсткою і мала яскраво виражений каральний характер, спираючись загалом на державну репресію, залякування громадян жорсткістю кримінальних покарань, у структурі яких переважало позбавлення волі, довічне позбавлення волі та смертна кара. Натомість профілактичним (некаральним) напрямом правоохоронної діяльності відводилась у той період другорядна роль. Однак поступове пом'якшення, починаючи з 70-х рр. XX ст., державної правозастосовної практики у низці європейських країн сприяло розширенню некаральних напрямів кримінологічної профілактики, особливе місце в якій посіла стратегія зменшення можливостей учинення кримінальних правопорушень.

Перегляд основних підходів правоохоронної діяльності спочатку в США, Великій Британії, а згодом у Німеччині, Франції та інших європейських країнах, відбувся внаслідок несприйняття підходу щодо «ліквідації» злочинності, «нейтралізації» її причин і умов. Як відомо, вказані положення були своєрідними мантрами радянської кримінологічної теорії і практики запобігання злочинності, які відповідали на той час комуністичній ідеології та розвитку СРСР. Однак ученим-кримінологам, соціологам, психологам та іншим фахівцям у західних країнах вдалося раніше зрозуміти хибність таких поглядів, оскільки «знищити», «ліквідувати», «нейтралізувати» чи в інший спосіб повністю усунути злочинність неможливо. Ця мета прямо суперечить людській природі й деструктивно спрямованій активності більшої частини членів суспільства. Тому прийнятною є позиція науковців, що мета діяльності із запобігання злочинності

полягає саме в комплексному забезпеченні безпеки і надійному захисті охоронюваних цінностей і благ від злочинних посягань. Зазначена мета може бути досягнута через обмеження дії багатьох криміногенних чинників [320, с. 420; 321, с. 377–378].

Досвід боротьби з домашнім насильством за кордоном становить безперечний інтерес для нас, але навряд чи можливе його повсюдне копіювання та механічне перенесення до наших умов.

Вивчаючи компаративістську (порівняльно-правову) складову зарубіжного досвіду запобігання домашньому насильству, виходимо з розуміння того, що в сучасній юридичній науці виділяють «нормативне та функціональне порівняння. Під час нормативного порівняння відправним пунктом дослідження є схожі правові норми, інститути, законодавчі акти» [481, с. 21]. За цим принципом ми зверталися до вивчення позитивного досвіду запобігання домашньому насильству в тих державах, котрі, як і Україна, належать до романо-германської (континентальної) правової сім'ї (Швейцарія, Італія, Франція тощо).

Натомість інший вид порівняння – функціональне – передбачає «дослідження правових засобів вирішення однакових соціальних і правових проблем різними правовими системами. Функціональне порівняння починається не з визнання певних правових норм та інститутів як відправного пункту порівняння, а з висування певної соціальної проблеми, і вже потім відбувається пошук правової норми або інституту, за допомогою яких цю проблему може бути вирішено» [481, с. 22]. Згідно з цим принципом було проаналізовано позитивний досвід запобігання домашньому насильству у державах англосаксонської правової сім'ї (Великій Британії), державах скандинавської правової сім'ї (Швеції, Норвегії), в Ізраїлі (який має змішану правову систему, в якій поєднуються риси романо-германського (континентального) і англосаксонського права) тощо.

Безпосередньо дослідження зарубіжного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству розпочнемо з аналізу законодавства *Польщі*, оскільки переважний пласт правових норм цієї держави, за своєю законодавчою

конструкцією є найбільш наближеним (порівняно із законодавством інших європейських країн) до законодавства України [657, с. 35–36].

Досвід Польщі демонструє приклад системного підходу до реагування на випадки домашнього насильства, в якому задіяні різноманітні органи публічної адміністрації. Насамперед зазначимо, що в країні створений Міжвідомчий комітет, який формується з представників центрів соціальної допомоги, муніципальних комісій, поліції, освіти, закладів охорони здоров'я, громадських організацій тощо [624]. Крім того, може створюватися окрема робоча група для розслідування випадку домашнього насильства. Однак проблема полягає в тому, що до роботи Міжвідомчого комітету відносно нечасто залучаються громадські об'єднання. Згідно зі статистикою лише у 48 % випадках, що суперечить рекомендаціям Стамбульської конвенції. Посилення співпраці з неурядовими організаціями дасть змогу посилити гнучкість системи. За міжнародною статистикою жертви насильства найбільше схильні звертатися до неурядових організацій, оскільки більше їм довіряють або бояться розголосу з боку державних органів [698; 513, с. 146].

Вивчення окремих положень КК Республіки Польща дає підстави стверджувати, що до обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, зокрема, належать такі: «2а) заборона здійснення діяльності, пов'язаної з вихованням, лікуванням, освітою малолітніх або з опікою над ними; 2b) обов'язок утримуватися від перебування у визначених середовищах або місцях, заборона мати контакт з визначеними особами, заборона наближатися до визначених осіб або заборона залишати місце проживання без згоди суду; 2e) наказ залишити місце, що займається разом з потерпілим; 2f) обов'язок компенсувати завдану шкоду;

Згідно з § 1 ст. 41а КК Республіки Польща суд може винести рішення про обов'язок утримуватися особі від перебування у певних середовищах або місцях, заборону мати контакт з певними особами, заборону наближатися до певних осіб, заборону залишати місце проживання без згоди суду або наказ залишити місце, що займається разом із потерпілим у разі засудження особи за кримінальне

правопорушення проти статевої свободи тощо. Обов'язок або заборона можуть бути пов'язані з обов'язком засудженого з'являтися до поліції чи іншого уповноваженого органу у визначених інтервалах часу. Призначаючи заборону наближатись до певних осіб, суд указує відстань до охоронюваних осіб, якої засуджений зобов'язаний дотримуватися (§ 4 ст. 41а КК Республіки Польща) [657, с. 36].

При цьому відповідно до § 3 ст. 41а КК Республіки Польща суд може винести рішення про обов'язок утримуватися від перебування у певних середовищах або місцях, заборону мати контакт з певними особами, заборону наближатися до певних осіб або заборону залишати місце проживання без згоди назавжди у разі повторного засудження особи за обставин, окреслених у ст. 41а КК Республіки Польща [530].

Водночас недоліком польської системи з протидії насильства є повільна реакція судів. Суд зобов'язаний провести перше засідання протягом 30 днів, при чому відсутнє зобов'язання про негайне прийняття рішення. Наприклад, про ухвалення охоронного ордеру. У такий спосіб законодавство в його діючому положенні не забезпечує потерпілим негайний захист у надзвичайних ситуаціях. Крім того, експерти повідомляють, що запобіжний наказ не використовується широко на практиці, здебільшого через невизначеність щодо його застосування та через те, що деякі форми насильства не вважаються серйозними [700].

Слабкі сторони польської системи захисту полягають також у недосконалій процедурі захисту всіх жертв проти будь-яких форм насильства. Наприклад, у випадку домашнього насильства законодавча та політична база обмежує сферу охорони осіб членами сім'ї, близькими родичами та іншими особами, якщо вони проживають в одному помешканні. Це не забезпечує захист тих, хто не є близькими родичами та не проживає в одному місці, а також колишніх партнерів [700].

Однак, при цьому, постраждала особа має право на безкоштовне медичне обстеження для визначення характеру тілесних ушкоджень і право на безкоштовні медичні довідки, які можуть бути використані як докази в ході

судового розгляду справи. Медична допомога постраждалим особам поділяється на первинну та спеціалізовану. Первинна медична допомога надається, якщо постраждала особа у процесі вчинення щодо неї домашнього насильства отримала будь-які ушкодження та травми [345, с. 83].

Досить цікавим є досвід Польщі щодо запровадження т. зв. процедури «блакитних карток», яка носить переважно профілактичний характер. Згідно з цією процедурою працівник поліції у разі виявлення домашнього насильства, розпочинає процедуру «Блакитні карти», шляхом заповнення формуляра «А», в якому зазначає обставини справи. Якщо під час здійснення перевірки за викликом не має змоги заповнити формуляр «Блакитна карта – А» у повному обсязі, то окремі частини можуть бути пізніше уточненими та доповненими дільничним, у присутності особи, яка виступає жертвою домашнього насильства. Поліцейський, який здійснює провадження, або інша посадова особа місцевої поліції роз'яснює потерпілій можливі подальші дії та надає їй необхідну інформацію для жертв домашнього насильства (т. зв. формуляр «Блакитна карта – В») [710].

Той факт, що працівники польської поліції мають при собі формуляри, котрі він зобов'язаний залишити жертві домашнього насильства, визнається важливим. Адже жертви насильства на момент втручання перебувають у стані сильного стресу, зумовленого пережитим страхом і стражданнями, присутністю працівників поліції, а також невизначеністю, чим власне закінчиться ця ситуація.

Відтак жертва домашнього насильства згодом має змогу вивчити у більш спокійній обстановці всю необхідну їй інформацію. Формуляр «Блакитна карта – В» містить кваліфіковане роз'яснення щодо того, які дії вважаються домашнім насильством, хто частіше за інших виступає його жертвами, в яких формах може проявлятися домашнє насильство [683].

Наступна частина «Блакитна карта – В» пропонує потерпілій особі викласти обставини події, яка сталася, вказати особу-кривдника, час, місце обстановку, свідків вказаної події. Третя частина зазначеної форми заяви містить інформацію щодо необхідності отримання допомоги від урядових організацій, а

також інформацію про неурядові структури, які надають допомогу потерпілим від домашнього насильства особам. У ході здійснення процедури «Блакитні карти» членами міждисциплінарної комісії також заповнюються формуляри «Блакитна карта – С» стосовно особи, яка виступає жертвою домашнього насильства, у якому опрацьовується індивідуальний план заходів для допомоги вказаній особі, та «Блакитна карта – D» стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє домашнє насильство, де діагностується ситуація, що склалася в сім'ї, попереджається про відповідальність за вчинення домашнього насильства, обґрунтовується необхідність прийняття участі у корекційно-навчальних програмах [211, с. 387–388].

З огляду на вказане, слід відмітити, що такий досвід Польщі щодо опрацювання викликів за фактом учинення домашнього насильства, є неоціненним, адже допомагає швидко і зручно отримати пояснення у потерпілої особи та особи-кривдника. При цьому, на відміну від заповнення типового формуляра протоколу або заяви, форми відібрання пояснень Польщі, з застосуванням формули «питання – відповідь», є найбільш раціональними і інформативними, адже допомагають відсіяти емоційну складову [517, с. 79].

Слід детально проаналізувати і досвід *Австрії* щодо боротьби з домашнім насильством, оскільки вона є першою країною в Європі, яка прийняла Закони, спрямовані на запобігання та протидію відповідним правопорушенням [504, с. 54]. Так, законотворчий досвід цієї країни зосереджує норми національного законодавства із запобігання та протидії домашньому насильству в Цивільному та Правоохоронному кодексах (Enforcement Code) та спеціальному Акті служби безпеки. Водночас у законодавстві Австрії є і спеціальний закон, – Акт про захист від насильства у сім'ї. Зазначеним законом передбачені регулювання процедур, пов'язаних з захистом жертви насильства від особи, яка його вчинила, шляхом здійснення виселення кривдника і винесення щодо нього заборонного ордеру. Остання процедура віднесена до повноважень поліції. У разі порушення вимог заборонного ордеру, винного притягають до адміністративної, а в разі відмови звільнити приміщення – до

кримінальної відповідальності. Зауважимо, що навіть згода потерпілої особи не може бути підставою для відвідування домівки кривдником, щодо якого винесено заборонний ордер. До того ж надання такої згоди жертвою насильства розглядається законодавцем як адміністративне правопорушення. Окрім того, законодавство Австрії передбачає процедури допомоги потерпілим, до надання яких залучаються т. зв. центри втручання, для яких, попри статус неурядових організацій, передбачене бюджетне фінансування [676; 504, с. 57].

Необхідно відзначити, що в Австрії будь-яка форма нанесення тілесних ушкоджень є кримінальним правопорушенням публічного змісту і розслідування розпочинається незалежно від волі потерпілого [675; 344, с. 286]. Закон Австрії «Про судові накази щодо захисту членів сім'ї у випадках сімейних конфліктів» (1997 р.) забезпечує право постраждалої особи на захист від кривдника у його/її життєвому середовищі і в соціальному оточенні. У зв'язку з підвищеною увагою уряду Австрії до проблеми домашнього насильства, в країні впроваджена система допомоги жертвам насильства. Перший «жіночий будинок» відкрився в Австрії в 1978 р. у Відні. У 1998 р. було засновано автономний союз жіночих притулків. У 1999 р. уже існував 21 жіночий притулок і 4 амбулаторних консультації для жінок, які страждають від домашнього насильства, діяльність котрих здійснюється за такими напрямками: 1) консультування та практична підтримка жінок; 2) групові заходи для жінок, відкриті вечори і зустрічі; 3) юридичне та медичне консультування; 4) громадська робота [563, с. 228].

Поряд з консультаціями, співробітники таких служб супроводжують жінку в поліцію або суд, і намагаються підтримати в рішеннях, що стосуються її майбутнього. При цьому, добре розвинена в Австрії система допомоги не тільки жінкам, а й чоловікам. Функціонує безліч чоловічих бюро та консультацій, які пропонують допомогу й підтримку у кризових ситуаціях; працює інформаційна служба для чоловіків, створено чоловічий католицький рух. Безліч науково-дослідницьких центрів та інститутів працюють у цьому напрямі. З 1990 р. в Інформаційному центрі постійно проводяться семінари для різних професійних груп: поліцейських, юристів, педагогів, медичних і соціальних працівників.

Відповідно до Закону Австрії поліція зобов'язана при кожному виїзді, пов'язаному з домашнім насильством, оцінити ситуацію і скласти деталізований протокол про те, що трапилося (§ 38 Закону про поліцію) [664]. Далі складається прогноз про можливу подальшу небезпеку. Якщо у процесі оцінки ситуації з'ясується, що є небезпека посягання на життя, здоров'я і свободу, то поліція зобов'язана особу, від якої виходить небезпека, негайно видалити з квартири (будинку) і винести їй заборону на прихід у квартиру, а якщо необхідно, оголосити також заборону з'являтися в її околицях протягом 10 днів. При цьому абсолютно неважливо, хто є власником квартири (будинку). Поліція має право примусово вилучити з квартири (будинку) будь-кого, від кого виходить серйозна небезпека для близьких або навколишніх, включно із самим власником житла.

Як уже було зазначено, за умови порушення обмежень заборонного припису, кривдник притягається до адміністративної відповідальності, а у разі вчинення домашнього насильства, для нього настає кримінальна відповідальність [1, с. 10–12; 122, с. 292]. Якщо очевидними є ознаки кримінального правопорушення, то поліція зобов'язана прийняти заяву, а також застосувати, у разі потреби, затримання відповідно до КПК держави. Протягом 24 годин поліція має відіслати звіт до відповідних кризових центрів, що надають жертві комплексні консультації. Одна з цілей консультацій – надати жертві змогу ухвалити рішення щодо того, чи звертатися до суду з сімейних справ для видачі довготривалого захисного наказу строком до трьох місяців, чи ні.

Правопорушник повинен передати свої ключі поліції; якщо хоче забрати якісь речі, то зобов'язаний повідомити постраждалу особу про свій прихід. Коли правопорушника застали вдома під час дії заборонного ордеру, його штрафують, а якщо сама ж потерпіла особа дозволила кривднику повернутися додому, то штраф сплачується в солідарному порядку.

На відміну від законодавства Австрії, законодавство України не містить норми про накладення штрафу на постраждалу особу, яка дозволила кривднику повернутися додому [360, с. 30].

Тимчасова судова заборона може видаватися на (колишнього) близького

родича після фізичного насильства або після погроз, у разі психологічного тероризування, якщо воно серйозно шкодить психологічному здоров'ю потерпілої особи і коли такі напади роблять проживання з особою, яка вдається до насильства, нестерпним. Тимчасова судова заборона чинна упродовж 3 місяців (максимум). Лише у разі, коли потерпіла особа подала на розлучення, заборона може бути продовжена до розлучення. Кривднику можуть не лише заборонити заходити до свого помешкання, а й не дозволити з'являтися біля будинку та в інших визначених місцях (наприклад, на шляху потерпілої особи на роботу, на місці праці, у школі дітей). Контакти будь-якого виду також можуть бути забороненими. Якщо кривдник порушує наказ, що забороняє контакт, або заходить на захищену територію, потерпіла особа може подавати заяву на штраф за неповагу до суду. Однією з основних рис Акта про захист від насильства в сім'ї є те, що у разі вчинення насильства, поліція повинна реагувати, незважаючи на інтереси потерпілої особи, яка самостійно приймає рішення лише стосовно тимчасової судової заборони [363, с. 41].

Такий двоступеневий підхід забезпечує розуміння того, що держава вважає себе відповідальною за безпеку в приватному житті, і що вона обізнана з проблематичною ситуацією потерпілої особи, яка перебуває в насильницьких стосунках під тиском кривдника. Продовження заборонного припису в Австрії здійснюється у цивільному процесі за умови, що дія раніше винесеного заходу закінчилися, але наявною є загроза повторного вчинення домашнього насильства кривдником щодо постраждалої особи. Дія заборонного припису продовжується рішенням суду на підставі заяви постраждалої особи автоматично строком на двадцять днів. Протягом цього періоду суд може ухвалити рішення про видачу кривднику тимчасової судової заборони строком до трьох місяців. Обґрунтуванням такого рішення є продовження психологічного домашнього насильства та / або фізичного домашнього насильства, що призводять до значної моральної шкоди здоров'ю постраждалої особи та унеможлиблює подальше співжиття з кривдником. Обмежувальні заходи тимчасової судової заборони додатково поширюються на місце роботи постраждалої особи, навчання дітей

тощо [312, с. 113].

Аналіз досвіду запобігання домашньому насильству в Австрії дав змогу дійти висновку щодо необхідності створення та фінансування кризових центрів як для чоловіків, що вчинили домашнє насильство, так і «жіночих будинків» і притулків для жінок, які зазнали насильства.

У Німеччині з 1 січня 2002 року діє Закон «Про захист від насильства в сім'ї» (Gewaltschutzgesetz). У німецькому законодавстві на той час вперше було закріплено положення про те, що насильницькі дії в домашніх умовах не є і не можуть бути приватною справою, а насильство однієї людини над іншою, навіть якщо воно відбувається за закритими дверима власної квартири (будинку), розглядається як суспільно небезпечне діяння, яке переслідується згідно із законом, позаяк в ст. 6 Конституції Німеччини закріплено те, що шлюб і сім'я знаходяться під особливим захистом держави. Слід також відзначити, що дія Закону розповсюджується на осіб, які уклали шлюб; осіб, які спільно проживають без офіційно зареєстрованого шлюбу, а також для інших форм спільного проживання людей в одній квартирі (будинку) [518, с. 67–68].

У разі вчинення насильства в сім'ї, жертва повинна терміново проінформувати поліцію. Коли наряд поліції прибуде, жертва насильства в сім'ї повинна розказати про те, що сталося, вказати на тілесні ушкодження, які було завдано кривдником. Поліція у такому разі зобов'язана скласти протокол із викладенням подій, поясненнями обох сторін та описом тілесних ушкоджень, які мають місце. Кожній із сторін вручається копія такого протоколу. Закон надає поліції право видалити кривдника із квартири та заборонити йому з'являтися там на строк до десяти днів. Протягом цього часу жертва домашнього насильства повинна відвідати лікаря, з метою засвідчити тілесні ушкодження та звернутись із заявою до найближчого суду, який компетентний вирішувати питання, пов'язані із сімейним правом. Суди розглядають такі заяви досить оперативно. Крім того, до кінцевого розгляду заяви суд може заборонити кривднику не лише входити до квартири, але й підходити до неї ближче певної відстані. Суд також має право обмежити контакти особи, яка вчинила домашнє насильство,

з жертвою насильства та дітьми. Наприклад, може заборонити наблизатись до них на відстань меншу, ніж 50 метрів. Якщо жертва домашнього насильства має невеликі прибутки, то вона має право розраховувати на державну допомогу (Prozesskostenhilfe).

Отже, як і в інших країнах, важливу роль у запобіганні та протидії домашньому насильству відіграє поліція. Діяльність правоохоронних органів, починаючи із виїзду на сімейний конфлікт, регламентовано нормами КПК, місцевими законами про поліцію, нормами спеціального законодавства [600, с. 57; 12, с. 64]. До найбільш розповсюджених заходів поліцейського впливу на домашнє насильство належать: вилучення з квартири (будинку) особи, від якої виходить небезпека (Wohnungsverweisung); заборона особі, від якої виходить небезпека, входити до квартири (будинку) (Rückkehrverbot); вилучення з певного місця особи, від якої виходить небезпека (Platzverweis); заборона перебування (появи) у визначеному місці особі, від якої виходить небезпека (Aufenthaltsverbot); заборона вступу в контакт (словесний контакт на вулиці, телефоном, електронною поштою тощо) особі, від якої виходить небезпека (Kontaktverbot); в особливо тяжких випадках особа, від якої виходить небезпека, береться під варту (Ingewahrsamnahme). Наведені механізми захисту стають у нагоді й тоді, коли зацікавлені особи мешкають окремо. Відмітимо, що за німецьким законодавством, щоб довести, що шлюб між подружжям фактично розпався, подружжя має прожити окремо протягом принаймні одного року (Trennungsjahr), якщо обидва члени подружжя хочуть розлучитися. Водночас жінка, яка зазнала домашнього насильства, має право вимагати розірвання шлюбу з кривдником без дотримання встановленого року. Крім цього, жертва домашнього насильства може з доходів або активів кривдника отримати оплату юридичної консультації або судового розгляду.

Німеччина має і досить потужний досвід організаційно-управлінського забезпечення боротьби з домашнім насильством. Насамперед зазначимо, що важливим з позицій кваліфікованості розгляду справи про домашнє насильство є функціонування серед підрозділів кримінальної поліції т. зв. відділів

уповноважених у справах про домашнє насильство [691]. З іншого боку, як приклад, варто навести Берлінський проєкт втручання проти насильства у сім'ї, метою реалізації якого є координація діяльності всіх урядових та неурядових організацій, спрямованої на ефективний захист жінок від жорстокої поведінки та переслідування. Зазначений проєкт передбачає створення та запровадження до змісту освіти закладів, які готують працівників поліції, спеціального курсу з проблематики протидії домашньому та гендерно обумовленому насильству.

Водночас у розглянутій нами країні, після проведення комплексу заходів у сфері запобігання домашньому насильству, компетентні органи державної влади, із залученням громадськості, проводять аналіз ефективності вказаних заходів за такими критеріями:

- інформативність зазначеного заходу у сфері запобігання домашньому насильству (наскільки вказаний захід виявився інформативним та насиченим інформацією щодо домашнього насильства);

- зміни у кількості звернень щодо фактів у сфері домашнього насильства після проведення вказаного заходу (при цьому не завжди збільшення кількості звернень свідчить про неефективність вказаного заходу, а навпаки, свідчить про те, що вказаний захід повпливав на зменшення латентності зазначених проявів);

- відношення та оцінка суспільства до того чи іншого заходу запобігання домашньому насильству (до порядку та форми його проведення, оцінка ефективності тощо). На підставі такої оцінки робиться подальший висновок про доцільність проведення заходу (групи заходів) у майбутньому [711, с. 5]. З огляду на вказаний досвід Німеччини, а також на необхідність проведення оцінки ефективності кожного заходу (групи заходів) у сфері запобігання домашньому насильству, вважаємо за необхідне запровадження подібної процедури і в Україні. Для відповідних цілей необхідно доповнити ст. 19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» новою ч. 4, яку пропонуємо викласти у такій редакції:

«4. Спеціально уповноважений суб'єкт у сфері запобігання та протидії домашньому насильству не рідше одного разу на півроку проводить оцінку

ефективності проведених заходів у сфері запобігання домашньому насильству».

Для реалізації положень вказаної частини статті, необхідно у відповідному підзаконному нормативно-правому акті, поряд із визначенням порядку та особливостей проведення заходів у сфері запобігання домашньому насильству, визначити орган, який буде проводити моніторинг ефективності таких заходів, а також критерії для проведення вказаного моніторингу. Окрім цього, досвід Німеччини щодо діяльності поліції у сфері протидії проявам домашнього насильства є дуже вдалим у частині організації в структурі поліції спеціального підрозділу, який займається не тільки первинним реагуванням та виїздом на місце події за фактом виклику щодо проявів домашнього насильства, а й подальшим розслідуванням (перевіркою) вказаного випадку та притягнення винної особи до юридичної відповідальності, залежно від характеру діяння, його суспільної небезпечності та зважаючи на наслідки, які настали. Розслідування фактів домашнього насильства спеціалізованими підрозділами поліції, які мають відповідну вузькоспрямовану підготовку, призводить до більш позитивного ефекту, адже такі підрозділи проводять увесь необхідний комплекс заходів, направлених на встановлення систематичних фактів насильства, вчиняють дії щодо встановлення його наслідків, а також складають відповідні процесуальні документи з економією часу та у розумні строки. До того ж такі підрозділи можуть надавати предметно консультації особам, які стали жертвами домашнього насильства щодо обсягу їх прав, адже досконало знають відповідне спеціальне законодавство.

Зважаючи на вказане, у структурі Національної поліції доцільно сформувати схожі вузькоспеціалізовані підрозділи, які будуть функціонувати у кожному відділенні поліції в рамках адміністративно-територіальної одиниці, в якій вони розташовані. Працівники таких підрозділів матимуть юридичну освіту, а також спеціалізовані додаткові знання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. До предмету відання таких підрозділів входить отримання заяв та повідомлень, відібраних працівниками інших підрозділів Національної поліції під час виїзду за фактами домашнього насильства,

перевірка або їх розслідування, проведення всіх необхідних процесуальних дій та складання процесуальних документів, необхідних для притягнення кривдника до юридичної відповідальності. Також працівники таких підрозділів Національної поліції повинні мати теоретичні знання та практичні навички у спілкуванні з особами, які постраждали від домашнього насильства, розуміти їх психологічний стан та на початковому етапі роз'яснювати їх права як потерпілих, а також за необхідності, скеровувати їх до інших органів державної влади, медичних установ, а також громадських формувань, які спеціалізуються на наданні допомоги особам, які постраждали від проявів домашнього насильства [563, с. 228].

Проблема домашнього насильства є актуальною і для *Франції*. Невтішні статистичні дані змушують керівництво держави вживати кардинальних заходів для викорінення негативних тенденцій у сімейно-побутовій сфері. Дослідження причин несприятливої ситуації у загалом благополучній Франції показує, що головними причинами високого стану домашнього насильства є: відбиток патріархальних стереотипів домінування чоловіка у сім'ї, що особливо яскраво виявляється у традиційно мультикультурній та відкритій до імміграції країні.

Визнаючи недостатність заходів та недосконалість системи протидії домашньому насильству, указом Президента Франції № 2013-07 (2013 р.) було створено Міжвідомчу комісію щодо захисту жінок від насильства і боротьби з торгівлею людьми. Метою цього є: збір та аналіз інформації, що стосується насильства щодо жінок; оцінка заходів, пов'язаних з насильством щодо жінок, які проводяться національними і місцевими підрозділами служби з прав жінок та рівності, а також діяльності державних і приватних суб'єктів, що беруть участь у боротьбі проти насильства; розробка спільно з профільними міністерствами плану підвищення кваліфікації з питань насильства щодо жінок фахівців, залучених до протидії домашньому насильству (передусім органів охорони здоров'я, поліції, освіти) [701].

Характеризуючи ефективні практики французької поліції щодо реагування на факти домашнього насильства, відзначимо їх взаємодію з «гарячою

мобільною лінією», що дозволяє оперативно прибувати на місце конфлікту; правові можливості невідкладного вилучення агресорів з сімейних помешкань; використання за рішенням суду електронних GPS-браслетів, які передають до поліції сигнал тривоги при наближенні агресора до певного місця або за сигналом потерпілої особи. Для ефективної комунікації підрозділів поліції на попередження та протидію домашньому насильству з недержавними інституціями, які надають соціальні послуги у цій сфері, на спеціалізованому сайті французького уряду розміщена інтерактивна карта Франції, на якій узагальнено контактні дані зазначених громадських об'єднань [30, с. 200].

Для захисту прав дітей у Франції існує ювенальний суд. До сфери його повноважень відноситься призначення консультацій, що проводяться фахівцями з питань виховання, направлення дитини до спеціальної установи (шкільний інтернат, притулок) або до приватних осіб (родичів і третіх осіб), яким можна довірити дитину. При цьому батьки зберігають право на дитину та можуть за дозволом суду її відвідувати. Однак суд може обмежити або позбавити батьківських прав кривдників, притягнути їх до відповідальності й застосувати кримінальні санкції, якщо ситуація відзначається небезпечним характером для дитини [110, с. 170].

Для забезпечення боротьби поліції з домашнім насильством, запровадили електронний моніторинг таких випадків за допомогою спеціальних пристроїв відслідковування [701]. Використання цих пристроїв дає змогу контролювати виконання кривдником обмежень, установлених щодо нього судом, підтримувати зв'язок між кривдником (а іноді й постраждалим) і фахівцем спеціалізованого контролінгового центру для захисту потерпілих від домашнього насильства [418, с. 36; 682].

Досвід Франції з цього приводу є дуже цінним, з огляду на їх приклад інформаційного забезпечення працівників поліції, які здійснюють протидію проявам домашнього насильства, а також в «електронному» контролі кривдників та захисті потерпілих осіб [518, с. 67–68].

Зважаючи на військово-економічні проблеми нашої країни, а також на

відносно низькі обсяги бюджетних асигнувань, наразі неможливо стверджувати про 100 % забезпечення правоохоронних органів електронними засобами контролю кривдників, розробки систем спостереження за ними у разі наявності відповідного обмежувального припису. Водночас цілком можливим, з технічного погляду, є розміщення у помешканнях, в яких проживає потерпіла від домашнього насильства особа, «тривожних кнопок». Вказані кнопки будуть направляти сигнал після їх натискання на пульт чергового підрозділу «102», який слугуватиме своєрідним «повідомленням» про те, що відносно потерпілої особи знову вчиняється домашнє насильство або ж кривдник порушив умови обмежувального припису [515, с. 207–208]

Варто додати, що подібні «тривожні кнопки» у вигляді мобільних додатків уже впроваджено у практичну діяльність користувачів смартфонів в Україні. Однак у ситуації з домашнім насильством вони не завжди доводять свою ефективність, оскільки часто телефон потерпілої знаходиться у руках кривдника. Саме тому, на наш погляд, «повідомлення» натисканням «тривожної кнопки», розташованої у помешканні потерпілої особи, допоможе значно скоротити час на повідомлення Національної поліції про факт домашнього насильства та реагування відповідних її підрозділів, що натомість скоротить ймовірність настання тяжких наслідків від проявів домашнього насильства.

Щодо запобігання та протидії домашньому насильству в *Чехії*, то потрібно передусім зазначити про те, що у березні 2006 року в цій країні було прийнято Закон «Про попередження насильства в сім'ї», який набрав чинності на початку 2007 р. Відповідний Закон передбачив тимчасове виселення кривдника із спільного із постраждалою особою помешкання. Закон також врегулював умови надання психологічної, соціальної і правової допомоги в кризових центрах постраждалим особам, а також співпрацю між державними, муніципальними органами і недержавними організаціями, метою діяльності яких є протидія домашньому насильству і допомога постраждалим від нього особам. Згодом Законом «Про поліцію», який набрав чинності 01.01.2009 р., внесено зміни до Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Згідно з ними виселення

кривдника із спільного із постраждалою особою помешкання може застосовуватися працівниками поліції без отримання рішення, виданого в адміністративному провадженні. У такий спосіб для поліції значно спростилася процедура виселення кривдника зі спільного помешкання, оскільки відпала потреба у виготовленні формального рішення з усіма його складовими, зокрема й з обґрунтуванням, потреба у дослідженні дотримання строків виселення в апеляційному провадженні, чим унеможливлено ризики процесуальних правопорушень [351, с. 74–75].

У Чехії поліція при роботі з кривдниками діє згідно з КК, Законом «Про поліцію» та Законом «Про адміністративні правопорушення». На базі поліції Чехії існують спеціалізовані групи для боротьби з такими правопорушеннями [351, с. 84].

КК Чехії (§199) передбачає покарання за кримінальне правопорушення, яке кваліфікується як насильство над особою, яка проживає у спільному з кривдником помешканні. Відповідно до ч. 1 § 199 КК Чехії той, хто застосовує насильство щодо близької особи чи іншої особи, яка живе з ним у спільному житлі, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до чотирьох років [718]. § 152 КК Чехії визначає поняття близької особи, відповідно до якого ним є родич по прямій лінії, усиновлений, брат, сестра, чоловік і партнер; інші особи, що перебувають у сімейних або подібних до них стосунках. За законодавством Чехії на зазначених осіб-кривдників може бути відразу накладена заборона зустрічатися з постраждалою особою і заборона встановлення контактів з нею [351, с. 76].

Як кримінальне правопорушення, розглядає домашнє насильство і законодавство *Бельгії*. Покарання за таке насильство, встановлене ст. 442 КК, окрім того, вважається обтяжуючою обставиною при вирішенні судом питання про призначення покарання. Зокрема, у 1997 р. законодавцем Бельгії встановлена норма, згідно з якою реагування на вчинення домашнього насильства покладене на поліцію, а вже в 2003 р. законодавча система підтримки жертв домашнього насильства була суттєво розширена, насамперед, через

включення т. зв. обмежувальних розпоряджень. Закон Королівства Бельгії «Про тимчасову заборону доступу до помешкання» визначає прокурора як посадову особу, уповноважену на винесення постанови про примусове видалення кривдника з місця проживання за наявної загрози безпеці жертви. У разі порушення обмежень, установлених постановою прокурора та нескасованих судом, кривдник притягається до відповідальності [1; 122]. Зауважимо, що тут законодавець не обмежився запобіганням та протидією винятково насильства в сім'ї, а поширив його норми на пари, які не перебувають у шлюбі, та на інших осіб, сексуальні чи емоційні стосунки між якими характеризуються довготривалістю [310, с. 61]. Окрім того, зауважимо на державну системність боротьби з домашнім насильством у Бельгії, що здійснюється відповідно до національних планів, перший з яких був затверджений і вступив у дію у 2001 р. [310, с. 62].

Досить цікавим є кримінологічний досвід *Швеції*, зокрема, в питаннях створення спеціальних центрів з надання допомоги. До речі, саме в цій державі було створено перший професійний кризовий центр для чоловіків, у такий спосіб уряд довів, що чоловіки не тільки можуть бути обвинуваченими та покараними, а й потребують психосоціальної допомоги [504, с. 57–58]. Загалом у Швеції ідея створення шелтерів (притулків для жінок, які зазнають насильства) виникла в період другої хвилі жіночого руху, яка бере свій початок з 1960-х рр., насамперед під впливом американського ліберального жіночого руху. У 1978 р. було відкрито перший жіночий центр, у рамках якого було організовано і перший шелтер. Уже в 1979 р. було засновано другий жіночий кризовий центр – шелтер у Стокгольмі. Згодом у 1984 р. була створена «Національна організація Швеції проти насильства над жінками», ідеологічна установка якої відображає сутність діяльності кризових центрів у Швеції. Сьогодні більшість з таких центрів фінансують муніципальні органи, тому що їх діяльність розглядається як внесок у виконання важливого соціального завдання. Тому головна особливість розвитку шведського суспільства полягає в тому, що вирішення проблеми домашнього насильства покладено на державну владу.

Водночас першим серйозним кроком у боротьбі з домашнім насильством на рівні законодавства стало запровадження обмежувального припису, який був уведений в дію 1988 р. Закон був розроблений гендерно-нейтральним, але з огляду на його обґрунтування, зрозуміло, що призначався він для застосування в ситуаціях, коли жінка зазнала насильства чи погрози застосування, перебуваючи у відносинах, або у відносинах, що вже припинилися [712]. Водночас до КК Швеції було введено нове визначення – «сексуальне переслідування» [659]. Важливо відзначити, що і сьогодні законодавство Швеції про запобігання та протидію гендерному і домашньому насильству продовжує розвиватися. Зокрема, 1 липня 2018 р. набув чинності новий Закон, що стосується сексуальної згоди, прийнятий на виконання положень ст. 36 Стамбульської конвенції.

У контексті зазначеного необхідно акцентувати, що вироблені у світовій спільноті заходи соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства тісно пов'язані з заборонаю психологічного тиску та фізичного покарання дітей. Наприклад, у Швеції на дитину заборонено підвищувати голос, кричати як у сімейному колі, так і на вулицях, у громадських місцях. Недотримання батьками вимог ненасильницького виховання є підставою для тимчасово оформлення дитини (дітей) до спеціальних притулків. Не поодинокі випадки, коли саме сусіди повідомляють поліцію про вчинення домашнього насильства. З цього приводу у Швеції проводиться просвітницька діяльність щодо уникнення соціальної інерції, з метою формування нульової толерантності до домашнього насильства. Дітям роз'яснюються їхні права та обов'язки. Також слід зауважити, що виявлення на тілі дитини різного походження та ступені тяжкості тілесних ушкоджень, навіть коли це легке тілесне ушкодження (синець, садно, записина, свербіж, висипання або поріз), яким немає пояснень, можуть стати обґрунтованою підставою до оформлення дитини у спеціальний притулок у день виявлення тілесних ушкоджень.

Досить схожим із досвідом Швеції щодо організації діяльності центрів допомоги, є досвід *Фінляндії*, де в кожному регіоні функціонує організація, що координує роботу допомоги жертвам насильства. Існують регіональні центри, в

яких активно проводиться робота в групах підтримки, надається юридична й психологічна консультація жертвам домашнього насильства, працюють «телефони довіри», видається спеціальний журнал для жертв насильства. Фахівці кризових центрів також активно працюють з чоловіками, які застосовують насильство, і з усією сім'єю загалом [504, с. 58–59]. У місцях позбавлення волі для засуджених проводяться курси придушення злоби й агресії, а також тренінги з управління своїми емоціями.

Світовий досвід показує, що орієнтації тільки на каральну функцію закону недостатньо, необхідні комплексні заходи – профілактика, виховання, програми екстреної та довготривалої допомоги, а також об'єднання зусиль правоохоронних органів, судів, соціальних служб і громадськості в боротьбі з проблемою насильства загалом та домашнього насильства зокрема.

Водночас, аж до початку 90-х рр. у законодавстві *Швейцарії* були відсутні правові норми, які б передбачали відповідальність за домашнє насильство [723]. Лише з прийняттям у 1993 р. Закону «Про допомогу жертвам злочинів», почалася активна робота і з надання допомоги жертвам домашнього насильства, стали створюватися консультаційні центри і притулки для жертв насильства. З часом почала домінувати позиція про те, що суспільство і держава повинні однаковою мірою нести відповідальність за поширення домашнього насильства, що позначилося на подальших реформах кримінального, кримінально-процесуального і поліцейського законодавства [715].

Володіючи самостійною компетенцією у сфері поліцейського права, більшість кантонів прийняли самостійні закони про запобігання домашньому насильству. Деякі кантони делегували своїй поліції додаткові права щодо осіб, які порушують громадський порядок у сім'ї і побуті. Значною мірою ці законодавчі акти схожі і передбачають стосовно осіб, які вчиняють насильство, право на їх видалення (висилку) з квартири (будинку), заборону на появу і перебування в квартирі (будинку), заборону на вступ у контакт з потерпілим, а також право на поліцейський арешт (превентивне затримання), з метою забезпечення поліцейського припису стосовно порушника. Незважаючи на те,

що залишилася можливість припинення кримінального переслідування за заявою жертви насильства, розслідування обов'язково розпочинається знову, якщо потерпілий протягом шести місяців усно або письмово відкличе його. При цьому, кримінальні провадження за фактом зґвалтування або примушення до вступу в статевий зв'язок, за заявою потерпілого не можуть бути призупинені.

Для жертв домашнього насильства у Швейцарії створено можливості звернення до медичних закладів. Через особливості становища довіри до лікарів, реалізується можливість зрушити мовчання і подолати ізоляцію для притягнення винуватих до відповідальності. Жертви домашнього насильства у Швейцарії можуть отримати додаткову допомогу у вигляді психосоціальної чи психологічної підтримки [693]. Водночас у недержавному секторі розроблено програму навчання проти насильства в шлюбі, сім'ї чи партнерстві, з метою поліпшення захисту жертв, яка реалізовується у центрах допомоги потерпілих від домашнього насильства.

У *Норвегії* для зміцнення захисту жінок і дітей, набули чинності поправки до Положення щодо насильства в сім'ї (1 січня 2006 р.). Зокрема, ст. 219 КК має такий вигляд: «Будь-яка особа, яка шляхом погроз, примусу, позбавлення свободи, насильства чи будь-яких інших правопорушень, протиправно або повторно жорстоко поводить з: а) його чи її колишнім чи нинішнім подружжям; б) його чи її колишнім чи нинішнім родичем подружжя по прямій лінії; в) його чи її родичем по прямій лінії; г) будь-якою особою у його чи її домі, або е) будь-якою особою, якою він чи вона опікується, підлягає ув'язненню на термін, що не перевищує три роки. Якщо жорстоке поводження є серйозним або постраждала особа вмирає чи терпить значні тілесні ушкодження чи шкоду здоров'ю унаслідок жорстокого поводження, покаранням є ув'язнення, що не перевищує шість років». Ще в 1988 році впроваджено беззастережне переслідування у разі вчинення насильства в сім'ї. Кримінальне провадження може передаватися до суду, навіть якщо жінка відкликає свою формальну заяву. Потерпілі від домашнього насильства, відповідно до розділу 9а КК, мають право на допомогу юриста. Послуги юриста оплачує держава, і він зобов'язаний

займатися інтересами потерпілої особи у зв'язку з розслідуванням і основним слуханням справи [324, с. 64].

Крім цього, особлива увага приділяється захисту та реабілітації жертви домашнього насильства. Так, на відповідний орган муніципальної влади покладається обов'язок надати жертві домашнього насильства (незалежно від статі) безкоштовний тимчасовий притулок (або інше місце проживання), забезпечити доступ до цілодобової телефонної гарячої лінії з метою одержання порад та консультацій, а у робочий час – правову та психологічну допомогу, зв'язок із соціальними та іншими службами, розробку персонального плану реабілітації (на підставі нагальних потреб потерпілої особи).

Розглянемо кримінально-правову протидію домашньому насильству у *Португалії*. Відповідно до кримінального законодавства цієї країни домашнє насильство є кримінальним правопорушенням. Зокрема, ст. 152 КК Португалії визначено, що домашнє насильство, вчинене щодо подружжя, особи, з якою кривдник перебуває у стосунках, близьких до подружніх, неповнолітнього чи недієздатної особи, тягне за собою позбавлення волі від одного до п'яти років [672].

Заборона контактувати з постраждалою особою, зокрема виселення кривдника з дому, може встановлюватися як додатковий захід. З 2006 року, для ефективнішого впровадження цього заходу, на кривдників, засуджених до виселення із сімейного помешкання, можуть одягати електронний браслет. Постраждала особа може звернутися до суду щодо виплати компенсації кривдником. При цьому, відповідно до Акту 129/99 від 20 серпня 1999 р., якщо кривдник не виплатить компенсацію, то її виплачує держава. Така схема використовується для осіб, які потерпіли від домашнього насильства або на території держави, або за кордоном (в останньому випадку за умови, що постраждала особа має португальське громадянство, потрапляє в фінансову скруту внаслідок учинення кримінального правопорушення і не має права на компенсацію від держави, на території якої було вчинено кримінально-протиправні дії) [363, с. 49].

Боротьба з домашнім насильством в *Італії* розпочалась у 2001 р. та законодавчо закріпилась у нормативно-правовому акті «codicerosso» [670]. «Червоний кодекс» посилив покарання за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством щодо жінок та домашнім насильством, зокрема за сексуальне насильство і переслідування, а також визначив нові кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством над жінками, криміналізуючи примусові шлюби, напади кислотою, порнопомсту та порушення наказів про примусове виселення з будинку. Наприклад, поширення фотографій або відео з сексуальним змістом, з метою помститися партнеру після закінчення відносин, карається позбавленням волі від одного до шести років і накладенням штрафу від 5 до 15 тис. євро. Обставинами, що обтяжують відповідальність, є вчинення таких кримінальних правопорушень нинішніми або колишніми партнерами, з поширенням через соціальні мережі.

У КК Італії визначено кримінальним правопорушенням переслідування («сталкінг»), тобто неодноразове використання погроз або переслідування, щоб викликати у переслідуваного стан страху чи занепокоєння щодо власної особистої безпеки чи безпеки близької людини. За вчинення переслідування передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі від п'яти до семи з половиною років [728]. Необхідно відзначити і такий склад кримінального правопорушення, як недотримання обов'язку допомоги сім'ї (ст. 570 КК Італії), який можна розглядати як спеціальну норму щодо відповідальності за домашнє насильство економічного характеру. Зокрема, той, хто залишить сімейне помешкання, або має аморальне чи непорядне ставлення до сім'ї, ухиляється від обов'язків, які на нього накладено, відповідно до становища подружжя або батьківства, карається позбавленням волі до одного року, або штрафом від двохсот тисяч до двох мільйонів лір (близько 1 000 євро). Зазначені покарання застосовуються також до тих, хто: а) розтратив і розтрачує майно неповнолітнього, або дружини; б) не надає належної матеріальної підтримки неповнолітнім дітям, або членам сім'ї, які є інвалідами, або подружжю. За вчинення зазначеного кримінального правопорушення покарання

може бути застосовано тільки за заявою позивача, крім випадків, якщо кримінальне правопорушення було вчинено щодо неповнолітнього [671; 348, с. 119].

Судова поліція в Італії зобов'язана негайно повідомляти прокуратуру про вчинення домашнього насильства, а постраждалій особі гарантується право бути заслуханим магістратом протягом трьох днів з моменту реєстрації повідомлення про кримінальне правопорушення. У грудні 2021 р. Рада міністрів Італії схвалила пакет нових заходів, які надають більший захист жінкам і посилюють покарання для чоловіків, які вчинили домашнє насильство. Серед найважливіших змін: перспектива негайного арешту за погрози, насильство та переслідування; використання електронних браслетів чоловіками, які жорстоко поведуться або погрожують жінкам, з ув'язненням для кривдників, які підробляють пристрій; посилення покарання за побиття, тілесні ушкодження, погрози, проникнення на територію та заподіяння шкоди; негайна економічна допомога жінкам, які постраждали від насильства, на етапі розслідування [697].

Крім цього, після внесення змін до законодавства, суди в Італії отримали право постановляти обмежувальний припис, з метою захисту членів родини від кривдника: як запобіжний захід, винна особа (подружжя, партнер чи інший родич) може бути невідкладно видалена з місця проживання у разі вчинення домашнього насильства, і тільки за новим рішенням суду отримує право повернутися. Так само за умовами обмежувального припису кривднику можуть заборонити відвідувати місця перебування (проживання, роботи) жертви та її родичів (чи навіть наближатись до них) [297, с. 69; 671]. В Італії також створена Комісія з розслідування феміциду та будь-якої форми гендерного насильства (Commissione parlamentare di inchiesta sul femminicidio, nonché su ogni forma di violenza di gener), яка здійснює розслідування насильства щодо жінок та моніторинг виконання Стамбульської конвенції.

Перший План дій проти домашнього насильства в *Іспанії* було розроблено 1998 р., а Конституційну угоду про створення Обсерваторії проти домашнього насильства та гендерного насильства підписано 26 вересня 2002 р. Нині порядок

захисту жертв домашнього насильства врегульовано Законом 27/2003, який об'єднує різні інструменти захисту жертв кримінальних правопорушень, а також у якому передбачено, що лише шляхом швидкої та простої судової процедури жертви домашнього насильства можуть отримати статус про всебічний захист, до якого належать цивільні, кримінальні й соціальні заходи та соціальний захист [703]. Заяву про надання захисного наказу заповнюють за формою на спеціальному формулярі.

Опрацювання приписів КК Іспанії дає підстави стверджувати, що у кримінальному законодавстві цієї держави також закріплено обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. За КК Королівства Іспанія вони йменуються запобіжними заходами, не пов'язаними з позбавленням волі. Так, згідно з приписами ст. ст. 95–96, 101–105 КК у разі застосування до особи запобіжних заходів, що передбачають медичне лікування або отримання спеціальної освіти в установі, що відповідає її психічній аномалії, чи протягом їх виконання, Суд або Трибунал можуть ухвалити зважене рішення про застосування одного чи декількох запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі.

Одним із запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, є звільнення під нагляд. Згідно зі ст. 106 КК Королівства Іспанія звільнення під нагляд полягає в тому, що особа, щодо якої застосовано такий запобіжний захід, перебуватиме під судовим наглядом і виконуватиме одну чи декілька передбачених вимог, зокрема: 1) заборона наближатися до потерпілого, членів його сім'ї та інших осіб, визначених Судом; 2) заборона спілкуватися з потерпілим, членами його сім'ї та іншими особами, визначеними Судом; 3) заборона перебувати на певних територіях, у місцях чи установах; 4) заборона проживати у певних місцях; 5) обов'язок брати участь у навчальних, трудових і культурних програмах, програмах з формування статевої поведінки тощо; 5) пройти медичне лікування чи періодично з'являтися на медичні огляди [529].

Варто зазначити, що поряд з указаними запобіжними заходами, що можуть

бути застосовані до особи, яка вчинила домашнє насильство, у КК Королівства Іспанія регламентовано окремі схожі за назвою види покарань, що належать до групи покарань у вигляді позбавлення певних прав. Так, у ст. 39 зазначено, що такими покараннями є: 1) спеціальне позбавлення права займатися державною діяльністю чи обіймати державні посади, займатися професією, ремеслом, промислом, комерційною діяльністю чи іншими видами діяльності, визначеними цим Кодексом, чи позбавлення батьківських прав, прав на опіку та піклування, права бути обраним чи будь-яких інших прав; 2) позбавлення права проживати чи відвідувати певні місця; 3) заборона наближатися до потерпілого, до членів його сім'ї та інших осіб, визначених Судом чи Трибуналом; 4) заборона спілкуватися з потерпілим, членами його сім'ї та іншими особами, визначеними Судом чи Трибуналом; 5) позбавлення батьківських прав. З огляду на це, частиною 2 ст. 173 КК Королівства Іспанія декларовано, що особа, яка застосовує насильницькі дії фізичного або психічного характеру щодо особи, яка є чи була членом подружжя або мала близькі стосунки з винним, навіть не проживаючи з ним разом, або стосовно біологічних предків, нащадків чи братів і сестер, чи такими, які вважаються рідними внаслідок оформлення усиновлення або опіки одним чи іншим членом подружжя, чи стосовно неповнолітніх або недієздатних осіб, які проживають разом із нею чи перебувають під її опікою чи піклуванням, або під опікою чи піклуванням іншого члена подружжя, чи стосовно особи, з якою вона має стосунки іншого характеру і яка є членом сім'ї, чи стосовно осіб, які внаслідок свого залежного становища, перебувають на піклуванні і під наглядом державних чи приватних закладів, карається позбавлення волі на строк від шести місяців до трьох років, з позбавленням права володіти зброєю й носити її від двох до п'яти років, а також у разі, коли Суд чи Трибунал вважатиме доцільним і таким, що відповідає інтересам неповнолітнього чи недієздатного, винний також буде позбавлений батьківських прав, прав на опікування і піклування та захист на строк від одного до п'яти років, додатково до покарань, які можуть бути призначені за кримінальні правопорушення, які мали ознаки насильницьких дій фізичного або психічного характеру. Такі покарання можуть

будуть застосовані за верхньою межею, якщо кримінальне правопорушення відбулось у присутності неповнолітніх, з використанням зброї, або в місці спільного проживання чи в місці проживання потерпілого, або був учинений протягом дії покарання, передбаченого статтею 48 цього Кодексу чи запобіжного заходу такого самого характеру [530].

Необхідно додати, що в Іспанії практикується застосування Програми громадського втручання для осіб, засуджених за акти домашнього насильства «Contexto». Вона покликана зменшувати ризик та посилювати захист від домашнього насильства і насильства щодо жінок, та здійснюється на таких рівнях як індивідуальний, міжособистісний, ситуативний та макросоціальний. Зміст та технологія програми зорієнтовані на формування у кривдників ставлення до насильства як до аморальної та антизаконної дії та розуміння можливостей відповідальності за його вчинення. Значна увага приділяється формуванню навичок саморегуляції поведінки, зменшенню ревнощів, злості, ворожості, імпульсивності, надмірних емоцій, оволодінню вміннями керувати міжособистісними конфліктами тощо. Звертається увага на помітне зростання застосування програми у разі її використання з особами більш молодого віку та на ранніх стадіях формування схильності до домашнього насильства [673].

Отже, системний аналіз законодавчих приписів КК Королівства Іспанія дає підстави стверджувати, що, на відміну від приписів ст. 91-1 КК України, запобіжні заходи щодо особи, яка вчинила домашнє насильство, можуть бути застосовані не лише у разі звільнення від покарання або його відбування, але й у разі виключення кримінальної відповідальності, що за КК Королівства Іспанія є можливим: 1) з причини якогось психічного відхилення або порушення, що не дозволяло усвідомлювати протиправність учиненого особою діяння або керувати своїми діями; 2) у разі, якщо під час учинення кримінального правопорушення особа перебувала у стані сильного алкогольного отруєння, під впливом токсичних або одурманюючих наркотичних засобів, психотропних та інших речовин і не мала наміру вчинити кримінальне правопорушення або не передбачала й не повинна була передбачати можливість його вчинення, а також

перебувала під впливом синдрому абстиненції через залежність від указаних речовин, що перешкоджало розумінню нею протиправності діяння або керуванню своїми діями; 3) за наявності з народження або з дитинства психічних порушень, що супроводжуються нездатністю усвідомлювати дійсність; 4) за наявності стану необхідної оборони чи крайньої необхідності [530, с. 21–22; 657, с. 36–37].

Наступним розглянемо програму запобігання та протидії домашньому насильству у *Болгарії*, де у 2005 р. було прийнято Закон «Про захист від домашнього насильства», який регулює права осіб, які потерпіли від домашнього насильства, заходи захисту і процедури їх забезпечення. Відповідальність, яка передбачена цим Законом, не виключає будь-якої іншої цивільної, адміністративної чи кримінальної відповідальності кривдника [363, с. 43].

Відповідно до ст. 5 зазначеного вище Закону заходи щодо захисту від домашнього насильства передбачають: 1) зобов'язання кривдника утримуватися від домашнього насильства; 2) видалення кривдника зі спільного житла на строк, установлений судом; 3) заборону кривдникові наближатися до постраждалої особи, будинку, місця роботи і місця соціальних контактів та відпочинку постраждалої особи відповідно до положень і умов, визначених судом; 4) тимчасове визначення місця проживання дитини з постраждалим батьком чи матір'ю, чи тим із батьків, який не здійснював насильство на умовах, визначених судом, якщо це не суперечить інтересам дитини; 5) зобов'язання кривдника відвідувати спеціалізовані програми; 6) направлення постраждалих осіб на реабілітаційні програми. Такі заходи тривають від місяця до року.

У всіх випадках суд у своїй резолюції також накладає на кривдника штраф у розмірі від 200 до 1 000 левів (від 100 до 500 євро). Повноваження щодо вжиття захисних заходів належать окружному суду. Процес видачі припису може розпочатися за скаргою постраждалої особи, за проханням директора управління соціальної допомоги (у разі, якщо постраждала особа є неповнолітньою, знаходиться під опікою або має інвалідність), за заявою брата, сестри чи особи, яка є прямим родичом постраждалої особи, за заявою опікуна або піклувальника

постраждалої особи. Скарга або заява подається у письмовій формі. У ній вказуються імена, адреса та індивідуальний номер особи, яка подає заяву, адреса Дирекції соціальної допомоги; якщо ж постраждала особа не спроможна чи не бажає оприлюднювати свою адресу, то вона може вказати іншу адресу; імена і фактичні адреси кривдника чи інша адреса, на яку йому можна надіслати повістку до суду, зокрема й номери телефону і факсу; дані про сімейні чи фактичні стосунки між постраждалою особою і кривдником; дату, місце, спосіб та інші факти і обставини вчинення домашнього насильства, підпис [347, с. 407–409; 363, с. 43].

Заява подається не пізніше одного місяця після вчинення домашнього насильства. Суд повинен запланувати відкрите судове засідання не пізніше тридцятиденного строку з дня отримання відповідної заяви. Суд виносить рішення на відкритому засіданні і, приймаючи скаргу чи заяву, видає розпорядження про припис. Цим розпорядженням суд накладає один чи декілька захисних заходів. Будь-які оскарження не призупиняють виконання розпорядження. Рішення окружного суду є остаточним. Захисний припис підлягає негайному виконанню, а поліцейські органи наглядають за його виконанням. У разі невиконання рішення суду, поліція затримує кривдника і негайно повідомляє про це органи прокуратури [363, с. 43–44]. Так, ст. 296 КК Болгарії встановлює кримінальну відповідальність за невиконання кривдником рішення суду у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років або штрафу у розмірі до п'яти тисяч левів. При цьому, КК Болгарії не містить спеціальних норм, які б передбачали кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства. Така відповідальність передбачена у рамках норм, які встановлюють кримінальні покарання за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи. Водночас учинення насильства стосовно членів сім'ї в окремих випадках утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення, зокрема, нанесення тілесних ушкоджень батьку чи матері [349, с. 286–287].

На відміну від КК Болгарії, у КК *Молдови* кримінальна відповідальність за домашнє насильство передбачена окремою ст. 201-1. Так, дія або бездіяльність,

навмисно вчинене одним членом сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, що виявилось у: 1) нанесенні побоїв, вчиненні інших насильницьких дій, пов'язаних з тілесними ушкодженнями; 2) ізоляції, залякуванні, з метою нав'язування волі або особистого контролю над жертвою; 3) позбавленні економічних засобів, зокрема засобів до існування, нехтування; караються громадськими роботами на строк від 150 до 180 годин або позбавленням волі на строк до 3 років. За наявності кваліфікуючих ознак, караються громадськими роботами на строк від 180 до 240 годин або позбавленням волі на строк до 6 років. За наявності особливо кваліфікуючих ознак, караються позбавленням волі на строк від 12 до 15 рр. [264]. Зауважимо, що ст. 201-1 КК Молдови не досконала, адже не передбачує всі можливі прояви насильства в сім'ї.

У КПК Республіки Молдова спеціальні заходи захисту жертви домашнього насильства регламентовані ст. 215-1 [264; 167, с. 52–53; 654, с. 232]. Зі змісту КПК Республіки Молдова вбачається, що відповідні заходи можуть бути застосовані на різних стадіях кримінального провадження, і, як наслідок, бути реалізовані в межах кримінальної відповідальності разом із покаранням щодо суб'єкта домашнього насильства, або виявитися у звільненні його за наявності передбачених законом умов від кримінальної відповідальності або покарання. Ця обставина свідчить лише про те, що заходи захисту, очевидно, мають не лише кримінальну процесуальну, але і матеріально-правову (кримінальну) приналежність, однак у КК не відображаються. Системний аналіз окремих законодавчих положень КК Республіки Молдова (ст. ст. 1, 53–60, 61–74, 98–106 та ін.) [264; 654, с. 232] дає підстави стверджувати, що, будучи єдиним кримінальним законом Республіки Молдова, Кодекс становить собою законодавчий акт, що містить правові норми, які встановлюють загальні й спеціальні принципи й положення кримінального права, визначає діяння, що є злочинним, і передбачає покарання й інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовується до осіб, які його вчинили.

З огляду на вищезазначене, а також на той факт, що лише через норму процесуального права вирішуються питання реалізації норм матеріального

права, наведені вище положення КПК Республіки Молдова, особливо в разі застосування обмежувальних заходів разом із покаранням суб'єкта домашнього насильства або в разі звільнення його в передбачених законом випадках від кримінальної відповідальності чи покарання, на наше переконання, мають бути узгоджені із приписами КК Республіки Молдова та безпосередньо у ньому відображені.

Продовжуючи аналіз зарубіжного законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству, зосередимо увагу на досвіді винесення обмежувального заходу щодо кривдника у *Туреччині*, де суд забороняє особі наближатися до постраждалої, місця її проживання (перебування) у строк до одного місяця. Заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи (її представника) або на запит уповноваженого підрозділу поліції. Позитивним прикладом для наслідування в турецькому досвіді протидії домашньому насильству є те, що суд зобов'язує кривдника носити електронний браслет із вбудованим GPS-навігатором. Постраждалій особі видається передавач, запрограмований на отримання сигналу про місцезнаходження кривдника. Контроль за виконанням судових рішень кривдником покладається на уповноважені підрозділи поліції, які ведуть електронну базу даних таких осіб [706, с. 147–148]. Профілактичний облік кривдників турецькими поліцейськими ведеться за трьома реєстрами, визначеними кольором за ступенем та формою агресії: зелений – особи, які схильні до вчинення психологічного домашнього насильства без застосування фізичної сили; жовтий – особи, що мали досвід учинення домашнього насильства (навіть в одному випадку); червоний – особи, схильні до вчинення фізичного домашнього насильства, до яких судом застосовувалися спеціальні примусові заходи – арешт, заборона наближатися до постраждалої особи, заборона проживати за місцем проживання постраждалої особи. Кривдників, що знаходяться на обліку поліції у червоному реєстрі, залучають до проходження виправних програм у спеціалізованих установах спочатку щомісяця, потім двічі на рік, згодом один раз на рік [706, с. 144–150; 109, с. 97–101].

Цікавим, з погляду на проблему запобігання домашньому насильству щодо дітей, є досвід Ізраїлю, де згідно із Законом «Про запобігання домашньому насильству», прийнятому ще у 1991 р. (з подальшою редакцією у 2001 р.), дається широке визначення члена сім'ї, що має право подати позов на отримання ордера на захист: розлучений чоловік, бабуся чи дідусь, брати чи сестри, дитина чоловіка, брати і сестри чоловіка і дружини, дядьки і тітки, племінники, цивільне подружжя, а також пара однієї статі.

Запобігання домашньому насильству займає важливе місце в системі кримінологічних заходів, спрямованих на зміцнення законності й правопорядку в сучасній *Великій Британії*.

У 2014 році також уведено в дію охоронні судові накази щодо домашнього насильства (Domestic violence protection order) та повідомлення про захист від насильства в сім'ї (Domestic Violence Protection Notices). Справи про домашнє насильство розглядає суд магістрату (місцевий суд). Серед можливих рішень у справі є: проходження програми реабілітації, штраф або утримання під вартою. До переліку спеціальних обмежень відноситься рішення щодо заборони контактів кривдника з постраждалою особою та недопуску його до сімейного помешкання. Акт діє з моменту видачі, у такий спосіб надаючи жертвам негайну підтримку, яка їм потрібна в такій ситуації. Протягом 48 годин після вручення заява поліції розглядається в суді для прийняття рішення щодо наказу, який натомість може продовжити заборону про наближення до 28 днів [681].

Важливим напрямом політики «закон і порядок» є постійне зростання фінансування правоохоронних органів, збільшення чисельності поліції, а також розширення її повноважень щодо охорони правопорядку та своєчасного запобігання кримінальним правопорушенням, що готуються, й арешту підозрюваних осіб (розширення чисельності й повноважень правоохоронних органів обумовлене необхідністю зміцнення правопорядку).

В останні роки одним із важливих напрямів політики щодо зміцнення законності й правопорядку є комплекс заходів, спрямованих на розвиток системи компенсаційних виплат жертвам кримінальних правопорушень і надання їм

необхідної морально-психологічної допомоги. Наприклад, набула поширення програма «Respect»⁵⁴, створена та запроваджена Національною мережею фахівців-практиків (NPN), з метою надання підтримки особам, які займаються діяльністю, спрямованою на коригування асоціальної поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство а також надання допомоги постраждалим від нього, створення та супроводження відповідних законодавчих ініціатив; пропагування успішних практик у роботі з кривдниками задля визнання суспільним пріоритетом безпеку осіб, які постраждали від домашнього насильства, передусім жінок та дітей [721]. Водночас у Великій Британії, задля запобігання сексуального насильства у великих містах, створено 87 незалежних консультативних центрів, завдання яких – не тільки захистити жінку від сексуального насильства, а й надати їй допомогу у покаранні кривдника за примусовий шлюб. Фінансування консультативних центрів забезпечується державою. Такі центри проводять прикладні дослідження причин і умов домашнього насильства та пропонують державі відповідні заходи його запобігання.

Важливим елементом загальнодержавної програми запобігання домашньому насильству у Великій Британії визнається робота органів поліції. Актуальну практику взаємодії поліції з громадою у подоланні проблем домашнього насильства запроваджує британський «Закон Клер». Так, людина може звернутися в поліцію, щоб перевірити, чи має новий або теперішній партнер «насильницьке минуле». Поліція зобов'язана провести за такими запитами спеціальну перевірку та поінформувати заявника. Зауважимо, що в Україні відсутня подібна практика звернення громадян, які вступають у шлюбні відносини, до поліції щодо спеціальної перевірки майбутнього партнера на предмет схильності його до різних проявів насильства. Хоча такий досвід британської поліції варто розглянути як можливість упровадження в роботу і вітчизняної поліції.

З-поміж країн із англосаксонською правовою системою найбільш цінним для застосування в діяльності Національної поліції є аналіз досвіду *США*,

оскільки, досвід американців у боротьбі з домашнім насильством характеризується наявністю у кримінальному законодавстві спеціальних норм, детальною регламентацією правозастосовної діяльності поліції, прокуратури, судів, існуванням потужної соціальної структури із захисту жертв такого насильства [717].

Американська система правоохоронних органів є складним конгломератом нейтралізованих (федеральних) і децентралізованих (місцевих) структур. У складній багатосуб'єктній системі правоохоронних органів США все-таки можна виділити кілька головних міністерств та відомств, які відіграють провідну роль у боротьбі з домашнім насильством:

- відповідні структурні утворення міністерства оборони, до компетенції яких входить проведення моніторингу домашнього насильства, а також відповідні структурні утворення міністерства освіти, що слідкують за зовнішніми проявами домашнього насильства стосовно дітей, що вчиняються їхніми батьками, проводять освітні заходи з питань небезпечності домашнього насильства, а також займаються питаннями булінгу [705];

- структурні утворення міністерства охорони здоров'я, що здійснюють допомогу постраждалим особам від домашнього насильства, їх психічну та фізичну реабілітацію [720];

- відповідні утворення департаменту національної безпеки, до компетенції яких входить моніторинг та протидія випадків домашнього насильства серед іноземців [719];

- бюро у справах жінок міністерства праці [724; 730];

- Державна атторнейська служба (прокуратура);

- Велике журі (складається з 23 присяжних та є органом досудового розслідування і віддання до суду) не розглядає кримінальні справи і не виносить обвинувальних вироків. Результатом розгляду справи Великим журі може бути або її припинення, або направлення до суду з обвинувальним висновком) [629, с. 82–83].

Коментуючи нинішню практику американської поліції, засновану на

Правилах реагування поліції на випадки домашнього насильства, доречно зазначити такі їх ключові аспекти:

- поліція реагує на випадки домашнього насильства, що пов'язані із шкодою життю й здоров'ю особи, у інших випадках повідомляє соціальні служби;

- на місце події, зазвичай, направляються два працівники, які отримують оперативну інформацію щодо попередніх правопорушень у цій сім'ї, наявності захисних приписів чи судових наказів про обмеження спілкування, наявності зброї тощо;

- поліція вживає заходів для припинення правопорушення, окремо спілкується з правопорушником і потерпілим [516];

- працівники поліції зобов'язані ретельно з'ясувати обставини справи і попередню історію провадження щодо конкретних фігурантів (сім'ї) для підготовки до судового розгляду [87, с. 11];

- працівники поліції ретельно аналізують обставини справи для арешту (затримання) агресора (як виняток, можливе затримання обох сторін конфлікту);

- у всіх випадках поліція має врахувати обставини піклування за неспроможними себе забезпечити особами (діти, особи похилого віку чи хворі у конфліктній сім'ї), питання щодо зберігання зброї у сім'ї;

- за будь-яких обмежень прав людини, ретельно пояснюються питання прав людини [174, с. 29].

Функціонування у місцевих органах поліції США спеціальних підрозділів (DVRU), направлених на зменшення рівня домашнього насильства, сприяє детальному дослідженню випадків сімейних конфліктів. Як зазначають американські дослідники D. Butzer, L. Bronfman, B. Stipak [665], ці підрозділи є продуктом нового погляду на забезпечення суспільної безпеки у діяльності органів поліції, що ґрунтується на врахуванні інтересів територіальної громади. До безпосередніх завдань таких підрозділів поліції належить здійснення розслідувань окремих випадків насильства в сім'ї, сприяння їх запобіганню та припиненню, надання допомоги потерпілим, розірвання циклу насильства та

його продовження від покоління до покоління, професійна підтримка місцевих та регіональних ініціатив щодо реагування на домашнє насильство [336, с. 41].

Незважаючи на те, що в США діє налагоджена система виявлення осіб, що вчиняють домашнє насильство, за даними National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), кожні 9 секунд у США жінка піддається певним формам насильства [638, с. 484].

Особливістю адміністративно-правових норм США у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є наявність різних видів охоронного ордеру: надзвичайного, тимчасового та постійного [165, с. 111].

Надзвичайний охоронний ордер видається без судового засідання, при зверненні потерпілої особи до поліції. Представники правоохоронних органів натомість контактують з черговим суддею, який і визначає ймовірність загрози. Це дає змогу оперативно запобігати насильству, у разі, коли організувати судове засідання неможливо. Наприклад, уночі або у вихідні [111, с. 162].

Тимчасовий охоронний ордер видається вже на судовому засіданні за наявності підстав на термін від 14 до 21 дня. Потерпіла сторона повідомляє про насильство, подає позов з проханням про захист та вказує при цьому особу кривдника. Ордер видається без попереднього повідомлення особи, що вчинила насильство. Після цього у межах 10 днів призначається судове засідання вже із залученням обвинуваченої сторони. Після розгляду доказів суддя може видати вже постійний охоронний ордер терміном до 2 років [111, с. 163].

Надзвичайний та тимчасовий охоронний ордер дозволяють оперативно запобігти продовженню насильства до остаточного вирішення справи у суді. Це ефективний інструмент запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням. Крім того, ордери накладають додаткові зобов'язання на кривдника, окрім заборони наближатися до жертви. Наприклад, потерпіла сторона може отримати виняткове право на володіння житлом, якщо позивач та відповідач проживають разом. Також жертва насильства може отримати право відшкодування збитків та односторонню опіку над неповнолітніми дітьми. У такому разі суд може зобов'язати обвинуваченого виплачувати грошове

утримання неповнолітнім дітям. Якщо відповідач становить загрозу, йому забороняється входити і залишатися в спільному помешканні. Для того, щоб гарантувати безпеку потерпілим, особі, яка вчинила домашнє насильство, забороняють доступ у житло та контакти з дружиною і дітьми [130, с. 3–9]. У контексті цього доречно зосередити увагу на залученні в США поліції та служби шерифів для забезпечення виконання домовленостей між жертвою та правопорушником, що вчинив домашнє насильство (наприклад, супроводження зустрічей), контролю за виконанням обмежень у спілкуванні (зокрема за допомогою електронних пристроїв контролю за пересуванням) [351, с. 74–29]. При порушенні умов ордеру та невиконання зобов'язань, обвинувачений притягується до кримінальної або цивільно-правової відповідальності, що, безперечно, є надійним засобом боротьби з насильством у сім'ї.

Утім, варто відзначити, що на іншій частині земної кулі державна політика *Японії* щодо запобігання та протидії домашньому насильству, зумовлена практичною кримінологічною політикою, сутність якої полягає в профілактиці як первинній, так і вторинній, у соціалізації і ресоціалізації девіантної поведінки. Відзначимо заходи щодо захисту жінок від домашнього насильства, які було запроваджено урядом *Японії*:

1) надання цілодобових консультацій з питань домашнього насильства за допомогою чотирьох гарячих телефонних ліній, електронної пошти, консультацій (з графіком роботи з 12:00 до 22:00), WEB-інтерв'ю та консультацій для іноземців у міжнародних шлюбах (доступних англійською, китайською, корейською, тагальською, португальською, іспанською, тайською та в'єтнамською мовами). Якщо постраждалій особі потрібен захист, її дзвінок передається до координатора консультацій з питань домашнього насильства для отримання інформації про приватні притулки, які найбільш територіально наближені до постраждалої особи;

2) надання субсидій для постраждалих у приватних притулках. Для людей, які отримують захист, з'єднавшись із консультацією з питань домашнього насильства, проживання в притулку або готелі покривається за рахунок субсидії;

3) розширення різноманітних форм допомоги та захисту в приватних притулках і готелях [666].

Крім цього, у Японії передбачено можливість залучення волонтерів із приватних притулків для допомоги людям, які покинули свої домівки, у вирішенні питань у державних установах та здійсненні супроводу до медичних установ тощо. Донедавна робота таких волонтерів була безкоштовною, але тепер ці волонтери можуть отримувати гроші за рахунок державної субсидії [722].

Поряд із Японією, проблема домашнього насильства в *Китаї* є величезною і багатогранною. Це глибоко переплітається з традиційним упередженням, яке розглядає жінок як неповноцінних і як власність своїх партнерів-чоловіків, так і вимагає від жінок бути слухняними і жертвувати своїми потребами, щоб служити чоловікам. 27 грудня 2015 р. у Китаї був прийнятий Закон «Про боротьбу з домашнім насильством», який набрав чинності 1 березня 2016 р. та суттєво допоміг потерпілим жінкам обстоювати свої права у боротьбі з цим явищем. У продовження цього законодавчого регулювання різні відомства центрального рівня випустили власні політики підтримки боротьби з насильством у сім'ї. На місцевому рівні принаймні 12 провінцій прийняли відповідні нормативні акти [667]. Закон «Про боротьбу з домашнім насильством» закликає до того, що радіо, телебачення, газети та інтернет мають здійснювати пропаганду сімейних чеснот та протидію домашньому насильству, а у школах та дитячих садках має проводитися виховання з таких питань. Медичні установи зобов'язані вести облік діагностики та лікування постраждалих від домашнього насильства. Після отримання повідомлення про домашнє насильство, орган громадської безпеки невідкладно направляє поліцію для припинення домашнього насильства. Якщо особиста безпека постраждалої від домашнього насильства знаходиться під загрозою або в небезпечному стані, орган громадської безпеки повідомляє про це та допомагає відділу цивільних справ помістити таку особу у тимчасовий притулок, службу порятунку чи службу соціального забезпечення. Обмежувальні приписи у Китаї є двох видів: лист-попередження кривднику та охоронний припис. Лист-попередження має містити дані про особу кривдника,

виклад фактів домашнього насильства та заборону кривднику вчиняти домашнє насильство. Орган громадської безпеки вручає лист-попередження кривднику та постраждалій особі та повідомляє комісію мешканців, сільський комітет. Якщо постраждала особа потерпає від домашнього насильства або їй загрожує реальна небезпека домашнього насильства, вона подає до суду заяву про видачу охоронного припису. Після прийняття заяви суд протягом 72 годин має право видати охоронний припис або відмовити у його видачі. Якщо ситуація є терміновою, то закон установлює скорочений термін розгляду заяви – 24 години. Охоронний припис може передбачати такі заходи: 1) заборону кривднику вчиняти домашнє насильство; 2) заборону кривднику переслідувати, контактувати з постраждалою особою та її близькими родичами; 3) вимогу до кривдника виїхати з місця проживання з постраждалою особою; 4) інші заходи щодо захисту особистої безпеки постраждалої особи [661].

Домашнє насильство зустрічається в усіх країнах, але його поширеність та заходи протидії значно варіюються, особливо у країнах *Африки* на південь від Сахари [660]. Зокрема, у Гані створено відділ з питань домашнього насильства та підтримки жертв у складі Служби поліції Гани, який відомий відділ жінок і неповнолітніх, два спеціалізовані суди з гендерного насильства, притулки для тих, хто пережив домашнє насильство. Місія відділу жінок і неповнолітніх полягає у тому, щоб запобігати, захищати, затримувати та притягувати до відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство, та жорстоко поводяться з дітьми. Відділ надає консультації з питань запобігання злочинності в школах, церквах та на ринках країни, приймає скарги, надає безкоштовні послуги населенню, інформацію щодо скарги та результатів розслідування, направляє потерпілих за одержанням медичної підтримки [692]. З метою захисту інтересів потерпілого, в Африці суд може видати тимчасовий охоронний наказ та остаточний охоронний наказ. Тимчасовий охоронний наказ видається на строк до трьох місяців, з метою захисту інтересів постраждалої особи на період розгляду справи про видачу охоронного наказу. Якщо кривдник не з'являється на судові засідання, тимчасовий охоронний наказ набуває статусу остаточного.

За умовами охоронного припису може бути зобов'язано кривдника дотримуватися слушної поведінки, звернутися за консультацією або іншою реабілітаційною послугою до відповідного закладу, наказано кривднику переїхати та продовжувати платити орендну плату, іпотечні платежі, відмовитися від майна постраждалої особи та відшкодувати заподіяну шкоду, понесену потерпілою унаслідок домашнього насильства [678]. Строк остаточного охоронного припису, виданого судом, не може перевищувати дванадцяти місяців у першій інстанції, але може з поважної причини бути продовжено, змінено або скасовано судом за клопотанням відповідної сторони [708; 704; 335].

Що стосується особливостей у деяких країнах запровадження корекційних Програм для кривдників й осіб, схильних до вчинення домашнього насильства, а також Програм для потерпілих осіб, то варто зауважити, що такі «не типові» порівняно із європейськими, програми діють у *Киргизії*, *Таджикистані* та *Казахстані* й, натомість, вони поділені на добровільні й обов'язкові, які можуть відокремлюватися або не відокремлюватися, залежно від певних змінних та інших чинників, окремо для чоловіків і для жінок [203, с. 31–33].

Наприклад, у Киргизькій Республіці Типова корекційна програма зі зміни насильницької поведінки для осіб, які вчинили домашнє насильство, містить добровільну й обов'язкову програму, які визначені окремо для чоловіків і для жінок. Програма для чоловіків полягає у 2-х індивідуальних зустрічах та 24 групових, обов'язкова програма розрахована на 30 днів, добровільна – на 6 місяців. Програма для жінок складається з 2-х індивідуальних зустрічей та 16-ти групових зустрічей, обов'язкова програма розрахована на 30 днів, а добровільна – на 4 місяці. Запропоновані теми типових корекційних програм є цікавими та корисними не лише для осіб, щодо яких застосовують зазначені програми, але й для тих, кого цікавить удосконалення власних комунікативних навичок, пошук гармонії з собою та з іншими. Слід зауважити, що добровільна корекційна програма для жінок містить такі теми, як: визначення партнерських стосунків, пошук партнерських рішень, поліпшення відносин з іншими людьми, подолання гніву, подолання відчуття неприємних почуттів, запрошення

до співробітництва, аналіз збентеження й емоційного насильства тощо. Добровільна корекційна програма для чоловіків передбачає такі теми: припинення насильницької поведінки; залякування та збентеження як тактика контролю; визначення поведінки без залякування й аналіз залякування і збентеження; поняття поваги й аналіз емоційного насильства; використання ізоляції як тактики контролю; примуси й приниження як тактики контролю; застосування заперечення, мінімізації та звинувачення для контролю над людьми тощо [201, с. 6–7].

Боротьба з домашнім насильством в *Об'єднаних Арабських Еміратах* розпочалась порівняно нещодавно. У липні 2007 р. в країні був створений фонд для жінок і дітей, який надає притулок та інші необхідні послуги жінкам і дітям, що зазнали домашнього насильства. Незважаючи на важливі реформи в галузі прав жінок в Об'єднаних Арабських Еміратах, жінка може втратити право на фінансове утримання від чоловіка, якщо вона відмовляється мати з ним статеві стосунки без «законної причини». Суддя також може визнати жінку такою, що порушує свої сімейні обов'язки, якщо вона залишає будинок або влаштовується на роботу, яка не відповідає «закону, звичаю чи необхідності», або ж якщо суддя вважає, що це суперечить інтересам сім'ї [690].

У 2019 р. уряд Об'єднаних Арабських Еміратів опублікував нову Політику захисту сім'ї, яка спрямована на боротьбу з домашнім насильством і має за меті зміцнення родинних зв'язків та підвищення обізнаності про домашнє насильство [686; 680].

У Політиці згадується про шість форм домашнього насильства, серед яких фізичне, сексуальне, психологічне, економічне, вербальне насильство та недбалість. Якщо перші чотири форми насильства відомі в юриспруденції, то вербальне насильство та недбалість викликають зацікавлення на предмет їхнього дослідження. Так, під вербальним насильством в Об'єднаних Арабських Еміратах розуміють будь-яку образливу лексику, яка використовується для того, щоб присоромити, збентежити чи погрозувати жертві, наприклад, використання неприємного та невідповідного імені жертви, лаяння, крик і підвищення голосу, погроза висловлюванням або знаками, використання образливих і неприйнятних

у соціальному, культурному чи релігійному плані недоречних виразів, обзивання з метою принизити, говорити людині, що він/вона нічого не варті, нагадування людині про минулі помилки та невдачі, постійне звинувачення, висловлення недовіри, використання залякувальних виразів, які викликають страх, жорстока розмова з людиною про смерть [686].

Під недбалістю (або нехтуванням) розуміють очевидний і постійний акт бездіяльності, який чітко проявляється у незабезпеченні основними матеріальними, психологічними, медичними чи освітніми потребами, або невжиття запобіжних заходів та заходів для запобігання шкоди, що загрожує безпеці будь-якого члена сім'ї, і дає йому/їй право на захист і піклування. До видів недбалості відносять: нехтування оформленням документів, що посвідчують особу потерпілого; невикористання передбачених законодавством заходів безпеки у побуті, транспортному засобі; надання дитині, яка не досягла встановленого законом віку, можливості керувати транспортним засобом; ігнорування або нехтування забезпеченням повсякденними потребами, що завдає шкоди, наприклад, неправильне харчування; ненадання належного житла; неможливість забезпечити належне здорове середовище, наприклад, куріння перед потерпілою особою та в невеликих місцях (автомобілі та кімнаті); вживання наркотиків та алкоголю на очах у членів сім'ї – синів, дочок, дружини; нехтування щепленнями дітей або необхідними медичними оглядами; купівля або оренда небезпечних іграшок для дітей; надання дозволу дітям використовувати електронні ігри, які не підходять їхньому віку, що завдає шкоди [686].

Тобто Об'єднані Арабські Емірати містять доволі широкий перелік дій і бездіяльності, на відміну від інших зарубіжних країн, які підпадають під насильство. Поряд із цим, у межах зазначеної політики було запущено низку ініціатив, зокрема, єдину базу даних, що пов'язує установи національного рівня, що займаються захистом сім'ї; запровадження дисциплін у галузі охорони сім'ї у закладах вищої освіти; створення стандартизованої системи звітності та отримання скарг на національному рівні; створення та впровадження стандартів первинної профілактики вчинення домашнього насильства; видання закону та

стратегії захисту сім'ї. Доповненням Політики захисту сім'ї щодо запобігання домашньому насильству стало прийняття Закону «Про захист від насильства в сім'ї», який став удосконаленням наряду боротьби з домашнім насильством. Відповідний закон уповноважує орган прокуратури видавати охоронний припис за власним бажанням або на підставі заяви постраждалої особи, щоб запобігти насильницьким діям та захистити потерпілу особу, її добробут та економічний статус [686].

Перелік заходів, які прокуратура може застосувати в охоронному приписі, не є вичерпними. Відтак, це можуть бути будь-які процедури, доцільність вжиття яких будуть визначені прокуратурою як такі, що є необхідними для забезпечення ефективного захисту порушених прав особи [335, с. 46].

В умовах сьогодення головним нормативно-правовим актом із запобігання домашньому насильству в Україні є вже застарілий Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430], із розбалансованістю норм та їх суперечністю, що натомість не дає змоги вирішувати низку питань із запобігання домашньому насильству, зокрема, в умовах воєнних дій на території України. Тому важливою передумовою забезпечення ефективної боротьби з домашнім насильством є створення ефективної (дієвої) нормативно-правової бази, зокрема, наріла потреба у розробці та прийнятті нового закону України відповідної спрямованості.

З огляду на зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству, доцільно також розглянути можливість упровадження в Україні заходів, спрямованих на матеріально-технічне, фінансове, кадрове забезпечення боротьби з домашнім насильством; активного здійснення віктимологічного запобігання, проведення з жертвами реабілітаційної роботи; упровадження заходів ситуаційного запобігання; залучення до профілактичної роботи широких верств населення; налагодження координації між суб'єктами запобігання домашньому насильству; а також вжиття заходів щодо запобігання корупції в правоохоронних органах та судових інстанціях тощо [563, с. 229].

Висновки до розділу 1

1. Переважна більшість фундаментальних розроблень представників західноєвропейської та американської кримінологічних наукових шкіл щодо проблематики домашнього насильства з'явилися у другій половині ХХ ст., дослідження ж вітчизняних кримінологів – тільки в останнє десятиріччя, що окрім власне кримінологічного виміру стосується комплексу питань запобігання домашньому насильству (насильству в сім'ї, за ознакою статі) в межах адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, криміналістики, педагогіки, психології та інших галузей знань.

2. Методологію вивчення проблем запобігання домашньому насильству становить сукупність загальнонаукових (діалектичний, формально-логічний, системний, структурно-функціональний) та спеціальних (історико-правовий, моделювання, логіко-юридичний, контент-аналізу, соціологічні, статистичний) методів, які використовуються для висвітлення правових, організаційно-управлінських та праксеологічних інструментів забезпечення безпеки сімейно-побутових відносин. Така методологічна основа розглядається тривимірно: як система наукового пізнання; процес, завдяки якому здобуваються нові знання, і як отриманий результат – практична реалізація знань зі спеціальною метою.

3. Сім'я у кримінологічному вимірі розглядається в різних аспектах: по-перше, як соціальний інститут, у якому відбувається формування особистості; по-друге, як середовище з власними традиціями та звичками, що може впливати на формування установок, у тому числі до протиправної поведінки; по-третє, як складова провокуючої ситуації на ґрунті особистої неприязні, підсилених соціальними негараздами та різними фоновими явищами.

4. До кримінально-правових (протиправність діяння; місце у системі заборон певного виду суспільно небезпечної поведінки; склад кримінальних правопорушень; суспільно небезпечні наслідки тощо) та кримінологічних (стан і тенденції; детермінанти; особистість правопорушника й жертви) особливостей домашнього насильства належать: вчинення в сім'ї між родичами, колишнім чи

теперішнім подружжям, іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі, незалежно від соціального статусу, релігійних переконань, сексуальної орієнтації чи етнічного походження; є порушенням прав і свобод осіб, стосовно яких вчиняються насильницькі дії; суб'єктами є близькі особи потерпілої (го); жертвами можуть бути як чоловіки, так і жінки, однак переважна більшість (91 %) агресивних нападів з тяжкими наслідками відносно жінок (дружин, співмешканок, партнерок) вчиняються саме чоловіками; системний (повторюваний, тривалий у часі) процес, який складається з циклів насильства, що відбувається упродовж певного періоду відносин жертви й кривдника; з позиції кривдника насильство є засобом контролю над жертвою, найбільш ефективним, швидким і доступним засобом досягнення мети; наявність залежності (матеріальна, емоційна, сексуальна) або використання переваг кривдника над жертвою (вік, фізична сила, матеріальне становище); високий рівень латентності. Суттєвою правовою відмінністю у частині заходів реагування на різні форми насильницької поведінки є те, що за вчинення фізичного, психологічного та економічного насильства, на відміну від кримінально караного сексуального насильства, кривдник може нести іншу юридичну відповідальність (зокрема адміністративну).

5. У більшості зарубіжних країн кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання домашньому насильству з певними особливостями врегульовані спеціальними законами (актами національного законодавства), приписи яких спрямовані на припинення домашнього насильства, захист та надання допомоги постраждалим, відшкодування завданої шкоди, належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та виховний вплив на їх поведінку (Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Молдова, Норвегія, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Португалія, Туреччина, Фінляндія, Франція, ФРН, Чехія, Швеція, Швейцарія, США, Японія та ін.).

6. Кримінально-правові заходи запобігання домашньому насильству поєднують застосування до кривдника сукупності каральних та (або) альтернативних їм інших заходів впливу. Особливістю застосування каральних санкцій є підвищені розміри штрафів та дієвий контроль за дотриманням кривдниками умов обмежувальних приписів однак, на відміну від українського законодавства, штраф сплачується у солідарному порядку із потерпілою, у разі, якщо буде встановлено, що остання дозволила кривднику повернутись до оселі у період дії обмежувального припису (Австрія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Польща та ін.).

7. Основними варіантами використання зарубіжного досвіду запобігання домашньому насильству у вітчизняне правове поле, є: посилення санкцій до кривдників та контролю за дотриманням ними умов обмежувальних заходів; запровадження електронних засобів моніторингу поведінки кривдників і потерпілих; створення вузькоспеціалізованих підрозділів з функціями виявлення, запобігання та розслідування виявів домашнього насильства; реабілітація дітей-жертв домашнього насильства тощо.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Стан і тенденції домашнього насильства

Дослідження стану та тенденцій домашнього насильства передбачає отримання всебічної та об'єктивної інформації про рівень, структуру та динаміку таких кримінальних правопорушень. Знання реальної ситуації про стан домашнього насильства необхідне для розроблення та впровадження законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням органами і підрозділами кримінальної юстиції.

Варто наголосити, що за даними Американського журналу екстреної медицини (American Journal of Emergency Medicine) та групи «ООН-Жінки» (United Nations group U.N. Women), коли почалася пандемія, інциденти домашнього насильства збільшилися на 300 % у провінції Хубей (Китай), 25 % – в Аргентині, 30 % на – Кіпрі, 33 % – в Сінгапурі й на 50 % – у Бразилії. У Франції з початку періоду локдауну домашнє насильство збільшилося на 30 % [674]. У Сполученому Королівстві з березня 2020 р. різко підвищилася кількість дзвінків жертв, які постраждали від домашнього насильства. У перші три тижні локдауну вбивства в сім'ї зросли у понад двічі. У деяких країнах кількість дзвінків на гарячі лінії збільшилася у п'ять разі. Частота дзвінків на гарячу лінію з питань домашнього насильства в Перу зросла на 48 % у період з квітня до липня 2020 р., причому з часом цей ефект посилювався [260].

Загальною тенденцією є зростання заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, в Україні за останні роки: у 2018 р. – 115 473, 2019 р. – 141 814 (+22,8 % до попереднього року), 2020 р. – 208 784 (+47,2 %), у 2021 р. – 325 599 (+55,9 %). При змістовній

інтерпретації цього показника потрібно враховувати, що він може нести певну частку дублюючої інформації, коли особа інформує про подію чи правопорушення різні органи. Отже, вказаний показник відбиває активність заявників і готовність відповідних органів зафіксувати наявність певної події, що може потребувати подальшого втручання поліції, здійснення профілактичної роботи, відкриття провадження в справах про адміністративні або кримінальні правопорушення тощо.

Слід додати, що у травні 2003 року КУпАП було доповнено ст. 173-2, якою встановлювалася адміністративна відповідальність за вчинення психологічного, економічного та фізичного (що не спричинило тілесних ушкоджень) насильства.

Однак після прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до розділу «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» КУпАП була внесена нова редакція ст. 173-2 (вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування). Саме через законодавчі зміни динаміка показників адміністративних правопорушень відстежувалася, починаючи з 2018–2019 рр.

У динаміці виявлення адміністративних правопорушень у 2007–2021 рр. простежується два періоди з висхідною тенденцією (2007–2011 і 2015–2021 рр.) та один період з низхідним трендом (2011–2015 рр.). Мінімальний рівень виявлених правопорушень у 2015 р. може бути зумовлений тимчасовою окупацією Російською Федерацією півострова Крим та захопленням частини територій Донецької та Луганської областей у 2014 р., що унеможливило облік адміністративних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Зокрема, у 2018 р. було виявлено 101 881 адміністративних правопорушень, що кваліфікуються за ст. 173-2 КУпАП, у 2019 р. – 109 345 (зростання склало +7,3 %), у 2020 р. – 133 690 (22,3 %), у 2021 р. – 147 017 (+10 %). Слід констатувати тенденцію зростання адміністративних

правопорушень цього виду. У 2018 р. було складено 99 531 адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, у 2019 р. їх чисельність зросла до 106 721 (+7,2 %), а у 2020 р. – до 132 760 (+24,4 %). У 2021 р. цей показник залишився майже на рівні минулого року і становив 135 014 (+1,7 %).

Іншим показником є кількість виявлених осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173² КУпАП. Протягом 2007–2011 рр. відбувалося зростання кількості виявлених правопорушників, з 2011 до 2015 – зменшення, а з 2015 до 2021 рр. знову простежується тенденція до їх зростання. Зокрема, у 2018 р. виявлено 73 261 правопорушників, у 2019 р. – 76 186 (приріст до попереднього року складав 4 %). Суттєве збільшення показника відбулося у 2020 та 2021 рр. – відповідно до 96 257 (+26,3 %) та 104 928 (+9 %).

У 2019–2021 рр. щорічна чисельність осіб, які вчинювали правопорушення повторно, залишалася приблизно на одному рівні.

Випадки домашнього насильства переважно скоюють чоловіки (у 2021 р. їх частка становила 87,8 %).

У 2007 р. було виявлено 606 неповнолітніх, які вчинили насильство в сім'ї, 2008 р. – 690, 2009 р. – 575, 2010 р. – 569, 2011 р. – 613, 2012 р. – 479, 2013 р. – 442, 2014 р. – 295, 2015 р. – 234, 2016 р. – 247, 2017 р. – 203, 2018 р. – 168, 2019 р. – 183, 2020 р. – 314, 2021 р. – 302 особи.

Аналіз статистичних даних щодо виявлених у 2018–2021 рр. адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП, учинених з використанням різних видів насильства, показує що в абсолютній більшості випадків мало місце психологічне насильство. У 2018 р. такі дії складали 70,2 % правопорушень, а у наступні три роки – складали у середньому понад 93 %. Частка правопорушень, учинених із застосуванням фізичного насильства, збільшилася з 6,1 % у 2018 р. до 10,5 % у 2021 р. Відсоток випадків економічного насильства був дуже незначним, але зріс з 0,3 % у 2018 р. до 1,25 у 2021 р.

У 2018 р. перебували на обліку на кінець звітного періоду 67 941 особа, яка

схильна до вчинення домашнього насильства (кривдники), у 2019 р. – 70 697 осіб, у 2020 р. – 81 968 осіб, у 2021 р. на кінець звітнього періоду – 90 791 особа.

Постійно зростає кількість виявлених сімей, у яких застосовувалося насильство до членів родини: у 2018 р. – 45 491, у 2019 р. – 45 385, у 2020 р. – 59 715, у 2021 р. – 77 526.

Спостерігається зростання числа термінових заборонних приписів, винесених уповноваженими підрозділами органів Національної поліції щодо кривдника, який учинив домашнє насильство. У 2019 р. термінові заборонні приписи винесено 15 878 особам, у 2020 р. – 41 963, у 2021 р. – 49 861. У 2021 р. 13 271 зобов'язання стосувалося залишення місця проживання (перебування) постраждалої особи, 14 327 – заборони на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи, 44 899 – заборони в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Доводиться констатувати, що їх збільшення передусім було пов'язано з перебуванням більшості людей удома під час карантинних обмежень, зумовлених коронавірусом. Унаслідок цього виникли фізичні (тривале перебування у невеликому помешканні за неможливості побути наодинці), соціальні (зниження рівня матеріального забезпечення значної кількості людей, втрата роботи) та психологічні (стрес, тривожність, роздратованість) умови, що сприяли вчиненню вказаних протиправних діянь у сімейно-побутовій сфері. У 2021 р. зростання продовжилося під залишковим впливом цього фактору.

Під категорію кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, підпадає домашнє насильство, як окремий склад кримінального правопорушення (ст. 126-1 КК України) та ще 32 склади (частина з яких не є масовими – за деякими видами за рік фіксується менше ніж 100 випадків), що мають власну кримінально-правову та кримінологічну специфіку. Крім того, зміна законодавства (криміналізація домашнього насильства) та подальша активізація реагування правоохоронних органів зумовили збільшення обліку кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, що дає

змогу порівнювати дані лише за однаковими складами кримінальних протиправних діянь. Так, зокрема, у 2020–2021 рр. з усіх кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, його питома вага як окремого складу кримінального правопорушення, становила близько 50 %.

Упродовж 2014–2021 рр. загальна кількість заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного обліку, переважно зростала. У 2014 р. цей показник зменшився на 8,2 % до 4 288 336, 2015–2018 рр. зріс до 7 303 120 (+70,3 % до рівня 2014 р.), 2019–2020 рр. незначно коливався (–1,2 % та +2,3 % відповідно) і становив у 2020 р. 7 381 550. У 2021 р. зменшився на 3,0 % порівняно з показником попереднього року й дорівнював 7 160 284. У 2021 р. зазначений показник зменшився у 17 регіонах країни, а зріс у 7 регіонах країни. Помітне зменшення кількості заяв та повідомлень відбулося у Луганській (–9,0 %), Полтавській (–8,4 %), Харківській (–7,7 %), Сумській (–7,5 %), Херсонській (–6,7 %), Миколаївській і Одеській (в обох –6,2 %) та Дніпропетровській (–6,0 %) областях, зростання – Тернопільській (+10,2 %), Київській (+6,7 %) та Запорізькій (+5,6 %) областях [431; 462; 260; 261; 166].

За 2014–2021 рр. динаміка окремих груп кримінальних правопорушень з-поміж усіх, кримінальні провадження щодо яких закінчено розслідуванням і направлено до суду (розслідуваних кримінальних правопорушень), виділених за кримінологічними ознаками осіб, які їх вчинили, помітно відрізнялася. Кількість кримінальних правопорушень, учинених особами, які раніше вчиняли злочини, у 2014 р. зросла незначно і дорівнювала 63 746 (+1,8 %), наступні два роки скоротилася до 50 510 (–20,8 %), а у 2017 р. дуже суттєво зросла і становила 66 501 (+31,7 %). У 2018 р. кількість таких діянь майже не змінилася, а в останні три роки постійно зменшувалася (–13,6 %; –13,8 % та –5,7 %) і в 2021 р. становила 46 691 (–29,8 % порівняно з показником 2017 р.). Частка цих посягань серед усіх, провадження за якими направлено до суду, зросла з 29,5 % у 2013 р. до 37,4 % у 2018 р., а в останні три роки зменшилася до 29,8 %.

При вивченні домашнього насильства та його показників, необхідно пам'ятати, що значна кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх учиняють, не враховуються в офіційній кримінально-правовій статистиці. Тому їх показники дають нам лише приблизні дані, які характеризуються передусім ефективністю діяльності правоохоронних органів щодо виявлення кримінальних правопорушень і результатів їх розслідування, а не про реальний стан криміногенної обстановки. Водночас показники судової кримінально-правової статистики характеризують лише діяльність судових органів щодо здійснення правосуддя [473, с. 41–42].

Основними статистичними показниками, які характеризують поширеність домашнього насильства в Україні, є дані щодо кількості:

- 1) кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (учинених щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах);
- 2) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України;
- 3) адміністративних правопорушень (ст. 173-2 КУпАП (вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування)).

Загалом, порівняно з 2020 р., у 2021 р. суттєво зросла (+71,6 %) чисельність виявлених тяжких злочинів та особливо тяжких злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. У 2021 р. від тяжких та особливо тяжких злочинів цієї категорії постраждало 372 осіб (59,1 % потерпілих були жінками, а 40,9 % – чоловіками). Має місце небезпечна тенденція зростання умисних убивств, побоїв і мордувань, умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також умисних легких тілесних ушкоджень зазначеної спрямованості (таб. 1).

**Кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 115, 121, 122, 125, 126 КК України, провадження за якими закінчено
в 2018–2021 рр.**

	2018	2019	2020	2021
Умисне вбивство	62	80	74	94
Умисне тяжке тілесне ушкодження	88	107	77	97
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	55	61	64	94
Умисне легке тілесне ушкодження	669	857	1 118	1 402
Побої і мордування	62	137	140	122

Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, розміщені у різних розділах Особливої частини КК України та відображаються у статистичній звітності з часу введення у дію сучасних форм такої звітності, тобто з 2013 р. Передусім відмітимо, що загалом у 2014–2017 рр. кількість кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи постійно зменшувалася (2014 р.: –13,9 %; 2015 р.: –12,9 %; 2016 р.: –14,5 %; 2017 р.: –16,8 %). Якщо в 2013 р. їх було зареєстровано 71 749, то у 2017 р. – 38 274, тобто у 1,9 рази менше. У наступні два роки число кримінальних правопорушень цієї спрямованості незначно збільшилося до 39 164 (+2,3 %) у 2018 р. та 41 101 (+4,9 %) у 2019 р. У 2020 р. воно зменшилося на 9,2 % до 37 328, а у 2021 р. – ще на 9,8 % та дорівнювало 33 657. Тобто за весь період проведення аналізу кількість посягань проти життя та здоров'я особи скоротилася в 2,1 рази. Частка посягань цієї спрямованості серед усіх облікованих кримінальних правопорушень спочатку зменшилася з 12,7 % у 2013 р. до 7,3 % у 2017 р., а в наступні чотири роки зросла до 10,5 % у 2021 р. З 2013 р. посягання проти життя та здоров'я особи є другою за поширеністю групою кримінальних правопорушень після кримінальних діянь проти власності. У 2021 р. було зареєстровано 21 160 кримінальних проступків, спрямованих проти життя та здоров'я особи, що

складає 62,9 % від усіх кримінальних правопорушень цієї категорії та 12497 (37,1 %) злочинів. Слід зауважити, що в минулому році вони розподілилися інакше: більшість (52,0 %) складали злочини, а проступки, відповідно, були меншими (48,0 %). При цьому, акцентуємо увагу, що в Україні показники чисельності абортів на 1 000 народжених залишаються одними із найвищих у Європі [261, с. 68].

Водночас, на відміну від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, в аналізований період чисельність кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи суттєво коливалася. У 2014 р. на тлі загострення суспільно-політичної ситуації в країні та початку масштабних бойових дій на сході кількість посягань зазначеної спрямованості зросла з 483 до 2 202 (у 4,6 рази). У наступні два роки мало місце значне зменшення кількості таких діянь (–53,1 % та –28,9 %), яка дорівнювала 734. У 2017 р. вона зросла на 25,1 % і становила 918, а в наступні два роки аналізованого періоду відбувалося їх незначне зростання: 2018 р. – 939 (+2,3 %), 2019 р. – 981 (+4,5 %). У 2020 р. зафіксоване скорочення числа таких посягань до 712 (–27,4 %), а у 2021 р. – знову зростання до 782 (+9,8 %). Діяння цієї спрямованості склали 0,2 % від усіх облікованих кримінальних правопорушень. Усі вони є злочинами.

При цьому, спостерігалася тенденція до переважного скорочення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. У 2014–2015 рр. їх кількість скоротилася зі 1 126 до 788 (–30 % порівняно з показником 2013 р.), у 2016 р. зросла до 887 (+12,6 %), а в наступні роки тенденція до зменшення відновилася, але її темпи були невеликими (2017 р.: –4,3 %; 2018 р.: –3,3 %; 2019 р.: –8,6 %; 2020 р.: –1,3 %). Натомість у 2021 р. мало місце зростання чисельності цих посягань на 25,7 %, у результаті якого вона дорівнювала 930. Отож, після 6-річної тенденції переважного зменшення щорічної кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відбулося її суттєве зростання в останньому році аналізованого періоду. Середній відсоток цих посягань серед усіх облікованих

кримінальних правопорушень становив 0,2 %. Серед посягань цієї категорії у 2021 р. було обліковано 6 кримінальних проступків.

Опрацювавши масив статистичної звітності кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, нами було встановлено, що чисельність кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, після скорочення у 2014 р. з 2 247 до 918 (–59,1 %), у наступні роки постійно збільшувалася, особливо суттєво в 2019 р. (+61,0 %) та 2020 р. (+55,5 %) і у 2021 р. дорівнювала 4 800, що більше, ніж у попередньому році, на 20,8 % та в 5,2 рази переважає показник 2014 р.

Загалом у 2018 р. кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими було закінчено у звітному періоді, становила 1 029 (179 – тяжких та особливо тяжких), 2019 р. – 2016 (відповідно 232 – тяжких та особливо тяжких), 2020 р. – 3 319 (211), а 2021 р. – 4 171 (362). У 2020 р. відбулося певне зменшення (–9,1 %) кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено у звітному періоді. Порівняно з 2020 р. у 2021 р. суттєво зросла (+71,6 %) чисельність виявлених тяжких злочинів та особливо тяжких злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. У 2021 р. від тяжких та особливо тяжких злочинів постраждало 372 (59,1 % потерпілих були жінками, а 40,9 % – чоловіками).

Більшість положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» набрало чинності 11 січня 2019 р. З часу криміналізації домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) підрозділами Національної поліції напрацьовується досвід виявлення таких кримінальних правопорушень, визначення особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, які вчиняються одночасно з домашнім насильством.

У контексті цього зосередимо увагу на безпосередній чисельності випадків домашнього насильства (ст. 126-1 КК України). І хоча офіційна статистика за цією статтею КК України починається з 2019 р., варто акцентувати, що починаючи з 2015 р., такі руйнівні процеси посилили соціальну незахищеність жінок та дітей, про що свідчить зростання кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, учинених на сімейно-побутовій основі, зокрема із застосуванням зброї. Після скорочення у 2014 р. з 2 247 до 918 (–59,1 %), у наступні роки кількість кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, постійно збільшувалася, особливо суттєво в 2019 р. (+61,0 %) та 2020 р. (+55,5 %) й у 2021 р. дорівнювала 4 800 (+71,6 %), що більше, ніж у попередньому році, на 20,8 % та в 5,2 рази перевищує показник 2014 р. Натомість у 2022 р. відбулося несуттєве скорочення цих посягань до 3 360 (–30,0 %). З 2019 р. у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення відображається чисельність випадків домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) й обліковано 1 068 таких фактів, у 2020 р. число цих кримінальних правопорушень зросло у понад двічі і дорівнювало 2 213, а у 2021 р. – ще на 9,9 % до 2 432. У 2022 р. відбулося значне зменшення таких випадків (–38,4 %), у результаті чого кількість установлених фактів домашнього насильства скоротилася до 1 498 [260, с. 77].

Варто наголосити, що з 2019 р. щороку зростає виявлення кримінальних правопорушень та осіб, які їх скоюють, загальна кількість потерпілих від домашнього насильства (табл. 2). Слід зазначити, що перші кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень стосовно домашнього насильства завершені лише в лютому 2019 р. За даними Національної поліції України, у 2019 р. закінчено провадженням 619 кримінальних проваджень щодо домашнього насильства, у 2020 р. – 1 669 (приріст склав +169,6 %), 2021 р. – 2051 (+22,9 %).

Кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК

України, провадження за якими закінчено в 2019–2021 рр.,

кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення,

та кількість потерпілих від домашнього насильства

		Кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено у звітному періоді			Виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення			Кількість осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень		
	Рік	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Домашнє насильство		619	1669	2051	472	1162	1358	588	1580	1988
у т.ч.	фізичне	154	380	414	119	272	279	145	353	401
	психологічне	429	1241	1667	304	787	1083	412	1176	1624
	економічне	7	26	30	9	23	22	7	26	28

У близько 70 % випадків домашнього насильства діяння являє собою психологічне насильство. У 2019 р. виявлено 472 особи, які вчинили домашнє насильство (у тому числі фізичне – 119, психологічне – 304, економічне – 9), у 2020 р. виявлено 1 162 особи, які вчинили домашнє насильство (у т.ч. фізичне – 272, психологічне – 787, економічне – 23), у 2021 р. виявлено 1 358 осіб, які вчинили правопорушення (у т.ч. фізичне – 279, психологічне – 1 083, економічне – 22 насильство).

Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) скоюють переважно чоловіки. У 2021 р. із 1 358 правопорушників частка чоловіків становила 96 %. Потерпілими особами є здебільшого жінки (дорослі та малолітні). Їхня частка в загальній кількості потерпілих від домашнього насильства (ст. 126-1 КК

України) у 2021 р. складала 86 %.

Загалом з 2015 р. до 2021 р. спостерігається тенденція до зростання рівня домашнього насильства в країні. Громадяни стали активніше подавати заяви щодо вчинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, а підрозділи Національної поліції України – активніше реагувати на факти домашнього насильства, використовуючи нові правові норми та механізми, що забезпечують додатковий захист прав потерпілих. Початок епідемії COVID-19 й пов'язані з нею локдауни негативно вплинули на сімейні відносини (передусім, емоційний стан та матеріальний рівень).

Водночас у 2022 р. внаслідок початку війни, обумовленого нею виїзду великої кількості громадян, особливо жінок та дітей, за межі країни, мобілізації значної кількості чоловіків до лав Збройних сил України, кардинальних змін соціально-економічної та соціально-психологічної ситуацій, у країні спостерігається помітне зменшення кількості випадків домашнього насильства та посягань, пов'язаних з домашнім насильством. Крім цього, військові дії на території країни зумовили значне розповсюдження зброї та вибухівки в країні, наслідком чого є численні випадки їх незаконного накопичення, зберігання, використання під час вчинення особистих конфліктів тощо. За даними голови Національної поліції України І. В. Клименка, з початку 2021 р. з незаконного обігу вилучено понад 2,5 тис. одиниць вогнепальної зброї, з них 146 одиниць автоматичної, 696 – нарізної зброї, 179 гранатометів. Також працівниками поліції було вилучено 1 245 одиниць переробленої на вогнепальну зброю та понад 3 тис. гранат. Завершено розслідування і надіслано до суду з обвинувальним актом майже 2 тис. фактів незаконного обігу зброї та боєприпасів. У результаті до кримінальної відповідальності притягується 2 800 осіб [180]. Наведені статистичні показники зумовлюють активізацію домашнього насильства в Україні, відповідно зміни у динаміці підсилюють суспільну небезпечність способів його вчинення.

Про розповсюдженість домашнього насильства серед усіх верств населення свідчить і той факт, що сім'ї працівників правоохоронних органів, які

насамперед повинні протидіяти проявам домашнього насильства, також частково потерпають від нього (зокрема, проблеми у сімейно-побутовій сфері мають 44 % правоохоронців) [83, с. 7; 346, с. 30].

Абсолютні показники злочинності, зазвичай, доповнюються відносними показниками, якими є коефіцієнти злочинної інтенсивності та злочинної активності населення. Їх обчислення проводилося на 10 тис. усього населення України. Як коефіцієнт злочинної інтенсивності, так і коефіцієнт злочинної активності характеризуються поступовим збільшенням протягом аналізованого періоду. Важливим фактором, який впливає на цей показник, є і поступове зменшення чисельності постійного населення від 14 до 65 років (відповідно до даних державної статистики). Так, коефіцієнт злочинної активності у категорії «домашнє насильство» в розрахунку на 10 тис. населення за 2017–2022 рр. в Україні склав 0,15–0,2 %.

На відміну від показників рівня та коефіцієнтів, які характеризують злочинність із кількісної сторони, структура є її якісною характеристикою [187, с. 161]. Вона відображає відношення окремого виду або групи кримінальних правопорушень до всієї маси злочинності на певній території за конкретний період часу. Питома вага домашнього насильства у загальній структурі злочинності протягом аналізованих років також демонструє тенденцію до поступового зростання від 0,36 % у 2017 р. до найвищого (0,79 %) у 2021 р. При цьому у самій структурі домашнього насильства здебільшого переважають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 126-1 (48 %), ст. 152 (23 %) та ст. 134 (12 %) КК України.

Отже, стан домашнього насильства – це сформована узагальнена оцінка кількісних та якісних характеристик інформаційно-аналітична модель (характеристика) домашнього насильства і пов'язаних з ним кримінальних правопорушень, яка відображає основні тенденції та його розвиток у майбутньому.

З огляду на ступінь організованості кримінальних правопорушень, що розглядаються, можна свідчити про їх очевидність. Більшість домашнього

насильства вчиняється спонтанно та без попередньої підготовки (79 %). За результатами масштабного дослідження, яке проводив Український інститут майбутнього в 2021 р., понад 2 млн українців та українок стикалися з домашнім насильством особисто, понад 30 % розповіли, що з ним стикались їхні близькі, знайомі чи родичі. Громадяни переважно вважають, що домашнє насильство проявляється насамперед у фізичних або психологічних проявах і дещо менше у різного роду заборонах чи примушуваннях. При цьому, у більшості випадків (90 %) саме психологічне насильство супроводжує інші види насильства. Щодо часу вчинення кримінальних правопорушень, то більшість із них вчиняється з 18:00 до 02:00. Так, з 18:00 до 20:00 вчинялося 10 % із загальної кількості кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, з 20:00 до 22:00 – 19 %, з 22:00 до 00:00 – 17 %, з 00:00 до 02:00 – 10 %. Нічний час доби характерний для домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) та зґвалтування. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість таких кримінальних правопорушень (від 3 % до 5 %) (Додаток Г). Вечірній та нічний час вчинення кримінальних правопорушень значною мірою обумовлений вжиттям алкогольних напоїв, жагою під їх дією до з'ясування відносин, заподіяння тілесних ушкоджень, насильницького задоволення статевої пристрасті тощо. У цьому аспекті зазначимо, що вчинення сексуального насильства щодо жінок та дітей дорослими членами сім'ї із характерними аномаліями психіки, що не виключають їх осудності, активізується навесні та восени.

Терміном «географія злочинності» (геокримінологія) позначають напрям у кримінології, який вивчає поширення злочинності, виявленої і зареєстрованої протягом року в окремих населених пунктах, регіонах, країнах. Обчислюється на визначену кількість населення (10 000, 100 000) [178, с. 74–75]. Саме територіальні відмінності злочинності, істотна диференціація рівня і стану злочинності в окремих регіонах, ускладнення взаємозв'язків між природними, соціально-економічними факторами і рівнем злочинності призвели до виникнення геокримінології.

Географічні аспекти дослідження злочинності дають змогу здійснити

перехід до дослідження кримінальних правопорушень з характерними для них географічними, кількісними і якісними характеристиками і закономірностями. Регіон при цьому виступає як територіальна суспільна система, в якій специфіка взаємодії природного середовища і функціонально пов'язаних підсистем виробництва, розселення, інфраструктури і життєдіяльності самого населення зумовлює територіальну неоднорідність соціальних, зокрема криміногенних процесів, та стає факторами формування злочинності.

Більшість громадян (62 %) вважають проблему домашнього насильства серйозною та широко розповсюдженою в Україні. Ще 27 % вважають, що проблема заслуговує на увагу і лише 5 % називають її перебільшеною і рідкісною. І чоловіки, і жінки вважають, що проблема домашнього насильства є серйозною та розповсюдженою. Утім, серед жінок частка впевнених у цьому явно вища, аніж у чоловіків – 71 % до 51 % і навпаки, серед чоловіків більша частка тих, хто не вважає домашнє насильство розповсюдженою проблемою – 8 % до 2 % серед жінок (Додатки В, Г). Розподіл відповідей вікових та регіональних груп демонструє схожість настроїв і загалом повторює відповіді у національному масштабі [168].

За результатами дослідження можна констатувати, що домашнє насильство в Україні не знає географічного обмеження, а існує в усіх областях держави й має переважно «міський» характер» (68,4 %). Зважаючи на інтенсивні процеси урбанізації, такий стан видається цілком закономірним. Найбільше таких кримінальних правопорушень вчиняється у регіонах, де зосереджується найбільша популяція та густота населення. Водночас існує певна специфіка домашнього насильства у міських і сільських населених пунктах, що накладає певний відбиток на поширеність і механізм учинення домашнього насильства у міській та сільській сім'ях. Як відомо, в місті особисте життя і характер сімейних відносин більш закритого типу, соціальний контроль за міжособистісними відносинами в побуті слабкіший, аніж у селі: традиції, звичаї, властиві сільському життєвому устрою, які обмежують розвиток конфліктних ситуацій у побуті, відсутні або дія їх ослаблена; сімейні зв'язки менш стійкі, оскільки

послуги сім'ї перестали бути необхідною умовою існування для багатьох її членів. Урбанізація і пов'язані з нею підвищена концентрація населення в міській місцевості, частіше спілкування з незнайомими; такими, що відрізняються за рівнем культури, людьми; широке використання техніки для їх обслуговування тощо сприяють підвищенню психологічної напруженості особи, що впливає на стосунки в сім'ї та побуті [297, с. 85–86; 503, с. 191–192].

За інформацією Національної соціальної сервісної служби України, за 9 місяців 2022 р. надійшло 175 265 звернень з приводу домашнього насильства (у порівнянні з 205 608 зверненнями за аналогічних період минулого року). При цьому, правоохоронці уточнили, що за перші п'ять місяців 2023 р. (з січня по травень) кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства зросла на 51 % у порівнянні з минулим роком. Спеціалісти припускають, що рівень домашнього насильства і далі збільшуватиметься, особливо після повернення з фронту травмованих українських військових, яким буде необхідне психологічне лікування та підтримка [492].

Щодо регіонів, найбільша кількість повідомлень громадян про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, відмічається у: м. Києві (35 603), Донецькій (29 514) та Дніпропетровській (24 174) областях. Одразу можна відмітити, що за результатами розгляду звернень найбільші показники кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, зафіксовано у п'яти областях, а саме: Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Чернівецькій, Івано-Франківській областях та місті Києві. При цьому показники географії обраховуються з урахуванням зменшення території обліку кримінальних правопорушень, зокрема, через тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Найменшим показником зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, по Україні з 2018 р. по 2022 р. відзначилися Черкаська, Запорізька та Вінницька області. Водночас протягом 2022 р. в окремих регіонах країни показники зазначених правопорушень зменшилися. Насамперед йдеться про ті регіони, які були тимчасово окуповані російськими

військовими, зокрема частини Херсонської та Запорізької областей. Ймовірно, це зумовлено тим, що більшість постраждалих осіб не мають змоги звернутися до правоохоронних структур та громадських правозахисних організацій за допомогою. У регіонах, де тривали чи наразі тривають запеклі бої, наприклад, з початку повномасштабного військового вторгнення на Київщині та Харківщині, зараз на Донеччині та Луганщині – їхні мешканці пріоритетними визначають питання власної безпеки, щоб вижити чи виїхати на безпечніші території, тому питання, пов'язані з домашнім насильством, вважаються ними не настільки актуальними [540, с. 47–48].

На нашу думку, випадків домашнього чи гендерно зумовленого насильства в зазначених регіонах не поменшало, а можливо, навіть побільшало, але фіксувати їх стало складніше, а в окремих випадках і зовсім неможливо. Водночас звертає увагу зростання за останні роки питомої ваги домашнього насильства в сільській місцевості. Наприклад, у Дніпропетровській області за період з 2015 по 2021 рр. частина домашнього насильства в сільській місцевості зросла на 9 %. Подібна тенденція спостерігається і в Київській, Львівській, Полтавській, Черкаській, Чернігівській областях (відповідно 8 %, 3 %, 4 %, 7 %, 5 %). Частково зростання домашнього насильства в сільській місцевості обумовлено відносно гіршими, у порівнянні з міськими, умовами життєдіяльності, які в останнє десятиліття стали ще гіршими, а також боротьби нового зі старим у побуті у селі, стійкістю різних пережитків у сімейних відносинах, а також відсутністю такого широкого, як у міських поселеннях, вибору варіантів поведінки в конфліктних ситуаціях [297, с. 86]. На підставі аналізу кримінальних проваджень можна констатувати, що безпосередньо домашнє насильство частіше (67 %) було учинено в квартирі, 17 % – в індивідуальному будинку, а 2 % – в кімнаті в гуртожитку. Наведені результати є цілком закономірними, оскільки більшість випадків домашнього насильства (93 %) пов'язано зі сварками, конфліктом, що припускає знаходження конфліктуючих членів сім'ї за місцем свого проживання, як правило, спільного (додаток В). Тобто, зазвичай, домашнє насильство вчиняється прямо

на місці виникнення конфлікту, реалізовується переважно там, де проживають спільно із жертвою або десь зблизька (у дворі, на присадибній ділянці тощо). Це один із доказів побутового характеру походження домашнього насильства. Високий рівень ізольованості приватних будинків і окремих квартир сприяє тривалому визріванню родинних конфліктів в умовах ослабленого соціального контролю, що врешті-решт сприяє вчиненню домашнього насильства [297, с. 87].

Правоохоронні органи мають оперативно реагувати на всі випадки домашнього насильства. Звісно, на територіях, де ведуться активні бойові дії, вони не завжди мають змогу приїхати на виклик. Інша справа – безпечніші території України. Виходячи з аналізу результатів спілкування з потерпілими в Чернівецькій, Черкаській, Волинській та Закарпатській областях, вимальовується негативна картина, що правоохоронці, які прибували на виклик, дорікали потерпілим, мовляв, ми маємо думати, як перемогти ворога, а ви тут скаржитеся на домашні сварки. Як слушно зазначив з цього приводу С. О. Баранов: «...така позиція окремих працівників вбиває довіру цивільного населення до правоохоронних органів та віру у справедливість і можливість отримання реального захисту» [540, с. 49]

Згідно з результатами опитування потерпілих від домашнього насильства деякі розбіжності можна виділити щодо відповідей у регіонах. Зокрема, на заході явно рідше, ніж в усіх інших регіонах називали такі прояви домашнього насильства, як словесні образи, приниження та примушування до інтимних стосунків – відповідно 44 % та 45 %. Також у західних областях порівняно рідше називали словесні образи, приниження щодо неповнолітніх дітей проявом домашнього насильства – 53 % проти понад 75 % в інших регіонах.

На нашу думку, домашнє насильство має значно вищі кримінологічні показники й відповідно більшу поширеність регіонами, які важко виявити через високу латентність. Під латентною (від лат. *latens* (*latentis*) – прихований) злочинністю у кримінології розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені в державній статистичній звітності

щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. Це найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам [284, с. 36]. У криміналістиці – це сукупність невиявлених та нерозкритих кримінальних правопорушень. У процесуальному – це сукупність кримінальних правопорушень, учинення яких не спричинило юридичних наслідків – внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у порядку кримінального судочинства [440; 287; 188; 289, с. 44–45; 141, с. 52; 302; 303, с. 18].

Криміногенна ситуація складніша там, де рівень латентності вище, оскільки органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю, не володіють повною інформацією про її стан та працюють без урахування прихованих процесів, що відбуваються у ній [583, с. 351].

Як слушно зазначає В. І. Поклад, латентність суттєво спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [398].

Відповідно до прийнятої класифікації в латентній злочинності розрізняють дві частини:

1) прихована злочинність, інформація щодо якої не надходила до правоохоронних органів [281, с. 89], не виявлена правоохоронними органами в силу специфіки самих кримінальних правопорушень, соціально-правової пасивності населення [633, с. 183–184] тощо (природна латентність);

2) прихована злочинність у разі, коли кримінальні правопорушення виявляються працівниками органів кримінальної юстиції, але з різних причин не знаходять свого відображення у статистичних звітах та кримінальному переслідуванні, тобто т. зв. «штучна латентність» [655].

За ступенем латентності можна виокремити декілька груп кримінальних правопорушень:

- а) очевидні – це робить їх мінімально латентними, про них інформація поширюється швидко;
- б) частково очевидні (потерпілі охоче розповідають про кримінально-протиправні дії, але до правоохоронних органів не звертаються з різних причин);
- в) неочевидні [188].

Домашнє насильство належить до першої та другої з перерахованих груп. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що на сучасному етапі латентність домашнього насильства має явно виражені несприятливі тенденції та потребує розроблення комплексної програми щодо її нейтралізації (тим паче, що сьогодні відсутня методика виявлення та обліку латентної злочинності, а також немає й ефективної відомчої системи запобігання фактам укриття кримінальних правопорушень від реєстрації) [192].

За результатами наукової розвідки пропонуємо власну класифікацію досліджуваних латентних кримінальних правопорушень, а саме:

- 1) кримінальні протиправні діяння, які відомо лише кривднику та жертві;
- 2) кримінальні протиправні діяння, які відомо кривднику та жертві та близькому оточенню;
- 3) кримінальні правопорушення, що були виявленні в державних, або громадських структурах, але в силу об'єктивних і суб'єктивних причин не повідомлені до правоохоронних органів;
- 4) кримінальні правопорушення, інформація про які внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- 5) кримінальні правопорушення, за фактом розслідування яких винесено постанову про закриття кримінального провадження (обґрунтовану або необґрунтовану).

Одним із найбільш суттєвих факторів, що обумовлює латентність, є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення (Додаток Г). Спроба узагальнити мотиви (проведено опитування потерпілих від домашнього насильства), через які громадяни не заявляли про кримінальне правопорушення

(домашнє насильство, примушування до шлюбу тощо), засвідчила, що, по-перше, 19 % опитаних респондентів не звернулися до поліції тому, що вважали, що їх спіткало звичайне, доволі поширене явище; по суті, вони звикли до таких стосунків, як до буденного явища життя. По-друге, 25 % не вірили, що правоохоронні органи здатні надати реальну допомогу, а 24 % – у їх бажання допомогти (Додатки В, Г).

Жінки частіше вказували у своїх відповідях, що, хоча, поліцейські відібрали заяву, але ніяких подальших дій не відбулося і насильство продовжилося – 37 % до 26 % чоловіків. Натомість чоловіки частіше згадували про позитивне вирішення ситуації, коли поліцейські склали протокол та кривдника було притягнуто до відповідальності – 21 % до 13 %. Найбільша кількість осіб (38,6 %) не бажали надавати розголосу події з особистих мотивів; 12,3 % відчували особисту провину в тому, що сталося; 10,5 % побоювалися погроз і розправи з боку злочинців та їхніх родичів; ще у 10,5 % відсутня довіра до правоохоронців; 8,8 % намагалися самостійно врегулювати питання відшкодування шкоди; 4 % вказали на страх помсти злочинця як причину незвернення до правоохоронних органів; 3,5 % жертв не розцінювали подію як кримінальне правопорушення; 3,1 % мали непереборні почуття до злочинця; 1,8 % не зверталися у зв'язку з обіцянкою злочинця відшкодувати завдану шкоду в разі нерозголошення; 1,5 % – обіцянкою злочинця одружитися (Додатки В, Г). Водночас нерідко потерпілі запевняють, що у період війни домашнє насильство у порівнянні з іншими небезпеками та негараздами, не є таким уже й великим лихом. Тобто самі постраждалі нівелюють цю проблему. Втім, Україна бореться з таким негативним явищем як насильство, не лише на теренах війни із зовнішнім ворогом, але й з будь-якими проявами насильства всередині нашої країни особливо в родинних відносинах. Треба також враховувати той факт, що в лихоліття родина залишається головним осередком людини, який єднає, надихає і духовно підтримує її в складних умовах війни. На жаль, війна стала тим фактором ризику, який вплинув не тільки на зростання кількості випадків, але й на збільшення жорстокості в ситуаціях такого насильства. Сьогодні мас-медіа публікують інформацію про факти зі звернень від жінок і дітей, які

розповідають, що їхній чоловік чи тато перебуває в «теробороні» та під час вчинення домашнього насильства погрожує їм зброєю. Потерпілі бояться, що під час прояву агресії, просто не зможуть встигнути попросити когось про захист.

Отже, можна констатувати, що кримінальна ситуація у сімейно-побутовій сфері загострюється зацікавленістю суб'єктів учинення кримінальних правопорушень у збереженні «таємниці» вчиненого діяння (природна латентність), що підкріплюється у практиці правоохоронних органів штучною латентністю. Причини цього можуть бути різними: корумпованість, бажання створити «статистичну картину» законності, продемонструвати вдавано високий рівень запобіжної діяльності, що натомість зменшує ефективність боротьби з домашнім насильством, яке залишається доволі розповсюдженим як в Україні, так і серед українців за кордоном.

У ході проведеного опитування слідчих Національної поліції України виокремлено проблемні питання, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, зокрема:

- застосування ч. 6 ст. 194 КПК України «Застосування запобіжного заходу», у більшості випадків є проблемним. Для прикладу, якщо жертва насильства проживає із кривдником в одному будинку, який, зазвичай, належить останньому, а тому, обмеживши кривдника в проживанні разом із жертвою, буде порушено його права, у такий спосіб наявний певний вплив кривдника на особу потерпілого, що може призвести до зміни та викривлення показів, відмови від проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та експертиз;

- не погодження прокурором проєкту повідомлення про підозру з причин проблематики доведення ознак систематичності діяння кривдника;

- наявність судових рішень про закриття проваджень щодо притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, за попередні факти домашнього насильства у зв'язку із закінченням строків;

- відсутність очевидців та свідків події (домашнього насильства) є проблемним питанням у погодженні з органами прокуратури повідомлення про підозру;

- відсутність свідків та очевидців таких подій, або ж не повідомлення ними певних обставин, не бажаючи розкривати проблеми чужої сім'ї з тих чи інших особистих причин;

- особа, на яку вказує потерпіла (потерпілий), як на таку, що вчинила відносно неї кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством у сім'ї, зазвичай заперечує такі факти, або ж говорить лише про один (останній) факт, який зафіксовано поліцейськими чи медичною установою;

- труднощі під час доказування настання відповідних наслідків для потерпілого від дій кривдника;

- якщо фізичні страждання ще можна довести за наявності відповідних висновків судово-медичних експертиз, то психологічні страждання, розлади здоров'я (насамперед, зв'язок між ними та діями винної особи), емоційну залежність або погіршення якості життя потерпілої особи доказувати набагато важче, адже у таких випадках необхідно проведення потерпілим комплексних психолого-психіатричних експертиз, що, враховуючи завантаженість експертів та терміни їх проведення, затягує розслідування кримінальних проваджень згаданої категорії. Часто потерпілі відмовляються проходити вказану експертизу, оскільки в більшості випадків необхідний стаціонар. Без експертизи, за наявності лише рішень суду про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності за ст. 173 КУАП, прокуратура вважає, що недостатньо доказів для підозри за ст. 126-1 КК України;

- доказування наслідків у вигляді погіршення якості життя є також проблемою, оскільки якість життя потерпілої особи до моменту вчинення домашнього насильства щодо неї, зазвичай не досліджувалася за відсутності відповідних на те підстав;

- на недостатньому рівні розвинений інститут хоспісу (притулків) для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, у зв'язку з чим потерпілі знаходяться у безвихідному стані, тобто не маючи власного житла та постійного заробітку, вимушені відмовлятися від підтримання обвинувачення та миритися із постійними образами, сприймаючи це як нормальний спосіб життя.

2.2. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє домашнє насильство

Установлення характеристики особи злочинця має за мету, з одного боку, визначити ступінь суспільної небезпеки вчинених ним дій, індивідуалізувати відповідальність злочинця, вдосконалити шляхи його перевиховання (оцінити ефективність відбутого ним покарання), а з іншого – з'ясувати справжні причини та умови, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, намітити і провести профілактичні заходи щодо їх усунення.

А. П. Закалюк акцентував, що специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини) [187].

Справедливо зауважує В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послуговували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом учинення злочину? Ці якості мають існувати до моменту вчинення злочину та бути відомими кримінологам» [550, с. 139].

Як особи – люди є дуже різними. Одні з них активно сприяють суспільному прогресу, інші, навпаки, перешкоджають йому: ухиляються від корисної праці, стають порушниками публічного порядку або займають ще якусь антисоціальну позицію. Упродовж усієї історії людської цивілізації проблематика правової поведінки у сім'ї, побуті, родині належить до числа ключових проблем суспільного та приватного буття. Сформовані шаблони бажаних форм та правил поведінки старанно зберігались, вдосконалювались і передавались від покоління до покоління, формуючи у такий спосіб традиційні, звичаєві правові норми, основним завдання яких було регламентація сімейних, родинних стосунків та певного правопорядку в конкретній демографічній одиниці зокрема, та у суспільстві загалом. Однак проблема неправомірної, зокрема злочинної, у тому числі й насильницької поведінки, була й залишається однією з найгостріших соціальних проблем. Особливого гостро проблематика насильницької моделі

поведінки у сім'ї, родині, побуті постає в сучасних умовах посилення конфліктності та загострення сімейних взаємовідносин.

Людина не народжується особою, а стає нею у процесі входження в соціальне середовище та засвоєння ідей, поглядів, норм моралі і поведінки, властивих соціуму, до якого вона належить. Процес, протягом якого людина набуває свого конкретного соціального змісту, називається соціалізацією [155, с. 135]. Дефектом соціалізації є особа злочинця. Від народження ніхто не приречений на вчинення кримінальних правопорушень; злочинцями стають унаслідок неправильної соціалізації [645, с. 144].

На думку О. М. Джужи, особу злочинця потрібно вивчати на трьох рівнях: 1) одиничному, коли визначаються риси певного злочинця; 2) груповому – для характеристики злочинців у певній підсистемі кримінальних правопорушень; 3) на загальному рівні [140, с. 20].

С. А. Шалгунова визначає, що особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (статтю, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо). Ці ознаки відбиваються в індивідуальних властивостях особи злочинця, його відносинах з потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [636, с. 128–129].

Л. В. Самарай зазначив, що особа кривдника – це наслідок учинення протиправної діяльності, а не тип людини, який їй передус. Логічно, що в цьому

разі проблематичним є визначення норм, відповідно до яких позначають злочинність чи незлочинність діяння. Адже норма фіксує безумовний мотив. Є люди, які народжуються з певними генетичними й психологічними вадами, що за несприятливих умов середовища може стати фактором, який провокує агресивну поведінку, наслідком якої може стати (а може й не стати) вчинення насильницьких дій. Але це відбувається лише в тому разі, якщо є сукупність соціальних детермінант, які відіграють роль збудників такої поведінки [503, с. 191].

О. М. Джужа дотримується традиційного погляду, що якісну різницю між особистістю злочинця та незлочинця визначають не окремі ознаки, а лише їх сукупність [140, с. 20]. Однак важливо простежити, у який спосіб формуються ці ознаки (поведінка особи злочинця) під впливом певного середовища і як на вчинки людей впливає конкретна життєва ситуація. Для вивчення цього процесу було проведено соціологічні дослідження, з опитуванням наступних категорій осіб: довгострокове інтервальне опитування потерпілих, опитування та анкетування правоохоронців (слідчих, дільничних офіцерів поліції тощо), психологів, що працюють із жертвами домашнього насильства; проведено огляд та контент-аналіз матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, преси, а також використані матеріали, отримані за допомогою включеного спостереження.

І. А. Ботнаренко особу злочинця, який вдається до насильства в сім'ї, визначає як особу, яка вчиняє умисні насильницькі дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру відносно члена (членів) своєї сім'ї. Відповідно, кримінологічна характеристика такої особи – це кримінологічний опис комплексу соціально значущих ознак особи, наділеної такими якостями, з огляду на її взаємодію із зовнішніми умовами й обставинами, що зрештою призводить до вчинення нею актів насильства відносно члена (членів) сім'ї [48, с. 84]. Аналіз наукової літератури доводить, що у сучасних кримінологічних дослідженнях називають від 4 до 7 основних ознак і від 30 до 40 складових елементів цих ознак, які утворюють теоретичні основи кримінологічної характеристики особи злочинця [291, с. 281–282; 282, с. 66–71].

На наш погляд, структуру особи злочинця у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень необхідно розглядати за такими критеріями:

1) соціально-демографічні дані (стать, національність, вік, зокрема ролі та статуси (професія, становище у суспільстві та на роботі) тощо);

2) морально-психологічні якості особи (інтелектуальні, вольові, моральні якості, емоції, світогляд, переконання, звички, риси характеру; психофізіологічні: темперамент (сила, рухливість й урівноваженість нервової діяльності), анатомічні та функціональні ознаки, а також відомості про патологічні відхилення особистості);

3) кримінально-правові ознаки (наявність судимостей, рецидив, поведінка після відбуття покарання тощо).

Отже, під особою, яка вчиняє домашнє насильство та пов'язані із ним кримінальні правопорушення, пропонуємо розуміти сукупність її соціально значимих властивостей (соціально-демографічні, рольові, морально-психологічні та кримінально-правові), що детермінуються та виявляються у агресивній кримінальній протиправній (злочинній) поведінці у сімейно-побутових відносинах.

Особливість групи ознак соціально-демографічного спрямування полягає в тому, що ними наділена будь-яка особа, незалежно від ролі у кримінальній ситуації (злочинець, жертва, свідок).

Соціально-демографічна структура розкриває співвідношення між кількістю злочинців за:

- статтю – жінки та чоловіки;
- віком – неповнолітні: 14–15 та 16–17 років; молодь: 18–24, 25–28 років; середнього віку: 29–39 років; зрілого віку: 40–49 років; старшого віку: 50–59 років; похилого віку: 60 років і старше;
- освітою на час учинення кримінального правопорушення – повна вища і базова вища; професійно технічна; повна загальна середня та базова загальна середня; початкова загальна та без освіти;
- зайнятістю на час учинення кримінального правопорушення: працюючі

за наймом; робітники сільського господарства; підприємці без утворення юридичної особи; власники, співвласники підприємств; військовослужбовці; працівники правоохоронних органів; працівники органів державної влади та управління; члени громадських об'єднань; працівники фінансово-кредитної та банківської системи; працездатні, які не працюють і не навчаються; безробітні; учні та студенти закладів вищої освіти та ін.;

– громадянством і місцем проживання на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України; іноземні громадяни; особи без громадянства; мігранти; біженці [613].

Щодо *національності* особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство, та його етнічної належності (за матеріалами вивчених кримінальних проваджень), то більшість з них (70,3 %) складають українці, а також росіяни – 14,5 %, вірмени – 8 %, азербайджанці – 4,8 %, інші етнічні групи – 2,4 %.

Результати аналізу осіб свідчать про суттєве домінування повнолітніх чоловічої статі (78,6 %), містян (68,5 %), які за ступенем родинних зв'язків із потерпілим розподілились так: чоловік (колишній) – 36,5 %, син – 20 %; батько – 12 %; онук – 3,1 %; брат – 3 %; зять – 2 %; свекор – 2 % (Додаток В).

Визначена особливість обумовлена гендерними відмінностями психології і поведінки, згідно з якими чоловіки набагато частіше від жінок застосовують насильство для самовираження через девіантну поведінку [579, с. 127], субкультуру, конформізм, пов'язаний з порушенням кримінального закону. Водночас необхідно враховувати набагато вищі фізичні можливості чоловіків щодо подолання ймовірного опору потерпілих під час учинення кримінального правопорушення [504, с. 84]. Чоловіки в умовах конфліктних ситуацій діють імпульсивно, використовуючи фізичну перевагу над жертвою, прагнуть принизити, провчити, покарати останню. Порівняно із жінками, чоловіки більшою мірою орієнтовані на агресивність і насильство [292, с. 280], що підсилюється зловживанням спиртними напоями, відбуттям покарання в установах виконання покарань та постравматичним синдромом. При цьому, значна частина чоловіків, вчиняючи насильство щодо дітей, як і в ситуації із

жінками, використовують фізичну перевагу, намагаючись покарати, провчити або вплинути на поведінку останніх (наприклад, припинити нестримний плач дитини) [26, с. 38; 31, с. 132].

Окрім цього, у досліджуваній категорії злочинності слід приділити увагу і жіночій злочинності, частка якої продовжує неухильно зростати і сьогодні складає близько 22 %. Для порівняння, за даними вибірових досліджень сімейно-побутових злочинів проти особи, проведених в Україні наприкінці ХХ ст., частина жінок, які вчинили умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, склала відповідно 7 % і 3,5 % [97, с. 138–139].

Тенденція до збільшення питомої ваги кривдниць-жінок у структурі домашнього насильства обумовлена складним комплексом соціально-психологічних факторів. З одного боку, емансипація, поступове втілення у життя демократичних принципів та деякі інші соціальні обставини сприяють переосмисленню жінкою свого соціального статусу, породжують прагнення до незалежності від чоловіка, надають впевненості у власних силах, а тому будь-яке посягання на права і особистість жінки викликає в останньої агресивну реакцію. З іншого боку, багато жінок виконують тяжку малокваліфіковану роботу, постійно поповнюють ряди безробітних. Непрестижність жіночої праці, незайнятість, незатребуваність, соціальна безперспективність, відсутність умов для самореалізації, постійне потерпання від сімейного насильства з боку чоловіка, побутова невлаштованість негативно впливають на фізичний і психічний стан жінок. Крім цього, у наш час значно прогресує жіночий аморалізм, що виявляється у сексуальній розпусті, пияцтві, побутовій неохайності. За таких умов жінки часто стають грубими, жорстокими та агресивними. У цьому сенсі вони мало чим відрізняються від кривдників чоловічої статі [258, с. 84; 297, с. 42].

Варто додати, що О. М. Бандурка, К. Б. Левченко та І. М. Трубавіна зазначають, що підлітки, які проживають у сільській місцевості, вчиняють насильство набагато частіше, ніж їхні однолітки з міст. Причину цього вони вбачають у погіршенні якості й рівня освіти сільської молоді, а також

у незадовільних матеріальних умовах життя більшості селян [526, с. 70].

Вік особи визначає потреби, життєві цілі людей, коло інтересів тощо. Зі зміною віку відбувається зміна самої особистості, змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід, звички, мотивація вчинків, можливості здійснення тих чи інших кримінальних правопорушень.

Найвищою кримінальною активністю у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень характеризується 25–35-річна вікова група (32,5 %), за нею 35–45-річна (26 %). Кримінологічна ознака віку відображає як психофізіологічний розвиток організму, так і відповідний період негативної соціалізації та її наслідки. Частка кривдників більш молодшого віку (18–25 років) складає 15,6 %, а частка осіб віком понад 50 років – 25,9 %) (Додаток В).

Особливістю досліджуваного періоду є те, що різниця в кілька років має вагоме значення для рівня кримінальної активності. Завершальний етап їхнього формування характеризується інтенсивним фізичним формуванням та набуттям певного життєвого досвіду, втім найголовніше – деформаціями особистості та відповідними їм поведінковими орієнтаціями. При цьому, якщо в діапазоні корисливо-насиленницьких кримінальних правопорушень з кількістю прожитих людиною років її криміногенна активність зменшується, то у вчиненні домашнього насильства, навпаки, має тенденцію до збільшення [567, с. 128–129].

Не менш важливе значення у характеристиці особи злочинців належить *освітньому рівню*, оскільки простежується кримінологічний взаємозв'язок рівня освіти, агресивної поведінки та насильницьких дій. Вважається, що питома вага злочинності серед людей із широкими інтересами є значно меншою, аніж серед людей малокультурних, з низькою соціальною підготовкою.

Багатьма дослідниками встановлено, що переважна більшість злочинців мають низький освітній і культурний рівень [650; 20; 55; 620]. Як стверджує з цього приводу М. Г. Кузнецов: «...люди з низьким освітнім і культурним рівнем більш грубі, нестримані, нахабніші та частіше створюють конфліктні ситуації, під час яких не можуть правильно оцінити характер своєї поведінки

і передбачити подальші дії» [295, с. 139].

Звертаючи увагу на цю соціально-демографічну ознаку, можна відмітити, що переважна більшість осіб, які вчинили домашнє насильство мали повну загальну середню та базову загальну середню освіту. Їх частка в загальній кількості виявлених злочинців цієї категорії коливалась у межах 50,2–80 %. Друге місце за освітнім рівнем посідають особи з професійно-технічною освітою. Так, частка осіб з такою освітою коливалась у межах 20–23 %. Мали початкову загальну освіту, або взагалі не мали освіти в середньому 4 % осіб [567, с. 129–130].

Однак якщо розглядати весь досліджуваний період, то помітно значне зменшення їхньої частки кожного року, починаючи з 12 % у 2014 р. Повну вищу і базову вищу освіту мали в середньому 33 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [175].

У сімейному стані переважають одружені (68 %), із них 43 % перебувають у цивільному шлюбі. Це вказує на те, що самим злочинцям у межах норми перебувати в стосунках, де вони можуть усе контролювати, постійно самостверджуючись за допомогою застосування насильства стосовно дружини, що, натомість, зумовлює їх бажання зберегти такі взаємини. Інша частина осіб перебувала у фактичному (цивільному) шлюбі.

Серед чоловіків розглянутої категорії були раніше одружені 51 %, а до моменту вчинення кримінального правопорушення, розірвало шлюб із потерпілим 35 % (близько 39 % офіційно і 61 % фактично). Із числа розлучених близько 25 % залишилися проживати після розлучення на спільній житловій площі. При такій ситуації спостерігається наполегливе протистояння чоловіка дружині (68 %) і дружини чоловікові (32 %).

Вороже налаштовані один до одного не тільки подружжя, а й діти, зокрема, спостерігається непокоря дітей своїм батькам, невиконання батьками свого обов'язку щодо виховання дітей. Це – одвічна проблема протистояння, пов'язана із домашнім насильством. Зокрема, необхідно звернути увагу на сталу криміногенність шлюбів, у яких масового характеру набуває спільне пияцтво,

чвари, лихослів'я, бійки, а взаємовідносини будуються на основі недовіри, страху і неприязні [567, с. 130–131].

Якщо розглядати склад сім'ї осіб, які вчинили домашнє насильство, то 40,5 % мали на утриманні малолітніх і неповнолітніх дітей (від однієї до чотирьох). Привертає увагу той факт, що понад третина випадків домашнього насильства було учинено в присутності малолітніх та неповнолітніх дітей.

Для з'ясування механізму злочинної поведінки особи важливе значення мають соціально-рольові ознаки, що характеризують соціальні позиції особи в різних сферах суспільного життя. У контексті цього прийнятним є твердження О. С. Дмитрашук про те, що надмірна кількість вільного часу, відсутність зайнятості, небажання до суспільно корисної праці та самовдосконалення тільки сприяють учиненню домашнього насильства [163, с. 106].

На момент учинення кримінального правопорушення переважна більшість сімейних кривдників (52,3 %) не працювали і не навчалися, ще 6 % постійної роботи не мали та займалися тимчасовими заробітками. Домінування цих категорій може свідчити про значущість трудової дезадаптації, як фактору злочинної поведінки.

На думку Б. М. Головкина, незайнятість у виробництві призводить до розширення меж бездіяльного періоду, що використовується для задоволення примітивних потреб у випивці, розвагах, бешкетуванні тощо. Крім того, бездіяльність формує звичку до інертно-споживацького способу життя у колі собі подібних, з вихлюпуванням час від часу негативних емоцій на близьких і рідних осіб, які є противниками такої поведінки [107, с. 192].

Серед категорій зайнятості слід назвати представників робітничих професій (8,7 %), працівників сфери обслуговування (3,5 %) та сільського господарства (2,5 %), учнів та студентів (2,5 %), службовців (зокрема й військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) – 1,4 %, приватних підприємців (1,1 %), медичних працівників (1 %). Щодо пенсіонерів, які традиційно вважаються найменш кримінально активними, то щодо членів своєї сім'ї, навпаки, достатньо часто вчиняють злочинні посягання

(8,3 %) [567, с. 131].

Звісно, не можна безпосередньо пов'язувати характер праці та протиправну поведінку. У такому разі необхідно пам'ятати складний характер взаємодії таких факторів як культурний і освітній рівні, потреби, інтереси, тобто все те, що в сукупності визначає поведінку людини. Доречно також відзначити зв'язок аномалій поведінки сімейних кривдників з активністю у духовній сфері та у сфері сімейної господарської діяльності, зокрема, 52 % цієї категорії осіб, маючи досить високий заробіток, матеріально не забезпечували сім'ю; 60 % – не брали участі у господарській внутрішньо сімейній роботі; у духовній сфері: а) 71 % – не брали участь у вихованні дітей, а якщо брали, воно зводилося до негативного впливу на неповнолітніх членів сім'ї; б) 76 % – у взаєминах з членами сім'ї обирали грубий стиль спілкування.

Однак відомості про соціально-демографічні ознаки, соціальні ролі та статуси характеризують особу злочинця переважно як члена суспільства, без детального розкриття внутрішніх якостей індивіда. Саме тому для того, аби з'ясувати, в чому полягають особистісні причини вчинення домашнього насильства і які особи схильні до цієї деструктивної поведінки, потрібно дослідити їх *морально-психологічні особливості*.

Як зазначає А. Б. Блага, темперамент – це вроджена (біологічно зумовлена) і незмінна властивість людської психіки, що визначає реакцію людини на інших людей та обставини [35, с. 144]. Традиційно виділяють наступні види темпераменту: сангвінічний, флегматичний, холеричний, меланхолічний. Натомість характер – динамічна, упорядкована сукупність стійких, індивідуально психологічних особливостей, котрі формуються в процесі життєдіяльності людини і виявляються в її діяльності та суспільній поведінці: у ставленні до колективу, до інших людей, до праці, навколишньої дійсності та самої себе [35, с. 144–145].

З огляду на цілі цього дослідження, особливу цікавість становить виявлення акцентуацій характеру, тобто таких особливостей характеру людини, що знаходяться в межах клінічної норми, за яких окремі його риси надмірно

посилені, унаслідок чого виявляється виборча вразливість у відношенні одних психогенних впливів при збереженні хорошої стійкості, адаптованості до інших.

Для того, щоб суб'єкти боротьби з кримінальними правопорушеннями мали змогу правильно оцінити ступінь кримінальності та соціальної небезпеки в області, регіоні, загалом у державі, визначити наявність необхідних сил боротьби, достатній рівень професіоналізму для виявлення, розкриття і припинення кримінально-протиправних дій, а також для запобігання домашньому насильству, у кримінології використовують такі поняття як «класифікація» та «типологізація» (зокрема, в кримінологічній літературі часто вживаються такі терміни як «класифікація заходів запобігання злочинності», «типологія злочинних груп», «типологія злочинців») [90, с. 97].

О. М. Бандурка та О. М. Литвинов запропонували не тільки описову, але й структурну модель злочинної поведінки. Вони виокремлюють такі її складові: а) формування й актуалізація потреб або інших детермінантів; б) виникнення та встановлення конкретного мотиву; в) вибір мети; г) вибір шляхів, заходів, способів досягнення цієї цілі; д) прогнозування можливих дій, бажаних та небажаних наслідків, зокрема й можливість кримінального покарання; е) прийняття рішення діяти; є) здійснення контролю та корекції дій; ж) аналіз наслідків, порівняння досягнутого та бажаного; розкаяння або вироблення захисного мотиву [13, с. 9].

Структура злочинної поведінки агресивної спрямованості характеризується як антисуспільна, тобто заборонена законом через підвищену суспільну небезпеку [187, с.214]. Особи, схильні до насильницьких кримінальних правопорушень, поділяються на дві групи: абсолютно неконтрольовані й надмірно контрольовані агресори. До перших належать ті суб'єкти насильницьких дій, які підтримують свою репутацію (побоюються, що вони нічого не варті, і намагаються переконати інших, що насправді вони «круті» і безстрашні); захищають свою репутацію (намагаються захистити свій образ від зневаги, переважно уявлюваної, з боку інших), упевнені в тому, що інші люди існують тільки для їхнього обслуговування; виявляють гнів, коли їм

відмовляються підкорятися; захищають свій статус (агресивно виступають проти інших відповідно до місця, що вони посідають у суспільстві; є відвертими хуліганами й садистами (одержують задоволення від заподіяння шкоди іншим; вибирають як жертву слабших); захищаються від інших (вдаються до агресії через побоювання, що самі стануть жертвою, якщо не завдадуть удару першими) [88, с. 209–210].

У ході проведеного дослідження за ступенем суспільної небезпечності особи та кримінальної активності виокремлено наступні типи особи злочинця у сімейно-побутовій сфері:

1. *Ситуативні* – особи, суспільна безпека яких не виражена, водночас вони надзвичайно залежні від ситуації, в яку потрапляють. Злочинців цього типу до вчинення кримінального правопорушення було схарактеризовано позитивно або нейтрально і, водночас, як таких, що не вміли стримуватися в конфліктних ситуаціях, були неспроможні передбачити наслідки своїх дій. Серед таких осіб було виявлено сангвініків (властива швидкість та обдуманість прийнятих рішень, їх відрізняє рішучість і сміливість), холериків (виявляють неусвідомлену рішучість та сміливість, водночас вони можуть відчувати невідповідний, а тому особливо сильний страх) та меланхоліків (їх рішучість та сміливість короткочасні й проявляються у подоланні перешкод – як фізичного характеру, так і психологічного бар'єру).

Зважаючи на дані, отримані в ході кримінологічного спостереження в межах ситуаційного типу, виділено три підтипи осіб, а саме:

- а) ситуативно раптово-конфліктний;
- б) афективний;
- в) накопичувально-афективний;

2. *Асоціальні* – злочинці з нестійкою установкою, серед яких є активні антисоціальні особи зі стійкою антисоціальною злочинною установкою (загалом характеризуються негативно, не дотримуються морально-психологічних та правових норм суспільства і держави, й раніше вже вчиняли правопорушення, зокрема у сфері сімейно-побутових відносин під впливом алкогольних та

сильнодіючих наркотичних речовин);

3. *Злісні* – в осіб простежується чітко виражена агресивно-насильницька спрямованість, вони самі створюють конфліктну ситуацію, провокують її, зокрема в умовах відсутності яких-небудь міжособистісних суперечностей. Основними рисами таких осіб є егоцентризм, озлобленість, роздратованість, жорстокість, цинізм, нездатність співпереживати та співчувати, антигромадська спрямованість, орієнтація на власні інтереси та потреби, невмотивована ворожість у відносинах з оточенням, деформація морально-етичної сфери, афективна ригідність, підвищена емоційна нестійкість та доволі низький рівень самоконтролю [567, с. 131–132].

Очевидно, що в основі зазначеної типології приховується один із найскладніших психологічних конфліктів – затяжний внутрішньо-особистісний (інтрапсихічний) конфлікт та різні ступені його визрівання, прояву. Адже процес формування насильницької моделі поведінки, яка слугує основою поведінки кривдника, є досить складним, оскільки вміщує і відбиває багатогранну конструкцію людської природи й буття [202, с. 237].

Зовні риси психопатичної особистості тією чи іншою мірою властиві багатьом людям, і переважно сприймаються як моральна деградація. Психопати майже не здатні об'єктивно оцінити свою поведінку. Замість усвідомлення своєї провини, вони шукають причину своєї антисоціальної поведінки в недосконалості суспільних відносин і в родині. Психопати ніколи не шкодують про вчинене (цю властивість називають семантичною афазією). Характерно, що психопат детально може говорити про особливості психопатичної особистості, не ідентифікуючи себе з нею. Характерна риса психопата – егоїзм; він нездатний любити інших людей. Його егоцентризм не піддається змінам [95, с. 285].

У морально-психологічній характеристиці важливе місце відведено мотивації злочинних дій. Під нею (в широкому сенсі) розуміють сукупність тих психологічних моментів, якими визначається поведінка людини загалом. Навіть несприятливо сформована ситуація не обов'язково призводить до вчинення кримінального правопорушення. Це залежить у кінцевому підсумку від людини,

спрямованості її поглядів, прагнень, потреб. У родинному колі злочинець звільняється, його вже не стримує соціальний контроль, який у сімейній сфері значно ослаблений, а це дозволяє потребам повністю розкритися і визначити злочинну поведінку особистості. Однак незалежно від того, яка потреба мотивує поведінку сімейно-побутових правопорушників, вони завжди відчують вплив визначених сильних почуттів: особистої неприязні, ненависті, гніву, люті, які можуть грати самотійне мотивують значення [297, с. 96].

У результаті проведеного дослідження виявлено досить широкий спектр мотивів і приводів, які штовхнули особу на вчинення насильницьких дій щодо жінок. Приводом до вчинення кримінальних правопорушень здебільшого є мотиви особистого характеру, пов'язані з особливостями сімейного спілкування злочинця і потерпілих. У мотиваційній сфері переважають емоційні компоненти свідомості над інтелектуально-оцінковими, що визначають імпульсивний характер процесу прийняття рішення про вчинення кримінальних правопорушень. Проведений аналіз кримінальних проваджень, а також опитування працівників правоохоронних органів засвідчив, що більшість домашнього насильства має під собою таку мотивацію: ворожість (21,3 %), помста (16,4 %), ревності (29,8 %) або хуліганські спонукання винного (3,6 %), прагнення до самоствердження (3,2 %), задоволення сексуальних потреб (15,2 %), реалізації агресивних стереотипів (13 %) (Додаток В).

Як відзначає Н. О. Ліщук, кожен третій насильницький акт щодо жінки був наслідком незадоволеності характером потерпілої, 10 % були незадоволені тим, як потерпіла виконувала домашні обов'язки, а 4 % – її головним становищем у сім'ї. Досить поширеним мотивом є помста, пов'язана з відмовою потерпілої виконати будь-яке прохання або вимоги, виконати роль, яку нав'язував злочинець. Так, помста у зв'язку з відмовою дати гроші на спиртне була відзначена в 14 % випадків, а помста за звернення потерпілої в правоохоронні органи – в 6 % випадків. Яскраво виражений також мотив «помста-ревності». Помста за зраду зустрічається в 22 %, такий мотив посідає друге місце за поширеністю мотивів серед досліджуваної категорії злочинців, які вчинили різні насильницькі дії щодо жінок [324, с. 96].

На ґрунті тривалих неприязних відносин приводом для насильства з боку кривдника можуть бути будь-які обставини, факти, дії, які крізь формат поглядів кривдника сприймаються настільки для нього образливими, що обумовлюють у кривдника спалах гніву, агресії, ненависті, люті; і на переконання кривдника підлягають невідкладному реагуванню, шляхом свавільних насильницьких дій фізичного, економічного, психологічного, сексуального характеру. Іноді така модель поведінки пояснюється невмінням контролювати власні пізнавальні, вольові, емоційно-чуттєві процеси, пристрасним бажанням «поставити всіх і особливо жертву, на місце», бажанням маніфестувати (демонструвати) свою здатність на патологічні афективні реакції, афективний вибух, що за своєю сутністю акумулює взаємодією різних факторів, зокрема й факторів тривалої психотравмувальної ситуації, які є наслідком фатального збігу низки суб'єктивних і об'єктивних чинників. За цих обставин чільне місце в наростанні міжособистісного та внутрішнього стану невдоволення учасників конфлікту займає психологічна несумісність, яка містить індивідуально-психологічні складники, ціннісні орієнтації, рівень домагань, правову культуру, світогляд, соціальну роль [3, с. 96].

Виникає риторичне запитання, а як саме потерпілій запобігти чи самотійно протидіяти цьому. У цьому аспекті, для ідентифікації осіб, що схильні вчиняти домашнє насильство, варто окреслити перелік ознак, що дасть змогу ідентифікувати та зупинити деструктивні стосунки на стадії наростання напруги, ще до виникнення віктимної ситуації.

Потенційні кривдники – це особи, що звикли всі життєві труднощі вирішувати за допомогою агресії, за якою насправді приховуються невпевненість, тривога та страх. Часто такі люди діють за принципом: «Я дістану вас, щоб ви не дістали мене». Самооцінка у кривдників може бути завищеною чи приховано заниженою – за бажання мати високу самооцінку. Вони характеризуються втратою віри в близьких і гіпертрофованою вірою у себе. Відтак це призводить до стигматизації близьких людей та нав'язування їм соціальних ролей: «нероба», «нікчема», «погана господиня/мало заробляєш», «невдаха», «неспроможний», «погана мати/поганий батько», «невігласка» тощо.

А через це – до штучного поліпшення власної самооцінки. Така поведінка обумовлена деформованими спробами вирішити власні дитячі психологічні травми та позбутися нестерпних внутрішніх переживань [339, с. 75].

З'ясування типології потенційних кривдників дає змогу виокремити тип т. зв. «завуальованого кривдника». Для нього істотним є конкретні уміння «завуальованого» систематичного, умисного маніпулювання, спрямованого на жертву насильства, поєднаного із проявами психологічного, морального утиску; погрозами різного роду; розповсюдження недостовірної інформації, ганебної, брехливої інформації, що не відповідає дійсності та порушує права, честь, гідність, тим самим пригнічує жертву насильства. Натомість поза межами домівки, наприклад, як серед професійної спільноти, так і серед громадськості «завуальований кривдник» намагається створити та підтримати позитивний імідж. Він демонстративно грає роль урівноваженої, шанованої, доброзичливої людини. Біполярність поведінки «завуальований кривдник» значною мірою впливає на розвиток (розгортання) латентних форм (видів) домашнього насильства. Розвіяти усталений образ цієї людини доволі складно. Серед них переважають аб'юзери, які заперечують власні погані вчинки або знецінюють їх, вважають себе бездоганними, і брешуть про себе, своє життя, дії і почуття, майстерно перекладають відповідальність на іншу людину.

Аб'юзери все життя займаються самообманом, знецінюючи, ображаючи і пригнічуючи жертву, вони рятуються від відчуття власної слабкості і неповноцінності.

Аб'юзер формує конструкцію образу партнера/ки, і формує згоду на примірювання цього образу, як павутиння, з якого дуже складно вирватися. Якщо постраждала фізично покинула аб'юзера, розірвавши з ним стосунки, упродовж багатьох років вона ще може перебувати в полоні психологічної залежності.

Аб'юзер ідеалізує партнера на початку стосунків. Занадто багато захоплення, компліменти – і ось партнерка вже «на гачку». Згодом ставлення кардинально змінюється, а постраждала особа починає мучитися.

Аб'юзер квапиться. Занадто стрімкий розвиток подій – це бажання якомога

швидше підкорити постраждалу особу та прив'язати до себе.

Аб'юзер контролює. Він починає відстежувати кожен крок, дзвінок та повідомлення, починає обмежувати партнера/ку у спілкуванні з друзями та близькими.

Аб'юзер має залежності. Йдеться про зловживання алкоголем, наркотичними речовинами тощо. Аб'юзер має подвійні стандарти. Тобто він має на щось право, а партнер/ка – ні.

Аб'юзер не виконує обіцянок. З'являється розуміння, що взагалі неможливо покластися на партнера/ку. Аб'юзер перекладає відповідальність. Звинувачує в усьому партнера/ку, навіть якщо його вина зрозуміла навіть маленькій дитині.

Аб'юзер погрожує. Поведінка партнера/ки лякає: може кидати речі, штовхати, ображати словами, його не турбує, що це когось лякає.

Аб'юзер у колі інших – інший. Так, він чудово маскується і може здаватися ідеальним іншим, а наодинці з партнером/кою він умить перетворюється на кривдника. Аб'юзер влаштовує емоційні гойдалки. Від «дуже добре» до «дуже погано» – мить. Складно зрозуміти, від чого це залежить, але ці зльоти та падіння впливають на стан потерпілої [213, с. 34–35].

Аб'юзер маніпулює і змінює реальність. Переконає партнера/ку, що це ви «не розумієте», «не пам'ятаєте» й інше [494].

Кримінально-правова характеристика. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єкт кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [368, с. 64–65].

За загальноприйнятим підходом ознаки суб'єкта поділяються на загальні і додаткові. Так, загальними ознаками є осудність (норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку), вік і вчинення кримінального правопорушення фізичною особою. Ці ознаки є обов'язковими для всіх складів кримінальних правопорушень і відсутність хоча б однієї з них означає відсутність у діянні особи складу такого діяння [244, с. 44]. Додаткові ознаки суб'єкта визнаються факультативними не для посягання, а для загального

поняття суб'єкта кримінального правопорушення, адже, якщо конкретна норма передбачає наявність специфічних ознак складу, вони стають обов'язковими. Варто зазначити, що в більшості випадків щодо вчинення кримінальних правопорушень проти сім'ї йдеться про спеціальний суб'єкт [513, с. 147].

Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [265].

М. І. Хавронюк слушно вказує на те, що суб'єкт домашнього насильства є дзеркальним відображенням потерпілого від цього злочину. Така характеристика обумовлена тим, що законодавець визначив суб'єкта домашнього насильства за допомогою характеру взаємовідносин (сімейні, родинні, близькі), що існують між ним та потерпілим [616, с. 17]. Це означає, що поняття «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий» для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, визначається за допомогою ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430; 213, с. 32]. Тобто, домашнє насильство – це сфера не тільки дому у фізичному сенсі слова, місця постійного перебування особи. Це певний символічний простір, де «домашність» формулюється через окреслення кола осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству [618, с. 29–30].

Відповідно до цього, спеціальними суб'єктами у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень виступають особи, які перебувають (перебували) у сімейних або близьких відносинах з потерпілими. Як уже було зазначено у попередніх підрозділах, до них можуть бути віднесені: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну

дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [430; 513, с. 132].

При цьому, дія відповідного законодавства поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Зупинимось на деяких аспектах суб'єктного переліку. Відповідно до ст. 133 Сімейного кодексу України [514] якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини. Мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, її розвитку та виховання, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі [514]. Поряд з батьками виділяють «усиновлювачів як учасників сімейних правовідносин, якими можуть бути дієздатні особи, віком не молодші двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини (ст. 211 Сімейного кодексу України)» [514].

Опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа. Опікуном, піклувальником призначається переважно особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника [514].

Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать

моральним засадам суспільства. Члени сім'ї – особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення [341, с. 7].

Щодо ставлення винуватих до вчиненого кримінального правопорушення, то варто констатувати, що 82,4 % осіб повністю визнали себе винуватими, 13,7 % частково визнали свою вину та 3,9 % себе винуватими не визнали. У третини осіб судово-психіатричними та судово-психологічними експертизами виявлені психічні аномалії у межах осудності. Серед них хронічний алкоголізм; психопатія; залишки черепно-мозкових травм; наркоманія; олігофренія; епілепсія, шизофренія.

Наприклад, судом першої інстанції було встановлено, що ОСОБА_1, будучи раніше двічі притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення відносно своєї матері ОСОБА_3 адміністративних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 173-2 КУпАП, знаходячись у квартирі, де проживає разом із своєю матір'ю, безпідставно створив словесний конфлікт з потерпілою, під час якого словесно ображав та принижував її, а також залякував та погрожував фізичною розправою. Унаслідок таких дій потерпіла зазнала погіршення якості життя а також психологічних страждань у вигляді словесних образ, погроз, приниження та залякування, що викликало у потерпілої побоювання за свою безпеку, емоційну невпевненість та нездатність захистити себе. Відповідно до висновку судово-психіатричного експерта ОСОБА_1 під час вчинення інкримінованих йому дій, страждав хронічним психічним захворюванням у формі параноїдальної шизофренії з наростаючими змінами (дефектом) особистості, не міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними [609].

Вивчення кримінально-правових ознак осіб-злочинців засвідчило, що 19,5 % з них вчинили кримінальне правопорушення, маючи не зняту, або непогашену судимість, із них: 58 % відповідно – за крадіжки, 20,8 % – за грабежі, 11,1 % – за розбій, і лише 1,4 % осіб повторно було притягнуто до кримінальної

відповідальності за вчинення домашнього насильства, решта – за інші кримінальні правопорушення, зокрема, проти моральності, статевої свободи та недоторканості.

За характером судимості можна зробити висновок про відносно стійку злочинну спрямованість поведінки, причому зі збільшенням значення показника судимості зростає можливість застосування насильства. Необхідно додати, що сам факт відбування покарання у місцях позбавлення волі накладає негативний відбиток на фізичний і психічний стан особи, що підвищує його криміногенність у сім'ї після звільнення. Крім цього, більшість осіб у період, що передував засудженню, допускали вчинки, за які до них застосовувалися заходи адміністративної відповідальності. У ході вивчення адміністративних справ та матеріалів кримінальних проваджень, які містять відомості про застосування таких заходів, було встановлено, що на облік до органів поліції було поставлено 28 % таких осіб, в основному за вчинення хуліганства, знищення майна, побутові правопорушення, зокрема, лише до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП було притягнуто 67 % осіб.

На підставі наведених даних можна припустити, що певна частина правопорушень не знаходить відповідної правової оцінки. Це відбувається у силу різних причин: недосконалість правової бази, небажання потерпілих притягувати винних до відповідальності, пасивність деякої частини працівників поліції та неефективна практика реагування з боку судових органів, зокрема, за вчинення домашнього насильства, домінантним видом стягнення (93,8 %) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише у половині випадків [34, с. 14; 311, с. 106].

Серед засуджених до позбавлення волі звільнено через відбуття повного терміну покарання – 71 %; в порядку амністії – 13 %, у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання іншим покаранням – 9 %; у зв'язку з умовно-достроковим звільненням від відбуття покарання – 5 % (Додаток В).

Отримані емпіричні дані дають можливість припустити, що особи, засуджені за вчинення кримінальних правопорушень, перебуваючи в установах

виконання покарань, погано піддавалися виправленню й не заслуговували на дострокове звільнення, зокрема, проведений аналіз засвідчив, що до найбільш розповсюджених видів антигромадської поведінки вивчених осіб після відбуття ними основного покарання (дострокового звільнення) належали: зв'язки з особами, що відрізняються антигромадською поведінкою (61 %); учинення правопорушень, які не потягли за собою кримінальної відповідальності (57 %); дрібні розкрадання чужої власності (53 %); дрібне хуліганство (38 %); конфлікти на ґрунті сімейно-побутових відносин (29 %); інші порушення громадського порядку (18 %) та аморальні вчинки (10 %).

Визначаючи тривалість злочинної діяльності, потрібно звернути увагу, що майже третина кримінальних правопорушень мала продовжуваний характер, не потрапляючи в поле зору правоохоронних органів. Відповідно до результатів дослідження найбільш небезпечнішою була сексуальна експлуатація, яка у 84,3 % випадках продовжувалась до одного року (інколи навіть менше одного місяця), 13,7 % – від одного до трьох років, 2,6 % – більше трьох років.

Здійснений на основі результатів емпіричного дослідження розподіл призначених судами покарань за кримінальні правопорушення, відповідно до видів та розмірів заходів кримінально-правового реагування, демонструє переважання покарань у категорії кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у вигляді штрафу та обмеження волі (60,8 %) та для кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді позбавлення волі від двох до шести років (74,3 %).

У судових справах було враховано обставини, що пом'якшують покарання (49,1 %), та у 38 % зазначено про обставини, які обтяжують покарання. Серед обставин, що пом'якшують покарання, найбільшу кількість становлять щире каяття особи, визнання засудженим своєї вини та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Обставинами, що обтяжують покарання, найчастіше були такі, як учинення кримінального правопорушення особою повторно, а також у стані алкогольного сп'яніння, або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

2.3. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства

Сім'я як основний елемент суспільства, була і залишається берегинею людських цінностей, культури та історичної спадкоємності поколінь, чинником стабільності і розвитку. Завдяки сім'ї міцніє та розвивається держава, зростає добробут народу. У всі часи за відношенням держави, а також за становищем родини в суспільстві судили про розвиток країни. Це тому, що щасливий союз сім'ї і держави – необхідна запорука процвітання і добробуту її громадян. З сім'ї починається життя людини, тут відбувається формування її як громадянина. Вона є джерелом любові, поваги, солідарності та прихильності, тим, на чому будується будь-яке цивілізоване суспільство, без чого не може існувати людина [350], яка ще в світлі нових соціально-демократичних перетворень не повністю застрахована від кримінально-протиправних та будь-яких інших посягань. Так, незважаючи на те, що питання про характеристику жертви кримінального правопорушення є ключовим у віктимології, віктимологічна характеристика саме кримінальних правопорушень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері, як комплексна кримінологічна проблема дотепер досліджена не повною мірою. Учені звертають увагу, що майже повсюди зростає гендерна нерівність у сімейних відносинах і домашнє насильство [582].

Засновник віктимології Г. Гентіг у своїй монографії «Злочинець та його жертва» розглядав жертву і злочинця як невід'ємні складові механізму злочинної поведінки [695, с. 17–19]. Науковець розробив учення про жертву злочину з такою повнотою, що жоден наступний дослідник цієї проблеми не міг оминати увагою посилення на його основоположні ідеї, зокрема, думку про те, що стосунки «жертва – злочинець» тісно пов'язані із кримінальним правопорушенням. Це дає змогу не тільки комплексно підійти до цього феномена, а й робити прогнози стосовно осіб, які в майбутньому можуть стати жертвами, а також визначати рівень латентної злочинності [694, с. 303–304].

Відповідно до кримінологічного вчення аналіз домашнього насильства був

би неповним без характеристики потерпілих, тим паче, що демографічні та рольові ознаки жертв кримінальних правопорушень досить часто виступають умовою вчинення кримінального правопорушення. Як свідчить вивчення наукової літератури, більшість учених-лінгвістів поділяють думку про те, що етимологія слова «жертва» походить від латинського «victima», що спочатку мала культове, ритуальне значення [143, с. 74–75].

Водночас дискусія стосовно співвідношення понять «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення» у юридичній та соціологічній літературі точиться тривалий час [248; 414]. Злочинець, як і потерпілий, діє не тільки відповідно до реальної ситуації, а й так, як він її сприймає та інтерпретує. І, очевидно, жертва кримінального правопорушення – людина (спільнота людей у будь-якій формі їх інтеграції), якій кримінальним правопорушенням заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду незалежно від того, визнано її у встановленому законом порядку потерпілою чи такою вона сама себе вважає [136, с. 87].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови цей термін тлумачать як «... той, хто постраждав від нещасного випадку або агресії; той, над ким знущаються, проявляють насилля; той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь» [60, с. 274]. Звичайно, таке розуміння жертви може бути конкретизовано залежно від предмета й завдань дослідження, а також у процесуальній діяльності слідчих та судових органів [305, с. 123].

Натомість учені-кримінологи зміщують акценти в традиційних визначеннях жертви, зокрема, жертвою кримінального правопорушення може вважатися будь-яка особа незалежно від того, чи було встановлено, арештовано, віддано суду чи засуджено правопорушника, а також незалежно від родинних стосунків між правопорушником і жертвою. У відповідних випадках термін «жертва» передбачає близьких родичів чи утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було заподіяно шкоду при спробі надати допомогу жертві [283, с. 181].

О. М. Мойсюк конкретизує «жертву злочину» у вузькому значенні

як людину, якій унаслідок суб'єктивного бажання злочинця чи за об'єктивно складеними обставинами, заподіюється фізична, моральна чи майнова шкода [357, с. 7]. В. Я. Рибальська, інтерпретуючи термін «жертва» щодо предмета віктимології, має на увазі жертву злочину, а не нещасного випадку, або особу, яка постраждала від будь-якого правопорушення [496, с. 7]. Інші наголошують, що під жертвою з позицій віктимології мають на увазі постраждалу від кримінального правопорушення фізичну особу незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку і чи вважає себе такою. Потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і яка визнана потерпілою у встановленому законом порядку [20; 286].

Однак, підтримуючи позицію А. О. Джужі, зазначимо, що під жертвою злочину пропонується розуміти особу (фізичну чи юридичну), якій унаслідок суспільно небезпечних діянь злочинця завдано фізичної, майнової, моральної шкоди (для фізичної особи), чи спричинено шкоду її діловій репутації (юридична особа), або істотно порушено її основні права внаслідок дії або бездіяльності, та яка визнана такою у процесуальному порядку. Категорія «жертва» характеризує постраждалу від злочину особу в широкому соціальному контексті (незалежно від прийнятих за конкретним фактом процесуальних рішень), тоді як «потерпілий» – поняття юридичне, пов'язане зі статусом особи як суб'єкта певних кримінально-правових і кримінальних процесуальних відносин [134, с. 22; 135].

Тобто потерпілий у віктимології – частина узагальнюючого поняття «жертва», і не буде викликати великих заперечень, у рамках такого дослідження, застосування поряд із терміном «жертва кримінального правопорушення» як синоніму також терміну «потерпілий від кримінального правопорушення».

Систематизацію жертв кримінальних правопорушень досить повно для загального розуміння провів О. М. Джужа, який запропонував такий їх перелік: постійна – особи, які є постійним об'єктом злочинних посягань; винна – стан суб'єкта, який, будучи об'єктом злочинних посягань, виявляє негативне

ставлення до інтересів суспільства та окремих осіб; латентна – особа, яка реально потерпіла від кримінального правопорушення, але з певних причин цей факт залишився невідомим, прихованим від офіційного обліку злочинів, незважаючи на те, що такий облік є обов'язковим або бажаним в інтересах суспільства, держави; жертва кримінального правопорушення потенційна – особа, яка може стати об'єктом злочинних посягань; епізодична – особа, яка зазнала злочинних посягань за випадкових обставин, вперше і, можливо, востаннє у своєму житті; рецидивна – особа, яка була об'єктом кримінального правопорушення більше одного разу, а саму жертву охарактеризував як окрему людину або певну групу людей у будь-якій формі їх інтеграції, якій кримінальним правопорушенням прямо чи опосередковано заподіяна моральна, фізична чи матеріальна шкода [144, с. 14].

Процес підвищення уразливості населення перед злочинністю, що створює умови для перетворення членів суспільства на жертв злочинності, традиційно називається віктимізацією [105, с. 93–94]. Віктимність може мати індивідуальний, масовий, а також видовий характер (віктимність людей з аналогічними віктимними характеристиками). Оскільки людська особистість часто є елементом спільноти, в якій може виявлятися віктимність на масштабному рівні, то з розвитком соціального прогресу, зі зміною якісних характеристик злочинності відбувається і модифікування віктимності, про що свідчить поява нових категорій жертв злочинних посягань.

Як зазначає С. С. Косенко: «віктимність – це сукупність якостей особи, яка обумовлює або може обумовити її неправильну, неоптимальну поведінку у криміногенній ситуації. У результаті у цієї особи зростає ймовірність стати жертвою злочину» [249, с. 77]. За таких умов йдеться про видову віктимність, яка відображається у відносній «схильності» через низку обставин окремих людей ставати жертвами певних видів кримінальних правопорушень, наприклад, крадіжок, шахрайства, тяжких тілесних ушкоджень тощо [646, с. 94]. У цьому процесі важливого значення набувають такі характеристики особистості, як вік, стать, соціальний статус, виконувані соціальні ролі, професія, готовність діяти у

критичній ситуації у певний спосіб тощо.

Зіставлення розподілу злочинців і потерпілих від домашнього насильства свідчить про гендерний характер цього явища: усталені настанови кривдників щодо статевих та сімейних ролей диктують спосіб спілкування з рідними за допомогою агресивності, домінантності і контролю над більш слабкою жертвою. Аналіз емпіричних даних дав підстави зробити висновок, що найвищий рівень віктимності в досліджуваній категорії суспільно небезпечних діянь мають жінки, зокрема, дружина, у тому числі колишня та співмешканка (45,7 %), дочка (12,6 %), мати винного (10,1 %), баба (4,5 %), теща (2 %). Усі інші – особи чоловічої статі (25,1 %), серед яких чоловік, батько чи брат – 40,8 %, 27,5 % і 24,5 % відповідно.

Наразі уявлення про гендерні розбіжності статей дозволяють по-новому поглянути на стосунки, які складаються в сім'ї, особливо в конфліктних та криміногенних ситуаціях. Чоловік як глава сім'ї, раніше сприймався в суспільстві як відповідальний за поведінку жінки та інших членів сім'ї, і вважалося, що він має право на різноманітні засоби виховання та контролю над ними. Жінка як «хранителька вогнища», має забезпечити емоційний комфорт, добробут своєї родини, тобто прийнято вважати, що якість родинних стосунків залежить від жінки. Якщо шлюб невдалий, передусім суспільством звинувачується жінка; більше того, вона відчуває провину за негативну психологічну атмосферу в сім'ї [33, с. 161].

Усвідомлюючи несправедливість сформованих соціальних реалій, жінки виступають проти них і нерідко ставлять себе в становище можливої жертви посягання з боку інших членів сім'ї, які не бажають поступатися своїм привілейованим сімейним статусом. Фактори загальносоціального порядку, висловлення суперечності процесу емансипації жінок, є по суті тим базисом, на якому виникає і формується загальна жіноча віктимність. На індивідуальному рівні остання трансформується в особистісну віктимність, яка складається в результаті взаємодії соціально-психологічних чинників з психологічними і психофізіологічними властивостями особи [560, с. 516–517].

Феміністськи орієнтовані дослідники (Л. Уолкер, М. Косс, Р. Добаш та ін.), спираючись на положення про гендерну асиметрію, теж вважають, що основними факторами у виникненні насильства є владні і гендерні відносини. На їх думку, саме чоловіки найчастіше вчиняють насильство над жінками, а не навпаки. Вважається, що жінка може чинити насильницькі дії лише для самозахисту. Згідно з іншими дослідниками (М. Страус, Д. Хайнс, Р. Геллес та ін.) існує гендерна симетрія в мотивах і частоті насильства в сімейних відносинах [91]. Жінки частіше, ніж чоловіки застосовують досить прості та безпечні форми насильства, крім того, чоловіки дуже часто вдаються до сексуальної агресії. Також слід акцентувати на тому, що здійснюючи агресивні вчинки, чоловіки здебільше прагнуть продемонструвати свою владу та контроль над жертвою. Стосовно одностатевих відносин, більшість досліджень вказує на те, що в таких парах рівень сімейного насильства зустрічається з тією ж частотою, що і в гетеросексуальних [3, с. 16–17].

На час учинення кримінально-протиправних дій, серед постраждалих осіб жіночої статі були заміжні 39,2 %, або перебували у фактичному шлюбі 29,2 %. Зменшується показник заміжніх жінок від примушування до абортів, стерилізації, шлюбу та вступу в статевий зв'язок (32 %).

Віктимізація жінки після формального розлучення посилюється тим, що вона змушена проживати зі злочинцем і після припинення стосунків, у зв'язку з об'єктивними труднощами розміну житлової площі або з інших причин. У таких конфліктних ситуаціях, зазвичай, продовжують діяти негативні чинники, які зумовили розпад сім'ї, посилюється психологічна несумісність і напруженість у взаєминах розлучених, у зв'язку з чим деструктивне явище набуває підвищеної криміногенної значущості [560, с. 517].

Важливим практичним питанням залишається документальне підтвердження взаємовідносин між особами. На практиці виникають непоодинокі випадки, що відсутність належного підтвердження взаємовідносин між кривдником та постраждалою особою стає бар'єром притягнення кривдника до відповідальності [181, с. 7]. При цьому, потерпіла від домашнього насильства

особа може відчувати загрозу за сукупності обставин, у яких вона опинилася, навіть за відсутності прямо висловлених погроз застосувати насильство. Той факт, що потерпіла не опиралася посяганням на її статеву свободу, у жодний спосіб не може свідчити про добровільний характер статевого акту, будучи свідченням атмосфери домашнього насильства в сім'ї, за якої засуджений не мав потреби в кожному випадку вдаватися до фізичного насильства та прямо виражених погроз насильством. Ураховуючи вік потерпілої, умови її проживання, неодноразове застосування насильства й погроз щодо неї та її сестри, нездатність матері їх захистити, невдалу спробу знайти захист у правоохоронних органів (що у жодний спосіб не змінило їхнє становище), неможливо заперечити, що потерпілі перебували в безпорадному стані. Повторювані насильство та погрози з боку засудженого не могли не створити відчуття постійної загрози застосування насильства в разі, якщо потерпілі відмовляться виконувати його накази [378, с. 28].

У результаті проведених бесід із потерпілими від домашнього насильства з'ясовано, що самі ж потерпілі у дитинстві та юності нерідко були жертвами (44,7 %), або свідками насильства з боку батьків, які мали жорсткі гендерні настанови щодо статевих ролей, привчались бути пасивними у владі чоловіку. Безумовно, що у таких випадках дитячий досвід накладає своєрідний відбиток й формує сімейно-рольову віктимність ще на етапі раннього дитинства.

Особливе місце у віктимології займає питання про провину жертви. На думку О. М. Гуміна, особи жіночої статі помилково вважають самих себе винними у тому, що над ними вчинене насильство, можуть розглядати його як заслужене покарання за реальні або уявні помилки, не відчують того, що порушуються їхні права, схильні все вибачати насильнику, нерідко соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатись по допомогу до правоохоронних органів чи соціальних служб, що характерно здебільшого для сексуального насильства [117, с. 211].

О. С Дмитрашук теж акцентувала на цьому увагу, зазначаючи, що жінки, які потерпають від домашнього насильства, мають депресивну, тривожну та

демонстративну акцентуації характеру. Такі жінки мають наступні спільні риси: низький рівень власної самооцінки; сприйняття насильницьких дій нормою поведінки та мінімальної ролі жінки в сім'ї; наявність лише власного почуття провини за поведінку кривдника; переконання про неможливість вирішення проблеми за допомогою сторонніх осіб чи правоохоронних органів [163, с. 12].

Саме у результаті зазначених помилкових поглядів, почуттів та власних переконань домашнє насильство зрідка має одиничний характер, й відповідно до концепції Ленор Едні Вокер [729], становить цикл з чотирьох стадій, які повторюються зі збільшенням частоти: 1) зростання напруги у стосунках внаслідок бажання агресора встановити контроль, владу над своєю жертвою (при цьому агресор часто виправдовує свою поведінку втомою, проблемами на роботі або звинувачує жертву в тому, що вона провокує таку його поведінку); 2) акт фізичного, економічного, психологічного або сексуального насильства; 3) примирення, коли агресор вибачається, наводить свої пояснення причин жорстокості, в яких перекладає вину на жертву; 4) спокійний період у відносинах («медовий місяць»), під час якого постраждала особа прощає свого кривдника, догоджає йому та намагається запобігти проявам агресії з його боку.

Однак, оскільки справжні причини насильства не встановлено, виникають нові суперечності, нові обставини, відносини повертаються на першу стадію, і цикл повторюється. З часом кожна фаза стає коротшою, спалахи жорстокості частішають і завдають більшої шкоди. Окрім статі, на ставлення постраждалої особи до насильства й на заходи реагування також впливають інші чинники, такі як раса, інвалідність, вік, релігія, статус іммігранта, етнічне походження та сексуальна орієнтація. Наприклад, діти, жінки-мігранти та шукачі притулку, постраждалі від конфлікту, роми та жінки з інвалідністю зіштовхуються з більшим ризиком насильства і його непропорційно негативними наслідками. Обмежені знання про свої права, недостатнє знання мови, упередження та стереотипи можуть перешкоджати їм отримувати підтримку й послуги.

Найбільшому ризику піддаються жінки молодого віку. Власне, це підтверджують і результати нашого дослідження, оскільки у віковій групі

потерпілих переважають повнолітні особи жіночої статі віком від 18 років і старше – 76,8 %, з них у віці від 18 до 25 років (29,7 %); від 25 до 50 років (33,4 %); понад 50 років – 18,5 %.

При цьому, слід звернути увагу, що понад чверть дітей і підлітків у Європейському регіоні (55 млн) щороку піддаються різним формам насильства. Майже третина з них страждає від психологічного насильства, ще 23 % – від фізичного, а понад 9 % піддається сексуальному насильству. До речі, в ВООЗ підкреслюють, що ці цифри в реальності можуть бути вищими, адже про такі випадки не завжди стає відомо [3, с. 19–20].

Необхідно відмітити, що і за дослідженням ГО «Ла Страда – Україна» було встановлено, що із загальної кількості вироків близько 25 % дітей фактично постраждали від домашнього насильства, проте лише 2 % мали офіційно статус потерпілих (хоча постраждалою від домашнього насильства дитиною вважається як дитина, яка безпосередньо відчувала домашнє насильство у будь-якій формі, так і дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства) [169].

Для дитини споглядання за проявами насильства є настільки ж травматичним, як і його безпосереднє переживання. Подібна реакція дитячого мозку є природною адаптивною відповіддю на небезпечну ситуацію, однак у більш дорослому віці у таких дітей підвищується ризик різних психічних захворювань, зокрема, тривожних станів, неврозів, депресії [482, с. 15].

Домашнє насильство над дітьми породжує неспроможність репродукувати майбутнє як на фізіологічному, фізичному, так і інтелектуальному рівнях. За даними нашого дослідження, у багатьох дітей – жертв насильства в сім'ї – були зафіксовані ознаки різного рівня відставання в інтелектуальному (16,4 %), фізичному (11,5 %), психічному розвитку (6 %), зміни особистості дитини за кримінальним (3 %) та примітивним типом з бродяжництвом і жебрацтвом (6 %) (Додаток В).

Під час вивчення цивільних справ (про розірвання шлюбу, про позбавлення батьківських прав), було акцентовано увагу, що у багатьох судових рішеннях вказувалось на такі характеристики дітей – жертв домашнього

насильства: «дитина вкрай налякана та не дозволяє до себе підходити, лякається всіх, часто плаче» [610]; «у хлопчика низький рівень розвитку, на заняттях неуважний, слабо розвинуто логічне мислення» [605]; «у дітей було виявлено обмороження кінцівок, вони виснажені, потребують лікування» [493].

Варто додати, що сьогодні представниками західної кримінологічної школи розроблено нові дефініції, що характеризують насильство, або жорстоке поводження (ставлення) до дитини, зокрема, «child neglect», «child abuse», «non-accidental trauma». Класифікації насильства виходять з наступних його аспектів: воно може бути явним чи прихованим (непрямим) в залежності від стратегії поведінки кривдника [3, с. 18]. З переліку загальних ознак змін у поведінці дітей, зумовлених учиненням щодо них домашнього насильства, доцільно виокремити наступні: зниження або повна втрата інтересу до школи; затримка або різке зниження рівня інтелектуального розвитку; загальмованість у відповідях, при виконанні завдань; труднощі запам'ятовування, концентрації уваги; відсутність друзів або надмірна нерозбірлива дружелюбність; гігієнічна занедбаність, неохайний вигляд; постійний голод або спрага; невпевненість у собі; почуття провини [16, с. 5–6].

Щодо *статусів і соціальних ролей* потерпілих від домашнього насильства, А. Б. Блага зазначав, що саме соціальні обставини, характерні для жінок, роблять їх більш віктимними, ніж чоловіків: вони часто не працюють, займаються дітьми і залежать від чоловіка матеріально, у стосунках між чоловіком і жінкою останні переважно грають більш пасивну роль [35, с. 101].

Установлено, що у досліджуваній категорії жертв кримінальних правопорушень переважають тимчасово непрацюючі і безробітні особи – 42,6 %. На другому місці – працівниці та працівники у сфері обслуговування, будівництва, виробництва та торгівлі (21,1 %); на третьому – пенсіонери (12,8 %); учні та учениці професійних технічних училищ, технікумів (коледжів), студентки університетів тощо – 11,9 %.

Звертає увагу та обставина, що більшість потерпілих характеризуються невисоким рівнем освіти, зокрема, середня спеціальна зафіксована у 17,6 %

потерпілих, а частка осіб із базовою вищою і повною вищою освітою складає відповідно 26,6 %. Усі інші мали лише базову середню та повну загально-середню освіту (87,4 %).

Потенційні потерпілі вибирають собі партнера для шлюбу, який характеризується подібним рівнем освіти, тим самим свідомо «включаючись» в можливі насильницькі взаємини. небезпека невисокого рівня освіти і низького культурного рівня у жінок полягає в тому, що вони не вміють правильно оцінити обстановку і можливі наслідки своєї поведінки, часто не знають про те, що їх права порушуються і не хочуть їх захищати, чи не звертаються в правоохоронні органи та медичні установи по допомогу. З огляду на обмеженість свого світогляду, вони не прагнуть розвиватись і духовно [324, с. 105].

Домінування серед потерпілих осіб, не зайнятих суспільно корисною працею, необхідно розцінювати як результат дії трьох головних чинників: сучасна загальносуспільна проблема працевлаштування; низький освітній і кваліфікаційний рівень, що не дозволяє конкурувати на ринку праці, небажання працевлаштовуватися, що свідчить про схильність до ведення паразитичного способу життя. До цього слід додати, що поведінка жінок у сімейно-побутовій сфері дедалі частіше носить необачливий, ризикований та аморальний характер. Усі ці обставини виступають потужним подразником чоловічої агресивності [298, с. 122].

Беззаперечно, важливим віктимологічним чинником виступає і попередній негативний життєвий досвід потерпілого. За нашими даними, 20,2 % потерпілих раніше були засуджені; ще 39,6 % притягувались до адміністративної відповідальності, з них 44 % неодноразово. По суті кожний третій потерпілий до вчинення щодо нього кримінально-протиправного посягання мав власний досвід протиправної, антигромадської або злочинної діяльності, і був відомий правоохоронним органам як правопорушник, що накладало негативний відбиток на характер його поведінки та підвищувало індивідуальну віктимність.

Окрім цього, наше дослідження підтвердило віктимогенну роль пияцтва, оскільки 64 % потерпілих на момент учинення кримінального правопорушення

перебували у стані алкогольного сп'яніння. До того ж 31 % потерпілих вживали алкогольні напої спільно зі своїм кривдником систематично, решта – періодично або безпосередньо в день кримінального правопорушення.

Саме систематичне пияцтво призводить до моральної деформації особи, послаблює або підриває соціально корисні зв'язки в різних типах мікросередовища, а також сприяє створенню конкретних життєвих ситуацій віктимогенно криміногенного характеру [582].

Потерпілим від домашнього насильства у стані алкогольного сп'яніння властива нахабна (зухвала) поведінка, вони втрачають власний контроль й часто ініціюють сварки та бійки. Окрім того, безпорадність і безсоромність особи, в силу її сп'яніння, зазвичай, збуджує агресивність і жорстокість злочинця [177, с. 63]. Тобто стан сп'яніння виступає як каталізатор, що сприяє як прискоренню, так і полегшенню злочинного посягання. У зазначених випадках прослідковується два потужних складника віктимогенної поведінки: з одного боку – створення умов, що сприяють учиненню кримінального правопорушення (доведення до стану сп'яніння), а з іншого – провокаційний момент (нанесення кривди, образи злочинцю, аморальний вчинок тощо) [560, с. 517–518].

Отже, домашнє насильство може провокуватись не тільки рисами та якостями жертви, але й безпосередньо її діями. У механізмі вчинення кримінального правопорушення виявляються найрізноманітніші морально-психологічні особливості потерпілих жінок, зокрема, статева розбещеність, схильність до вживання алкогольних напоїв і наркотичних засобів, жадібність, агресивність, грубість, недовірливість, пасивність, довірливість, доброта, тактовність, ввічливість, рішучість, хоробрість або фізична слабкість.

У наукових джерелах, присвячених дослідженню жінки-жертви злочинних посягань, зазначається, що значна частка жінок (за деякими даними, не менше третини), котрі стають жертвами насильства, схильні до безладного сексуального життя. Такі особи часто необмежені в кількості своїх партнерів, схильні до німфоманії та можуть займатися проституцією, проявляти іншу аморальну, антисоціальну поведінку [394, с. 95].

Установлено, що 30,2 % потерпілих вели саме такий спосіб життя. Зазвичай, це знаходило свій прояв у сексуальній розпусті, подружніх зрадах, створенні інтимних інтриг тощо. Соціальний паразитизм потерпілих накладав специфічний відбиток на їх морально-психологічний образ і, крім того, викликав огиду і ненависть у злочинців. У такий спосіб можна констатувати, що життя жертви створює відповідні передумови для віктимізації її власної поведінки.

Утім, поведінка особи в конкретній передкримінальній [151, с. 23] і кримінальній ситуаціях може бути і нейтральною, у разі якщо не сприяє її віктимізації, але ця особа обрана злочинцем саме в силу властивій їй віктимності, на яку звернув увагу кривдник. Така поведінка характерна, коли злочинець за жертву вибирає малолітню дитину, або фізично хвору людину, розраховуючи на те, що останні не зможуть чинити опір, повідомити про те, що трапилося, в правоохоронні органи.

Розглянувши різні варіанти поведінки потерпілих, від нейтральної до протиправної, можна виділити в механізмі віктимізації: 1) ситуації, що мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілих полягає в нападі, образі, заподіянні образи; 2) ситуації, в яких поведінка потерпілих позитивна, однак пов'язана з поворотом на жертву насильницьких дій злочинця (наприклад, ситуація, коли мати захищає свою дитину); 3) ситуації, в яких поведінка потерпілої створює об'єктивну можливість учинення кримінального правопорушення, хоча поведінка і не трактується як поштовх (здебільшого пасивність потерпілих, що дозволяють продовжувати злочинну діяльність (катування, образи); 4) замкнуті ситуації, в яких дії потерпілої спрямовані на заподіяння шкоди самій собі (наприклад, ситуація, коли жертва збирається вчинити самогубство, у зв'язку з неможливістю терпіти знущання); 5) ситуації, в яких поведінка потерпілого нейтральна і не впливає на вибір злочинцем варіанту поведінки, тобто коли немає приводу зі сторони жертви [324, с. 112].

З огляду на зазначене, доцільно застосовувати комплексний підхід до визначення ступеня віктимності, який запропонували В. І. Курило, О. Є. Михайлов та О. С. Яра. Правники зазначають, що визнання ступеню

віктимності основним критерієм класифікації дає змогу обґрунтувати типи жертв:

1. Випадкова жертва. Особа стає жертвою у результаті збігу обставин. Виниклі взаємини в принципі не залежать ні від волі і бажання жертви, ні від волі чи бажання злочинця;
2. Жертва з незначними ознаками ризику (живе нормальними для всіх людей факторами ризику), віктимність якої зростає;
3. Жертва з підвищеними ознаками ризику, щодо якої діє комплекс факторів ризику.
4. Жертва з дуже великим ризиком (її морально-соціологічна деформація не відрізняється від яскраво виражених правопорушників. Вона характеризується міцною антисоціальністю (проституція, наркоманія, алкоголізм) [304, с. 131–132].

Науковці зазначають, що «проблема класифікації жертв кримінальних правопорушень і, ще більшою мірою, їх типології – надто складна. Надзвичайна неоднорідність об'єкта створює труднощі для віктимологічної класифікації, оскільки існує велика кількість кваліфікаційних ознак, які можуть бути покладені в її основу. Але при цьому необхідно додержуватись однієї основної вимоги – віктимологічна класифікація має відображати генетичний зв'язок між поведінкою жертви, з одного боку, і діями злочинця до і під час учинення кримінального правопорушення – з іншого. Цей зв'язок може бути у різних аспектах: соціальному, біологічному, соціально-психологічному, моральному тощо» [77, с. 78].

Серед детермінантів віктимізації населення в Україні кримінологи виділяють ту обставину, «що злочинці та їх жертви – вихідці з одного соціального середовища, ведуть схожий спосіб життя, мають загальні уявлення про матеріальний достаток. Злочинців і жертв об'єднує соціальне неблагополуччя, статус маргіналів, периферійне місце, яке вони займають у соціальній структурі суспільства» [103].

У контексті наведеного можна обґрунтувати висновок про необхідність

взаємопов'язаного вивчення особи злочинця та потерпілого, як суб'єктів кримінальної взаємодії, які своїми діями сприяли настанню злочинного результату. Послідовна реалізація цього підходу в практиці запобігання сімейно-побутовим правопорушенням, безсумнівно, підвищить ефективність профілактичної діяльності, а в аспекті вдосконалення кримінальної, кримінологічної та кримінально-виконавчої політики сприятиме зміцненню інституту індивідуалізації покарання.

Відповідно, для того щоб зрозуміти, чому та чи інша людина стала об'єктом зазіхань сімейно-побутового злочинця, необхідно вивчити передісторію криміногенної ситуації, простежити етапи криміналізації відносин. При цьому важливо встановити вузол суперечностей (соціально-психологічних і психологічних), визрівання і загострення яких призводило до наступного, ще більш криміногенного ускладненого етапу взаємин, здатних викликати кримінальний ексцес.

Серед різноманітних сімейних конфліктів за ознаками гостроти і напруженості можна виділити два їх основні різновиди – з несуворим суперництвом (чергування періодів загострення і нормалізації відносин) і суворим суперництвом (тенденція наростання інтенсивності і гостроти міжособистісних зіткнень, що можуть призвести до розпаду сім'ї та вчинення правопорушень). Останній тип конфліктного спілкування представляє кримінологічно-віктимологічний інтерес. Він обумовлений загальною дезорганізацією сімейних відносин, що характеризуються порушенням елементарних етико-правових норм поведінки (низька культура спілкування, пияцтво, ведення паразитичного способу життя), невиконанням обов'язків, обумовлених сімейним статусом того чи іншого члена сім'ї (обмеження матеріальних інтересів сім'ї, ігнорування господарських обов'язків, батьківського обов'язку). Саме цей різновид конфліктного спілкування повинен знаходитися в центрі уваги суб'єктів віктимологічного запобігання.

Викладене дає підстави зробити висновки про те, що стосовно сімейно-побутових правопорушень індивідуальна віктимність є продуктом усього

процесу соціалізації особи, в якому, поряд з загальносоціальними умовами, суттєву роль відіграє взаємодія соціально-психологічних факторів сімейного спілкування (антагоністичний характер подружніх відносин, дисфункціональність сім'ї) з психологічними і психофізіологічними властивостями особи (підвищена емоційна збудливість, дратівливість тощо). Перераховані фактори індивідуальної віктимності вказують на основні напрями віктимологічного запобігання як складової ланки, що входить в ієрархію різнорівневих систем цілеспрямованого впливу на злочинність і вчинення правопорушень. На основі одержаних у ході нашого дослідження результатів, можна констатувати, що при розгляді віктимологічних особливостей особи вольові й інтелектуальні риси доречно об'єднати в одну систему, і розглядати як інтелектуально-вольовий стан жертви, адже, як показує практика, під час прийняття певного рішення в критичній ситуації інтелектуальні та вольові компоненти психіки взаємодіють і функціонують як один механізм. При цьому воля забезпечує перехід від пізнання (пізнавальні процеси) і переживання людини (емоційні процеси) до практичної діяльності. З її допомогою людина організовує свою діяльність і керує своєю поведінкою. Але за ослаблення інтелектуальних здібностей особи можлива хибна реалізація вольових дій, що виявлятиметься в неадекватному керуванні своєю поведінкою.

Отже, поведінка потерпілих від домашнього насильства досить різна за змістом у механізмі протиправних вчинків. З одного боку, прослідковується яскраво віктимогенна, девіантно-конфліктна спрямованість особи [579, с. 516], схожа із соціально-психологічними характеристиками особи злочинця. Тобто спостерігається інверсія ролей: потенційну жертву неможливо відрізнити від майбутнього злочинця, оскільки їх дозлочинна поведінка свідчить про обопільне суспільно небезпечне загострення конфліктних відносин із взаємним застосуванням фізичної сили. З іншого боку, певна частина потерпілих відрізняється соціальною пасивністю, інертністю, потуранням насильницьким проявам з боку злочинця. Складається враження, що особи цієї категорії ще задовго до кримінального правопорушення змирилися зі своєю участю, вжилися

у роль жертви, не робили вагомих спроб змінити своє становище, чим стверджували безкарність і вседозволеність злочинців, що призводило до активізації домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень [560, с. 516].

За результатами кримінологічного вивчення поведінки жертв до, під час та після вчинення щодо них різних форм насильницької поведінки, було виокремлено такі їх типи:

1) *пасивний* (особи, які не чинять опір злочинцю: об'єктивно нездатні до опору (стабільно або тимчасово), об'єктивно здатні до опору, але у зв'язку із обставинами сімейного характеру його не здійснюють);

2) *пасивно-провокаційний* (особи, які не протидіють домашньому насильству, проте зовнішнім виглядом, способом життя, вчинками, провокують злочинців до вчинення правопорушень);

3) *імпульсивний* (характеризуються несвідомим почуттям страху, тривоги, підвищеною вразливістю, а також пригніченістю реакцій і раціонального мислення при застосуванні до них насильницької форми поведінки);

4) *агресивний* (поведінка до вчинення кримінального правопорушення характеризується підвищеною агресивністю, як до членів сім'ї (осіб які спільно проживають), так і до самого кривдника, а під час учинення насильства застосовують активний опір правопорушнику, зокрема заподіюють йому шкоди);

5) *активний* (особи, що вперше зіткнулись із домашнім насильством, відчували його на собі та по відношенню до членів своєї сім'ї, не мають жодних намірів продовжувати деструктивні стосунки, й відразу звертаються до правоохоронців, громадських інститутів, психологів, а також іншими шляхами намагаються притягнути кривдника до відповідальності й запобігти цьому негативному явищу у майбутньому);

6) *латентний* (особи, які протягом тривалого періоду терплять знущання, побої, тиск, але в жодному разі не звертаються за допомогою та ретельно приховують факти домашнього насильства).

Варто додати, що саме представники латентного типу доводять мовчанням до настання масштабних проблем, і, на жаль, про систематичне домашнє насильство нерідко стає відомо вже на стадії важких психологічних та інших наслідків для потерпілого, зокрема, коли це призвело до заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, умисного вбивства, вбивства під час сильного душевного хвилювання, у стані афекту тощо.

Установлено, що жінки, які мають найбільший ризик стати жертвами домашнього насильства, переважно належать до одного з двох психологічних підтипів: сензитивно-інтравертного (надчутливого) або екстравертного (тривожно-лабільного). Їм притаманні почуття провини, занижена самооцінка, емоційна залежність від кривдника, які відповідають ознакам «набутої безпорадності» і перешкоджають адекватній оцінці свого становища і виходу з нього. Крім того, особистість жінок, які страждають від насильства, відзначається наявністю внутрішнього конфлікту та суперечливості, на основі чого формується характерний варіант дезадаптації. Для них характерні проблеми хворобливого самолюбства, нереалізованої авторитарності і придушеної ворожості. Причому неусвідомлені агресивні тенденції більш виражені у жінок першого типу, це вказує на високу емоційну напруженість, декомпенсацію, яка призводить до психосоматичних проблем. Такі жінки готові піти на конфлікт, аби позбавитись від здійснюваного на них тиску, але властивий їм песимізм, невпевненість, емоційна залежність від партнера, почуття провини, жертвовність призводить до придушення егоїстичних проявів. Жінок обтяжує їхнє залежне і принижене становище, але орієнтація на загальноприйняті норми примушує їх триматися за статус заміжньої жінки, а невпевненість у собі відбирає віру в те, що вони ще зможуть знайти собі пару. Почуття провини перевищує ті владно-авторитарні прояви, які властиві жінкам на декларативному рівні, і породжує самозвинувачення і віру в міф щодо причин побиття, ніби виправдовуючи насильника. Намагаючись компенсувати відсутність теплоти і взаєморозуміння в шлюбі, жінки шукають визнання серед навколишніх, виявляючи підвищену прихильність і покірливість [33, с. 160].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що серед віктимологічних ознак та властивостей жертв домашнього насильства вагому роль відіграють причини та умови віктимної поведінки, такі як:

1. Гендерні ролі, які нав'язують певну модель поведінки та підвищують ризики віктимізації жінок та дівчат;
2. Високий рівень терпимості до проявів насильства;
3. Недоліки виховання та негативний травмуючий досвід у дитинстві, який сприяв формуванню терпимості до насильства та ставлення до нього, як до нормального явища;
4. Самостигматизація жінкою себе як потенційної жертви, яка визначає подальшу соціальну оцінку та потенціал її віктимності;
5. Не розуміння жінкою того, що характер поводження з нею з боку чоловіка чи іншого члена родини, містить ознаки протиправних діянь та є не припустимим;
6. Звикання до контрольованої поведінки з боку чоловіка та виправдання жорстокого поводження;
7. Поширена практика звинувачення жертви;
8. Ставлення до домашнього насильства як до сімейної проблеми, яка має право на існування та має бути вирішена в сімейному колі;
9. Фізична та психологічна слабкість жертв домашнього насильства, фінансова залежність;
10. Особливості психічного стану: жах, втрата впевненості у собі, посилена пильність, пригніченість, занепокоєння, розвиток фобій, почуття безпорадності, безнадійності або безсилля, почуття провини, самозвинувачення, думки про самогубство, алкогольна (наркотична) залежність, бажання помсти тощо.

Натомість міжособистісна залежність, як прояв віктимної поведінки жінки, базується на особливості структурної організації особистості, а саме: порушенні меж «Я», що відбивається у нездатності диференціювати свої почуття і емоції, вступати у контакт із власними почуттями. Передумовою формування дебютних форм міжособистісної залежності, як фактору віктимізації особистості жінки, є

такі особливості ранньої соціалізації: недиференційованість особистості членів батьківської сім'ї, дефіцитарність взаємин, заборона вияву потреб або інтересів дитини та складність їх імагінального задоволення через бідність фантазії як механізму психологічного захисту. У наступному розвитку міжособистісної залежності спостерігається феномен «чорнильної плями», коли відбувається генералізація залежності. Провідне значення у генералізації міжособистісної залежності має поширення базового почуття неповноцінності на сферу стосунків. Ключовою травмою у становленні віктимної поведінки жінок є травма позбавлення (уваги, любові) у ранньому досвіді особистості. Такі жінки схильні фіксуватися на ворожій стороні життя, причому джерелом агресії є близькі люди; регулятором міжособистісних стосунків є потреба відповідати нормативним уявленням батьків, прагнення до суперництва за любов і увагу батьків, прагнення «вислужити» любов близьких; у ранньому досвіді відзначається переважання негативних і амбівалентних почуттів [54, с. 17].

Водночас причини та умови віктимної поведінки частково обумовлені тим, що на практиці постраждалі особи стикаються з великою кількістю бар'єрів на шляху доступу до правосуддя. Зокрема:

- а) стереотипне відношення до постраждалих осіб та дискримінація з боку суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, так само суспільства;
- б) несвоєчасне та неефективне реагування поліцейських на випадки домашнього насильства;
- в) бюрократичність судової системи;
- г) відсутність загальних та спеціалізованих служб підтримки у громадах; віддаленість центрів безоплатної правової допомоги; відсутність гендерно-чутливого підходу до роботи з постраждалими особами; неможливість своєчасно притягнути кривдника до відповідальності, зокрема наявність такого адміністративного стягнення, як штраф, який часто сплачує сама постраждала особа; низький рівень інформаційних компаній на місцях, як наслідок, постраждалі особи не обізнані у своїх правах, не знають, де та яку можуть отримати допомогу; брак фінансових ресурсів, зокрема коштів на оплату послуг

юридичного представництва, судових витрат та зборів, проїзду до суду, догляду за дітьми; військова агресія російської федерації на території України, яка триває з 2014 р. та повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р.; збільшення кількості внутрішньо-переміщених осіб;

д) інші бар'єри.

Як запевняють правоохоронці, під час досудового розслідування та судового розгляду більшості потерпілим властива пасивна поведінка, зокрема, вирішення всіх питань, що виникають у процесі розслідування, а потім і на суді, вони залишають на розсуд слідчого й судді, додаткових клопотань не заявляють, а також відмовляються знайомитися з матеріалами кримінального провадження. Крім цього, відповідна категорія осіб, в силу страху, власних переконань та нерідко відчуття любові (залежності) до своїх кривдників, схильні до зміни раніше наданих показань, або взагалі відмови від них. Зміна показань є результатом внутрішньої боротьби: з одного боку, потерпілий бажає притягнути винного до кримінальної відповідальності, з іншого – схильний пробачити підозрюваного, беручи до уваги перспективу подальших стосунків із ним. Особливо нестабільні в такій ситуації члени подружжя, неповнолітні або малолітні діти злочинця, оскільки здатні піддатися впливу, що власне і пояснює необхідність швидкого розслідування таких кримінальних правопорушень.

Саме тому у процесі визначення цілей і завдань системи віктимологічних заходів запобігання домашньому насильству необхідно виділити загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівень. Загальносоціальні віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству полягають передусім у вирішенні соціально-економічних і культурно-виховних завдань і таких, що сприяють кримінологічній віктимізації сімей, а також зниженню ступеня їх віктимності.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що аналізуються, мають здійснюватися державними органами, громадськими об'єднаннями, організаціями й окремими громадянами, реалізуючи віктимні властивості та якості окремих осіб або груп населення.

Індивідуально-профілактична робота із запобігання сімейно-побутовій злочинності має бути організована за законами України, з урахуванням поведінки або сукупності особистих характеристик осіб, які можуть стати жертвами злочинців, та спрямована на підвищення активності їх захисних реакцій, а також забезпечення особистої, майнової та іншої безпеки.

2.4. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством

Для входження України до європейської спільноти необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт учинення кримінального правопорушення, але й вжиття ефективних запобіжних заходів.

Будь-яке дослідження питань запобігання та протидії тим чи іншим кримінальним правопорушенням, зазвичай, супроводжується розкриттям причин та умов вчинення відповідних актів деліктної поведінки.

Термін «детермінація» походить від латинського «*determinate*», що означає визначати, відокремлювати, відмежовувати. Загальнофілософське поняття детермінізму відображає залежність певних речей у їх існуванні, а також їх трансформацію під впливом певних чинників, тобто будь-яких інших явищ (подій, процесів тощо). Таке відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує ту думку, що все наявне і все, що виникає у світі, зумовлено деякими стійкими й діючими чинниками [289, с. 39]. У зв'язку з розвитком наук, цей термін еволюціонував та дещо змінив свій первинний зміст. У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну зумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму є зв'язок і взаємодія.

На думку Н. М. Ярмиш, причинність – категорія, призначена для того, щоб

висловлювати винятково причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [652, с. 35]. Причина, яка є рушійною силою якогось процесу, визначає його характер або окремі риси, розглядається також як фактор. Причина, з погляду результату, наслідку, може визначатись як детермінанта.

Кримінологічна детермінація – це вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. Натомість ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ. Очевидно, що своєчасне виявлення й усунення причин та умов, які сприяють учиненню кримінального правопорушення, має не тільки правове значення, але й спричиняє позитивний психологічний вплив, демонструючи прагнення і здатність осіб, які здійснюють кримінальне переслідування, всебічно, повно й об'єктивно встановити всі обставини його вчинення. Необхідно також відзначити соціальне значення їх запобіжної діяльності, оскільки виявлені й усунуті причини та умови, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, не можуть сприяти аналогічному або іншому кримінальному протиправному діянню [371, с. 19].

Причини й умови – складові процесу детермінації, який, окрім них, містить ще наслідок [41, с. 95]. Кримінологічне визначення причин та умов, що сприяють учиненню кримінального правопорушення, зазвичай, містить у собі два взаємозалежних аспекти: антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію, що складається до моменту вчинення кримінального правопорушення [306, с. 105–106]. При цьому, як зазначає О. О. Кваша, важливо відзначити, що при вчиненні умисних кримінальних правопорушень вирішальну роль зазвичай відіграє антигромадська установка, тоді як при вчиненні необережних кримінальних правопорушень зростає роль життєвої ситуації [214, с. 333–334].

Причини та умови злочинності – не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка представляє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, розташованих у певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища

(системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основні елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До причин протиправної поведінки необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [478, с. 66].

Причина невід'ємно пов'язана з умовами, які сприяють учиненню кримінального правопорушення. На відміну від причин вчинення, умови самі безпосередньо його не породжують, але супроводжуються причинами у просторі та часі, і впливаючи на них, забезпечують певний їх розвиток, необхідний для здійснення злочинного наслідку. Умови злочинності слід відрізняти від умов зростання показників злочинності (наприклад, демографічна структура населення, криміналізація або декриміналізація певних діянь тощо) [176, с. 43–44].

Умови і причини у сукупності утворюють т. зв. повну причину того чи іншого наслідку. Те, що є причиною в одному відношенні, може виступити як умова в іншому. Причина вимагає необхідних, достатніх умов реалізації. Якщо останні відсутні, вона не реалізується. Існування комплексу умов не залежить від самої причини. Остання породжує наслідок, тоді як умова цьому сприяє, уможливорює прояв причин. Мінімізація умов – ефективний спосіб запобігання кримінальному правопорушенню.

За змістом причини і умови злочинності поділяють на: соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні, організаційно-управлінські та ін. Належність детермінанти до тієї чи іншої сфери визначається її сутністю, яка відповідає основному змісту суспільних відносин цієї сфери. За природою виникнення: індивідуальні або антропологічні, що безпосередньо пов'язані з особистістю злочинця; фізичні – пов'язані з впливом природних явищ, клімату, температури тощо; соціально-економічні, що пов'язані з впливом на процес прийняття рішення таких обставин, як багатство і бідність, політичний режим, можливість реалізувати законні інтереси тощо.

Залежно від зв'язку з волею суб'єкта – об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні причини і умови існують незалежно від волі і свідомості людей (історично зумовлений рівень розвитку суспільства, економіки; стихійні лиха й інші явища природи тощо). Суб'єктивні причини та умови злочинності залежать від діяльності людей, вони є здебільшого результатом недоліків цієї діяльності, помилок та упущень [550, с. 273].

Натомість С. І. Нежурбіда до причинного комплексу відносить: соціально-економічні або політичні фактори; соціально-психологічні [371, с. 20].

Деякі з них об'єктивні та не залежать від волі й свідомості людей (впливу природи), а інші суб'єктивні і знаходяться у прямій залежності від волі і свідомості особи. Причини кримінальних правопорушень мають характер обставин, зовнішніх стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також і внутрішніх. Під причинами більшості кримінальних правопорушень розуміються обставини, які сприяють формуванню у свідомості людини антигромадських поглядів, навичок, звичок та перетворення їх у намір щодо вчинення кримінального правопорушення. Характеризуючи причини, потрібно виходити з того, що вони негативно позначаються на формуванні особи правопорушника, проявляються ще до вчинення кримінального протиправного вчинку, а тому саме ці причини не завжди пов'язані з характером того кримінального правопорушення, який може бути вчинений особою у перспективі [549].

Запобіжна робота не буде забезпечена повною мірою, якщо не встановлена основна причина вчинення кримінального правопорушення (наприклад, кримінальна протиправна установка (спрямованість) особи), але у цьому випадку необхідно глибше знання – виявлення у визначеному обсязі, досяжному в рамках досудового розслідування і судового розгляду, «причин» – найважливіших обставин, за яких склалася така антигромадська спрямованість [545]. Кожна кримінально-протиправна поведінка не виникає просто так, їй передуює синтез певних суб'єктивних та об'єктивних причин та умов. Не є винятком і випадки домашнього насильства.

Як зазначає О. М. Гумін, основні фактори насильницьких кримінальних правопорушень наступні: недоліки сімейного та шкільного виховання; нерозвиненість сфери дозвілля; алкоголізація і наркотизація молоді; деградація вітчизняної культури на тлі експансії кримінальної культури з культом насильства та індивідуалізму; негативна роль засобів масової інформації; криза ідеології, моральності; політична та економічна кризи; соціальна нерівність; втрата авторитету батьків, закону, влади; неефективне функціонування правоохоронної системи; нездатність держави ефективно контролювати незаконний обіг зброї; нерозвиненість системи віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень [117, с. 227].

Більшість з них можна було б поширити на домашнє насильство, однак, на наш погляд, криміногенна ситуація у сфері сімейно-побутових відносин склалася комплексно на підставі серйозних соціально-економічних, політичних, ідеологічних, моральних, правових та інших проблем, що виникають у суспільстві. Це не просто новий вид кримінальної дійсності, а особливе суспільно негативне явище.

У Рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок про гендерне насильство (п. 19) визначено, що причини насильства щодо жінок містяться в таких гендерних факторах, як: ідеологія привілейованого становища та домінування чоловіків над жінками; соціальних нормах, які стосуються демонстрації маскулінності та потреби чоловіків у здійсненні контролю та влади; забезпечення дотримання гендерних ролей та покарання такої поведінки жінки, яка вважається неприйнятною. Тобто, ці фактори прямо чи опосередковано сприяють суспільному визнанню прийнятності гендерного насильства щодо жінок, і яке внаслідок цього часто залишається безкарним [183].

О. М. Джу́жа зауважує, що важливо пам'ятати про діалектичний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних факторів. Відтак більшість криміногенних детермінант має об'єктивно-суб'єктивний характер із переважанням або об'єктивного, або суб'єктивного [478, с. 67–68]. Щодо домашнього насильства, доцільно виокремити наступні:

Об'єктивні:

- латентність і безкарність здебільшого сімейно-побутових конфліктів;
- недооцінка суспільної небезпеки домашнього насильства та його наслідків;
- низька правова грамотність населення;
- пропаганда у засобах масової інформації насильства та жорстокості, деструктивний вплив відеопродукції;
- зростання майнового розшарування населення України, результатом якого є суперечності зростання грошових доходів населення країни та їх товарного забезпечення, виникнення та збільшення дефіциту грошових коштів на дедалі більш широкий спектр товарів та послуг, а також відмінності в оплаті однієї й тієї самої праці, що виконується працівником комерційного та державного сектору виробництва (суспільство можна умовно поділити на дві полярні групи – одні матеріально забезпечені значно краще, інші – помітно гірше. В останніх, зазвичай, це викликає суперечності між природнім бажанням мати дитину і економічним становищем сім'ї);
- трансформація в людських стосунках та правосвідомості більшої частини населення, коли в результаті переоцінки цінностей у моральній сфері егоїзм, вседозволеність, безвідповідальність стають нормою життя, а адміністративна та кримінально-правова заборона стають дедалі менш дієвим та стримувальним фактором на шляху вчинення кримінальних правопорушень. Крім цього, до таких чинників можна віднести негативні тенденції у демографічній сфері;

суб'єктивні:

- відсутність дієвої законодавчої основи боротьби з домашнім насильством, а як наслідок – криміногенна ситуація в сім'ї змінюється значно швидше, ніж чинне законодавство;
- поширення неформальних (офіційно незареєстрованих) шлюбів, а відтак менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей;

- залучення або входження неповнолітньої (дорослої) особи в негативне коло спілкування (секти, клуби, молодіжні та інші соціальні групи з антигромадською спрямованістю);
- підвищена конфліктність осіб;
- поширення алкоголізму та наркоманії;
- недоліки роботи державних органів, зобов'язаних здійснювати профілактичний вплив на дисгармонійні сім'ї;
- відставання форм та методів роботи правоохоронних органів;
- зниження ролі профілактично-запобіжних заходів;
- організаційно-тактичні прорахунки у сфері організації та здійснення боротьби як з домашнім насильством, так і злочинністю загалом;
- систематична ротація керівників та заміна слідчих, оперативного складу та представників превенції, і як результат, – втрата професіоналізму та позитивного досвіду в організації комплексної роботи [561, с. 229–230].

Саме ці фактори домашнього насильства мають вплив на переважну більшість сімей в Україні [37, с. 17–18]. Водночас низка вчених дослідників домашнього насильства виділяють і такі чинники, що призводять до прояву домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до власності через відсутність правової свідомості);
- політичні (прихильність до гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, брак уваги до батьківства,

чоловіків, сім'ї загалом);

– соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);

– фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо) [363, с. 25; 343, с. 225].

Заслуговує на увагу думка О. М. Костенка, який зазначає, що «...жодні фізіологічні чи психологічні властивості людини не можуть вважатися причинами злочинності, але вони можуть відігравати роль лише умов. А соціальним чинником у структурі злочинця як людини, є комплекс сваволі й ілюзій, котрий виконує роль причини злочинного діяння» [253, с. 73].

Однак певна кількість окремих особистостей створює якісно нову соціальну реальність – суспільство, яке має характеристики, не властиві окремим індивідам. З огляду на ці та інші обставини, західна теоретична соціологія побудована на засадах макро- та мікрорівневих інтерпретацій соціуму, коли в першому випадку акцент робиться на організації і функціонуванні суспільства як єдиного цілого (макрорівень), а в другому – на дослідженні й тлумаченні дій індивіда (мікрорівень). В українській філософсько-соціологічній літературі також найпоширенішим є системний підхід, однак із виокремленням трьох рівнів аналізу: в ньому макро- і мікрорівні доповнюються мезорівнем, або середньою ланкою. Зважаючи на ці міркування, суспільство як система, структурно складається із людства загалом (макрорівень), соціальних спільнот з утвореними ними соціальними інститутами (мезорівень) та індивідів (мікрорівень) [627, с. 149–151]. Остання концепція обумовлює поділ системи причин та умов (криміногенних детермінант), які сприяють домашньому насильству, на три рівні:

1) *макрорівень* (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, які зумовлюють домашнє насильство та є похідними від причин й умов злочинності загалом у країні;

2) *мікрорівень* (в окремих соціальних групах), які притаманні саме

неблагополучним сім'ям та продукують учинення окрім домашнього насильства, інших кримінальних правопорушень;

3) *особистісний* (окремих осіб) – це безпосередні причини й умови в механізмі кримінальної протиправної поведінки окремих осіб.

З огляду на те, що проблема домашнього насильства є комплексною, багатовекторною та структурною, на її існування впливає цілий комплекс причин та умов (детермінант). Об'єднавши рівні детермінації домашнього насильства, необхідно виокремити основні групи причин та умови, зокрема: *військово-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні* [561, с. 230–231].

Військово-політичні. За весь період розбудови України як суверенної держави, процес формування кримінологічної політики було занедбано. Тривалий час розвиток сфери запобігання кримінальним правопорушенням не визнавався пріоритетним напрямом державотворчого поступу. Унаслідок цього соціальні процеси ставали дедалі неконтрольованішими і набували антисуспільних рис. Поступово сімейно-побутова сфера перетворювалася на середовище, в якому т. зв. «фонові явища» набували масового характеру і проявлялися у криміногенних формах поведінки громадян. Відбувалася трансформація культурних взаємин у бік вседозволеності і насильства, ослаблення родинних зв'язків, плекання алкогольних традицій та насильницьких форм поведінки міжособистісного спілкування. Недостатню роль у цьому відіграли нерозвиненість інфраструктури культурних установ, сфери послуг, відсутність цікавого і корисного відпочинку, занедбаність фізкультурно-оздоровчої роботи тощо [56, с. 37–38].

Геополітичні зміни у світі та військові дії на території України негативно вплинули на політичну, економічну, соціальну, соціально-психологічну сфери й розпочали нову еру стимульованих міжнародних конфліктів, посилили дію наявних у міжнародному безпековому середовищі негативних чинників і запустили додаткові руйнівні тенденції, порушивши міжнародно-правові засади світового порядку. На фоні зростаючого рівня бідності, який посилювався у 2019 р.

епідемією COVID-19 та збройним конфліктом між Україною та РФ, що спричинив масову евакуацію жінок і дітей, підвищився рівень віктимності останніх. Ці події зумовили низку побутових проблем внутрішньо переміщених осіб, найбільша чисельність яких зареєстрована у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та Херсонській областях. Вказана група громадян не є однорідною. Певна кількість переселенців досить успішно інтегруються до соціального середовища в іншій місцевості. Водночас кримінологічний інтерес представляють ті внутрішньо переміщені особи та їх сім'ї (а їх питома вага, порівняно з корінним населенням, безсумнівно, вища), які опинилися у складних побутових, економічних умовах. Значна кількість із них мали досвід перебування в обстановці ведення бойових дій, що виявилось потужним психотравмуючим фактором. Останній накладається на проблеми соціально-правового, психологічного характеру, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, їх ексклюзивності, винятковості [561, с. 231].

Основними факторами з боку постраждалих внутрішньо-переміщених осіб, які впливають на стан домашнього насильства, є наступні: потерпілі обмежені в пересуванні; у зв'язку з вимушеною зміною місця проживання, потерпілим нема до кого звернутися за допомогою; матеріальна та фізична залежність від кривдника; постраждалим, які залишилися на окупованій території, нікуди звернутися за допомогою; постраждалі-жінки помилково вважають, що поліція перевантажена під час воєнного стану та не повідомляють про випадки домашнього насильства, щоб не відволікати від більш «серйозних», на їх думку, справ; відсутність свідків та небажання ними давати свідчення, щоб не втручатися в справи чужої сім'ї; часто кривдник заперечує систематичність учинення ним домашнього насильства, зазвичай, він дає свідчення з приводу останнього факту, який зафіксований та підтверджується працівниками поліції або медичними працівниками [499, с. 181–182].

Окрім іншого, суттєвим психотравмуючим чинником для внутрішніх переселенців виявляється втрата ними свого житла, що детермінує ефекти соціальної дезорганізації. Натомість, як зазначає В. М. Бесчастний, це є

факторами зростання та підтримання на високому рівні тривожності – однієї з найбільш потужних детермінант агресії [27, с. 249].

Водночас факторами організаційного характеру, які пов'язані з вимушеним переселенням населення України, є наступні: значна кількість кривдників перебувають на службі в територіальній обороні та Збройних силах України, що унеможливлює процес притягнення їх до відповідальності; кривдникам – внутрішньо-переміщеним особам неможливо виписати обмежувальний припис, оскільки тоді йому не буде де жити; кривдники внутрішньо-переміщені не перебувають на обліках як кривдники в територіальних органах Національної поліції; кривдники, які служать у територіальній обороні та Збройних силах України, мають при собі зброю та погрожують її застосуванням при вчиненні домашнього насильства; притулки для потерпілих від домашнього насильства використовуються для забезпечення житлом внутрішньо-переміщених осіб, внаслідок цього відсутні місця для жінок, яких потрібно ізолювати від кривдника та надати прихисток [499, с. 182].

У такий спосіб війна стала довгостроковим чинником впливу на національну безпеку нашої країни в усіх її сферах. Віднині – це частина української політичної, економічної, воєнної та соціальної реальності [170, с. 98]. У контексті цього доречно зауважити, що пошук нових шляхів і відповідей на виклики зумовлює створення механізму відновлення України від наслідків війни. Такий механізм має передбачати протидію загрозам у всіх сферах, зокрема, соціальній (сімейній), інформаційній, етнокультурній, екологічній тощо.

Правовою основою механізму відновлення України від наслідків війни є, зокрема, Указ Президента України про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни (2022 р.) [400], основними завданнями якої є: розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову, соціальної, комунальної, виробничої військової інфраструктури та житла, енергетики; структурну модернізацію та перезапуск економіки; заходи з подолання

безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини; визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди.

Однак доводиться констатувати, що станом на сьогодні не розроблена єдина цілісна концепція державної політики в галузі запобігання злочинності. Основоположний принцип про запобігання, як головний напрям протидії злочинності, не вийшов поки за межі декларативного. Негативні процеси, що відбуваються останнім часом у всіх сферах життя суспільства, позначилися і на системі запобігання домашнього насильства. Унаслідок цього нині в країні відсутня злагоджена система органів, які здійснюють запобіжну діяльність.

Соціально-економічні. Однією з першопричин домашнього насильства є гендерна нерівність чоловіків та жінок. Остання сформувалася на підставі патріархальної теорії, в основі якої знаходиться беззаперечна влада батька. Наділення суспільством чоловіка безмежною владою автоматично призвело до позбавлення її у жінки. Це натомість сприяло формуванню гендерного дисбалансу з пріоритетом представників однієї статі (чоловіків), за рахунок приниження та зневажання представників іншої (жінок).

Н. В. Аніщук, досліджуючи передумови виникнення гендерного насильства, акцентує на тому, що з початку утворення світу жінка була підвладна чоловіку та обмежена у своїх правах. Причиною цього була мізогінія (англ. *misogyny* – жінконенависництво), що супроводжувала людство впродовж його багатовікової історії, призводячи до соціостатевої нерівності [5, с. 17].

Нав'язані та штучно поширені «стандарти» настільки глибоко засіли в суспільній свідомості, що жінки перестали вбачати в них порушення своїх прав, а чоловіки, навпаки, цілком впевнено дозволяють собі принизливі коментарі,

оцінювання жінки за зовнішнім виглядом, вимагання підкорення в родині та зрештою насильство [190, с. 71].

Дотепер у нашому суспільстві зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків, відповідно до яких за чоловіками закріплюється роль годувальника родини, а на жінок покладаються зобов'язання щодо ведення господарства, піклування про родину й догляду за дітьми [51, с. 74]. Однак навіть з поступовою зміною уявлення про роль жінки та чоловіка в родині, з поширенням практики перекидання на жінку обов'язку годувальниці в родині, значна частина чоловіків зберігають патріархальні погляди, про що свідчить статистика домашнього насильства та результати соціологічних досліджень.

Економічні детермінанти є логічним продовженням соціальних, і пов'язані вони передусім з жіночою роллю домогосподарки та нерівними умовами в економічній сфері. Поширеною залишається проблема ранніх шлюбів та не завершення дівчатами навчання для отримання середньо-спеціальної та вищої освіти. Відсутність освіти та рання вагітність підвищує ризики для жінки в майбутньому стати потенційною жертвою домашнього насильства [190, с. 73].

Основними чинниками криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї є вплив складних життєвих обставин. Як зазначають психологи, сім'ї обирають різні шляхи протистояння життєвим труднощам. Для одних результатом несприятливих впливів буде згуртування сім'ї з метою подолання кризи та збереження родинних зв'язків. Інші, натомість, обирають протилежний шлях – шлях збільшення порушень у сім'ї внаслідок зниження рівня задоволеності сімейним життям, підвищення конфліктності, хвороби, розлучення тощо. У сім'ях цієї групи досить часто сімейні відносини набувають насильницької форми [161, с. 67].

Бідність населення – це соціальне положення, що характеризується наявністю незначних доходів, низькою якістю раціону харчування, обмеженим забезпеченням товарами довгострокового використання, низькою комфортністю житла, а також недостатнім доступом до об'єктів соціальної інфраструктури. Бідність притаманна будь-якій економічній системі, її прояви помітні в усіх без

винятку країнах. Різниця полягає в масштабах бідності, її глибині і динаміці поширення [223, с. 34].

За даними проведеного дослідження, стан матеріального становища сімей, в яких було вчинене домашнє насильство, розподілено у такий спосіб: низьке або дуже низьке – 68 %, з середнім достатком – 25 %, заможні – 7 %. Це при тому, що національною межею бідності визначено 75-відсотковий поріг медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат у розрахунку на умовного дорослого, що визначається за даними обстеження умов життя домогосподарств України.

З кримінологічного погляду небезпека бідності полягає в тому, що коли вона стає способом життя сім'ї і передається з покоління в покоління, то загалом змінюється й стратегія виживання таких сімей. Крім цього, економічні кризи значно актуалізують та оголюють проблеми, пов'язані зі структурною нерівністю та невикладним становищем жінок. У зв'язку з цим, викорінення економічних першопричин нерівності та подальша її трансформація у різні форми домашнього насильства, зможе відкрити можливості для вирішення системних проблем дискримінації та гендерного насильства [688; 205].

Аналіз показників бідності населення показує, що жінки стикаються з підвищеними ризиками малозабезпеченості. Зокрема, в Україні розрив в оплаті праці на однакових посадах між чоловіками та жінками складає 20,4 %. Лише 40 % жінок представлені на керівних посадах, і навіть за таких умов жінки отримують нижчу заробітну плату. Глибина диференціації населення за рівнем доходів впливає на рівень соціально-економічної напруженості в суспільстві і, відповідно, на рівень стабільності криміногенної ситуації. Високий рівень домашнього насильства у багатьох випадках можна розглядати як причину соціальної кризи, а не як її наслідок. Важливо відзначити, що у період із 2019 по 2022 рр. соціально-економічна детермінанта вчинення домашнього насильства була зумовлена ще й пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, який ширився планетою. У ситуації самоізоляції через пандемію COVID-19 не лише в Україні, а й у багатьох країнах світу (Австралії, Бразилії, Китаї, Росії, США, країнах ЄС) спостерігався сплеск

жорстокості та агресії по відношенню до жінок і дітей [668]. Зазначений «сплеск» пов'язаний із самою природою домашнього насильства – воно завжди проявляється в ізоляції. Зокрема, під час введення посиленних карантинних заходів чимало жертв домашнього насильства опинилися сам на сам із кривдниками, знаходячись тривалий час в одному приміщенні з ними, а також стикнулися з певними обмеженнями при взаємодії із зовнішнім світом [158, с. 142; 714].

Тому цілком і повністю прийнятною є позиція О. А. Ляшенко, що одним із найважливіших напрямів соціально-економічної політики уряду та держави повинно бути досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення на основі збільшення платоспроможного попиту, зокрема підвищення заробітної плати працюючого населення. Необхідною постає розробка системи соціальних стандартів, яка б дійсно забезпечувала гідний рівень життя населення та відповідала європейським стандартам, при цьому її запровадження має передбачати поступові етапи досягнення цих стандартів протягом кількох років окремо для кожної категорії населення. З огляду на це, в основу розрахунку допомог необхідно закласти не прожитковий мінімум, як це визначається в діючих соціальних законах, а соціальні стандарти. На сьогоднішній день найбільш ефективними напрямками підвищення рівня життя населення є: боротьба з бідністю шляхом розширення зайнятості та зниження рівня безробіття; розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт; зростання рівня трудових доходів; скорочення заборгованості із виплати заробітної плати і соціальної допомоги; регулювання мінімальної заробітної плати, збільшення пенсій; розробка і реалізація заходів щодо стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу тощо [328, с. 189–190].

Отже, основними соціально-економічними детермінантами домашнього насильства є: історично сформовані та штучно нав'язані стереотипи щодо ролі жінки в сімейному житті, зокрема, формування у свідомості обох статей образу чоловіка, як домінанта у відносинах «чоловік – жінка»; нерівномірний розподіл праці та обов'язків у межах родини; поширеність ранніх шлюбів

й незавершеність дівчатами навчання та неотримання базового рівня вищої освіти; розрив в оплаті праці чоловіків та жінок, а також високий рівень безробіття серед жінок, зокрема й у зв'язку із введенням карантинних обмежень, що робить їх матеріально залежними від чоловіків і, відповідно, більш уразливими до домашнього насильства.

Організаційно-правові. Одна з причин домашнього насильства полягає в прорахунках (й дуже суттєвих) стратегії і тактики запобігання цьому деструктивному явищу.

По-перше, на сьогодні відсутня досконала правова база боротьби із домашнім насильством, тоді як кримінальна ситуація у сімейно-побутовій сфері змінюється стрімкими темпами. У Резолюції Європейського парламенту від 26 листопада 2009 р. про ліквідацію насильства щодо жінок держав-членів було закликано вдосконалити своє національне законодавство та політику для боротьби з усіма формами насильства щодо жінок та діяти для подолання причин насильства щодо жінок, шляхом застосування превентивних заходів, а також надавати допомогу та підтримку всім жертвам насильства [677]. Тобто цими закликами Європейський парламент визначив одними з пріоритетних напрямів подолання насильства щодо жінок – усунення причин та умов, які його обумовлюють, та на підставі цього – розробка превентивних заходів.

У Кіотській декларації «Активізація заходів запобігання злочинності, кримінального правосуддя та забезпечення верховенства права: назустріч здійсненню Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», яка стала результатом проведення XIV Конгресу ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (2021 р.), першим заходом, спрямованим на попередження злочинності, визначено усунення причин злочинності та факторів ризику, які підвищують вразливість різних верств населення [217].

У питанні мінімізації домашнього насильства факторами правового характеру є адаптація чинного законодавства до вимог Стамбульської конвенції, яку було ратифіковано 22 червня 2022 р. Крім чіткого тлумачення поняття

«домашнє насильство», покликаного офіційно й однозначно інтерпретувати злочинні діяння, вчинені за допомогою різних форм насильства, у КК України відсутні норми, що відображають особливу суспільну небезпеку насильницьких кримінальних правопорушень у сім'ї.

Аномія законодавства, зазвичай, проявляється при ігноруванні норм чинного законодавства щодо кримінальних правопорушень, учинених у сім'ї на сексуальному підґрунті між подружжям (співмешканцями). Такі діяння правоохоронними органами не прийнято вважати кримінальними, незважаючи на чіткі рекомендації ООН. Схожу проблематику кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь мають більшість кримінальних правопорушень, учинених у сім'ї, на жаль, все, що діється в рамках сім'ї, вважається менш небезпечним, аніж ті самі діяння, вчинені по відношенню один до одного сторонніми людьми [531, с. 60]. До того ж поза правовим полем залишається питання притягнення особи до відповідальності за кібернасильство, наприклад, у формі залякування поширення інтимних фотографій, або поширення подробиць інтимного життя, що часто вчиняють колишні співмешканці, чи колишні чоловіки.

Крім цього, важливим недоліком законодавчої сфери є відсутність у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430], призначення якого не лише в офіційному визначенні етимологічного значення основних термінів, які стосуються домашнього насильства, а й передусім у формуванні і подальшій реалізації продуманої правової концепції профілактики насильства в сім'ї, чітко визначеної системи суб'єктів, із зазначенням сфери їх діяльності, а також компетенцією контролюючих органів.

Наприклад, завдання щодо реалізації заходів із запобігання домашньому насильству покладено на низку суб'єктів, які підвідомчі різним органам державної влади, або місцевого самоврядування (недержавні установи та організації не підвідомчі нікому взагалі). Водночас для здійснення ефективного запобігання домашньому насильству необхідно, щоб кожен суб'єкт здійснення такої протидії виконував чіткі задачі, які на нього покладено та виконував дії, що

знаходяться в його компетенції. При цьому, головною умовою такої взаємодії є насамперед те, що кожен суб'єкт запобігання домашньому насильству під час учинення тих чи інших дій не дублював дії, вчинені іншим суб'єктом. Для цього межі компетенції суб'єктів запобігання домашньому насильству мають бути чітко встановлені на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Нині у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (2018 р.) [442] нормативні положення щодо взаємодії суб'єктів у сфері запобігання насильству сформульовані дещо абстрактно та не дають повного розуміння щодо дій, які має здійснювати кожен із суб'єктів запобігання. На практиці така невизначеність розмежування компетенції призводить до утворення компетенційного вакууму. У зв'язку з цим, у такому нормативно-правовому акті мають бути чітко визначені:

- 1) межі компетенції кожного суб'єкта запобігання домашньому насильству під час учинення заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у вказаному напрямі;

- 2) порядок взаємодії між різними суб'єктами запобігання домашньому насильству під час учинення дій, що входять до їх компетенції та спрямовані на запобігання домашньому насильству;

- 3) порядок вирішення компетенційних спорів щодо вчинення тих чи інших дій у сфері запобігання домашньому насильству, у разі їх виникнення.

Досліджуючи організаційно-правові детермінанти домашнього насильства, слід акцентувати увагу на тому, що нехтування адміністративно-правовими деліктами (ст. 173-2 КУпАП) обумовлює перетікання у кримінально-карані дії. Штраф, як засіб покарання за домашнє насильство, є недієвим засобом покарання, адже на додаток до суми судового збору такі стягнення можуть бути відчутними для сімейного бюджету, так як не виключені випадки, що в кінцевому підсумку за дії «кривдника» буде розраховуватися саме потерпіла особа (дружина чи інший член сім'ї). Що стосується такого виду покарання, як

громадські роботи, то з ними ситуація теж є катастрофічною, адже за фактом вони майже не виконуються.

Задля реального впливу на кривдника вбачається доцільним застосування адміністративного арешту, з метою його ізоляції на певний термін. У разі повторюваності дій, що підпадають під кваліфікацію домашнього насильства, частіше, ніж раз на рік, слід передбачити направлення кривдника на проходження примусових корекційних програм. З огляду на зазначені обставини, варто запропонувати нову редакцію ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»:

«Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування:

Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення,

– тягнуть за собою адміністративний арешт на строк до семи діб, а для військовослужбовців – утримання на гауптвахті терміном не більше 5 діб.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному арешту, передбаченому частиною першою цієї статті,

– тягнуть за собою адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, а для військовослужбовців – утримання на гауптвахті терміном не більше 10 діб.

Примітка. У разі накладення на кривдника адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, нарахована плата за виконання таких робіт перераховується постраждалій особі у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України» (Додаток Б).

Важливо відзначити, що, по-перше, станом на сьогодні актуалізувалося питання не лише усунення домашнього насильства але й захист та врахування потреб постраждалих в умовах збройного конфлікту, зокрема захист від різних форм насильства та переслідування (під час тривалих конфліктів збільшуються ризики потрапляння насамперед жінок і дівчат у ситуації торгівлі людьми, сексуального насильства, зґвалтування). Потребують законодавчого вирішення питання задоволення особливих потреб жінок і дівчат, зокрема вразливих категорій (зокрема біженців, внутрішньо переміщених осіб, жінок, які постраждали від насильства за ознакою статі та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом), а також жінок-комбатантів, жінок ветеранів під час надання послуг у сфері охорони здоров'я, психологічної та гуманітарної допомоги; забезпечення участі жінок в економічному відновленні та перехідному правосудді в конфліктних і постконфліктних ситуаціях [190, с. 72].

По-друге, слідчі, у взаємодії з органами превенції, звикли до шаблонних методів у розслідуванні таких кримінальних правопорушень, що часто призводить до формального закриття кримінальних проваджень.

По-третє, недостатньо використовуються запобіжні заходи, спрямовані на усунення детермінант домашнього насильства, зокрема, поліція та інші суб'єкти профілактики правопорушень, учинених у сімейно-побутовій сфері, стикаються з низкою теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з:

1) співвідношенням діяльності з виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень у сімейно-побутовій сфері, з діяльністю, пов'язаною з виявленням фактів правопорушень;

2) виявленням і визначенням кола об'єктивних і суб'єктивних причин і умов, що сприяють і (або) породжують учинення правопорушень, впливаючи на які, реалізується мета їх ефективного попередження;

3) визначенням джерела інформації про причини і умови, що сприяють правопорушенням, і осіб, які в силу свого асоціального способу життя, схильні до їх учинення;

4) застосуванням адміністративно-правових, кримінально-правових та процесуальних засобів, спрямованих на виявлення таких негативних явищ під час здійснення спеціальної профілактики правопорушень у сфері сімейно-побутових відносин [643, с. 241].

По-четверте, професійна підготовка працівників правоохоронних органів не повною мірою відповідає вимогам часу, оскільки одночасно із відтоком кваліфікованих кадрів, збільшується кількість молодих фахівців, які не мають відповідного досвіду, що натомість, доповнюється частими змінами керівництва [247], неукomплектованістю кадрів і, як наслідок, підвищенням навантаження, зокрема на вже новий особовий склад. Крім того, негативно на діяльність працівників поліції, ймовірно, впливає недостатній правовий та соціальний захист поліцейських.

У такий спосіб заклики до посилення боротьби із домашнім насильством на практиці не підкріплюються в організаційно-ресурсному співвідношенні. Дільничні офіцери поліції вчасно не виявляють прояви домашнього насильства, кримінальні провадження реєструються слідчими неохоче, і більшість із них закриваються (15 % відразу в день реєстрації), а судом безпідставно застосовуються м'які міри покарання до сімейних кривдників. Тому і дотепер однією з головних умов, що сприяють учиненню домашнього насильства, є безкарність правопорушників. До того ж, суттєвою умовою, що сприяє вчиненню досліджуваних кримінальних правопорушень, є недоліки в роботі дозвільної системи поліції щодо забезпечення недопущення незаконного зберігання вогнепальної та мисливської зброї. Наразі особливо актуальним є питання широкого розповсюдження зброї в умовах війни. На жаль, значна частина військовослужбовців та добровольців, які захищають країну, вважають за необхідне привезти як трофей вогнепальну зброю та вибухівку, отриману під час проведення військових дій, тобто сприяють поширенню незаконного обігу

зброї в країні. Частина такої зброї використовується під час вирішення сімейно-побутових конфліктів, зокрема, у формі агресивної демонстрації, що створює серйозну загрозу життю та здоров'ю не лише членам сім'ї, а й поліцейським, які першими прибули на виклик та випадковим громадянам, зокрема сусідам, які стали свідками домашнього насильства.

Морально-психологічні. В основі цієї групи детермінантів знаходиться ворожа мотивація, поєднана з індивідуально-психологічною схильністю винних осіб до форм насильницької поведінки.

Якщо рухатися по ланцюжку причинності у зворотному напрямі від «кінцевої» причини, то ми потрапляємо до маси факторів, які генерують таку криміногенну мотивацію. Тобто вони виступають попередньою ланкою у причинному зв'язку. Деформація моральної свідомості в сімейно-побутовій сфері та міжособистісних відносинах, самосвідомості і самооцінки виявляються в наступних змістовних характеристиках:

- у переконанні, що соціальна роль, яку особа займає в сім'ї, передбачає необхідність застосування насильства щодо інших членів сім'ї для демонстрації своєї влади. Тут яскраво виявляється індивідуалізм, виражений у прагненні домінувати в сім'ї, пригнічуючи її членів за допомогою фізичного та психічного насильства, хибне уявлення чоловіків (як правило) про їх право керувати сім'єю. Прагнення до самоствердження за рахунок найближчого оточення, встановлення необмеженої влади над дитиною. При цьому злочинець намагається затвердити свій авторитет, владу в сім'ї, підвищити свою самооцінку;

- у переконанні про необхідність та ефективність застосування насильства до іншого члена сім'ї, як захід виховання, навчання і покарання. Можливість і необхідність застосування насильства виявляється в переконанні, що застосовувати насильство до дитини можна і потрібно, тим самим намагаючись її «виховати», дисциплінувати, вплинути на неї з метою навчання і виправлення її поведінки. Якийсь розумний діалог у цьому випадку, на думку злочинців, недоцільний, що обумовлено відсутністю емоційного контакту з дитиною, рідкісним використанням у відносинах з ним позитивної взаємодії. Насильство є

інструментом впливу на особу і продиктовано бажанням примусити зробити або відмовитися від вчинення будь-яких дій;

- в агресивних установках і стереотипах. Агресивні установки припускають готовність кривдника діяти агресивно у конкретних побутових ситуаціях, обставинах, при певній поведінці члена сім'ї. Агресивні стереотипи є стійкою ворожою поведінкою, повторюване в незмінному вигляді. Звідси народжуються такі риси особистості, як агресивна поведінка. Усі вчинки навколишніх сприймаються як небезпечні, загрозливі для особистості. Поведінкою особи в таких ситуаціях управляють агресивні установки і стереотипи;

- в яскраво виражених антисоціальних потребах, прагненнях, ідеях та інтересах, в їх спотвореному характері, можливості задоволення потреб (наприклад, сексуальних) антисоціальним способом;

- у наявності підвищеної тривожності, страхів і переконань у тому, що неповнолітній член сім'ї заважає жити або забирає у них увагу інших членів сім'ї, не дозволяючи реалізувати відповідну потребу;

- у запереченні дитини як особистості, запереченні її прав, сприйнятті її в окремих ситуаціях як об'єкта агресивної розрядки, зганяння на ньому своїх невдач, злоби тощо [297, с. 109–110]

Наслідком вищевикладених факторів стає те, що людина перетворюється на асоціальний елемент, для якого вчинення актів домашнього насильства стає способом самоствердження в родині.

До комплексу досліджуваних детермінантів слід додати алкогольні та наркотичні «традиції». За оцінками іноземних фахівців, як зазначає В. В. Бойко, «Україна посідає сьоме місце у світовому рейтингу за рівнем споживання алкоголю» [45, с. 21]. А за офіційними даними, в нашій державі фактичне вживання алкоголю (облікованої алкогольної продукції, міцних спиртних напоїв домашнього виготовлення, іншої спиртовмісної продукції та денатурованих спиртів) на душу населення на теперішній час становить близько 15 л на рік [450].

Суспільна небезпечність цих фонових для домашнього насильства явищ полягає в наступному:

- зменшення тривалості життя, що негативно позначається на якості виховання наступних поколінь, передачі досвіду формування міцної родини від старших поколінь нащадкам;
- збільшення рівня розлучень, безпритульності дітей;
- збільшення кількості випадків фізичних і психічних захворювань, що негативно позначається на якості сімейного життя, може виступати внутрішньою умовою вчинення кримінальних правопорушень на фоні психічних відхилень;
- неповні сім'ї. Цей наслідок стосується випадків, коли від алкоголізму настає смерть (за даними ВООЗ, 2,5 млн людей у світі щороку помирає від хвороб, пов'язаних із вживанням алкоголю. З алкоголем пов'язують 4 % смертей у світі) одного з подружжя, частіше – чоловіка. За даними соціологічних досліджень, «у Чернігівській області – більше жінок, ніж у будь-яких інших областях, якщо співставляти жінок до чоловіків. І головний чинник – це алкоголь» [52].

При цьому, насильницька злочинність пов'язана не тільки з побутом, станом у сучасних сім'ях, а й із процесами урбанізації. Як зазначає В. І. Шакун, сьогодні навіть не можна зафіксувати будь-які позитивні зрушення у вихованні дітей за нових умов. У великих містах, за наявності специфічної субкультури її населення, виявляється схильність до жорстокості й наживи, а молодь загалом починає сприймати лише грубість і агресивність [635, с. 97].

Особистість інтенсивно формується саме під час шкільного часу. Людина поглинає знання, навички та моделі поведінки від членів своєї родини та шкільних вчителів. Тому не донесення до дітей під час їх виховання принципів поваги до людини, гуманізму, рівності, толерантності тощо призводить до того, що вона (дитина) стає уразливою для впливу на свідомість згаданих вище стереотипів та упереджень, що формують у подальшому дискримінаційну поведінку.

До цього слід віднести відсутність у більшості батьків педагогічних знань

та основ психології, що зумовлюють жорстокість, насильство у відносинах між дорослими та дітьми тощо. Окрім цього, елементами досліджуваного комплексу є: суперечності між подружжям, їх батьками, членами сімейно-побутового оточення з приводу виховання дітей тощо. Проте головні суперечності на цьому рівні беруть витoki із перехідного періоду, який переживає сучасна сім'я. Для нього характерні суперечності між сімейними потребами, що історично склалися, і можливостями їх задоволення – чоловіки більше не отримують вдома психологічного захисту, жінки – матеріальної опори, між ними постійно йде боротьба за самоствердження.

Висновки до розділу 2

1. Виходячи з динаміки реєстрації, наголошено на тенденції послідовного щорічного зростання кількості виявлених правопорушень цієї категорії, особливо суттєво у 2019 р. (+61,0 %), 2021 р. (+71,6 %) та 2023 р. (+51,6 %). При всій очевидності насильницьких дій, переважна їх більшість вчиняється без попередньої підготовки (79 %), у вечірній та нічний час (56 %), чому сприяли чинники спільного знаходження членів родини вдома, вжиття алкогольних напоїв та жага під їх дією до «з'ясування» відносин, заподіяння тілесних ушкоджень, насильницького задоволення статевої пристрасті тощо. Вчинення сексуального насильства щодо жінок та дітей дорослими членами сім'ї із характерними аномаліями психіки, що не виключають їх осудності й загострюються навесні та восени.

2. Домашнє насильство характеризується досить високим ступенем латентності. Зокрема, у 71 % кримінальна ситуація у сімейно-побутовій сфері відмічається зацікавленістю жертв (потерпілих) у збереженні «таємниці» вчинених відносно них діянь. Серед опитаних у 2022-2023 рр. жертв домашнього насильства більшість (54 %) наголосили, що в умовах воєнного стану правоохоронці, які прибували на виклик, частіше за все нехтували службовими

обов'язками і дорікали заявникам за їх звернення до поліції з приводу «звичайної» сварки у такий складний для держави час.

3. Виходячи із аналізу офіційної статистики за 2014–2023 рр., динаміка збільшення реєстрації заяв і повідомлень про учинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, спостерігається у м. Києві (21 %), Дніпропетровській (17 %), Львівській (14 %), Одеській (9 %) областях. У середньому відомості по кожній другій події внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а майже кожна четверта призводить до тяжких наслідків (27,3 %).

Небезпечною тенденцією є зростання умисних вбивств, побойів і мордувань, умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень (+23,2 %), умисних легких тілесних ушкоджень (+28,1 %), зґвалтувань, сексуального насильства, примушування до вступу в статевий зв'язок (+17,8 %).

4. За ступенем суспільної небезпечності та кримінальної активності у сімейно-побутовій сфері виокремлено такі основні типи осіб-кривдників: ситуативні (41 %) – суспільна небезпека не виражена, залежність від конфліктної ситуації та вчинення правопорушень пов'язані з особливостями темпераменту: для сангвініків властива швидкість та обдуманість реагування, рішучість й сміливість; холерики виявляють неусвідомлену рішучість та сміливість, у той же час вони можуть відчувати неспівзв'язок, а тому особливо сильний страх; меланхоліки – рішучість та сміливість короточасні й проявляються у подоланні перешкод з розподілом на раптово-конфліктний; афективний; накопичувально-афективний підтипи; асоціальні – як з нестійкою, так і активно стійкою антисоціальною злочинною спрямованістю, що загалом характеризуються негативно, не дотримуються морально-правових норм й раніше вже вчиняли правопорушення, зокрема у сімейно-побутовій сфері під впливом алкогольної та наркотичної залежності (33 %); злісні – у таких осіб виявлено чітко виражену агресивно-насильницьку спрямованість, вони самі провокують конфліктну ситуацію, у тому числі в умовах відсутності яких-небудь міжособистісних суперечностей. Їх основними рисами є егоцентризм, озлобленість,

роздратованість, жорстокість, цинізм, нездатність співпереживати та співчувати, їм притаманні антигромадська спрямованість, орієнтація на власні інтереси та потреби, невмотивована ворожість у відносинах з оточенням, деформація морально-етичної сфери, афективна ригідність, підвищена емоційна нестійкість та доволі низький рівень самоконтролю (26 %).

5. За результатами вивчення ролі потерпілих у механізмі вчинення різних форм насильства запропоновано таку їх типологію: пасивні – не чинять опір кривднику, позаяк об'єктивно нездатні до опору (стабільно чи тимчасово), або здатні до опору, але у зв'язку із обставинами сімейного характеру його не здійснюють (18 %); пасивно-провокуючі – не протидіють насильству, проте зовнішнім виглядом, способом життя, вчинками, провокують кривдників до вчинення правопорушень (12 %); імпульсивні – характеризуються несвідомим почуттям страху, тривоги, підвищеною вразливістю, а також пригніченістю реакцій і звуженням раціонального мислення при застосуванні до них насильницької форми поведінки (16 %); активні – вперше зіткнувшись із насильством, відчули його на собі та по відношенню до членів своєї сім'ї, не мають жодних намірів продовжувати деструктивні стосунки, й відразу звертаються до правоохоронців, громадських інституцій, психологів, а також іншими шляхами намагаються притягнути кривдника до відповідальності й запобігти подібному негативу в майбутньому (21 %); агресивні – поведінка до вчинення кримінального правопорушення характеризується підвищеною агресивністю, як до членів сім'ї (осіб, які спільно проживають), так і до самого кривдника, а під час вчинення насильства застосовують активний опір правопорушнику, з заподіянням йому шкоди (11 %); латентні – протягом тривалого періоду терплять знущання, побої, тиск, але замовчують це і не звертаються за допомогою та, навіть, ретельно приховують факти домашнього насильства. Така пасивна поведінка сприяє продовженню протиправним діям відносно жертви, про що стає відомо лише при настанні наслідків (умисне вбивство жертви, або вбивство кривдника жертвою насилля у стані сильного душевного хвилювання або афекту тощо) (22 %).

6. Проблема домашнього насильства визнається комплексною, багатовекторною та структурною, на неї, як явище, впливає цілий ряд причин та умов, що реалізуються на макрорівні – соціальні явища і процеси, що зумовлюють домашнє насильство та є похідними від причин й умов злочинності загалом; мікрорівні – в окремих соціальних групах, яким притаманні малозабезпеченість, неблагополуччя, проживання з особами звільненими з місць позбавлення волі, або рецидивістами, та які не стали на шлях виправлення й ресоціалізації (сім'ї, які перебувають у групі підвищеного ризику), сприяють вчиненню, окрім домашнього насильства, інших протиправних діянь; особистісному (міжособистісному) рівні – індивідуальні (особистісні) причини й умови в механізмі кримінальної протиправної поведінки конкретної особи.

У межах об'єднаного детермінаційного комплексу чинників, виокремлено: воєнно-політичні – нестабільність та непослідовність державної кримінологічної політики у зв'язку з веденням активних бойових дій, внутрішнє переміщення населення (застосування обмежень до кривдників об'єктивно ускладнене; внутрішньо переміщені особи не перебувають на обліках; кривдники, які служать в територіальній обороні та Збройних Силах України мають зброю та погрожують її застосуванням та ін.); соціально-економічні – зростання майнового розшарування населення, безробіття, обмеження або втрата джерел існування; організаційно-правові – недосконалість законодавства; систематична ротація керівників та заміна слідчих, оперативного складу та працівників служб превенції, і, як результат – втрата професіоналізму та позитивного досвіду в організації комплексної роботи; порядок звернення та їх реєстрація, реагування та профілактика ускладнені, зокрема в «сірій зоні» та на територіях ведення бойових дій; морально-психологічні – страх, тривога, агресія, недоліки сімейного й виховного характеру, низька правова грамотність населення, деструктивний вплив медіа тощо. Такий детермінаційний комплекс особливо позначився в умовах воєнного стану на поведінці по відношенню до потерпілих, переважно з числа осіб внутрішньо переміщених та які обмежені в пересуванні, матеріально і фізично залежних від кривдника, які вимушено залишилися на

окупованій території й позбавлені можливості звернутися до офіційної влади за допомогою.

7. Несвоєчасне реагування на адміністративні делікти (ст. 173-2 КУпАП) часто має наслідком кримінально-каране діяння. Натомість не підкріплений належними заходами суто адміністративний штраф як засіб покарання за домашнє насильство визнається недостатньо дієвим засобом, особливо у випадках, коли штраф вимушено покривається з бюджету сім'ї самого заявника.

Що стосується такого виду адміністративного стягнення як громадські роботи, то на практиці він не довів свою ефективність. Задля реального впливу на кривдника більш доцільним має бути застосування до нього адміністративного арешту. У разі вчинення дій, що підпадають під кваліфікацію домашнього насильства повторно, протягом року, слідувало б передбачити направлення кривдника на проходження примусових корекційних програм. З огляду на зазначене, запропоновано нову редакцію статті 173-2 КУпАП з іншою назвою: «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство

Ретроспективний огляд кримінального законодавства, нормами якого в той чи інший період часу здійснювалася охорона сім'ї від суспільно небезпечних посягань, дасть змогу проаналізувати, як видозмінювалася система кримінальних заборон та видів покарань, виявити історичні передумови криміналізації тих чи інших видів насильств та запропонувати шляхи вирішення проблемних питань кримінально-правової охорони сімейних відносин, з урахуванням історичного досвіду, реалій сьогодення та євроінтеграційних перспектив України.

На думку А. В. Савченко, використовуючи знання про історію кримінального законодавства, можна дослідити особливості генези різноманітних кримінально-правових явищ та інститутів у кожній державі світу, простежити як виникли, розвивалися й удосконалювалися (трансформувалися) норми права, які позитивні та негативні риси були у минулому, від чого треба відмовитися, на що слід звернути увагу в майбутньому тощо [502, с. 38–39].

Інститут запобігання правопорушенням у сімейно-побутовій сфері має глибоке історичне коріння. Однак найбільш дієві його прояви пов'язані з набуттям Україною незалежності та вибором проєвропейського вектору розвитку. Періодизація – це поділ процесів розвитку на основні, якісно відмінні один від одного, періоди відповідно до об'єктивних закономірностей природи та суспільства [374, с. 99]. Під час дослідження соціальної обумовленості криміналізації та генезису законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні, було використано саме історико-правовий підхід, що надав змогу виокремити основні історичні етапи та періоди у

становленні кримінально-правових заборон.

Перший етап – період існування Київської Русі та феодальної роздробленості на українських землях (IX ст. – поч. XIV ст.). У працях «Історія України-Руси» й «Початки громадянства (генетична соціологія)» М. Грушевський вважав пріоритетною концепцію історичного походження сім'ї Ф. Енгельса, згідно з якою у період дикунства був утворений груповий шлюб, в епоху варварства – парна сім'я, з настанням цивілізації – моногамна сім'я. Патріархальну моногамну сім'ю вітчизняний учений трактує як основну форму в розвитку української родини [114, с.4; 115, с. 306–316].

До прийняття християнства (988 р.) основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаями, які визначали порядок взаємовідносин у сім'ї і встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Взаємовідносини між чоловіком і жінкою були підпорядковані традиційним уявленням у суспільстві, згідно з якими чоловік був захисником і годувальником, а жінка – матір'ю і берегинею домашнього вогнища. Важливо звернути увагу на той факт, що за усталеною язичницькою традицією жінка розглядалася як власність свого чоловіка, якою він володів повною мірою [479, с. 92].

Завдяки християнізації Русі, заміжня жінка перестала розглядатися як винятково власність чоловіка і частково отримала право на захист з боку церкви, яка взяла функцію з формування культури сімейного життя і регулятора сімейно-побутових відносин між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми. Чоловік як глава сім'ї, був зобов'язаний піклуватися про свою дружину. Крім того, в його безпосередні обов'язки входило виховання дружини в дусі християнської моралі та моральності [479, с. 124; 386, с. 75], а турботу про дітей почали розглядати як милостиню для спасіння душі і як покаяння.

Водночас раннє християнство дозволяло тілесні покарання під час виховання для плекання поваги до батьків і старших. Як зазначає Л. М. Сукмановська, значну та вагому роль у формуванні позиції про домінантне становище чоловіка над жінкою у сімейному житті відіграла релігія. Святи

писання майже всіх основних релігій світу, зокрема і християнства, мають низку місць, у яких чітко стверджується, що чоловіки повинні мати перевагу над жінками у суспільстві. Ці місця впродовж історії використовувалися для виправдання і посилення підлеглого статусу жінок. Багато релігій терпимо ставляться до домінування чоловіків над жінками, а деякі з них навіть заохочують фізичне покарання жінок та дітей. Релігійні інституції історично сприяли існуванню суспільних і правових структур, установок і цінностей, які стверджують владу чоловіка [539, с. 272–273].

Домашнє покарання дружини і дітей того часу носило характер невинуватого виховного впливу і було одним з аспектів сімейних взаємин, в основі яких були закладені традиційні патріархальні уявлення про роль дружини, матері і «домочадців» у сім'ї. Хоча церква і не забороняла фізичні методи виправлення небажаних проявів у поведінці жінки та дітей, але засуджувала заподіяння тяжких фізичних каліцтв (запобігання останнім здійснювалося шляхом проповідей, дотримання обрядів, виконання тайнств, читання молитов, відправлення в монастир на покаяння тощо) [572, с. 353].

За свідченням М. С. Грушевського, не тільки в період язичництва, а й значно пізніше після введення християнства багатіші та вельможніші люди мали по дві жінки та більше (духовенство вимагало тільки щоб одна дружина, вінчана, вважалася головною та справжньою). Вільно та легко розлучалися, відсилаючи дружину, а замість неї брали іншу. Жінкам натомість давалися настанови, що вони повинні бути відданими своїм чоловікам, і відданість українських та й загалом слов'янських жінок широко славилася. Дружина, яку купили або вкрали, спершу була власністю чоловіка як будь-яка річ його господарства. Пам'ять про це збереглась у давньому звичаї, коли дружину вбивали на могилі чоловіка, так само, як його коня чи собаку. Пізніше, коли погляди та стосунки стали більш цивілізованими, дружина могла вбити себе на доказ відданості чоловікові, тільки якщо сама того бажає. Однак літописці X–XI ст. ст. жодного разу не згадують про цей звичай, що свідчить про його відмирання [114, с. 37–39].

Визначною пам'яткою давньоруського права, що найбільш повно регулювала порядок розгляду конфліктів, які виникали в суспільстві в цей історичний період, став кодифікований збірник «Руська Правда» у трьох редакціях: короткій, просторовій і скороченій [332, с. 84]. Наприклад, за вбивство жінки стягувалася повна вира (пеня, штраф), але робилася поступка: якщо жінка своєю поведінкою провокувала сварку, то за її вбивство стягувалося, як і раніше, піввири (хоча характерно, що стаття про вбивство жінки безпосередньо примикає і логічно пов'язана зі статтею про вбивство холопів та рабів) [416].

Відзначимо, що в цей період кримінальне та цивільне судочинство не розмежовувалося. При цьому, за змістом судовий процес був обвинувально-змагальним, у якому ще зберігався вплив звичаєвих норм і принципу привілейованого становища в суспільстві його учасників [92, с. 84].

Ще одне важливе джерело права – князівські церковні устави, які науковці розглядають як пам'ятки давньоруського церковного права. Церковний устав князя Володимира, який набув поширення на всій території Русі та був відомий за її межами, серед іншого містить норми про передачу під юрисдикцію церкви справ, пов'язаних із внутрішнім життям сім'ї [603, с. 203].

Устав князя Ярослава Володимировича – одна з найменш вивчених пам'яток, що визначає юрисдикцію церкви в феодальну епоху. В Уставі знайшла відображення спроба церкви досягти ефективних результатів у боротьбі з залишками язичництва, насамперед у шлюбно-сімейних відносинах. Ним забороняються шлюби між родичами, «двоєженство», самовільне розірвання шлюбу, встановлюються відповідальність за народження позашлюбної дитини та позашлюбні статеві стосунки взагалі, а також встановлюються покарання батькам, які примушують дітей укладати шлюб усупереч їхній волі, за побиття жінкою чоловіка, бійку між жінками, за непідкорення батьківській волі тощо [207, с. 66; 622, с. 36–37].

У наступні століття писані закони щодо сім'ї зазнавали певних змін відповідно до чинного законодавства тих держав, у складі яких перебували

українські землі. Але основним регулятором сімейних справ залишалося українське звичаєве (копне) право – неписані народні традиційні норми, з якими у багатьох випадках змушені були рахуватися і церква, і державні правові установи. За правовим звичаєм в Україні чоловіка вважали самостійним тільки після одруження: неодружений, якого б віку він не був, вважався парубком [603, с. 204].

Другий етап – період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства (XIV–XVI ст. ст.).

У часи перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства основним джерелом права, що регулював тогочасні відносини, були Литовські статuti [222, с. 177]. у трьох редакціях: 1529, 1566 та 1588 рр.

Положення церковних уставів князів Володимира та Мирослава, що передбачали покарання за кримінально карані діяння проти сім'ї і моралі, увійшли до складу Литовського статуту 1529 року та були доповнені статтею щодо відповідальності батька за відмову від утримання дітей. Особа підлягала відповідальності за зазначене діяння за умови, що не лише залишила дітей, а й переховувалася на ворожих землях. У такий спосіб держава здійснювала і попереджувальний вплив щодо запобігання державній зраді [591, с. 81–82].

Постановами церковного Собору, прийнятими у 1551 р., інститут шлюбу і сім'ї розглядався як один з головних засобів запобігання статевій розбещеності, а відповідно, і здійснення на цій основі різних протиправних діянь.

У II Литовському Статуті 1566 р. до зазначеної групи кримінальних правопорушень було включено нові норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за викрадення чужої дитини, а також образу дітьми своїх батьків [546, с. 34]. У період Визвольної війни одночасно з Литовськими статутами почали застосовуватися норми звичаєвого козацького права, що сформувалося на базі Запорізької Січі [365].

Відповідно до III Литовського статуту комплекс прав дитини залежав, насамперед, від того, чи були вони законнародженими. З норм правової

пам'ятки впливає, що для «незаконних дітей» не передбачалася загальна правова охорона. Винний у їхньому вбивстві не зазнавав особистого покарання, а лише сплачував штраф матері, розмір якого був порівняно невеликий.

Для судового процесу в цьому періоді залишилася характерною єдність судочинства в цивільних і кримінальних справах. Підтримання обвинувачення в суді, а також збирання та представлення доказів під час судового розгляду покладалися на позивача, який на будь-якій стадії процесу міг відмовитися від позову або обвинувачення, укласти мирову угоду або навіть помилувати злочинця [334, с. 50–51].

При цьому, слід звернути увагу, що у часи розвитку та становлення побутових стосунків у країнах Європи їх підґрунтям були канонічні правові норми, на основі яких і відбувалося їх регулювання державними органами. Обумовлено це було тим, що в той період католицька церква займала особливе становище в суспільстві і, відповідно, впливала і на суспільство, і загалом на державу методом їх управління. Але суспільство, розвиваючись, не стояло на місці і вже з XV–XVII ст. ст. Велика Британія, Франція, Німеччина стали шлюб визнавати актом громадянського стану, а не відносити його лише до релігійних уставів, позбавивши королівську владу безперечних церковних догматів у питанні регулювання шлюбно-сімейних стосунків [216, с. 20].

Водночас, як зазначає О. Е. Бабенко, відносини подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо), котрі регулювалися канонічним правом, не мали принципових відмінностей від наведених нами особливостей прав кожного з подружжя – нерівності особистих і майнових прав, залежного положення жінки тощо. Окремі положення вищевказаного дають підстави для твердження про наявність спільних чинників – нерівності у правах чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та релігії, патріархального ладу суспільного життя [7, с. 173].

Третій етап – період існування Козацько-гетьманської держави (з XVI по XVIII ст. ст.). У процесі складного історичного розвитку визначальною силою і формою духовного об'єднання українського суспільства стало козацтво. Епоха

козацтва сформувала глибоку багатогранну національну духовність, що стала вершиною української національної культури і духовності. Справді, в минулому України неможливо знайти інші явища, які мають такий глибокий та різноманітний вплив на історичну долю всієї країни. Козацькі традиції виховання є одним із найважливіших прикладів світової й української педагогіки, вони відбивають духовне ядро нації, прагнення до волі, демократизму, незалежності [224, с. 120].

Козаки проживали окремо від своєї сім'ї, тому українській жінці-козачці відводилася важлива роль у вихованні дітей, формуванні основ української нації, грандіозному історичному процесі створення нашим народом матеріальних, моральних і духовних цінностей. У період козаччини жінка була рівноправною з чоловіком соціально і юридично. Чоловік йшов на Січ, а жінка – берегиня роду – займалася господарством і дітьми, зберігала у важкі часи свою сім'ю. Для дітей мати була прикладом у всьому. Основою виховання були милосердя до бідних і знедолених, доброта і щирість, притаманні нашим жінкам-козачкам [224, с. 122].

Найголовнішими вимогами до сімейного життя і виховання дітей бути відомі козацькі заповіді:

- не шкодь своїми діями іншим;
- візьми все найкраще, що дає тобі щастя, зміцнює силу, гартує волю, збудить думку, уяву, формує почуття та переконання;
- без потреби не зазіхай на чужі звичаї, не переймай чужих молитв, а бери лише те, що продовжує життя, робить його незборимим, гартованим, збільшить майстерність, вправність.

Щодо правових джерел цього періоду, то варто зауважити, що на початку XVI ст. значна частина українських земель (Лівобережжя, Слобожанщина, Правобережжя та Південна Україна) входила до складу Російської імперії. Ліквідуючи політичну автономію України, царський уряд посилював колоніальний наступ на її землі, запроваджував загальноімперську політичну систему з її уніфікованими методами управління, й створював такі нормативні документи як Судебники 1497 і 1550 рр. [531, с. 25–26]. Водночас у середині XVI

ст. на території Запорізької Січі склалася своя судова система. Суд не відокремлювався від адміністрації, а вищою судовою інстанцією була загальна козацька рада. Судові функції виконували кошовий отаман і військовий суддя. Кримінальні справи розглядалися на основі норм звичаєвого права, гарантувалася рівність сторін перед судом [198, с. 6].

Надалі Соборне уложення 1649 р. та Військовий Артикул Петра I меншою мірою приділяли увагу регулюванню та охороні сімейних відносин, проте слід зазначити, що їх положення містили норми, що вперше передбачали відповідальність дітей за відмову утримувати батьків у похилому віці (ст. 5) та відповідальність неодруженої (незаміжньої) особи за народження дитини поза шлюбом [225, с. 155].

Водночас відповідно до Соборного уложення 1649 р. діти не мали права скаржитися на батьків, а вбивство сина або доньки каралося лише річним тюремним ув'язненням, тоді як дітей, що посягали на життя батьків, закон наказував суворо карати «без всіякої пощади». Ця нерівність була скасована лише 1716 року.

Невдовзі, з українсько-московським договором 1654 р. (більш відомі як «Березневі статті»), у Гетьманщині була закріплена правова система, що засновувалася на нормах Литовського Статуту 1588 р., магдебурзького права, нормативних актах гетьманської влади, церковного та звичаєвого права [92, с. 85; 333, с. 114]. У звичаєвому праві запорожців не існувало різниці між кримінальним і цивільним правопорушеннями. Під поняттям кримінальне правопорушення козаками розумілася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну та честі всього запорізького війська [330]. Суд у Запорізькій Січі був доволі простий: всі справи повинні були вирішуватися за принципом справедливості [387, с. 161].

Четвертий етап – період перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій (з сер. XVIII ст. до поч. XX ст.)

На відміну від східних територій сучасної України, законодавство яких

формувалося під впливом Російської імперії, на західних її територіях починає діяти законодавство Австрійської (з 1772 р.) та Австро-Угорської (з 1867 р.) імперій. Потужний вплив Заходу відображався на всіх сферах суспільного життя – навчанні, манерах, вихованні, моді. Тілесні покарання, застосовувані в сім'ї, вважалися тепер ознакою поганого тону і замінювалися іншими формами впливу [531, с. 28].

Гуманізація виховання знайшла своє закріплення в деяких нормативно-правових актах середини XIX ст., зокрема, з прийняттям у 1845 р. «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Особливістю цього документа стало виділення в особливий розділ злочинів, учинених членами сім'ї – «Про злочини проти прав сімейних». У попередніх нормативних актах передбачалися лише одна або кілька статей, що регулюють зазначену сферу правовідносин. Означений розділ містив кілька глав, що найбільш кардинально змінили ситуацію, були норми, зафіксовані у главі 2 Уложення «Про зловживання батьківської влади і злочинах дітей проти батьків» [604].

У ній вперше передбачалися злочини у вигляді насильницьких діянь батьків і осіб, які їх замінюють, проти неповнолітніх дітей. За цей злочин передбачалося покарання у вигляді тюремного ув'язнення. Як бачимо, вперше майже за тисячу років було передбачено кримінальне покарання за фізичне насильство, що застосовується батьками до своїх дітей, а це означало офіційну заборону на застосування насильства батьками та особами, які їх замінюють, до дітей. Новацією цього Уложення так само стало введення відповідальності за такі види насильницьких злочинів у сім'ї, як залучення осіб, які не досягли 17 років, до жебрацтва чи іншого аморального заняття. Крім зазначених видів насильства, передбачалося покарання за примус дітей, які не досягли встановленого законом віку, до роботи на заводах, фабриках і в гірничій справі [573, с. 351]. Насильством визнавався і примус до вступу в шлюб осіб, які не досягли 21 року. Крім тюремного ув'язнення за скоєні злочини, передбачалося «позбавлення винного влади над неповнолітнім». Третя глава розділу «Про злочини проти союзу родинного» встановлювала покарання за інцест, при цьому

передбачається як добровільний, так і насильницький, останній був обтяжувальною обставиною [604].

На думку О. В. Харитонової, «таке право суду слід розглядати як додаткове покарання, яке застосовується на розсуд суду» [618, с. 30]. Однак, у разі непокори, діти на вимогу батьків могли бути ув'язнені на невеликий термін. До злочинів, що вчиняються дітьми щодо своїх батьків, належали: нанесення батькові тілесних ушкоджень або злісна непокора батьківській владі.

Отже, саме цим Уложенням вперше було визначено вищу міру відповідальності за вчинення насильства щодо членів сім'ї, особливо вчинених проти дітей.

Щодо правового регулювання порядку здійснення кримінального судочинства на території України, яка перебувала під владою Російської імперії, то слід зазначити, що впродовж XVIII–XIX ст. ст. вплив російського законодавства на кримінально-правові та процесуальні норми значно посилювався.

Юридичні акти місцевої автономної влади поступилися місцем загальнодержавному законодавству Російської імперії, а вже в 1840–1842 рр. на цій частині територій України було введено в дію Звід законів Російської імперії [490, с. 22]. У ньому містилися декілька глав, якими передбачалась відповідальність за насильство в сімейній сфері. Зокрема, у Розділі десятому «Про злочини проти життя, здоров'я, волі та честі» мала місце вказівка на спеціальних потерпілих – членів сім'ї: умисне вбивство батька або матері (ст. 1449) вважалося найбільш тяжким злочином; другим за тяжкістю було умисне вбивство дружини або чоловіка, сина або дочки, рідних діда чи баби, онука чи онуки і загалом одного з родичів по висхідній чи низхідній прямій лінії у будь-якому ступені; або рідного брата чи рідної сестри, рідного дядька чи рідної тітки; або вихователя чи утримувача свого (ст. 1451). Однак законодавство того часу мало дещо інше ставлення до позашлюбних дітей: в тій самій статті вбивство матір'ю свого новонародженого позашлюбного сина або дочки вважається злочином із пом'якшувальними обставинами. Загалом наявність родинних чи шлюбних зв'язків між злочинцем і потерпілим

була обставиною, що обтяжувала покарання [603]. Водночас Закон зобов'язував дітей до шанобливого ставлення до батьків: оскільки діти зобов'язані були зносити батьківські повчання без нарікань, позови дітей про особисті кривди й образи з боку батьків судами до розгляду не приймалися (ст. 168 ч. 1 т. X Зведення законів Російської імперії), натомість батьки могли застосовувати до дітей домашні виправні заходи (ст. 165 ч. 1 т. X). У разі їх неефективності, за уперту непокору батьківській владі дитина могла бути ув'язнена в тюрму на строк від 2 до 4 місяців (Уложення про покарання кримінальні та виправні, ст. 1592). Причому рішення повністю залежало від волі батьків [179, с. 73–74].

Утім, прийнятною є позиція М. Ю. Самченко, згідно з якою попри зміни, які відбувалися в законодавстві у XVIII–XIX ст. ст., і закріплення в кримінальному законодавстві низки норм, що передбачали відповідальність за застосування насильства щодо членів сім'ї, важливо акцентувати на їхній поодинокості і розрізненості [506, с. 30–31].

П'ятий етап – період радянської України (з поч. XX ст. по 1991 рр.). Новий історичний період позначився на українській сім'ї у XX ст., з докорінними політичними та соціально-економічними перетвореннями, ідеологічними переорієнтаціями, десятиліттями тоталітаризму, репресій, воєнних літ, насильницьких депортацій та безпрецедентним втручанням держави в особисте (приватне) життя.

Революція 1905 р., Перша світова війна, численні повстання і бунти призводили до значних людських втрат, і, як наслідок, зростання числа дітей, які залишилися без будь-якого піклування батьків. Фактично з перших післяреволюційних років почалася криза патріархальної сім'ї. Спроби утворити комуни, табори для дітей-сиріт не мали позитивного результату. Громадянська війна тільки збільшила кількість безпритульних і посилила їх і без того катастрофічне становище [531, с. 30].

В. В. Землянська зазначає, що з 1917 по 1922 рр. чинним залишалося законодавство Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом, щодо необхідності протидії різкому збільшенню злочинності. Гетьманські

органи влади фактично визнали увесь масив законодавства попереднього періоду та вносили лише зміни, пов'язані з урегулюванням діяльності військово-судових установ та їхньої компетенції [200, с. 14]. У період з 1918 по 1922 рр. кримінальне судочинство здійснювалося на основі Постанови «Про введення народного суду на Україні», затвердженої Центральним виконавчим комітетом рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України 1918 р., Декретом Ради народних комісарів УРСР 1919 р. «Про суд», яким було затверджене й «Тимчасове положення про народний суд і революційні трибунали Української РСР» [510, с. 39]. тощо.

В УРСР в різні часи діяли КК 1922 р., КК 1927 р. та КК 1960 р. З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути їхні положення детальніше в контексті кримінально-правової охорони сімейно-побутової сфери.

Кардинальні зміни щодо політики держави щодо шлюбу та сім'ї відбулися після Жовтневої революції 1917 р., що, відповідно, відобразилося у Кримінальному кодексі УРСР 1922 р. [601]. Хоча, що стосується врегулювання насильницьких відносин у сім'ї, то Кримінальний кодекс не містив ані розділу, ані глави про злочини проти сім'ї і, тим паче, спеціальної норми [602]. Водночас адміністрування державою шлюбно-сімейних відносин забезпечувалося низкою кримінально-правових заборон, зокрема, тих, які передбачали відповідальність за приховування обставин, що перешкоджали вступу до шлюбу, надання неправдивих відомостей органам, що здійснюють його реєстрацію, ненадання відомостей про народження та смерть, а за викрадення, підміну чужої дитини, залишення в небезпеці особи, що перебуває у небезпечному для життя становищі, якщо той, хто залишив, зобов'язаний піклуватися про таку особу, доведення до самогубства, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх тощо [601].

Надалі Кримінальний кодекс УРСР від 1927 р. так само, як і попередній, не передбачав кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї, за винятком невеликої кількості статей, які певною мірою захищали учасників сімейних відносин [524, с. 51]. Водночас змін зазнала норма, що передбачала

відповідальність за ухилення від сплати аліментів, обов'язковою ознакою якого стала злісність ухилення, а також було криміналізовано діяння щодо примушування до зайняття жебрацтвом [446; 267].

Однак радянська влада пріоритетним завданням ставила вироблення конкретних заходів у боротьбі з контрреволюцією і бандитизмом. Саме тому майже до початку 30-х рр. XX ст. запобігання правопорушенням у сімейно-побутовій сфері зовсім не було важливим для тодішніх правоохоронців [194, с. 39–40].

Сімейні кривдники підпадали під загальний (адміністративний) нагляд радянської міліції, яка з-поміж іншого, проводила профілактичну роботу з особами, які злісно ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть паразитичний, антигромадський спосіб життя. Для цього співробітники наділялися повноваженнями щодо застосування заходів адміністративно-правового примусу та могли передавати матеріали на осіб, які допустили порушення в побуті і сім'ї, до громадських судів; залучати для підтримки громадського порядку керуючих будинками та комендантів; входити в будь-який час у житлові приміщення громадян для припинення правопорушень, що посягають на громадський порядок, або безпеку громадян; застосовувати гамівну сорочку, зв'язування і інші запобіжні заходи для припинення буйства і безчинства осіб, зокрема сімейних дебоширів [547, с. 34]. Крім цього, з метою посилення профілактичної роботи з особами, які допускають правопорушення у сімейно-побутовій сфері, співробітникам міліції надавалося право піддавати виклику громадян, для відповідної реєстрації та офіційного застереження про неприпустимість антигромадської поведінки. Офіційне застереження про неприпустимість антигромадської поведінки мали право виносити як начальники органів внутрішніх справ або їх заступники, так і дільничні інспектори [587, с. 144; 24, с. 6].

Після закінчення Другої світової війни (1945 р.) радянська влада максимально зосередила свої сили на спонуканні суспільства згуртуватися навколо єдиної глобальної утопічної ідеї побудови комунізму. У ході

формування нової ідеології своє місце зайняла й сім'я і необхідна охорона її інтересів. Характеризуючи стан свідомості в цей період, Н. В. Лесько приходить до висновку, що небували за своїми масштабами демографічні втрати «потрясли свідомість народу, відклалися на генетичному рівні в пам'яті людей, мали великий вплив на менталітет воєнних і післявоєнних поколінь. Ці страшні і непоправні втрати докорінно змінили демографічну ситуацію у країні, відносини в родині та суспільстві» [314, с. 87].

Зважаючи на інформаційну обмеженість висвітлення питання насильства в сім'ї у радянські часи у працях відомих правників й істориків та певну долю романтизму і некритичності у їх ставленні до української давнини, за об'єкти дослідження А. Б. Благою було обрано фольклорні джерела та газетні матеріали. Її результат дослідження засвідчив, що 20–30 % з них мали у фабулі прояви різноманітного насильства в сім'ї [33, с. 33].

Наступним нормативно-правовим актом, що забезпечував кримінально-правову охорону сімейних відносин як за радянських часів, так і в період незалежності України, був КК УРСР 1960 р. [266]. У ньому також не містилось спеціального розділу чи глави, які б об'єднували кримінальні правопорушення проти сім'ї [361, с. 252].

Водночас у 60-ті рр. приймається низка нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження правопорушень у сфері сімейно-побутових відносин. Зокрема, Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. «Про посилення відповідальності за хуліганство» [465] встановив заходи адміністративного впливу. Під хуліганські дії в побуті підпадали скандали, порушення тиші та дебоші в сім'ї.

Ретроспективний аналіз радянського періоду доводить, що на цьому історичному етапі домашньому насильству не приділялася належна увага з боку держави. І це не дивно, адже домашнє насильство не могло бути визнано проблемою в країні, де в кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси. Утім, у 70-х рр. ХХ ст. проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході [539, с. 272–273].

Уперше проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки спільним активним діям міжнародного руху щодо захисту прав жінок, оскільки саме вони складали вразливу та незахищену групу, що систематично страждала від насильницьких дій з боку чоловіків, братів, батьків тощо. Тобто спочатку запобігання домашньому насильству увійшло в поле зору світової спільноти, як складова насильства щодо жінок загалом [585, с. 14].

Наприкінці ХХ ст. Україна на державному рівні звернула увагу на проблему домашнього насильства та визнала необхідність розроблення шляхів його вирішення. Починаючи з 1990 р., законодавці використовували всілякий інструментарій для розвитку інституту запобігання і протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері. У зв'язку з цим, у законодавчих актах різних періодів простежується вплив принципово відмінних концептуальних підходів та моделей, серед яких визначальними є радянська модель (домінування пільг та соціальних виплат, які часто підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення) і європейська модель (домінування неухильної відповідальності за запобігання і протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері) [486, с. 121].

Отже, друга половина ХХ ст. ознаменувалася підвищеною увагою до розвитку й дотримання прав людини, внаслідок цього науки правового циклу стали детальніше вивчати проблеми, пов'язані з порушенням прав людини, й пропонувати шляхи їх вирішення [539, с. 273–274].

Шостий етап – період незалежної (сучасної) України (з 24 серпня 1991 р. по теперішній час). Як уже було зазначено, за радянських часів домашнього насильства офіційно «не існувало». Зазвичай, вивчення цього феномену зводилося тільки до розгляду фізичного насилля відповідно до норм тодішнього КК.

На думку А. Ф. Крижанівського, причиною цього є «ідеологічні питання» щодо «радянської сім'ї», як передової і кращої в світі, що унеможливлювало навіть найменші припущення, що в ній можливо якесь насильство [256, с. 101–102].

Натомість Ф. К. Думко акцентував на тому, що однією з причин, яка не давала змоги досліджувати феномен сімейного насильства, є поняття «приватне життя особистості» [477, с. 35]. Зміна принципів організації суспільного життя в сучасній Україні, її рух від централізовано керованої економіки і відповідної моделі соціуму до ринкової демократичної моделі суспільства означає трансформацію всієї системи суспільних інститутів. Докорінні зміни ключового економічного інституту макrorівня – власності – призвели до принципових змін таких економічних функцій сім'ї, як накопичення власності, успадкування. В умовах ринкового середовища ці функції сім'ї (нагромадження й успадкування власності), які в умовах старої соціально-економічної системи були фактично відсутні чи суттєво урізані, регулюючи відносини лише в частині особистої власності громадян, вкрай обмеженої за розміром, знову стають важливими для суспільства [33, с. 30].

Згідно з Л. В. Чуйко специфіка перебігу трансформаційного періоду в Україні посилює роль сім'ї: зростає значення сімейного виробництва, домашнього підсобного господарства для життєзабезпечення населення, насамперед для виживання найбідніших його верств; посилюється захисна функція родинних стосунків [630, с. 146].

24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР проголосила незалежність України та створення самостійної держави – України. Відтоді постало питання подальшого розвитку законодавства. 12 вересня 1991 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про правонаступництво України» [466]. У ст. 3 цього законодавчого акта було передбачено, що закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності [466]. У такий спосіб кримінально-правову охорону сім'ї продовжували забезпечувати положення КК України 1960 р. з подальшими змінами й доповненнями.

На початку незалежності України на формуванні нормативно-правової бази сімейно-побутової сфери позначилася глибока економічна криза, яка

суттєво вплинула на рівень життя українських сімей. Відповідно, приймалися рішення про необхідність в умовах кризового стану економіки та спаду виробництва розроблення соціального нормативу – межі малозабезпеченості, однак Закон України «Про межу малозабезпеченості» [454], який заклав правову основу здійснення адресної матеріальної підтримки найменш соціально захищених верств населення в умовах кризового стану економіки, вийшов лише у 1994 р. Водночас було розроблено Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [427]. Він установив гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми, шляхом надання державної допомоги, з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку, стану здоров'я дітей тощо. Зазначений нормативно-правовий акт визначив право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, при народженні дитини, з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, за хворою дитиною і за дитиною-інвалідом та в інших випадках [427]. Принципово новим стало отримувати допомогу при догляді за дитиною до досягнення нею трирічного віку не тільки працюючій матері, але й тим із працюючих членів родини, хто фактично здійснював догляд. Поступово офіційного оформлення набирала адресна допомога сім'ям. Вона визначалася постановами Кабінету Міністрів: «Про надання одноразової державної допомоги сім'ям, що виховують дітей, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та дітей, у яких видалено щитовидну залозу» (1996 р.) [455]; «Про гарячі обіди дітям-сиротам та дітям із малозабезпечених сімей» (1996 р.) [644]. У 1995 р. було затверджено Національну програму планування сім'ї [458]; Концепцію «Сім'я і родинне виховання» [242], Національну програму «Діти України» (1996 р.) [457].

Прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України закріпило основні принципи і аспекти взаємин сім'ї і держави та фактично заклало основи для формування державної політики, спрямованої на підтримку сімейно-побутової сфери. Держава відмовлялася від втручання у сімейні відносини і залишала за собою функцію правового захисту сім'ї, дитинства, материнства, соціальний захист окремих категорій сімей та членів їх родини [240].

Наприкінці 1990-х рр. активно почала прийматись низка важливих законодавчих та нормативно-правових актів, зокрема: Концепція державної сімейної політики, Програма родинно-національного виховання «Сім'я і діти» тощо. Усі ці документи зазначають, що правове регулювання сімейно-побутової сфери є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [653].

Важливими законодавчими актами у питаннях регулювання сімейно-побутової сфери стали Закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [428]; «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» [463]; «Про оздоровлення і відпочинок дітей» [460]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту багатодітних сімей» [421]; «Про попередження насильства в сім'ї» [464]. Розроблюючи своєчасні механізми запобігання та протидії домашньому насильству, Україна зробила чимало кроків і для ратифікації низки міжнародних конвенцій, зокрема:

– Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., згідно з якою «кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією» [235];

– Загальна декларація прав людини від 20 грудня 1948 року, в якій акцентовано, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [182];

– Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок і Факультативний Протокол до неї від 6 жовтня 1999 року, яка наголошує: «Вживати відповідних законодавчих та інших заходів, включаючи санкції там, де це необхідно, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок» [233];

– Міжнародна конвенція про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року, у якій в статті 3 зазначено: «Держави, які беруть участь у

цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті» [353];

– Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р., у якому зазначено, що: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті» [352];

– Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. «Згідно з цілями цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше» [234] та ін.

Отже, зрозумілим є те, що ратифікація та імплементація нашою державою перелічених вище документів сприяла та допомагала в утворенні національної законодавчої бази, яка має за мету ефективну та дієву протидію і запобігання домашньому насильству загалом. Водночас Україна, ратифікувавши ці нормативно-правові та міжнародні документи, показала свою готовність з дотримання та застосування саме міжнародних норм права.

Уперше вчинення домашнього насильства було визнано адміністративним правопорушенням згідно з Законом України «Про внесення змін до КУпАП щодо встановлення відповідальності за вчинення домашнього насильства або невиконання захисного припису» від 15 травня 2003 р., внаслідок чого КУпАП був доповнений ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства або невиконання захисного припису» [423]. У подальшому ст. 173-2 КУпАП зазнавала неодноразових законодавчих змін та доповнень як у змісті диспозиції, так і у санкції [337, с. 133].

Переломним періодом в історіографічному періоді криміналізації домашнього насильства стало прийняття у 2001 р. чинного дотепер КК України [265], який у першій редакції містив наступні склади кримінально караних діянь проти сім'ї: неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя

та здоров'я дітей (ст. 137), підміна дитини (ст. 148), експлуатація дітей (ст. 150), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164), злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166), зловживання опікунськими правами (ст. 167), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304), схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324) тощо [265].

Надалі під впливом соціальних процесів та зміни суспільних відносин, КК України неодноразово доповнювався новими нормами, зокрема, з'явилася відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) [425], а також законодавець визначив, що вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя або особи, з якою винний перебуває у сімейних або близьких відносинах, є обставиною, що обтяжує покарання [424; 512, с. 172].

Відмітимо, що 2 червня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила постанову, якою затвердила план законодавчого забезпечення реформ в Україні [236]. Цей «пакет» передбачив, з одного боку, – зміни до кримінального блоку КК та КПК України, що спрямовані на криміналізацію домашнього насильства та різних форм насильства щодо жінок; з іншого боку – прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430] (яким скасовано Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [464]), зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. (якими, зокрема, запроваджується до законодавства України поняття «гендер», «гендерно зумовлене насильство (насильство за гендерною ознакою)», а також передбачається система заходів, спрямованих на запобігання такому насильству, та захист постраждалих осіб); зміни до ЦК України (що містять окрему главу, яка регулює винесення судом обмежувального припису кривднику); нову редакцію ст. 173-2 КУпАП тощо.

Окрім цього, варто зосередити увагу на Законі України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» (2023 р.) [426]. Згідно з ним за деякі кримінальні правопорушення каратимуть пробаційним наглядом. При цьому він буде одним із основних видів покарання, на рівні з обмеженням чи позбавленням волі, але водночас час буде і їхньою альтернативою.

Кримінально-правові норми, спрямовані на захист сім'ї, у КК України як у початковій редакції, так і нинішній, не виділені в окремий розділ Особливої частини, що натомість значно ускладнює належну охорону цієї сфери правовідносин. Щодо кримінально-правового регулювання домашнього насильства, слід зазначити, що ст. 126-1 КК України кваліфікує таке діяння як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [265]. У контексті цього прийнятною є позиція В. В. Голіни, згідно з якою криміналізація домашнього насильства є підтвердженням руху кримінального права у напрямі досягнення завдання правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері [101, с. 40–43].

Запровадження кримінальної відповідальності у 2017 р. за вчинення домашнього насильства та аналіз історіографічного періоду дає підстави визначити певні чинники соціальної обумовленості. Зокрема, це стосується: порівняльно-правового, кримінологічного та нормативно-правового факторів [532, с. 616].

Щодо порівняльно-правового чинника, зазначимо лише про те, що у 2011 р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (відома як Стамбульська конвенція). Ця конвенція є втіленням багаторічних зусиль Ради Європи, Парламентської

асамблеї Ради Європи та громадянського суспільства загалом. Ключовою метою конвенції визнається підтримка та захист жінок, які постраждали від будь-якого з видів насильства, та викорінення останніх із суспільного життя кожної з держав, що ратифікує цей документ [236]. У такий спосіб можемо констатувати, що порівняльно-правовий чинник зумовлений векторністю України відповідати сучасним міжнародним правовим документам, зокрема тим, що стосуються запобігання та протидії домашньому насильству.

Кримінологічний чинник запровадження кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства полягає у суспільній небезпечності цього діяння та постійному зростанні як зафіксованих, так і прихованих випадків домашнього насильства. Безпосередньо суспільна небезпечність домашнього насильства полягає у заподіянні фізичної та моральної шкоди жертвам, яка досить часто має приховані наслідки, що зазвичай проявляються у майбутньому. Україна, нарівні з Сирією, Південним Суданом, Єменом, Іраком, Афганістаном, Сомалі та іншими, у 2016 р. потрапила в десятку найбільш небезпечних країн світу (8-е місце) і зайняла 156 місце в загальному рейтингу мирних країн та держав із найбільшими проявами насильства. За статистикою, щорічно близько 1 500 жінок помирають від рук власних чоловіків, і ця тенденція постійно збільшується. Діти скривджених матерів у 6 разів більше схильні до суїциду, а 50 % – до зловживань наркотиками. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили дітей з вадами здоров'я. Домашнє насильство в Україні – причина 100 тис. днів госпіталізації, 30 тис. звернень до відділів травматології, 40 тис. викликів лікарів [3, с. 23].

Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення ООН, свідчать про те, що щороку 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією у сім'ї, і більшість з них мовчать. Не буде зайвим згадати про матеріальні витрати в результаті домашнього насильства. Зокрема, за даними ООН, через наслідки насильства жінки втрачають 190 млн дол. на рік. У розрахунку на одну жінку – це понад 1,2 тис. дол. на рік або близько 200 дол. на місяць. Ці витрати охоплюють збитки від втрати або пошкодження

майна внаслідок фізичного або сексуального насильства, втрати заробітку, витрати на оренду житла і переїзд, медичні послуги, юридичні і психологічні консультації тощо [3, с. 25].

І щодо нормативно-правового чинника, то він є своєрідним поєднанням порівняльно-правового та кримінологічного, адже виявляється у необхідності існування кримінально-правових норм щодо кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Зокрема, це стосується того, що відповідно до чинного КК України кримінальні правопорушення, що є прямо пов'язані з домашнім насильством, можуть мати форму: фізичного насильства (наприклад, ст. ст. 125, 135, 166 КК України); сексуального насильства (ст. ст. 152, 153, 154 КК України); економічного насильства (ст. ст. 150, 167 КК України); психічного насильства (ст. ст. 129, 168 КК України).

Варто додати, що 18 лютого 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» (Ланцаротської конвенції) [422]. Зазначений Закон, зокрема, імплементує положення матеріального права, що містяться у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у КК України та «встановлює кримінальну відповідальність за:

- вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (нова редакція ст. 155 КК України);
- домагання дитини для сексуальних цілей (доповнено новою ст. 156-1 КК України);
- одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (доповнено новою ст. 301-1 КК України);
- проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (доповнено новою ст. 301-2 КК України)» [422].

Прийнятною є думка О. А. Луценко, що встановлення кримінальної

відповідальності й покарання за фізичне і психічне насильство щодо неповнолітніх у сім'ї, – безсумнівно, позитивний крок у розвитку кримінального законодавства України, що відповідає вимогам міжнародно-правових актів, а також сучасним потребам охорони нормального психофізичного розвитку дітей у сім'ї [364, с. 156].

Крім цього, варто акцентувати увагу на тому, що 20 червня 2022 р. відбувся важливий історичний момент – Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, відома також під назвою «Стамбульська конвенція» (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention) [236].

Окрім кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень, також можуть наставати передбачені сімейним законодавством України правові наслідки. Наприклад, відповідно до рішення суду шлюб визнається недійсним, якщо він був зареєстрований за відсутності вільної згоди жінки чи чоловіка. Згода особи не може вважатися вільною, зокрема, у разі, коли під час реєстрації шлюбу вона мала тяжкий психічний розлад, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, внаслідок чого не усвідомлювала повною мірою значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, чи коли шлюб було зареєстровано внаслідок фізичного або психічного насильства [514]. Водночас загальні засади цивільної відповідальності, яка виникає у зв'язку із завданням майнової або моральної шкоди, урегульовано главою 82 Цивільного кодексу України (ст. ст. 1166–1194). Згідно з ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала [625].

З огляду на викладене, слушною при визначенні напрямку розвитку кримінального законодавства України є позиція В. О. Тулякова, який пропонує

при розробці КК нового типу встановлювати відповідальність винятково за «природні» злочини, які суперечать концепції соціального натуралізму, тобто в основу побудови Особливої частини КК повинен бути, насамперед, покладений захист конституційних принципів та загальних принципів права, визнаних цивілізованими державами [597, с. 218]. Такий підхід передбачає виділення у системі Особливої частини КК України розділу, присвяченого забороні кримінальних правопорушень проти сім'ї.

У такий спосіб криміналізація діянь, що мають ознаки домашнього насильства, є тим правовим інструментом, який покликаний захищати осіб від протиправних дій кривдників та спрямований на втілення правопорядку в суспільстві та застосування заходів негативного примусового характеру до обвинувачених [572, с. 353].

3.2. Характеристика кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. внесено відповідні зміни до кримінального закону, які набрали чинності 11 січня 2019 р. [430]. Як результат, з'явилися нові законодавчі положення, зокрема:

– криміналізоване домашнє насильство шляхом доповнення статтею 126-1 КК України;

– встановлено кваліфікуючу ознаку певних складів кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України) – «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

– введено нову обставину, що обтяжує покарання, – «вчинення

кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України);

– передбачено у ст. 76 КК України «Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням» можливість застосування до таких осіб, що засуджені за злочини, що пов’язані з домашнім насильством, обмежень і заборон, передбачених ст. 91-1 КК України;

– передбачено обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство ст. 91-1 КК України;

– внесено ст. 390-1 КК України, якою передбачено наслідки невиконання обмежувальних заходів.

У КК України, окрім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, передбачені й інші посягання, які полягають в умисному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [213, с. 55]. У науці кримінального права їх класифікують за видами насильства. Наприклад, А. А. Вознюк розрізняє такі види:

1) кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством фізичного характеру (наприклад, передбачені ст. ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України);

2) кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством психічного характеру (зокрема, передбачені ст. ст. 129, 134, 142, 143, 154, 301, 303 КК України);

3) кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством економічного характеру (як-от передбачені ст. ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України);

4) кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством сексуального характеру (ст. ст. 152, 153, 154 КК України) [81].

Отже, під кримінальним правопорушенням, пов’язаним з домашнім

насильством, розуміють будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК України, що полягає у застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [80].

Одним із традиційно основних кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень, є покарання, поняття та різні види якого передбачені у ст. ст. 50, 51, 53–64 КК України. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду, що набрав законної сили, до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [265].

Домашнє насильство у межах кримінально-правового делікту на основі оцінки ризиків вважатимуть лише третій інцидент, що відбудеться після двох попередніх, які зазвичай розглядаються у межах адміністративного провадження.

Згідно з наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» (2018 р.) заяви та повідомлення про правопорушення або події, пов'язані з домашнім насильством, надходять до підрозділу «102», після чого оператором вносяться до системи ІППІ [435].

Надалі оператор служби «102» внесе до системи ІППІ інформацію в електронному вигляді автоматично передає для реагування працівникам поліції, уповноваженим здійснювати організацію реагування на порушення або події. У свою чергу диспетчер (оперативний черговий), на території обслуговування якого функціонує мобільна група, створює завдання щодо відпрацювання повідомлення, яке надсилає на планшетний пристрій мобільній групі, та контролює її переміщення в автоматизованій підсистемі централізованого

управління нарядами поліції і результат виконання [384, с. 19].

Якщо мобільна група обслуговує виклик, пов'язаний з домашнім насильством, а в цей час диспетчер (оперативний черговий) отримує повідомлення про вчинення домашнього насильства, на місце події він направляє наряд патрульної поліції, який уживає заходів згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та МВС України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Ведення єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події з використанням системи ІПНП, регулюється Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженим Наказом МВС України від 08.02.2019 р. № 100 [384, с. 20; 441].

Перед виїздом на місце події поліцейському (черговому) необхідно:

1) уточнити в заявника дані про:

- форму (форми) насильства, кількість учасників конфлікту, їх фізичний і психологічний стан;
- необхідність надання медичної допомоги учасникам конфлікту (виклик медичних працівників);
- присутність дітей під час конфлікту;
- наявність на місці конфлікту зброї (боєприпасів) і можливості її застосування, а також інших загроз життю та здоров'ю громадян;
- участь учасників конфлікту (кривдника) у воєнних діях;

2) перевірити бази даних щодо перебування осіб, які мешкають за вказаною адресою, на профілактичних обліках (психічно хворий, наркоман, раніше судимий, особа, яка вже притягувалася до відповідальності за вчинення домашнього насильства) та з'ясувати наявність у них зареєстрованої вогнепальної зброї;

3) визначити та розподілити основні завдання кожного працівника поліції на місці події;

4) попередньо відпрацювати спільні дії в разі застосування фізичної сили,

спеціальних засобів і зброї.

Поліцейські після прибуття на місце події, вживають передбачених законодавством заходів щодо припинення домашнього насильства, дотримуючись при цьому заходів особистої безпеки. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням учинюваного акту домашнього насильства, в разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи [430].

У разі визначення домашнього насильства, має бути враховано гендерний підхід, адже найчастіше випадки домашнього насильства трапляються в контексті інтимних партнерських стосунків: переважна більшість злочинців – чоловіки, а переважна більшість жертв – жінки та їхні діти. Визнання гендерних моделей насильства не відкидає жертв-чоловіків, які зазнали домашнього насильства, однак найбільш поширеною моделлю домашнього насильства в Україні, та й загалом у світі, є насильство чоловіків над жінками, що обумовлює необхідність врахування гендерної природи домашнього насильства. Гендерно нейтральний підхід до проблематики домашнього насильства може призвести до прогалини у захисті жінок, які зазнають домашнього насильства, та надання їм недостатньої підтримки, що, натомість, сприятиме повторній віктимізації жінок [337; 488].

Для забезпечення особистої безпеки, поліцейські зобов'язані:

- контролювати поведінку учасників конфлікту на місці події, зосереджуючись на можливих загрозах;
- перебувати в межах візуального (вербального) контакту один з одним;
- мати систему власних умовних знаків (жестів, слів тощо), за допомогою яких можна передавати необхідну інформацію, приховану від навколишніх.

На місці події поліцейському слід звертати увагу на:

- сліди насильства (наприклад, кров, синці, рани, опіки, вирване волосся);
- стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість,

роздратування, плач, апатія);

– стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо);

– види знарядь чи засобів, якими могли бути спричинені ушкодження.

Під час візуального огляду помешкання, насамперед слід звертати увагу на наявність:

а) місць можливого укриття кривдника, або інших осіб, що можуть здійснити раптовий напад на працівника поліції;

б) місць переховування доказів учинення домашнього насильства, зброї та інших предметів, якими може бути завдано шкоди життю або здоров'ю поліцейського, правопорушника чи навколишнім;

в) додаткових виходів з приміщення, відкритих вікон на нижніх поверхах, через які правопорушник може втекти або позбавитися речових доказів;

г) ознак перебування собак, яких правопорушник може використати для нападу на поліцейського;

д) місць (приміщень), які можуть бути використані для ізоляції учасників сімейного конфлікту або укриття працівників поліції від нападу правопорушника, зокрема з використанням зброї.

З метою визначення предметів побуту, за допомогою яких можливе нанесення тілесних ушкоджень поліцейському або навколишнім, слід звернути увагу на наявність:

1) у квартирі – зареєстрованої зброї або спортивних знарядь (наприклад, арбалетів, іншої метальної зброї) та запропонувати кривднику їх добровільно видати;

2) у полі зору кривдника – предметів побуту, які об'єктивно можуть використовуватися для нанесення тілесних ушкоджень (ножі, виделки, сокири, молотки, коси, вила, лопати тощо);

3) предметів побуту, які можуть бути застосовані для опору поліцейському (стілці, скляні пляшки тощо);

4) приховану зброю та предмети в одязі кривдника та в інтер'єрі

приміщення [475, с. 24].

Для обмеження доступу до таких предметів, доцільно:

- збільшити відстань між кривдником і цими предметами або ізолювати його в іншому приміщенні;
- перевести правопорушника у таке місце, щоб він знаходився до них спиною;
- прибрати такі предмети особисто або за допомогою постраждалої особи.

На початку розбору ситуації поліцейські мають встановити осіб, які є учасниками конфлікту, та за можливості, розвести сторони та дітей у різні приміщення. При підтвердженні факту домашнього насильства, поліцейські працюють окремо з постраждалою особою та кривдником.

З метою недопущення конфліктної ситуації на місці вчинення домашнього насильства, поліцейський:

- ураховує стан кожного учасника конфлікту;
- обирає сприятливу ситуацію і дає змогу сторонам конфлікту спокійно висловити причини виникнення конфлікту, не перебиваючи їх;
- проводить бесіду без упередженого ставлення, критично ставиться до отриманої інформації, уникаючи провокування таких психологічних станів як ревності, помста, заздрість, приниження, користь тощо;
- не використовує провокаційні прийоми (наприклад, розголошення чи повідомлення окремій особі про інтимні стосунки сторін конфлікту);
- виступає як сторонній, не підтримуючи жодного учасника конфлікту, але наголошуючи на своєму офіційному статусі особи, яка зобов'язана з'ясувати ситуацію і має відповідні повноваження припинити домашнє насильство.

Відмітимо, що кримінально-правовим заходам реагування на прояви домашнього насильства у формі призначення покарання у багатьох випадках передують застосування спеціальних заходів протидії цьому явищу, що є індивідуальною профілактикою насильницької поведінки і запобігання вчиненню насильства в особливо тяжких формах.

Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству є позитивним

упровадженням досвіду європейських країн для роботи з кривдниками [475, с. 24], серед яких:

- 1) терміновий заборонний припис щодо кривдника;
 - 2) обмежувальний припис щодо кривдника;
 - 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
 - 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників [430].
- Доречно розкрити зміст таких заходів детальніше.

Терміновий заборонний припис щодо кривдника – спеціальний захід протидії домашньому насильству, що виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України в разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи, з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення (Додаток Є), і може містити такі заходи:

- зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою (ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [430].

Оцінка ризиків – це оцінювання ймовірності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи. Оцінку ризиків проводить поліцейський уповноваженого підрозділу органу Національної поліції України за фактом учинення домашнього насильства. Результати оцінки ризиків враховує поліцейський уповноваженого підрозділу поліції під час винесення термінового заборонного припису щодо кривдника, вжиття інших заходів для припинення такого насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення та надання допомоги постраждалим особам у порядку, визначеному

законодавством [475, с. 28].

Порядок проведення оцінки ризиків учинення домашнього насильства визначено Наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» (2019 р.) [443].

Оцінка ризиків проводиться за факторами небезпеки/ризиків щодо вчинення домашнього насильства, шляхом спілкування/бесіди з постраждалою від такого насильства особою або її представником, з'ясування обставин конфлікту та виявлення чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи. Фактори небезпеки/ризиків щодо вчинення домашнього насильства визначаються за результатами оцінки дій кривдника, які свідчать про ймовірність настання летальних наслідків у разі вчинення домашнього насильства, та представлені у формі оцінки ризиків вчинення домашнього насильства у вигляді питань, на які відповідає поліцейський уповноваженого підрозділу поліції за результатами спілкування з постраждалою особою, та загальної оцінки ситуації вчинення домашнього насильства, з метою виявлення ймовірності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті такої особи. У разі виявлення будь-яких інших чинників/обставин за результатами оцінки ситуації, які можуть вплинути на рівень небезпеки (ризик) вчинення домашнього насильства, поліцейський уповноваженого підрозділу поліції в позиції «Зауваження поліцейського уповноваженого підрозділу поліції щодо будь-яких інших чинників/обставин, які підвищують/знижують рівень загрози життю та здоров'ю постраждалої особи» форми оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, робить запис про наявність таких чинників/обставин, їх можливі наслідки та дає інші зауваження щодо них. У зв'язку з тим, що кожна окрема ситуація може мати унікальні чинники/обставини, які впливають на рівень небезпеки та ризик летального випадку, пов'язаного з насильством, не передбачені формою оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, поліцейський уповноваженого підрозділу поліції на власний розсуд може

оцінити рівень небезпеки як високий, якщо він/вона вважає, що постраждала особа перебуває в потенційно небезпечній ситуації або в ситуації, яка може спричинити смерть особи або інші тяжкі наслідки. Після проведення оцінювання ризиків поліцейський уповноваженого підрозділу поліції долучає форму оцінки ризиків учинення домашнього насильства до матеріалів, зібраних за фактом такого насильства [475, с. 30–32].

У разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення, уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України *вноситься кривднику терміновий заборонний припис щодо кривдника терміном до 10 діб* (Додаток Є).

Припис вноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу поліції за результатами оцінки ризиків.

Припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Під час винесення припису щодо кривдника, який на день винесення припису не досяг вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою, до такої особи застосовується лише заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою [407].

Під час вирішення питання про винесення припису пріоритетом є безпека постраждалої особи. Ця вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Припис складається в одному примірнику, з утворенням двох копій через самокопіювальний папір. Оригінал припису вручається кривднику під підпис, перша копія – постраждалій особі або її представнику, друга копія залишається у працівника уповноваженого підрозділу поліції.

Якщо домашнє насильство вчинено кількома особами, працівник уповноваженого підрозділу поліції виносить припис стосовно кожного кривдника окремо.

Якщо від домашнього насильства постраждали декілька осіб, працівник уповноваженого підрозділу поліції виносить припис кривднику щодо кожної постраждалої особи.

Дія припису припиняється в разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту, або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час кримінального провадження.

Кривдник, стосовно якого винесено припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ поліції за місцем учинення домашнього насильства. Повідомлення кривдника до уповноваженого підрозділу поліції про місце свого тимчасового перебування фіксується в журналі реєстрації повідомлень про місце тимчасового перебування кривдника, якому винесено терміновий заборонний припис стосовно кривдника.

Працівники уповноваженого підрозділу поліції можуть у встановленому чинним законодавством України порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

У разі невиконання припису, кривдник несе відповідальність згідно зі ст. 173-2 КУпАП (вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування) (Додаток Є).

Практика свідчить, що суд не притягує кривдника до адміністративної відповідальності за невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування, виходячи

з наступних підстав: терміновий заборонний припис складено нерозбірливо; у протоколі не конкретизовано об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, не зазначено дати вчинення та суті адміністративного правопорушення, не вказано, у чому полягали конкретні дії, які було кваліфіковано як домашнє насильство; не вказано у протоколі місце вчинення правопорушення, місце проживання правопорушника, місце проживання потерпілої; у протоколі відсутні відомості на підтвердження роз'яснення прав та обов'язків, передбачених ст. 63 Конституції України, ст. 268 КУпАП; відсутність підтвердження того, що особа була ознайомлена під підпис з терміновим заборонним приписом; до протоколу про адміністративне правопорушення не було долучено копії термінового заборонного припису, в самому протоколі не вказано строк дії заборони [181, с. 12].

Обмежувальний припис щодо кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи (п. 7 ч. 1 ст. 1, ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [430] (Додаток Є).

Необхідно зазначити, що передумовою застосування цього заходу є цивільно-правовий проступок, тобто суспільно шкідливе протиправне діяння, яке передбачене ст. 1 Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству», а саме: дія (бездіяльність) фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства, вчиненого в сім'ї або за місцем проживання, або між родичами, або між подружжям (колишнім чи теперішнім), або між спільно проживаючими однією сім'єю особами, які при цьому не перебувають (не перебували) між собою у шлюбі чи родинних стосунках, незалежно від того, чи збігається місце проживання особи, яка вдалася до домашнього насильства, та особи, що постраждала від нього, а так само погрози вчинення таких діянь [379, с. 257–258].

Це не захід покарання особи (на відміну від норм, закріплених КУпАП та КК України), а тимчасовий захід попередження вчинення насильства та

забезпечення безпеки осіб до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття щодо нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях [366, с. 306]. Підставою його застосування є рішення суду, повідомлення про видачу або продовження обмежувального припису за заявою зацікавлених осіб; суб'єктом призначення є суд.

За невиконання обмежувальних заходів або обмежувальних приписів та не проходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК України) передбачено кримінальну відповідальність [265]. Рішення про видачу обмежувального припису приймається судом за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства, а якщо особа перебуває в закладі підтримки постраждалих осіб – за місцезнаходженням такого закладу [213, с. 32].

Взяття на профілактичний облік кривдників і проведення з ними профілактичної роботи – здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника, з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, дотриманням ним тимчасових обмежень його прав і виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку з учиненням домашнього насильства (ст. 27 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [430].

Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції регламентується Наказом МВС України від 25 лютого 2019 р. № 124.

Рішення про поставлення кривдника на профілактичний облік приймає керівник територіального (відокремленого) уповноваженого підрозділу поліції протягом доби за результатами розгляду матеріалів, які є підставою для поставлення кривдника на профілактичний облік, з внесенням відомостей до журналу реєстрації осіб, які перебувають на профілактичному обліку за вчинення домашнього насильства, який ведеться в електронному вигляді, а в разі

відсутності такої можливості – у друкованому вигляді.

Підставами для поставлення кривдника на профілактичний облік є:

- складений адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП;
- терміновий заборонний припис щодо кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції;
- отримання уповноваженим підрозділом поліції в установленому законом порядку інформації про видачу судом обмежувального припису кривднику (п. 6 ст. 26 Закону та ст. 350-8 Цивільного процесуального кодексу);
- рішення суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП (Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування);
- відкриття кримінального провадження щодо кривдника, у зв'язку з учиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;
- повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання кривдника, засудженого за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

Профілактичний облік дітей – це комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота. Профілактичний облік дітей із заведенням обліково-профілактичної справи триває строком один рік з моменту взяття на облік, якщо інше не передбачено вироком суду, який набрав законної сили [405].

Взяттю на профілактичний облік підлягає дитина:

- засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності, із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які

потребують особливих умов виховання;

- звільнена зі спеціальної виховної установи;
- яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173-2 КУпАП, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;
- яка впродовж року двічі та більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;
- яка впродовж року двічі і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;
- яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Підставами для взяття дитини на профілактичний облік є:

- вирок (постанова) суду, що набрав(ла) законної сили, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- довідка про звільнення зі спеціальної виховної установи для дітей;
- матеріали, які підтверджують факт учинення дитиною домашнього насильства (копія термінового заборонного чи обмежувального припису, постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП);
- рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції про дитину, яка впродовж року двічі і більше разів притягалася до адміністративної відповідальності, з долученням копій постанов суду про притягнення до адміністративної відповідальності;
- рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції щодо виявлення дитини, яка впродовж року двічі і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей, з долученням витягів з Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні

правопорушення та інші події щодо зареєстрованих фактів безвісного зникнення дитини;

– копія постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-4 КУпАП дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють [433].

Суддя у разі видачі обмежувального припису кривднику, у встановлений законом строк інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України *за місцем проживання (перебування) постраждалої особи* для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні в містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Строки ведення профілактичного обліку кривдників установлюються:

1) відповідно до строків застосування заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, передбачених обмежувальним приписом стосовно кривдника, а в разі продовження припису – на встановлений судом строк;

2) упродовж одного року з дня виявлення останнього факту вчинення домашнього насильства у разі, коли обмежувальний припис стосовно кривдника судом не виносився;

3) упродовж одного року з дня накладення судом адміністративного стягнення за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;

4) до набрання законної сили вирокom суду в кримінальному провадженні, відкритому стосовно кривдника у зв'язку з учиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;

5) до погашення або зняття судимості за кримінальне правопорушення, пов'язане з учиненням домашнього насильства [384, с. 31].

Профілактична робота уповноваженого підрозділу поліції спрямована на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, контроль за поведінкою кривдника за місцем проживання/перебування та проведення з

ним профілактичної роботи, з метою недопущення скоєння повторних фактів домашнього насильства; контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків, шляхом щотижневого спілкування з кривдником, а у разі необхідності, з постраждалою особою за місцем проживання/перебування, навчання та/або місцем роботи, іншими місцями, які часто відвідують ці особи.

Профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей – це діяльність підрозділів поліції, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень.

Підставами для зняття кривдника з профілактичного обліку є:

- відсутність повторних випадків учинення кривдником домашнього насильства впродовж одного року з дня взяття на профілактичний облік;
- закінчення строку дії обмежувального припису щодо кривдника;
- закриття справи про адміністративне правопорушення щодо кривдника;
- закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, розпочатого у зв'язку з учиненням кривдником домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;
- погашення або зняття судимості за кримінальне правопорушення, пов'язане з учиненням домашнього насильства;
- набрання законної сили виправдувальним вироком суду, вироком суду щодо призначення покарання у вигляді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, пов'язане з учиненням домашнього насильства;
- рішення суду про оголошення особи померлою чи визнання безвісно відсутньою або отримання свідоцтва про її смерть [384, с. 31–32].

Підставами для зняття дитини з профілактичного обліку є:

- досягнення нею 18-річного віку;
- закінчення строку покарання, визначеного вироком суду;
- набрання законної сили вироком суду щодо призначення покарання у вигляді позбавлення волі;

- рішення суду про визнання дитини в установленому законом порядку померлою чи безвісно відсутньою або отримання офіційного документа про смерть дитини;
- відсутність випадків учинення домашнього насильства впродовж року після останнього такого факту;
- відсутність випадків учинення адміністративного та/або кримінального правопорушення впродовж року з моменту взяття на облік;
- відсутність випадків самовільного залишення сім'ї, навчально-виховного закладу чи спеціальної установи для дітей упродовж року з моменту взяття на облік;
- обрання щодо дитини, яка перебуває на обліку, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- відсутність випадків учинення булінгу (цькування) впродовж року після останнього такого факту [433].

Працівник уповноваженого підрозділу поліції, відповідальний за організацію роботи з особами, які перебувають на профілактичному обліку, після завершення встановленого строку, але не пізніше трьох днів з дати виникнення підстав для зняття кривдника з профілактичного обліку за рішенням керівника уповноваженого підрозділу поліції, вносить відповідні зміни до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».

Направлення кривдника на проходження програми для кривдників – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків і спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування в нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, зокрема до виховання дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків (ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [430].

Застосування наведених вище спеціальних заходів протидії домашньому

насилльству є запобіжним заходом до систематичного насилльства від кривдника. Адже з моменту виявлення факту вчинення домашнього насилльства уповноважений підрозділ органу Національної поліції бере кривдника на профілактичний облік та проводить із ним профілактичну роботу. Особа-кривдник потрапляє під вплив фахівців, які зобов'язують його до належного поводження у родині та стимулюють належну поведінку. В окремих випадках суд призначає інші спеціальні заходи протидії домашньому насилльству, які передбачено законодавством [382, с. 14–15].

Водночас направлення правопорушника на проходження програми для кривдників є як окремим заходом, так і складовою обмежувальних заходів кримінального та кримінально-процесуального характеру. Про існування зазначеного заходу як окремого виду, свідчить, зокрема, передбачена ст. 390-1 КК України кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів чи не проходження програми для кривдників [379, с. 258].

Передумовою спрямування на проходження програми може виступати будь-який прояв домашнього насилльства, незалежно від суспільної шкідливості чи небезпечності останнього, тобто будь-яке з передбачених у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насилльству», ст. 173-2 КУпАП, ст. 126-1 КК України діянь (дій або бездіяльності), а також будь-яке інше кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого можуть бути свідченням присутності у діянні особи принаймні одного з елементів домашнього насилльства;

– підставою направлення є рішення суду, а також участь у програмі за власною ініціативою кривдника на основі результатів оцінки ризиків і враховуючи інтереси потерпілого [552];

– суб'єктом направлення є суд або кривдник, що бере участь у такій програмі за власною ініціативою;

– строк, упродовж якого застосовується програма для кривдників – від трьох місяців до року;

– розроблення, організацію та виконання Типової програми для кривдників, її проходження кривдниками забезпечують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, а за необхідності можуть залучати підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, фізичних осіб-підприємців, а також фізичних осіб, які надають соціальні послуги (за їх згодою), відповідно до законодавства [552].

У разі наявності ознак систематичності вчинення домашнього насильства, або ознак складу іншого кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством, до прибуття слідчої-оперативної групи поліцейські повинні:

- забезпечити охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності, організувати надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясувати обставини вчиненого кримінального правопорушення, установити свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збір інших відомостей, що можуть бути використані як докази;

- інформувати уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання.

З прибуттям слідчої-оперативної групи, негайно інформувати слідчого про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації, шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також на основі оцінки ризиків, слідчим суддею, судом насамперед застосовуються запобіжні заходи [2, с. 191].

Винятковим з переліку запобіжних заходів є тримання під вартою. Він застосовується слідчим суддею, судом винятково у разі, якщо прокурор доведе,

що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, що підозрюваний, обвинувачений спробує:

- переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають суттєве значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому самому кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню в інший спосіб;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [268].

На наш погляд, у випадках високого та навіть середнього рівня ризику судді повинні розглядати можливість досудового ув'язнення кривдника за ст. 176 КПК України. Підстави досудового тримання під вартою потрібно розглядати відповідно до ст. 177, і що стосується незаконного впливу на постраждалу особу чи свідка, та відповідно продовження вчинення кримінального правопорушення. Законодавцям варто зважити можливість додавання ще однієї підстави чи змінення наявних підстав, перелічених у зазначеній вище статті, щоб вони посилалися на ризики для безпеки постраждалих осіб і свідків. З огляду на це, у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, потрібно розглядати додаткові питання, зокрема, такі:

- серйозність і насильницький характер правопорушення;
- використання зброї;
- здатність кривдника спричинити смертельний результат;
- попередні судимості кривдника та історія насильства;
- історія недотримання з боку відповідача судових ухвал та невиконання чинних приписів;
- погрози смерті, травми, відплати й насильства;

- страхи постраждалої особи;
- доступ до постраждалої особи.

В інших випадках до осіб застосовуються: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт. Оскільки ці запобіжні заходи не передбачають ізолювання кривдника від постраждалої особи, то ж потрібно окремо подбати про безпеку останньої. Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК України, зокрема, це може бути:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для інших, направлення для проходження програми для кривдників [268].

Отже, правовий аналіз дає змогу усвідомити, що обмежувальні заходи протидії домашньому насильству можуть мати різну галузеву приналежність: а) кримінально-правову (обмежувальні заходи); б) кримінальну процесуальну (запобіжні заходи); в) адміністративно-правову; або г) цивільно-правову

(спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: терміновий заборонний або обмежувальний припис стосовно кривдника) [658, с. 24–25].

КК України окреслює коло осіб, до яких обмежувальні заходи можуть застосовуватися, і воно складається з:

- осіб, яким призначене покарання, не пов'язане з позбавленням волі;
- осіб, звільнених від кримінальної відповідальності;
- осіб, звільнених від покарання [265].

Утім, практика демонструє деякі проблеми застосування обмежувальних заходів. Зокрема, застосування лише додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, і незастосування обмежувальних заходів [607]. Водночас трапляються випадки встановлення заборони спілкуватися з потерпілою або встановлення умов спілкування. Наприклад, *було покладено обов'язок утримуватися у спілкуванні з потерпілою ОСОБА_2 від нецензурної та образливої цензурної лексики, утримуватися від спілкування з потерпілою ОСОБА_2, в стані алкогольного сп'яніння* [608].

Однак зазначимо про неточність положення КК України у тому аспекті, що в абз. 1 ст. 91-1 йдеться і про «потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством», і про «домашнє насильство»; застосовні один або декілька обмежувальних заходів у вигляді обов'язків. Вважаємо, що цю колізію щодо кола кримінальних правопорушень слід вирішувати, дотримуючись позиції Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. у справі № 453/225/19 [265; 408].

Як слушно вказано у доктрині, законодавча конструкція ст. 91-1 КК України взагалі не дає змоги отримати чітке уявлення про якісь вказівки щодо загальних засад або правил застосування цих заходів. З її змісту лише вбачається, що обмежувальні заходи до особи, яка вчинила домашнє насильство, суд може застосувати тільки в інтересах потерпілого від домашнього насильства на загальний строк від одного до трьох місяців або у продовжений строк від трьох до 12 місяців. Відповіді на те, що ж власне слід розуміти під інтересами потерпілого від домашнього насильства, кримінальний закон не

надає [656, с. 28–29].

Аналіз вироків, які набули законної сили, демонструють різні підходи в аспекті застосування та мотивування застосування цих обмежувальних заходів. При цьому у доктрині висловлено позицію, яка заслуговує на підтримку: оскільки ці заходи застосовуються, як визначає закон, в «інтересах потерпілого», і визначено у ст. 52 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, «у ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може застосовувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вирoku чи ухвалі, чому саме він не застосував жодного із зазначених заходів [648, с. 301; 213, с. 104].

Утім, є приклади вироків, де мотивування обрання обмежувального заходу та способу його виконання – відсутні [75]. Також є випадки, коли у мотивувальній частині вирoku просто констатується потреба застосування обмежувальних заходів: «...в інтересах потерпілої ОСОБА_2 застосувати до ОСОБА_1 обмежувальні заходи на строк 3 (три) місяці та покласти на неї обов'язки, передбачені пунктами 1 та 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України» [69].

Проте наявні й аргументи застосування обмежувальних заходів: позиція потерпілої [68]; виправлення обвинуваченого та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень [71]; пропорційність цих заходів [65]. Є поодинокі випадки, де мотивується відсутність потреби застосування цих заходів: «Ураховуючи вищенаведені обставини в сукупності, наявність як обставин, які обтяжують покарання обвинуваченому, так і обставин, які пом'якшують таке, з урахуванням думки потерпілої та прокурора, суд вважає за недоцільне застосовувати до обвинуваченого ОСОБА_2 обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України» [64].

Водночас важливо зазначити, що в сучасній практиці поліція не вживає заходів для забезпечення виконання захисних приписів. Як наслідок, у справах із високим чи середнім рівнем ризику насильства для постраждалої особи судді не повинні дозволяти умовне звільнення кривдника. У контексті цього доречно

відзначити, що основна роль прокурорів – працювати з кримінальними аспектами провадження про домашнє насильство, проте важливо, щоб вони розуміли динаміку домашнього насильства та його вплив не лише на життя постраждалої особи, а й на судовий розгляд. Необхідно зосередити особливу увагу на безпеці та підтримці постраждалої особи в ході провадження, щоб гарантувати їхню ефективність.

Прокурори повинні обов’язково оцінювати вплив кожного заходу, якого буде вжито для безпеки постраждалої особи, і гарантувати, що внаслідок такого втручання не зростає ризик подальшого насильства. Для виконання цього завдання, процесуальні керівники мають отримати такі відомості, що стосуються ризиків:

- звіти поліції про поточне правопорушення;
- додаткову інформацію, отримвану від поліцейських/слідчих;
- дані про дзвінки в службу порятунку, попередні скарги в поліцію на того самого кривдника;
- дані про попередні арешти та засудження кривдника;
- думку захисника постраждалої особи, якщо їй надали дозвіл на такого захисника;
- наявність клопотань про обмежувальні заходи й будь-які допоміжні документи;
- попередні звіти щодо розслідування до ухвалення вироку;
- будь-які звіти про перебування на обліку в службі пробачії та/чи дотримання всіх її вимог.

Оцінка ризиків з боку прокурора ґрунтується на тих самих критеріях, що й інші процедури оцінки. Прокурори спільно із слідчими повинні збирати таку інформацію:

1) попередня віктимізація:

- тип, серйозність і частота нападів;
- дата останнього нападу;
- серйозність інциденту: задушення, опіки, незворотна фізична шкода,

травма голови, використання зброї, сексуальна агресія та примус, примус до наркотиків, отруєння, ув'язнення;

- серйозні травми під час попередніх нападів;
- історія та характер минулого насильства стосовно постраждалої особи;
- постійне залякування, примус і насильство;
- виявлення тенденції до вчинення насильства й осіб, проти яких його вчиняють;

- серйозність насильства;
- особа постраждалої людини та причина травм;
- виявлення осіб, які бояться, і їхніх страхів (зокрема нефізичних страхів, наприклад, втрата дітей, домівки, роботи тощо);

- напад на постраждалу особу в період вагітності чи невдовзі після пологів;

- наявність чинних або діючих раніше захисних приписів;
- попередні звинувачення в домашньому насильстві, які було відхилено, попередні контакти з поліцією та прокуратурою у зв'язку з домашнім насильством;

2) проблеми кривдника з наркотиками чи алкоголем;

3) нав'язлива/власницька поведінка кривдника чи надмірні ревності:

- ревнива чи контролююча поведінка;
- залякування постраждалої особи, яка звертається за допомогою;
- характер контролюючої поведінки: погрози майбутнього травмування чи смерті (що більш конкретна погроза, то вищий ризик), погрози застосування зброї, погрози викрадення дітей чи відмови в правах на відвідування, погрози, зроблені відкрито чи в присутності інших;

- тип погроз чи примусу, які використовують, щоб переконати постраждалу особу відмовитися від судового процесу (якщо є);

4) історія психічного здоров'я кривдника (тобто задуми, плани, погрози й попередні спроби самогубства):

- погрози вбивства чи самогубства;
- ознаки депресії;
- ознаки параноїдального мислення;
- історія проблем із психічним здоров'ям чи емоційних проблем;

5) погрози кривдника вбити постраждалу особу чи її дітей:

- тип погрози щодо шкоди постраждалій або дітям;
- страхи постраждалої особи щодо того, що кривдник забере дітей на знак помсти за співпрацю з прокурорами;
- кримінальне минуле та наявність інших звинувачень на розгляді суду.

При цьому прокурори та слідчі повинні отримувати цю інформацію в конфіденційних умовах, а не на відкритому судовому слуханні за присутності кривдника. Це, ймовірно, забезпечить більшу точність отриманої інформації, а також можливість надати постраждалій особі інформацію та ресурси. З огляду на різний характер домашнього насильства, постраждалі особи потраплятимуть у категорії ризику та зникатимуть із них. Прокурори (а також поліція та судді) повинні пам'ятати про це на всіх стадіях кримінального провадження. Деякі заявниці можуть перебувати в зоні особливо високого ризику після повідомлення в поліцію, підтвердження зміни рішення чи тоді, коли провадження припинено або підозрюваного виправдано. Прокурори повинні завжди бути певні, що мають такі результати останньої оцінки ризиків від поліції, які допоможуть їм ухвалювати зважені рішення щодо поведінки із постраждалою особою [548, с. 53].

Крім того, у цих провадженнях можливе укладення угод про примирення за умови дотримання норми КПК України (може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника (ч. 1 ст. 469 КПК України) [268]. У вироках наявні різні формулювання щодо ініціаторів таких угод, зокрема, трапляються випадки вказання ініціатором підозрюваного, обвинуваченого або взагалі не зазначення ініціатора. Як часто це буває, замість установлення ініціатора укладення угоди, у судовому засіданні переважно встановлюється лише факт добровільності її укладення, проте ці аспекти не

завжди збігаються [93, с. 56]. У разі, якщо суд затвердив угоду і сторони такий вирок не оскаржують, прокурор не має повноважень на оскарження за такою підставою та не може у цьому аспекті відреагувати на порушення імперативної норми КПК України.

Відповідні обмеження щодо закриття провадження та ініціювання угод обумовлені, з одного боку, соціально-психологічними чинниками, з іншого – міжнародними стандартами протидії домашньому насильству.

Соціально-психологічні чинники полягають у тому, що у ситуації домашнього насильства постраждалі часто знаходяться у стані залежності від кривдника, зокрема економічної, відчують страх та пригніченість за себе та дітей, неготовність протистояти насильству, побоюються своїми діями, а саме зверненням до поліції, спричинити ще більшу агресію; крім того, у контексті суспільного сприйняття, на жаль, ще не викорінено стереотипи щодо домашнього насильства як «сімейної справи», «побутового конфлікту», «самі мають усе з'ясувати» тощо. По-друге, Стамбульська конвенція передбачає, що Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до ст. 35 (фізичне насильство), ст. 36 (сексуальне насильство, зокрема зґвалтування), ст. 37 (примусовий шлюб), ст. 38 (каліцтво жіночих геніталій) та 39 (примусовий аборт та примусова стерилізація) цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть тоді, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу. Таке формулювання фактично вказує і на початок, і на продовження провадження та його кореляцію із волею жертви. У пояснювальній доповіді цей пункт витлумачено так, що автори вирішили застосувати термін «цілком залежний» для подолання процесуальних відмінностей кожної правової системи, пам'ятаючи про те, що за розслідування й кримінальне переслідування за передбачені у цій статті правопорушення відповідає держава й органи на її території. Зокрема, на думку авторів, компетентні органи повинні оперативно й безпосередньо реагувати на акти,

внаслідок яких завдаються тяжкі тілесні ушкодження, або які призводять до позбавлення життя. Те, що чимало правопорушень, охоплених цією Конвенцією, учиняють члени родини, або особи з близького оточення жертви, у якої залишається почуття сорому, страху й безпорадності, призводить до низьких показників подання заяв і, відповідно, обвинувальних вироків. З огляду на це, правоохоронні органи повинні розслідувати на перспективу, збирати докази (матеріальні докази, показання, результати судової експертизи тощо), які забезпечать провадження навіть у разі відкликання жертвою своєї заяви чи скарги хоча б у випадку тяжкого насильства, зокрема фізичного, яке призвело до загибелі або тілесних ушкоджень[237].

О. А. Шаповалова та С. О. Павлиш зазначають, що нині поширеними є чимало проблем унаслідок притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства, які обумовлюються як недосконалістю чинного законодавства і складністю доказування винуватості осіб, які учиняють домашнє насильство, так і низьким рівнем правосвідомості суддів у причинах і наслідках такого насильства, характері стосунків між потерпілими та кривдниками, розумінні ними актуальності проблеми загалом і практичних навичок її ідентифікації зокрема [538, с. 5].

Опрацювання нормативних положень, в яких можуть знаходити своє висвітлення кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, дає підстави виокремити наступні види покарань, які установлені у визначених кримінальним законом межах у санкціях норм Особливої частини КК України як загроза їх застосування за вчинення, передбачених у диспозиціях цих норм Особливої частини КК України кримінальних правопорушень:

- 1) штраф (наприклад, ч. 1 ст. 125 КК; ч. 1 ст. 134 КК; ч. ч. 1 та 2 ст. 154 КК України);
- 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (або без такого) (зокрема, ч. ч. 2–5 ст. 134 КК України);
- 3) громадські роботи (наприклад, ч. 1 ст. 126 КК України);
- 4) виправні роботи (наприклад, ст. 123 КК України);

5) арешт (ч. 1 ст. 151-2 КК України);

6) обмеження волі (наприклад, ч. 2 ст. 154 КК України);

7) позбавлення волі;

8) довічне позбавлення волі, як альтернативне покарання строковому позбавленню волі, у разі вчинення: а) умисного вбивства, поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України); б) зґвалтування (ч. 4 ст. 152 КК України), вчиненого повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятою ст. 153, ст. 155 або ч. 2 ст. 156 КК України (ч. 6 ст. 152); в) сексуального насильства (ч. 4 ст. 153 КК), вчиненого повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою ст. ст. 152, 155 або ч. 2 ст. 156 (ч. 6 ст. 153 КК України) [265; 368];

9) пробаційний нагляд – упровадження такого покарання зумовлене тим, що арешт з моменту започаткування у законодавстві суттєво змінився й фактично втратив своє соціальне й правове призначення; фінансування закладів ізолювання від суспільства осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, дає велике навантаження на державний бюджет. Тому система кримінальних покарань потребує змін і впровадження нових видів покарання. Упровадження покарання у вигляді пробаційного нагляду сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства (ст. ст. 126, 126-1, 129, 130, 132, 133, 134, 139, 144 та ін.).

Покарання у вигляді штрафу нормативно визначено у ст. 53 КК України. Згідно з цією статтею штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень частини другої ст. 53 КК України [402, с. 9].

Покарання у вигляді штрафу розглядається законодавцем як один із головних засобів протидії злочинності та її ядру, рецидивній злочинності. Про його підвищену значущість свідчить уже той факт, що наявність штрафу в санкціях статей КК України стала одним із критеріїв класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості. У кримінально-правовій літературі

проблеми штрафу розглядаються як одна з можливостей надати засудженому шанс виправитись, не позбавляючи його свободи [542, с. 239].

Однак в умовах сьогодення, коли постійний ріст злочинності вимагає застосування ефективних заходів, коли рівень учинюваних тяжких і особливо тяжких злочинів, збройних нападів в Україні високий, не можна стверджувати, що штраф може відтіснити покарання у вигляді позбавлення волі на другий план. Шляхом впливу лише на майнові інтереси злочинця неможливо гідно протистояти крайнім формам прояву злочинності. Також неможливо закликати до толерантності щодо рецидивістів, бо це погано закінчується для інтересів держави, суспільства і, особливо, для потерпілого. Учинення кримінального правопорушення більше двох разів підтверджує стійку кримінальну орієнтацію особи рецидивіста, її відкрите протистояння нормам кримінального права і правопорядку загалом, наполегливе прагнення продовжувати злочинну діяльність. На думку експертів, саме рецидивні кримінальні правопорушення, в якій би сфері відносин вони не вчинялися, свідчать про те, що для більшості з них існують сприятливі причини і відповідно умови, що провокують на злочинний шлях особу, яка вже мала судимість і яку ні страх перед новим покаранням, ні проведені стосовно неї заходи індивідуальної кримінально-виконавчої дії не можуть утримати від наступного діяння [542, с. 242; 212].

Покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю нормативно визначено у ст. 55 КК України. Сутність цього виду покарання зводиться до встановлення обвинувальним вироком суду заборони засудженому обіймати певну посаду або займатися певним видом діяльності. У такий спосіб обмежується право особи на працю, зайняття службовою, професійною або іншою діяльністю. Цей вид покарання належить до кола змішаних покарань, оскільки може бути призначений як основний та як додатковий, строковий, а також спеціальний, оскільки застосовується не до будь-якого суб'єкта, а лише до тих осіб, які на момент учинення кримінального правопорушення обіймали ті посади чи займалися тією діяльністю, з якими було пов'язане вчинення кримінального правопорушення.

Призначення цього покарання зумовлює для суду необхідність конкретизувати у вироку ту посаду, права обіймати яку позбавляється особа, а так само той вид діяльності, права займатися якою він позбавляється [369, с. 160].

Покарання у вигляді громадських робіт визначено у ст. 56 КК України, суть якого зводиться до виконання засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. За загальним правилом громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день (ч. 1 і ч. 2 ст. 56 КК України). Отже, громадські роботи – це вид покарання, що обмежує особу в реалізації права на працю, шляхом покладання на неї обов'язку виконувати суспільно корисну, посилену, безоплатну працю у вільний від її зайнятості час [401, с. 458].

Покарання у вигляді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (ч. 1 ст. 60 КК України). Під арештом розуміється короткочасне тримання засудженого в специфічній установі виконання покарань – арештному домі в умовах фізичної ізоляції та режимних умовах підвищеної суворості [592, с. 230].

Покарання у вигляді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці та призначається судом у межах від одного до п'яти років (ст. 61 КК України). За своєю сутністю цей вид основного покарання є сучасним варіантом передбаченого в КК УРСР 1960 року позбавлення волі з відбуванням його в колонії-поселенні, який не слід плутати з позбавленням волі як іншим основним видом покарання [375, с. 9].

Покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк нормативно визначено у ст. 63 КК України, він полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Окремі вітчизняні науковці позбавлення волі визначають як поєднаний із виправним впливом захід державного примусу, який полягає у тому, що особа на

підставі вироку суду, який набрав чинності, визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення, повністю ізолюється від суспільства шляхом поміщення до установи виконання покарань, підлягає правовим обмеженням, набуває стану судимості, що тягне за собою низку невігідних для неї наслідків після звільнення від відбування покарання [535, с. 962–963; 401, с. 207–208].

Покарання у вигляді довічного позбавлення волі є найбільш суворим видом основного покарання, згідно з яким засуджений ізолюється від суспільства шляхом його примусового тримання в спеціальній кримінально-виконавчій установі (виправній колонії максимального рівня безпеки), без зазначення у вироку конкретного строку перебування там. Відповідно до ч. 1 ст. 64 КК України це покарання: 1) встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів; 2) застосовується лише у випадках, спеціально передбачених у КК України; 3) призначається лише за умови, якщо суд не вважатиме за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. При цьому, згідно з частиною 2 ст. 64 КК України довічне позбавлення волі не застосовується: а) до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років; б) до осіб у віці понад 65 років; в) до жінок, які перебували в стані вагітності під час учинення кримінального правопорушення або на момент постановлення вироку [262, с. 336–338; 367, с. 160].

Упровадження покарання у вигляді пробаційного нагляду сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства. Також воно дасть змогу виконати рекомендації ЄСПЛ про необхідність оптимізації пенітенціарної системи і зменшення кількості засуджених [76].

Пробаційний нагляд тепер може бути застосований і за домашнє насильство.

У контексті цього важливо акцентувати, що система кримінальних покарань, яка постійно удосконалюється, обумовлює перегляд наявних покарань, які є недостатньо ефективними, матеріально затратними чи морально застарілими, і потребує доповнення новими видами покарання. У ст. 51 КК

України визначено перелік покарань, до яких належать арешт та обмеження волі. Покарання у вигляді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду, з обов'язковим залученням засудженого до праці. Однак на сьогодні в Україні фактично таких установ не створено, а наявні виправні центри за структурою, підходами до виконання покарань, організацією діяльності подібні до виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, правовий статус засуджених у цих установах, умови тримання майже не мають відмінностей [415].

Арешт з моменту започаткування в законодавстві суттєво змінився і фактично втратив своє соціальне і правове призначення. Проте впродовж усього часу існують правові, організаційні проблеми його застосування, виконання та відбування (арештні дома дотепер належно не створені, а засуджені до арешту тримаються в арештних домах, що створені при слідчих ізоляторах, в яких правовий статус таких домів є недостатньо врегульованим, а фінансове забезпечення – надмірним) [415].

За таких обставин обмеження волі та арешт як види покарань, при передбаченому порядку їх виконання, втрачають своє кримінально-правове і соціальне призначення та потребують значної фінансової витратності. Отже, через неефективність застосування цих покарань постає необхідність їх виключення, перегляду або створення нових умов їх застосування та порядку виконання, впровадження нових, альтернативних покарань.

Законом включено в систему кримінальних покарань нове покарання у вигляді пробаційного нагляду, як основний вид покарання, що передбачає комплексний вплив на правопорушника без ізоляції від суспільства протягом 1–5 років (1–2 років для неповнолітніх). Покаранням у вигляді пробаційного нагляду пропонується доповнити санкції статей (частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу України, як альтернативу обмеженню волі [415].

Як зарубіжний, так і вітчизняний досвід демонструють, що акцент на каральній функції закону не є гарантією безпеки жертв домашнього насильства.

У цьому випадку потрібний перелік комплексних заходів – виховання та профілактика, програми екстреної і довготривалої допомоги постраждалим від сімейного насильства та їхнім родинам, спеціальні програми психологічної корекції поведінки для винуватця насильства, а також консолідація зусиль судів, правоохоронних органів, громадських правозахисних організацій соціальних служб, кризових центрів, навчальних закладів [324, с. 170].

3.3. Проблеми застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства

Застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства спрямовано, насамперед, на захист прав потерпілих. Прокурори повинні враховувати час висунення звинувачень, гарантуючи безпеку постраждалій особі й ретельне розслідування. Швидке висунення обвинувачень може запобігти насильству в майбутньому та перешкодити відповідачеві знову встановити стосунки з постраждалою особою. Якщо звинувачення в справі не пред'явлено, потрібно повідомити постраждалу особу та зберегти для майбутніх проваджень звіт про інцидент без пред'явлення звинувачень [528].

Нездатність постраждалої особи з'явитися в суді не є рідкісним явищем у справах про домашнє насильства. Причиною цього можуть бути погрози, примус, відсутність підтримки родини, економічна залежність та примирення. Крім цього, такі кримінальні правопорушення часто вчиняють у побутових умовах, здебільшого без свідків. Незалежно від причини, працівники правоохоронних органів зіштовхуються з проблемою побудови провадження, не покладаючись на показання постраждалих осіб. Дискреційні повноваження прокурора обов'язкові для ефективного вирішення проблем, пов'язаних із неявкою в суді. Прокурори повинні пройти навчання щодо циклу насильства та його потенційного впливу на судове провадження. Якщо справу потрібно вести

без показань постраждалої особи, правоохоронні органи мають бути креативними й ініціативними у визначенні інших джерел доказів. У зв'язку з цим, прокурори здійснюють нагляд за розслідуванням і можуть скеровувати слідчих, які ведуть справу. Зокрема, експертні поради здатні допомогти пояснити вплив травми на пам'ять і причини затримки повідомлення з боку постраждалої особи про інцидент. Експерти також мають змогу надавати свої висновки на підтримку доказів про психологічне чи емоційне насильство. Прокурори можуть додатково використовувати докази, зібрані службами першого реагування [528]. Крім того, пошук свідків, що можуть надати докази, не має обмежуватися лише свідками, які бачили інцидент на власні очі. Інформацію, пов'язану з обставинами кримінального провадження, може надавати ширше коло осіб. Скажімо, сусіди можуть повідомити про звуки, які чули під час конфліктів удома; родичі чи довірені особи постраждалої особи можуть описати інциденти, про які постраждала особа раніше їм розповідала. Учителі чи адміністрація школи можуть надати інформацію про дітей і їхнє відвідування школи чи інші ознаки існування насильства вдома, які вдається відстежити за поведінкою дітей [571, с. 295].

Серед переліку потерпілих від домашнього насильства найбільшу увагу привертає особа, з якою кривдник перебував у близьких відносинах. Слід зазначити, що у Сімейному кодексі України та жодному іншому нормативно-правовому акті не надано тлумачення близьких відносин. З огляду на це, під близькими відносинами слід розуміти такі, що відповідно до Стамбульської конвенції мають назву «відносини між партнерами». Згідно з положеннями Стамбульської конвенції домашнє насильство поділяється на два різновиди: насильство у відносинах інтимних партнерів – зі сторони нинішніх або колишніх чоловіка або дружини чи партнерів; насильство у відносинах між поколіннями – в основному батьками і дітьми. Переважна більшість держав – членів Ради Європи – висувають вимоги до подружжя чи партнерів перебування в шлюбі чи відносинах упродовж одного – трьох років для набуття статусу автономного перебування [236].

Прийнятною є позиція В. В. Медведської, яка зазначила, що з метою однакового розуміння складу потерпілих від домашнього насильства, слід керуватися переліком осіб, на яких розповсюджується законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству, незважаючи на факт спільного проживання, та які передбачені частиною 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430; 337, с. 135].

Іншим важливим аспектом підготовки кримінального провадження є передбачення та планування можливого включення стороною захисту доказів, що можуть викликати упередження, компрометуючих і шкідливих доказів, які здатні завдати шкоди потерпілій, однак не принесуть користі справі (зокрема, погана репутація, докази, які стосуються певних фактів сексуальної поведінки в минулому, зловживання шкідливими речовинами тощо). Часто нав'язливі допити в справах про насильство стосовно жінок використовують для того, щоб пред'явити докази, що ґрунтуються на гендерних та інших стереотипах, про поведінку, вбрання і приватне життя жінок. Прокурори мають бути готові спростовувати ці дані й захищати постраждалих/свідків від негативного характеру доказів, які можуть бути упередженими чи не пов'язаними з тим інцидентом, який розглядають. Як уже було зазначено у попередньому підрозділі, судді також повинні керувати провадженням і втручатися, якщо увага зміщується в бік питання про характер або правдивість показань постраждалої особи, а не фокусується на встановленні провини чи невинуватості обвинуваченого. Дійсно, справа, що базується на доказах, які ґрунтуються не лише на показаннях постраждалої особи, рідше може викликати сумніви щодо достовірності таких доказів [528].

Стаття 55 Стамбульської конвенції встановлює вимогу відповідно до стандарту належної ретельності, встановленого ЄСПЛ, що передбачає розслідування та переслідування справ про домашнє насильство і насильство стосовно жінок на основі «ex officio» [381]. У ній зазначено: *«Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї*

Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть тоді, коли постраждала відкликає свою заяву або скаргу».

У Пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції зазначено, що мета ст. 55 полягає в тому, *«щоб уможливити кримінальне розслідування та провадження без покладення тягаря стосовно відкриття такого провадження й забезпечення обвинувального вироку на постраждалу особу»* [237]. Дається наступне пояснення: *«Той факт, що чимало злочинів, охоплених цією Конвенцією, учиняють члени родини, інтимні партнери або особи з близького оточення постраждалої особи, у якої залишається почуття сорому, страху й безпорадності, призводить до низьких показників подання заяв і, відповідно, обвинувальних вироків. Отже, правоохоронні органи повинні розслідувати на перспективу, збирати докази: матеріальні докази, свідчення, результати медичної експертизи тощо, які забезпечать провадження навіть у тому разі, якщо постраждала відкличе свою заяву чи скаргу хоча б у випадку тяжкого насильства, наприклад фізичного, яке призвело до загибелі або тілесних ушкоджень»* [237].

ЄСПЛ вимагав розслідування на основі «ex officio» згідно з позитивними зобов'язаннями за ст. 2 (право на життя) і ст. 3 (заборона катування та жорстокого поводження) у справах про домашнє насильство. У справі «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and Others v. Croatia) Суд зазначив: *«Основна мета такого розслідування – забезпечити ефективну реалізацію внутрішньодержавних законів, що захищають право на життя. Органи влади повинні вживати доступних їм обґрунтованих заходів, щоб отримати докази інциденту. Будь-який недолік розслідування, що підриває здатність установити причину смерті або ідентифікувати відповідальну особу чи осіб, може загрожувати порушенням цього стандарту. Який би режим не застосовувався, органи влади повинні діяти за власною ініціативою, щойно їм стане відомо про ситуацію»* [527].

Отож позитивне зобов'язання держави за ст. 2 вимагає розслідування на основі «ex officio». У справі «М. С. проти Болгарії» (M. C. v. Bulgaria), пов'язаній із кількаразовим зґвалтуванням 14-річної дівчини, Суд вирішив, що держави також мають позитивне зобов'язання проводити розслідування за ст. 3 (заборона катувань і жорстокого поводження) і 8 (право на повагу до приватного життя) Конвенції [329].

У рішенні в справі «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia) Суд установив, що «досудове розслідування» не було: *«Здатне відповідати вимогам ефективного розслідування згідно зі статтею 3. Цей попередній етап має занадто обмежену сферу застосування і сам не може призвести до судового розгляду та покарання винного, оскільки подальше відкриття кримінальної справи та її розслідування є необхідними умовами для обвинувачення, яке може бути розглянуто судом»* [82].

Той факт, що постраждалі особи зазвичай відкликають свої скарги, змусив ЄСПЛ у справі «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) вимагати від прокурорів діяти на основі «ex officio». З практики інших держав випливає: *«що чим серйозніше правопорушення чи вищий ризик подальших правопорушень, тим більша ймовірність того, що переслідування потрібно продовжувати в інтересах суспільства, навіть якщо постраждалі відклинуть свої скарги»* [381].

У контексті цього доцільно передбачити зміни до ст. 477 КПК України, згідно з якими вчинення домашнього насильства не буде належати до категорії кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Законодавцві необхідно закріпити норму, відповідно до якої за вчинення домашнього насильства кримінальне провадження відкривається незалежно від звернення постраждалої особи з відповідною заявою (або за відповідною заявою родичів, сусідів), а також неможливість припинення провадження на прохання постраждалої особи.

В Україні значну частину випадків домашнього насильства розглядають згідно з КУпАП. Визначення того, чи справу розглядатимуть як адміністративне

або кримінальне правопорушення, залежить від змісту медичної довідки, яка характеризує ступінь ушкодження. Ця практика є порушенням згаданих вище стандартів, викладених ЄСПЛ.

Водночас, як уже було зазначено, практика демонструє деякі проблеми застосування обмежувальних заходів у кримінальному провадженні. Зокрема, застосування лише додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, і незастосування обмежувальних заходів [607].

Однак трапляються й випадки встановлення заборони спілкуватися з потерпілою або встановлення умов спілкування. Наприклад, *було покладено обов'язок утримуватися у спілкуванні з потерпілою ОСОБА_2 від нецензурної та образливої цензурної лексики, утримуватися від спілкування з потерпілою ОСОБА_2 в стані алкогольного сп'яніння* [608].

Виникає питання щодо доречності обрання правообмежень, адже для специфіки захисту потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, більш доречними є саме обмежувальні заходи, які за природою є спеціальними та спрямовані саме на специфіку захисту потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством [213, с. 98]. У разі обрання додаткових обов'язків, а не обмежувальних заходів, пріоритет надається дієвості кримінального провадження, а не захисту потерпілих, хоча відповідні інтереси не є конкуруючими [93, с. 122–123].

До того ж, ч. 2 ст. 91-1 КК України передбачає, що обмежувальні заходи застосовуються до особи, яка на момент учинення домашнього насильства досягла 18-річного віку [265]. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [514]. Тобто ч. 2 ст. 91-1 КК України не враховує ситуації, коли особа, яка досягла 16 років, може мати нареченого/наречену, чоловіка/дружину та дітей. Крім цього, ч. 2 ст. 91-1 КК України не враховує випадків надання повної цивільної дієздатності неповнолітнім. Так, згідно зі ст.

35 Цивільного кодексу України повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором; неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини; фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю [625].

Справедливим є підхід, відповідно до якого обмежувальні заходи могли б застосовуватися до неповнолітніх осіб, яким надано право на шлюб, повна цивільна дієздатність або які перебувають у шлюбі [346, с. 203]. З огляду на це, до ч. 2 ст. 91-1 КК України необхідно додати абзац, відповідно до якого *обмежувальні заходи можуть застосовуватись до неповнолітніх, яким надано право на шлюб або які перебувають у шлюбі, а також до неповнолітніх осіб, яким надана повна цивільна дієздатність.*

Крім цього, зазначимо, що додаткові обов'язки та обмежувальні заходи можуть поєднуватися. Наприклад, в ухвалі зазначено: *відповідно до положень ч. 5 ст. 194 КПК України зобов'язати ОСОБА_1 прибувати до прокурора із установленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований та проживає за адресою: АДРЕСА_1 без дозволу суду; повідомляти прокурора та суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; не відвідувати місце проживання потерпілої ОСОБА_2 дошкільні та шкільні заклади, де перебувають та навчаються діти ОСОБА_2. Відповідно до положень ч. 6 ст. 194 КПК України застосувати до ОСОБА_1 обмежувальні заходи: заборонити перебувати в місці спільного проживання з потерпілою ОСОБА_2, яка постраждала від домашнього насильства; обмежити спілкування з дітьми ОСОБА_2, які постраждали від домашнього насильства; заборонити наближатися на відстань 50 метрів до місця, де ОСОБА_2 може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; заборонити листування, телефонні переговори з ОСОБА_2, інші контакти через засоби зв'язку чи електронні комунікації особисто або через третіх осіб [606].*

Аналіз ухвал доводить, що як обмежувальні заходи, найчастіше

застосовуються: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин (частіше зазначається саме житло: відстань вказується різна, від 50 м до 200 м, причому обрання відстані у жодний спосіб не мотивується); обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронні комунікації особисто або через третіх осіб. Зауважимо, що КПК України розглядає обмежувальні заходи як додаткові до запобіжного заходу, а отже, такі, які здатні запобігти ризикам, передбаченим ч. 1 ст. 177 КПК України. Однак, з огляду на зміст цих заходів, реально вони здатні запобігти лише таким ризикам, як незаконний вплив на потерпілого, свідка у цьому ж кримінальному провадженні; вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Інші ризики ними не забезпечуються, а отже, це ставить під сумнів правильність установлення у такий спосіб значення обмежувальних заходів у кримінальному провадженні [213, с. 99–101].

Водночас трудомісткими питаннями в розслідуванні кримінальних правопорушень вищевказаної категорії є застосування ч. 6 ст. 194 КПК України. Зокрема, якщо жертва насильства проживає із кривдником в одному будинку, який, зазвичай, належить кривднику, а тому обмеживши кривдника в проживанні разом із жертвою, буде порушено його права, у результаті наявний певний вплив кривдника на особу потерпілого, що може призвести до зміни та викривлення показань, відмови від проведення необхідних слідчих дій та експертиз. До того ж виникають труднощі під час доказування настання відповідних наслідків для потерпілого від дій кривдника. Якщо фізичні страждання ще можна доказати за наявності відповідних висновків судово-медичних експертиз, то психологічні

страждання, розлади здоров'я (насамперед, зв'язок між ними та діями винної особи), емоційну залежність або погіршення якості життя потерпілої особи доказувати набагато важче, адже у таких випадках необхідне проведення потерпілим комплексних психолого-психіатричних експертиз, що, враховуючи завантаженість експертів та терміни їх проведення, затягує розслідування. Часто потерпілі відмовляються проходити вказану експертизу, оскільки в більшості випадків необхідний стаціонар. Без експертизи, за наявності лише рішень суду про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності за ст. 173 КУпАП, прокуратура вважає, що недостатньо доказів для підозри за ст. 126-1 КК України. Доказування наслідків у вигляді погіршення якості життя також є проблемою, оскільки якість життя потерпілої особи до моменту вчинення домашнього насильства щодо неї, зазвичай, не досліджується за відсутності відповідних на те підстав [571, с. 296].

З метою додаткової протидії застосуванню зброї при вчиненні домашнього насильства, необхідно до переліку обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, додати такий обмежувальний захід як тимчасове вилучення документів, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням такої зброї. Аналогічну норму необхідно закріпити і у ч. 6 ст. 194 КПК України. Такий самий захід необхідно додати у ч. 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де визначено перелік заходів, які може містити терміновий заборонний припис, а також до ч. 2 ст. 26 цього самого закону, де визначено заходи, які може містити обмежувальний припис.

У такий спосіб тимчасово вилучати документи, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням такої зброї, зможе не лише суд, а й працівники відповідних підрозділів органів Національної поліції України у разі винесення термінового заборонного припису. Закріплення такої норми є позитивним, з огляду на те, що вирішення зазначеного питання лише у судовому порядку потребує певного проміжку часу, через що відсутня можливість оперативно здійснити захист життя та здоров'я постраждалої особи. Тому

надання права працівникам відповідних підрозділів органів Національної поліції України тимчасово вилучати документи, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням такої зброї у разі винесення термінового заборонного припису, дасть змогу найбільш якісно та оперативно здійснити захист прав постраждалої особи, зокрема її життя і здоров'я.

Отже, у перспективі обмежувальні заходи мають розглядатися як окремий різновид заходів забезпечення кримінального провадження – обмежувальні заходи у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; у КПК України має бути передбачено: по-перше, кумулятивне доведення обставин, передбачених ч. 3 ст. 132 КПК України, та потреби потерпілого у захисті, що виправдовує застосування одного або декількох обмежувальних заходів; строки застосування (у межах строку досудового розслідування та судового провадження до набрання судовим рішенням законної сили); порядок застосування – за ухвалою слідчого судді, суду; порядок зміни та скасування. Умова застосування – у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, має тлумачитись за позицією Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. у справі № 453/225/19 [410].

Суддям під час розгляду відповідних справ важливо дотримуватися принципу недопустимості подвійного інкримінування (*nonbisinidem*). Загалом цей принцип означає, що особа не може бути двічі притягнута до відповідальності за одне й те саме правопорушення, за яке зазнала у встановленому порядку відповідальності [213, с. 347–348].

У постанові Верховного Суду від 12 жовтня 2021 р. встановлено, що *потерпіла звернулася із заявою до правоохоронних органів про притягнення Дмитра до кримінальної відповідальності за систематичне вчинення домашнього насильства. Однак з матеріалів справи вбачається, що органи досудового розслідування фактично не здійснювали розслідування за цією заявою, а використали матеріали, які стосувалися фактів раніше вчинених Дмитром адміністративних правопорушень за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП стосовно*

цієї самої потерпілої та за якими він уже був притягнутий до відповідальності. За таких обставин Верховний Суд слушно зауважив, що суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку, що притягнення особи двічі за одні й ті самі діяння, які кваліфікуються як адміністративні правопорушення, а потім як кримінальне правопорушення, є неможливим і суперечить Конституції України та практиці Європейського суду з прав людини. Тому рішення суду про виправдання Дмитра у зв'язку з відсутністю події кримінального правопорушення є законним та обґрунтованим [411].

Для уникнення безпідставного порушення принципу недопустимості подвійного інкримінування (*nonbisinidem*), у правозастосуванні необхідно враховувати наслідки домашнього насильства, як ознаки складу кримінального правопорушення, визначеного ст. 126-1 КК України (фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи), які відсутні у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Відповідно, якщо особу обґрунтовано обвинувачують у спричиненні зазначених наслідків під час учинення нового епізоду домашнього насильства, це не призводить до подвійного інкримінування: якщо особа раніше притягувалась до адміністративної відповідальності за домашнє насильство, то це свідчить про те, що особа не стала на шлях виправлення, продовжує вчиняти насильство систематично, незважаючи на застосування щодо неї спеціальних заходів адміністративного характеру [213, с. 349].

Тому прийнятною є теза, висловлена в юридичній літературі, про те, що ознака систематичності домашнього насильства не така проста, як видається на перший погляд [533, с. 326]. О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк підкреслюють, що під систематичністю необхідно розуміти постійну повторюваність аналогічних чи подібних діянь, кожне з яких окремо може складати враження незначної, проте в сукупності вони здійснюють негативний вплив на потерпілу особу, та інтенсивність такого впливу може перебувати у залежності як від рівня агресивності кожного самотійного діяння, так і від їхньої безпосередньої

кількості [172, с. 55–56]. Науковці доповнюють, що закінченим злочин вважається від часу скоєння хоча б однієї з трьох можливих форм насильства (фізичного, психологічного або економічного) втретє, унаслідок чого настав хоча б один з перерахованих у законі наслідків [586, с. 78].

Водночас однією з проблем для суддів стали випадки притягнення до кримінальної відповідальності та призначення справедливого покарання за умов, коли систематичність домашнього насильства відсутня, але спричинено легкі тілесні ушкодження [213, с. 346].

Наприклад, з постанови Верховного Суду від 19 жовтня 2021 р. зрозуміло, що у справі чоловік заподіяв своїй дружині кілька ударів по тілу, чим спричинив легкі тілесні ушкодження. Унаслідок цього кривдника судом першої інстанції було засуджено за вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України. Згодом апеляційний суд закрит провадження, оскільки з'ясувалась обставина відсутності домашнього насильства з огляду на те, що діяння не містили ознак систематичності. Розглядаючи відповідну справу, Верховний Суд цілком слушно зауважив, що, закриваючи кримінальне провадження, апеляційний суд не звернув увагу на підтверджений матеріалами кримінального провадження факт спричинення потерпілій легких тілесних ушкоджень та необхідність перекваліфікації дій обвинуваченого на склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 125 КК України. Відмова держави від кримінального переслідування особи за наявності в її діях ознак іншого кримінального караного діяння (менш тяжкого, аніж те, в якому їй пред'явлено обвинувачення), суперечитиме таким засадам як верховенство права, законність та диспозитивність, що призведе до безкарності винного, а особа, якій завдано шкоди, опиниться у становищі правової незахищеності і створить умови для повторної віктимізації [412].

Водночас необхідно враховувати положення ч. 3 ст. 337 КПК України, відповідно до якої суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише щодо зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно

якої здійснюється кримінальне провадження. Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, є менш тяжким, ніж той, що передбачений ст. 126-1 КК України. Отож Верховний Суд зробив висновок, що у разі, коли домашнє насильство не має ознак систематичності, але спричиняє умисне легке тілесне ушкодження, кваліфікація діяння повинна здійснюватися за ст. 125 КК України – «Умисне легке тілесне ушкодження», а не за ст. 126-1 КК України – «Домашнє насильство» [213, с. 347].

Не можна ігнорувати й проблему застосування штрафу як виду основного або додаткового покарання за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством [640, с. 180].

Порядок виконання цього виду покарання врегульований ст. 26 КВК України [277]. Однак прийнятними є позиції науковців, які акцентують увагу на те, що положення чинного кримінально-виконавчого законодавства України не відповідає сучасним трендам кримінально-виконавчої політики [257, с. 147]. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 26 КВК України засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це уповноважений орган з питань пробації за місцем проживання, шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу.

Однак у діяльності органів пробації під час виконання ними судових рішень про призначення покарання у вигляді штрафу, виникають суттєві проблеми. Зокрема, загальне виконання призначеного судом покарання у вигляді штрафу здійснюється на підставі Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 27.04.2018 р. № 1301/5 [406].

Згідно з цим Порядком виконання штрафу здійснюється органом пробації, який водночас не має повноважень для примусового стягнення призначеної судом суми штрафу. Отже, реальність виконання покарання у вигляді штрафу у будь-якому розмірі як основного чи додаткового покарання, за відсутності добровільності в його виконанні (у місячний строк після набрання судовим

рішенням законної сили через повідомлення про це орган пробації, шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу), є якщо не мінімальним, то взагалі нездійсненим. Відповідно до п. 10 Порядку встановлено, що якщо засуджений не з'явився до органу пробації та не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації надсилає подання до суду, який виніс судові рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у вигляді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону [406]. Однак у такому разі вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу вказаними видами покарань лише засвідчує очевидну нездійсненність виконання покарання у вигляді штрафу, і покладає на суд додаткові вимоги щодо призначення нових видів покарань через заміну штрафу, що іноді може бути також нездійсненим, з огляду на нормативне визначення певних санкцій за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, та обставини, що унеможливають призначення певних видів покарань.

Отже, положення Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у вигляді штрафу мають бути уточнені уповноваженими суб'єктами нормотворчої ініціативи та діяльності в частині регламентації примусового стягнення призначеної судом суми штрафу за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, зокрема й пов'язаного з домашнім насильством. У зв'язку з цим, з позиції «*de lege ferenda*» пропонуємо п. 10 Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у вигляді штрафу, доповнити положенням такого змісту:

«10. Якщо засуджений не з'явився до органу пробації, не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації з урахуванням наявної інформації про засудженого, надсилає подання до суду,

який виніс судове рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у вигляді громадських, виправних робіт або позбавлення волі, відповідно до вимог частини п'ятої статті 53 Кримінального кодексу України, лише після вжиття заходів з примусового виконання рішень у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження» [419] (Додаток Б).

Звернемо увагу, що моніторинг зв'язків ув'язнених обмежує здатність кривдника погрожувати постраждалій особі, щоб залякати її, запобігти її участі в судовому процесі чи перешкодити її зверненню за допомогою до відповідних органів, а також щоб помститися постраждалій за виклик поліції. Кривдникам має бути заборонено телефонувати постраждалій особі. Персонал виправних установ повинен попередити кривдника, що прямі контакти із постраждалою телефоном чи поштою або через третю сторону можуть потенційно призвести до подальшої кримінальної відповідальності. Потрібно впровадити процедури моніторингу спілкування (які вимагатимуть у разі використання тюремних телефонів, зазначення особистого ідентифікаційного номера чи застосування системи розпізнавання голосу, запису телефонних розмов, перегляду пошти на наявність погроз чи на контакти із забороненими сторонами тощо), які запобігатимуть спробам передати постраждалій погрози. Персонал повинен також документувати всі погрози постраждалій особі, зроблені у присутності працівників в'язниці [528].

Окремо слід акцентувати на визначення судом іспитового строку при звільненні від покарання з випробуванням. Так, суди в більшості випадків не здійснювали належне обґрунтування в своїх вироках визначення ними тривалості іспитового строку та в узагальненому вигляді вказували на можливість звільнення особи «від відбування призначеного покарання з іспитовим строком» [62; 73]. Хоча в окремих вироках зустрічається спроба суду обґрунтувати тривалість такого іспитового строку. Наприклад, Виноградівський районний суд Закарпатської області у мотивувальній частині вироку від 17 вересня 2021 р. тривалість іспитового строку спробував обґрунтувати з позиції

достатності «міри примусу» впродовж іспитового строку та вказав наступне: *«суд... приходить до переконання про можливість виправлення обвинуваченого в умовах без ізоляції його від суспільства з обранням покарання у вигляді позбавлення волі в межах санкції статті, за якою кваліфіковано його дії, із застосуванням в порядку статей 75–76 КК України іспитового строку, і така міра примусу, на переконання суду, буде достатньою для виправлення обвинуваченого та для попередження вчинення ним нових злочинів»* [63].

Водночас суди при з'ясуванні підстав застосування ст. 75 КК України не враховували фактичні обставини вчиненого, які вказували, що звільнення особи з випробуванням суперечить інтересам певних осіб [113, с. 292]. Адже у такий спосіб штучно створюється ситуація, коли звільнена особа отримуватиме можливість продовжувати домашнє насильство.

У зв'язку з цим, слід згадати, що суди у вироках при застосуванні звільнення від відбування з випробуванням завжди покладали на засудженого обов'язки, передбачені ч. ч. 1, 2 ст. 76 КК України (передбачені ч. 1 ст. 76 КК покладались обов'язково, а передбачені ч. 2 цієї статті КК України – факультативно [113, с. 311]), щоправда, належно не обґрунтовували обрання таких обов'язків, а також не робили жодного висновку про можливість застосування чи незастосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 96-1 КК України [70]. У своїх вироках суди, зазвичай, застосовуючи ст. 75 КК України, не вказують на можливість застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, але зазначають лише про такі «умови» звільнення особи від призначеного покарання з випробуванням, як невчинення впродовж встановленого іспитового строку нового кримінального правопорушення та виконання покладених на засудженого обов'язків, що передбачені у ст. 76 КК України [31, с. 202].

Доречно акцентувати увагу й на неоднозначну, на наш погляд, практику застосування за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, одночасно з обмежувальними заходами або без їх застосування, такого іншого примусового заходу кримінально-правового характеру як примусове лікування.

Згідно зі ст. 96 КК України примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб [265]. Традиційно до таких хвороб відносять туберкульоз, венеричні захворювання, СНІД та деякі інші. До них не належать алкоголізм, наркоманія, токсикоманія та психічні захворювання [263, с. 472]. У контексті цього важливо відзначити, що окремі дослідники, навпаки, вважають, що примусове лікування від алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії повинно застосовуватись як альтернатива покаранню за вчинені кримінальні правопорушення щодо відповідно алко- чи наркозалежних осіб. Основним аргументом щодо необхідності запровадження примусового лікування від алкоголізму або наркоманії в кримінальному праві, як альтернатива покаранню, на їхню думку, повинна виступати наполеглива спроба суспільства та держави відновити здоровий стан члена суспільства, що вчиняє кримінальні правопорушення, вплинути на його неправомірну поведінку, шляхом застосування певних обмежень його прав без будь-якого насилля у прямому розумінні цього слова (тобто без застосування тортур, сили тощо) [483, с. 350–352].

У такий спосіб проблематика приналежності алкоголізму, наркоманії або токсикоманії не втрачає своєї актуальності, маючи як своїх прихильників, так і супротивників, й судова практика ще не напрацювала однозначний механізм вирішення таких питань, зокрема, і у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства.

Отже, для того, щоб гарантувати безпеку постраждалих осіб, їх потрібно сповіщати про звільнення кривдника від застосування заходів кримінально-правового характеру.

Стаття 56 (1) (b) Стамбульської конвенції передбачає:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів постраждалих осіб, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження, зокрема шляхом:

b) забезпечення інформування постраждалих осіб, принаймні у випадках, коли постраждалі та сім'ї можуть бути в небезпеці, коли правопорушник утік або його звільнено тимчасово чи остаточно» [236].

Питання повідомлення постраждалої особи про звільнення кривдника було порушено в справі «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (*Branko Tomašić and Others v. Croatia*), яку розглядав ЄСПЛ, і в якій Суд також зауважив, що після звільнення кривдника з в'язниці не було проведено належної оцінки ризиків [527].

У цій справі зять заявниці (М. М.) неодноразово погрожував убити її доньку (М. Т.), а також спільну дитину, зокрема підірвати бомбою в її перший день народження. Кривдник (М. М.) висунув ці погрози в присутності поліції та персоналу центру соціальної допомоги. М. Т. подала проти нього кримінальну скаргу, а М. М. засудили за неодноразові погрози до п'яти місяців перебування у в'язниці. За результатами психіатричної оцінки було рекомендоване постійне психіатричне лікування у в'язниці та після виходу з неї. Після свого звільнення М. М. вбив М. Т., V. Т. і себе. Під час його ув'язнення не було записів про психіатричне лікування М. М. Заявники надіслали скаргу відповідно до статті 2, заявляючи, що «держава не дотрималася своїх позитивних зобов'язань щодо запобігання смерті М. Т. та V. Т.» [528].

У своєму рішенні Суд ще раз наголосив, що ст. 2: зобов'язує державу вживати належних заходів для захисту життя осіб під її юрисдикцією. Це передбачає основний обов'язок держави гарантувати право на життя, запровадивши ефективні положення кримінального законодавства для стримування вчинення правопорушень проти людини, що підкріплюються правоохоронною системою, з метою запобігання порушенням таких положень, стримування таких порушень та покарання за них [527].

Щодо стандарту – якщо на момент існування реального та безпосереднього ризику життю певної особи внаслідок кримінальних дій третьої сторони держава знала чи мала знати про це й не вжила заходів у межах своїх повноважень, яких

обґрунтовано могли очікувати від неї для уникнення такого ризику, – Суд установив, що «внутрішньодержавні органи влади знали, що погрози щодо життів М. Т. і V. Т. були серйозними, а тому мали вжити всіх належних дій, щоб захистити їх від цих погроз» [527] Тому Суд розглядав, «чи відповідні органи влади вжили всіх належних за обставин цієї справи заходів, щоб захистити життя М. Т. та V. Т.». Виявивши суттєве порушення ст. 2, Суд спершу зазначив, що, незважаючи на багаторазові погрози М. М. щодо бомби, органи влади жодного разу не обшукували його будинку чи автомобіля на наявність бомби чи іншої зброї. Суд також зазначив, що після звільнення кривдника з в'язниці, не було проведено належної оцінки ризиків. Він визнав таку «відсутність дій особливо приголомшливою, з огляду на те, що суди сприйняли ці погрози серйозно, а попередні психіатричні оцінки явно засвідчили високу ймовірність повторення того самого правопорушення чи аналогічних правопорушень». Урахувавши це разом з іншими чинниками, Суд зробив висновок, що відбулося суттєве порушення ст. 2, оскільки внутрішньодержавні органи влади не «вжили всіх обґрунтованих за цих обставин заходів», щоб захистити життя М. Т. і V. Т. [527]

З огляду на практику ЄСПЛ, вважаємо, що право потерпілої на те, аби її сповістили про ухвалені рішення щодо кривдника, має бути включено в Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також в інші нормативні положення відповідного спрямування. У зазначеному повідомленні належить вказувати дату й час звільнення, зокрема, з місць позбавлення волі, а також конкретні умови такого звільнення. До того ж, відповідні схеми сповіщення потерпілих уже зарекомендували себе у Великій Британії, США та інших країнах Європи.

Висновки до розділу 3

1. Криміналізація вказаної категорії суспільно небезпечних діянь певною мірою дійсно слугує правовим інструментом захисту потенційних жертв від кривдників, у тому числі завдяки диференціації профілактичних і примусових заходів впливу.

На основі історико-правового аналізу виокремлено періодизацію етапів розвитку інституту відповідальності за вияви домашнього насильства на теренах України: Київська Русь, доба Князівства Литовського та Польського королівства; козацько-гетьманська держава; Австро-Угорська та Російська імперії; Радянська Україна. До прийняття християнства основним регулятором відносин у сім'ї та побуті були звичаєві норми, які визначали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини. По мірі змін і ускладнень соціальної структури суспільства для кожного періоду характерні специфіка регламентації прав та обов'язків членів родини (звичаєвий, перехідний, козацький, імперський, радянський, сучасний). Вони вибудовувались згідно тогочасних традицій, культури та суспільно-політичного ладу і, в законодавстві, закріплювалась відповідальність за прояви насильства в сім'ї. Позначились намагання держави все більше втручатися в сферу приватного життя. Але відмічається її поступова орієнтація на «росідеологізацію» в європейських країнах. Все більше запозичуються їх підходи та імплементація актів міжнародного права щодо запобігання домашньому насильству. Вже з набуттям Україною незалежності, в оновленій країні під безпосереднім впливом докорінних соціальних перетворень було прийнято низку національних законодавчих актів з достатньо чіткими вихідними засадами запобігання кримінальним правопорушенням в сімейно-побутовій сфері. Певний період Україна ще керувалась положеннями КК УРСР 1960 р., оскільки такі не суперечили оновленим завданням. У перші роки становлення країна переживала кризові явища в соціальній, політичній та економічній сферах, національне законодавство тільки формувалось. Щодо сім'ї, то першими такими актами були закони України «Про державну допомогу сім'ям і дітям» (1992 р.), «Про межу

малозабезпеченості» (1994 р.), «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.) та ін. У цей же період на державному рівні вперше видаються профільні акти, зокрема «Про Національну програму планування сім'ї» (1995 р.), «Діти України» (1996 р.), «Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» (1999 р.), а також прийнято базові закони України «Про охорону дитинства» й «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.). Активізована робота у середині 2000-х рр.: закони України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2005 р.), «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (2008 р.) та ін.

2. Новим імпульсом посилення уваги захисту сімейних відносин стала ратифікація Україною Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (відома яка «Стамбульська конвенція») й прийняття на її основі закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.).

3. Модель кримінально-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері зазнала концептуальних змін: криміналізується домашнє насильство; встановлюються кваліфікаційні ознаки певних складів кримінальних правопорушень і вводяться нові обставини (види) кримінальної відповідальності; удосконалюється судова регламентація встановлення обмежувальних заходів та заходів контролю за дотриманням випробувань тощо.

Між тим, кримінальна відповідальність саме за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), зважаючи на закріплення в диспозиції норми обов'язкової ознаки – систематичності, настає лише за умов учинення трьох і більше тотожних діянь, об'єднаних спільним умислом, кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності негативно впливає на потерпілу (-ого), й інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості. Вважається існуюча редакція диспозиції статті потребує правових уточнень.

Водночас слід врахувати інші споріднені (супутні) кримінальні правопорушення (проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, особистих прав і свобод людини і громадянина й моральності), які учиняються відносно подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває (перебувала) у сімейних або близьких відносинах, що призводять до тяжких наслідків (фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, погіршення якості життя тощо).

4. За даними опрацювання актів законодавства й матеріалів судової практики, основними видами покарань, які установлені санкціями Особливої частини КК України, є: штраф (ч. 1 ст. 134 та ін.); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (або без такого) (ч. 2–5 ст. 134); громадські роботи (ч. 1 ст. 126-1); виправні роботи (ст. 123); пробаційний нагляд (характерний для усіх кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством); арешт (ч. 1 ст. 151-2); обмеження волі (ч. 2 ст. 154); позбавлення волі. Серед них більш часто застосовуються громадські роботи (56 %), і рідше – штраф та виправні роботи (9 %). Дослідження дозволило зробити висновок про недооцінку судами призначення кримінального покарання у вигляді позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (61 %) і саме ця обставина часто є наслідком повторень проявів насильства (їх рецидиву).

5. Окрім ролі поліції, завдання прокурорів – процесуальних керівників у кримінальних провадженнях по такій категорії справ в частині повноти використання ними дискреційних повноважень, особливо важливими є при нездатності потерпілої особи з'явитися для розслідування або в суд, зокрема при погрозах, більш активного пошуку джерел доказів, з'ясування мотивів і упередження відкликать заяв з мотивів страху тощо.

6. Щодо ролі судових інстанцій у запобіганні насильству, то розгляд таких справ має бути якісним, неупередженим з оперативним реагуванням на випадки погроз потерпілій (-ому), з дотриманням закріплених рішеннями ЄСПЛ засад ретельності (сумлінності), що передбачає розслідування домашнього насильства (насильства за ознакою статі) на основі «ex officio» (справа «Бранко Томашич та

інші проти Хорватії», 2009 р.), тобто з урахуванням вимог ефективної реалізації законів, що захищають жертв кримінальних правопорушень. Практика засвідчила, що чим серйозніше правопорушення чи вищий ризик подальших правопорушень, тим більша ймовірність того, що переслідування потрібно продовжувати в інтересах суспільства, навіть якщо постраждалі відклинуть свої скарги. Відтак, ЄСПЛ рекомендує й від прокурорів вимагати діяти на основі «ex officio». Вважається за доцільне виключити домашнє насильство із переліку передбачених КПК України кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення з неможливістю припинення таких проваджень за зверненням потерпілої особи.

Важливим є недопущення судом принципу подвійного інкримінування, а також помилок при відмежуванні адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173-2 КУпАП і кримінальних проявів згідно ст. 126-1 КК України.

7. Невиправдана недооцінка застосування судами обмежувальних заходів, які застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством зумовила передбачення в числі обмежувальних заходів тимчасове вилучення документів, які посвідчують право на володіння та носіння зброї і вилучення її в разі наявності, з внесенням відповідних доповнень до ч. 1 ст. 91-1 КК України, ч. 6 ст. 194 КПК України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ч. 2 ст. 25, ч. 2 ст. 26), а також наділення відповідними повноваженнями поліції.

8. Правозастосовна, в тому числі й судова, практика вимагає правових уточнень щодо застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) у домашньому насильстві (ч. 2 ст. 91-1 КК України). Йдеться про покладення на них судом додаткових обов'язків під час обрання запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою (ч. 5 ст. 194 КПК України) та в разі засудження. Адже, за цивільним законодавством неповнолітній за певних умов (наприклад, у шлюбі) набуває повної дієздатності, проте за віковою ознакою залишається у пільговій категорії неповнолітніх і таким чином уникає застосування судом обмежувальних заходів.

РОЗДІЛ 4.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

4.1. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству

Учинення кримінальних правопорушень – це динамічне соціальне явище, яке швидко змінюється відповідно до змін, які відбуваються у суспільстві. Нинішній кризовий період розвитку України обумовлений геополітичними процесами у світі, а також низкою об’єктивних і суб’єктивних причин, що носять як внутрішній, так і зовнішній характер, а тому ефективність боротьби зі злочинністю залежить від ступеня наукового забезпечення, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Тому негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності й запобігання кримінальним правопорушенням [564, с. 279].

А. П. Закалюк зазначив, що запобігання злочинності як різновид суспільної діяльності, належить до таких важливих напрямів останньої, як соціальний контроль та соціальна профілактика [187, с. 323]. Натомість низка вчених-кримінологів (О. М. Джужа, О. Г. Кулик) запобігання злочинності визначають як особливий вид соціального управління, який покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей і полягає у розробці та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінант злочинності, а також справлянні запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [306, с. 140].

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-

економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію, водночас, причин та умов злочинності [289, с. 143]. М. Г. Колодяжний акцентує (і це є цілком прийнятним) на тому, що загальносоціальне запобігання злочинності є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій, морально-психологічній та інших сферах [230, с. 163].

Беззаперечно, загальносоціальне запобігання злочинності – це не просто соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, а, як слушно зауважив О. М. Джужа, заходи цього виду запобігання злочинності переслідують мету здійснювати позитивний вплив на формування особи всіх членів суспільства [145, с. 62]. Такий рівень запобігання характеризується тим, що його складові є невід’ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер суспільства [288, с. 53–54]. При цьому, на думку В. В. Голіни, основною метою зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійних часів негативних явищ, зумовлених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [99, с. 19].

Іноді межі проведення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням помилково розширюють та ототожнюють їх з «ефективним функціонуванням усіх позитивних інститутів соціальної правової держави», і в такому розумінні стверджують, що «загальносоціальне запобігання не є предметом кримінальної науки», хоча відразу, всупереч наведеному, заявляють, що «не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови для усунення чи послаблення

кримінологічних факторів, які детермінують злочинність» [124, с. 13].

Ключ до вирішення цієї суперечливої позиції знайшов А. П. Закалюк, який у своїх наукових працях довів, що запобігання злочинності у буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню кримінальних правопорушень, скоротити їхню кількість і у такий спосіб зменшити розміри злочинності. Запобігання кримінальним правопорушенням має пряме значення для наявної злочинності. По-перше, запобіжна діяльність щодо злочинності безпосередньо спрямовується не проти неї у тому вигляді (обсязі), в якому вона існує станом на тепер, а щодо чинників, що її зумовлюють. Така діяльність здійснюється, насамперед, з метою перервати дію останніх і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності у сучасних параметрах та їх збільшенню. По-друге, злочинність, дійсно, є соціальним феноменом, що виявляється у кримінальній активності частини членів суспільства на високому загальному рівні, обумовлений певними об'єктивними соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, дії яких неможливо запобігти безпосередніми попереджувальними заходами [187, с. 327–328].

На підставі зазначених наукових підходів В. В. Василевич обґрунтовано зробив висновок про те, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не так з метою безпосереднього запобігання злочинам, як спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [478, с. 20].

Натомість О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко зауважили, що запобігання злочинності загалом як негативному соціальному явищу, а також окремим її видам – це випереджальна протидія, здійснювана на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, причому перші превалюють у загальному (спрямованому на злочинність) запобіганні, а другі – у запобіганні окремим видам. Загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів,

спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин, і усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей у всіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій [11, с. 177].

Водночас прийнятною є позиція О. М. Литвинова щодо того, що запобігання спрямоване на припинення злочинів на стадіях формування умислу, готування й замаху; ця форма перешкоджання має характеристики як дозлочинної протидії, так і постзлочинної (оскільки вже є склад незакінченого злочину), на цьому етапі реалізуються заходи спеціально-кримінологічного характеру. Загальносоціальні заходи запобігання – це сукупність ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [319, с. 114].

Специфічною якістю загальносоціального запобігання є те, що заходи забезпечують антикриміногенний попереджувальний ефект поряд з виконанням основних завдань, оскільки знижують дію криміногенних факторів, створюють можливості позитивного розвитку людей тощо [289, с. 143]. На думку В. В. Голіни, особливість соціально-економічних та культурно-виховних аспектів загальносоціального запобігання злочинності виявляється в тому, що їх планування і здійснення проводиться не заради протидії та запобігання злочинам (хоча і цього теж стосується), а для підвищення матеріального добробуту населення, його культурного рівня і свідомості [99, с. 20–21]. Низка вчених, з урахуванням характеру загальносоціальних заходів, підкреслюють, що вони, по-перше, здійснюються лише державними і громадськими органами, організаціями і, по-друге, вимагають спеціальних і навіть професійних знань [100, с. 47].

Дієвість забезпечення внутрішньої безпеки суспільства зумовлюється множинністю факторів: об'єктивних і суб'єктивних, матеріальних і духовних,

практичних і теоретичних, явних і латентних тощо. З огляду на це, загальносоціальна профілактика здійснюється в суспільстві загалом. Не маючи адресного характеру, вона спрямована на усунення чинників і криміногенних загроз загалом, що сприяє їх послабленню або нейтралізації. Загальносоціальні заходи, не маючи своїм безпосереднім призначенням протидію злочинності і запобігання злочинності, створюють суттєві передумови, що виключають можливість існування злочинності як соціального явища.

Йдеться про те, що об'єктивно наявною закономірністю безпеки є її безпосередня залежність від сукупності ризиків та криміногенних загроз, які зумовлюють небезпеку [373, с. 153].

Визнання соціальної обумовленості запобігання домашньому насильству означає усвідомлення об'єктивних і реальних можливостей її за рахунок зміни умов суспільного буття, соціального розвитку та етичного формування особистості, зокрема, шляхом поліпшення виховного впливу в безпосередньому мікросоціальному оточенні [297, с. 145–146]

Агресія як елемент сімейного насильства, як негативне соціальне явище – це лише певна складова агресивності суспільства, матеріалізована у кримінальних правопорушеннях, учинених із застосуванням насильства та інших форм агресії, зокрема й ненасильницької. Генетично це явище зумовлене незадоволеністю безлічі громадян умовами життя, своїм матеріальним становищем, певною мірою рішеннями та діями державних органів у політичній, економічній, соціальній та інших сферах. Усе це за певних обставин виявляється в економічній, політичній, релігійній, побутовій агресії [504, с. 137].

М. Г. Кузнєцов зазначав, що саме поняття запобігання домашньому насильству склалося значною мірою на базі теорії кримінології і практики запобігання злочинності. А тому під запобіганням домашньому насильству науковець пропонує розуміти систему державних і суспільних заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин і умов такого насильства [297, с. 146].

На думку Л. В. Самарай, запобігання кримінальній агресії, що виявляється

в насильстві, або насильницькій злочинності у сфері сімейно-побутових стосунків, – це діяльність держави й суспільства, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин масової та групової агресивної поведінки, причин формування агресії особистості й умов, які цьому сприяють, явищ і процесів, що зумовлюють різні вияви агресії, факторів, що впливають на формування особистісної та масової агресивності в певних категорій осіб, утримання агресивної готовності в суспільстві на можливо мінімальному рівні, здійснення кримінально-правового та іншого правового примусу за фактами вчинення конкретних насильницьких та інших агресивних кримінальних правопорушень [504, с. 133].

Дискусійним у кримінологічній літературі є питання щодо того, чи належать примусово-правові заходи (зокрема кримінальне покарання) до заходів запобігання домашньому насильству. Окремі вчені-кримінологи вважають, що кримінальне покарання входить у систему запобігання правопорушень, і включається у систему різних примусових заходів [287, с. 151]. Прихильники іншого погляду, заперечуючи це, зазначають, що кримінальне покарання представляє собою цілеспрямований вплив на криміногенні чинники суспільної правосвідомості, безпосередні об'єктивні і суб'єктивні причини злочинної поведінки [296, с. 426–427].

Однак навряд чи можна вважати помилкою включення примусово-правових заходів у загальне поняття запобігання домашньому насильству, оскільки вони мають хоч і обмежені, але цілком визначені індивідуальні та загальні запобіжні можливості. Згідно зі ст. 50 КК України метою покарання є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (загальна превенція). Створення умов для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як самим засудженим, так і іншими особами, віднесено у кримінально-виконавчому законодавстві до засобів досягнення мети цього законодавства – захисту інтересів особи, суспільства і держави [297, с. 149].

Отже, покарання з погляду свого соціального призначення, виступає як

засіб запобігання злочинності загалом, і в окремих випадках – запобігання домашньому насильству, зокрема. Водночас примусово-правове і кримінологічне запобігання домашньому насильству відрізняються за часом їх застосування, методом, об'єктом і результатами впливу. Примусово-правові заходи застосовуються безпосередньо за вчинення домашнього насильства, тоді як кримінологічні заходи (економічні, організаційні, ідеологічні тощо) розраховані, насамперед, на запобігання домашньому насильству.

Ураховуючи методологічні підходи, що склались у кримінології з приводу загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, під відповідним поняттям щодо домашнього насильства пропонуємо розуміти *комплекс заходів правового, організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру, що спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які породжують та обумовлюють протиправну поведінку кривдника у сімейно-побутовій сфері*. До ознак, що складають зміст цього поняття, слід віднести такі:

1. *Це комплекс заходів, а не система*. Такий висновок ґрунтується на тому, що незважаючи на те, що в Україні є група суб'єктів, які здійснюють заходи загальносоціального запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері, йтися про їх систему поки не може [18, с. 238]. Водночас, як відмічають вітчизняні вчені О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, подальший розвиток і вдосконалення системи суб'єктів протидії злочинності вимагають визначення їх компетенції, прав і обов'язків, установлення каналів зв'язку між ними; організації взаємодії; правового забезпечення [11, с. 105].

Водночас наука, теорія і практика суспільного розвитку переконливо свідчать про те, що запобігання кримінальним правопорушенням неможливо вирішити, абстрагуючись від системи суспільних відносин, від суспільства, в якому живе і діє людина, за законами якого формується спосіб її життєдіяльності. Про це важливо пам'ятати, особливо тепер, коли ускладнюється динамізм суспільного життя, відбувається диференціація соціальних зв'язків і відносин, що, безумовно, впливає як на зміну об'єктів профілактики, так і на її методи. На сьогодні запобігання кримінальним правопорушенням набуває властивостей

своєрідного загальносоціального регулятора суспільних відносин. Це обумовлено насамперед послідовною демократизацією суспільного життя і зростанням питомої ваги рішень, що свідомо приймаються людьми на основі правильно усвідомлених суспільних та особистих інтересів. Однак нерідко трапляються такі суперечності між людьми, особистістю і суспільством, які протистоять суспільному розвитку. Подолання таких негативних соціальних явищ утруднене без запобігання загалом і загальносоціальних її заходів зокрема [102, с. 46–47].

2. *Це заходи правового, організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру.* Залежно від змісту, вони поділяються на такі, що:

- а) забезпечують нейтралізацію умов, що сприяють учиненню домашнього насильства (до них належать норми різних галузей законодавства, які обмежують дієздатність осіб; регламентують порядок придбання і збереження зброї тощо);
- б) стимулюють до здійснення дій, що перешкоджають або припиняють учинення домашнього насильства (такими є, передусім, норми кримінального права щодо необхідної оборони, затримання злочинця);
- в) регламентують процес запобігання вчиненню домашнього насильства [18, с. 239; 564, с. 280].

До заходів правового змісту відносяться ті державні програми, стратегії, концепції тощо, що розробляються на рівні Парламенту України, Президента України, Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади. Оскільки чільне місце у системі детермінант домашнього насильства посідають військово-політичні причини та умови, необхідно насамперед приділити увагу специфіці відображення кримінальної та кримінологічної політики держави у відповідному напрямі. Їх важливість обумовлена тим, що на практиці виникла необхідність у подальшій обґрунтованій диференціації кола, змісту, меж застосування спеціальних засобів протидії домашньому насильству, з урахуванням деяких його змін (коливання рівня насильства в сім'ї, ускладнення структури контингенту сімейних кривдників за рахунок зростання частки осіб зі зниженими морально-етичними нормами і наявністю негативних морально-психологічних ознак, тенденція до вторинної віктимізації жертв тощо).

Кримінальна політика є тією частиною політики запобігання злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і закріплюється в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування. Якщо визначати державну політику протидії злочинності без урахування кримінологічної складової, то зникає можливість впливу на злочинність іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру [33, с. 162].

Кримінологічна політика як один із напрямів соціальної політики, – це головний вектор політики протидії злочинності, яка перевтілюється у стратегію і тактику реалізації. Стратегія і тактика припускають відповіді на два запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика [593, с. 186; 57, с. 120–121]. Як зазначає О. Туєв, щодо кримінологічної політики в межах основних галузей, задіяних у реалізації такої політики, можна не тільки сформулювати найближчі і найважливіші проблеми, а й окреслити стратегічно довготривалі завдання, що переслідують досягнення кінцевої мети. Стратегія у протидії злочинності повинна застосовуватись і до діяльності всієї системи органів, безпосередньо задіяних у реалізації кримінологічної політики. Важливо передбачити тактику вибору найбільш ефективних засобів і методів провадження діяльності. Сутність кримінологічної політики полягає в системному аналізі заходів впливу на злочинність і в системній реалізації цих заходів. При цьому соціологічна інформація (про злочинність, її причини, ефективність заходів впливу на неї) в такій системі відіграє одну з головних ролей [593, с. 186–187].

Стосовно проблематики запобігання домашньому насильству, стратегія – це визначення перспективних цілей і пріоритетів діяльності, ключових напрямів і засобів реалізації зазначених цілей на основі державницької, національної ідеології правової соціальної держави.

Загалом державна політика у сфері запобігання домашньому насильству відповідає міжнародним стандартам та спрямована на подолання усталених

стереотипів у цій сфері [206, с. 67]. У контексті цього важливо акцентувати, що одним із ключових пріоритетів у забезпеченні безпеки сімейно-побутової сфери має визнаватися державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин та умов (детермінантів) кримінальних правопорушень, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції. Водночас невизначеність цілей, завдань, принципів і засобів (зокрема правових, інформаційних, превентивних, репресивних, прогностичних) державного впливу на злочинність виявляє наявні прогалини та породжує все нові проблеми доктринального, правового й організаційного характеру, які на практиці вимагають найскорішого їх ефективного вирішення.

В умовах воєнних дій та проявів колабораціонізму [139, с. 33–34], зона бойових дій на території нашої країни залишається одним з основних джерел надходження в незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Кримінально-протиправні дії у сімейно-побутовій сфері стають дедалі жорстокішими, а КПК України так і не став належним інструментом запобігання кримінальним правопорушенням. Тому кримінологічна безпека, з урахуванням регіональної специфіки, є одним із провідних напрямів кримінологічної політики, що спрямована на своєчасне виявлення кримінологічних загроз, їх нейтралізацію та відображення, провідну роль у реалізації якої відіграють правоохоронні органи, зокрема підрозділи Національної поліції України.

На наш погляд, відповідно до визначених цілей і завдань, формування та реалізація кримінологічної політики у сімейно-побутовій сфері має здійснюватися в межах загальних (описова, пояснювальна, перетворювальна) і спеціальних (інформаційна, запобіжна, репресивна, превенція соціальних відхилень (маргіналізації), програмно-методична) функцій. Загальні – повинні реалізовуватись під час дослідження феноменології злочинності у сімейно-побутовій сфері на державному рівні (її загальної характеристики, класифікації, наслідків, за видами, взаємозв'язками, структурою, динамікою, географією на

регіональному та всеукраїнському масштабах); з'ясування етіології домашнього насильства, його соціальної та біологічної природи, причин й умов, психологічних та соціальних механізмів формування і реалізації антисоціальної поведінки; розроблення заходів запобігання (профілактика, відвернення та припинення) кримінальним правопорушенням, підготовки прогнозів, планів і програм реалізації превентивних заходів. Спеціальні функції мають визначатись за допомогою аналізу основних напрямів, форм і методів боротьби зі злочинністю, зокрема: інформаційна; превентивна; репресивна; запобігання соціальним відхиленням (маргіналізації), пов'язаним зі злочинністю; програмно-методична.

На сьогодні безпосереднім нормативно-правовим актом, що регулює зміст запобігання домашньому насильству, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.). До речі, саме цим Законом було визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [430]. Зокрема, у розділі III «Запобігання домашньому насильству» у ст. 18 передбачено завдання у сфері запобігання домашньому насильству, серед яких:

- 1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства;
- 2) підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства;
- 3) сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- 4) формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини;

5) викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;

6) заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству.

Серед заходів запобігання ст. 19 цього Закону передбачає:

1) вивчення ситуації та збір згрупованих за статтею статистичних даних про факти домашнього насильства;

2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування;

3) організацію і проведення серед населення, зокрема серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків;

4) розроблення та впровадження в освітніх закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема стосовно дітей;

5) залучення медіа до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення про випадки домашнього насильства, зокрема до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

6) організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів [430].

Усі вищеперераховані заходи запобігання є очевидними і мають сприяти роботі органів кримінальної юстиції щодо запобігання домашньому насильству.

Однак якщо розглянути проблему у практичній площині, то у діяльності цих органів відразу виникають проблеми, пов'язані насамперед, із матеріально-технічним та організаційно-управлінським методами протидії домашньому насильству, зокрема, на недостатньому рівні розвинений інститут хоспісу (притулків) для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. У зв'язку з чим потерпілі знаходяться у безвихідному стані, тобто, не маючи власного житла та постійного заробітку, вимушені відмовлятися від підтримання обвинувачення та миритися із проблемами протиправного характеру.

Окрім цього, варто акцентувати увагу на Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (2018 р.). Зокрема, цим Порядком визначається механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності [442].

Щодо діяльності суб'єктів, спрямованої на запобігання та протидію насильству, то вона, згідно із зазначеною постановою, ґрунтується на таких засадах:

- гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики ЄСПЛ;

- належної уваги до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

- урахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів;
- поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;
- добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;
- врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами;
- недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [442].

Істотним компонентом загальносоціального запобігання є заходи, що створюють умови для повної реалізації громадянами їх прав, свобод і законних інтересів. Очевидно, що незадоволеність інтересів, як наслідок, перешкоджає встановленню атмосфери стабільності в суспільстві, громадянської активності, довіри населення до влади, готовності підтримати її зусилля з охорони правопорядку й законності. Водночас успішність заходів щодо запобігання злочинності в соціальній сфері – найефективніший шлях до встановлення і підтримання відносин співпраці органів влади та населення в запобіганні,

припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Серед вирішення проблем загальносоціального запобігання домашньому насильству важливим є належне законодавче забезпечення відповідної запобіжної діяльності, яка поєднуються із підтриманням та розвитком освіти й культури в суспільстві, збереженням духовно-моральної спадщини, оскільки достовірно встановлено, що освітній і культурний рівень людей, їх вихованість, духовність, відданість народним традиціям, правова освіченість не тільки утримують осіб від учинення кримінальних правопорушень, визначаючи значною мірою кримінально не викривлену систему особистих і соціальних цінностей, а й спроможність значної частини населення протистояти негативному впливу засобів масової інформації, що пропагують уседозволеність, культ сили, жорстокості, культуру бездуховного споживацтва. На телевізійному екрані дедалі частіше з'являються програми, які психологічно травмують людей. Для запобігання домашньому насильству необхідна корекція їх діяльності. Насамперед, зазначимо, що у Законі України «Про захист суспільної моралі» у ч. 1 ст. 1 було визначено, що суспільна мораль – це система етичних норм, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [449; 18, с. 241], однак станом на сьогодні відповідний нормативно-правовий акт втратив чинність. Натомість було прийнято Закон України «Про медіа» [452]. Поряд із тим, як і у попередніх редакціях, так і в нинішній, у ньому жодним словом не обмовлено про шкідливий характер впливу на населення фонових явищ, які є причинами і умовами злочинності, та про запобіжні заходи з цього приводу. З огляду на це, Закон України «Про медіа» необхідно доповнити реченням такого змісту: *«напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашньому насильству, шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді»*.

Загалом прийнятною є позиція М. Г. Кузнецова щодо того, що наявні правові норми, на жаль, не утворюють єдину правову систему запобігання

домашньому насильству. Вони розкидані у різних нормативних актах, виданих у різний час, за різних умов та на різноманітних рівнях. Чинне законодавство не систематизоване, що створює великі труднощі його використання, зумовлює неправильне тлумачення, грубі помилки при застосуванні на практиці до кривдника домашнього насильства відповідні заходи запобігання. А тому ефективність заходів загальносоціального запобігання домашньому насильству значною мірою забезпечується повнотою охоплення цієї сфери правовим регулюванням [297, с. 146].

Варто додати, що законодавче визначення «насильства за ознакою статі» так само, як і тлумачення «домашнього насильства», охоплюють коло групових зв'язків, а саме: у першому випадку головною дефініцією виступає належність особи жертви до певної групи за статтю, у другому випадку – це належність особи жертви до певного, законодавчо визначеного кола осіб. Відповідне поле протиправних діянь також пов'язується із традиційними чотирма сферами: фізичною, економічною, психологічною та сексуальною. По відношенню одне до одного «насильство за ознакою статі» є більш ширшим, тому що охоплює і ділове, і приватне життя особи в суспільстві, тоді як домашнє насильство обмежене лише наявними взаєминами приватного життя.

На думку багатьох науковців, використання у диспозиції ст. 173-2 КУпАП понять «домашнє насильство» та «насильство за ознакою статі» є тавтологічно невиправданим [123, с. 62]. Дійсно, насильство за ознакою статі є одним із видів вираження дискримінації за статтю, а відтак не вичерпує свого змісту під виглядом адміністративного правопорушення. Це радше, за аналогією до кримінального права, є обставина, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення. Саме тому цілком логічним є виключення з диспозиції ст. 173-2 КУпАП сполучення слів «насильство за ознакою статі» та доповнення окремим пунктом ст. 35 КУпАП (Обставини, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення), в якому насильство за ознакою статі буде розглядатися як обставина, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення.

Крім цього, низка інших положень щодо запобігання цьому кримінально-протиправному явищу (передбачених Стамбульською конвенцією) не знайшли свого належного закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві України (зокрема, які стосуються забезпечення права потерпілого від домашнього насильства користуватися правовою допомогою; забезпечення права надавати показання без особистої присутності порушника, шляхом використання комунікаційних технологій; положення, які передбачають можливість дослідження доказів щодо історії стосунків та поведінки жертви лише у виняткових випадках, коли це є суттєвим і необхідним). Це означає, що резерви для його вдосконалення як у нормативній, так і правозастосовній площинах наявні, і вони мають стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у цій сфері. Водночас слід визнати, що кримінальні правопорушення, що вчиняються в сімейно-побутовій сфері, є доволі складними та суперечливими не лише в частині теоретичного обґрунтування, а й для практичної реалізації заходів реагування на його прояви, передусім для працівників Національної поліції, які долучаються до роботи з кривдником з моменту отримання заяви від потерпілого.

Необхідно зазначити і про Національну стратегію у сфері прав людини (затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021). У Загальній частині цього нормативно-правового акту стратегічного планування закріплено положення про те, що Стратегія зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах нових викликів, що постали перед суспільством, але не вичерпує повністю проблематики у зазначеній сфері. Для цього в зазначеному документі визначено такі стратегічні напрями, які певною мірою мають відношення до досліджуваної проблематики:

а) забезпечення права на життя, одним із очікуваних результатів реалізації якого має стати функціонування ефективної системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти життя людини;

б) запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або

такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, одним із очікуваних результатів яких має стати вирішення системної проблеми неефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із катуванням, а також надання потерпілим від кримінальних правопорушень, пов'язаних із катуванням, доступу до дієвих механізмів реабілітації, правового захисту та відшкодування шкоди тощо [459].

Проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям:

- недосконалість законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема відсутність комплексу підзаконних нормативно-правових актів, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», необхідних для ефективної реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- неналежний рівень підготовки фахівців у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- недостатня кількість місць у центрах соціально-психологічної допомоги для постраждалих від домашнього насильства або відсутність таких центрів;

- недостатньо ефективна взаємодія органів соціального захисту та охорони здоров'я щодо надання медичних послуг постраждалим від домашнього насильства;

- низький рівень обізнаності фахівців соціальної сфери у новостворених об'єднаних територіальних громадах щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

- низький рівень обізнаності населення щодо механізмів отримання допомоги потерпілими від домашнього насильства;

- домашнє насильство має латентний характер, оскільки частина постраждалих не звертається за допомогою через можливий суспільний осуд, звинувачення у провокативній поведінці або загрозу помсти від кривдника (п. 11 Стратегії) [459].

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

- удосконалити законодавство України щодо запобігання та протидії

домашньому насильству, з урахуванням європейських стандартів;

- забезпечити ефективну співпрацю та взаємодію усіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії домашньому насильству;

- забезпечити надання всебічної допомоги постраждалим особам та доступ таких осіб до правосуддя, інших механізмів юридичного захисту, враховуючи вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби постраждалих осіб; забезпечити функціонування спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;

- забезпечити підготовку фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, та впровадити програми для осіб, які вчинили домашнє насильство;

- запровадити ефективні механізми роботи з постраждалими дітьми та дітьми-кривдниками у разі вчинення домашнього насильства;

- забезпечити інформування населення про форми, прояви і наслідки домашнього насильства та права, заходи й послуги, якими можуть скористатися постраждалі особи, на державному та місцевому рівнях (п. 11 Стратегії) [459].

При цьому жодного слова у Національній стратегії у сфері прав людини не сказано про роль правоохоронних органів, зокрема і прокуратури, як одного із суб'єктів загальносоціального запобігання вчиненню кривдником кримінального правопорушення [575, с. 88–98]. До того ж вилучення з КПК України положень, що стосувались обов'язку органів досудового розслідування, прокурора та суду виявляти причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, призвели не лише до значного зростання рівня злочинності та зниження рівня захисту прав потерпілих, а й до фактичного призупинення діяльності оперативних підрозділів щодо запобігання кримінальним правопорушенням (оперативно-розшукової профілактики).

3. Наступною системоутворюючою ознакою, що складає зміст поняття «загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству», є *реалізація цих запобіжних заходів відповідними суб'єктами* [18, с. 238; 564, с. 281]. У кримінології «за специфікою запобіжної діяльності розрізняють таких

суб'єктів, які:

1) визначають її основні напрями, завдання, форми (політику боротьби зі злочинністю), планують та контролюють її, забезпечують її правове регулювання;

2) здійснюють безпосереднє керування і координацію окремими напрямами і учасниками запобігання злочинності;

3) виявляють та пізнають об'єкти запобіжного впливу та інформують про них інших суб'єктів;

4) виконують запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення кримінальних явищ та процесів, захисту соціальних благ і свобод [47];

5) реалізують заходи щодо відвернення і припинення кримінальних правопорушень і протидію злочинності» [18, с. 239; 128; 173; 289, с. 150–151; 508].

З огляду на здійснену на науковому рівні класифікацію, до суб'єктів загальносоціального запобігання домашньому насильству можна віднести: а) Верховну Раду України; б) Президента України; в) Кабінет Міністрів України; г) інші органи державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації різних рівнів); ґ) органи місцевого самоврядування; д) інші суб'єкти запобігання домашньому насильству, включаючи й ті, що належать до суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання [430].

У контексті цього А. П. Закалюк цілком прийнятно зауважив, що окремо слід застерегти щодо використання за сучасних умов неповного правового регулювання в Україні запобіжної діяльності такої підстави класифікації її суб'єктів, як наявність у них визначених повноважень щодо її проведення. На думку вченого, «нині в актах законодавства, які комплексно регулюють статус і повноваження деяких правоохоронних органів, що за призначенням мають право займатися діяльністю щодо запобігання злочинним та іншим протиправним порушенням, завдання та обов'язки проведення цієї діяльності прямо не передбачені» [187, с. 347]. Водночас науковець зазначив, що саме корелянти відтворюють кореляційний зв'язок, який згодом, у міру визначення його

природи, можна конкретизувати в інший вид зв'язку (обумовлення, опосередкування тощо) [187, с. 191].

4. Четверта системоутворююча ознака полягає в тому, що загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству *спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які породжують та обумовлюють зазначену протиправну поведінку кривдника* [18].

Отже, проведений аналіз усіх системоутворюючих ознак поняття «загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству» дав змогу визначити його теоретичне та практичне значення. Зокрема, теоретичне значення полягає в тому, що вперше на доктринальному рівні сформульовано своєрідну наукову модель загальносоціального запобігання цьому виду кримінальних правопорушень, а також створено методологічні засади для подальших наукових досліджень у відповідному напрямі.

Натомість прикладне значення такого поняття виявляється в тому, що на підставі науково обґрунтованих положень, які виокремлені в ході аналізу змісту його системоутворюючих ознак, на практиці можна сформулювати й затвердити комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення детермінант, які породжують і обумовлюють учинення кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері.

Безсумнівно, ефективними є заходи з організації відпочинку, дозвілля не лише дітей, а й дорослих, серед яких багато осіб, схильних до непомірного, побутового вживання алкоголю [356, с. 107–108]. Заходи щодо обмеження громадян у доступі до спиртного (зокрема, у нічний час) суттєво позначаються на зниженні домашнього насильства. Водночас необхідна системна боротьба з пияцтвом та наркотизмом. На рівні фонових явищ вони суттєво впливають на насильницьку злочинність, на індивідуальному – представляють собою фактори негативної деформації особистості, причому в значній частини наркоманів, токсикоманів, алкоголіків формують агресивність, мотивовану необхідністю знаходити кошти для задоволення своїх потреб у наркотиках, одурманюючих речовинах та алкоголі. Крім цього, під їх впливом вчиняється безліч

кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. З огляду на це, загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству, зокрема, мають бути спрямовані на осіб, які конфліктують у сімейно-побутовій сфері, зловживають алкоголем, виявляють агресію тощо, тобто ведуть маргінальний спосіб життя. Сьогодні до групи ризику належать: особи, які тривалий час не мають постійного джерела доходу; безробітні та раніше судимі, які ведуть аморальний чи протиправний спосіб життя.

У такий спосіб у рамках загальносоціального запобігання домашньому насильству, на відміну від індивідуальної профілактики, можна не обмежуватися особистістю. При цьому заходи загальної профілактики диференціюються. У загальній профілактиці насильницьких кримінальних правопорушень у сім'ї, вчинених у стані агресії, головним важелем впливу на формування особистості й належних міжособистісних відносин є пропаганда серед населення правових знань і правил поведінки в побуті.

Прийнятною є позиція О. М. Костенко, згідно з якою будь-які спроби реформування у різних сферах українського суспільства виявляються як волюнтаризм і утопізм, якщо вони не пов'язані з формуванням у громадян моральної культури [251, с. 125]. Важливим напрямом у цьому є реструктуризація та зміна статево-рольових стереотипів. Сформовану особистість змінити майже неможливо, особливо без її власної згоди і бажання. Однак якщо це здійснювати за допомогою досить м'якого виховного впливу на підростаюче покоління, то перспективи є доволі позитивні. Тим паче, що й самі «об'єкти» виховання – діти – не вважають, що фізичне та принизливе покарання має свою ефективність. Для цього необхідний інструмент впливу – лекції, бесіди й доповіді на правові теми, наочні форми впливу, ілюстровані прикладами розвитку й вирішення конфліктних ситуацій у сімейно-побутовій сфері, використання можливостей засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення, кіно). У контексті цього необхідно запроваджувати цільову програму виховання, яка повинна принципово вплинути на вирішення проблеми формування позитивної правосвідомості громадян.

Прийнятними є погляди і О. А. Ляшенка, на думку якого одним із найважливіших напрямів діяльності політики уряду та держави повинно бути досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення на основі збільшення платоспроможного попиту, зокрема підвищення заробітної плати працюючого населення. На сьогоднішній день найбільш ефективними напрямками підвищення рівня життя населення є: боротьба з бідністю шляхом розширення зайнятості та зниження рівня безробіття; розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт; зростання рівня трудових доходів; скорочення заборгованості із виплати заробітної плати і соціальної допомоги; регулювання мінімальної заробітної плати, збільшення пенсій; розробка і реалізація заходів щодо стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу тощо [328, с. 190].

Водночас на рівень агресивності в суспільстві, стан і динаміку домашнього насильства суттєво впливають такі фактори як зростання кількості осіб з обмеженою осудністю, психічних хворих, осіб з відхиленнями патологічного характеру (вияв цих факторів настільки значний, що можна стверджувати про часткову кризу фізичного і психічного здоров'я населення). Зниження криміногенності відповідних факторів об'єктивно є найефективнішим у рамках заходів запобігання на загальносоціальному рівні: поліпшення медичного обслуговування населення, яке нині є доступним не всім громадянам; посилення контролю за медичними препаратами, обіг яких обмежений; відновлення такого рівня медичного обслуговування дітей та підлітків, що дає змогу відслідковувати фізичні й психічні патології, зокрема ті, які виражаються в ранньому вияві агресивності. До цього переліку варто також віднести запровадження в Україні обов'язку для осіб, які вчинили домашнє насильство, проходження психологічної корекційної програми на предмет спроможності подальшого сімейного життя.

Усі складові елементи профілактики домашнього насильства, а також рівні реалізації запобіжних заходів, на наш погляд, повинні об'єднуватися загальною стратегією, тобто загальним планом запобігання домашньому насильству, що охоплює тривалий період часу, як спосіб досягнення складної мети мінімізації

насильницької злочинності в сім'ї. Так, відповідно до методики стратегічного планування на першому етапі необхідно розробити концепцію або стратегію, а потім на її основі – програму та відповідний план з реалізації програмних заходів. Останнім кроком є розроблення та прийняття програм і планів на регіональному й місцевому рівнях. Нагадаємо, що за роки незалежності в Україні прийнято та реалізовано чотири державні програми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю та профілактику правопорушень (1993, 1996, 2000, 2006). Головними недоліками зазначених документів вважається декларативний характер більшості їх положень, відсутність державного ресурсного забезпечення та механізму відповідальності за невиконання конкретних заходів, невідповідність реальній кримінологічній ситуації в країні, регіонах [56, с. 75]. З метою уникнення минулих помилок, необхідно виділити *два основні стратегічні напрями* (з можливістю прийняття Стратегії запобігання домашньому насильству).

Перший – спрямований на визначення природи домашнього насильства, тобто на виявлення причин і умов, які детермінують таке явище, для вироблення шляхів їх ліквідації або мінімізації, усунення наслідків. За таким напрямом мають бути реалізовані загальносоціальні заходи у системі економічних, соціальних, правових програм, а також програм, спрямованих на розвиток духовно-морального потенціалу суспільства. Насамперед необхідно:

1) забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», шляхом акцентування всіх зусиль як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу;

2) належне фінансування правоохоронної системи з Державного бюджету України;

3) забезпечення на 100 % потреб Національної поліції щодо утворення спеціальних мобільних груп, завдання яких – негайно прибути на виклик у разі вчинення домашнього насильства;

4) залучення до роботи із запобігання домашньому насильству громадян, які володіють та повністю відповідають вимогам чесності, гуманності, а також

мають професійні навички, включаючи комунікативні, та особисту здатність до виконання складної діяльності, яка від цих осіб вимагатиметься;

5) прийняття нової спеціальної Національної програми, затвердженої Верховною Радою України на рівні відповідної постанови, з питань реалізації державної політики у сімейно-побутовій сфері;

6) створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання домашньому насильству;

7) уведення в школах, інших освітніх закладах обов'язкового предмету з питань підготовки дітей до майбутнього сімейного життя, а також поліпшення системи морального, правового і статевого виховання в школах, інших освітніх закладах [358; 359];

8) посилення відповідальності ЗМІ, що пропагують насильство, жорстокість, аморальність тощо;

9) удосконалення системи медичного обслуговування та розширення можливостей щодо лікування від алкоголізму та наркоманії;

10) посилення соціального захисту малозабезпечених сімей;

11) здійснення загальних заходів щодо економічної стабілізації у суспільстві, підвищення добробуту населення, збільшення його доходів, зокрема, ліквідація безробіття, надання допомоги у працевлаштуванні.

Другий – передбачає чітку і ефективну схему прямого реагування на конкретні випадки домашнього насильства. Такий напрям може бути реалізований при застосуванні заходів спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного рівнів.

З огляду на широкий спектр різних кримінологічних заходів, відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (2021 р.), на виконання окреслених вище стратегічних напрямів пропонуємо прийняти *Національну програму запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 рр.*, яка охоплює усі кримінологічні рівні запобіжних заходів. По завершенню такої програми робиться оцінка досягнутих результатів, виокремлення та аналіз допущених

помилки та прорахунків, визначаються подальші задачі й приймається нова програма на визначений період.

Загалом програма запобігання злочинності – фундаментальний документ, який містить теоретичні засади запобігання, шляхом виявлення і усунення чи нейтралізації її детермінант. Вона передбачає: а) узгодження напрямів запобігання; б) комплекс теоретико-прикладних положень щодо досягнення поставленої мети в конкретних історичних умовах розвитку суспільства; в) систему запобіжних заходів, спрямованих на загальну та спеціальну профілактику домашнього насильства [553, с. 348–349].

Успіх у реалізації цієї Програми залежить від багатьох обставин, і насамперед від урахування економічних, соціальних, політичних, екологічних, духовних, культурологічних, соціально-психологічних та інших факторів, що зумовлюють кримінальні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, та активної цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів безпеки (державних органів, громадських організацій і громадян) задля досягнення поставленої мети.

Як показало наше дослідження, раніше прийняті концепції та комплексні програми запобігання злочинності розроблялися, затверджувалися і впроваджувалися у життя різними державними інституціями – Верховною Радою, Президентом України та Кабінетом Міністрів, що не сприяло і не могло сприяти напрацюванню послідовних, взаємопов'язаних і перспективно спрямованих дій усіх суб'єктів безпеки щодо виявлення і усунення криміногенних загроз [98, с. 27].

Зміни, які відбулися на початку ХХІ ст. в українському суспільстві, об'єктивно вимагають переосмислення кожним із названих суб'єктів їхньої участі у системі запобігання домашньому насильству. Неналежне виконання запланованих заходів було обумовлене неефективною діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання домашньому насильству, послабленням контролю і своєчасного реагування на невиконання функціональних обов'язків відповідних інституцій, несвоєчасним оновленням правової бази тощо. Водночас відбувся занепад духовно-моральних цінностей людини і суспільства. На підґрунті погіршення забезпечення неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, формування і

вдосконалення політико-правових, соціально-економічних та духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності розцвів правовий нігілізм, що також сприяло зростанню домашнього насильства.

Тому теоретико-прикладними засадами Національної програми запобігання домашньому насильству на 2025–2030 рр. має бути:

- активне запобігання криміногенним загрозам безпеці людини, суспільства і держави, включаючи загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання;
- своєчасна нейтралізація порушень конституційних прав і свобод громадян та правопорядку як гарантії соціально-політичної стабільності в державі;
- поліпшення умов життя всіх членів суспільства та створення атмосфери спокою і безпеки в морально-психологічному плані;
- всебічне сприяння розвитку громадянського суспільства та всіх його інститутів.

Основні показники: 1) кількість кримінальних проваджень щодо домашнього насильства, які розглянуто з постановленням вироку; 2) кількість осіб, постраждалих від домашнього насильства, які звернулися за допомогою, та кількість осіб, які отримали таку допомогу; 3) кількість служб підтримки для постраждалих осіб; рівень обізнаності населення щодо запобігання та протидії домашньому насильству; 4) кількість звернень до державної установи «Урядовий контактний центр» від осіб, які постраждали від домашнього насильства або перебували під загрозою учинення такого насильства [459].

З огляду на це, метою запропонованої авторської Програми є визначення головних векторів забезпечення ефективного запобігання домашньому насильству, шляхом формування дієвої системи заходів щодо реагування на будь-які його прояви (зокрема у справах про адміністративні правопорушення).

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- формування загальнодержавної системи подолання домашнього насильства, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні;
- удосконалення національного законодавства та іншого нормативно-

правового забезпечення державної політики у сфері запобігання домашньому насильству, імплементація правових засад ЄС з цих питань;

- забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації органів, які здійснюють боротьбу з домашнім насильством щодо своєчасного виявлення його в сім'ях та притягнення кривдників до відповідальності;

- установлення причин і умов, що сприяють домашньому насильству, мінімізація факторів, які детермінують виникнення; забезпечення гарантій прав громадян та безпеки потерпілих під час здійснення заходів боротьби з домашнім насильством;

- запровадження єдиних підходів та стандартів до професійної освіти та підготовки співробітників органів, які здійснюють боротьбу з домашнім насильством;

- широке залучення до запобігання домашньому насильству державних органів та інститутів громадянського суспільства.

Для виконання поставлених завдань, необхідним є:

- забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», шляхом консолідації як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу;

- належне фінансування правоохоронної системи з Державного бюджету України;

- забезпечення потреб Національної поліції щодо утворення спеціальних мобільних груп, завдання яких – негайно прибути на виклик у разі вчинення домашнього насильства;

- залучення до роботи із запобігання громадян, які володіють та повністю відповідають вимогам чесності, гуманності, а також мають професійні навички, включаючи комунікативні, та особисту здатність до виконання складної діяльності, яка від цих осіб вимагатиметься;

- створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання домашньому насильству;

- введення в школах, інших освітніх закладах обов'язкового предмету з питань підготовки неповнолітніх до майбутнього сімейного життя, а також поліпшення системи морального, правового і статевих виховання в школах, інших освітніх закладах;

- посилення відповідальності ЗМІ, що пропагують насильство, жорстокість, аморальність тощо;

- удосконалення системи медичного обслуговування та розширення можливостей щодо лікування від алкоголізму та наркоманії;

- соціальний захист малозабезпечених сімей;

- здійснення загальних заходів щодо економічної стабілізації у суспільстві, підвищення добробуту населення, збільшення його доходів, зокрема, ліквідація безробіття, надання допомоги у працевлаштуванні.

Очікувані результати:

- функціонує ефективний механізм запобігання домашньому насильству як на законодавчому, так і на практичному рівнях;

- збільшується кількість звернень до уповноважених органів щодо домашнього насильства; жінки, чоловіки та діти розуміють і знають про факти порушення їхніх прав; рівень довіри до органів державної влади зростає;

- кожен випадок домашнього насильства має належне реагування з боку усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- забезпечується належним захистом більша кількість осіб, постраждалих від домашнього насильства; допомога, що надається таким особам, є доступною, вчасною, комплексною та якісною;

- між усіма суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечено ефективну співпрацю, що сприяє підвищенню якості надання допомоги постраждалим особам;

- підвищено рівень обізнаності населення щодо форм, проявів і наслідків домашнього насильства та прав, заходів і послуг, якими можуть скористатися постраждалі особи, на державному та місцевому рівнях [459].

4.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання домашньому насильству

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання, на відміну від загальносоціальних, не пов'язані з радикальною зміною наявних суспільних відносин, зняттям або подоланням соціально-економічних проблем, що впливають на злочинність, формуванням у громадян переконань, поглядів і морально-етичних якостей, які роблять антигромадські вияви неможливими. Завданням спеціальних заходів є усунення дії конкретних криміногенних факторів, створення обставин, що перешкоджають здійсненню кримінальних правопорушень.

Усі кримінологічні заходи запобігання тісно пов'язані та становлять єдину систему запобіжного впливу на домашнє насильство, водночас різняться за суб'єктами, обсягом та завданнями. Тому, торкаючись теоретичного аспекту визначення спеціально-кримінологічного запобігання як особливого виду діяльності щодо запобігання домашньому насильству, слід згадати про наявні в кримінологічній літературі позиції та погляди вчених на цю проблему [574, с. 92].

Зокрема, В. І. Шаkun під спеціально-кримінологічним запобіганням розуміє складову загальносоціального попередження, а його особливості визначаються специфічним об'єктом впливу – злочинністю. Його характеристики такі: а) проведення заходів, що спрямовані саме на попередження злочинності, її окремих видів і конкретних кримінальних правопорушень, їх причин і умов. Вони мають, у буквальному сенсі, спеціальний характер, прив'язані безпосередньо до боротьби зі злочинністю; б) арсенал засобів спеціальної профілактики характеризується, відповідно, взаємодією управлінських, виховних та правових заходів, розрахованих саме на вплив на злочинність, її окремі види або недопущення конкретних кримінальних правопорушень; в) суб'єктами спеціального попередження кримінальних правопорушень є організаційні структури, для яких боротьба зі злочинністю

становить одну з основних функцій [551, с. 186–187].

В. І. Тимошенко зазначає, що спеціальне, цілеспрямоване попередження злочинності має свій об'єкт безпосереднього впливу. Насамперед йдеться про т. зв. соціальні патології, тобто процеси і явища, в яких реалізуються форми поведінки певних груп населення, що слугують живильним ґрунтом, «фоном» злочинності [551, с. 188]. Щодо цього В. В. Черней констатував, що сукупність заходів, спрямованих на усунення причин учинення кримінальних правопорушень (превенція), здійснюється в межах адміністративної діяльності поліції – підзаконної, цілеспрямованої виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених суб'єктів з організації та здійснення попередження й припинення адміністративних і кримінальних правопорушень [626, с. 365–366].

Натомість О. М. Литвак розмежовує, що є цілком прийнятним, загальносоціальне запобігання (яке збігається із соціальним прогресом) із спеціально-кримінологічним запобіганням та репресивною діяльністю держави. Учений визначає якісні відмінності попереджувальної діяльності, яка орієнтована на досягнення запобіжної мети без застосування примусу, визначає і спеціалізованих суб'єктів (до яких належать лише органи виконавчої влади, для яких запобігання злочинності є однією з основних статутних функцій) та неспеціалізованих (для яких здійснення профілактичного впливу є не основною функцією у межах своєї конкретної професійної діяльності) [317, с. 22].

Водночас В. В. Голіна підкреслює, що спеціально-кримінологічне запобігання – не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування. Така діяльність спрямовується не тільки на недопущення конкретних її проявів з боку певних осіб, а й на ті негативні явища й процеси в суспільстві, які створюють, так би мовити, певний рівень і структуру криміногенного потенціалу, що виявляється в частоті й тяжкості вчинених злочинів. Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що завданням спеціально-кримінологічного запобігання злочинності є як запобігання

виникненню детермінуючих злочинні прояви негативних явищ і процесів, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки. У зв'язку з цим спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: профілактики, відвернення, припинення злочинів [99, с. 21–22].

На думку О. М. Джужі, спеціально-кримінологічне запобігання полягає у: цілеспрямованому здійсненні цього виду запобіжної діяльності як функції; зв'язку з елементами кримінологічної системи; неухильному виконанні команд управляючого механізму системи; виборі лінії поведінки відповідно до стану об'єкта запобіжного впливу [287, с. 63].

В. В. Голіна у вузькому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням тлумачить як синтезовану кримінологічну теорію і практику організації протидії злочинності, шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузевих наук (соціології, економіки, психології, педагогіки тощо) [99, с. 22].

Варто також враховувати і позицію академіка А. П. Закалюка про те, що на відміну від інших різновидів, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності здійснюють вплив: не тільки після вчинення кримінального правопорушення, але й до нього; у сфері, яка лише частково регулюється правом; засобами, що мають винятково цільове запобіжне значення; інколи паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них [187, с. 328–329]. На думку науковця, саме такі заходи становлять окремий різновид щодо запобігання злочинності – суто кримінологічний, їх так і називають – спеціально-кримінологічні.

Такі погляди на проблему визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання, безперечно, заслуговують на увагу й мають право на існування. З погляду кримінологічної доктрини, під спеціально-кримінологічним запобіганням домашньому насильству пропонуємо розуміти *комплексну діяльністю державних, зокрема правоохоронних, органів, установ*

та спеціальних закладів, за участю широкого кола громадських організацій та формувань, спрямовану на зменшення рівня кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері, виявлення, усунення або нейтралізацію детермінантів, які формують протиправну спрямованість (поєднану із застосуванням чи погрозою застосування фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства) кривдників, їх відвернення, а також недопущення протиправних дій або їх реалізації за допомогою кримінологічних засобів впливу на різних стадіях кримінальної поведінки.

Домашнє насильство – одне із розповсюджених щоденних правопорушень, реагування на яке вимагає небайдужості та професіоналізму уповноважених суб'єктів. Особливістю національної державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є комплексний підхід, який полягає в тому, щоб унаслідок спільних зусиль уповноважених суб'єктів, постраждали від насильства особи були захищені та здатні робити власний вибір щодо подальшого життя без насильства, а кривдники були притягнені до передбаченої законодавством відповідальності та працювали над зміною насильницької моделі поведінки. Для цього важливо забезпечити належний рівень підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією домашньому насильству [191, с. 7].

Підготовці фахівців суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству приділяється особлива увага як у національному законодавстві, так і в Стамбульській конвенції, ратифікованій Україною в умовах війни. Підготовка фахівців є важливим інструментом зміни не лише інституційної практики, а й соціальної та культурної поведінки, формування нульової толерантності до насильства загалом. Формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки належить до одного із завдань у сфері запобігання домашньому насильству. Важливо, щоб нетерпиме ставлення до домашнього насильства було сформоване передусім у представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Оскільки як може особа здійснювати належне реагування на випадки насильства в інших країнах, якщо

в її власній сім'ї насильство є звичним явищем або ж «ефективним методом виховання». Тому під час підготовки фахівців важливо спрямовувати зусилля не лише на опанування ними правових норм, а й формування у них відповідних цінностей. Підготовка фахівців з питань запобігання та протидії домашньому насильству має бути заснована на міждисциплінарному підході, і спрямована на формування як професійних знань, вмінь та навиків («hard skills»), так і соціальних («soft skills») [191, с. 7].

Ознакою різновидності суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству є їх належність до системи правоохоронних органів держави або судової влади. Суб'єкти спеціального запобігання мають відповідні повноваження, які дають їм змогу самостійно здійснювати заходи запобіжного характеру, аналізувати й планувати цю діяльність. Вони наділені спеціальною (професійною) компетенцією, що базується на знаннях у сфері злочинності (про причини, концепцію кримінальної та кримінологічної політики, про форми й методи профілактики).

Працівники Національної поліції України відповідно до покладених на них завдань, керуючись пп. 1–2, 18, 26 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» здійснюють превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляють причини та умови, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживають у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживають заходи для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі; здійснюють оперативно-розшукову діяльність відповідно до законодавства. Виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на Національну поліцію України винятково законами України та міжнародними нормативно-правовими актами, згодна на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [456; 568, с. 154–155].

Проведений аналіз законодавства та правозастосовної практики дає підстави констатувати, що окрім розслідування домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень, до основних повноважень

підрозділів органів Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів щодо кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства; 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері тощо.

За фактом учинення домашнього насильства поліцейський уповноваженого підрозділу Національної поліції здійснює оцінку ризиків, шляхом спілкування/бесіди з постраждалою від такого насильства особою або її представником, з'ясування обставин конфлікту та виявлення чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи (Додатки Д, Е).

У Постанові Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 також вказано, що Національна поліція відповідно до покладених на неї завдань вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [439], зокрема, це можливо і потрібно здійснювати в межах оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять

правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [461].

Враховуючи аналіз практичної діяльності суб'єктів оперативного пошуку, можемо констатувати, що серед інформаційних джерел щодо кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, а також проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері, зокрема, щодо малолітніх та неповнолітніх дітей, найважливішими є: результати моніторингу оперативної обстановки на обслуговуваній території, або по лінії роботи; матеріали оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень; дані адміністративної практики; оперативно-розшукова інформація, зокрема, від небайдужих громадян, сусідів, родичів тощо; повідомлення із дошкільних та інших освітніх закладів та в окремих випадках публікації в засобах масової інформації. На основі аналізу вихідної інформації проводяться заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень [574, с. 93].

Невід'ємним організаційним елементом під час застосування сил і засобів оперативно-розшукової діяльності у процесі запобігання домашньому насильству є врахування специфіки таких кримінальних правопорушень та правильне з'ясування оперативними працівниками завдань, що виникають у зв'язку з одержаними відомостями і вимагають активних дій, заходів і операцій, основна мета яких спрямована на: недопущення вчинення кримінального правопорушення й настання шкідливих наслідків; затримання злочинців із виключенням будь-якої можливості настання передбачуваних небезпечних ситуацій, що можуть тягнути за собою тяжкі наслідки; забезпечення притягнення кривдників до відповідальності за законом; виключення можливості вчинення інших кримінальних правопорушень.

Зважаючи на функції, покладені на підрозділи Національної поліції України, необхідно виокремити також і роботу дільничного офіцера поліції (дільничного офіцера громади) – одного з провідних суб'єктів, який має не лише захистити, а й вчасно запобігти вчиненню домашнього насильства саме у тих сім'ях, які перебувають у групі ризику.

Дільничні офіцери поліції, працюючи серед населення, здійснюють на закріплених дільницях (громадах) майже всі функції кримінологічної профілактики (передусім проводять аналіз криміногенної обстановки на ділянках обслуговування, подають керівництву пропозиції щодо підвищення ефективності профілактичної роботи; виявляють осіб, які вчиняють протиправні дії у сімейно-побутовій сфері, забезпечують своєчасне їх взяття на профілактичний облік з метою контролю за їх поведінкою; виявляють кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, громадської безпеки та громадського порядку; періодично звітують перед населенням про стан правопорядку на території обслуговування, про здійснені заходи щодо запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням; проводять періодично перевірку стану зберігання зброї та боєприпасів, уживають разом з іншими підрозділами органів поліції заходів щодо усунення виявлених недоліків; організовують взаємодію громадських об'єднань правоохоронної спрямованості та громадян щодо запобігання кримінальним правопорушенням, інформують населення про заходи й засоби правомірного захисту від злочинних та інших посягань, шляхом проведення серед громадян відповідної роз'яснювальної роботи тощо), а отже, саме на них покладено нагальні завдання щодо спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству, здійснюваного поліцією.

У зазначеній групі заходів дієвим механізмом запобігання та протидії домашньому насильству є проведення профілактичних бесід серед здобувачів освіти. Адже іноді саме вони є «мовчазними» свідками домашнього насильства. Такі виховні бесіди є важливим напрямом превентивної діяльності дільничного офіцера поліції. Крім цього, в обов'язок дільничного має входити взаємодія з

такими громадськими та державними структурами, які забезпечують соціальну, фінансову і психологічну допомогу жертвам домашнього насильства [160].

Співпраця дільничних офіцерів та кризових центрів є необхідною для того, щоб особа, після подачі заяви в поліцію, отримувала там координати Кризового центру, згодом проходила всю процедуру розгляду справи чи розслідування до кінця, а не забиравла свою заяву, що є типовим для цієї категорії потерпілих. Допомога і підтримка, яку вона отримає в Центрі, допоможе жінці подолати всі труднощі, пов'язані з розслідуванням провадження і розглядом його в суді. У зв'язку з цим, мало б велике практичне значення підкріпити роботу психолога введенням ставки фахівця у роботі з жертвами домашнього насильства в підрозділи Національної поліції і в суди [324, с. 172]. Взаємодія правоохоронних органів з кризовими центрами підняла б авторитет силових структур і посилила б довіру до них постраждалих, що сприяло б зниженню латентності відповідного виду кримінальних правопорушень [322, с. 195].

Досліджуючи основні напрями роботи дільничного офіцера поліції, слід виокремити проблеми реалізації на практиці наданих йому повноважень. Як з'ясувалося, найбільшою проблемою дільничного офіцера поліції при виявленні фактів домашнього насильства є складання протоколу про адміністративне правопорушення за порушення вимог ст. 173-2 КУпАП, затримання такої особи та доставлення її до суду. Зокрема, у ст. 263 КУпАП вказано, що адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більше як три години. У виняткових випадках, у зв'язку з особливою потребою законами України може бути встановлено інші строки адміністративного затримання. Однак на практиці це не є дієвим способом. Наприклад, *особа вчиняє адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП о 23 год. Дільничний офіцер поліції або інший працівник Національної поліції України, який прибув на місце з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, затримує таку особу та доставляє до відділу (відділення), для складання адміністративного протоколу. Після проведення профілактичної бесіди та складання адміністративних*

матеріалів, особу відпускають за місцем проживання, в нашому випадку близько 2-ї години ночі. Вказана особа направляється за місцем проживання, як зазвичай це буває, повторно вчиняє домашнє насильство, у зв'язку з чим жертва знову звертається до органів поліції, які зобов'язані на такий виклик відреагувати та повторно направити на місце події уповноважених співробітників Національної поліції України [79, с. 65].

Крім того, до вищеназваних проблем належить нез'явлення кривдника на розгляд адміністративної справи за вказаною статтею, у зв'язку з чим суд не приймає рішення та вимагає присутності правопорушника. Задля вирішення проблемного питання щодо утримання кривдників за порушення вимог ст. 173-2 КУпАП до прийняття рішення судом, на законодавчому рівні, необхідно розглянути можливість внесення змін до ст. 263 КУпАП (строки адміністративного затримання).

Водночас аналіз судової практики довів, що для забезпечення прав потерпілої, а також з метою її безпеки, слід негайно передбачити в судах окремі кімнати очікування для потерпілих і кривдників як під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, так і під час розгляду кримінальних проваджень, оскільки жінки та діти у цій категорії справ постійно зазнають тиску з боку злочинця, навіть у приміщенні суду та зали судових засідань.

Більшість проблем спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству перебувають в економічній, ідеологічній, педагогічній та правовій площині й відповідному взаємозв'язку. Вони орієнтовані також вплинути на криміногенні «фонові» явища, т. зв. соціальні патології, що є живильним підґрунтям злочинності. За такого підходу прийнятною є позиція академіка В. І. Шакуна, згідно з якою «...відсутність стабільного джерела доходів, а також безробіття, безпритульність неповнолітніх, хворих на алкоголізм і наркоманію зумовило таку ситуацію, коли держава фактично втрачає контроль над цими негативними процесами, що позначаються на стані суспільно-економічних і правових відносин» [632, с. 9]. А це, натомість, негативно впливає на сам інститут сім'ї, і особливо на поведінку членів родини. Звичайно, не всі носії

соціальних патологій стають кривдниками, але це «діючий резерв». Обмеження пияцтва, наркоманії тощо шляхом впливу на ті чи інші групи підвищеної криміногенності, на окремих осіб з цих груп, суттєво знижує криміногенний ризик. Тобто такі запобіжні заходи адресовані конкретним особам і передбачають виконання ними певних обов'язків. У зв'язку з цим питання про правове регулювання запобіжної діяльності набуває дедалі більшої важливості.

Звичайно, правоохоронні органи, здійснюючи спеціально-кримінологічну профілактику, повинні повною мірою використовувати превентивні можливості закону, зокрема, забезпечувати невідворотність кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення; своєчасно й адекватно реагувати на адміністративні правопорушення, що можуть перетворитись у кримінально-карані діяння; активно використовувати адміністративно-правові засоби впливу на криміногенні чинники, а також відповідно до кримінального законодавства вживати заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням [210, с. 167].

Важливе значення для правового регулювання загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням має кримінальне законодавство, адже в його нормах чітко визначено коло діянь, заборонених під загрозою кримінальної відповідальності. Саме існування кримінального законодавства має на членів суспільства превентивний вплив, завдяки чому певна свідомість його частина не наважується вчиняти правопорушення. Водночас у ст. 1 КК України визначено, що одним з його завдань є запобігання кримінальним правопорушенням.

Норми адміністративного права також належать до засобів запобіжної діяльності правоохоронних органів, адже більшість з цих норм існує винятково або ж переважно для досягнення попереджувальних цілей (адміністративний нагляд, застереження тощо). За своєю сутністю адміністративні стягнення мають за мету здійснити виховний вплив на суб'єкта та інших осіб, і тим самим запобігти вчинення нових адміністративних, або можливих кримінальних правопорушень.

Водночас світовий і вітчизняний досвід показує, що орієнтація винятково на каральну функцію закону не забезпечує безпеки і сім'ї жертв насильства. Необхідні комплексні заходи – профілактика і виховання, програми екстреної та довготривалої допомоги жертвам сімейного насильства та їхнім родинам, спеціальні програми психокорекції для винуватця насильства й об'єднання зусиль правоохоронних органів, судів, соціальних служб, кризових центрів, громадських правозахисних організацій, освітніх установ.

Власне тому для зниження орієнтовних показників латентності необхідно забезпечити чітку роботу правоохоронних органів, засновану на їх взаєминах з іншими суб'єктами профілактики, зокрема з Кризовими центрами для жінок і притулками для жертв насильства в сім'ї. Для виявлення масштабів домашнього насильства необхідно, щоб статистична звітність про насильницькі дії в сім'ї враховувала показники, що відображають кількість зареєстрованих випадків учинення домашнього насильства за його видами і вжиті щодо цього заходи [434; 324, с. 170–171].

Однак у КПК України [268] немає спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок органу досудового розслідування виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення, і реагувати на них відповідним поданням (на зразок ст. 23 і ст. 23-1 у КПК України 1960 року). Це обумовлено позицією ЄСПЛ у справі «Дактарас проти Литви» [614, с. 35]. щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов учинення кримінального правопорушення, й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням дізнавача, слідчого або прокурора, є достатньою підставою для припущення, що уповноважена особа може вважати підозрюваного або обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення, і це може бути своєрідним тиском на суд, який постановляє вирок.

Натомість варто акцентувати на необхідності віднесення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, до обставин, які підлягають

доказуванню, тобто доповнення ст. 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» новим п. 8 *«причини та умови, як обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення»* (Додаток Б). Таке закріплення запобіжних заходів у КПК України, безперечно, сприятиме стримуванню зростання злочинності й за можливості, зниження її реального рівня, шляхом усунення та нейтралізації причин і умов, що їй сприяють, а також недопущення та припинення кримінальних правопорушень у межах наданих процесуальних повноважень на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях забезпечення кримінологічної безпеки.

При доказуванні безпосередніх причин кримінального правопорушення, необхідно встановити: а) несприятливі умови формування особи підозрюваного, що зумовили виникнення в нього антигромадських поглядів та звичок; б) обставини життя підозрюваного, в яких він знаходився перед учиненням кримінального правопорушення, під впливом яких у нього виник намір його вчинити.

При доказуванні безпосередніх умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід встановити недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій, службових, посадових та інших осіб, унаслідок яких стало можливим його вчинення та заподіяння шкоди.

Подання – це процесуальний акт, в якому міститься рішення суб'єкта сторони обвинувачення, котрим закінчується його правоохоронна діяльність у кримінальному судочинстві з виявлення і вжиття заходів з усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Відповідним актом на нього покладатиметься обов'язок усунути ті обставини, які сприяли вчиненню протиправного діяння, а адресати зобов'язані повідомляти в установленій законом строк про усунуті недоліки й вжиті заходи реагування. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 291 КПК України новим п. 6 *«4. До обвинувального акта додається ...б) подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні про усунення причин та умов, які*

сприяли вчиненню кримінального правопорушення», а також нормою «Стаття 291-1. Подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні

1. Дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

2. Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання.

3. У разі залишення посадовою особою подання без розгляду, орган дізнання, слідчий, детектив чи прокурор зобов'язані вжити заходів, передбачених статтями 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення» (Додаток Б).

Обов'язковість розгляду подання та повідомлення суб'єкта сторони обвинувачення про вжиті заходи спричиняє ті правовідносини, що можуть бути використані для контролю за реальним виконанням запобіжних заходів. Однак вживання заходів з усунення причин та умов, які сприяють учиненню кримінального правопорушення, відбувається за рамками кримінального судочинства. Щодо цього важливо з'ясувати, що у запобіжній роботі залежить від такого суб'єкта, а що – ні. Така гнучка форма реагування обумовлена тим, що усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, пов'язана з цілеспрямованим регулюванням різних сторін суспільного життя. Важливо і те, що при виконанні подання між суб'єктом сторони обвинувачення і особами, яким воно адресується, будуть виникати специфічні правовідносини, обумовлені частковим характером процесуальної діяльності. Це свідчить про самостійну юридичну природу подання, як підсумкового процесуального акту [504, с. 148].

Отже, для досягання мети застосування спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству необхідним є вирішення таких

завдань:

1) зміна підходу «реагування на правопорушення, що вчинене або готується» на «усунення вразливостей, що дозволяють вчинення правопорушення» (управління ризиками безпеки), з відповідною зміною підходу до оцінювання результатів правоохоронної діяльності;

2) постійний моніторинг динаміки домашнього насильства, зокрема шляхом проведення віктимологічних досліджень, а також періодична комплексна оцінка загроз та ризиків, зокрема кримінального характеру, на основі системно-синергетичного підходу та з результатами паспортів безпеки;

3) визначення моделі дотримання балансу необхідного рівня громадської безпеки та соціально-прийнятного рівня злочинності, виходячи з принципу домінування життя людини як головної цінності;

4) налаштування на досягнення максимального ефекту безпеки за наявності мінімального ресурсного забезпечення за рахунок спрямування зусиль на управління ризиками безпеки;

5) безперервність процесу реагування на нові загрози та виклики, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей тощо;

6) зміцнення довіри до органів правопорядку, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян, забезпечення соціально-орієнтованого спрямування діяльності системи органів правопорядку, з використанням інструментарію фасилітованого діалогу;

7) розширення формату державно-приватного партнерства у сфері забезпечення громадської безпеки, зокрема шляхом використання потенціалу недержавних безпекових інституцій;

8) підвищення обізнаності громадян щодо діяльності органів кримінальної юстиції та механізмів звернення до вказаних органів за захистом своїх прав, упровадження в усі соціальні практики засад безпеки життєдіяльності як безпечної та комфортної взаємодії з навколишнім середовищем в умовах постійного існування загроз і викликів безпеці, формування безпекової

компетентності громадян [574, с. 93].

Однак важливе значення для вдосконалення спеціально-кримінологічної діяльності щодо запобігання домашньому насильству має кадрове забезпечення правоохоронних органів, а саме організація цілеспрямованої підготовки працівників, здатних на достатньому професійному рівні здійснювати віктимологічне запобігання, враховуючи специфіку досліджуваних кримінальних правопорушень.

Необхідно вжити додаткових заходів щодо вдосконалення професійної підготовки працівників органів поліції у напрямі профілактики домашнього насильства, які передбачають, зокрема:

1) розроблення нової інструкції про поведінку працівників органів поліції у вирішенні сімейно-побутових конфліктів, зокрема з урахуванням роботи на прифронтових ділянках території обслуговування та загалом в умовах військового чи надзвичайного стану, що супроводжується процесами переміщення населення та підвищеною тривожністю й конфліктністю;

2) запровадження спеціальних вимог (щонайменше систематичне підвищення кваліфікації у відповідному напрямі) до слідчих та дізнавачів, які розслідують кримінальні правопорушення цієї спрямованості;

3) організування (на конкурсній основі) стажувань з обміну досвідом у правоохоронних органах іноземних країн, що мають позитивний досвід у запобіганні та протидії проявам домашнього насильства [574, с. 93–94].

У рамках спеціально-кримінологічних заходів запобігання варто зосередитися на взаємодії суб'єктів у сфері запобігання домашньому насильству. Взаємодія передбачає узгодження цілей і об'єднання зусиль усіх суб'єктів запобігання домашньому насильству для найбільш ефективної протидії цьому соціально-негативному явищу. Для ефективної взаємодії повинні бути визначені взаємодіючі ланки, їх завдання та обсяг взаємодії, розподіл функціональних обов'язків, форми взаємодії та конкретні виконавці, яким повинні бути роз'яснені поставлені перед ними спільні завдання. Слід забезпечити обмін взаємною інформацією, визначити способи та засоби зв'язку між взаємодіючими

ланками, а також постійний контроль за виконанням узгоджених спільних заходів [191, с. 265].

Особливостям взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, присвячена ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, передбачає:

- взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

- реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;

- узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;

- розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;

- розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству;

- організацію здійснення заходів у сфері запобігання домашньому насильству відповідно до компетенції;

- обмін досвідом у сфері запобігання домашньому насильству;

- скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству;

- здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування [430].

Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи запобігання домашньому насильству, регулюється у згаданому Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (2018 р.) [442].

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, залучають до співпраці з організації та здійснення таких заходів і надання дієвої допомоги постраждалим особам громадські об'єднання, зарубіжні неурядові організації та інших зацікавлених осіб, а також забезпечують висвітлення таких заходів і діяльності в засобах масової інформації, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

Діяльність суб'єктів спрямована на запобігання та протидію насильству і ґрунтується на таких засадах:

- гарантування безпеки постраждалим особам та надання правової допомоги, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;
- врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку [442].

Окрім реалізації принципу безпеки, важливо дотримуватися також і принципів міжвідомчої взаємодії, зокрема:

- збереження конфіденційності;
- партнерство;
- колективне управління;
- стратегічне планування;
- комплексні послуги;
- звітність та документування;
- своєчасний обмін інформацією [181].

Органи Національної поліції подають щокварталу до Мінсоцполітики узагальнені дані про результати здійснення ними повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [181].

Суб'єкти проводять інформаційну кампанію щодо запобігання та протидії насильству серед усіх категорій населення, роз'яснення його форм, проявів і наслідків. Особлива роль відведена розповсюдженню інформації в освітніх закладах та формуванню небайдужого ставлення до будь-яких фактів домашнього насильства.

Уповноважені особи в органах виконавчої влади здійснюють координацію запобіжних заходів у сфері запобігання домашньому насильству.

Активну участь у здійсненні запобіжних заходів (проведенні інформаційних компаній, тренінгів, обміну інформацією, надання допомоги) можуть брати громадські об'єднання, зарубіжні неурядові організації, міжнародні організації, інші юридичні та фізичні особи відповідно до ст. 17 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [430], а також здійснювати інші заходи, передбачені ст. 14 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [429].

Варто зосередити увагу на окремих аспектах повноважень суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, зокрема:

– *сільські, селищні, міські, районні у містах ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству* (приймають заяви і повідомлення про вчинення насильства, вживають заходів для його припинення, надають допомогу постраждалим особам);

– *служби у справах дітей* (розробляють заходи щодо захисту прав і законних інтересів дитини, яка постраждала від домашнього насильства, та дитини, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі, та організовує їх здійснення; порушує перед органами виконавчої влади та органами місцевого

самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення фактів домашнього насильства, у роботі з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, та дітьми, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі);

– *органи управління освітою, освітні заклади, установи та організації системи освіти* (проводять виховну роботу та організовують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми);

– *органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я* (надають невідкладну медичну допомогу, забезпечують проведення необхідного медичного обстеження постраждалих осіб, які звернулися особисто або направлені іншими суб'єктами, та документують результати обстеження, забезпечують проведення діагностичних, лікувально-профілактичних заходів; за необхідності слід звертатися за місцем проживання або за телефоном 103);

– *центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги* (забезпечують надання безоплатної правової допомоги постраждалим особам, ознайомитися з контактами центрів можна на сайтах legalaid.gov.ua або Мінюста України <https://minjust.gov.ua/news/info/adresi-tsentriv-znadannya-bezoplatnoi-pravovoi-dopomogi>);

– *суди* (розглядають справи, які стосуються домашнього насильства позови щодо відшкодування збитків, заподіяних у результаті домашнього насильства, на отримання обмежувального припису стосовно кривдника, а також позови на розділ майна, на визначення місця проживання дітей, на аліменти, розлучення тощо);

– *прокуратура* (підтримує публічне обвинувачення в суді, здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку);

– *уповноваженні органи з питань пробації* (організують та контролюють виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених);

– *центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді* (надають необхідні юридичні, психологічні, соціальні послуги, консультації та допомогу. Контакти можна знайти на сайті Міністерства соціальної політики msp.gov.ua у розділі «Громадянам»/ «Запобігання та протидія домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми»/ «Інші»/ «Додаткові матеріали»);

– *притулки для дітей* (надають соціальний захист дітям, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ї, освітні заклади, не мають належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм змоги навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля);

– *центри соціально-психологічної реабілітації дітей* (надають соціальний захист, комплекс соціальних послуг для дітей, прийнятих до центру, сприяють поверненню дитини до біологічної сім'ї; надають психологічну та інших видів допомогу батькам (або особам, які їх замінюють);

– *соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)* (надають соціальний захист для дітей, створюють соціально-побутові умови для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, навчання, праці та змістовного дозвілля, надають дітям комплексну соціальну, психологічну, педагогічну, медичну, правову та іншу допомогу, проводять психолого-педагогічну корекцію, з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини);

– *центри соціально-психологічної допомоги* (надають підтримку фізичного та психічного стану, соціально-педагогічну, психологічну, реабілітаційну та консультативну допомогу дітям з інвалідністю та їх сім'ям, розширюють коло їх спілкування; розвивають особисті та творчі здібності дітей та молоді з різними фізичними та психічними вадами). Надають цілодобову допомогу та тимчасовий притулок строком до 90 діб за направленням мобільної групи за наявності вільних місць (ця умова є обов'язковою);

– *мобільні бригади соціально-психологічної допомоги* (надають екстрену та планову соціально-психологічну допомогу постраждалим, зокрема й особам до 18 років, шляхом реагування та виїзду на випадки домашнього насильства у

спеціально організованому транспорті або у спеціально відведеному/адаптованому приміщенні на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Мобільні групи поліції інформують, а у разі необхідності – викликають мобільні бригади соціально-психологічної допомоги);

– *територіальні центри соціального обслуговування* (надають необхідну допомогу людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя, створюють можливості для розширення кола спілкування та обміну досвідом, допомагають формувати активну соціальну позицію у суспільстві);

– *громадські та релігійні організації* (надають юридичні та психологічні консультації особам, які зазнають домашнього насильства);

– *call-центр* Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей (забезпечення належного реагування в межах компетенції на звернення громадян про факти домашнього насильства, інформування та консультування з питань запобігання та протидії домашньому насильству та ін.);

– *обласні військові адміністрації* (забезпечують надання потерпілому психологічної та юридичної допомоги. Постраждалу особу інформують про її права та соціальні послуги, якими вона може скористатися навіть в умовах воєнного стану, зокрема тимчасове розміщення в безпечному місці проживання).

Для виконання завдань у сфері запобігання насильству, суб'єкти забезпечують:

– вивчення ситуації та збір згрупованих за ознакою статі статистичних даних про факти насильства;

– організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та практики його застосування;

– організацію і проведення серед населення, зокрема серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії насильству, роз'яснення

його форм, проявів і наслідків;

- розроблення та впровадження у закладах освіти навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії насильству, зокрема стосовно дітей;

- залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення відповідних суб'єктів про випадки насильства;

- організацію та проведення спільних спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, а також для працівників правоохоронних органів і суддів.

Завданнями у сфері запобігання насильству є:

- ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства, з урахуванням результатів оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів та направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб;

- дієва допомога і захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження, спеціальних потреб таких осіб. Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення і не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні;

- належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективне вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері запобігання насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки.

За наявності добровільної поінформованої згоди постраждалої особи, уповноважені особи (або інші суб'єкти, до яких звернулася постраждала особа), інформують інших суб'єктів про звернення та потреби постраждалої особи. Така

згода не вимагається у випадках учинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб, а також виявлення актів насильства кримінального характеру, обґрунтовану підозру щодо вчинення яких підтверджено за результатами оцінки ризиків. Взаємне інформування про факти домашнього насильства проводиться не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням, а після запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – шляхом внесення інформації до нього [191, с. 266–267].

Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізації, передачі), знеособлення і знищення визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» даних про випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру визначений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» (2019 р.) [445; 191, с. 270]. У зв'язку з воєнними діями, станом на 2024 рік такий Реєстр не створений.

Водночас кримінологічна корекція сімейно-побутових стосунків як різновидність групової профілактики домашнього насильства, повинна бути сфокусована на конкретних «криміногенних» сім'ях та побутових дебоширах.

У цьому аспекті індивідуальна профілактика домашнього насильства полягає у своєчасному виявленні осіб з протиправною поведінкою у сімейно-побутовій сфері, застосування до них запобіжних та обмежувальних заходів.

У кримінологічній літературі під індивідуально-профілактичними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють один із різновидів запобіжної діяльності, який здійснювався щодо конкретної особи [289, с. 146]. Водночас головним завданням такого запобігання є усунення

загрози вчинення потенційного кримінального правопорушення [99, с. 39], а основним правовим джерелом для здійснення таких заходів у суспільстві – положення ст. 23 Конституції України, відповідно до яких кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов’язок перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [240]. До того ж, як у зв’язку з цим слушно зауважив А. П. Закалюк, той факт, що теорія запобігання злочинності у певній частині, зокрема у теоретичному обґрунтуванні запобіжних заходів, тактики і методики їхнього застосування тощо, ніби виходить за межі теорії кримінології та користується здобутками інших наук, наприклад педагогіки, психології, соціології тощо, не є аргументом для «відокремлення» теорії запобіжної діяльності від теорії кримінологічної науки [187, с. 325].

Індивідуальне запобігання має бути спрямоване на особистість, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують учинення кримінально караних діянь. Ці заходи відіграють роль соціального інструмента, що покликаний нейтралізувати або усунути негативні внутрішні риси, скорегувати поведінку. Головними структурними етапами індивідуально-профілактичного запобігання є виявлення осіб, які підлягають впливу; вивчення особи-злочинця та умов її соціального середовища; прогнозування антигромадської поведінки і планування запобіжних заходів; реалізація цих заходів та контроль одержаних результатів; фіксація досягнення цілей такого запобігання.

З урахуванням суспільної практики [229, с. 132–133], теоретичної розробленості означеної проблематики та конституційних підходів щодо визначення змісту і спрямованості держави з питань утвердження і забезпечення прав і свобод людини та їх гарантій (ст. 3 Основного закону), індивідуально-профілактичну діяльність поділяють на три етапи:

- а) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити;
- б) після його сформованості, але до початку реалізації;
- в) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних кримінальних діянь [187, с. 329].

До об'єктів індивідуального запобігання злочинам В. В. Голіна відніс такі: поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення злочину; соціальні елементи їхньої особистості, які відображають антигромадську спрямованість; соціально значущі під час формування і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі, криміногенні умови середовища, яке оточує особу, та життєвого укладу; інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують учинення злочину [99, с. 39].

Щодо етапів проведення індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням, то, як доводить у своїх працях А. П. Закалюк, така діяльність на кожному із них спрямовується на різні кримінологічно значущі об'єкти [187, с. 329], що, безсумнівно, варто враховувати й при реалізації аналогічних заходів у діяльності органів досудового розслідування.

Зокрема, на першому етапі (до формування протиправного мотиву та наміру його вчинити) – об'єктом запобіжного впливу є сформована суспільно неприйнятна спрямованість особистості, яка відображається зовні в антисуспільних проявах, правопорушеннях, але формування криміногенної орієнтації тільки розпочалося і не визначилося у кримінальній мотивації, тим паче – у мотиві вчинення конкретного кримінального правопорушення. Тобто, як зауважив А. П. Закалюк, ще відсутній намір його вчинити, мають місце антисуспільні, аморальні вчинки, що свідчить лише про початкові (некримінальні) форми суспільної небезпечності [187, с. 330].

На другому етапі (після формування кримінальної мотивації, але до початку її реалізації) – особи, у яких сформувався мотив і намір вчинити кримінальне правопорушення, стають об'єктами оперативно-розшукової профілактики та зобов'язують відповідні суб'єкти ОРД (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») вчиняти заходи щодо відвернення можливості реалізації кримінального наміру [187, с. 330].

І, зрештою, на третьому етапі (реалізації наміру через вчинення конкретних кримінальних правопорушень) – вжиття заходів щодо

перешкоджання реалізації особою своїх кримінальних намірів та спланованого результату, шляхом припинення її суспільно небезпечної діяльності [187, с. 330; 228, с. 173–174].

Натомість залежно від стадії криміналізації особи злочинця, в кримінології виділяють чотири види індивідуального запобігання злочинності:

1. Рання профілактика (запобігання) – стосується об’єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи, а саме: необхідно виявляти джерела кримінальних та інших антисуспільних впливів на особу (групу осіб) до того, як цей вплив не подіяв на її (їх) поведінку; одночасно виявляти, коли для особи, яка профілакується, ці контакти виявилися цікавими, щоб впливати на конкретні життєві обставини;

2. Безпосередня профілактика (запобігання) – стосується осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них негативних інтересів, звичок, стереотипів (відчуження від позитивного мікросередовища, сумнівні знайомства та ін.); безпосередньо беруть участь у вчиненні адміністративних правопорушень;

3. Профілактика (запобігання) на етапі злочинної поведінки (пенітенціарний вид) – стосується осіб, що вчинили кримінальне правопорушення і щодо них суд ухвалив рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу;

4. Профілактика рецидиву (постпенітенціарний вид) – стосується осіб, що відбули покарання у вигляді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву [478, с. 101–102].

Щодо ранньої профілактики кримінальних правопорушень, здійснюваної уповноваженими органами, значний теоретичний і практичний інтерес становить поглиблене вивчення процесів, пов’язаних з виникненням, розвитком і формуванням у різних контингентів правопорушників протиправної поведінки, що відхиляється від норми, побудова моделі останньої, а також вивчення механізму переростання її у злочинні діяння. При дослідженні цієї проблеми, акцентовано увагу на характер нагромадження і затримки інформації, властивій більшості правопорушників.

Стосовно різних контингентів правопорушників, характер накопичення, затримки і впливу негативної інформації має свої особливості, що значною мірою обумовлює специфіку і спрямованість здійснення соціального контролю за особами з антигромадською орієнтацією. Так, унаслідок вікових відмінностей дітей та молоді, незрілості їх психіки і схильності до наслідування, процеси у них зазвичай перебігають інтенсивніше і швидше, ніж у людей старшого віку. У зв'язку з цим розрив у часі між негативним впливом і можливістю настання шкідливих наслідків у вигляді антигромадської протиправної поведінки може суттєво скорочуватися. Зазначена обставина покладає особливу відповідальність на всіх суб'єктів запобіжної діяльності із здійснення цілеспрямованих заходів ранньої профілактики правопорушень. При виявленні в особи перших ознак аморальної поведінки необхідне оперативне і невідкладне втручання компетентних суб'єктів профілактики, з метою негайного усунення шкідливих впливів, оздоровлення обстановки і переорієнтації особи на соціально корисну діяльність. Позитивні результати такого втручання значною мірою залежать від своєчасності і характеру вжитих заходів, з урахуванням сформованої обстановки і ступеня моральної деформації особи правопорушника. Ефективним у подібних ситуаціях є, зокрема, суспільний вплив, що передує застосуванню правових заходів і спрямований на те, щоб негайно усунути, припинити або нейтралізувати дії факторів, що сприяють несприятливому розвитку особи, і не допустити формування антигромадської орієнтації [541].

Профілактичний захист, орієнтований на забезпечення безпеки особистості, не проти тих, хто вже вчинив кримінальне правопорушення, а на тих, хто може стати на злочинний шлях, але цьому необхідно запобігти, не дати людині стати злочинцем, допомогти їй, а також тим особам, що могли б виявитися жертвою. Кримінальне правопорушення завжди випереджає покарання, а запобігання випереджає кримінальне правопорушення. Насправді мудрий законодавець запобігає кримінальним правопорушенням, аніж буде вимушений карати за нього [255, с. 119]. Важливо виявити злочинця, розкрити кримінальне правопорушення, забезпечити невідворотність покарання, але ще

важливіше встановити того, хто ще не дійшов до кримінального правопорушення, але замислює і готується до нього, реально здатний його вчинити.

Так, складовими елементами індивідуальної профілактики є: установлення і вивчення (перевірка) виявлених осіб, які перебувають у стані конфлікту, ворожості, постановка їх на оперативно-профілактичний облік; вплив на таких осіб після вивчення чинників, які визначають їх протиправну поведінку у сімейно-побутовій сфері; постійне спостереження та контроль за подальшою поведінкою і способом життя осіб, які взяті на облік; «оздоровлення» мікросоціального середовища, що сприяє виникненню, загостренню побутового конфлікту й переростанню його в правопорушення; профілактичний вплив на потенційних «потерпілих» з метою досягнення превентивного віктимологічного ефекту; виявлення п'яниць, алкоголіків і наркоманів, неформальних груп у сфері дозвілля, об'єднаних антигромадськими інтересами. Причому облік таких осіб повинні здійснювати як поліція, так і органи соціального захисту населення.

Доцільно зробити проміжний висновок, що індивідуально-профілактичні заходи щодо нормалізації сімейно-побутових стосунків передбачають здійснення різних заходів соціально-правової, соціально-педагогічної та медико-психологічної допомоги. Тобто поєднують у собі заходи переконання, примусу й допомоги. Зокрема, до осіб, які є об'єктами індивідуальної профілактики, застосовуються заходи виховного характеру, реалізуються програми психологічної корекції негативних якостей особистості, за наявності психічних відхилень – медичні заходи (звичайно, за медичними показаннями). Поряд з прямим попереджувальним впливом уживають заходи щодо усунення факторів мікросередовища, які негативно впливають на особистість, а за наявності законних підстав і за необхідності – обмежувальні заходи.

Наприклад, анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, як один із заходів уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству,

регламентується спеціальним нормативно-правовим актом. Відповідно до абз. 4 п. 5.1 глави 5 розд. 1 Інструкції «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» (1998 р.), органи поліції не мають права видавати дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, пневматичної чи холодної зброї, пристроїв та патронів до них громадянам, а також проводити їх перереєстрацію у разі наявності даних про вчинення такою особою домашнього насильства, що підтверджується документально [436].

У такий спосіб кривдник, який учинив домашнє насильство, не має права отримати дозвіл на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів, а у разі наявності – позбавляється його. На нашу думку, зазначені положення сприятимуть подальшому запобіганню не тільки домашнього насильства із застосуванням зброї, але й інших кримінальних правопорушень. Водночас, якщо агресивність особи, стосовно якої ведеться профілактика, пов'язана з психічними патологіями, відставанням у розумовому розвитку, наркоманією, токсикоманією, алкоголізмом, тоді використовують можливості медичного лікування – добровільного, обов'язкового або примусового.

Слід зазначити, що специфіка індивідуальної профілактики стосовно агресивних особистостей полягає у важливому значенні ранньої профілактики, оскільки в значній частини агресивних злочинців агресивність формується задовго до її реалізації. Це потребує підвищеної уваги до неповнолітніх. В індивідуальному запобіжному впливі частину заходів має здійснювати школа, стосовно осіб, які мають відхилення в психіці, – медичні працівники та штатні психологи. Корекція особистості на ранньому етапі запобігання є найефективнішою.

У рамках індивідуальної профілактики неповнолітніх осіб з кримінально-

агресивною поведінкою, якщо очевидно, що заходи з психологічної корекції особистості не здатні подолати негативного впливу мікросередовища, доцільно направляти неповнолітніх до спеціалізованих освітніх закладів.

В організації профілактичних заходів щодо домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень, важливе місце займає своєчасне виявлення та облік осіб з психічними аномаліями, зокрема схильних вчинити кримінальні правопорушення сексуального характеру, співпраця медичних установ та правоохоронних органів, зокрема постійний обмін інформацією між ними, надання консультативної допомоги тощо. Загалом, як показує наше вибіркове вивчення, лише 50 % осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо власних та близьких по родинній лінії дітей, перебували на обліку і спостерігалися в позалікарняних установах. Отже, більшість із них не отримувало жодної медичної допомоги. Власне тому надзвичайно важливими є заходи, що забезпечують контроль за поведінкою «аномальних» осіб, зокрема з сексуальними порушеннями.

Відтак потрібна налагоджена система виявлення сімей з підвищеним криміногенним ризиком, та обліку тих, хто схильний до вчинення кримінальних правопорушень, в тому числі аномальних осіб з розладами статевого потягу. Виявлення у сім'ях та облік осіб, які можуть вчинити кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, має стати пріоритетним завданням у сфері соціально-психіатричної профілактики домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень. Зрозуміло, вона повинна вирішуватися залежно від типологічної приналежності правопорушника, характеру аномалії, наявності розладів статевого потягу і, звичайно, можливостей правоохоронних органів та медичних установ. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання дотримання вимог законності (зокрема наявних правових і моральних норм про допустимість і межі втручання), а також збереження лікарської таємниці [301, с. 83–84].

Повнота виявлення осіб з психічними аномаліями і успішна запобіжна робота з ними, значною мірою залежать від відповідних джерел інформації, до яких можна віднести:

- матеріали кримінальних проваджень;
- матеріали, що надійшли на звільненого з місць позбавлення волі, особливо у тій їх частині, що стосується родинних зв'язків і наявності порушень психіки;
- матеріали справ цивільного судочинства, шлюбнорозлучних справ, справ про позбавлення батьківських прав тощо;
- дані, отримані з оперативно-розшукових джерел;
- характеристики за місцем проживання, роботи, навчання, проведення дозвілля;
- матеріали медичних установ, зокрема акти експертиз та обстежень, історії хвороби, дані диспансерних спостережень, бесід з психіатрами, невропатологами, сексологами, сексопатологами;
- безпосереднє спостереження за конкретними особами працівниками органів поліції, вивчення ними способу життя і спілкування цих осіб [300, с. 77–78].

З урахуванням зазначеного, в індивідуально-профілактичній роботі з особами, які мають психічні розлади та схильні до вчинення домашнього насильства у різних його модифікаціях, можна виділити такі основні напрями:

- виявлення та облік осіб з психічними аномаліями, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень;
- вивчення індивідуальних особливостей таких осіб, їх способу життя, оточення і зв'язків, поведінки в минулому і сьогоденні;
- установлення порушень психіки, конкретного змісту цих порушень, що впливають на особистість;
- прогнозування поведінки, індивідуальне планування і проведення профілактичних заходів, за необхідності і лікувальних;
- регіональне планування, взаємодія та контактування в роботі різних установ та організацій, зокрема між органами поліції та медичним закладами.

Тому індивідуальна психопрофілактична робота має бути спрямована на два самостійних, але взаємопов'язаних між собою об'єкта:

- 1) на криміногенне середовище конкретної особи (Додаток Е);
- 2) на особу з девіантною (з ознаками відхилення) поведінкою (Додаток Д).

При цьому вплив на особу має за мету вирішення двох завдань: структурно-змістовна перебудова її мотиваційної сфери (стратегічне завдання); корекція конкретної мотивації суб'єкта в характерній для нього криміногенній ситуації (тактичне завдання).

Отже, ефективний індивідуально-профілактичний вплив можливий лише тоді, коли з достатньою повнотою будуть виявлені джерела та механізми формування тих особливостей особистості побутового злочинця, які в кожному конкретному разі призводять до насильницької поведінки. У разі не виявлення психічних відхилень у кривдників та здатності останніми повністю усвідомлювати свої дії та керувати ними, особливу увагу суб'єкти профілактики повинні приділяти роз'ясненню членам сім'ї витоків їх конфліктної поведінки, пропонувати шляхів вирішення проблеми.

З'ясовуючи пріоритетні напрями кримінологічної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, закономірно виникає питання про можливість застосування соціальної послуги посередництва (медіації) у межах здійснення індивідуально-профілактичних заходів.

Зазначимо, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів), намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір), шляхом переговорів [453]. Однак варто відразу наголосити, що нині ст. 48 Стамбульської конвенції чітко прописана заборона «на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, зокрема посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції» [236]. У ст. 1 Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 р. № 892, теж зазначено, що «медіація не застосовується між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, у випадках насильства у сім'ї, торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми» [432].

Утім, на нашу думку, в аспекті інноваційного напрямку окремі положення інституту медіації представляють значний науковий і практичний інтерес у межах ранньої профілактики домашнього насильства. Адже до компетенції медіатора з-поміж іншого входить допомога з урегулювання міжособистісних спорів, конфліктів членів сім'ї, родини за відсутніх проявів домашнім насильством. У додатку 2 до Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) до основних заходів, що становлять зміст соціальної послуги посередництва (медіації) включено: допомогу в аналізі життєвої ситуації, у розв'язанні міжособистісного конфлікту, спору, групового соціального конфлікту/спору, представлення інтересів однієї зі сторін конфлікту/спору на його прохання, формування здатності особи/сім'ї самостійно долати свої труднощі, звертатися по допомогу у складних ситуаціях [432].

На підставі цього можна стверджувати про можливу доцільність використання послуг медіатора, як інноваційного напрямку раннього запобігання та профілактики домашнього насильства. Завдання медіатора у такому разі полягає в усуненні протиборства в сімейних, родинних, побутових стосунках на початкових стадіях визрівання конфлікту (пошук кроків до порозуміння); мінімізації впливу розбіжності у правилах поведінки сім'ї, родині, побуті; розгляд ситуацій у межах союзництва; знаходження конструктивного варіанту вирішення проблеми учасників конфлікту, що тим самим сприяє зниженню можливих ризиків домашнього насильства у майбутньому.

Отже, ефективна діяльність щодо проведення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання домашньому насильству значною мірою залежить від своєчасної і обґрунтованої кримінологічної діагностики конфліктів у сім'ї. Тільки на цій основі можливе визначення оптимальних заходів щодо оздоровлення міжособистісних відносин або створення умов, що перешкоджають можливостям переростання конфлікту у вчинення злочинного посягання. З урахуванням положень Постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145 щодо питань Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.) [395] та Закону України «Про

запобігання та протидію домашньому насильству», пропонується проєкт *Плану заходів щодо запобігання домашньому насильству в Україні на період до 2030 р.*, метою якого є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері охорони сім'ї, відновлення порушених прав і захист законних інтересів членів сімей – жертв насильства, вжиття заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та центральних і місцевих органів виконавчої влади за цим напрямом.

Такий План передбачає визначені пріоритетні заходи (напрями), спрямовані на:

1) *виявлення джерел (осередків) криміногенного впливу на сім'ю*: виявлення неблагополучних сімей та маргінальних осередків; установлення джерел негативного впливу в сім'ї; установлення випадків сімейних конфліктів; виявлення дитячої бездоглядності; встановлення серед членів родин десоціалізованих осіб; постановка родин, члени яких раніше були засуджені чи притягувалися до адміністративної відповідальності на облік; виявлення сімей із психологічною несумісністю їхніх членів чи підданих депресії;

2) *запобігання дитячій бездоглядності*: підвищення виховних функцій; усунення причин безконтрольної поведінки підлітків; відновлення порушеного контакту між батьками і дітьми; створення мережі дитячих притулків;

3) *забезпечення взяття на профілактичний облік неблагополучних сімей і постійний контроль за станом взаємовідносин у них*: збирання інформації про такі сім'ї в єдиний орган у кожному районі (органи ювенальної превенції поліції); направлення інформації про такі сім'ї до компетентних органів (органи опіки і піклування, виховні заклади та ін.); аналіз та оцінка інформації про вжиті заходи;

4) *підтримку сім'ї*: сприяння збереження генофонду нації, стимулювання створення сімей; державна допомога у вирішенні сімейних питань; працевлаштування та зайнятість членів родини;

5) *розвиток сфери сімейного дозвілля*: відродження установ сімейного дозвілля, які колись успішно функціонували; створення та розвиток патріотичних розгалужених форм організації сімейного дозвілля; заохочення до

спілкування між родинами;

6) *психологічну корекцію сімейних відносин*: створення мережі безкоштовних центрів психологічної допомоги й служб, що надають допомогу в оздоровленні сімейних відносин; усунення психологічної несумісності між членами сім'ї; забезпечення механізму своєчасного лікування осіб, що мають відхилення у психіці;

7) *посилення методів впливу до кривдників залежно від тяжкості та повторності вчинення*, з дотриманням принципів справедливості й гуманізму;

8) *послаблення кримінологічного впливу на сім'ю і дітей на регіональному та районному рівнях* (розробка рекомендацій із забезпечення захисту і стабілізації сім'ї, надання їй різних видів підтримки).

Як бачимо, запропоновані спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи спрямовані також на запобігання домашньому насильству серед дітей, оскільки, як було встановлено у процесі дослідження, вчинення кримінальних правопорушень щодо цієї вразливої категорії – це не випадковий факт людської деструктивності, а як зазначає В. В. Голіна, «відмінне за генезою стійке, масове, вкрай небезпечне явище, котре потребує негайного (*ultra ratio*) державного втручання» [99, с. 38].

Отже, реалізація запропонованого *Плану заходів щодо запобігання домашньому насильству в Україні на період до 2030 р.* щодо спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання домашньому насильству спільно із запровадженням запропонованої у попередньому підрозділі *Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 рр.*, сприятиме зменшенню кількості кримінальних правопорушень, покращенню міжособистісних стосунків у сім'ях та загальному «оздоровленню» соціально-психологічної ситуації в суспільстві.

4.3. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству

Структура віктимологічної моделі [152, с. 109–110]. забезпечення кримінологічної безпеки має бути оптимальною системою елементів безпеки і механізму їх взаємодії. У цій моделі за допомогою першого контура зворотного зв'язку в системі безпеки кримінології здійснюються процеси самоврядування, спрямовані на підтримку рівноваги. Другий контур – дає змогу здійснювати відбір корисної інформації кримінології з першого контуру, накопичувати цю інформацію, формуючи досвід, знання і підвищуючи у такий спосіб ефективність системи кримінологічної безпеки. Третій контур – управляє двома вищенаведеними на основі переробки інформації із зовнішнього середовища. Ця інформація дозволяє звести до мінімуму можливість негативного впливу на систему кримінологічної безпеки, шляхом обробки інформації про віктимологічні феномени [77, с. 67–68].

Вітчизняна кримінологічна наука сьогодні опинилась у непростій ситуації, пов'язаній не лише з необхідністю пошуку адекватних відповідей на зростаючі кримінальні загрози, що негативно змінюються, але і з потребою оновлення усталених і традиційних дослідницьких схем та аналітичних принципів. Кримінологія наразі перебуває на складному етапі свого розвитку, обумовленому утвердженням плюралізму методологічних позицій і пошуком адекватної сучасним реаліям наукової парадигми аналізу таких соціальних феноменів, як злочинність та боротьба з нею [595; 596].

На сучасному етапі розвитку суспільства, держави загалом і правоохоронних органів зокрема, необхідний інтегрований системний аналіз соціального розвитку, що дасть змогу простежити віктимологічні тенденції й динаміку віктимологічних процесів. Віктимологічне прогнозування та запобігання кримінальним правопорушенням, заради якого варто здійснювати віктимологічний моніторинг кримінальної ситуації, – одне з головних завдань правоохоронних органів загалом і Національної поліції України зокрема [578, с. 53–54]. У зв'язку з процесом розвитку і ущільнення структури

злочинності та посилення віктимності громадян, сьогодні необхідно враховувати нові особливості злочинності і віктимності, що виникають, своєчасно уточнюючи програмні цілі та завдання [278]. Відповідно до розвитку країни та регіонів різко зростає потреба в програмуванні віктимологічного запобігання злочинності.

Згідно з системним підходом для ефективного програмування віктимологічного запобігання злочинності важливим є розуміння і облік наступних факторів:

- досягнення конкретних цілей запобігання кримінальним правопорушенням;

- підвищення рівня віктимологічної безпеки за допомогою координації та оптимального використання ресурсів правоохоронних органів [558, с. 477–478].

Процес створення моделі віктимологічного запобігання злочинності є основою програмування віктимологічного запобігання злочинності. А віктимологічне запобігання злочинності – це діяльність з виявлення об'єктивних і суб'єктивних детермінантів віктимності та їх нейтралізація, зниження рівня віктимізації суспільства [105; 103].

Заходи, що застосовуються без урахування дихотомії «злочинець – жертва», віктимологічних ситуацій і детермінантів, малоефективні. Низька ефективність запобіжної діяльності є результатом недоліку кримінологічного аналізу злочинності без її віктимологічних особливостей.

Здійснення комплексного впливу на злочинність необхідно розглядати в симбіозі з програмуванням віктимологічного запобігання, оскільки запобігання злочинності – частина програми соціально-економічного розвитку будь-якої територіальної громади. Отже, програмування віктимологічного запобігання домашньому насильству насамперед повинно враховувати віктимологічні явища і процеси, що детермінують його на певній території, у певних сім'ях та за певний період часу.

Провідну роль у віктимологічному запобіганні домашньому насильству має відігравати запобіжний вплив на потенційних жертв, тобто нейтралізація

віктимогенних детермінантів кримінальних правопорушень до їх вчинення.

Програма віктимологічного запобігання домашньому насильству передбачає три основні частини: аналітичну, прогностичну та контрольну. Очікуваний результат програмування віктимологічного запобігання домашньому насильству – установка соціального контролю над процесами віктимізації і мінімізація його соціальних наслідків.

Загалом програмування віктимологічного запобігання злочинності – важлива теоретична і практична проблема. Її моделювання [246, с. 14–17]. і реалізація дає змогу створити механізм організації ефективного впливу координації суб'єктів, що беруть участь у реалізації програм, а також виділити мету і завдання програми віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням, підвищивши результативність запобігання злочинності загалом і забезпечивши віктимологічну безпеку зокрема.

Типовими завданнями програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням може бути: внесення пропозицій з удосконалення організаційних і правових основ віктимологічного запобігання з боку органів державної влади; проведення досліджень, розробка методик оцінки віктимологічної ситуації; розробка і впровадження заходів з підвищення ефективності діяльності зацікавлених суб'єктів віктимологічного запобігання; підготовка пропозицій щодо змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері боротьби зі злочинністю; запобіжна робота з віктимним населенням, надання необхідної допомоги жертвам; створення єдиної автоматизованої системи збору і узагальнення віктимологічної інформації з поширеними видами кримінальних правопорушень тощо.

До головних засобів програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням відноситься віктимологічна програма на певній території в певний період часу, яка передбачає такі етапи:

- формування робочої групи, обґрунтування програмного рішення віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням на основі аналізу зібраних відомостей щодо віктимності населення на певній території за певний

період часу;

- формулювання мети програми через оцінки стану і умов забезпечення віктимологічної безпеки населення на певній території за певний період часу (за необхідності проводять пілотажне програмування);

- отримання та аналіз віктимологічної інформації щодо злочинності й поведінки населення, узагальнення і врахування досягнення науки і правоохоронної практики, складення перспективних напрямів віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням на певній території у певний період часу;

- оцінка результатів і складення звіту щодо ефективності реалізації програми віктимологічного запобігання окремим видам кримінальних правопорушень на певній території за певний період часу [558, с. 478–479].

Урахування всіх даних, навіть найнезначніших на перший погляд обставин віктимологічного характеру, стає особливо важливим у випадках, коли можливо реально запобігти кримінальному правопорушенню. Звідси впливає необхідність, ґрунтуючись на класифікації жертв залежно від кримінальних правопорушень, від яких вони постраждали, з включенням даних інших класифікацій, розробляти методики запобігання окремим видам кримінальних правопорушень, з використанням віктимологічних факторів [137, с. 134; 138, с. 186]. Це не самостійні віктимологічні методики, але в них повинні бути максимально враховані віктимологічні можливості запобіжної роботи. Створення таких методик повинно ґрунтуватися на аналізі детермінаційних чинників, можливо, більшого числа кримінальних правопорушень однієї категорії, їх типових рис, виявленні всіх деталей ситуацій, поведінки злочинців, потерпілих та інших компонентів механізму кримінального правопорушення.

Оскільки об'єктивні обставини кримінально-протиправних дій однієї і тієї самої категорії відрізняються, в методиці повинні бути описані типові ситуації. Методика конструюється з урахуванням не тільки виду кримінального правопорушення, а й типу ситуації. Причому необхідно передбачити варіанти дій злочинців, включаючи і спрямовані на протидію працівникам поліції, і на

заподіяння шкоди потерпілим.

Однаково необхідно передбачити, як може повестися потерпілий, чи здатний він протидіяти злочинцю загалом, чи розбереться він у ситуації [639, с. 119]. На наш погляд, організаційно-тактична частина методики домашнього насильства повинна містити детальний опис і перерахування, із зазначенням послідовності всіх дій, здійснюваних працівниками поліції з метою запобігання або припинення кримінального правопорушення, зокрема застосування спеціальних засобів, які є в їх розпорядженні.

Залежно від форми домашнього насильства і характеру шкоди, яка може бути заподіяна потерпілому, передбачаються заходи забезпечення його безпеки і нейтралізації злочинця. Природно, найбільш детально повинні бути відпрацьовані варіанти забезпечення безпеки в ситуаціях, коли можливе заподіяння шкоди життю і здоров'ю.

У такий спосіб методика повинна враховувати не тільки типове, а й конкретне, індивідуальне, тобто особливості поведінки людини (в якій би ролі вона не виступала), що характеризується різноманітністю, широкою варіантністю, значною ймовірністю відхилення від середніх норм, тобто містити альтернативні плани дій [77, с. 19–20].

Водночас прийнятною є позиція А. Б. Благої, згідно з якою важливим є визнання та дотримання наступних відправних конституційних положень при створенні системи поводження з жертвами домашнього насильства:

- право на інформацію (всі жертви домашнього насильства мають право на отримання чіткої інформації про розвиток їх справи і прийняті рішення);
- захист (жертви, які відчувають страх перед помстою з боку злочинців, їхніх родичів і знайомих, повинні мати право на надійний захист, у виняткових випадках включаючи зміну прізвища, місця проживання, фізичну охорону, право на забезпечення безпеки в суді при наданні показань та накладення додаткових правообмежень на злочинців);
- компенсація (жертви домашнього насильства повинні бути впевнені в отриманні компенсації за заподіяні кримінальним правопорушенням фізичні

та психічні травми, емоційний збиток, втрату доходу, компенсацію лікування, не компенсовані системою соціальної допомоги, прийнятою у державі) [33, с. 163].

Будь-яке правопорушення, зокрема і кримінальне, завжди спричиняє соціальну та правову шкоду. Соціальна шкода проявляється в тому, що вчинення кримінального правопорушення дезорганізує встановлений порядок суспільних відносин, і тим самим завдає шкоду певним суспільним інтересам. Правова шкода як різновид соціальної шкоди, витікає з того, що кримінальне правопорушення є протиправною дією, а отже, його вчинення пов'язане з порушенням норм права, дезорганізацією урегульованих правом суспільних відносин, правопорядку, а також із порушенням суб'єктивних прав учасників правовідносин [342, с. 7].

Для здійснення захисту громадян від злочинних посягань, державна правова система одержує фінансування з державного бюджету, який складається зокрема й з податків громадян. Тобто громадянин, віддаючи частку зароблених ним коштів, розраховує, щонайменше, на забезпечення гарантії недоторканості особистості та збереження його майна. Коли проти особи вчиняється кримінальне правопорушення, то держава, по суті, не виконує своєї місії і обмежується лише виконанням однієї функції – розшуку злочинця і його ізоляції (коли це необхідно) від суспільства. Жертва в кримінальному процесі виконує радше роль доказу вчиненого кримінального правопорушення. Вона не постає як безпосередній суб'єкт, відносно якого потрібно відновити знехтувану справедливість. Держава перекладає це на злочинця, виносячи у вирок обов'язок відшкодування збитків жертві. Однак при тяжких кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством та відбуванні покарання у вигляді тривалого позбавлення волі, таке «відшкодування збитків» буває, по-перше, розтягнуто на роки, а по-друге, не компенсує інколи навіть сотої долі втрат. Виходить, що щодо жертви домашнього насильства соціальна несправедливість проявляється, щонайменше, двічі: спочатку з боку злочинця, потім – з боку держави. Друге часто переживається людьми навіть тяжче, оскільки повністю позбавляє людину віри у справедливість державної

системи [120, с. 316]. Відповідно, питання відшкодування шкоди, завданої потерпілому від домашнього насильства, залишається актуальним;

– підтримка (працівники системи кримінальної юстиції мають проходити спеціальне навчання, спрямоване на організацію поводження з жертвами домашнього насильства) [33, с. 167].

Ефективна організація віктимологічної профілактики визначається її специфічними особливостями і повинна, на нашу думку, будуватися на таких концептуальних заходах і напрямках:

1. Організаційний – насамперед, необхідно змінити традиційний і багаторічний підхід до профілактики, орієнтований винятково на потенційних правопорушників, що залишає за її межами попереджувальний вплив на потенційних жертв. У більш широкому плані повинно йтися про загальну переорієнтацію діяльності правоохоронних органів на першочерговий захист прав та інтересів реальних і потенційних жертв кримінальних правопорушень. Тим часом, як показує сучасна практика боротьби зі злочинністю і численні дослідження, такий підхід досі не сприйнятий ані в доктрині, ані в практичній діяльності. Правоохоронні органи десятиліттями орієнтовані, насамперед, на репресивну функцію кримінального закону, на пріоритетний захист державних інтересів, на зосередження основної уваги на особі злочинця. Така орієнтація всієї системи кримінальної юстиції виявилася психологічно несумісною з декларованим нині пріоритетним захистом особистих прав і інтересів громадян;

2. Психологічний – з урахуванням викладеного, найважливішим завданням сьогодні є психологічна перебудова правосвідомості працівників правоохоронних органів, де важлива роль належить організації спеціалізованої підготовки працівників зі всього спектра взаємин між поліцією і потерпілими. Такий важливий аспект організації віктимологічної профілактики давно склався і виправдав себе в практиці правоохоронних органів іноземних країн. Напрями цієї важливої роботи повинні передбачати максимально уважне і дбайливе ставлення до потерпілих, взаємоповагу і партнерську взаємодію, всебічний

захист, допомогу і забезпечення необхідною інформацією (про права потерпілих, про хід розслідування, можливостей отримання компенсації збитку тощо);

3. Інформаційний – створення інформаційної бази віктимологічної профілактики, яка наразі майже відсутня. Йдеться, насамперед, про створення досить повної системи обліку і статистики жертв домашнього насильства [558, с. 479].

Не секрет, що кримінальна статистика давно перестала бути джерелом достовірної інформації. Об'єктивно навіть зареєстрована злочинність – це лише видима верхівка айсберга і причини цього феномена відомі. До численних вад кримінальної статистики слід зарахувати і те, що статистика органів Національної поліції і судова статистика методологічно не співвіднесені одна з одною, у переліку взаємин їх показники не поєднуються і тому використання їх даних для кримінологічного аналізу супроводжується значними труднощами;

4. Цільовий – розробка цільових комплексних програм. Як уже зазначалося, заходи, спрямовані на віктимологічну профілактику, на захист реальних і потенційних жертв злочинних посягань, повинні бути пов'язані зі створенням самостійної цільової програми, яка тісно взаємодіє з програмою боротьби зі злочинністю, але не зводиться до неї. На тлі вкрай несприятливої динаміки домашнього насильства сьогодні ще більш гостро стоїть питання про створення таких спеціалізованих комплексних соціальних програм як, наприклад, програми оздоровлення сім'ї і побуту, важливою частиною яких повинні стати профілактика і боротьба з пияцтвом і алкоголізмом;

5. Громадський – організація громадських центрів правової та психологічної допомоги жертвам домашнього насильства, а також створення мережі телефонів довіри «гарячих ліній», за якими жертви насильства отримують психологічну допомогу, консультації з правових питань, емоційну підтримку, форми цієї роботи різноманітні і, як показує досвід перших років роботи подібних громадських формувань, вони вже досить добре зарекомендували себе серед населення і популяризуються і користуються

підтримкою засобів масової інформації [558, с. 480].

Одним із позитивних заходів можемо відзначити запровадження чат-боту МВС України, який став у нагоді у зв'язку із запровадженням карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [158; 714]. Коли у багатьох сімей не було традиційної можливості звернутися за допомогою, адже кривдник постійно мав змогу знаходитися поряд із жертвою. За допомогою чат-боту, жертва мала змогу як викликати екстрені служби, так і зв'язатися зі спеціалістами з безоплатної правової допомоги [33, с. 170];

6. Кадровий – створення спеціальних підрозділів, на які буде покладено віктимологічну профілактику потенційних жертв домашнього насильства.

Тільки широкий комплекс заходів економічного, соціокультурного, організаційно-правового та виховного характеру може справді стати ефективним засобом загальної профілактики домашнього насильства, що забезпечує зниження віктимізації населення і віктимності певних категорій потенційних потерпілих.

Отже, загальні запобіжні заходи домашньому насильству віктимологічного характеру можуть бути зведені до двох основних груп:

1) активізація захисних можливостей, навчання, виховання (сюди відносяться правова пропаганда, навчання з метою вироблення необхідної передбачливості, критичності тощо);

2) забезпечення безпеки «ззовні»: відповідна організація роботи патрульної поліції, своєчасна ізоляція кривдників тощо.

При цьому об'єктом спеціального віктимологічного запобігання є детермінанти, що формують індивідуальну чи масову віктимність; обставини віктимної ситуації та процес віктимізації, а суб'єктом цієї діяльності виступають: а) держава через свої представницькі, виконавчі, судові органи і прокуратуру; б) громадські організації й об'єднання. До того ж, відповідно до цього, конкретним (безпосереднім) суб'єктом діяльності щодо віктимологічного запобігання домашньому насильству можуть бути визнані орган, організація,

окрема особа, які в цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. Інші, зокрема забезпечувальні, заходи (навчання, видання літератури, підготовка рекомендацій, фінансування тощо) не дають функціональних підстав поширювати на їхніх виконавців термін «суб'єкт» віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням.

На підставі узагальнення наявних на доктринальному рівні підходів, можна запропонувати таку структуру суб'єктів віктимологічного запобігання домашньому насильству:

1) державні органи, які визначають державну політику у сфері захисту прав і свобод людини та жертв домашнього насильства, боротьби (зокрема і запобігання кримінальним правопорушенням) зі злочинністю;

2) державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері протидії злочинності та запобігання домашньому насильству;

3) державні органи, які безпосередньо вживають заходи для запобігання домашньому насильству;

4) органи, діяльність яких прямо не пов'язана із запобіганням домашньому насильству, водночас їх діяльність безпосередньо впливає на усунення причин та умов кримінальних правопорушень і захист жертв.

За результатами проведеного дослідження визначено, що віктимологічне запобігання домашньому насильству, яке здійснюють підрозділи Національної поліції, – це специфічна діяльність служб і підрозділів такого органу правопорядку з ужиття комплексу заходів запобігання, спрямованих на:

а) виявлення осіб з підвищеним рівнем віктимності з метою зміни поведінки, активізації їх захисних властивостей і подальшої девіктимізації (індивідуальне віктимологічне запобігання);

б) недопущення, усунення або нейтралізація комплексу детермінації віктимності (спільно з іншими суб'єктами в межах здійснення загальнозапобіжної діяльності);

в) участь у розробленні або вдосконаленні наявних спеціальних видів,

форм і методів підвищення охоронно-захисних можливостей потенційних жертв домашнього насильства.

Однак тільки віктимологічне запобігання, що здійснюють підрозділи Національної поліції, порівняно з аналогічною діяльністю інших суб'єктів, за умови достатнього правового, організаційно-методичного, інформаційно-аналітичного, програмного, наукового, ресурсного й кадрового забезпечення, буде ефективним та економічно виправданим [131, с. 221–223; 134, с. 286].

При цьому таке запобігання має здійснюватися на всіх рівнях. До того ж як практична діяльність, віктимологічне запобігання має бути належно організованим й інформаційно забезпеченим. Це обумовлено, зокрема, практичним вирішенням низки проблем:

1) підготовка фахівців з віктимологічного запобігання. Для вирішення цього завдання необхідне створення спеціальних освітніх закладів, насамперед, на базі МВС України;

2) організація в межах підрозділів превентивної діяльності Національної поліції об'єднаної консультативної і психолого-педагогічної служби, до складу якої повинні входити досвідчені працівники превенції, психологи й педагоги;

3) організація профілактичного обліку осіб, які вже були або реально можуть стати потерпілими від домашнього насильства, якщо очевидна їх підвищена уразливість (віктимологічний облік). Система профілактичного обліку осіб, які становлять оперативний чи інший правоохоронний інтерес, що діє нині, не враховує їх віктимологічних якостей, а отже, не може бути джерелом об'єктивної інформації. Водночас законослухняні особи, які володіють високою потенційною віктимністю, узагалі залишаються без нагляду правоохоронних органів;

4) створення спеціальних інформаційних документів (карток, справ) на найбільш небезпечних у віктимному значенні осіб;

5) організацію і систематичне здійснення взаємодії всіх служб та підрозділів Національної поліції між собою та іншими державними органами та громадськими організаціями. Це, насамперед, дає змогу, як свідчить практика,

використовувати, поряд з гласними можливостями засоби й методи оперативно-розшукової діяльності як в інформаційному плані, так і як інструмент впливу на осіб, щодо яких здійснюється віктимологічне запобігання. Більше того, взаємодія в галузі віктимологічного запобігання домашньому насильству, у такий спосіб, має стати компонентом у загальній, узгодженій за місцем, часом і завданням діяльності підрозділів Національної поліції, як інструмент впливу на цих осіб.

Як показали результати дослідження, віктимологічне запобігання домашньому насильству так і залишається фрагментарним, і як окремий напрям запобігання не виділяється. Зокрема, дотепер немає повного обліку потерпілих, а тому не вивчаються їх соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні, психічні та правові характеристики, роль у генезисі злочинної поведінки, розмір заподіяної їм шкоди тощо.

За результатами проведеного дослідження визначено, що спеціальне віктимологічне запобігання домашньому насильству складається з трьох основних компонентів:

1) загального спеціального віктимологічного запобігання, що передбачає виявлення причин домашнього насильства й умов, що сприяють його вчиненню, якщо вони пов'язані з особою і поведінкою потерпілих, усунення цих причин й умов;

2) безпосереднього спеціального віктимологічного запобігання, що передбачає: а) виявлення осіб, які, відповідно до їх поведінки або сукупності особових характеристик, з найбільшою ймовірністю можуть виявитися жертвами домашнього насильства; б) організацію відносно цих осіб заходів виховання, вчення, забезпечення особистої безпеки;

3) невідкладного спеціального віктимологічного запобігання, що передбачає запобігання конкретним кримінальним правопорушенням, пов'язаних із домашнім насильством (зокрема, примушування до вступу в статевий зв'язок, шлюб, незаконного проведення абортів, або стерилізації), з використанням захисних ресурсів потенційної жертви, а також тактичних

можливостей, що виникають при організації запобіжної роботи «від потерпілого».

Однак варто акцентувати, що спеціального віктимологічного запобігання як самостійного компонента, тривалий час у запобіжній діяльності не існувало, і на сьогодні майже не існує, відтак, організація індивідуального віктимологічного запобігання потребує значних зусиль організаційного та тактико-методичного характеру, оскільки запобігання домашньому насильству, як і раніше пов'язується з особою й поведінкою потерпілих, а також за рахунок більш широкого «включення» віктимологічних можливостей, має переорієнтуватися в тактико-методичне відношення на роботу «від потерпілого» [558, с. 481].

Як уже було зазначено, домашнє насильство є циклічним явищем, коли фізичні, психологічні, економічні утиски повторюються щоразу зі збільшенням частоти. Відповідно, дедалі більш небезпечними стають і наслідки домашнього насильства, що можуть проявитися як у повторній віктимізації реальної жертви, так і в її криміналізації. Саме тому дуже важливим напрямом віктимологічного запобігання домашньому насильству на мікрорівні є захист, допомога та реабілітація жертв.

Особам унаслідок домашнього насильства завдається шкода їхньому здоров'ю – як фізичному, так і психічному. Необхідна допомога постраждалим надається закладами системи охорони здоров'я: до закладів медичної допомоги дітям та підліткам найчастіше звертаються з наслідками насильницького поводження з дітьми; заклади сімейної медицини і заклади медичної швидкої та невідкладної допомоги першими реагують на випадки насильства та надають невідкладну допомогу його жертвам; у закладах психіатричної допомоги зазвичай концентруються випадки тяжких наслідків для психічного здоров'я жертв. Крім того, жертва насильства може звернутися до будь-якого з інших лікувально-профілактичних закладів (поліклінічних або стаціонарних), виходячи з переважної патології. Тому в кожному з них повинен бути обізнаний з проблемою домашнього насильства фахівець [380, с. 34].

Травми та захворювання можуть мати специфічний для окремого виду

насильства характер, унаслідок чого потребуватимуть специфічного лікування і допомоги. Наприклад, при фізичному насильстві спостерігаються ушкодження частин тіла та внутрішніх органів різного ступеню тяжкості. При сексуальному насильстві можуть мати місце захворювання, що передаються статевим шляхом: інфекційні, запальні захворювання геніталій, сифіліс, гонорея, СНІД, гострі та хронічні інфекції сечостатевих шляхів, травми, розриви та кровотечі зі статевих органів і прямої кишки тощо. Незалежно від виду та характеру насильства, у жертв можуть спостерігатися різні захворювання, які відносяться до психосоматичних: ожиріння або, навпаки, різка втрата ваги, що обумовлено порушенням апетиту. При емоційному (психічному) насильстві нерідко бувають шкірні висипи, алергічна патологія, виразка шлунка.

Зважаючи на серйозні наслідки домашнього насильства, індивідуальне віктимологічне запобігання має бути роботою від початку і до кінця самостійною. Індивідуальний рівень віктимологічного запобігання, на відміну від загального та спеціального, охоплює запобіжні заходи щодо таких категорій осіб, які, враховуючи їх поведінку та сукупність особистісних якостей, з великою ймовірністю можуть стати жертвами кримінальних правопорушень, забезпечення їх особистої безпеки, а також здійснення щодо них цілеспрямованого запобіжного впливу [278, с. 127–128].

А. П. Закалюк зазначив, що індивідуальне віктимологічне запобігання є діяльністю державних органів і громадськості з виявлення осіб, які своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них запобіжного впливу засобами виховання, допомоги, контролю, які здійснюються з метою усунення чи нейтралізації причин і умов, що сприяють злочинам за допомогою заходів, які не мають характеру покарання [187, с. 318].

Отож індивідуальне віктимологічне запобігання домашньому насильству полягає у виявленні осіб з підвищеною віктимністю, і проведенні з ними профілактично-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань.

Для того, щоб виробити систему впливу на певну людину, необхідно мати

повне уявлення про неї як про особу [77, с. 153–154]. Таке уявлення щонайменше складається зі знання позитивних і негативних рис морально-психологічної характеристики цієї особи і оцінки потенцій його загальної та індивідуальної віктимності, тобто того, як можуть негативно проявитися ті чи інші особистісні якості у віктимізаційних ситуаціях. У цьому плані оцінка за поведінковими параметрами виступає у вигляді підходу до визначення психологічного типу індивіда, що охоплює чотирьохетапну схему:

1) виявлення об'єкта індивідуального запобігання за характерною для особи поведінкою і визначення віктимної класифікаційної категорії;

2) здійснення початкових дій, спрямованих на нейтралізацію зовнішніх негативних впливів і проявів у поведінці самого індивіда, на якого спрямовані запобіжні заходи;

3) вивчення індивіда на психологічному рівні і визначення соціально-психологічного типу, до якого він належить;

4) вироблення більш повного уявлення про особу, на яку спрямовані запобіжні заходи, і реалізація виховно-запобіжних заходів, з урахуванням індивідуальних характеристик цієї особи.

У результаті проведеного дослідження визначено, що виявивши певний ступінь віктимності й ознак, що визначають можливість її розвитку в подальшому, та використовуючи заходи індивідуального віктимологічного запобігання, можна знизити потенціал віктимності конкретної особи. Саме в цей момент і повинна починати діяти програма корекції віктимності в окремих громадян. Вона здійснюється у двох формах – безпосереднього і раннього індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням [299, с. 200].

При цьому заходи безпосереднього запобігання спрямовано на особу, яка вже стала жертвою кримінального правопорушення або перебуває у стані, близькому до «перетворення» на жертву; заходи раннього запобігання – на особу, яка підпадає під ознаки потенційної жертви через те, що вона володіє високим ступенем віктимності. Відмінність між цими формами запобігання кримінальним правопорушенням зумовлена головним часовим критерієм, за

допомогою якого можна визначити стан потенційної жертви до моменту вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Останнє пов'язане з вибором конкретних запобіжних заходів.

На цьому етапі найважливіший запобіжний захід щодо потерпілих – це виховна робота, що має за мету формування у кожної особи вміння розібратися у віктимізаційних ситуаціях, набуття ними належної обачності [133, с. 64–65]. З огляду на це, велику увагу слід приділяти віктимологічній пропаганді, яка може бути виражена в засобах масової інформації, пресі, радіо, на телебаченні. Позитивний ефект досягається роз'яснювальною роботою серед населення, насамперед тієї його частини, яка характеризується підвищеною віктимністю. Жертви домашнього насильства повинні мати змогу отримати вчасну, безкоштовну й анонімну допомогу. Таку допомогу їм можуть надавати по телефону довіри і в кризових центрах для жінок. Тут жінки та діти можуть отримати психологічну, юридичну, соціальну та іншу допомогу.

Особливої уваги також заслуговують на сьогодні існування програм «сексуального виховання». Під їх виглядом нерідко відбувається поступове розтління малолітніх через показ еротичної та порнографічної продукції, демонстрації статевих органів, орально-генітальних контактів тощо. Воно не дає молоді тієї тисячолітньої традиційної мудрості, тих моральних цінностей, які можуть допомогти формуванню зрілої особистості та штовхає людей просто на пошук тілесних насолод [299, с. 161].

Замість програм сексуального виховання повинні запроваджуватись програми сімейного виховання, що базуються на чітких моральних принципах та спрямовані на виховання особистості загалом. У центрі програм виховання повинно стояти духовне та моральне виховання дітей [299, с. 162]. При цьому, реактивний розлад прив'язаності у дітей можна вважати самотійною та повноцінною детермінантою віктимної поведінки неповнолітньої особи. Розлади реактивної прив'язаності можуть негативно впливати на декілька сфер буття підлітка: 1) емоційно-вольову; 2) інтелектуальну; 3) психологічну. Віктимна

поведінка підлітків, які страждають на реактивний розлад прив'язаності, є інфантильною (регресною), стимулюючою (фіктивно-провокуючою) або ситуативною. Причинами віктимізації таких підлітків є їх конформність, а також трансформаційні процеси у свідомості, зумовлені неправильним вихованням [403].

Характеризуючи ефективні шляхи впливу на зміну девіантної поведінки дитини, важливо: підвищити виховну роль освітніх установ, шляхом створення в освітніх закладах соціальної служби, яка була би спроможна втілювати індивідуальні підходи до роботи з девіантними підлітками, надавати методичну допомогу вчителям і батькам у спілкуванні з такими дітьми; розвивати мотивацію до участі дітей у позаурочній виховній роботі в умовах освітнього закладу; напрацьовувати нові форми взаємодії сім'ї і школи, а також адміністративних органів за місцем проживання дітей (організація при школах методичних семінарів для батьків, відвідування вчителями дітей вдома задля встановлення, як живуть учні, яке у них коло найближчого побутового спілкування тощо); формувати якісну позашкільну систему консультування і допомоги сім'ї і дітям (створення центрів роботи з сім'єю, де кваліфіковані фахівці могли б діагностувати поведінкові відхилення дитини та надати практичні рекомендації для поліпшення комунікації з дітьми або кваліфіковану пораду звернутися до спеціалізованих центрів по роботі з ними); розвивати мережу центрів допомоги щодо фахового вирішення соціально-педагогічних проблем дітей, підлітків, юнацтва (подолання дитячого і юнацького алкоголізму, наркоманії, соціальної дезадаптації тощо); залучати дітей до участі в суспільно корисних справах (спортивних, культурно-дозвільних, туристичних, скаутських та інших організаціях для молоді й юнацтва) [621, с. 100–101].

Водночас важливість виховної роботи з удосконалення заходів фізичного та психологічного самозахисту громадян у жодному разі не замінює власне віктимологічну індивідуальну профілактику. Навпаки, вона є важливим компонентом цієї профілактичної діяльності, доповнює останню, орієнтує людей на самостійний вибір адекватної поведінки з метою запобігання несприятливих

наслідків віктимної поведінки, що загрожує провокуванням насильства й агресії з боку осіб, які мають злочинні наміри [323, с. 311]. Не менш важливим аспектом соціальної профілактики кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством сексуального характеру, є розроблення та впровадження наукових програм з вивчення факторів ризику щодо поведінки з рисами сексуального насильства. Вивчення специфіки чинників злочинної поведінки є необхідною ланкою між теоретичним кримінологічним вивченням злочинності та організацією боротьби з нею, тобто безпосередньою реалізацією теоретичних положень на практиці.

Профілактика соціально небезпечної сексуальної поведінки повинна починатися з усунення її причин (факторів ризику). Попередження алкоголізму в батьків ще до зачаття дитини, охорона здоров'я вагітних, профілактика органічної поразки головного мозку в процесі пологів і з перших днів життя створюють передумови для правильного формування статевої сфери. Особливе значення в профілактиці аномальної сексуальної поведінки варто приділяти запобіганню порушень психосексуального розвитку.

Окремим напрямом профілактики різних форм домашнього насильства, зокрема щодо малолітніх дітей, слід назвати контроль за життєдіяльністю осіб, які страждають психічними аномаліями. Ураховуючи помітний вплив психічних аномалій на рівень злочинності, давно була висловлена думка про доцільність їх виділення у самостійний напрям у профілактичній діяльності – профілактика злочинної поведінки осіб з психічними аномаліями.

Основними завданнями віктимологічного запобігання сімейно-побутовій злочинності (домашнього насильства) можуть виступати створення системи ефективного соціального захисту всіх громадян від можливої віктимізації [138, с. 205–206], зміна сформованої практики поведінки з потерпілими та іншими жертвами кримінального правопорушення. Для цього необхідно удосконалити чинне законодавство, створити нові державні та недержавні структурні підрозділи, соціальні служби, фонди допомоги жертвам, реабілітаційні центри та інші організації із захисту жертв кримінальних

правопорушень, організувати підготовку спеціалістів для такої роботи [582, с. 188].

У такий спосіб на підставі змісту цього дослідження можна констатувати, що структура соціально-правового механізму захисту жертви домашнього насильства є єдиною системою функціонування, складається із правових засад, які закріплюють права і свободи (юридичний статус особи), юридичних засобів (правові гарантії) та соціальних умов, які у своїй сукупності створюють реальні можливості для повноцінного захисту своїх прав та свобод від протиправних посягань. При цьому механізм соціально-правового захисту жертви домашнього насильства повинен постійно діяти, адже пасивність і бездіяльність можуть призвести до суспільно небезпечних наслідків, які виявляються в масових порушеннях прав і свобод, у занепаді загальнолюдських цінностей, у зростанні правового нігілізму, що призводить до порушення принципів рівності, гуманізму, соціальної справедливості, законності та панування права. Крім цього, призначення механізму захисту жертв кримінальних правопорушень полягає у створенні умов для вільного і всебічного розвитку особи та її самовизначення, зростання поваги до людської гідності, її прав і свобод, безперечного і невідкладного вжиття відповідних заходів у разі їх порушення. Саме тому механізм захисту жертви домашнього насильства повинен розглядатися як динамічна система, яка визначає зміст злочинної діяльності й обумовлює виникнення кримінологічної інформації про вжиття заходів із захисту жертв від насильства чи іншого жорстокого поводження з ними.

З метою постійного володіння віктимологічною інформацією, необхідно здійснювати віктимологічний моніторинг, організація якого потребує поглибленого аналізу, з урахуванням не тільки кримінологічної ситуації, але й вивчення віктимологічних особливостей, факторів кожного конкретного кримінального правопорушення і злочинності загалом [578, с. 52–53].

Учені досить давно застосовують систему моніторингу злочинності, накопичуючи досвід прогнозування вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, і стану злочинності загалом [36; 303; 189].

Віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне спостереження за станом віктимізації суспільства і соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням, з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації [578, с. 53–54].

Аналіз кримінологічної літератури та матеріалів кримінальних проваджень дозволяє визначити, що до об'єктивних ознак, які дають змогу з досить високим ступенем ймовірності визначити можливу жертву домашнього насильства, належать: зловживання алкоголем чи наркотиками; систематичні побутові конфлікти; ухилення від суспільно корисної праці, безцільного проведення часу; схильність до скандалів, бійок; факти погроз застосування сили; невчасне реагування працівників поліції на повідомлення про конфлікти; відсутність належного обліку осіб, які, з огляду на їхню поведінку, можуть стати жертвами; слабка професійна та психологічна підготовленість осіб, які здійснюють віктимологічну профілактику.

Зміст планування системи віктимологічного моніторингу полягає у створенні функціональної моделі чи у плануванні усього технологічного процесу отримання віктимологічної інформації. Оскільки усі етапи отримання віктимологічної інформації тісно пов'язані між собою, недостатня увага щодо розробки якого-небудь етапу неминуче призведе до різкого зниження достовірності (цінності) усієї отримуваної інформації. На підставі аналізу правоохоронної практики варто наголосити, що якісна побудова національної системи віктимологічного моніторингу повинна передбачати такі етапи, зокрема:

1) постановка завдань віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації і вимог до віктимологічної інформації. Для окреслення вимог до віктимологічної інформації, необхідна велика деталізація поставлених завдань. Важливу роль при цьому відіграє формулювання чіткого уявлення про віктимологічні показники та детермінанти злочинності, про способи кримінологічної оцінки. На підставі чітко сформульованих завдань, а також

з урахуванням раніше отриманих віктимологічних показників щодо кримінологічної ситуації, визначаються вимоги до віктимологічної інформації, включаючи форму та терміни її надання населенню, особливо найбільш віктимним соціальним групам. На першому етапі повинні бути обрані основні методи обробки віктимологічних показників (абстрагування, узагальнення, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний, структурно-функціональний аналіз та ін.), оскільки від них значною мірою залежать частота і терміни віктимологічних спостережень, а також вимоги до повноти отримуваних віктимологічних відомостей;

2) створення структури віктимологічного спостереження та визначення принципів її здійснення. Це основний і найбільш складний етап, під час якого, з урахуванням поставлених завдань та наявного досвіду функціонування системи віктимологічного моніторингу, визначаються основні суб'єкти віктимологічних спостережень, зокрема центральні і регіональні; вирішується питання про доцільність і масштаби використання системи віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації;

3) побудова мережі віктимологічного моніторингу, з використанням віктимологічної служби. Такий етап передбачає реалізацію на основі запропонованої структури віктимологічного моніторингу принципів віктимологічного спостереження, з урахуванням специфіки регіональних аспектів кримінологічної ситуації. Деталізується співвідношення кримінологічного та віктимологічного спостережень, визначається територія найбільш інтенсивних віктимологічних спостережень, помічається періодичність таких спостережень кримінологічної ситуації. Складаються конкретні віктимологічні програми регіональних спостережень, що регламентують перелік віктимологічних показників, частоту та терміни спостереження;

4) розробка системи отримання віктимологічних даних та надання інформації працівникам правоохоронних органів і громадськості. На цьому етапі визначаються особливості ієрархічної структури отримання і збору

віктимологічної інформації; планується розробка віктимологічних банків даних; визначаються умови надання віктимологічних інформаційних послуг, які виконуються з їхньою допомогою; контроль точності й достовірності отримання віктимологічних показників на всіх етапах віктимологічного моніторингу сучасної кримінологічної ситуації;

5) оцінка отриманої віктимологічної інформації та прийняття рішення щодо розробки та впровадження заходів віктимологічного запобігання. На завершальному етапі надається детальна віктимологічна характеристика кримінологічної ситуації, яка подається у засоби масової інформації у вигляді доповідей, звітів, оглядів, у яких викладено стан злочинності на території країни (регіону) за певний період часу. Після створення системи віктимологічного моніторингу та початку її функціонування, з'являється необхідність перевірити, чи відповідає отримана віктимологічна інформація кримінологічної ситуації початковим вимогам до неї, чи можливо на її основі ефективно реалізовувати заходи віктимологічного запобігання злочинам. Для цього необхідно налагодити взаємодію правоохоронних органів з громадськими організаціями, які надають допомогу жертвам кримінальних правопорушень [578, с. 54–55].

Якщо отримана віктимологічна інформація не перевищує встановлених вимог, які ставляться державними чи регіональними програмами, то систему віктимологічного моніторингу можливо залишити без змін. Якщо ж ці вимоги не виконуються, а також за наявності нових завдань, система віктимологічного моніторингу потребує перегляду.

Однак якщо віктимологічні прогнози свідчать, що віктимність у майбутньому зростатиме, то необхідно організувати її утримання на початковому рівні розвитку віктимогенних процесів [246].

У зв'язку з цим важливим є створення *«ситуаційних віктимологічних центрів»* на базі Національної поліції України. Завдання таких центрів – узагальнення зібраної віктимологічної інформації та її аналіз, накопичення заходів віктимологічного прогнозування й побудова можливих віктимологічних моделей розвитку злочинності та її запобігання. Головна їх функція – динамічне

моделювання, яке дозволить прогнозувати можливі віктимологічні наслідки різних варіантів розвитку окремих видів кримінальних правопорушень (зокрема, домашнього насильства) та злочинності загалом.

Віктимологічний аналіз та прогноз, які можуть бути надані ситуаційним віктимологічним центром, допоможуть правоохоронним органам всебічно володіти складною кримінологічною ситуацією, створити умови щодо майбутнього ефективнішого віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням.

Оскільки віктимологічний прогноз ґрунтується на певних припущеннях, необхідно вивчити віктимологічні детермінанти, що впливають на злочинність, зокрема: віктимогенні та антивіктимогенні; масову та індивідуальну віктимність; віктимологічні феномени, а саме – десоціалізацію особи злочинця та інстинкт самозбереження. Після дослідження віктимологічних детермінантів кримінальних правопорушень на визначеній території, або у конкретній сім'ї (на прикладі домашнього насильства), можна формулювати прогноз про віктимологічні заходи запобігання.

Практичне призначення віктимологічного прогнозування полягає у підготовці віктимологічних пропозицій, рекомендацій і програм віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням; оцінці того, у якому напрямі необхідно розвивати об'єкти віктимологічного прогнозування та які конкретні напрями запобігання віктимізації необхідно застосовувати [146, с. 12–13].

Специфічним методом прогнозування є сценарний прогноз – своєрідний метод опису логічно послідовного процесу, події, виходячи з ситуації яка склалася. Ефективність та надійність віктимологічних прогнозів визначаються багатьма чинниками, до яких відносяться: вибір основних віктимологічних детермінантів, визначення їх ролі та значущості у соціумі; виявлення головних тенденцій досліджуваних віктимологічних явищ та процесів; екстраполяція отриманих закономірностей на майбутнє; складання комплексного багаторівневого віктимологічного прогнозу як загалом щодо віктимності, так і за окремими її видами; глибина та об'єктивність віктимологічного аналізу

початкової інформації.

Головною позицією побудови віктимологічного прогнозування є рух від мети до віктимологічних засобів (нормативне віктимологічне прогнозування), або від віктимологічних засобів до оптимального варіанту досягнення мети (пошукове віктимологічне прогнозування). Зазвичай у процесі прогнозування великих соціальних систем використовуються обидві позиції, що і забезпечує їх результативність та взаємодію у системі «віктимність – злочинність».

Варто також зосередити увагу і на елементарних практичних рекомендаціях, які можуть слугувати з метою самозахисту від домашнього насильства. Вихідним при цьому є положення про те, що кожен потенційний потерпілий в принципі здатний передбачити можливість несприятливого розвитку кримінальної ситуації і вживати необхідних дій, щоб її уникнути. Завдання полягає в тому, щоб кожна особа могла дати правильну оцінку можливої кримінальної небезпеки, і на цій основі будувати тактику своєї поведінки. Причому йдеться не тільки про особисту безпеку громадянина, а й про його дітей і близьких. Основним елементом усіх рекомендацій завжди буде необхідність уникнення дій, що провокують злочинця на вчинення домашнього насильства.

Незалежно від специфіки окремих кримінальних правопорушень такого роду вказаний імператив поведінки особливо важливий щодо розвитку конфліктів на побутовому підґрунті. Зрозуміло, для кожної з ситуацій такі рекомендації, на перший погляд, надзвичайно прості, але вони виходять з досвіду кримінологів, досліджень психіки і психології злочинців і, звичайно, базуються на елементарному здоровому глузді, який, на жаль, частіше за все і порушується. Важливо, наприклад, щоб обидві сторони домашніх конфліктів постаралися зрозуміти один одного, подивитися на ситуацію з протилежного боку, правильно її зрозуміти і оцінити, визнати помилковість своїх претензій і дій. І вже тим більше уникати придушення і приниження один одного, що у жодний спосіб не сприяє вирішенню сімейних конфліктів. З огляду на те, що у випадках домашнього насильства та інших пов'язаних із ним кримінальних правопорушень важливим фактором розвитку кримінальної ситуації є

алкоголізм, надважливого значення набуває наркологічне лікування і своєчасне звернення до спеціалістів – психологів і психіатрів.

Тобто провідну роль у віктимологічному запобіганні домашньому насильству має відігравати запобіжна діяльність щодо потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів. Теорія віктимологічного моделювання є закономірним результатом розвитку віктимологічної думки у кримінології, яка спрямована на створення моделей віктимності жертв, з метою розроблення заходів з надання їм своєчасної віктимологічної допомоги. Мети віктимологічного запобігання домашньому насильству можливо досягнути, шляхом розробки й реалізації довгострокових державних програм такого запобігання. Моделювання і реалізація цих програм дасть змогу створити механізм організації ефективного віктимологічного запобігання, підвищити ефективність кримінологічної безпеки й забезпечити віктимологічну безпеку громадян і суспільства загалом.

Отже, передбачена у цьому розділі система заходів запобігання домашньому насильству буде ефективною лише за умови консолідації:

1) зусиль суспільства і держави (лише шляхом об'єднання суспільних і державних інститутів, можливий ефективний вплив на причини, що породжують протиправність (причини стосуються економічної, духовної, політичної і соціальної сфер);

2) правоохоронних органів (у цьому консолідованому об'єднанні кожен правоохоронний орган чи підрозділ повинен чітко знати і виконувати свої функції, а також взаємодіяти з іншим, за схемою дільничні офіцери поліції – патрульні – інспектори дозвільної системи, а так само і превенція – органи досудового розслідування – прокуратура тощо);

4) наукової спільноти і спеціалізованих інститутів для підготовки спеціальної літератури, присвяченої цій проблемі;

5) усіх ЗМІ для формування громадської думки в дусі неприйняття домашнього насильства та сприяння інституції сектору безпеки у боротьбі зі злочинними проявами у сімейно-побутовій сфері.

Висновки до розділу 4

1. Аналіз прийнятих у 1993–2011 роках ряду державних цільових програм, концепцій і стратегій боротьби зі злочинністю, що включають і соціально значущі рішення, засвідчив їх значною мірою декларативність і малоімовірність реалізації. Не позбавлені цих вад й закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, прийняті на виконання положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (2017 р.), а також подальші акти: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» (2021 р.); укази Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» (2020 р.), «Про Національну стратегію у сфері прав людини» (2021 р.); затверджені Урядом Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року й Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (2018 р.).

2. Обґрунтовується висновок про певну обмеженість втілення в життя правової політики у сфері охорони сім'ї в Україні і відповідно запропоновано конкретні шляхи реалізації державою комплексу окреслених завдань згідно поданого автором проєкту Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 рр. за напрямками: моніторинг кримінологічної ситуації; імплементація кращих зарубіжних практик взаємодії та координації державних органів, інститутів громадянського суспільства та профільних міжнародних організацій; мінімізація впливу детермінуючих насильство чинників; запровадження єдиних підходів до професійної освіти та

підготовки фахівців (персоналу) з необхідною спеціалізацією; посилення ролі медіа; удосконалення системи медичного обслуговування та розширення можливостей лікування від алкоголізму та наркоманії; захист прав найбільш вразливих категорій жінок і дітей (біженці, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від насильства, комбатанти та ін.); соціальний захист малозабезпечених сімей, у тому числі переселенців та постраждалих від російської агресії.

3. Оскільки в Законі України «Про медіа» (2022 р.) не акцентовано їх увагу на негативному криміногенному впливі фонових явищ і важливість активізації запобіжних заходів у протидії злочинності, запропоновано закріпити у вказаному законі наступну позицію: «напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашньому насильству шляхом впливу на моральні засади суспільства, виховання молоді та дітей».

4. Спеціально-кримінологічне запобігання домашньому насильству – це профільна комплексна діяльність державних інституцій, правоохоронних органів у взаємодії з громадськістю, спрямована на попередження, відвернення та припинення правопорушень у сімейно-побутовій сфері, відшкодування завданої ними шкоди, а також виявлення, усунення або нейтралізацію детермінантів, що формують протиправну поведінку кривдників.

Серед складових спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству пріоритетними вважаються: комплексний аналіз стану, структури і тенденцій правопорушень, факторів, що їх детермінують, визначення економічного підґрунтя і особливостей поширення в окремих регіонах; прогноз розвитку криміногенних явищ і підготовку пропозиції щодо реагування на негативні тенденції (вдосконалення законодавчого і відомчого регулювання, практичної діяльності та посилення взаємодії сил правопорядку); визначення рівня довіри населення до поліції з виокремленням елементів, які впливають на якість розгляду звернень або гальмують партнерство в роботі (місцевий і регіональний рівні; засоби вивчення: анкетування, моніторинг преси,

комунікація з населенням, громадськими і правозахисними, у тому числі й міжнародними інституціями); навчання патрульних поліцейських діям при реагуванні на конфліктні ситуації в родинях (інформація громадян і медіа, відео з бодикамер поліцейських тощо); підготовка, на базі регіональних особливостей і міжнародної практики, типової цільової програми профілактики кримінальних правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті, яка надає переваги профілактиці та попередженню правопорушень (на рівнях району, міста, області) з обов'язковим передбаченням координації та взаємодії підрозділів поліції, інших правоохоронних структур, органів місцевої влади та інституцій громадянського суспільства (з урахуванням досвіду національного проєкту «поліцейський офіцер громади»); розширення можливостей потерпілих щодо звернень до поліції з питань учинення насильства зі створенням на базі МВС служби порятунку (як частина загальноєвропейської служби порятунку 112); реалізація вітчизняних програм на кшталт «Правосуддя, дружнє до дитини» і міжнародної моделі «Barnahus»; запровадження спеціалізованих полігонів і профільних методик роботи з дітьми, постраждалими від домашнього насильства; сприяння організаційному й кадровому зміцненню служби шкільних поліцейських та охорони в закладах освіти; удосконалення професійної підготовки поліцейських за напрямом профілактики домашнього насильства, у тому числі щодо особливостей вирішення (уладнання) сімейно-побутових конфліктів з урахуванням умов воєнного чи надзвичайного стану; запровадження спеціальних вимог до слідчих та дізнавачів, які розслідують кримінальні правопорушення цієї категорії тощо.

5. Індивідуально-профілактичні заходи превентивного характеру згруповані наступним чином: виявлення та постановка особи на облік; офіційне застереження; запровадження та дотримання обмежувальних приписів, їх кореляція у разі потреби; притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності; допомога у ресоціалізації тощо. У встановленні сімей з підвищеним криміногенним ризиком, у тому числі осіб з розладами психіки та статевого потягу більш результативним є: виявлення та облік осіб, від яких

можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень (за матеріалами: заяв і повідомлень; адміністративних і кримінальних проваджень; органів пробації; цивільних справ; характеристик з місць проживання, роботи і навчання, медичних установ; експертиз (освідувань) та обстежень; історії хвороби; диспансерних спостережень; бесід з психіатрами, психологами, сексопатологами, невропатологами, а також за результатами безпосереднього спостереження працівників поліції за конкретними особами, вивчення їх способу життя тощо); прогнозування поведінки, індивідуальне планування і проведення профілактичних заходів (при необхідності ініціювання лікування кривдників в установленому порядку).

6. Нормативні положення щодо складових взаємодії суб'єктів у сфері запобігання домашньому насильству сформульовані у відповідній постанові Кабінету Міністрів України (2018 р.), але документ не позбавлений певної юридичної невизначеності. Розпорошеність і нечіткість розмежування повноважень нерідко призводить до дублювання, а то й компетенційного вакууму. У порядку реагування в роботі пропонується на урядовому, відомчому і міжвідомчому рівнях деталізувати межі компетенції кожного суб'єкта запобігання домашньому насильству щодо реалізації державної політики у сімейно-побутовій сфері.

7.3 урахуванням визначених Президентом України завдань з реформування органів правопорядку (2023 р.), стратегічних цілей державної політики у сфері охорони сім'ї, на основі застосування ризик-орієнтованих підходів та інформаційно-аналітичної діяльності, задля вирішення основних завдань відповідної політики запропоновано методологію віктимологічного аналізу кримінологічної ситуації (включає оцінку тенденцій змін криміногенної обстановки на основі системного аналізу стану та перспектив злочинності у сімейно-побутовій сфері, її розвитку під впливом воєнних, політичних, економічних і соціальних процесів, узагальнення досвіду наукового осмислення правових і соціальних засобів впливу на злочинність та мінімізацію наслідків; визначення завдань гілок влади щодо усунення чинників віктимізації

суспільства; протидію злочинності та запобігання домашньому насильству). На цій основі запропоновано систему віктимологічного моніторингу жертв домашнього насильства, спрямовану як на зменшення впливу негативних соціальних чинників віктимізації, так і активізацію механізмів захисту потенційних жертв кримінальних правопорушень (зменшення рівня віктимності) за напрямками постановки завдань, збирання та оцінки віктимологічної інформації; віктимологічного спостереження і супроводження; прийняття рішень щодо практичного впровадження заходів віктимологічного характеру.

РОЗДІЛ 5.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

5.1. Характеристика засуджених за вчинення домашнього насильства

Особа засудженого є ключовою пенітенціарною проблемою у практичному аспекті запобігання новим правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством, після відбування покарання. Виокремлення характерних рис – важливе для виявлення типових для різних категорій засуджених стандартів поведінки, звичок, ціннісних орієнтацій, ступеня агресивності, рівня їх соціалізації, схильності до рецидиву, оцінки тих властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, що, натомість, дає змогу забезпечити індивідуальний підхід до особи, з метою подальшої диференціації, спрогнозувати можливу поведінку засуджених, визначити необхідний обсяг карально-виховного впливу, умови відбування покарання, заміну покарання чи звільнення від нього. Крім того, глибоке вивчення особи є однією з обов'язкових передумов здійснення ефективної протидії злочинності, її зупинення та запобігання загалом.

Адже, як відомо, усі здійснені вчинки, зокрема й кримінальні правопорушення, не можуть бути відокремлені від особи, яка їх вчинила. Тому не зовсім доречно робити однозначний висновок про особу винного, оскільки вчинення ним кримінального правопорушення є лише одним із епізодів суспільної поведінки. Повна характеристика рівня суспільної небезпеки та ступінь вини може бути визначено лише в результаті всебічного врахування цілої низки обставин, які належать до особи, її соціальних ролей та статусів.

Лише комплексно ознайомившись з факторами, що формують та визначають особу злочинця, можна успішно боротися із домашнім насильством і детермінантами, які його породжують, та проводити ефективні

профілактичні заходи щодо запобігання цього явища.

Грунтовна кримінально-виконавча характеристика засуджених за вчинення домашнього насильства базується на основі кримінологічної характеристики особи-кривдника, що здійснюється значною мірою для виявлення і оцінки тих її властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, в цілях її профілактики, та має у своїй основі таку ж структуру. Тому, розробляючи кримінально-виконавчу характеристику засуджених за вчинення домашнього насильства, основну увагу необхідно приділити тим ознакам, що безпосередньо утворюють особу злочинця. Нагадаємо, що до таких ознак, зокрема, належать соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні. Усі вказані властивості, якості, ознаки, соціальні зв'язки особи засудженого знаходяться у взаємодії і лише у своїй нерозривній єдності створюють цілісне уявлення про його особу.

Слушною є думка І. Г. Богатирьова щодо того, що в українській пенітенціарній науці на сьогодні відсутнє поняття «кримінально-виконавча характеристика». У зв'язку з цим учений наводить власне визначення, зазначаючи, що кримінально-виконавча характеристика – це впорядкований чинним законодавством порядок умов виконання та відбування кримінальних покарань. Вивчення особи засудженого протягом періоду відбування покарання повинне охоплювати всі без винятку елементи характеристик засудженого, тобто містити соціально-демографічні, кримінально-правові, психолого-педагогічні, реабілітаційні ознаки, тривати в часі та сприяти полегшенню адаптації у період звільнення [39, с. 56; 392, с. 223].

Визначаючи зміст кримінально-виконавчої характеристики засудженого, С. В. Царюк акцентує на тому, що це – врегульоване чинним кримінально-виконавчим законодавством, передбачене в часі, комплексне вивчення особи, яка відбуває покарання у виправній колонії максимального рівня безпеки, завдяки чому забезпечуються вибір і застосування засобів виправлення і ресоціалізації засудженого, його адаптація після звільнення [623, с. 15].

Незважаючи на те, що у кримінологічній доктрині дотепер не

сформульовано єдиного підходу до розуміння поняття «кримінально-виконавча характеристика особистості засудженого», доречно звернути увагу на те, що у широкому розумінні кримінально-виконавча характеристика охоплює всі сфери життя засудженого: у якій кримінально-виконавчій установі він відбуває покарання; дотримання нею порядку та умов відбування покарання; ставлення до праці; участь у самодіяльних організаціях; підвищення свого загальноосвітнього та професійного рівня; інтенсивність погашення заборгованості за виконавчими листами; підтримання зв'язків із сім'єю, рідними та знайомими; ставлення до вчиненого кримінального правопорушення; планування свого життя на майбутнє тощо [107, с. 190].

У вузькому розумінні кримінально-виконавча характеристика – це відтворення дисциплінарної практики, що застосовувалася до конкретного засудженого, і практично є не лише засобом забезпечення режиму відбування покарання, а й результатом у певному розумінні виправного впливу на конкретну засуджену особу. Поки що дисциплінарна практика – єдина підстава для визначення ступеня виправлення засудженого [325, с. 144].

Взявши до уваги основні наукові інтерпретації означеного терміну, що містяться у спеціальній юридичній літературі та наукових розвідках, пропонуємо розглядати кримінально-виконавчу характеристику засудженого за вчинення домашнього насильства як *комплекс об'єктивної (про місце та умови відбування покарання, про забезпечення зайнятості в умовах ізоляції тощо, з одного боку, та фактичну модель життя після звільнення, з іншого боку) та суб'єктивної (відношення засудженого до суспільно корисної праці, освіти тощо) інформації, яка у сукупності дає достатнє уявлення про готовність засудженого вести після відбування покарання законослухняний спосіб життя.*

Крім того, дослідження цієї характеристики на достатньому рівні, як зазначає М. В. Тома, вимагає ретельного вивчення взаємозв'язку мотиваційних причин учинення кримінального правопорушення з морально-психологічними трансформаціями особи засудженого, котрі прямо проявляються в об'єктивній дійсності, а саме у поведінці

засудженого [588, с. 125].

Вивчення особи засудженого за вчинення домашнього насильства має будуватися винятково на правовій основі, тобто повинна вивчатися особа тих, хто згідно із рішенням суду визнається засудженим. З огляду на це, важливо розуміти, що відповідна категорія має тимчасові межі: з моменту оголошення вироку і до відбування покарання (зокрема в період звільнення від нього).

Для детальнішого вивчення особи засудженого слід використовувати єдину термінологію цього поняття. Академічний тлумачний словник української мови трактує поняття «засуджений»/»засуджена» як людину, яку засудили до якої-небудь міри покарання [522]. Автори науково-практичних коментарів до Конституції України зазначають, що засудженим є особа, щодо якої винесений вирок суду [232, с. 157], або ж обвинувальний вирок суду [241, с. 475].

Згідно з Великим енциклопедичним юридичним словником засуджений – це особа, якій за обвинувальним вироком суду призначено покарання, водночас за кримінально-процесуальним законодавством засудженим визнається і особа, щодо якої вирок суду ще не набрав законної сили [59, с. 287].

Звертаючись до доктринальних визначень терміну «засуджений», на думку Л. Я. Стрельбицької, слід враховувати, що підходи до їх розробки передусім обумовлюються сферою правовідносин, де діє цей учасник, – кримінально-виконавчих чи кримінальних процесуальних [537, с. 13]. Про необхідність чіткого визначення терміну «засуджений» йдеться й у наукових працях кримінально-правової спрямованості, зокрема, при дослідженні правових наслідків його тлумачення для правильності призначення остаточного покарання [112, с. 75–76].

Як суб'єкт кримінально-виконавчих відносин, засуджений – це фізична осудна особа, яка наділена суб'єктивними правами та має юридичні обов'язки, що встановлені кримінально-виконавчим правом [271, с. 119]. Фактично у цьому випадку тлумачення здійснене через установлення елементів кримінально-виконавчого статусу засудженого.

Як стверджує О. Г. Колб, у кримінальному праві зрівняльний аспект

знаходить свій вияв у рівності громадян перед законом, єдиних підставах і межах відповідальності, а розподільний – в індивідуалізації покарання, з урахуванням не тільки об'єктивної сторони діяння, а й людського фактора, в цьому випадку особистісних якостей осіб, які засуджуються за вчинення злочинів або звільняються від кримінальної відповідальності. На практиці для реалізації такої ідеї слід при органах розслідування створити спеціальну службу вивчення особи злочинця та середовища, в якому він перебував, яка б давала рекомендації суду про найефективніше його покарання, а в подальшому – адміністрації установи виконання покарань для вибору індивідуальних засобів виправлення і ресоціалізації засудженого, включаючи елементи режиму тримання особи в умовах ізоляції від суспільства [226, с. 47–48].

Відповідно до ч. 2 ст. 43 КПК України засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили [268]. Тобто засуджений за вчинення домашнього насильства – це завжди особа, визнана у встановленому законом порядку і на передбачених у законі підставах винною у вчиненні кримінального правопорушення.

З огляду на це, доцільно в межах кримінально-виконавчої характеристики засудженого за вчинення домашнього насильства виокремити такі елементи означеної характеристики:

1. Режим відбування покарання засуджених.

Правильно організований процес виправлення особи засудженого за допомогою режиму відбування покарання повинен забезпечувати усвідомлене прийняття засудженими необхідності дисципліни та моделей поведінки в суспільстві. Це, натомість, є однією з основ ліквідації соціально-психологічних дефектів особи кривдника. У результаті впливу дисциплінарних вимог, правил і норм у засуджених формуються та розвиваються такі позитивні якості як гуманність, відповідальність, емпатія та виробляється стійкий позитивний стереотип поведінки. Використання режиму відбування покарання як засобу виправлення та перевиховання особи засудженого за вчинення домашнього насильства, повинно носити не самостійний характер, а бути частиною усієї

системи психолого-пенітенціарної роботи з цією категорією осіб. У такий спосіб організація режиму повинна забезпечувати створення певної напруженості, сприятливої для розвитку особи, а також не призвести до зриву психічної діяльності [588, с. 100]. У контексті цього прийнятною є думка, що засуджений постійно відчуває на собі кримінологічно значущий вплив, який може бути як позитивним, так і негативним [588, с. 161].

2. Кількість заохочень і стягнень.

У Мінімальних стандартних правилах поводження із засудженими рекомендується застосовувати до засуджених заходи заохочення, з метою формування у них почуття відповідальності та навичок, котрі будуть суттєво сприяти їх реінтеграції у законослухняне суспільство, і водночас, допоможуть виконувати вимоги законності та задовольняти їхні життєві потреби. Ці рекомендації оптимально враховані чинним КВК України [277].

3. Ставлення засудженого до трудової діяльності.

Означений елемент кримінально-виконавчої характеристики особи засудженого важливий у контексті ставлення до праці під час соціальної реабілітації. Не можна заперечувати той факт, що праця засуджених має виступати важливим засобом соціалізації.

4. Участь в освітніх процесах.

Освітній рівень є суттєвою характеристикою особи загалом і досліджуваної категорії засуджених зокрема. Учені, що розглядають високий освітній рівень як антикриміногенний фактор, справедливо акцентують на такій закономірності: чим вищий рівень освіти особи, тим менш ймовірно вчинення цією особою кримінального правопорушення [588, с. 23]. Навчання є головною детермінантою розвитку на всіх етапах становлення особи. У процесі навчання відбувається розвиток особи; формуються знання, вміння і навички, необхідні для її життєдіяльності; здійснюються перетворення соціально значущих нормативів і соціалізація особи в процесі її розвитку. Зокрема, в процесі отримання професійної освіти підвищуються адаптаційні можливості засуджених (особистісно-адаптаційний потенціал) і зменшується кількість

протиправних дій у період відбування покарання [588, с. 102].

З огляду на кримінально-виконавче законодавство, правове становище засуджених формується на підставі загальних принципів становища людини і громадянина в суспільстві і державі, та підлягає захисту, з урахуванням вимог міжнародних стандартів поводження із засудженими.

Як зазначають О. А. Гритенко, В. Я. Конопельський, Г. С. Резніченко, в основу правового становища засуджених закладаються чотири фундаментальних положення:

- 1) права людини і громадянина, закріплені в Конституції та інших законодавчих актах;
- 2) права та обмеження, що містяться в кримінально-виконавчому законодавстві та інших нормативно-правових актах, що відносяться до виконання кримінальних покарань;
- 3) права засуджених і правила поводження із засудженими, що містяться в міжнародних стандартах;
- 4) зміст покарання, особистісні характеристики засудженого [275, с. 53].

Закріпленню правового становища засуджених в Україні присвячена глава II КВК України, у якій перераховані загальні принципи, обов'язки і права, якими володіють усі засуджені. Спеціальний правовий статус засуджених до різних видів покарань конкретизується у відповідних нормах Особливої частини КВК України, котрі регулюють виконання конкретних видів покарання. Тобто засуджені є суб'єктами як загальних, так і спеціальних, властивих лише умовам відбування покарання, відносин. У результаті у них з'являються специфічні права, законні інтереси і обов'язки. Вони представляють собою самостійні елементи змісту правового статусу зі своїм призначенням і сутністю [277].

Як зазначалось раніше, засуджений – особа, що відбуває покарання за вироком суду, отже, на нього розповсюджуються усі характеристики, які притаманні особі злочинця – свідомий суб'єкт, наділений сукупністю біологічно зумовлених і соціально детермінованих властивостей та якостей, поведінка якого визначається антисуспільною спрямованістю, що виникає під впливом дії певних

суспільно-політичних, економічних та соціокультурних умов.

В узагальненій моделі особи засудженого провідне значення надається дефектам правосвідомості, ціннісних орієнтацій, а також деяким психологічним якостям (агресивність, імпульсна та емоційна збудливість, низький рівень інтелектуального розвитку, особистісна спрощеність, наркотизація, алкоголізація) [617, с. 89]. Адже жодне кримінальне правопорушення не можна пояснити винятково зовнішніми причинами, незважаючи на особливості особи, яка його вчинила, та ігноруючи їх.

Особа засудженого у єдності своїх якостей і ознак, безсумнівно, пов'язана з учиненим кримінальним правопорушенням і виявляється в ньому. Особистісні властивості не з'являються в момент учинення кримінального правопорушення і не зникають після нього. А тому психологічно-правовий аналіз, який базується на принципах історизму і демократизму, єдності свідомості і діяльності розглядає особу засудженого як воєдино пов'язану систему внутрішніх умов, що обумовлюють зовнішні дії [617, с. 89–90]. Крім того, для особи засудженого притаманні такі характеристики як готовність чи неготовність або бажання чи відсутність бажання дотримуватися встановленого порядку відбування покарання, що виявляється у ставленні засудженого до трудової діяльності, виховного впливу, режимних вимог, планам подальшого життя після звільнення.

Акцентовуємо увагу на тому, що один із основних шляхів запобігання домашньому насильству має бути спрямований власне на особу засудженого, орієнтуватись на його виправлення та ресоціалізацію. З цією метою необхідно створити реальні умови для зміни світогляду і ціннісних орієнтацій у засуджених у процесі відбування ними покарання. Діяльність кримінально-виконавчої служби (зокрема й органів пробації) не повинна зводитися до формального ведення особових справ засуджених та проведення періодичних зустрічей у процесі їхньої реєстрації, необхідно створювати умови для всебічного розвитку особи засудженого [617, с. 92].

Традиційно виділялись наступні типи засуджених (за Ю. В. Меркуловою) [338, с. 7]:

– актив – особи із вираженою позитивною спрямованістю, які характеризуються активною участю у трудовому процесі, ініціативним ставленням до навчання, ретельністю у виконанні доручень, позитивним впливом на інших членів групи;

– резерв – засуджені, які беруть участь у трудовій діяльності, у навчанні, але поведінка їх характеризується незначною ініціативністю;

– пасив – засуджені, спрямованість яких залишається не визначеною, а вибір стратегії їх поведінки значною мірою залежить від ситуації;

– засуджені із негативною спрямованістю – ті, для кого характерні порушення режиму, негативне ставлення до будь-яких форм позитивного впливу, підвищена конфліктність.

Варто зауважити, що продемонстрована типологія є ідеологізованою, суто формальною і не дає цілісного уявлення про психологічні риси особи засудженого. Водночас, з метою ефективного запобігання домашнього насильства, доцільним є повне і всебічне вивчення особи, яка вчинила правопорушення, чи особи, яка може бути потенційним правопорушником.

Необхідність вирішення такого завдання вимагає урахування всіх підходів до глибокого вивчення особи засудженого, що дасть змогу по закінченні строку відбування покарання отримати інформацію про те, що особа правопорушника втратила суспільну небезпеку, а відповідно цілі покарання були досягнуті, чи навпаки. Крім цього, отримання об'єктивної інформації про поведінку засуджених за вчинення домашнього насильства зумовлює забезпечення найбільш бажаної інтенсивності соціально-правового контролю, сприяє успішному коригуванню виховного впливу на особу засудженого.

Як зауважують І. В. Бондар, Д. Ю. Кондратов, С. Я. Яворська, характеристика засуджених виконує певні функції: прикладну, що впливає на порядок та умови виконання та відбування покарання; інформаційну, що забезпечує інформацію про об'єкт пізнання та організаційно-виконавчу, яка допомагає суб'єктам виконання покарання доцільно застосовувати засоби виправлення і ресоціалізації засуджених [46, с. 162].

Досліджуючи питання характеристики засуджених за вчинення домашнього насильства, зважаючи на наявні погляди вчених із зазначеного питання, слід звернути увагу на передумови виникнення злочинної поведінки, що провокує появу певних характеристик особи. З цією метою детальніше розглянемо соціально-демографічні ознаки, котрі є базовими та невід'ємними і дають змогу визначити спектр проблем, які є найбільш важливими та стосуються роботи, освіти, здоров'я, соціальних зв'язків засуджених. Вивчення окресленого спектру проблем дає можливість підвищити ефективність застосування форм та методів профілактично-виховного впливу, що, натомість, сприятиме запобіганню кримінальних правопорушень, зокрема, тих, що пов'язані із домашнім насильством.

У статистичній звітності щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, соціально-демографічні характеристики є складовою усього комплексу зібраної інформації, без якої неможлива повна кримінально-виконавча характеристика особи засудженого, котра може використовуватись як у науково-теоретичних, так і в практичних цілях, а зокрема, при розробці та реалізації заходів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень загалом [588, с. 130].

Вивчення соціально-демографічних ознак засуджених осіб насамперед вимагає аналізу їхньої характеристики за статтю, віком, освітою та соціальним становищем. Оцінюючи елементи цієї характеристики, слід враховувати змінюваність більшості з них (зокрема, вік, соціальне походження, професійна приналежність тощо). Така інформація необхідна для організації та забезпечення цілеспрямованої профілактично-виховної роботи із засудженими за вчинення домашнього насильства.

Першим показником соціально-демографічних властивостей засудженого є стать. Відповідно до даних Державної судової адміністрації України особами, яких притягають до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України, переважно виступають чоловіки (близько 93 % від загальної кількості), водночас потерпілими є переважно жінки. Відносно незначна кількість випадків

притягнення жінок до кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї (близько 3 % від загальної кількості). Такий відсоток часто обумовлений небажанням чоловіків звертатися до правоохоронних органів та намаганням вирішити проблему домашнього насильства самостійно, а отже, високим ступенем латентності насильства в сім'ї щодо чоловіків.

Характеризуючи засуджених за віком, слід враховувати потреби, погляди, запити, можливості вирішення проблем, стійкість динамічного стереотипу поведінки, стан здоров'я та інтереси. Вікові особливості суттєво позначаються на мотивації поведінки особи, вмінні погоджувати задоволення своїх потреб з вимогами норм суспільного життя, конкретною життєвою ситуацією.

Вікова характеристика засуджених дає підстави зробити висновок про ступінь інтенсивності прояву криміногенної активності та особливості злочинної поведінки представників різних вікових груп [287, с. 34].

Як зазначає А. Б. Блага, засуджені особи, які вчинили злочини, пов'язані з насильством у сім'ї, поділяються на дві вікові категорії – 21–29 роки, що становить 29 % від загальної маси, та 30–39 років, що складає 26,9 % [2; 519].

Як уже зазначалось, віковий склад осіб на момент учинення домашнього насильства виглядає так: 18–25 років складає 15,6 %, 25–35-річна вікова група – 32,5 %, 35–45-років – 26 %, частка осіб віком понад 50 років – 25,9 %. На момент відбування покарання цей показник зазнає змін. Так, частка засуджених за вчинення домашнього насильства віком 18–25 років становило 7,4 %, 25–35 років – 28,9 %, 35–45 років – 17,6 %, 55–59 – 5,4 %. Такі зміни, зокрема, свідчать про тривалий у часі розгляд справ, пов'язаних із домашнім насильством (Додаток В).

Важливим показником соціально-демографічних ознак є освітній рівень засуджених, оскільки він визначає інтереси особи, її світогляд, можливість самореалізації, рівень інтелектуального та культурного розвитку і є основою для отримання певного соціального статусу. Подібних висновків доходять чимало кримінологів, які акцентують, що найбільше засуджених за вчинення домашнього насильства серед осіб, які мають базову та повну загальну середню

освіту (56 %), професійну (професійно-технічну) освіту (36 %) і початкову вищу (3 %). Невелика кількість засуджених мають перший та другий рівень вищої освіти (5 %) або взагалі не мають жодної [326, с. 390]. Результати опитування, проведеного в межах нашого дослідження, підтверджують ці показники.

Характеристика засуджених за соціальним станом визначає матеріальне становище особи, сферу спілкування, рівень задоволення професією. Показник професійної приналежності та/або роду занять є неоднорідним, адже, незважаючи на те, що більшість засуджених за вчинення домашнього насильства до моменту відбування покарання були безробітними (89,9 %), частка працюючих становила – 5 %, пенсіонерів – 2,5 %, безробітні – 1,2 %, інші види занять також 1,2 %.

Слушним є твердження А. Б. Благі, що кардинальні зміни соціально-економічної ситуації в країні торкнулися також сфери зайнятості та організації освіти, що, натомість, вплинуло і на розподіл засуджених досліджуваної категорії за родом занять. На момент учинення домашнього насильства переважна більшість засуджених не працювали і не навчались. Домінування цих категорій може свідчити про значущість трудової дезадаптації, як фактору злочинної поведінки [33, с. 102].

Характеризуючи осіб, які засуджені за вчинення домашнього насильства, виокремимо такі їх риси:

а) тривожність, швидке роздратування, депресивність, низький рівень емпатії, низька стресостійкість, емоційна лабільність, нервозність, агресивність і проблеми самоідентифікації;

б) мінімізований рівень соціальних навичок: у кривдника відсутні навички вирішувати конфліктні ситуації конструктивним шляхом, приймати помірковані рішення.

Результати вивчення судової практики у справах про домашнє насильство підтверджують висновки щодо основних кримінологічних характеристик осіб, яких притягають до відповідальності за насильство в сім'ї. Таким особам здебільшого притаманні такі загальні риси:

- працездатні, але на час вчинення кримінального правопорушення не працюють і не навчаються (5 %);
- зловживають алкогольними напоями (43 %);
- віком переважно до 40 років (37 %);
- досить часто перебувають у фактичних шлюбних відносинах (40 %);
- їх протиправна поведінка має тривалий, повторюваний, циклічний характер (57 %).

Відповідно до матеріалів судової практики та результатів статистичної звітності Офісу Генерального прокурора щодо домашнього насильства, а також пов'язаних з ним кримінальних правопорушень, необхідно узагальнити деякі значущі ознаки особи засудженого за вчинення домашнього насильства, враховуючи, зокрема, їх кримінально-правову характеристику. Зокрема, кожен третій кривдник домашнього насильства раніше вчиняв кримінальні правопорушення (переважно корисливі): крадіжки (36 %), грабежі (9 %), розбої (4 %), шахрайства (1 %). Також мали місце вирoki за насильницькі злочини (24 %), зокрема зґвалтування (6 %). Окрім цього, понад третину засуджених було притягнуто до кримінальної відповідальності, 28 % винних уже були судимі раніше.

Зазвичай подібні кримінальні правопорушення учинено суб'єктами, які не навчаються, не працюють, та не зайняті жодними іншими видами діяльності. У результаті опрацювання емпіричного матеріалу було встановлено, що основними причинами, які штовхали засуджених до вчинення кримінальних правопорушень, були: необдуманість вчинку – 6,6 %, алкоголізм та наркокамнія – 29,7 %, користолобство – 11,5 %, бажання задовольнити свої потреби – 19,2 %, несприятливі умови життя – 38,6 %.

Уже йшлося про те, що військові дії на території країни загострили проблеми українського суспільства, що призвело до соціального напруження, ворожнечі та негараздів всередині сімей, які можуть переходити в насилля.

Однак варто зазначити, що в період з 01.01.2022 р. по 30.06.2022 р. Офіс Генерального прокурора зафіксував на половину менше кримінальних

проваджень у контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. [196]. Зрозуміло, що наведена статистика не є свідченням того, що у зв'язку з війною домашнє насильство вчиняється значно рідше, а навпаки, підтверджує зроблену раніше констатацію, що потерпілі не звертаються за юридичною допомогою через воєнні дії.

Війна в Україні також призвела до появи певних особливостей, які обумовлені розглядом судами справ щодо вчинення домашнього насильства. Так, у перші місяці повномасштабного вторгнення суди розглянули набагато менше кримінальних проваджень та справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, у порівнянні з періодом часу, коли вже пройшло декілька місяців війни. Зокрема, у березні 2022 р. у Житомирській, Запорізькій, Дніпропетровській, Київській, Сумській, Харківській, Чернігівській областях України винесли 572 постанови про притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, а вже в червні – 1 584, що на 73 % більше. Така ситуація фактично свідчить, що в перші місяці війни люди менше зверталися за судовим захистом, а суди розглядали переважно справи, які потребували невідкладного розгляду [204].

Серед факторів, що могли вплинути на зниження відсотку показників, слід розглядати такі як: 1) тимчасова окупація окремих територій України; 2) активні бойові дії; 3) вимушене переміщення людей тощо. До прикладу, ті постраждалі, які опинилися на тимчасово окупованій території України, не можуть повідомити про ті чи інші випадки кримінальних правопорушень, оскільки перебувають на територіях, на яких тимчасово не функціонують органи державної влади України. Крім того, значна частина людей, яка мешкала поблизу активних бойових дій, виїхала за межі України, що також вплинуло на динаміку звернень у правоохоронні органи в окремих регіонах [196], а відповідно, й на відсоток засуджених за вчинення домашнього насильства.

За даними моніторингу судових рішень у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства та пов'язаних з ними кримінальних правопорушень, до кримінальної відповідальності у період з 1 березня 2022 р. по 1 червня 2022 р. включно було притягнуто 24 % раніше судимих осіб, які

вчиняли домашнє насильство, зокрема й тих, які раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126 КК України. У стані алкогольного сп'яніння кривдники перебували в 43 % усіх випадків.

У ході моніторингу судової практики та наукових публікацій [362, с. 102]. випадків, де б засуджені за вчинення домашнього насильства були окремо ідентифіковані як внутрішньо-переміщені особи, не зафіксовано. Обумовлено це тим, що документального підтвердження факту внутрішнього переміщення осіб у ході інтерв'ювання з потерпілими виявлено не було.

У контексті цього доцільно нагадати детермінаційний комплекс домашнього насильства в умовах воєнного стану, який натомість характеризує потенційних засуджених за цей вид кримінальних правопорушень:

- втрата почуття захищеності та особистих кордонів;
- безробіття;
- підвищений рівень тривожності та переважання негативних емоцій;
- психологічні травми та посттравматичні стресові розлади;
- депресивні стани і, як наслідок, – підвищена агресія та роздратування.

Воночас безперечним є те, що виявлення та розслідування кримінальних правопорушень в умовах війни – довготривалий процес, який триватиме і після завершення бойових дій. Саме тому загальнодоступні статистичні дані – це лише відносний показник криміногенної обстановки, який також обов'язково має бути врахований під час вжиття заходів запобігання.

Отже, при наданні кримінально-виконавчої характеристики засудженого за вчинення домашнього насильства та проведення на її основі профілактично-виховного впливу, необхідно враховувати:

- 1) соціально-демографічні ознаки: стать, вік, соціальний стан, сферу зайнятості до вчинення кримінального правопорушення, освіту;
- 2) морально-психологічну характеристику, що передбачає:
 - стан психічного здоров'я засудженого (при його оцінці необхідно звернути увагу на особливості емоційних проявів особи, його схильність до реакцій невротичного типу, афектів, фрустрацій, тривожних станів);
 - особливості характеру, типу його акцентуації, темпераменту особи

засудженого. Вивчення особливостей темпераменту представляє інтерес у зв'язку з тим, що інтенсивність виховного впливу на засудженого повинна залежати і від його особливостей. Так, наприклад, якщо засудженою є людина з домінантним темпераментом меланхоліка, то до неї необхідно виявляти максимум такту й емоційної витримки. Тоді як домінування рис холеричного темпераменту у засудженого дає підстави співробітникам кримінально-виконавчої інспекції виявляти до нього більше вимогливості та суворості в процесі здійснення контролю;

- рівень інтелектуального розвитку засуджених за вчинення домашнього насильства;

- характеристику ціннісних орієнтацій, життєвої програми особистості засудженого. У зв'язку з цим доцільним є порівняння ціннісних орієнтацій засудженого в початковий період відбування покарання і по його завершенні. Власне тому необхідно проаналізувати особливості соціальних очікувань засудженого, його оцінки перспектив свого повернення в сім'ю чи суспільство. Також важливо досліджувати, яке наповнення у свідомості засудженого одержують такі дефініції як «відповідальність», «обов'язок», «емпатія», «порядність» тощо;

- оцінку етичного ставлення засудженого за домашнє насильство до своєї жертви, а також оцінку власного пояснення причин учиненого правопорушення. При цьому важливо пам'ятати, що для багатьох засуджених є характерним не так розкаяння, як жаль про вчинене протиправне діяння. Як зазначають дослідники, у деяких випадках цей жаль – «...щось абстрактне, невизначене, більше схоже на прагнення дотриматися деяких неписаних правил гри...» [588, с. 143], або вимушене каяття задля звільнення від призначення кримінального покарання, чи як пом'якшувальна обставина при винесенні вироку;

3) спосіб життя засудженого. У цьому випадку необхідно звернути увагу на професійну діяльність чи її відсутність, способи проведення ним дозвілля, коло постійного спілкування. Особливе значення має аналіз ставлення засудженого до сім'ї, дітей, близьких;

4) поведінку засудженого в період відбування покарання;

5) особливості взаємовідносин засудженого і співробітника установи виконання покарань (необхідно враховувати конфліктні ситуації, їхні причини, звертати увагу на способи подолання конфліктів, давати оцінку досягнутому рівню взаєморозуміння між співробітником і засудженим).

Отже, віковий показник кривдників від моменту повідомлення останнім про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (18–25 років складає 15,6 %, 25–35-річна вікова група – 32,5 %, 35–45-років – 26 %, частка осіб віком понад 50 років – 25,9 %) та до призначення покарання (частка засуджених віком 18–25 років становила 7,4 %, 25–35 років – 28,9 %, 35–45 років – 17,6 %, 55–59 – 5,4 %) зазнає суттєвих змін. Зафіксовані зміни свідчать про тривале у часі проведення досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень у судах першої та апеляційної інстанціях, що підтвердилось і результатами опитування потерпілих (зокрема, 42 % респондентів зазначили, що під час розслідування висновки однієї лише психолого-психіатричної експертизи слідчим доводилося чекати від декількох тижнів до 1–3 місяців).

Установлено, що 32 % засуджених за вчинення домашнього насильства до обмеження, або позбавлення волі за місцем відбування покарання перебувають на обліку пенітенціарних правопорушників. Відповідна протиправна мотивація поведінки формується у кривдників здебільшого в результаті несприятливих факторів, атрибутівних для установ виконання покарання, зокрема через складність адаптації (замкнутий простір, повна регламентація і контроль над життєдіяльністю); відсутність у засуджених навичок взаємодії з іншими особами, засудженими до позбавлення волі; загострення суперечливих поглядів (суджень), обумовлених звичаями кримінальної субкультури; схильність цієї категорії засуджених провокувати оточення на конфлікти; помилки під час комплектування різних груп засуджених (загони, виробничі бригади, навчальні класи, розміщення у загонів корпуси тощо), без урахування тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, психічних відхилень тощо; переконаність кривдників, що більшість дій співробітників установ виконання покарання спрямовано на погіршення життя позбавлених волі осіб; носіння тюремної уніформи, що провокує ідентифікацію особистості зі злочинним середовищем.

5.2. Особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація

Наявність факту домашнього насильства як соціального явища, обумовлює потребу в пенітенціарних закладах різних видів, що виконують функцію ізоляції і здійснюють карально-виховний вплив на засуджених за вчинення кримінального правопорушення. Виконання покарання – це складний багатогранний процес, під час якого, з одного боку, відбувається реалізація покарання, а з іншого – здійснюється застосування таких засобів впливу на засуджених, які б сприяли їх виправленню та запобігали вчиненню нових кримінальних правопорушень, що, власне, і є кінцевою метою процесу. Співвідношення ж карального та виховного впливу доцільно розглядати як кореляцію цілей та засобів їх досягнення [569, с. 713].

З метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами, про що вже неодноразово зазначалося, Верховною Радою України ухвалений Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів» [424]. Цим законом імплементуються положення Стамбульської конвенції у національне законодавство. Відповідно, до Загальної частини КК України внесено Р. XIII–1, який містить норму, що передбачає обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91–1 КК України). Сучасна судова практика показує, що застосування таких заходів необхідне в разі притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Саме застосування обмежувальних заходів повинно виконувати превентивну функцію щодо вчинення діянь, які пов'язані з насильством щодо жінок та/або домашнім насильством.

Водночас, прийнятною є думка фахівців кримінально-виконавчого права, що позбавлення волі повинно використовуватись судами як виняткова, а не

головна міра покарання. Підставами для прийняття такого рішення на законодавчому рівні є висновки міжнародних експертів щодо ефективності застосування каральних механізмів при реалізації покарання у вигляді позбавлення волі, а саме: тюрми приносять мало користі суспільству, руйнують сім'ї ув'язнених і дають мало задоволення жертвам; у всьому світі тюрми є установами, які ізольовані від суспільства і про які нерідко забувають; на практиці часто умови в тюрмах є нелюдськими і далекими від стандартів ООН та мінімальних регіональних стандартів, під якими підписались більшість держав, зокрема й Україна; порушення прав людини, таких як переповненість тюрем, відсутність гігієни, дефіцит продуктів харчування і незадовільне медичне забезпечення, високий рівень інфекційних захворювань і смертності в місцях позбавлення волі – отримали широке розповсюдження [226, с. 335].

О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк зазначають, що передбачені ст. 91-1 КК України обмежувальні заходи можуть бути застосовані винятково до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язані з домашнім насильством [172]. Тобто, на думку науковців, підставою застосування до особи обмежувальних заходів, передбачених вказаною статтею, є вчинення нею кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством.

За вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, у КК України передбачена неминучість призначення винним особам низки каральних заходів кримінально-правового характеру, що не пов'язані з позбавленням волі. Такі заходи реагування на прояви домашнього насильства представляють собою визначені законом примусові засоби впливу, що полягають у зазнаванні винною особою певних обмежень майнового, фізичного або іншого характеру, які із дотриманням основних засад індивідуалізації покладаються на таку особу обвинувальним вирок суду і виконуються спеціальними державними органами з моменту набрання ним чинності [569, с. 713–714].

Безумовно, притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення домашнього насильства є важливим засобом держави захистити жертв та

запобігти цьому явищу, а шляхом кримінально-виховного впливу сприяти виправленню засудженого.

Сучасне кримінально-виконавче законодавство визначає виправлення та ресоціалізацію як основні цілі покарання. Законодавче визначення поняття виправлення знаходиться у ст. 6 КВК України, згідно з якою виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [277].

Це і є той оптимальний результат, який має бути досягнутий при виконанні покарання. Про виправлення засудженого може йтися тоді, коли під впливом покарання його свідомість зазнає позитивних змін, за яких правопорушник стає безпечним для суспільства.

Вивчаючи кримінально-виконавчу характеристику засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, С. В. Царюк поняття «виправлення» ототожнив з безперервним процесом впливу на особу засудженого, з метою формування в нього позитивних якостей, притаманних соціально корисному члену суспільства, з урахуванням конкретних умов відбування покарання [624, с. 111].

Як зазначає О. С. Турчина, виправлення передбачає усунення суспільної небезпеки особи, тобто такий вплив покарання, у результаті якого з'являється схильність, мотивація до правомірної поведінки, і головне – засуджений під час і після його відбування не вчиняє нових кримінальних правопорушень [599, с. 24].

На доповнення цієї позиції М. В. В'юник зауважує, що виправлення полягає в тому, що особа не вчиняє нових кримінальних правопорушень після відбування призначеного їй покарання. І не є принциповими причини такої правослухняної поведінки – чи через побоювання знову бути притягнутою до кримінальної відповідальності, чи через реальне виправлення особи. Головним є те, що особа веде соціально-корисний чи соціально-нейтральний спосіб життя [53, с. 148].

Термін «виправлення» передбачає процес позитивних змін, моральних, соціальних якостей та рис особи. Якщо брати до уваги лише побоювання перед кримінальною відповідальністю, то про фактичне виправлення людини йтися не може. Наприклад, нині стримувальним фактором учинення нового кримінального правопорушення є страх, а в майбутньому під дією тих чи інших чинників особа звільниться від нього й учинить нове кримінальне правопорушення [599, с. 30]

На думку Н. Г. Габлея, мета виправлення засудженого полягає в чиненні на нього під час виконання призначеного судом покарання такого впливу, який би змінив його, аби перетворити злочинця на безпечну й корисну для суспільства особу, хоча б шляхом засвоєння ним неминучості відбування більш тяжкого покарання за вчинення нового кримінального правопорушення (т. зв. юридичне виправлення) [86, с. 194].

В. Я. Конопельский наголошує, що категорія «виправлення» є базовою, такою, що визначає напрям та зміст досить тривалого за часом та складного за змістом процесу карально-виховного впливу на засуджену особу, водночас є результатом цього процесу [239, с. 163]. Це є цілком закономірним, адже основна мета кримінально-виконавчої системи України полягає саме у виправленні засуджених і запобіганні скоєнню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, здебільшого з метою захисту інтересів особи, суспільства, держави. Зазначена мета впливає як із ч. 1 ст. 1 КВК України, так і з Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями.

Відповідно до ст. 58 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями метою і виправданням присуду до ув'язнення або взагалі до позбавлення свободи є в кінцевому підсумку захист суспільства і попередження злочинів, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття терміну ув'язнення і повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник виявляється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування [354].

Реалізація завдань з усунення наявних деструктивних рис особи засудженого за вчинення домашнього насильства та створення умов для її переорієнтації після відбування покарання, з урахуванням кримінологічної та кримінально-виконавчої характеристики, сприяє досягненню мети виправлення засудженого та його ресоціалізації, як головних критеріїв під час та після відбування покарання, домінантним аспектом яких є запобігання рецидиву.

У ст. 6 ч. 2 КВК України ресоціалізація тлумачиться як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [277].

У сучасній юридичній літературі представлено різні погляди вчених на процес та поняття ресоціалізації. Так, наприклад, на думку О. С. Турчини, процес ресоціалізації має два етапи – пенітенціарний (під час перебування в місцях позбавлення волі) та постпенітенціарний (після звільнення засудженого з місць позбавлення волі). Крім того, до процесу ресоціалізації, на її думку, належить і профілактичний вплив на осіб з проблемною поведінкою.

В. М. Синьов та В. І. Кривуша зазначають, що ресоціалізація представляє собою єдиний процес відновлення та розвитку соціально-корисних зв'язків і відносин не лише в період відбування покарання, а й після звільнення та подальшої адаптації засудженого до самостійного життя на волі [390, с. 12].

І. Г. Богатирьов процес ресоціалізації характеризує як виправлення засудженого, формування в нього законослухняної поведінки, стимулювання обрати життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження та розвитку соціально-корисних якостей і відносин під час відбування покарання та соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі [42, с. 22].

Така позиція є прийнятно, адже процес виправлення та ресоціалізації починається одразу після потрапляння засудженого до установ виконання покарань та застосування до нього заходів карально-виховного впливу,

ефективність яких залежить від засобів, котрі при цьому використовуються, та не припиняється з моментом звільнення засуджених. Загалом, це досить складний процес, що є комплексним та охоплює заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного спрямування [280], метою якого є запобігання рецидивів, що стосуються і домашнього насильства.

До засобів виправлення та ресоціалізації засуджених законодавець відносить установлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробацію, суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [277]. Це і є ті засоби, завдяки яким створюються передумови для організації ефективного виховного впливу, з дотриманням установленого порядку відбування покарання. А ключовим завданням карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства є застосування таких засобів, які будуть дієвими не лише для виправлення та ресоціалізації особи, а й для запобігання вчиненню домашнього насильства у майбутньому.

Водночас у ч. 4 ст. 6 КВК України акцентовано, що необхідно застосовувати ці засоби, з урахуванням виду покарання, особи засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів учиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання [277].

Власне від зазначеного і залежить результативність карально-виховного впливу на засуджених, серед основних компонентів якого виділимо наступні:

- каральний – тобто вплив змісту покарання в умовах установ відбування покарань згідно з Правилами внутрішнього розпорядку [447], що реалізується шляхом установленого терміну, із застосуванням зазначених у КВК України засобів виправлення;

- виховний, суність якого полягає у впливі на духовний розвиток засудженого, корекцію його поведінки з метою досягнення позитивних змін особи засудженого;

- психологічний – полягає у наданні засудженому психологічної допомоги

під час відбування покарання.

Спільною ключовою метою кожного із зазначених компонентів є виправлення особи засудженого та запобігання повторного вчинення кримінальних правопорушень.

Зміст карально-виховного впливу полягає у тому, що елементи покарання та виховання є, по суті, самостійними категоріями, проте перебувають у постійному зв'язку. Вони поєднуються у процесі діяльності установ виконання покарань в єдиному карально-виховному впливі на засудженого. Тобто поєднання виконання і відбування покарання та застосування до засудженого мір виховного впливу є одним із можливих шляхів підвищення ефективності зазначеної мети.

При організації процесу карально-виховного впливу в установах виконання покарань важливим є врахування принципів диференціації та індивідуалізації, що реалізуються через здійснення класифікації засуджених. Вона створює не тільки необхідні умови для диференціації виконання покарання, а й значною мірою впливає на формування системи установ виконання покарання, забезпечує ізоляцію один від одного – різних за ступенем суспільної небезпеки і характеру поведінки – засуджених. Крім того, вона створює умови для індивідуалізації виконання покарання. При цьому слід враховувати такі критерії як: а) рівень суспільної небезпеки; б) сформованість правосвідомості та рівень моральної занедбаності; в) ставлення до умов відбування покарання; г) наявність або відсутність лідерських якостей.

З огляду на ступінь виразності в особистості засудженого вказаних властивостей, умовно виділяють п'ять класифікаційних груп засуджених і, відповідно, пропонуються рекомендації щодо диференційованого кримінально-виховного впливу на них [544, с. 95]. Розглянемо кожен із них.

Так, до першої групи належать засуджені з позитивною соціальною установкою, сильним типом особистості, лідерськими якостями. Характерними рисами цього типу є: досить високий рівень інтелекту, що дозволяє здійснювати надійний контроль над емоціями; висока стійкість структури особистості;

прагнення до організаторської діяльності; високий рівень мотивації, спрямованої на досягнення цілі; відсутність виражених агресивних тенденцій; розвинуте почуття соціальної чуйності; товариськість; спроможність до швидкого пристосування до навколишнього середовища та навколишніх; позитивне ставлення до праці.

Друга класифікаційна група – це засуджені, які мають потенційно позитивні соціальні установки, слабкий тип особистості. Вони конформні, легко піддаються чужому впливу, лідерські риси в них відсутні. Характерологічні риси цієї категорії здебільшого збігаються з першою групою, відрізняючись від неї наявністю таких якостей, як завищена оцінка власних чеснот, соціальна наївність.

Третя класифікаційна група складається з засуджених, які не мають виражених особистісних якостей. Майже кожен третій представник цієї групи характеризується наявністю стійко виражених психічних відхилень від норми. Вони можуть виявлятися у перекрученому сприйнятті дійсності, виникненні ідеї переслідування, що при певних віктимізаційних ситуаціях супроводжується криміногенними поведінковими реакціями.

У четверту групу об'єднуються засуджені, які мають асоціальні установки, слабкий конформний тип особистості, без чітко виражених задатків лідерства, що ускладнюються наявністю таких якостей як схильність до вживання алкоголю; слабо стримуваної імпульсивності в поведінці; неприйняттям і ворожим ставленням до наявних соціальних норм; нездатністю регулювати конфліктні ситуації за допомогою примирення; цинізмом, упередженим ставленням до навколишніх.

П'яту класифікаційну групу складають засуджені з асоціальними установками та водночас сильним типом темпераменту. Характерними рисами представників цієї групи є: егоцентризм; стійка схильність до порушення вимог в установах виконання покарань; низька соціальна чуйність; упереджене ставлення (як до навколишніх, так і до представників органів кримінальної юстиції). Засуджені цієї групи, зазвичай, допускають грубі порушення режиму,

ведуть дещо відокремлений спосіб життя, піддаються впливу неформальних лідерів як позитивної, так і негативної спрямованості [569, с. 714].

Підтипом цієї класифікаційної групи виокремимо засуджених, які мають асоціальні установки, сильний тип особистості із задатками лідерських якостей та прагнуть до високого певного статусу серед окремих маргінальних груп та у структурі злочинної ієрархії. Домінантними рисами представників цього типу є: занепокоєність проблемою власного авторитету; крайній егоцентризм; стійка схильність до порушення наявних соціальних норм; злочинність; підвищена збуджуваність; імпульсивність [544, с. 95].

Значення класифікації засуджених полягає в тому, що вона обумовлює окреме тримання різних груп засуджених; цим досягається диференціація розміщення засуджених за ступенем небезпечності і соціально-педагогічної занедбаності; є можливість застосування індивідуалізованих заходів карально-виховного впливу; позбавляється негативний вплив злісних порушників режиму і рецидивістів [270, с. 201].

Важливим є розподіл засуджених за вчинення домашнього насильства за видами установ виконання покарання. Підставою для такого розподілу є вирок суду, що набрав законної сили [392].

З метою диференційованого кримінально-виховного впливу, при розподілі засуджених рекомендується знаходити оптимальне співвідношення між засудженими різних класифікаційних груп, і відповідно до цього організовувати виховний вплив.

Виховний процес, який супроводжується зміною поглядів і способу життя дорослої морально сформованої особи, повинен базуватися на всеохопному врахуванні її внутрішніх особистісних установок. Тобто необхідно враховувати такі моменти:

- 1) загальні об'єктивні уявлення про деструктивність особи засудженого за вчинення домашнього насильства, який відбуває покарання в місцях позбавлення та обмеження волі. Той факт, що особа була засуджена до позбавлення волі за вчинення домашнього насильства, дає змогу формувати

стосовно цієї особи базові стереотипні підходи виховання та перевиховання її особистості кримінально-виконавчими методами. Вид покарання є похідним відображенням діянь засудженого, на основі якого формується загальне уявлення про рівень його деструктивності;

2) індивідуалізовані об'єктивні уявлення про деструктивність особи засудженого, який відбуває покарання у відповідних установах. Стереотипне уявлення про ступінь деструктивності особи засудженого за вчинення домашнього насильства уточнюється щодо кожної особи мірою її покарання, яке визначається судом, з урахуванням рецидиву, характеру та рівня суспільної небезпеки вчинених кримінальних правопорушень[392].

Каральний вплив міститься в самому факті позбавлення волі і в тих обмеженнях, які встановлені для засуджених. Характер цих обмежень залежить від виду установ виконання покарань і може змінюватися під час відбування покарання.

У процесі виконання покарання, реалізації кари досягається завдання виправлення засуджених.

Відповідно до ч. 1 ст. 25 КВК України участь у виправленні, ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи з ними можуть брати об'єднання громадян, релігійні, благодійні організації та окремі особи [277]. Адже запобігання домашньому насильству є багатоплановим, комплексним завданням і повинно вирішуватися спільними зусиллями всього суспільства.

Щодо питань громадського впливу у сфері виправлення та ресоціалізації засуджених, С. Ю. Лукашевич виокремив такі його форми, як:

а) організаційно-управлінський вплив, що здійснюється шляхом обговорення питань профілактики рецидивної злочинності, участі в перспективному і поточному плануванні профілактичної діяльності та закріпленні її завдань і форм у колективних договорах, проведення спільної з установами виконання покарань діяльності, що обумовлено в нормативних і методичних документах;

б) психолого-корекційний та медико-соціальний вплив на засуджених, що

здійснюється з метою запобігання розвитку захворювань (соматичних, психічних та ін.), подолання психологічних бар'єрів, які заважають нормальному перебігу ресоціалізації та формують криміногенні якості;

в) морально-виховний вплив на засуджених, що реалізується за допомогою індивідуальних та групових бесід, обговорень поведінки, установлення контролю за особою;

г) контрольно-гарантуючий вплив як на колективи засуджених, так і на установи виконання покарань, з метою забезпечення максимального дотримання прав і свобод ув'язнених, а також їх безпеки [327, с. 124].

Як свідчить практика, важливою складовою карально-виховного впливу є узгодження зусиль для виконання поставлених завдань, правильне розмежування і співвідношення функцій між суб'єктами взаємодії із збереженням і розвитком їх самостійності та ініціативи.

Прийнятною є думка І. Г. Богатирьова, що до зовнішніх факторів, які можуть позитивно вплинути на засуджених, доцільно віднести: належні соціально-побутові умови; економічні фактори (наявність роботи, що є достатньо привабливою для засудженого); надання однакових можливостей реалізувати себе засудженим, як і іншим людям, у спорті, навчанні тощо; створення позитивних сімейних родинних стосунків; залучення як державних, так і недержавних організацій для надання психологічної, соціальної, правової, педагогічної і медичної допомоги [40, с. 265].

Реалізація виховної функції дає змогу посилити роль впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства, підкріпити виховання за допомогою кари власне вихованням. Ця функція зводиться до того, що вона сприяє формуванню у засудженого необхідних не тільки в установах виконання покарань, а й при посткримінальній реабілітації корисних навичок і якостей, оскільки привчає до систематичного, довготривалого та суворого дотримання встановлених правил поведінки; сприяє в сукупності з іншими засобами виправлення вихованню у засуджених високої правосвідомості; допомагає подолати негативні риси особи, які призвели її до вчинення домашнього

насильства, усвідомити цінність утрачених благ; сприяє запобіганню протиправної поведінки у майбутньому.

Завданням запобігання вчиненню домашнього насильства є формування у засудженого готовності до виконання покладених на нього обов'язків і сприйняття виховних заходів. Особа засудженого повинна вивчатися протягом всього терміну відбування покарання, з метою виявлення найефективніших шляхів, засобів і методів виправлення. Для цього необхідно знати етичні вади особи, що підлягають викорінюванню, і життєві обставини, що сприяли їхньому вияву та вчиненню домашнього насильства, характер та якості особи. З цією метою вивчається вирок суду й особова справа засудженого, проводяться бесіди, спостереження, педагогічний експеримент, аналізуються результати діяльності засудженого, використовуються отримані про нього відомості.

За матеріалами особової справи, наприклад, можна простежити життєвий шлях правопорушника, встановити життєві ситуації, що здійснили найбільший вплив на формування його характеру, здібностей, моральності, правосвідомості, на розвиток вольової сфери.

Слід зазначити, що метою карально-виховного впливу є корекція негативних проявів поведінки засудженого, спрямована на її можливу позитивну зміну з формуванням установок і потреб законослухняного способу життя. А це означає необхідність проведення комплексного дослідження різних властивостей особи на користь вибору найприйнятнішого та ефективного заходу карально-виховного впливу щодо конкретної особи.

Вивчаючи особу засудженого за вчинення домашнього насильства та здійснюючи карально-виховний вплив, як зазначалось раніше, необхідно враховувати певні обставини:

- соціально-демографічну та кримінально-правову характеристики особи;
- морально-психологічну (стан психічного здоров'я засудженого; особливості характеру, темпераменту особи; характеристику ціннісних орієнтацій, життєвої програми особи засудженого; оцінку етичного ставлення до жертви домашнього насильства, а також оцінку власного пояснення причин

учиненого правопорушення. При цьому слід пам'ятати, що для багатьох засуджених є характерним не так розкаяння, як жаль про вчинене протиправне діяння; дослідження способу життя засудженого. Важливо зосередитися увагу на способи проведення ним дозвілля, коло постійного спілкування. Особливе значення має аналіз ставлення засудженого до сім'ї, близьких, дітей; характеристику рівня інтелектуального розвитку засудженого);

- поведінку засудженого в період відбування покарання;
- аналіз особливостей взаємовідносин засудженого і співробітника установи виконання покарань [569, с. 714].

Урахування наведених вище компонентів дасть змогу у практичній площині застосовувати до засудженого найбільш ефективні заходи карально-виховного впливу, з метою виправлення і ресоціалізації.

У межах заходів, в основі яких лежить принцип індивідуалізації, доцільно застосовувати програми індивідуальної корекції протиправної поведінки засуджених. Індивідуальний рівень запобігання вчиненню домашнього насильства дозволяє не лише визначити ступінь криміногенної активності засуджених, але й виробити диференційовані заходи з їхньої нейтралізації залежно від виду індивідуальної профілактики, що спрямована на усунення причин та умов (нейтралізацію, блокування) учинення домашнього насильства, що можуть виявлятися в поведінці осіб, які перебувають в установах виконання покарань, тому така профілактика є суворо адресною [617, с. 55].

Запобігання на індивідуальному рівні передбачає цілеспрямовану діяльність щодо конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт із приписами закону, не відповідає соціальним вимогам. Однак спланована, скоординована і ресурсно-забезпечена робота за принципом індивідуалізації не дасть очікуваного результату, якщо не будуть розроблені її тактичні основи, не отримає розвитку дієва система методів. Багатоманітність останніх в контексті запобігання домашньому насильству вимагає від співробітників установ виконання покарань знання того, що розуміється під методами роботи, їхніми особливостями та формами в сучасних умовах, змістом та вимогами, що до них

висуваються. Серед найбільш ефективних, як свідчить практика, варто виділити методи примусу, переконання, особистого прикладу, стимулювання, заохочення.

За результатами дослідження особливостей судового розгляду справ щодо домашнього насильства в порядку кримінального судочинства у переважній більшості підсудними є чоловіки. Однак є й такі випадки, коли домашнє насильство вчиняється жінками. У більшості випадків це кримінальні протиправні діяння, що вчиняються проти життя та здоров'я дітей. Дослідження кримінально-виконавчої характеристики засуджених за вчинення домашнього насильства жінок доводить практичну можливість досягнення мети виправлення в більш оптимальні терміни, за умови підвищення ефективності механізму стимулювання позитивної поведінки.

Здійснити позитивний вплив на засуджених (як чоловіків, так і жінок) за вчинення домашнього насильства та пов'язаних з ним кримінальних правопорушень, можна за умови впровадження заходів з удосконалення *душпастирської роботи* в середовищі засуджених до позбавлення волі. У зв'язку з цим, необхідним є розширення діапазону можливих до організованого поширення в установах виконання покарань альтернативних релігійним психолого-терапевтичних духовних практик, а також зміни до Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України (2017 р.) [399], зокрема:

1) змінити назву положення та найменування відповідної ради як *«Положення про Душпастирську раду у пенітенціарній системі України»* та *«Душпастирська рада»* відповідно;

2) п. 4 Розділу I викласти у такій редакції: *«Душпастирська рада функціонує на засадах рівності та толерантного ставлення, поваги до внутрішніх настанов і традицій усіх не заборонених законом релігійних організацій і громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання й практики, є незалежною від органів державної влади України, політичних партій, релігійних організацій, громадських формувань та їх керівних органів»;*

3) п. 1 Розділу III викласти у такій редакції: *«Погодження кандидатів на*

посади капеланів в органах і установах для здійснення заходів душпастирської опіки засуджених, уповноважених керівними органами релігійних організацій та громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання й практики»;

4) п. 1 Розділу V викласти у такій редакції: *«Керівні органи релігійних організацій та громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання та практики, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, для співпраці з Міністерством юстиції України уповноважують відповідним документом свого офіційного представника, відповідального за таку взаємодію строком на 3 роки»* (Додаток Б).

Ураховуючи наявну потребу в підвищенні ефективності запобігання домашньому насильству, зауважимо, що важливе місце у цьому займає і посткримінальна реабілітація засуджених.

Для більш ефективного впливу на засудженого в процесі реабілітації потрібно дотримуватися наступних принципів:

- максимальної наближеність реабілітаційних заходів до запитів і потреб кожного учасника реабілітаційного процесу;
- невідкладності, що полягає у наданні психологічної допомоги відразу після виявлення дезадаптованої поведінки чи психічних відхилень;
- єдності психосоціальних і психофізіологічних методів впливу;
- послідовності та ієрархічності реабілітаційних заходів;
- різнобічності (різноплановості) зусиль;
- партнерства, взаємодії, співпраці;
- реабілітаційності в частині відповідності реабілітаційних заходів адаптаційним можливостям особистості засуджених, а також участі у реабілітаційному впливі працівників адміністрації установ виконання покарань, медичних працівників, психологів, інших засуджених, які стали на шлях виправлення;
- систематичності контролю й своєчасності вжиття корекції реабілітаційної програми [612].

Основними завданнями посткримінального етапу реабілітації засуджених має стати створення умов для формування навичок реалізації певної моделі соціальної поведінки, яка вважається прийнятною у суспільстві. При цьому, оскільки пенітенціарний етап (напрям) реабілітації пов'язаний, переважно, з впливом на особистісні якості засудженого та їх корекцію, то постпенітенціарний етап більше зв'язаний зі зміною навичок певної поведінки та безпосереднім впливом на криміногенні фактори, вплив на які був унеможливлений під час перебування в умовах ізоляції. І саме на їх усунення й має спрямовуватись діяльність із реабілітації звільненого, подальшої роботи з ним.

Необхідно взяти до уваги і заходи запобігання рецидиву, тобто всю сукупність заходів запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень особами, які звільнилися з місць позбавлення волі. Такими заходами передусім можуть стати трудове і побутове влаштування, діяльність з виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, своєчасне вилучення зброї і знарядь кримінальних правопорушень у раніше засуджених тощо [126, с. 54].

На дієвість та ефективність скорочення випадків рецидиву впливає постпенітенціарний супровід, як система реадaptaції особи засуджених. Основним завданням громадського впливу в постпенітенціарній площині є запобігання вчиненню рецидивів.

Посткримінальна реабілітація засуджених за вчинення домашнього насильства полягає у наданні допомоги звільненим особам, шляхом реалізації комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, у тому числі надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію, що полягає, зокрема, у створенні спеціалізованих установ.

Такі установи для звільнених осіб утворюються відповідно до потреб регіону місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян [469]. Однак щодо питання громадського впливу на постпенітенціарну

поведінку звільнених осіб, вважаємо, що в Законі України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (2011 р.) участь громадськості в процесі ресоціалізації регламентується досить поверхнево [469]. Розглядати громадський вплив на постпенітенціарну поведінку засуджених та оцінювати його місце і роль у зазначеному процесі необхідно в комплексі з пенітенціарним періодом, адже основна робота з виправлення свідомості та санації психологічного стану засуджених відбувається саме в установах виконання покарань.

Посткримінальна реабілітація засуджених за вчинення домашнього насильства тісно взаємозв'язана із постпенітенціарним впливом, що представляє собою комплекс заходів правового, соціального, психологічного, медичного, трудового та адміністративного нагляду й контролю, що вживаються для надання допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі у працевлаштуванні, налагодженні ними соціальних та сімейних зв'язків, а також з метою недопущення вчинення ними повторних кримінальних правопорушень [370, с. 7].

Постпенітенціарний вплив на осіб, звільнених з установ відбування покарань, є однією із стадій процесу виправлення. Адже постпенітенціарний вплив – це така система заходів, спрямованих на:

а) переконання засуджених в об'єктивній необхідності правомірної поведінки після відбування покарання і надання їм допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні;

б) організацію контролю за їх поведінкою, аж до застосування адміністративних і кримінально-правових заходів примусу, з метою запобігання та недопущення становлення їх на шлях учинення повторних кримінальних правопорушень.

Структура постпенітенціарного впливу передбачає такі етапи:

І) підготовка засуджених за вчинення домашнього насильства до звільнення;

II) надання цим особам допомоги в побутовому та трудовому влаштуванні після звільнення;

III) організація загального контролю за звільненими;

IV) застосування крайніх заходів поступенітенціарного впливу – встановлення адміністративного нагляду.

Як бачимо, система запобігання домашньому насильству – це складний та динамічний процес, який реалізовується через низку механізмів, що складаються з відповідних процедур, активних дій суб'єктів, які мають за мету захист прав і свобод людини та громадянина.

5.3. Запобігання домашньому насильству серед осіб, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації

Нормативне підґрунтя забезпечення реабілітації засуджених за вчинення домашнього насильства на етапі відбування покарання закладено у КВК України [277] та Законі України «Про пробацію» [467].

Згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 рр. (2022 р.) протягом останніх років вдалося досягти таких результатів: запроваджено модель здійснення альтернативних заходів та санкцій (пробації), яка передбачає поєднання нагляду та надання соціальної, психологічної та іншої підтримки для забезпечення виправлення засуджених і їх повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві; удосконалено нормативно-правову та організаційну базу діяльності органів пробації, розроблено національні інструменти пробації (оцінка ризиків учинення повторного кримінального правопорушення, індивідуальний план роботи із засудженими, пробаційні програми, оцінка якості роботи персоналу тощо); забезпечено впровадження важливої складової кримінальних проваджень – досудової доповіді; створено модель ювенальної пробації, що сприяє

забезпеченню інтересів дитини, яка перебуває у конфлікті із законом, у великих містах утворено мережу центрів ювенальної пробації; адаптовано систему роботи уповноважених органів з питань пробації в умовах воєнного стану (створено робочі місця на більш безпечних територіях для працівників, що виїхали з тимчасово окупованих територій або територій, на яких ведуться активні бойові дії, узгоджено порядок виконання судових рішень щодо засуджених, звільнених з випробуванням, яких було мобілізовано до Збройних сил України, під час іспитового строку); створено систему взаємодії між державними органами та громадськими організаціями з надання послуг суб'єктам пробації, необхідних для мінімізації ризиків учинення повторних кримінальних правопорушень та забезпечення безпеки громади, запроваджена волонтерська діяльність у пробації та ін. [536].

Водночас одними з основних цілей Стратегії залишаються:

- збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації;
- рівність і недискримінація у сфері виконання кримінальних покарань та пробації;
- об'єктивність та обґрунтованість визначення проблем у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, оцінки їх масштабу, пошук оптимальних варіантів вирішення таких проблем;
- забезпечення своєчасного реагування на виклики, що виникають у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, застосування інноваційних підходів [536].

Загалом пробація як засіб виправлення та ресоціалізації засуджених у вітчизняному законодавстві, з'явилася у 2015 р. (офіційно ж система пробації запрацювала з 1 січня 2017 р.), а до цього певні пробаційні функції виконували кримінально-виконавчі інспекції. Прийняття Закону України «Про пробацію» (2015 р.) стало значним кроком для приведення у відповідність національного законодавства до європейських стандартів і створення гуманістичної системи

виконання покарань. Адже, як показує зарубіжна практика, пробація є одним із найбільш дієвих та економічних засобів для виправлення та ресоціалізації засуджених.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [467].

Однак, з огляду на таке поняття, не усі передбачені завдання органу пробації є власне пробацією. Наприклад, виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських, виправних і суспільно корисних робіт, направлення засуджених для відбування покарання з обмеженням волі тощо не є пробацією відповідно до визначення, але здійснюється органом пробації.

Проте тлумачення поняття «пробація» лише законодавчою дефініцією не обмежується. У юридичній літературі існують різні думки з приводу трактування цієї правової категорії. Зокрема, Д. В. Ягунов зазначає, що сьогодні термін «пробація» вживається в декількох значеннях: як концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; як ієрархічна організаційна структура; як орган державної влади (служба); як умовне невинесення вироку або як умовне звільнення від покарання з випробуванням; як специфічний процес виконання альтернативних покарань; стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну: злочинець (probationer) перебуває «на пробації» – тобто під пробаційним наглядом (on probation, under probation supervision); як з'єднувальна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань та соціальною роботою [195]. До цього переліку можна також додати розуміння пробації як одного з основних засобів виправлення та ресоціалізації, про що йдеться у ч. 3 ст. 6 КВК України [277].

Загалом як серед науковців, так і серед практичних працівників немає одностайності у розумінні змісту пробації. Її розглядають і як підґрунтя для відновного правосуддя [127, с. 68], і як соціально-виховну діяльність, що

переслідує насамперед реінтеграційні цілі [495, с. 24]. Збігаються різні міркування науковців у тому, що пробацію слід розглядати як відмінну від кримінально-виконавчої діяльність.

Під пробацією також розуміють умовне невиконання призначеного покарання або умовне непризначення покарання з поміщенням засудженого на певний термін під індивідуальний нагляд посадової особи (офіцера пробації, агента, помічника тощо), яка здійснює контроль за поведінкою піднаглядного, виконанням ним певних обов'язків та умов пробації, забезпечує проведення виправного курсу [29, с. 148; 43, с. 151].

Дійсно, як зауважує В. В. Василевич, поняття «пробація» володіє широким правовим змістом та міжгалузевим характером. Вона властива не лише процесу виконання відбування покарань, кримінально-виконавчій політиці, а й кримінологічній політиці, яка є самостійним напрямом діяльності держави, що становить механізм впливу влади на злочинність, який втілює на рівні політичного керівництва вищих органів державної влади за допомогою стратегічної організації комплексу спеціальних заходів, засобів і способів протидії злочинності, цілеспрямовано призначених для їх максимально можливої нейтралізації на основі кримінального закону, який виражається у визначенні й реалізації завдань, засад, форм і тактики впливу на них через функціональну систему правоохоронних органів (кримінальної юстиції), в управлінні ними, контролі й корегуванні їхньої діяльності [56, с. 32].

Пробація є складним соціально-правовим інститутом, який, з одного боку, є мірою покарання, що полягає в переданні особи, визнаної судом винною у вчиненні домашнього насильства, без застосування до неї такого виду покарання як позбавлення волі на певний термін в умовах, установлених судом, порушення яких має наслідком позбавлення волі. А з іншого – системою виконання такого кримінального покарання, що передбачає комплекс сил і засобів, спрямованих на досягнення мети ресоціалізації засуджених. Тобто законодавець бачить пробацію різносторонньою діяльністю, яка передбачає в своєму змісті й кримінальні процесуальні правовідносини, і правовідносини з виконання

окремих покарань, і правовідносини з соціального патронажу та адаптації.

Такий підхід ґрунтується на положеннях рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (Європейські правила пробації). Цей документ визначає зміст пробації і вказує, що пробація відноситься до процесу виконання в суспільстві покарань і заходів, передбачених законом і призначених правопорушникові. Вона містить широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства [417].

Метою української пробації, відповідно до ст. 4 Закону України «Про пробацію», є забезпечення безпеки суспільства, шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їх відповідальності [467].

Звідси, як зазначає А. В. Васюк, й формується її філософія, що полягає у зміні свідомості правопорушника без його поміщення в місця позбавлення волі, а також свідомості суспільства [85].

Поряд із наглядом за особами, звільненими від відбування покарання з випробовуванням, що, безсумнівно, входить у зміст пробації, ст. 6 Закону України «Про пробацію» деталізує основні завдання, які має виконувати пробація [467].

Згідно з законодавством такими завданнями є: 1) підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; 2) здійснення нагляду за засудженими до покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у формі обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у формі громадських або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробовуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками й жінками, які мають дітей віком до трьох років; 3) виконання певних видів покарань, не пов'язаних із позбавленням

волі; 4) направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; 5) реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; 6) проведення соціально-виховної роботи із засудженими; 7) здійснення заходів із підготовки осіб, які відбувають покарання у формі обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [467].

Тобто, як зауважує Д. В. Чернишов, пробація – це не уникнення відповідальності злочинцем, це забезпечення належного балансу між правами правопорушників, правами постраждалих від кримінальних правопорушень та інтересами суспільства в частині його безпеки. Відповідно, в Україні з метою забезпечення балансу між безпекою суспільства, запобігання вчиненню злочинів, виправлення правопорушників та підвищення рівня довіри серед учасників сектору юстиції та суспільства, створено повноцінну систему пробації. Застосування санкцій, не пов'язаних з позбавленням волі, забезпечує можливість зменшити щонайменше удесятеро державні витрати на утримання правопорушників, аніж засуджених у місцях позбавлення волі, та сфокусувати ресурси на їх реабілітації [628, с. 34].

Отож пробація як захід кримінально-правового реагування, є альтернативою покаранню у вигляді позбавлення або обмеження волі.

Вищеназваний підхід обумовлений тим, що уповноважені органи з питань пробації були створені на базі кримінально-виконавчих інспекцій, які, зокрема, й виконували покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, що спочатку було передбачено ст. 13 «Кримінально-виконавча інспекція» КВК України [534]. У поточній редакції зазначена стаття визначає повноваження уповноваженого органу з питань пробації (зі змінами, внесеними згідно із Законами від 08.04.2014 р. № 1186-VII, від 02.06.2016 р. № 1404-VIII) [277].

На сьогодні інститут пробації в Україні динамічно розвивається:

запроваджуються нові інструменти роботи, розширюється коло дій та заходів виховного впливу, розробляються нові нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення безпеки суспільства, вносяться зміни до чинних норм законодавства, запроваджуються нові пробаційні програми. Однак, як зауважує М. Ю. Кутєпов, проблема пробації в Україні є доволі дискусійною, особливо в контексті реформування національної системи кримінальної юстиції. А для того, щоб створити в Україні нову модель пробації, яка буде дієвим механізмом і зможе захистити суспільство від злочинних посягань, необхідно детально дослідити зарубіжний досвід, проводити аналогії, тим самим уникнути помилок, які, можливо, вже були допущені європейськими країнами, і на підставі комплексного аналізу розробити власну модель пробації, яка буде підходити нашій державі, враховуючі всі об'єктивні та суб'єктивні фактори [307].

Пробація передбачає широкий перелік дій та форм втручання, які включають наставництво та допомогу, спрямовану на соціальне включення засудженого, зокрема, за вчинення домашнього насильства, так само як і на убезпечення суспільства.

Приймаючи Закон України «Про пробацію», законодавець мав за мету створити службу пробації, яка застосовувала б заходи соціальної реабілітації засуджених, соціальної допомоги, ресоціалізації, заходи соціальної підтримки та контролю. Усе це повинно запобігти повторному вчиненню кримінальних правопорушень, а сама пробація наділена досить широким обсягом повноважень, які не спрямовані на формальні правовідносини реєстрації, обліку чи контролю.

Законом України «Про пробацію» визначено три види пробації – досудову, наглядову та пенітенціарну (ст. 8) [467].

У межах розгляду питання запобігання домашньому насильству серед осіб, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації, ми зосередимось на наглядовій та пенітенціарній.

Після призначення судом покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, розпочинається наглядова пробація, яка застосовується до найбільшої категорії засуджених осіб, які перебувають на обліку, зокрема, це засуджені до покарання

у вигляді громадських і виправних робіт, заборони обіймати певні посади та займатися певними видами діяльності, засуджені до позбавлення або обмеження волі, звільнені від відбування призначеного покарання з випробуванням. Нагляд полягає у контролі за дотриманням обов'язків, які визначені для засудженої особи законом, а також покладені судом, який поєднується з соціально-виховною роботою. У такий спосіб після того як засудженого за вчинення домашнього насильства або пов'язаного з ним кримінального правопорушення поставлено на облік органу пробації, розпочинається, окрім здійснення контролю за дотриманням обов'язків, оцінка ризиків учинення засудженою особою повторного правопорушення, проводиться мотиваційне інтерв'ювання та консультування, визначаються можливості державних і недержавних інституцій у соціальній сфері, місцевої громади, які можуть надати послуги засудженому. Усі ці заходи відображаються в індивідуально-профілактичному плані роботи із засудженою особою.

Зауважимо, що на обліку органів пробації перебувають і засуджені за домашнє насильство, яким призначено покарання у вигляді штрафу, а у зв'язку з його не сплатою, замінено громадськими роботами.

Так, вироком Карлівського районного суду Полтавської області у справі № 531/959/23 [67]. обвинуваченому у вчиненні домашнього насильства, на якого раніше був накладений штраф за таке правопорушення, було застосовано покарання у вигляді усного зауваження та громадських робіт. Однак судом було встановлено, що *продовжуючи свою злочинну діяльність, ОСОБА_4 за місцем свого проживання вчинив домашнє насильство відносно дружини ОСОБА_5, а саме: умисні дії психологічного характеру, направлені в її сторону, ображав нецензурною лайкою, погрожував фізичною розправою, намагався затіяти бійку та на зауваження не реагував. Ухвалою суду ОСОБУ_4 було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України, та призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 (один) рік. Відповідно до ст. 75 КК України ОСОБА_4 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком на 1 (один) рік.*

Згідно зі ст. 76 КК України на ОСОБА_4 покладено обов'язки протягом іспитового строку: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

Головною відмінністю наглядової пробації від системи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, згідно з висновками Державної установи «Центр пробації», є її соціальна складова. Зокрема, у період наглядової пробації щодо суб'єктів пробації здійснюється не лише нагляд, а й соціально-виховна робота, яка полягає у здійсненні заходів, що проводяться згідно з індивідуальним планом роботи із засудженим, з урахуванням оцінки ризиків учинення ним повторних кримінальних правопорушень, та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги; сприяння працевлаштуванню; залучення до навчання; участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності; проведення індивідуально-профілактичної роботи [471].

У період наглядової пробації до здійснення заходів нагляду за засудженими та проведення з ними соціально-виховної роботи можуть залучатися волонтери – фізичні особи, які досягли вісімнадцятирічного віку, уповноважені органом пробації на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію») [467].

Завдяки ефективному нагляду, забезпечується безпека суспільства шляхом виправлення засуджених, зокрема, за вчинення домашнього насильства, та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [628, с. 35], оскільки в основі усіх пробаційних заходів перебуває оцінка факторів ризику та використання спеціальних методик пробаційної роботи, які враховують стать та вік суб'єкта пробації, передбачають постійний моніторинг результатів та коригування для досягнення максимального ефекту. Відповідно, наглядова пробація є одним із найбільш

м'яких видів пробаційних покарань, що можуть бути застосовані до правопорушника.

Отже, пробаційний нагляд, що полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, спрямований на ресоціалізацію засудженого без ізоляції від суспільств і на запобігання вчиненню ним нових правопорушень. Зазначене нове покарання може призначатися як основне, а також як додаткове. Пробаційний нагляд як додаткове покарання, призначається у разі, коли суд, призначаючи основне покарання у вигляді громадських робіт, виправних робіт, штрафу або позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, дійде висновку про необхідність додаткового виправного впливу на засудженого, незалежно від того, чи передбачено таке покарання в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України. Водночас пробаційний нагляд не призначається військовослужбовцям, а також у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Виконання вироку про засудження особи до виправних робіт чи пробаційного нагляду може бути відстрочене у деяких випадках. Пробаційний нагляд як основне покарання, може застосовуватися на строк від одного до п'яти років, а як додаткове – на строк від одного до трьох років. У разі призначення пробаційного нагляду як додаткового покарання до покарання у вигляді штрафу, його строк не може перевищувати одного року [85].

Водночас згідно з прийнятим Законом «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» (2023 р.) [426], згідно ч. 3 ст. 59-1 КК України суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Однак ані з положень чинного законодавства, ані з положень прийнятого Закону № 9185 не вбачається, чи такі програми розробляються індивідуально, чи вони є типовими для певних категорій правопорушень, осіб тощо, на якому етапі притягнення особи до кримінальної відповідальності така програма розробляється, чи ознайомлюється

з нею суд до винесення вироку тощо [193].

Відповідно до ст. 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. У ст. 124 Конституції України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюють винятково суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [240; 193].

Згідно з положеннями ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 10 «Наглядова пробація» Закону України «Про пробацію» орган пробації під час наглядової пробації реалізовує пробаційні програми стосовно осіб, засуджених до пробаційного нагляду або звільнених від відбування покарання з випробуванням. З наведеного не вбачається, у який спосіб співвідносяться реалізація пробаційної програми як складової кримінального покарання, та пробаційної програми як частини наглядової пробації, чи може стосовно особи застосовуватися декілька пробаційних програм одночасно чи протягом строку відбування покарання тощо. Крім того, за відсутності визначеної у законі інформації про зміст заходів, передбачених пробаційною програмою, а також чіткої визначеності її місця у системі заходів, що можуть здійснюватися органами пробації при виконанні покладених на них функцій, при застосуванні кількох таких програм може йтися про порушення принципу *non bis in idem* (заборона повторного притягнення до відповідальності) у контексті як його розуміє ЄСПЛ (рішення у справах про порушення ст. 4 протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). У такий спосіб за наведеного законодавчого підходу застосування пробаційної програми як складової кримінального покарання, містить ознаки правової невизначеності (ст. 8 Конституції України), а також присвоєння функції судів іншими органами (ст. 124 Конституції України), що на практиці може призвести до порушення

вимог ст. ст. 61 і 63 Конституції України [240; 193].

З метою мінімізації ризиків, пов'язаних із проблемами відновлення свого соціального статусу та повернення до нормальних умов життя після звільнення з установ виконання покарань, наслідком чого є підвищення рівня рецидиву кримінальних правопорушень, в Україні з 2015 р. запроваджено пенітенціарну пробацію, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про пробацію» визначає своїм завданням підготовку осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним місцем проживання, госпіталізація до закладів охорони здоров'я та сприяння в адаптації до життя в суспільстві [467]. Момент звільнення засудженого має досить важливе значення для нього, оскільки він стикається з переліком проблем, які самотужки вирішити не просто. Часто, зіштовхнувшись із такою низкою проблем, особа схильна до повторного вчинення домашнього насильства та знову повертається в місця позбавлення волі, але вже на більш тривалий термін. Саме тому для надання своєчасної допомоги і підтримки засуджених, реалізуються заходи пенітенціарної пробації. Така допомога полягає у належному поверненні особи до соціуму після тривалої чи короткострокової ізоляції від суспільства. Працівники органів пробації стають координаторами процесу підготовки до звільнення та реінтеграції таких осіб, фокусуючись на трудовому та побутовому влаштуванні колишніх засуджених за вчинення домашнього насильства.

Національна модель пенітенціарної пробації полягає у підготовці засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань до звільнення, з метою трудового та побутового влаштування за обраним ними місцем проживання. Чинне законодавство покладає на суб'єктів соціального патронажу, а це – центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж та спеціалізовані установи, – обов'язок допомоги звільненим особам, шляхом

здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на соціальну адаптацію.

Запровадження пенітенціарної пробації, безперечно, є позитивним рішенням держави щодо засуджених, особливо тих, які тривалий час відбували покарання. На це вказується і у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями, що перед завершенням терміну покарання, бажано вжити заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві [354]. Це обумовлено тим, що їхня адаптація до життя на волі в сучасних умовах може бути досить складною. Більшість засуджених звикають під час відбування покарання отримувати безоплатні послуги від держави, тому у подальшому у таких осіб фактично зникає бажання до самореалізації та саморозвитку, а звільняючись з установи, вони не можуть позбавитися психологічно від звички залежати від вказівок як діяти адміністрації установ виконання покарань. До того ж, окрім внутрішніх психологічних чинників, засуджені, що звільнилися із місць позбавлення волі, зіштовхуються із байдужим, а іноді навіть і відвертим ігноруванням та неприйняттям як самих близьких людей, так і суспільства. Як наслідок, колишні засуджені опиняються наодинці із великою кількістю невирішених проблем, таких як пошук житла, роботи, навчання та загалом відсутність засобів до існування. Тому, безумовно, від того, як швидко та успішно будуть вирішені ці проблеми, залежатиме, чи існує ризик учинення ними нових кримінальних правопорушень, а також їх адаптація у суспільстві. У результаті цих невирішених проблем особи, які звільнилися з установ виконання покарань, змушені вчиняти кримінальні правопорушення. Саме з метою мінімізації цих ризиків в Україні і було запроваджено пенітенціарну пробацію.

Уповноважені органи з питань пробації сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні намірів щодо місця проживання після звільнення, допомагають у працевлаштуванні працездатним особам, залучають до роботи з влаштування до спеціалізованих установ для звільнених осіб, інших установ (закладів) соціальної підтримки (догляду), закладів для бездомних осіб,

закладів соціального обслуговування, сприяють у наданні соціальних послуг. Тобто здійснюють комплекс заходів із соціальної підтримки звільнених осіб. А допомогу в цьому надають установи виконання покарань, територіальні органи з питань соціального захисту населення, органи поліції, заклади охорони здоров'я. Адже тільки спільна напружена праця із застосуванням соціальної реабілітації та позитивне ставлення до колишніх засуджених, дозволяють мотивувати останніх до законослухняного способу життя та допомагають у подоланні негативних проявів протиправної поведінки. Тобто роль пенітенціарної пробації є дійсно значною для системи виконання покарань.

Так, згідно з даними у розрізі пенітенціарної пробації, станом на 1 січня 2020 р. було вирішено позитивно у: 82 % випадках питання щодо місця проживання та у 95 % попередньо погоджено питання щодо працевлаштування після звільнення. Отже, пенітенціарна пробація є своєрідним проявом гуманності та людського ставлення до засудженого, оскільки завдяки їй збільшується шанс успішного виправлення, дозволяє зберегти важливі та необхідні соціальні зв'язки, створити чи зберегти родину, отримати роботу після відбуття покарання та дає змогу знову не опинитися в місцях позбавлення волі внаслідок безвихідної ситуації та неможливістю самостійно вирішити усі свої проблеми після звільнення з місць позбавлення волі.

Впевнено можна стверджувати, що за своїм функціоналом пенітенціарна пробація відіграє ключову роль у ресоціалізації засуджених до позбавлення чи обмеження волі.

Водночас виявлено суттєві проблеми в роботі органу пробації, зокрема, 15 % з опитуваних засуджених стверджують, що не завжди на практиці пробація відбувається з чітким дотриманням норм закону, зокрема, поширеним є невиконання функціональних обов'язків персоналом органу пробації (22 %), відчутна нестача спеціалістів, які мають забезпечувати належний нагляд за засудженим (18 %), слабкі методи психологічної роботи (13 %), стандартне формування досудової доповіді (58 %) тощо.

Крім того, в реалізації законодавчих норм щодо пенітенціарної пробації

повинно приділятися більше уваги взаємодії та співпраці органів пробації з громадськими організаціями та іншими державними установами, з метою забезпечення належних умов для соціальної адаптації та ресоціалізації осіб після відбуття покарання в пенітенціарних установах, з метою попередження рецидивів та запобігання їм.

Слід зауважити, що пробація властива і т. зв. «постпенітенціарній соціальній політиці». Прикладом законодавчого забезпечення такої політики в Україні є глава 24 КВК України, яка присвячена питанням надання допомоги особам, звільненим від відбування покарання [277]. Ця сама норма закріплена Законом України «Про пробацію», зокрема відповідно ч. 2 ст. 11 орган пробації спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення; влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб [467].

Національним законодавством не регулюється і не виділяється як окремий вид постпенітенціарна пробація. Цю функцію виконує частково «пенітенціарна пробація», здійснюючи підготовку засуджених до звільнення. Тому варто акцентувати увагу на міжнародно-правовий рівень, де наявність постпенітенціарного контролю передбачена Рекомендаціями Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (2010 р.). Відповідно до п. 61 Правил контроль після звільнення від тюремного ув'язнення має бути спрямованим на вирішення проблем засуджених, таких як працевлаштування, місце проживання, освіта й забезпечення виконання ними умов звільнення, щоб зменшити загрозу скоєння ними нового злочину й завдання значного збитку. Варто підкреслити, що постпенітенціарний контроль за змістом Правил передбачає роботу служби пробації у взаємодії з тюремною адміністрацією, засудженими, їх сім'ями й громадськістю для того, щоб підготувати засуджених до звільнення та адаптації в суспільстві [489].

Дієвим інструментом роботи із засудженими за вчинення домашнього

насильства є пробаційні програми. Направлення для проходження пробаційної програми означає направлення для проходження програми, передбаченої п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України [265], що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити (ст. 2 Закону України «Про пробацію») [467; 172, с. 51]. Тобто, це програми психологічної корекції та програми соціальної адаптації, спрямовані на усунення негативних факторів, що впливали та можуть у майбутньому впливати на поведінку правопорушника.

Реалізація пробаційної програми щодо суб'єкта пробації, на якого судом покладено такий обов'язок, забезпечується органом пробації. Відповідно до затвердженого Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм (2018 р.) при реалізації пробаційної програми щодо неповнолітнього суб'єкта пробації, на якого судом покладено такий обов'язок, орган пробації може залучати суб'єктів, що надають соціальні послуги, визначені Законами України «Про соціальні послуги» [468] та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [470]. Орган пробації забезпечує подання до суду, у межах територіальної юрисдикції якого він розташований, інформацію про затверджені пробаційні програми, визначені в них завдання, зміст заходів, оцінку результатів реалізації пробаційної програми, іншої додаткової інформації про пробаційні програми, а також наявність фахівців, які пройшли відповідне навчання щодо реалізації пробаційних програм [392].

Реалізація пробаційної програми передбачає:

- складання графіка реалізації пробаційної програми;
- виконання заходів, передбачених пробаційною програмою;
- оцінку результатів проходження пробаційної програми;
- підготовку висновку про виконання заходів, передбачених пробаційною програмою [392].

Водночас відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про запобігання та

протидію домашньому насильству» Міністерство соціальної політики України затвердило Типову програму для кривдників [552].

Цією Типовою програмою передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Мета Типової програми – зміна насильницької поведінки кривдника, формування соціально прийнятних норм і гуманістичних цінностей. Завданнями визначено: сприяння зміні насильницької поведінки кривдника; сприяння засвоєнню кривдником моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання прав усіх членів родини, формування у кривдника конструктивної моделі поведінки у приватних стосунках; сприяння оволодінню кривдником знаннями про основні норми законодавства в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення; формування у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе та навколишніх; сприяння розвитку у кривдника емоційного інтелекту та самосвідомості; розвиток навичок кривдника до конструктивного безконфліктного спілкування, ефективної та ненасильницької комунікації; розвиток здатності кривдника виявляти, аналізувати та усвідомлювати свої негативні думки, когнітивні фільтри, помилки, емоції, керувати ними, розуміти їх наслідки.

Організацію та виконання програми, її проходження кривдниками забезпечують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які залучають до її виконання підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, фізичних осіб – підприємців, а також фізичних осіб, які надають соціальні послуги (за їх згодою), відповідно до законодавства. Реалізацію здійснюють фахівці, які мають фахову вищу освіту (зокрема психолог, психотерапевт, психіатр) та пройшли

відповідне спеціалізоване навчання з проведення програм для кривдників, представляють суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі або залучені та проводять програму для кривдників на замовлення суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, в порядку, передбаченому чинним законодавством [552].

Пробаційні програми хоча і є новим, проте суттєвим заходом у роботі з особами, засудженими за вчинення домашнього насильства до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, який дозволяє отримати перевагу щодо подолання шкідливих звичок, зміни прокримінального мислення, формування безпечного суспільства, зниження злочинності та запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Мета таких програм – виправлення суб'єктів пробації, допомога їм у розумінні своєї насильницької поведінки, її проявів, причин виникнення та наслідків, що настають у зв'язку з цим та запобігання повторному вчиненню домашнього насильства (рецидив).

Розроблення та впровадження відповідних програм мало б сприяти викоріненню явища насильства загалом, що відповідає міжнародним приписам законодавства, зокрема ст. 16 Стамбульської конвенції [236].

Передумовою направлення судом особи на проходження конкретної пробаційної програми є досудова доповідь, в якій орган пробації надає суду інформацію, що містить характеристику обвинуваченого і рекомендації щодо виду програми, на яку доцільно скерувати особу залежно від характеру вчиненого нею кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 314-1 КПК України досудова доповідь складається з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого для прийняття справедливого рішення про міру покарання [268].

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» досудова доповідь – це письмова інформація для суду, що характеризує обвинуваченого [467].

Механізм складення та подачу до суду персоналом органу пробації досудової доповіді та її зміст визначає Порядок складення досудової доповіді, відповідно до розділу III якого досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити:

1) соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме: історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив кримінальних правопорушень); час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма вини за обвинуваченням; категорія кримінального правопорушення за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву кримінальних правопорушень); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище); особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик учинення кримінального правопорушення, враховуючи його криміногенні потреби; наявність в обвинуваченого мотивації до позитивних змін (зокрема, з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

2) оцінку ризиків учинення повторного кримінального правопорушення, проведену згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України, з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру

засуджених та осіб, узятих під варту;

3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк, з урахуванням доступних програм та послуг, за умов реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [444].

Як бачимо, досудова доповідь спрямована на встановлення дійсних соціальних, психологічних та економічних потреб підсудного, вирішення яких сприятиме його ресоціалізації та недопущення вчинення інших кримінальних правопорушень. Незважаючи на те, що вона має рекомендаційний характер, за умови її професійного складення та проведення усіх етапів, зазначених у законі, створюється можливість у повному обсязі реалізувати один із ключових принципів кримінального судочинства – принцип індивідуалізації покарання під час його призначення. Особливу роль під час складання досудового звіту мають оцінки ризику вчинення повторного правопорушення, ризику небезпеки для суспільства, врахування криміногенних факторів, рівня мотивації та готовності до змін у свідомості правопорушника. Зауважимо, що реалізація мети досудової доповіді є можливою лише за умов подальшого вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства, усунення колізій та неузгодженостей, що наявні під час застосування цього інституту на практиці. Процесуальний порядок вимагає вдосконалення зокрема в частині врегулювання ініціювання, запровадження досудової доповіді на стадії досудового провадження, створення механізму оновлення досудової доповіді.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації України» (2018 р.) [448] затверджено чотири види пробаційних програм: *«Зміна прокримінального мислення»*, *«Попередження вживання психоактивних речовин»*, *«Подолання агресивної поведінки»*, *«Формування життєвих навичок»*. З огляду на аналіз таких програм, здається, що цільовою аудиторією є лише засуджені, які звільнені від відбування покарання з випробуванням. Програма, на проходження якої поодинокі направляються засуджені за вчинення кримінального

правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, називається «Подолання агресивної поведінки». Така програма складається з 12 занять, її метою є досягнення позитивних змін у поведінці суб'єктів пробації, шляхом розвитку навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою тощо. Якщо особа має відповідні алкогольні чи наркотичні залежності, то для таких осіб передбачена програма під назвою: «Попередження вживання психоактивних речовин», яка ставить за мету донести до особи інформацію про шкоду таких речовин та допомогти людині подолати свою залежність [129].

При аналізі судових рішень виявлено випадки, коли суд призначав особі, яка вчинила домашнє насильство, одразу декілька програм, зокрема: «Подолання агресивної поведінки» та «Попередження вживання психоактивних речовин» (вирок від 25.08.2021 р., винесений у справі № 730/449/21) [61]. Вироком суду засудженого було зобов'язано пройти ці програми строком на 3 місяці. Контроль за виконанням засудженим пробаційних програм, до якого застосовано обмежувальні заходи, покладено на орган пробації за місцем проживання засудженого. Однак цим вирокom суд призначив засудженому, крім пробаційних програм, покарання у вигляді громадських робіт, що показало певну неузгодженість Закону України «Про пробацію» зі ст. 76 та ст. 91-1 КК України і призвело до виникнення суперечностей при виконанні вироку у цій справі. Оскільки орган пробації не має повноважень на реалізацію пробаційних програм щодо засуджених, яким призначено покарання інше, ніж звільнення від покарання з випробуванням, порядок виконання вироку у цій справі в частині виконання пробаційних програм щодо засудженого до покарання у вигляді громадських робіт, вимагав роз'яснення.

Отже, реалізація кожної пробаційної програми забезпечується органами пробації та передбачає складання графіка відвідування занять, при цьому дотримуючись певних правил поведінки, а також оцінки результатів та висновків про виконання пробаційної програми.

Кожна з Програм складена, з урахуванням вікових та психологічних

особливостей суб'єктів пробації, через що відрізняється кількістю і тривалістю занять, змістом вправ та завдань. Залежно від виду програми, кількість занять може становити від 10 до 13, не рідше 1 разу на тиждень в групі або індивідуально.

До реалізації пробаційної програми у порядку, визначеному законодавством, можуть залучатися установи, організації, незалежно від форми власності, об'єднання громадян, окремі громадяни, які можуть надавати послуги, необхідні для реалізації таких програм.

Особливістю пробаційних програм є те, що вони можуть застосовуватися лише в межах кримінального судочинства. Такі пробаційні програми призначаються судом на строк від одного до трьох місяців, і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше, ніж на 12 місяців. Водночас програми для кривдників призначаються судом від трьох місяців до одного року. Відмінність програми для кривдників від пробаційної програми полягає також в тому, що остання може застосовуватись і до інших засуджених, які вчинили злочин, не пов'язаний з домашнім насильством, та яким призначено звільнення від відбування покарання з випробуванням. З Єдиного державного реєстру судових рішень вбачається, що лише поодинокі на додаток до призначуваного покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, суди направляли засуджених на проходження пробаційних програм [129].

У серпні 2022 р. Державна установа «Центр пробації» презентувала концепцію нової пробаційної програми – *«Подолання домашнього насильства»*, яка розроблена для подолання та профілактики однієї з поширених соціальних проблем – домашнього насильства, а саме робота з кривдниками. Метою нової пробаційної програми є досягнення позитивних змін у поведінці особи, засудженої за вчинення протиправних дій щодо інших людей, зміни та набуття нових соціально прийнятих навичок для життя в суспільстві [471].

Особливістю пробаційної програми *«Подолання домашнього насильства»*, яка складається з 13 занять та має за мету досягнення позитивних змін у

поведінці суб'єктів пробації через розвиток у них ненасильницьких поведінкових моделей, є формування установок рівності та партнерства, зокрема й ознайомлення з юридичною складовою учинення домашнього насильства.

У вересні 2022 р. розпочато реалізацію апробації проєкту цієї пробаційної програми, що спрямована на подолання системи уявлень, які допускаються, виправдовують або сприяють учиненню насильства. Така пробаційна програми сприятиме збільшенню рівня безпеки суспільства загалом та є новим інструментом пробації для зменшення рівня домашнього насильства.

Однак, зважаючи на виклики сьогодення, вважаємо за необхідне розробку і впровадження нової пробаційної програми, яка б враховувала потреби, зумовлені війною, високий рівень тривожності суспільства, посттравматичний синдром тощо. З огляду на реалії часу, пропонуємо до запровадження пробаційну програму *«Інтерація і фасилітація. Кроки до порозуміння»*, яка складається з 24 занять та має за мету досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації, шляхом розвитку та підтримки у нього навичок співробітництва, формування умінь, необхідних для пошуку шляхів виходу з конфліктних ситуацій, планування та постановки цілей, відновлення соціальних зв'язків у засуджених за вчинення домашнього насильства, сприяння розвитку співпраці у взаєминах з навколишніми та соціально-прийнятних норм поведінки, а також задля запобігання домашньому насильству.

Особливістю запропонованої пробаційної програми є те, що вона може застосовуватися в межах кримінального судочинства й призначатиметься судом на строк від одного до трьох місяців, а за потреби може бути продовжена на визначений судом строк, але не більше, ніж на 12 місяців. Пробаційна програма може застосовуватись також і до інших засуджених, які вчинили кримінальне правопорушення, не пов'язане з домашнім насильством, та яким призначено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Реалізація запропонованої програми може відбуватись у будь-який період, що не виходить за межі іспитового строку (програма має бути реалізована до кінця, щоб зробити висновок про виконання заходів, передбачених нею).

Окрім пробаційних програм, до особи, яка вчинила домашнє насильство, може бути застосований такий захід як направлення для проходження програми для кривдників [430], який спрямований на корегування психіки та поведінки особи, яка вчинила домашнє насильство, шляхом переосмислення стосунків подружжя одне з одним, дітьми й іншими близькими родичами, яким може бути завдано шкоди.

Реалізація мети цієї програми здійснюється шляхом проведення із засудженими за вчинення домашнього насильства роботи, з урахуванням виявлених криміногенних потреб, при цьому застосовуються різноманітні методи мотиваційного впливу та контролю за змінами, залучення спеціалістів з організацій і з банку ресурсів та волонтерів пробації, з метою недопущення повторного вчинення правопорушення. Йдеться про складну систему світоглядної зміни людини та переорієнтацію її цінностей. Адже, як уже зазначалось, головне завдання пробації – забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засудженого та його інтеграції в суспільство.

Пробація має зумовити запуск процесу позитивних змін особистості та формування у правопорушника готовності до самокерованої правослухняної поведінки. Ступінь виправлення суб'єкта пробації має прямопропорційний зв'язок із безпечністю суспільства. Це, натомість, досягається заходами виховного впливу, які, насамперед, передбачають зниження ризику небезпечної поведінки особи в суспільстві, зміну його прокримінального мислення та дотримання ним норм закону та моралі у способі життя.

Соціальна доцільність застосування пробації є очевидною. На особливу увагу, на думку О. І. Богатирьової, заслуговує реабілітаційний аспект пробації: при її застосуванні головною метою вважається не покарання, а соціальна реінтеграція у суспільство та виправлення засуджених. Головне, щоб при формуванні нового кримінально-виконавчого законодавства законодавець уникнув крайнощів і механічного копіювання досвіду інших країн, адже слід сприймати і впроваджувати те, що органічно вплітається у національні правові традиції та культуру українського народу [44, с. 123].

Як зауважив директор Державної установи «Центр пробації» О. Б. Янчук, основними пріоритетами розвитку пробації України на найближчі роки є такі:

1) розширення переліку видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, зменшення тюремного населення за рахунок ширшого застосування громадських санкцій і заходів (упровадження альтернативних тюремному ув'язненню кримінально-правових заходів: електронний моніторинг, безоплатні роботи, зміна підходів до застосування штрафу, відшкодування шкоди потерпілому, нова модель роботи з засудженими звільненими умовно-достроково та напівув'язнення);

2) удосконалення інструментів пробації щодо роботи із суб'єктами пробації (покращання інструменту оцінки ризиків і потреб суб'єкта пробації (валідація), підвищення ефективності реалізації пробаційних програм, розширення видів досудової доповіді, що готується пробацією до суду);

3) розбудова IT-інфраструктури пробації (забезпечення впровадження електронних сервісів управління електронними справами суб'єктів пробації, подальша автоматизація збирання і оброблення даних про результати діяльності підрозділів пробації, впровадження електронного документообігу в регіонах);

4) поглиблення співпраці з громадою для громади (розширення практики підтримки пробації через регіональні програми органів місцевого самоврядування, розвиток «банку ресурсів» з надання послуг суб'єктам пробації та взаємодії з громадськими об'єднаннями, розгортання мережі волонтерів пробації) [651].

Безумовно, створення системи пробації в Україні відбувається з урахуванням вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн, а також із визначенням переліку функцій, які можуть здійснюватися службою пробації, з урахуванням реалій соціально-економічних умов. Унаслідок запровадження пробації в Україні, одночасно отримано новостворений соціальний інститут, який працює разом з кримінально-виконавчою системою; багатофункціональну систему, що реалізується як процес виконання кримінального покарання; процес виправлення та розвитку особистості засудженого; форму соціально-правового контролю; захід запобігання правопорушенням під час відбування покарання і

рецидиву кримінальних правопорушень після звільнення; засіб ресоціалізації засуджених.

Однак станом на сьогодні, наявні проблеми, через які не може йтися про ефективну реалізацію цілей, поставлених перед пробацією. Такі проблеми є результатом неточностей та невідповідності кримінально-виконавчому законодавству. Вирішити цю проблему можливо, шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів, врегулювання у них неточностей щодо чіткого визначення функцій пробації. Крім цього, необхідно більше уваги приділяти професійній підготовці персоналу органів пробації, оскільки професіоналізм осіб, які здійснюють виховний вплив на засуджених, відіграє одну з ключових ролей у ефективності та результативності такого впливу. Дуже важливо усвідомлювати, що роль пенітенціарного вихователя в процесі реалізації корекційної програми впливу щодо засудженого має бути якнайвідповідальнішою. Тут має враховуватися низка умов, зокрема, таких як специфіка системи організації установ виконання покарань та індивідуальний підхід до кожного засудженого за вчинення домашнього насильства.

Висновки до розділу 5

1. До кримінально-виконавчої характеристики осіб, які відбувають покарання за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством слід віднести комплекс об'єктивних (місце та умови відбування покарання; спосіб життя після звільнення) та суб'єктивних (відношення до сім'ї та інших осіб) чинників, врахування яких у сукупності дає уявлення про внутрішню готовність засудженого до ресоціалізації.

Важливо щоб, зібрані відомості про особу засудженого в його особових справах (особовій, оперативно-обліковій) своєчасно, в повному обсязі, доводились до суб'єктів запобігання. Для вирішення відповідного завдання потребує зміни система інформаційного забезпечення щодо осіб, з боку яких можна очікувати повторне вчинення кримінальних правопорушень. Це, зокрема,

стосується не лише кривдників, а всіх засуджених, які звільняються з установ виконання покарань з контролем до зняття чи погашення судимості.

2. Розкрито специфіку правового регулювання та основні компоненти впливу на засуджених ізольованих в умовах установ виконання покарань, а саме виокремлено: каральний (вплив покарання згідно Правил внутрішнього розпорядку, що реалізується протягом встановленого терміну із застосуванням зазначених у КВК України засобів виправлення); виховний (вплив на стан і духовний розвиток засудженого, корекція його поведінки з метою досягнення позитивних змін); психологічний (надання засудженому психологічної допомоги під час відбування покарання). Слід врахувати, що елементи у постійному кореляційному зв'язку, поєднуючись у діяльності установ виконання покарань в єдиному карально-виховному впливі на засудженого. Кара як елемент мети покарання є, з одного боку, вимушеною необхідністю держави реагувати на домашнє насильство, а з іншого, – передумовою виправлення і ресоціалізації засуджених шляхом гальмування їх деструктивних настроїв. Тобто, поєднання виконання та відбування покарання й застосування до засудженого мір виховного впливу є одним із можливих шляхів підвищення його ефективності. У структурі посткримінальної реабілітації виділено основні етапи: підготовка засуджених до звільнення; надання цим особам допомоги в побутовому та трудовому влаштуванні після звільнення; організація загального контролю за звільненими; застосування заходів постпенітенціарного впливу, в разі наявності підстав встановлення адміністративного нагляду.

Особливо важливим є попереднє доведення членам сім'ї про звільнення засудженого від відбування покарання, на що спеціально акцентується увага у ряді рішень ЄСПЛ з рекомендацією звернення в цьому на досвід Великої Британії, Іспанії та інших країн Європи і США.

3. Одним із заходів виправлення і ресоціалізації все частіше використовується душпастирська робота. В установах виконання покарань за цим напрямом вбачається розширення діапазону можливих покарань альтернативних релігійним психолого-терапевтичним духовним практикам, у зв'язку з чим запропоновано низку змін та доповнень до Положення про

Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України (2017 р.).

4. Запровадження пробації є дієвим інструментом, прогресивною системою впливу на засудженого за вчинення домашнього насильства без застосування покарання у вигляді позбавлення волі. Проте на проходження пробаційної програми направлено всього 8 % засуджених. Така ситуація засвідчує необхідність удосконалення системи її організації, позаяк більшість (62 %) опитаних засуджених (155 осіб) для себе також не вважають пробацію достатньо ефективним заходом, оскільки поширеним є неналежне виконання персоналом функціональних обов'язків, до того ж відчувається нестача спеціалістів, які мають забезпечувати нагляд і якісно надавати психологічну допомогу, відмічається й формальне ставлення до формування досудової доповіді тощо.

5. При винесенні обвинувального вироку суд може зобов'язати кривдника пройти пробаційну програму (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України), що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити (п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію»). Аналіз практики реалізації згаданих норм виявив необхідність: унормування положень кримінального процесуального, кримінально-виконавчого законодавства та Закону України «Про пробацію» в частині усунення колізій і неузгодженостей щодо виконання завдань пробації; законодавчого закріплення функцій контролю за виконанням обмежувальних приписів засудженими за домашнє насильство військовослужбовцями, з покладенням відповідних обов'язків на військову службу правопорядку Міністерства оборони України; удосконалення підготовки кадрів відповідної спеціалізації, зокрема щодо складання органом пробації досудової доповіді (відповідно до ст. 314-1 КПК України) з метою забезпечення суду повною інформацією, що характеризує обвинуваченого.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу доктринальних положень вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей права, актів національного законодавства, міжнародно-правових документів та сталої правозастосовної практики з урахуванням специфіки умов реальної війни і правового режиму воєнного стану опрацьовано важливу наукову проблему, що полягає у триєдиному формуванні теоретико-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих засад запобігання домашньому насильству з визначенням шляхів розв'язання низки взаємообумовлених фундаментальних і прикладних завдань охорони сім'ї в Україні, а саме:

1. Застосування міждисциплінарного підходу (положень адміністративного, кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального права; кримінології; криміналістики; педагогіки; психології) дозволило систематизувати напрацювання вчених західноєвропейських країн, США та держав пострадянського простору щодо адаптації таких, що підтвердили ефективність, аспектів запобігання домашньому насильству. Запропоновано методологію пізнання юридично значущих елементів протиправної поведінки у сімейно-побутовій сфері для розроблення на цій основі кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих заходів запобіжного впливу, а також розв'язання суміжних фундаментальних і прикладних проблем з урахуванням національного законодавства та правозастосовної практики, зокрема в умовах війни і пов'язаних з нею факторів (соціальна й політична напруженість; мобілізація; вимушені переміщення населення; лікування та реабілітація військовослужбовців тощо).

2. Домашнє насильство у більшості кримінологічних доктрин ототожнюється з сімейно-побутовим насильством, однак, на відміну від насильства за ознакою статі, що охоплює як приватну, так і публічну царини життя особи, обмежуються виключно взаєминами в приватному житті. При цьому, поняття «домашнє насильство», порівняно зі спорідненими категоріями, є спільним для різних галузей права, має однакове значення й використовується у кримінально-правовій,

кримінологічній та кримінально-виконавчій доктринах, в адміністративному, цивільному, сімейному галузях права. Суміжні ж поняття («сімейне насильство», «насильство в сім'ї», «гендерно обумовлене насильство») у кримінально-правовій площині найчастіше ототожнюються з «кримінальними правопорушеннями, пов'язаними із домашнім насильством», що, у свою чергу, охоплює як діяння, передбачені ст. 126-1 КК України, так і низку інших, споріднених і супутніх кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, особистих прав і свобод людини і громадянина та моральності.

3. Визначено напрями імплементації кращих світових моделей охорони сім'ї та зарубіжного досвіду запобігання домашньому насильству, зокрема для впровадження у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику перспективу мають кримінологічні програми:

«Закон і порядок» – характерна для державної політики ряду країн (Велика Британія, Об'єднані Арабські Емірати, США, Фінляндія, ФРН та ін.), яка з урахуванням національної специфіки включає широкий спектр заходів соціального, правового, організаційного й фінансового характеру, спрямованих на зменшення масштабів (локалізацію) кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері, виховання дітей та молоді (включає заходи, спрямовані на вдосконалення загальнонаціонального, кримінального, кримінального процесуального та пенітенціарного законодавства, а також реформування органів кримінальної юстиції);

«домашня превенція» – створення вузькоспеціалізованих підрозділів з функціями запобігання, реагування, розслідування домашнього насильства (ФРН), до предмету відання яких належить реагування на заяви та повідомлення за фактами вчинення домашнього насильства, проведення необхідних процесуальних дій для притягнення кривдників до відповідальності та адресна допомога постраждалим;

«електронний контроль» за кривдниками (Франція) з розробленням й запровадженням систем цілодобового спостереження за дотриманням ними умов встановлених державною обмежувальних приписів;

«фостерна сім'я» – реабілітація дітей-жертв домашнього насильства за методом фостерних (прийомних) сімей (Австрія, Велика Британія, Ізраїль, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія).

4. Кримінологічну ситуацію стосовно поширення домашнього насильства в Україні характеризують наступні тенденції: зі скороченням у 2014 р. пізніше спостерігається перманентне збільшення кількості кримінальних правопорушень цієї категорії, особливо суттєво в 2019 р. (+61,0 %), 2021 р. (+71,6 %) й у 2023 р. (+51,6 %), що майже вчетверо перевищує показники попередніх періодів. Етапи перебігу пандемії, а також пов'язані з війною локдауни негативно вплинули на стабільність сімейних відносин й показали соціальну незахищеність жінок та дітей і зростання тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті (+58,4 %), а також відсутність єдиної цілісної концепції охорони сім'ї; загальний коефіцієнт злочинної активності в розрахунку на 10 тис. населення за 2017–2023 рр. становив близько 0,15–0,2 %. При цьому у структурі домашнього насильства переважають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 126-1 (48 %), ст. 152 (23 %) та ст. 134 (12 %) КК України. Відмічається зростання пов'язаних з ними адміністративних деліктів, передбачених ст. 173-2 КУпАП (якщо у 2018 р. складено 99,5 тис. адміністративних протоколів за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення кривдником про місце тимчасового перебування, то таких протоколів вже у 2019 р. – 106,7 тис. (+7,2 %), у 2020 р. – 132,7 тис. (+24,4 %), у 2023 р. – 147,8 тис. (+48,7 %)). У розрізі регіонів кримінально-протиправні дії не мають географічного обмеження і помітної територіальної розбіжності й фіксуються переважно в містах (68,4 %). Виходячи із аналізу офіційної статистики за 2014–2023 рр., динаміка збільшення реєстрації заяв і повідомлень про учинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, спостерігається у м. Києві (+ 21 %), Дніпропетровській (+ 17 %), Львівській (+ 14 %), Одеській (+ 9 %)

областях. У середньому відомості по кожній другій події внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань і майже кожна четверта з них – з тяжкими наслідками (27,3 %).

5. Надано узагальнену кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють домашнє насильство: повнолітня особа віком від 20 до 45 років (58,5 %); чоловіча стать (78,6 %); місцевий мешканець (70,3 %), містянин (68,5 %); за ступенем родинних зв'язків із потерпілою (потерпілим) – перебуває у шлюбі (36,5 %); з повною загальною середньою, середньою спеціальною (професійно-технічною) освітою (80,0 %); має на утриманні малолітніх або неповнолітніх дітей (40,5 %); офіційно не працює (52,3 %); ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя: схильний до вчинення кримінально-протиправних дій з мотивів ревнощів (29,8 %) або помсти (16,4 %); прагне до задоволення сексуальних потреб (15,2 %), самоствердження (13,0 %); діє під впливом алкоголю (61 %), наркотичних чи психотропних речовин (15 %); раніше судимий за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, моральності, статевої свободи чи недоторканості особи (43 %). За ступенем суспільної небезпечності та кримінальної активності у сімейно-побутовій сфері виокремлено основні типи осіб-кривдників: ситуативний (41 %) з розподілом на раптово-конфліктний, афективний і накопичувально-афективний підтипи; асоціальний (33 %) та злісний (26 %).

6. Сформовано типову характеристику жертви домашнього насильства: це, як правило, жінка (74,9 %), віком від 25 до 50 років (33,4 %), заміжня (39,2 %) або перебуває у фактичному шлюбі (29,2 %); з повною загальною середньою освітою (87,4 %), тимчасово непрацююча та без постійного джерела доходу (47,7 %); належить до сензитивно-інтравертного (надчутливого) або екстравертного (тривожно-лабільного) психологічних типів (34,5 %); схильна до провокативної (аморальної) поведінки (31,1 %) й з'ясування стосунків у стані алкогольного сп'яніння (64 %); у дитинстві (юності) мала досвід насильства щодо неї або близьких осіб (44,7 %); неодноразово притягувались до адміністративної відповідальності (39,6 %). У дітей-жертв домашнього насильства зафіксовані ознаки різного рівня відставання у інтелектуальному (16,4 %), фізичному (11,5 %),

психічному (6 %) розвитку, зміни особистості, схильність до бродяжництва і жебрацтва. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства у більшості поєднуються із причинами та умовами віктимної поведінки (57,4 %), серед яких: гендерні ролі, які нав'язують модель поведінки та підвищують ризики віктимізації жінок та дівчат; високий рівень терпимості до проявів насильства; недоліки виховання та негативний травмуючий досвід в дитинстві, який сприяв формуванню терпимості до насильства та ставлення до нього як до нормального явища; неусвідомлення насильницького характеру поведінки, протиправності діянь та неприпустимості таких дій; звикання до неконтрольованої поведінки кривдника та помилкове виправдання жорстокого поведінки; самостигматизація жінкою себе як потенційної жертви, яка визначає подальшу соціальну самооцінку та потенціал її віктимності; ставлення до домашнього насильства як до сімейної проблеми, яка може існувати та вирішуватись в сімейному колі. Запропоновано типологію жертв за типами: пасивний (18 %), пасивно-провокуючий (12 %), імпульсивний (16 %), активний (21 %), агресивний (11 %) і латентний (22 %).

7. Виокремлено детермінанти учинення домашнього насильства з їх розподілом на воєнно-політичні, соціально-економічні, морально-психологічні, які й обумовлюють інтенсифікацію деструкції сімейно-побутових стосунків на макро-, мікро- та особистісному рівнях, що дозволило сформулювати кримінологічний прогноз розвитку виявів домашнього насильства на найближчу й довгострокову перспективу. Кримінальна детермінація домашнього насильства посилилась і поширилась через об'єктивне зростання агресії в суспільстві; суттєве збільшення наявної в обігу зброї; послаблення впливу на сімейно-побутові відносини з боку уповноважених державних (громадських) інституцій, у тому числі обумовлених активними бойовими діями на значній території держави; ускладнена процедура моніторингу криміногенної ситуації та оцінки результативності вжитих профілактичних заходів тощо. Встановлено, що несвоєчасне і некваліфіковане реагування на адміністративні делікти (ст. 173-2 КУпАП) нерідко має наслідком кримінально-каране діяння. Натомість не підкріплене належними заходами суто адміністративне стягнення як засіб покарання за домашнє насильство (штраф)

визнається недостатньо дієвим, особливо у випадках, коли штраф вимушено покривається з бюджету сім'ї самого заявника. Що стосується такого виду адміністративного стягнення як громадські роботи, то на практиці він не довів свою ефективність. Задля реального впливу на кривдника більш доцільним має бути застосування адміністративного арешту. У разі вчинення дій, що підпадають під кваліфікацію домашнього насильства повторно, протягом року, слідувало б законодавчо передбачити направлення кривдника на проходження примусових корекційних програм (запропоновано редакцію ст. 173-2 КУпАП).

8. Історико-правовий аналіз дозволяє навести наступну періодизацію етапів розвитку інституту відповідальності за вияви домашнього насильства на теренах України (Київська Русь, доба Князівства Литовського та Польського королівства; козацько-гетьманська держава; Австро-Угорська та Російська імперії; Радянська Україна) з визначенням на кожному етапі специфічних чинників впливу: історичних, правових, політичних, економічних, воєнних, ідеологічних, культурних та інших. Новим імпульсом посилення уваги захисту сімейних відносин в Україні стала, хоча й дещо запізніла, ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (відома як «Стамбульська конвенція»), а також прийняття на її основі закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.), що стало вирішальним у запровадженні довгоочікуваних юридичних новацій стосовно охорони дитинства; соціальної роботи із сім'ями та молоддю; забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; захисту осіб, які стали жертвами кривдників; превентивного впливу правоохоронців на правопорушників.

9. Виокремлено ознаки, за якими вияви фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства відмежовуються від інших форм кримінально караної агресивної поведінки у сімейно-побутовій сфері: систематичність і наявність специфічних зв'язків між суб'єктом учинення (кривдником) та потерпілою особою (відносини подружжя чи колишнього подружжя; фактичне перебування у сімейних або близьких стосунках; спільне

проживання тощо). За видовою ознакою в КК України кримінальні правопорушення представляють підгрупи, пов'язані з фізичним (ст. 115–118, 120–127, 129, 135–137, 146), психічним (ст. 129, 134, 142, 143, 151-2, 154, 301, 303), економічним (ст. 150, 150-1, 164–167, 304) та сексуальним (ст. 152–156-1) насильством. Запропонований розподіл покладений в основу конструкції окремої глави «Кримінально-правова охорона сім'ї» проєкту нової редакції КК України, прийняття якого доведено часом і підтверджено науковцями та юристами-практиками.

10. Під час розгляду кримінальних проваджень щодо домашнього насильства звертається увага на необхідність дотримання принципу недопустимості подвійного інкримінування («non bis in idem»), адже притягнення особи двічі за одні й ті ж діяння, які кваліфікуються як адміністративні правопорушення, а згодом – як кримінальне правопорушення, суперечить Конституції України та практиці ЄСПЛ (підтверджено рішенням Верховного Суду у справі № 663/3390/19). Для уникнення подібних порушень важливо ретельніше досліджувати обставини події конкретного кримінального правопорушення та, особливо, його наслідки, чітко закріплені диспозицією ст. 126-1 КК України (фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи), настання яких є обов'язковим для кваліфікації діяння саме як кримінального делікту. Якщо ж особу обґрунтовано підозрюють у спричиненні зазначених наслідків під час вчинення хоча б одного епізоду домашнього насильства, це не повинно призводити до подвійного інкримінування: якщо особа раніше вже притягувалась до адміністративної відповідальності за домашнє насильство, то вчинення нового епізоду свідчить про те, що вона продовжує вчиняти насильство систематично, незважаючи на застосування щодо неї відповідних заходів реагування. З метою посилення ефективності виконання покарання за домашнє насильство у виді штрафу, з урахуванням позиції «de lege ferenda», запропоновано діючий Порядок виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу (п. 10) доповнити положенням такого змісту: «Якщо

засуджений не з'явився до органу пробації, не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації, з урахуванням наявної інформації про засудженого, надсилає подання до суду, який виніс судове рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавленням волі, відповідно до вимог частини п'ятої статті 53 Кримінального кодексу України».

11. Реалізація загальносоціальних заходів запобігання домашньому насильству у відповідності до Національної стратегії у сфері прав людини (2021 р.) пов'язується з прийняттям запропонованого автором проєкту *Національної програми запобігання домашньому насильству в Україні на 2025–2030 рр.*, яка включає комплекс заходів скоординованого впливу на криміногенні й віктимогенні чинники за наступними блоками: концептуальні засади запобігання домашньому насильству; правові та організаційні засади (зміни до законодавства й системи державної охорони сім'ї); удосконалення правозастосовної практики органами поліції, дотичними державними інституціями й громадськістю (консолідація зусиль державних і неурядових організацій; реформування інституційного забезпечення; моніторинг правопорушень; налагодження дієвої взаємодії та координації; своєчасне реагування на кожний випадок протиправної поведінки; захист постраждалих й інших членів родини; надання соціальної та психологічної допомоги; медійна підтримка).

12. У порядку спеціально-кримінологічного впливу на поширення домашнього насильства розроблено проєкт комплексного цільового *плану заходів на період до 2030 р.*, метою якого є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері охорони сім'ї, відновлення порушених прав і захист законних інтересів жертв насильства, вжиття заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також налагодження в цій справі дієвої співпраці правоохоронних органів та центральних і місцевих органів виконавчої влади. Серед блоків таких заходів виокремлюються: комплексний аналіз стану, структури і тенденцій

правопорушень, факторів, що їх детермінують в цілому і поширення в окремих регіонах; контроль неблагополучних сімей; навчання поліцейських діям при реагуванні на конфліктні ситуації в родинях; розширення можливостей потерпілих щодо звернень, зокрема до поліції, з питань учинення насильства; запровадження методик роботи з дітьми, постраждалими від домашнього насильства; сприяння організаційному й кадровому зміцненню служби «шкільних поліцейських»; удосконалення професійної підготовки поліцейських за напрямом профілактики домашнього насильства в умовах воєнного чи надзвичайного стану тощо. Заходи індивідуально-профілактичного характеру включають, зокрема: виявлення серед членів родин десоціалізованих осіб з їх поставленням на облік; офіційне застереження; запровадження обмежувальних приписів, кореляція їх у разі потреби; притягнення осіб до адміністративної відповідальності тощо.

13. На основі аналізу результатів дослідження механізму вчинення домашнього насильства встановлено особливості віктимізації, віктимологічної ситуації, віктимної поведінки жертви та взаємозв'язок жертви і кривдника. Віктимізація характеризує процес перетворення особи на потенційну жертву правопорушення в певній віктимологічній ситуації, яка виникає переважно з набуттям особою підвищеної віктимності та включає особистісно-формуючий, передкримінальний, віктимогенний і посткримінальний етапи. Віктимна поведінка як вияв віктимності особи формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, що в конфліктній або іншій ситуації взаємодії з кривдником сприяють перетворенню потенційного потерпілого на жертву злочинного посягання. На основі розгляду моделей злочинної поведінки у форматі відносин «кривдник – сімейно-побутова ситуація – жертва» визначено ступінь впливу віктимогенних чинників на різних етапах розвитку напруженості конкретної життєвої ситуації (обставини формування мотивації, процес вчинення кримінального правопорушення, посткримінальна поведінка), які розподілено на психологічні (мотиви, установки, домагання та очікування, потреби та інтереси, у тому числі викривлені) та соціально-ситуаційні (безпосередньої та опосередкованої дії). На основі ризик-орієнтованих підходів запропоновано методологію

віктимологічного аналізу кримінологічної ситуації, що полягає в оцінці змін криміногенної обстановки у сімейно-побутовій сфері з *моніторингом жертв домашнього насильства*, спрямованим як на зменшення впливу негативних чинників віктимізації, так і посилення можливостей захисних реакцій потенційних потерпілих.

14. Надано кримінально-виконавчу характеристику осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (478 засуджених). За віковою ознакою: 18-25 років – 15,6 %; 25-35 років – 32,5 %; 35-45 років – 26 %; понад 50 років – 25,9 %. Близько 32 % засуджених до обмеження або позбавлення волі за місцем відбування покарання мали певні вади адаптації, зокрема через відсутність навичок комунікації з іншими особами; суперечність поглядів (суджень); стійкість звичаїв кримінальної субкультури; схильність провокувати конфліктні ситуації; помилки під час комплектування груп засуджених (загони, виробничі бригади, навчальні класи, розміщення у корпусах тощо) без урахування тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, психічних відхилень тощо; помилкову переконаність кривдників, що дії персоналу установ виконання покарання спрямовані на погіршення життя позбавлених волі осіб.

15. Карально-виховний вплив на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань має суперечливий характер: з одного боку, засади такого впливу містяться у національному законодавстві (КК і КВК України), а з іншого – відсутність чітких правових механізмів реалізації відповідних правових приписів. Саме тому удосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства є важливим чинником покращання індивідуально-профілактичного впливу на засуджених в умовах пенітенціарної системи. Згідно положень Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року запропоновано концептуальне бачення плану щодо застосування до кривдників заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а також інструментів виправлення та ресоціалізації засуджених.

16. Запровадження в Україні пробаційного нагляду (2023 р.), який передбачає вплив на правопорушника без ізоляції від суспільства, засвідчує необхідність удосконалення системи його організації, оскільки поширеним залишається неналежне виконання персоналом функціональних обов'язків, до того ж відчувається нестача спеціалістів, які мають забезпечувати нагляд і надавати якісну психологічну допомогу, відмічається й формальне ставлення до формування досудової доповіді. Для удосконалення діяльності уповноважених органів пробації й вирішення задач, запропоновано пробаційну програму *«Інтерація та фасилітація. Кроки до порозуміння»*, метою якої є досягнення позитивних змін у поведінці кривдника шляхом розвитку та підтримки навичок співробітництва, формування умінь, необхідних для пошуку шляхів виходу з конфліктних ситуацій, планування та постановки цілей, відновлення і налагодження стійких соціальних зв'язків, сприяння розвитку взаємин з оточуючими на основі соціально прийнятних норм поведінки, а також запобігання домашньому насильству. Запропонована автором пробаційна програма може застосовуватись також і до інших категорій засуджених, яким призначено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов М. О. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матеріали міжнар. кругл. столу (27 вер. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 10–12.
2. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству: навч. посіб. / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.
3. Актуальні проблеми сімейного насильства: навч. посіб. / Т. О. Перцева, В. В. Огоренко, Г. М. Кожина, К. О. Зеленська, С. Г. Носов, Терьошина І. Ф., О. М. Гненна, О. Й. Мамчур, Р. М. Тимофєєв, А. В. Шорніков; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
4. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ, 2017. 245 с.
5. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса. 2008. 35 с. URL: <http://surl.li/dayzw>.
6. Арушанян К. Реалізація прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства. *Вісн. нац. акад. прокуратури*. Спеціальний випуск «Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін». 2018. № 4/2 (58). С. 58–70.
7. Бабенко О. Е. Історичні витoki гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. *Домашнє насильство*: матеріали кругл. столу (Донецьк, 18 лют. 2009 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 216 с.

8. Бакаїм М. В. Адміністративно-правова характеристика діяльності суб'єктів запобігання та протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя. 2021. 220 с.
9. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія / за наук. ред. О. М. Литвинова. Кримінологічна асоціація України. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
10. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2017. 34 с.
11. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Злочинність в Україні: причини і протидія: монографія. Харків: Основа, 2003. 368 с.
12. Бандурка О. М., Джафарова О. В. Міліція і населення: теорія і досвід партнерства: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 199 с.
13. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 6–12.
14. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_3_3.
15. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
16. Барбарош Л. М. Домашнє насильство над дітьми: актуальна проблема сьогодення. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19: матеріали круглого столу* (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 5–7.
17. Барбарош Л. М. Методологічні засади дослідження домашньої злочинності в Україні. *Danish Scientific Journal*. København, Denmark. 2021. № 47. Vol. 2. С. 32–35.

18. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ.* 2021. № 3. С. 238–243.
19. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
20. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Одиссей, 2003. 256 с.
21. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
22. Бевзенко В. М. Сутність та поняття адміністративно-правового регулювання. *Вісник господарського судочинства.* 2006. № 3. С. 162–167.
23. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 184 с.
24. Берлач А. І., Стороженко О. М. Теоретичні проблеми кваліфікації адміністративного делікту. *Право України.* 2007. № 10. С. 5–8.
25. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 262 с.
26. Беспаль О. Л. Окремі соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь: Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 37–39.
27. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 2. С. 245–250.

28. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
29. Беца О. В. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: навч. посіб. Київ: «МП Леся», 2003. 116 с.
30. Білас А. І. Суб'єкти правоохоронної діяльності країн Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2015. № 3. С. 198–208.
31. Біловол О. О. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): дис. ... д-ра філософ. Спец. 081. Право. Київ. 2021. 242 с.
32. Блага А. Б. Можливості методу контент-аналізу преси при дослідженні проблеми насильства в сім'ї стосовно неповнолітніх. *Вісн. нац. у-ту внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 44–46.
33. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФОП Макаренко, 2014. 360 с.
34. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 39 с.
35. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2014. 496 с.
36. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2013. 370 с.
37. Бова А. А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї. *Український соціум*. 2005. № 1 (6). С. 15–25.
38. Богатирьов І. Г. Генезис домашньої злочинності в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3. С. 205–212.
39. Богатирьов І. Г. Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань: монографія. Чернігів, 2003. 168 с.
40. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 434 с.

41. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: В. Д Дакор, 2018. 352 с.
42. Богатирьов І. Г. Створення системи ресоціалізації засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 1998. № 3. С. 22–28.
43. Богатирьова О. І. Стан та проблеми наукового дослідження у сфері пробації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 10. С. 146–152.
44. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ. Дакор. 2013. 368 с.
45. Бойко В. В. Алкоголізм і наркоманія як фонові явища тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 21–22.
46. Бондар І. В., Кондратов Д. Ю., Яворська С. Я. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінально-виконавчого права. Вісник кримінологічної асоціації України. 2021. № 1 (24). URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2786/1/2021%20Suchasny%20stan_Bodnar_Kondratov_2021.pdf.
47. Бондаровська В., Бордіян Я., Булах Л., Журавель Т. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. Київ: ТОВ ВД «КАЛИТА», 2014. 282 с.
48. Ботнаренко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 2 (103). С. 83–96.
49. Ботнаренко І. А. Насильство в сім'ї: поняття, сутність та причини виникнення. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2 (74). С. 37–47. URL: <http://surl.li/climyu>.
50. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 2. С. 104–109.

51. Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Особливості генезису гендерного насильства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. 2020. С. 74–79.
URL:
chromeextension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fapnl.dnu.in.ua%2F2_2020%2F17.pdf&cflen=255040&chunk=true.
52. В Україні ризик алкоголізму найвищий в Європі. *BBC News. Україна*.
URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110304_ukraine_alcoholism_az
(дата звернення: 20.12.2023).
53. В'юник М. В. Спеціальні покарання в контексті досягнення мети виправлення особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 146–149.
54. Вакуліч Т. М.. Психологічні фактори формування віктимної поведінки жінок. 2017. № 7. С. 16–21.
55. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: актореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 19 с.
56. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
57. Василевич В. В. Поняття кримінологічної політики. *Наук. вісн. Ужгородського нац. у-ту*. Серія Право. 2013. Спецвипуск. Т. 2. С. 120–125.
58. Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 19 с.
59. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
60. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
61. Вирок Борзнянського районного суду Чернігівської області від 25.08.2021 р. № 730/449/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99166886>.

62. Вирок Брусилівського районного суду Житомирської області від 21.04.2021 р. у справі № 275/179/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96434741>.

63. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 17.09.2021 р. у справі 299/4056/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99739926>.

64. Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 12.01.2021 р. у справі № 441/2002/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94085533> (дата звернення: 20.12.2023).

65. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 10.06.2021 р. у справі № 753/8856/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97547798> (дата звернення: 20.12.2023).

66. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 07.12.2020 р. у справі № 755/3547/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93483189>.

67. Вирок Карлівського районного суду Полтавської області від 21.07.2023 р. № 1-кп/531/146/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112344704>.

68. Вирок Межівського районного суду Дніпропетровської області від 23.10.2019 р. у справі № 181/1307/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85119865> (дата звернення: 20.12.2023).

69. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 15.06.2021 р. у справі № 303/4084/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97669013> (дата звернення: 20.12.2023).

70. Вирок Попільнянського районного суду Житомирської області від 02.08.2021 р. у справі № 288/1165/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98711433>.

71. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 30.04.2021 р. у справі № 569/1962/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96699799> (дата звернення: 20.12.2023).

72. Вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 11.08.2021 р. у справі № 571/1890/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98905457> (дата звернення: 20.12.2023).

73. Вирок Сватівського районного суду Луганської області від 15.04.2021 р. у справі № 426/1116/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96292006>.

74. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021 р. у справі № 191/2236/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98702740>.

75. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 13.09.2021 р. у справі № 766/14221/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99573466> (дата звернення: 20.12.2023).

76. Висоцька О. Покарання без ізоляції від суспільства: закон про пробаційний нагляд підписано! Міністерство юстиції України. 26.09.2023. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pokarannya-bez-izolyatsii-vid-suspilstva-zakon-pro-probatsiyniy-naglyad-pidpisano>

77. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.

78. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

79. Влашин І. В. Організація діяльності підрозділів Національної поліції України у сфері протидії насильству в сім'ї. Матер. наук.-практ. інтернет-конференції. Івано-Франківськ, 2017. С. 63–65.

80. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорія та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.

81. Вознюк А. А. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези III Всеукр.

наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 1 бер. 2019 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 111–114.

82. Володіна проти Росії (Volodina v. Russia): заява № 41261/17. 2019 р., пункт 95. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/08/rishennia-espl-volodina-proti-rosii.pdf>.

83. Волощук А. М., Ярмакі Х. П., Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса: ОДУВС. 2013. 218 с.

84. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 54 с.

85. Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації: матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу» (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. 86 с.

86. Габлей Н. Г. Поняття та мета покарання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 190–197.

87. Галай А. О. Перспективи удосконалення національної практики протидії насильству у сім'ї: досвід англосаксонських країн. *Взаємодія міліції з державними органами та недержавними інституціями у протидії домашньому насильству*: зб. матеріалів круг. столу. Київ, 2013. С. 10–12.

88. Гальона Є. О. Агресія та жорстокість у контексті антропології насильства: автореф. дис. ... канд. філософ. наук. 09.00.04. Харків, 2011. 19 с.

89. Гальцова В. В. Домашнє насильство як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх. *Одеські юридичні читання*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 листоп. 2017 р.). Одеса: Гельветика, 2017. С. 145–147.

90. Гаргат-Українчук О. М. Кримінологічна характеристика та основні ознаки бандитизму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 3. С. 97–100.

91. Гендерна рівність та відповідь на домашнє насильство в приватному секторі: заклик до дії. Результати дослідження 2019 р. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/BADV2019>.

92. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. праць*. Чернівці, 2013. Вип. 644: Правознавство. С. 82–87.

93. Гловюк І. Деякі питання практики застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 груд. 2020 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 122–125.

94. Гловюк І., Завтур В. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали Міжнар. кругл. столу (м. Київ, 27 вер. 2019 р.)*. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 55–59.

95. Говор Ю. О. Початки та розвиток насильницьких дій щодо жінки. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2010. № 2. С. 285–295.

96. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнар. круглого столу (м. Київ, 27 вер. 2019 р.)*. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. 184 с. С. 37–43.

97. Голіна В. В. Жіноча злочинність в Україні: характеристика і попередження. *Проблеми законності*. Вип. 33. Харків, 1998. С. 138–145.

98. Голіна В. В. Забезпечення якості державного планування боротьби зі злочинністю на сучасному етапі розвитку України. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2009 р.)*. Харків: Право, 2009. С. 25–29.

99. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
100. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2006. № 3 (46). С. 206–214.
101. Голіна В. В. Запобігання та протидія домашньому насильству: стан і перспективи його подолання в Україні. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Запоріжжя, 31 трав. 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 40–43.
102. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Сучасна нормативно-правова база та практика державного програмування протидії злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 46–59.
103. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_33.
104. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.
105. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Наук. вісн. Міжнародного гуманітарного у-ту*. 2015. № 2 (15). С. 93–96.
106. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.
107. Головкін Б. М. Соціально-психологічний портрет особи сімейно-побутового злочинця. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 1. С. 189–198.
108. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2021. 371 с.

109. Горбач-Кудря І. А. Імплементация Україною міжнародного досвіду у застосуванні спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 груд. 2020 р.).* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 97–101.

110. Горбова В. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2015. 239 с.

111. Горбова Г., Галуцько В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї. Київ: Інститут публічного права, 2016. 226 с.

112. Городовенко В. В. Правові наслідки тлумачення терміна «засуджений» для правильності призначення покарань на підставі ч. 4 ст. 70 або ч. 1 ст. 71 Кримінального кодексу України / В. В. Городовенко, В. М. Білоконєв. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 5. С. 75–88.

113. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія. Київ: Дакор, 2019. 676 с.

114. Грушевський М. С. Історія України-Руси: у 10 т.; 13 кн. Л., 1904. Т. 1: Розділ VI. 237 с. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur10604.htm>.

115. Грушевський М. С. Початки громадянства (генетична соціологія): монографія. Відень, 1921. 328 с. URL: http://ifolder.ru/15187237?ints_code=5ed52fec0cac98afba1c16970d5f1867.

116. Гуменникова Т. Р., Метіль А. С. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. *Наук. вісн. Міжнародного гуманітарного у-ту*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 35. Том 2. С. 12–14.

117. Гумін О. М. Особливості кримінологічного аналізу жертв насильницьких злочинів. *Наукові записки Львівського у-ту бізнесу та права*. 2009. Вип. 3. С. 209–218.

118. Гумін О. М. Поняття кримінальної насильницької поведінки та її види. *Вісн. Нац. у-ту «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 141–147.

119. Гумін О. М. Характеристика деяких причин та умов вчинення насильницьких злочинів у сім'ї у стані агресивної поведінки. *Вісн. Нац. у-ту Львівська політехніка*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 227–231.

120. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. *Вісн. Нац. у-ту «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 315–322.

121. Гусєва В. В. Мотивація та вирішення конфліктів в сім'ї: презентація. 30 трав. 2021. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-motivaciya-ta-virishennya-konfliktiv-v-sim-241851.html> (дата звернення: 20.12.2023).

122. Гусєва К. А., Горбач-Кудря І. А. Винесення поліцейськими термінового заборонного припис як спеціального заходу із протидії домашньому насильству у справах про вчинення адміністративного правопорушення. *Часопис Київського у-ту права*. 2020. № 1. С. 291–294.

123. Гусєва К. А., Квітка Я. М. Насильство за ознакою статі у кваліфікації адміністративного правопорушення, вчиненого за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матер. міжнар. круглого столу (м. Київ, 27 вер. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. 184 с.

124. Давыденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харків: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 388 с.

125. Декларація громадянського суспільства про сексуальне насильство від 2019 р.. URL: <https://4genderjustice.org/wp-content/uploads/2019/11/English-Civil-Society-Declaration-on-Sexual-Violence.pdf>.

126. Денисов С. Запобігання молодіжній злочинності в Україні. *Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2014. № 4. С. 49–57.

127. Денисова Т. А. Відновне правосуддя – крок до відновлення соціальної справедливості. *Формування української моделі відновного правосуддя*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 лют. 2005 р.). Київ: Український

Центр Порозуміння, 2005. Спецвипуск: Відновне правосуддя в Україні. С. 67–69.

128. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145. URL: <https://cutt.ly/AT2ycYM>

129. Державні програми для зміни поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство. URL: <https://jurfem.com.ua/derzhavni-programy-dlya-zminy-povedinky-osib-yaki-vchynily-domashne-nasylstvo/> (дата звернення: 20.12.2023).

130. Джужа А. О. Актуальні проблеми боротьби з домашнім насильством (на прикладі досвіду США). *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2014. № 2. С. 3–9.

131. Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.

132. Джужа А. О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 283 с.

133. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 304 с.

134. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 35 с.

135. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 662 с.

136. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) у механізмі вчинення злочину. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 4 (105). С. 87–98. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/download/702/707>.

137. Джужа О. М. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. *Право України*. 2002. № 2. С. 133–138.

138. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
139. Джужа О. М., Василевич В. В., Тичина Д. М. Колабораціонізм як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2023. № 1. Т. 28. С. 33–43. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-28-1-2023/kolaboratsionizm-yak-ob-yekt-kriminologichnogo-doslidzhennya>
140. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
141. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. 2 вид. допов. та перероб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2008. 292 с.
142. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. 2 вид. допов. та перероб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
143. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Жертва злочину: підходи до визначення та проблеми класифікації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 74–81.
144. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. академія внутр. справ України, 1999. 48 с.
145. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. 368 с.
146. Джужа О. М., Тичина Д. М. Віктимологічне прогнозування криміногенної ситуації. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Київ, 07 вер. 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2022. С. 11–15.
147. Джужа О. М., Тичина Д. М. Запобігання виявам сексуальних відхилень засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр.*

справ. 2018. № 1 (106). С. 173–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_1_16

148. Джужа О. М., Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в умовах війни, як один із напрямів забезпечення кримінологічної безпеки. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

149. Джужа О. М., Тичина Д. М. Кримінологічна віктимологія: становлення та сучасний розвиток. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 6–10.

150. Джужа О. М., Тичина Д. М. Кримінологічно-віктимологічна безпека у запобіганні ювенальній маргіналізації. *Донецький юридичний інститут МВС України: основні традиції, перевірені часом*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 28 квіт. 2021 р.). Київ: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2021. С. 129–133.

151. Джужа О. М., Тичина Д. М. Передкримінальна поведінка дітей, які вчиняють кримінальні правопорушення. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 2 (83). С. 23–28. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/4.pdf>

152. Джужа О. М., Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціолого-правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 109–116. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/01/15-dzhuzha-tichina.pdf>.

153. Джужа О. М., Тичина Д. М. Програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків: Юрайт, 2021. С. 110–114.

154. Джужа О. М., Тичина Д. М. Соціально-психологічна «установка» жертви кримінального протиправного посягання. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 44–49.

155. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18.

156. Джужа О. М., Тичина Д. М. Щодо проблем віктимологічної безпеки в Україні. *Право та управління*. 2011. № 2. С. 133–140.

157. Джужа О. М., Тичина Д. М. Щодо проблеми кримінологіко-віктимологічної стратифікації суспільства. *Сучасні кримінологічні дослідження*: зб. тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 50–52.

158. Джужа О. М., Тичина Д. М., Василевич В. В., Вереша Р. В. Criminological policy in the conditions of spread of acute respiratory disease Covid-19. (Кримінологічна політика в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 2. С. 142–155. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/kriminologichna-politika-v-umovakh-poshirennya-gostroyi-respiratornoyi-khvorobi-covid-19>.

159. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх: монографія. Київ: Центр учбової літератури. 2016. 204 с.

160. Дії працівників поліції щодо запобігання, виявлення та документування правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством: метод. рек. / С. В. Альошкін, А. А. Бова, О. В. Даценко; за ред. О. Г. Кулика. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 144 с.

161. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї: навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброта, Н. Е. Мілорадова; за ред. Г. О. Христової. Київ: ТОВ «ВПК ОБНОВА», 2012. 140 с.

162. Дмитрашук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро. 2021. 22 с.

163. Дмитрашук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2021. 228 с.

164. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2021. 202 с.

165. Довгунь К. В. Досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*, 2020. №11. С. 111–114.

166. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2015–2020 р р.: службовий документ. Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2021. 124 с.

167. Домашнее насилие: сборник нормативных актов / сост.: Георге Костаки Георге. Кишинев: Институт демократии; Tipogr. «Elan Poligraf», 2012. 112 с.

168. Домашнє насильство в Україні: досвід та настрої громадян. URL: <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayincziv-stverdzhuuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-pobuti/>

169. Домашнє насильство під час війни: як постраждалим отримати допомогу? *Ла Страда – Україна*. URL: <https://la-strada.org.ua/articles/domashnye-nasylstvo-pid-chas-vijny-yak-postrazhdalym-otrymaty-dopomogu.html>

170. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

171. Дохійська декларація про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню

верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості: Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р. Резолюція Генеральної Асамблеї 70/174.

172. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України): монографія / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.

173. Духневич В. Прикладні питання технологій підготовки та проведення когнітивно орієнтованих тренінгів спілкування: метод. рекомендації / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ: Міленіум, 2014. 84 с. URL: <https://cutt.ly/bT2uKNf>.

174. Еквіно Г. Г. Правила щодо здійснення поліцією реагування у випадках домашнього насильства. *Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї*: матеріали 1-го Міжнар. наук.-практ. Семінару. Одеса, 1999. С. 25–36.

175. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за (Форма № 1, затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 р. № 100). *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua>.

176. Єспринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.

177. Жарій В., Михайлов О. Алкогольне сп'яніння як фактор віктимності потерпілих від злочинів. *Радянське право*. 1988. № 3. С. 62–64.

178. Жаровська Г. П. Географія злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Київ, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко. 544 с.

179. Жилінкова І. В. Правове становище особи в сім'ї: історія і сучасний етап. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / упоряд. О. М. Руднева, О. Р. Дашковська; наук. ред. А. П. Гетьман. Харків: Право, 2000. 196 с.

180. З початку року правоохоронці вилучили з незаконного обігу понад 2,5 тисячі одиниць вогнепальної зброї. *Портал МВС України*. Пресцентр. Новини від 26.12.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/z-pocatku-roku-pravoohoronci-vilucili-z-nezakonnogo-obigu-ponad-25-tisyaci-odinic-vognepalnoyi-zbroyi>.

181. Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства: практичний посібник для надавачів правової допомоги / К. Л. Бойчук, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць, Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко; за заг. ред. д.ю.н., доц. А. Б. Благої. Київ, 2023. 136 с.

182. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) ГА ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.12.2023).

183. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №1-37. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://land.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/01.pdf>.

184. Задорожна Г. С. Педагогічні умови правового виховання дітей 6–7 річного віку у взаємодії сім'ї і закладами освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Суми, 2018. 271 с.

185. Заєць А. С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5 (14). С. 7–10.

186. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

187. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

188. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

189. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Вид. дім. «ІнЮре», 2008. Кн. 3. Практична кримінологія. 320 с.

190. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація: навч. посіб. / кол. авт. В. С. Березняк, О. С. Юнін, В. В. Шаблистий та ін.; за заг. ред. А. Є. Фоменка. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.

191. Запобігання та протидія домашньому насильству: підручник / О. В. Ковальова, А. І. Берендєєва. Одеса: ОДУВС. 2022. 368 с.

192. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. реком. / Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.

193. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» (реєстраційний № 9185). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75897 (дата звернення: 20.12.2023).

194. Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. Київ: Атіка, 2005. 367 с. С. 39–40.

195. Збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Вип. 6. / за ред. Д. Ягунова. Одеса: Видавництво «Фенікс», 2011. 78 с. URL: http://www.yagunov.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/Ягунов_Служба_пробації.pdf.

196. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни» (І півріччя 2022 р.). URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/>.

197. Звіти про людський розвиток за 2017 рік. Таблиця 5. Індекс гендерної нерівності, Програма Розвитку ООН: <http://hdr.undp.org/en/composite/GII> (дата звернення: 20.12.2023).

198. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Нац. ун-ту «Остроз. акад.» Сер. Право*. 2011. № 2. С. 6–12. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsm_pvu.pdf.

199. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

200. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2002. 20 с.

201. Зінсу О. І. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2021 р. № 2 (72). С. 6–11. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.1>.

202. Зінсу О. І. Криминологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 237–246. URL.: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6203>.

203. Зінсу О. І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2021. № 1(118). С. 31–40.

204. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>.

205. Індикатори для моніторингу гендерної рівності в Україні. Моніторинговий звіт. Державна служба статистики України. ООН Жінки в Україні. 2021. С. 18. URL: chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcgicfindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fukrstat.gov.ua%2Fdruk%2Fpublicat%2Fkat_u%2F2021%2F2021_IndukatorMonitor.pdf%3Ffbclid%3DIwAR09Dc4hyBjNHfM7d4kPsVcA41mtD3ZnZQ_aueJ7DeUedvUDpFmz96TLwac&cLen=9390009&chunk=true.

206. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / В. О. Брижик, Т. В. Журавель, О. О. Кочемировська та ін.; за заг. ред. Т. В. Журавель, Г. О. Христової. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 238 с.

207. Історія держави і права України: підручник / А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.; за ред. А. С. Чайковського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

208. Іщенко Л. В. Фостерна сім'я як метод перевиховання неповнолітніх правопорушників. *Електронний архів Харківського нац. у-ту імені В. Н. Каразіна*. 2013. 1 January. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 192–197. URL: <https://core.ac.uk/download/46592930.pdf>.

209. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 324 с.

210. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 181 с.

211. Йосифович Д. І. Попередження насильства в сім'ї: досвід Республіки Польща. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. Серія: Юридична. 2012. № 3. С. 384–391.

212. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011. 558 с.

213. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навч. посіб. / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2022. 404 с.

214. Кваша О. О. Значення філософської категорії причинності у кримінально-правових дослідженнях: традиції та сучасність. *Правова держава*. Вип. 28. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 333–340.

215. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культури дослідника: навч. посіб. / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів: Растр-7, 2017. 220 с.

216. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2020. 241 с.

217. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року, прийнята 14 Конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, Японія, 7–12 березня 2021 року). ООН. Нью-Йорк. 2021 рік. 22 с. URL: https://bit.ly/31njfxd;chromeextension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.unodc.org%2Fdocuments%2Fcommissions%2FCongress%2FKyoto_Declaration_booklet%2F2102817_Kyoto_Declaration_ebook_R.pdf&clen=674147&chunk=true.

218. Клименко О. Ю. Особливості інституціоналізації соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві: дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04. Харків, 2016. 416 с.

219. Коваленко І. А. Правова соціалізація як процес формування правової культури. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 6. С. 43–45.

220. Коваленко І. А. Форми домашнього насильства, механізм захисту та правове регулювання його проявів. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту, Серія Право*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/284150>.

221. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 238 с.

222. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.

223. Когатько Ю. Л. Бідність сільського населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23). С. 32–43.

224. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: наук.-метод. зб. / за ред. В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський. 2018. 472 с.

225. Козинець О. Г. Поняття злочину за Соборним Уложенням 1649 р. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 12. С. 155–158.

226. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: Вежа, 2006. 462 с.

227. Колб О. Г., Колб І. О., Про роль методології дослідження у з'ясуванні змісту діяльності, пов'язаної із застосуванням сили до неповнолітніх засуджених. *Проблеми правового регулювання статусу неповнолітніх особи у кримінально-правовій сфері*: матеріали міжнар. круглого столу (Луцьк, 13 трав. 2019 р.) Луцьк. Східноєвп. Нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 2019. С. 31–33.

228. Колб Р. О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2021. 289 с.

229. Колб Р. О., Колб С. О. Мотиви і мотивація у механізмі запобігання злочинам. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: збірник тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листопада 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 132–134.

230. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2010. 288 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5937/1/Kolodygnuy_2010.pdf.

231. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання захисного припису або непроходження корекційної програми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя. 2010. 223 с.

232. Коментар до Конституції України / В. Б. Авер'янов, В. Ф. Бойко, В. І. Борденюк та ін.; гол. ред. колегії В. Ф. Опришко. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. 516 с.

233. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 19.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 20.12.2023).

234. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.12.2023).

235. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 20.12.2023).

236. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція від 11.05.2011 р. (Ратифікація від 20.06.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 20.12.2023).

237. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту / Рада Європи (Оновлена редакція жовт. 2013 р.); укл. експерт-консультант Гіларі Фішер; Секретаріат Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації Парламентської асамблеї Ради Європи F-67075. Страсбург. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2014. 108 с. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>.

238. Конгреси Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності та кримінальному правосуддю 1955–2020 роки. Досягнення за 65 років. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/About/information/65-years-brochure_ru.pdf

239. Конопельський В. Я. Ступінь виправлення засуджених до позбавлення волі: окремі аспекти законодавчого визначення. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. Серія «Юридична». 2011. Вип. 1. (2). С. 161–170.

240. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.12.2023).

241. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2 вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

242. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина». URL: <http://moskovskiyruo.edu.kh.ua/Files/downloads/konzeptzia.doc>.

243. Копан О. В., Вознюк А. А., Тичина Д. М. Організаційно-правові засади використання поліцією України зарубіжного досвіду кримінологічної теорії розбитих вікон. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 35–50. URL: <https://visnykrau.com/index.php/journal/article/view/529>.

244. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: загальна частина: курс лекцій. Київ: Атіка, 2001. 432 с.

245. Корнієнко М. В. Концептуальні основи протидії насильницьким злочинам щодо дітей: монографія. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2019. 320 с.

246. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: ЛПРА, 2016. 220 с.

247. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Джужі, доц. Е. В. Расюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.

248. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на виникнення, розвиток та наслідки злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

249. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 213 с.

250. Косенко С. С. Насильство в сім'ї, його види та мотиви. *Економіка та право*. Серія 18. № 28. С. 164–167.

251. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.
252. Костенко О. М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції та кримінології. *Вісн. Хмельниц. ін-ту регіонального управління та права*. Кримінальне право та кримінологія. 2003. № 1. С. 129–133. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/463.pdf>.
253. Костенко О. М. Проблема № 1 сучасної цивілізації (в українському контексті): монографія. Черкаси: СУЕМ, 2008. 112 с.
254. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип натуралістичної юриспруденції. *Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2009. Ч. IV. С. 71–87.
255. Кошинець В. В. Профілактика злочинів: деякі аспекти. *Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки*: наук. практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 28 жовт. 2003 р.). Івано-Франківськ: Прикарп. юрид. ін-т, 2003. С. 118–120.
256. Крижанівський А. Ф. Аксіологія правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 101–106. URL: <http://www.apdp.in.ua/v40/18.pdf>.
257. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: монографія. Харків: Право, 2020. 264 с.
258. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 215 с.
259. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 215 с.
260. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

261. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія / М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: Твори, 2021. 144 с.

262. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / А. М. Ященко, В. Б. Харченко, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Право, 2019. 480 с.

263. Кримінальне право України: Загальна частин: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; 5 вид. переробл. і доп. Харків: Право, 2015. 528 с.

264. Кримінальний Кодекс Республіки Молдова. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=0;0.

265. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

266. Кримінальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. (втрата чинності 05.04.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

267. Кримінальний кодекс УРСР у редакції 1927 р. Харків. Юридичне видавництво Наркомюсту УРСР. 1927. 109 с.

268. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 06.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

269. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О. М. Литвинов та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова та А. Х. Степанюка. Київ: ВД «Дакор», 2015. 632 с.

270. Кримінально-виконавче право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. 2 вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.

271. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ, Атіка, 2009. 642 с.
272. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
273. Кримінально-виконавче право України: підручник / А. Х. Степанюк та ін.; за ред. проф. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2005. 256 с.
274. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. / В. А. Бадира та ін.; за ред. Т. А. Денисової. Вид. 2-ге, зм. і доп. Київ: Істина, 2010. 480 с.
275. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. / О. А. Гритенко, В. Я. Конопельський, Г. С. Резніченко. Одеса: ОДУВС, 2019. 272 с.
276. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 392 с.
277. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 р. Дата оновлення: 22.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).
278. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
279. Кримінологічна теорія розбитих вікон і модель взаємодії поліції та громади у запобіганні кримінальним правопорушенням: інформ.-аналіт. огляд / О. В. Копан, А. А. Вознюк, Д. М. Тичина, В. Л. Костюк, В. Г. Сюравичик. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 54 с.
280. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
281. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

282. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів: ПАТ «ПВК Десна», 2015. 658 с.

283. Кримінологія. Особлива частина / за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 1999. 273 с.

284. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисоєд; за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

285. Кримінологія: курс лекцій / Т. В. Корнякова, Н. С. Юзікова; за ред. проф. Т. В. Корнякової. Дніпропетровськ: ЛІРА, 2014. 244 с.

286. Кримінологія: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. Київ: МАУП, 2002. 296 с.

287. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка 2009. 312 с.

288. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с.

289. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

290. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

291. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

292. Кримінологія: підручник. 2 вид., перероб. та допов. / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків, 2018. 416 с.

293. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання. *Медсестринство*. 2017. № 4. С. 71–74.

294. Кузан Г., Гордієнко Н. Превенція домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи. *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 128–133.
295. Кузнецов М. Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 2019. № 1. С. 136–144. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.1.12>.
296. Кузнецов М. Г. Деякі питання запобіганні домашньому насильству працівниками Національної поліції України. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ірпінь, 1 бер. 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 426–428.
297. Кузнецов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 237 с.
298. Кузнецов М. Г. Насильство в сім'ї як кримінологічний феномен. *Науковий збірник*: спец. випуск, присвячений Міжнар. наук. конф. «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VIII-х наукових читань, присвячених пам'яті В. М. Корецького, (м. Дніпро 17–18 трав. 2019 р.). 2019. Ч. 1. С. 122–126.
299. Кузьменко С. С. Віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Маріуполь. 2021. 238 с.
300. Кузьменко С. С. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Наук. вісн. Міжнародного гуманітарного у-ту*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 48. С. 76–80.
301. Кузьменко С. С. Основи методики віктимологічного запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 3 (69). Т. 2. С. 82–86.
302. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
303. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

304. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій: навч. посіб.. Київ: Кондор, 2006. 192 с.
305. Курс кримінології. Загальна частина: у 2 кн. Кн. 1. Київ: Генеза, 2001. 165 с.
306. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 326 с.
307. Кутепов М. Ю. Пробація: сутність та проблематика запровадження в Україні. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*: матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу» (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. 86 с.
308. Куц В. Поняття злочинності. Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України. 2016. № 2. С. 34–39. URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/10-2016/02/kuts.pdf>.
309. Ларченко М. О. Кримінологічне моделювання та прогнозування злочинної поведінки: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 357 с.
310. Левченко К. Б., Легенька М. М. Терміновий заборонний та обмежувальний приписи як спеціальні форми реагування на випадки домашнього насильства: міжнародний досвід і національна практика. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 60–65.
311. Легенька М. М. Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081. Харків, 2019. 217 с.
312. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. *Право та безпека*. 2017. № 4 (67). С. 111–116.
313. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів. 2019. 489 с.

314. Лесько Н. В. Загальна характеристика статусу суб'єктів попередження насильства в сім'ї. *Вісн. Нац. у-ту «Львівська політехніка»*. № 837. С. 87–91.
315. Лимаренко Ю. С. Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону: дис. ... д-ра філософ. 081. Харків. 2023. 226 с.
316. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї: монографія. Одеса: Одеський юрид. ін-т ХНУВС, 2007. 164 с.
317. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ: Україна, 1997. 167 с.
318. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ, 2004. 304 с.
319. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського нац. у-ту внутр. справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.
320. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
321. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387.
322. Ліщук Н. О. Жінка як жертва насильства: актуальні питання. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 195–198.
323. Ліщук Н. О. Загальносоціальна профілактика насильницьких дій щодо жінок. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 310–315.
324. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.
325. Лобжина Т. К. Права жінок, засуджених до позбавлення волі: зб. наук. праць / ред. кол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.) та ін. Харків, 2007. Вип. 14. С. 144–153.
326. Лук'янова Ю. О. Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють домашнє насильство, та шляхи запобігання вчиненню цього злочину.

Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 4. С. 388–391. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/717705>.

327. Лукашевич С. Ю. Форми участі громадськості у протидії пенітенціарному рецидиву злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 3. С. 123–125.

328. Ляшенко А. О. Рівень життя населення сільських територій. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.* Полтава, 2013. Вип. 1 (6). Т. 3. Серія: Економічні науки. С. 187–191. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.3/187.pdf>.

329. М. С. проти Болгарії (М.С. v. Bulgaria): заява № 39272/98. 2004, пункти 150–153. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=629>.

330. Макаренко О. В. Звичаєве право Запорозької Січі. URL: <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi>.

331. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навчально-методичне видання. Київ, 2003. 344 с.

332. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 511 с.

333. Матвєєва Т. О. Законодавство Гетьманщини у 18 ст. *Форум права.* 2016. № 2. С. 114–123.

334. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. 226 с.

335. Медведська В. В. Захист прав жінок від насильства у сім'ї у правових системах сучасності. *Право та суспільство в реаліях карантинного періоду: тези доповіді Всеукраїн. наук.-практ. конф. для студентів та аспірантів (м. Київ, 25 лют. 2021 р.).* Київ, 2021. С. 46–55.

336. Медведська В. В. Механізм захисту прав жінок від домашнього насильства в Україні та США: порівняльний аспект. *Проблеми юридичної науки очима молодих науковців: тези доповіді XIV Всеукраїнська наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 11 бер. 2021 р.).* Київ, 2021. С. 41–44.

337. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософ. 081. Київ. 2022. 276 с.

338. Меркулова Ю. В. Психологічні аспекти проблем покарання та виправлення засуджених: лекція. Одеса, 2017. 19 с.

339. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. Київ, 2020. 317 с.

340. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист Міністерства освіти та науки України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 20.12.2023).

341. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї / укл.: А. В. Запорожцев, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко, Д. Г. Заброда, Басиста І. В. Київ, 2010. 174 с.

342. Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.

343. Митник У. М. Детермінація домашнього насильства. *Держава і право*: збірник наукових праць. 2018. Вип. 82. С. 223–234.

344. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в Австрії, Німеччині й Італії та шляхи її удосконалення в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 285–289.

345. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Том 3. С. 83–87.

346. Митник У. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу: дис. ... д-ра філософ. Спец. Право 081. Київ. 2021. 269 с.

347. Митник У. М. Окремі питання кримінально-правового захисту від домашнього насильства в Україні та країнах Європейського Союзу. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 407–409.

348. Митник У. М. Окремі питання кримінально-правової протидії домашньому насильству в Австрії та Італії та шляхи її удосконалення в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 04–06 черв. 2021 р.). Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2021. С. 117–120.

349. Митник У. М. Щодо проблеми домашнього насильства в Україні та Європейському Союзі. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наук. конф. здобувачів вищої освіти* (м. Львів, 23 листоп. 2018 р.). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 286–288.

350. Міжнародний день сім'ї: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Міжнародний_день_сім%27ї](https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_день_сім%27ї).

351. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / за заг. ред. А. О. Галай. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

352. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.

URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1360158881064154 (дата звернення: 20.12.2023).

353. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий 16.12.1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 20.12.2023).

354. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

355. Мінка Т. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Нац. юрид. журнал: теорія и практика*. 2019. № 1/1. С. 98–101. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/1/part_1/24.pdf.

356. Мінченко С. І., Піщенко Г. І. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних із злочинністю. *Право України*. 2006. № 5. С. 107–111.

357. Мойсюк О. М. Віктимологічна профілактика порушень безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1999. 18 с.

358. Муліка К. Конфлікти у новій українській школі: від боротьби з булінгом до розв'язання протиріч розвитку. *Психологія і особистість*. 2021. Вип. 22 (20). С. 181–199.

359. Муліка К. Конфліктологічна компетентність вчителя як умова ефективної профілактики та вирішення ситуацій булінгу. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 139–147.

360. Мытник У. Н. Уголовно-правовое противодействие домашнему насилию в Австрии, Хорватии, Италии и пути его совершенствования в Украине. *Colloquiumjournal*. № 35 (87). 2020. С. 29–33.

361. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: Знання КОО, 2000. 464 с.

362. Нарок Т. Відповідальність за домашнє насильство під час війни: судова практика. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidpovidalnist-za-domashne-nasilstvo-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html>.

363. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч.-метод. посіб. для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укл.: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда, І. В. Басиста, І. В. Дроздова, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко. Київ: ОБСЄ, 2012. 246 с.

364. Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання. навч.-метод. посіб. за редакцією О. А. Луценко, А. О. Полянничко. Суми. СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 296 с.

365. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України: У 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, П. П. Андрушка. Київ: ФОРУМ, 2001. Кн. 2: Особлива частина. 672 с.

366. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / кол. авт.; за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернея. Київ: МВС України; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 415 с.

367. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

368. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

369. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10 вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

370. Неживець О. М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 23 с.

371. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

372. Нестеренко О. Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративістське дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2019. 260 с.

373. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: монографія. Київ: Національна академія управління, 2009. 373 с.

374. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. Київ: Аконіт, 2006. Т. II. 926 с.

375. Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2015. 24 с.

376. Новосад Ю. О. Про деякі історичні аспекти становлення та розвитку прокуратури, як суб'єкта запобігання злочинам. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 112–116.

377. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства: практ. посіб. / І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

378. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄРДСР, за період із 2018 р. по серпень 2022 р. / упоряд.: заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, к. ю. н. В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2022. 32 с.

379. Олійніченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру в системі правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 257–273.

380. Онишко Ю. В. Медико-соціальна допомога дітям, які зазнали насильства в сім'ї: програма циклу тематичного вдосконалення лікарів. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 120 с.

381. «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey): заява № 33401/02. 2009.

382. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству: метод. рек. / І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 40 с.

383. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству: метод. рек. / І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 40 с.

384. Організація діяльності мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства: метод. рек. / С. В. Альошкін, О. В. Даценко, К. Л. Бугайчук, Т. М. Малиновська. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 58 с.

385. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_43.pdf.

386. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: монографія. Львів: Сполом, 2016. 691 с.

387. Паньонко І. Злочини та покарання Козацької доби. *Наук. зап. Львів. ун-ту бізнесу та права: зб. наук. Праць*. Львів, 2010. Вип. 5. С. 158–163.

388. Парнюк М. А. Принцип детермінізму в системі матеріалістическої діалектики. Київ, 1972. 84 с.

389. Пахомов В. В., Безвін О. С. Домашнє насильство в Україні та за кордоном. *«Young Scientist»*. 2020. № 3 (79), March. С. 295–298.

390. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців: навч. посіб. / В. М. Синьов, Г. М. Радов, В. І. Кривуша, О. Б. Беца. Київ: МП «Леся», 1997. 272 с.

391. Пенітенціарна кримінологія: підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа, Д. М. Тичина та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.

392. Перелік заходів щодо реалізації пробаційних програм: наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2018 № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text>

393. Петрова Л. В. Методологія провознавства: філософський дискурс. Третій Міжнародний конгрес українців (м. Харків, 26–29 серп. 1996 р.). Харків: Правознавство, 1996. С. 23–29.

394. Пивоваров В. В., Макаренко Ю. С. Насильство в сім'ї: віктимологічний аспект. *Карпатський правничий часопис*. 2015. № 12. С. 92–99.

395. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-п#Text>

396. План відновлення України. Національна Рада з питань відновлення. URL: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

397. Плутицька К. М. Економічне домашнє насильство як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісн. Запорізького нац. у-ту. Юридичні науки*. 2018. № 4. С. 101–106.

398. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 120 с.

399. Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=67671&name=faith_and_weapon&_lang=ua.

400. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5428.html>.

401. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

402. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.): наук. нарис / наук. ред. Ю. В. Баулін. Харків: Право, 2012. 80 с.

403. Пономарьова Т. І. Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної віктимології в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Кропивницький. 2023. 35 с.

404. Попов Г., Пилипенко І. Напрями імплементації положень Стамбульської конвенції в законодавство України. *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. 2018. № 4/2 (58). С. 7–19.

405. Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 25.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#n14>

406. Порядок виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу: Наказ Міністерства юстиції України 27.04.2018 р. № 1301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0544-18#Text>.

407. Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: наказ МВС України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0965-18> (дата звернення: 20.12.2023).

408. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 р. у справі № 453/225/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87602679> (дата звернення: 20.12.2023).

409. Постанова Верховного Суду від 10.03.2020 р. у справі № 531/270/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88232417>.

410. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 р. у справі № 453/225/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87602679>.

411. Постанова Верховного Суду від 12.10.2021 р. у справі № 663/3390/19, провадження № 51-2098км21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100544936>.

412. Постанова Верховного Суду від 19.10.2021 р. у справі № 552/2540/20, провадження № 51-3807км21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470>.

413. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 25.02.2021 р. у справі № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

414. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / колектив авторів; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків: Вид-во Кроссруд, 2008. 364 с.

415. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75897 (дата звернення: 20.12.2023).

416. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб./ уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. 2 вид., змін. та допов. Харків: Право, 2017. 392 с.

417. Правила Ради Європи про пробацію: Рекомендація СМ/Рес (2010) 1. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>.

418. Практичне право: на попередження насильства в сім'ї: пілотний інтерактивний курс: навч. посіб. / А. О. Галай, В. О. Галай, В. В. Муранова, Н. В. Федоровська. Київ: ГО «Київський правозахисний альянс», 2016. 100 с.

419. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

420. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.01.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

421. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту багатодітних сімей: Закон України від 19.05.2009 р. № 1343-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

422. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної

експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20/print> (дата звернення: 20.12.2023).

423. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису: Закон України від 15.05.2003 р. № 1187-IX. URL: <http://surl.li/cmgai> (дата звернення: 20.12.2023).

424. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

425. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування: Закон України від 15.01.2009 р. № 894-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

426. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75897 (дата звернення: 20.12.2023).

427. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

428. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

429. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

430. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

431. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 20.12.2023).

432. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

433. Про затвердження змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС від 25.06.2020 № 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-20#Text>

434. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

435. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС від 16.02.2018. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

436. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також

боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637#Text>. (дата звернення: 20.12.2023)

437. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 113-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-p#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

438. Про затвердження Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України: наказ Міністерства юстиції України від 05.07.2017 р. № 2170/5. URL: [https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&](https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.)

439. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

440. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 20.12.2023).

441. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС від 08.02.2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

442. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-p#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

443. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 р. № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

444. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді: наказ Міністерства юстиції України 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

445. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-п#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

446. Про затвердження постанов, ухвалених Президією ЦВК УСРР у період між VI сесією ЦВК XII скликання і III сесією ЦВК XIII скликання: Постанова Центрального виконавчого комітету УСРР від 12.02.1936 р. ЛІГА:ЗАКОН: інформаційно-правова система. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP360002.html (дата звернення: 20.12.2023).

447. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

448. Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації України: наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 № 1798/5. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Probacijna-programa-Zmina-prokriminalnogo-mislennja-dlja-povnolitnih-sub-ektiv-probacii.pdf>

449. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

450. Про Концепцію державної політики запобігання шкідливому вживанню алкоголю населенням України на період 2012–2020 рр.: проект

постанови Верховної Ради України від 26.04.2012 р. № 7372. *Ліга: Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5OS00B> (дата звернення: 20.12.2023).

451. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 20.12.2023).

452. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

453. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

454. Про межу малозабезпеченості: Закон України від 04.10.1994 р. № 190/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/94-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

455. Про надання одноразової державної допомоги сім'ям, що виховують дітей, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та дітей, у яких видалено щитовидну залозу: Постанова КМУ від 08.02.1996 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-96-%D0%BF#Text>.

456. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 02.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

457. Про Національну програму «Діти України»: Указ Президента від 18.01.1996 р. № 63/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>. (дата звернення: 20.12.2023).

458. Про Національну програму планування сім'ї: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.1995 р. № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-95-п#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

459. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

460. Про оздоровлення і відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

461. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

462. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 20.12.2023).

463. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

464. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III (втратив чинність 07.01.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

465. Про посилення відповідальності за хуліганство: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 р. № 5362-VI. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jg2kf00a> (дата звернення: 20.12.2023).

466. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

467. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

468. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

469. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>.

470. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

471. Пробація України. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=13018>.

472. Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / за ред. С. О. Павлиш. Київ; Запоріжжя: Друк. світ, 2010. 52 с.

473. Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М, Лизогуб Б. В. та ін.; за ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. 352 с.

474. Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін: спец. вип. / голов. ред. С. Мінченко. *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. 2018. 128 с.

475. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: навч.-метод. посіб. / С. В. Альошкін, О. В. Даценко, К. Л. Бугайчук, Т. М. Малиновська, К. Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

476. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировська. Київ: ФОП Клименко, 2020. 64 с.

477. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС: навч. посіб. / Ф. К. Думко, Г. Є. Запорожцева; за ред. Ф. К. Думко. Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. 47 с.

478. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

479. Психологія сім'ї: навч. посіб. / Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодух, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

480. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

481. Пузирьов М. С. Предмет і метод порівняльного кримінально-виконавчого права. *Протиправна поведінка: критерії, відповідальність, запобігання*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 24 трав. 2013 р.) / за заг. ред. М. О. Ларченко. Ніжин: Видавець ПП Лисенко, 2013. С. 114–118.

482. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: практ. посіб. / за заг. ред. А. Б. Блага. Київ: ФОП Клименко, 2020. 156 с.

483. Пушкар Г. Примусове лікування від наркоманії як інший кримінально-правовий захід: ефективність та необхідність застосування. *Правовий вплив на неправомірну поведінку*: актуальні грані: монографія / за ред. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 345–360.

484. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332.

485. Рабинович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Т. 3: К–М. Київ: Укр. енцикл., 2001. С. 618–619.

486. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

487. Рацул А. Б. Основні принципи і завдання стратегії сімейного виховання. *Наукові записки Кіровоградського держ. педагогічного у-ту імені Володимира Винниченка*. 2014. Вип. 134. С. 192–197.

488. Реагування поліцейського на випадки домашнього насильства в умовах воєнного стану: метод. реком. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, Н. Г. Павленко, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 74 с.

489. Рекомендація CM/Res (2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (прийняті Комітетом Міністрів 20.01.2010 р. на 105 пленарному засіданні заступників міністрів). URL: <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/02> (дата звернення: 20.12.2023).

490. Резнік О. І. Система джерел українського права XVIII ст.: аналіз крізь призму кодифікації права Гетьманщини. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/183-171-6.pdf>.

491. Рибалова Л. М. Методологія наукового пошуку – основа технології розвиваючого навчання. *Нові технології навчання*. 2007. Вип. 19. С. 206–209.

492. Рівень домашнього насильства в Україні зріс – Reuters. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4612762-riven-domashnoho-nasylstva-v-ukraini-zris-Reuters>

493. Рішення Тиврівського районного суду Вінницької області від 20.02.2012 р. №2/223/511/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21734313>.

494. «Розірви коло» – інформаційна кампанія Фонду ООН у галузі народонаселення. URL: <https://www.facebook.com/rozirvykolo>

495. Романов М. В. Мета покарання: від ідеологічних міфів до реальності. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 38. С. 18–25.

496. Романова Н. Ф. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї: законодавчий аспект. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2008. № 2. С. 58–70.

497. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 19 с.

498. Романюк Х. І. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 19 с.

499. Руфанова В. М. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту, Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 181–184. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.31>.

500. Рущенко І. П. Злочинність в Україні: функціональне пояснення. *Право і безпека*. 2002. № 3. С. 184–188.

501. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2013. 448 с.

502. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федеративного кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

503. Самарай Л. В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який учинив сімейне насильство під впливом агресії. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 1. С. 190–197.

504. Самарай Л. В. Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2013. 231 с.

505. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2011. 18 с.

506. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.

507. Самченко М. Ю. Сутність поняття «сімейно-побутове насильство над неповнолітніми». *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2010. № 2. С. 443–451.

508. Седих К. Синергетичний ефект психолого-педагогічної взаємодії систем «сім'я» і «школа». *Психологія і особистість*. 2021. № 1 (19). С. 32–43.

509. Селезньова О. Концептуальні засади методології інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 7. С. 101–103.

510. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією: дис... канд. юрид. наук: Київ, 2003. 200 с.

511. Ситар І. М. Місце порівняльного правознавства в системі юридичних та соціальних наук. *Південноукраїнський правничий часопис* Одеса, 2012. С. 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2012_4_27.

512. Сікан О. М. Перелюб (адюльтер) як злочин проти сім'ї. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 172–179. УДК 343./7 DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.1986>.

513. Сікан О. М. Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... д-ра філософ. 081. Одеса. 2023. 264 с.

514. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

515. Скакун І. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству: дис. ... д-ра філософ: 12.00.07. Київ. 2020. 248 с.

516. Скакун І. В. Досвід США у сфері протидії домашньому насильству та можливість його запровадження в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 2. С. 220–226.

517. Скакун І. В. Особливості досвіду Польщі у сфері протидії домашньому насильству. *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 груд. 2018 р.). Київ, 2018. С. 77–80.

518. Скакун І. В. Проблемні питання адаптації законодавства України у сфері протидії домашньому насильству до законодавства ЄС. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19-20 січ. 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. 109 с. С. 67–70.

519. Склад засуджених за судовими рішеннями, що набрали законної сили за 2020 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

520. Скуріхін С. М. Співвідношення правової соціалізації та правового виховання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.). Одеса: Гельветика, 2018. 672 с. С. 69–72.

521. Словарь криминологических и статистических терминов / сост. О. Г. Кальман., И. А. Христич. Харьков: ИИПП АПрН Украины, Гимназия, 2001. 96 с.

522. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zasudzhenyj>.
523. Сметаніна Н. В. Системний підхід у дослідженні злочинності: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 черв. 2013 р.). Харків, 2013. С. 29–30.
524. Снігульська В. Права дитини в Україні: до 20-річчя Конвенції ООН про права дитини. Соціальна педагогіка. 2010. № 4. С. 50–61.
525. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2020. 791 с.
526. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї: навч.-метод. посіб. У 2 т. Т. 2. / кол. авт.: О. М. Бандурка, О. І. Бандурка, В. О. Брижик та ін.; за заг. ред. Бандурки О. М., Левченко К. Б., Трубавіної І. М. Харків: Права людини, 2013. 204 с.
527. Справа «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and. Others v. Croatia): заява № 46598/06. 2009 р. п. 62.
528. Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства. Аналітичний звіт від 10.06.2020 р. URL: <https://rm.coe.int/ukr-risk-assessment-final/16809eefb4>.
529. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; пер. О. В. Лишевської. Київ: ОВК, 2016. 284 с.
530. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; пер. В. С. Станіч. Київ: ОВК, 2016. 138 с.
531. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: дис. ... д-ра філософ. 081. Київ. 2022. 173 с.
532. Стасюк Н. А. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства в Україні. Innovative development of science and education. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 615–620. URL:

conf.com.ua/wpcontent/uploads/2020/04/innovative-development-of-science-andeducation-26-28.04.20.pdf (дата звернення: 20.12.2023).

533. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 326. С. 323–327.

534. Степанюк А. Ф. Поняття та зміст пробації. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*: матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу» (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. 86 с.

535. Сторчак Н. А. Поняття позбавлення волі на певний строк. *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. Харків. нац. ун-ту внутр справ. 2013. № 1. С. 962–967.

536. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>

537. Стрельбіцька Л. Я. Процесуальний статус засудженого в кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 261 с.

538. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням домашнього насильства в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. О. А. Шаповалової, С. О. Павлиш. Київ: ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. 196 с.

539. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2016. Вип. 3. С. 272–281.

540. Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 08 лип. 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 276 с.

541. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх: посібник / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Д. М. Тичина та ін.; за наук. ред. Л. І. Мороз. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 210 с.

542. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні: колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с.

543. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. *Дитинство без насилля*: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 29–30 квіт. 2014 р.). / ТНПУ; за заг. ред. О. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. 802 с. С. 385–388. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153579867.pdf>; http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/DocDescription?doc_id=565538.

544. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі: монографія / О. В. Таволжанський; за ред. проф. В. В. Голіни і доц. Л. П. Оніки. Харків: Право, 2015. 192 с.

545. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. Київ: Вища шк., 1997. 151 с.

546. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. Харків: Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.

547. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посіб.. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

548. Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції 2017 р. С. 53.

549. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків: Право, 2019. 544 с.

550. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології: зб. наук. праць. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

551. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

552. Типова програма для кривдників: наказ Міністерства соціальної політики України від 01.01.2018 р. № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

553. Титаренко О. О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 589 с.

554. Тичина Д. М. Антигромадський спосіб життя і сімейне неблагополуччя підлітків – важливі напрями запобігання злочинності. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 186–189.

555. Тичина Д. М. Біологічні та психологічні детермінанти сексуальності. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 129–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_2_24.

556. Тичина Д. М. Вимірювання стану латентної злочинності: підходи та орієнтири. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України*: матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 бер. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, С. 119–121.

557. Тичина Д. М. Віктимологічна безпека та її забезпечення заходами віктимологічного запобігання. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 175–178.

558. Тичина Д. М. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 476–483. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/64.pdf

559. Тичина Д. М. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 476–483. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/64.pdf.

560. Тичина Д. М. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 516–519. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/130.pdf.

561. Тичина Д. М. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229–236. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/33.pdf

562. Тичина Д. М. Доктринальні підходи до визначення домашнього насильства та його ознак. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2. С. 227–233. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/40.pdf

563. Тичина Д. М. Європейська практика запобігання домашньому насильству. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 137–142. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/27.pdf>

564. Тичина Д. М. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 278–284. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/42.pdf

565. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

566. Тичина Д. М. Заходи віктимологічної профілактики злочинів стосовно осіб похилого віку в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доп. наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 бер. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 183–186.

567. Тичина Д. М. Кримінологічна характеристика особи-кривдника, який вчиняє домашнє насильство. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 128–133. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/23.pdf

568. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163. URL: <http://files.visnikkau.org/200001594->

749ae7590e/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2(13)2016.pdf.

569. Тичина Д. М. Особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 712–715. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/168.pdf.

570. Тичина Д. М. Пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу* (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 58–62.

571. Тичина Д. М. Проблеми застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 294–299. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/56.pdf>.

572. Тичина Д. М. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 352–359. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/53.pdf.

573. Тичина Д. М. Соціально-правове розуміння примусу в кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 351–354. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/84.pdf.

574. Тичина Д. М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (77). С. 91–97. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/11.pdf.

575. Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 1 (102). С. 88–98. URL: <http://elar.naiaiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2271/2/Удосконалення%20діяльност%20і%20прокуратури%20в%20державному%20механізмі%20запобігання%20злочинам%20в%20Україні.pdf>.

576. Тичина Д. М. Феноменологія детермінізму в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 бер. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 265–269.

577. Тичина Д. М. Характеристика суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із сексуальним насильством. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Деревач: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 75–78.

578. Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.

579. Тичина Д. М., Джужа А. О. Запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці. *Українська поліцейстика*. 2023. № 1 (5). С. 127–131. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/2023-1-24.pdf>

580. Тичина Д. М., Джужа О. М., Назимко Е. С. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні (Victimization of family relations in Ukraine). *Acta Moraviae*. 2020. № 1. С. 35–42.

581. Тичина Д. М., Найдюк Ю. М. Роль та значення керівника у діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 164–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_4_30.

582. Тичина Д. М., Посудевський І. В. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 187–192. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/35.pdf.

583. Тичина Д. М., Посудевський І. В. Запобігання домашньому насильству – важлива функція дільничного офіцера поліції. *Кримінологічна безпека населених пунктів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ: ВД «Дакор», 2020. С. 351–354.

584. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса. 2016. 24 с.

585. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса. 2016. 237 с.

586. Ткачова А. Детермінація насильницької злочинності. *Вісник Нац. акад. правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 170–178.

587. Ткачук А. Л. До питання про витоки вини як правової категорію. Актуальні проблеми держави та права. *Одеська національна юридична академія*. О. 2000. Вип. 13. С. 144–148.

588. Тома М. В. Особистість професійного злочинця, який відбуває покарання в місцях позбавлення волі (як об'єкт кримінологічного дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 245 с.

589. Томчук А. В. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2021. 232 с.

590. Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності: монографія. Харків. Право, 2019. 536 с.

591. Трубников В. М. Новий погляд на об'єкт злочину. *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 81–87.

592. Трубников В. М., Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування: монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 288 с.

593. Туєв О. Кримінологічна політика і стратегії протидії рейдерству. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 185–190.

594. Туз Н. Д. Вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 327–332.

595. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монография. Одесса, 2000. 336 с.
596. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одесса, 2001. 484 с.
597. Туляков В. О. Генезис кримінального права України. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2006. Т. 5. С. 213–218.
598. Туркевич І. К. Злочинність: навч. посіб. Київ: Ін-т адвокатури, 1999. 47 с.
599. Турчина О. С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 262 с.
600. Тюріна О. В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Скіф, 2008. 96 с.
601. Уголовный Кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23.08.1922 г. Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922. 50 с.
602. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23.08.1992 г. (с измен. и дополнениями по 01.06.1924 г. и с алфав. указателем). Харьков. Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1924 г. 104 с.
603. Українське народознавство: навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. Львів, 1994. 608 с.
604. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Юридична енциклопедія* / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ. 2004 р. Т. 6. 768 с.
605. Ухвала Василівського районного суду Запорізької області від 22.03.2013 р. № 2/802/656/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24985098>.
606. Ухвала Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 07.11.2019 р. у справі № 186/1015/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85516351>.

607. Ухвала слідчого судді Автозаводського районного суду м. Кременчука від 19.01.2021 р. у справі № 524/6544/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94241336>.

608. Ухвала слідчого судді Тернівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16.06.2020 р. у справі № 215/3460/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89834856>.

609. Ухвала Трускавецького міського суду Львівської області від 05.08.2019 р. у справі № 457/815/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83780230>.

610. Ухвала Хмільницького міськрайонного суду Вінницької області від 22.03.2013 р. № 149/567/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30162807>.

611. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 340 с.

612. Федик О. В., Шкраб'юк В. С. Соціально-психологічна реабілітація осіб, засуджених до позбавлення волі. «*Young Scientist*». 2018. November. № 11 (63). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3417/3380>.

613. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ: АртЕк, 1997. 208 с.

614. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. для суддів. 2 вид. Київ, 2015. 208 с.

615. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

616. Хавронюк М. І. Роз'яснення для зацікавлених фахівців щодо змін у кримінальному законодавстві у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання

наси́льству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та дотичних актів. 2018. 19 с

617. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ. 2008. 255 с.

618. Харитонova О. В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 29–60.

619. Харитонova О. В. Соціологічний підхід до вивчення кримінального прана: виникнення і розвиток. *Форум права*. 2010. № 3. С. 141–147.

620. Ходимчук О. В. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2000. 18 с.

621. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.

622. Христова Г. О. Теоретико-правові засади переборення колізій у законодавстві України про попередження насильства в сім'ї. *Вісник Академії Правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 36–46.

623. Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2009. 22 с.

624. Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ. 2009. 187 с.

625. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

626. Чернєй В. В. Превентивна діяльність поліції. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче*

право / редкол.: В. І. Шаkun (гол.), В. І. Тимошенко (заст. гол.) та ін.; Харків: Право, 2019. С. 365–366.

627. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. Львів: Кальварія, 2004. 460 с.

628. Чернишов Д. В. Адміністративно-правові засади пробації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 255 с.

629. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади. *Вісн. державної служби України*. 2003. № 1. С. 81–87.

630. Чуйко Л. В. Трансформація трудового потенціалу сімейних домогосподарств у контексті відтворення їх демографічного потенціалу в нових умовах. *Демографічні дослідження*. Київ: Інститут економіки НАН України, 2003. Вип. 25. С. 145–167.

631. Шаkun В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право* / редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.

632. Шаkun В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.)* / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. 236 с.

633. Шаkun В. І. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183–190.

634. Шаkun В. І. Незасвоєні уроки реформ кримінальної юстиції. *Правова система України в умовах воєнного стану*: Кот О. О., Гриняк А. Б., Міловська Н. В., Хоменко М. М. Київ: Гельветика, 2022. 540 с. С. 411–452

635. Шаkun В. І. Урбанізація і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 1996. 351 с.

636. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

637. Шамрук Н. Б. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії насильства в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2012. 224 с.

638. Шаповал І. Г. Насильство в сім'ї як суспільне явище. *Молодий вчений*. № 4 (31). 2016. С. 483–485.

639. Шаповалов О. В. Криміногенні ризики сьогодення і шляхи профілактики віктимності населення. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. Київ, 2006. № 5. С. 118–125.

640. Шинкарчук А. Я. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що не пов'язані із позбавленням волі: поняття, види та випадки їх заміни на некаральні заходи кримінальноправового впливу. *Актуальні питання юридичної науки та практики*: тези доп. учасників наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квіт. 2020 р.). С. 179–183. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/shynkarchuk

641. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства: дис. ... д-ра філософ. 081. Харків. 2021. 245 с.

642. Школьніков І. Протидія насильству в сім'ї: досвід Польщі. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/5856/1/98_p151-154.pdf.

643. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права; пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. Київ: К.І.С., 2009. 552 с.

644. Щодо порядку організації безплатних гарячих обідів дітям сиротам та дітям з малозабезпечених сімей: Лист Міносвіти від 22.10.1996 р. № 1/9-447. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id179860>.

645. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 352 с.

646. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 188 с.

647. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Родовід, 2013. 307 с.

648. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 301.

649. Як відрізнити конфлікт від домашнього насильства? Електронний ресурс: pokrovsk-police.dn.ua. URL: <http://pokrovsk-police.dn.ua/news/view/11141> (дата звернення: 20.12.2023).

650. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.

651. Янчук О. Б. Зміст та організаційна структура пробації в Україні. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації: матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу»*. Харків: Право, 2021. 86 с.

652. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): монографія. Харків: Право, 2003. 512 с.

653. Яценко А. М. Організаційно-культурні ресурси і механізми соціального управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2003. 208 с.

654. Яценко А. М. Заходи щодо протидії домашньому насильству: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Республіки Молдова. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. Вип. 6. Т. 2, 2018. С. 232–237.

655. Яценко А. М. Латентна злочинність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=B4egqtYAAAAJ&hl=ru>. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/latentna-zlochinnist>.

656. Яценко А. М. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру: окремі міркування з приводу нормативної визначеності причиннофакторного комплексу їх здійснення та загальних засад застосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 28–33.

657. Ященко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих Європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 35–45.

658. Ященко А. М., Шинкарчук А. Я. Деякі міркування з приводу розмежування спеціальних заходів протидії домашньому насильству, що нормативно визначені в різних галузях національного законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 24–32.

659. Act on Violence against Women (Government Bill 1997/98 55). Global Database on Violence against Women. URL: <http://evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/europe/sweden/1998/act-on-violence-against-women--governmentbill-1997-98-55>.

660. Andersson N., Ho-Foster A., Mitchell S., Scheepers E., Goldstein S. Risk factors for domestic physical violence: national cross-section alhouse hold survey sineight southern African countries. *BMC Womens Health*. 2007. № 7 (1). 27 p.

661. Anti-domestic Violence Law of the People's Republic of China. URL: <http://surl.li/boaeb>.

662. Bhardwaj N., Miller J. Comparative cross-national analyses of domestic violence: Insights from South Asia. *Feminist Criminology*. 2021. Vol. 16. No. 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/1557085120987635>.

663. Boughima F. A., Razine R., Benyaich H., Mrabet M. The profile of women victims of domestic violence in Morocco. *La Revue de Médecine Légale*. 2018. Vol. 9. Issue 3. P. 96–102. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.medleg.2018.05.002>.

664. Bundesgesetz über die Organisation der Sicherheitsverwaltung und die Ausübung der Sicherheitspolizei (Sicherheitspolizeigesetz – SPG) (NR: GP XVIII RV 148 AB 240 S. 41. BR: 4119 AB 4122 S. 545.) StF: BGBl. Nr. 566/1991.

665. Butzer D., Bronfman L. M., Stipak B. The Role of Police in combating Domestic Violence in the United States: a Casestudy of the Domestic Violence reduction unit, Portl and Police Bureau. URL: <http://surl.li/bockw>.

666. Cabinet Office. Establishment of a consultation service for domestic violence survivors in response to COVID-19 infectious disease. 2020. URL: <http://surl.li/bmzok>.

667. Cai Yiwen. China's Anti-Domestic Violence Law at the Five-Year Mark. URL: <http://surl.li/boaec>.

668. Campbell A. M. An Increasing Risk of Family Violence during the COVID-19 Pandemic: Strengthening Community Collaborations to Save Lives. *Forensic Science International: Reports*. 2020. Vol. 2. Article 100089. URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsir.2020.100089>.

669. Cherniei V., Dzhuzha A., Zapototskyi A., Vasylevych V., Tychyna D. (2020). Criminological profile of the spread of HIV/AIDS in Ukraine. *Journal of Legal Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 23, Issue 4. URL: <https://www.abacademies.org/articles/criminological-profile-of-hiv-aids-spread-in-ukraine-9460.html>

670. Codered: Italy passes new domestic violence law. URL: <http://surl.li/bnibs>.

671. Codice Penale 19 ottobre 1930, n. 1398. URL: <http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>

672. Código Penal Português. URL: http://perso.unifr.ch/derechopenal/assets/files/legislacion/l_20080626_10.pdf

673. Contexto. Programa de Investigación, Formación, Intervención y Prevención de la Violencia de Género a través del trabajo con el agresor. URL: <https://www.programacontexto.org>.

674. COVID-19 and ending violence against women and girls. 2020 / United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) P. 2. (10 p.) URL: <https://www.unwomen.org//media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006> (дата звернення: 12.05.2022);

675. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

676. Die Wiener Interventionsstelle gegen Gewalt in der Familie. URL: <https://www.interventionsstelle-wien.at>

677. Directive 2012/29/EU of the European parliament and of the council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA/ URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

678. Domestic violence act. 2007 act 732. URL: <http://surl.li/bnojg>.

679. Domestic violence and abuse: new definition. Domestic violence and abuse: Home Office. Published 26 March 2013. URL: <https://www.gov.uk/domestic-violence-and-abuse>

680. Domestic Violence in the UAE: A Guide to Legal Measures if You Face Violence. URL: <http://surl.li/bmzop>.

681. Domestic Violence Protection Notices (DVPNs) and Domestic Violence Protection Orders (DVPOs) Guidance. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/575363/DVPO_guidance_FINAL_3.pdf.

682. Domestic Violence Relevant Legislation. URL: http://www.eucpn.org/poldocs/PL_DV_legislation.pdf.

683. Doty czasowe działań rządu w obszarze polityki rodzinnej. URL: <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/dotyczasowe-dzialania-rzadu-w-obszarze-polityki-rodzinnej.html>.

684. Dzuza O., Tychyna D. Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci (Комерційна сексуальна експлуатація дітей). *KELM. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie*. 2015 (grudzień). № 4(12). S. 76–83. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/5045>

685. Dzhuzha O., Tychyna D., Nazymko Y., Nalutsyshyn V. (2020). Condition, tendencies, dynamics and geography of HIV/AIDS spreading in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. № 9 (28). P. 108–112. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1240>.

686. Family Protection Guide. URL: <http://surl.li/bmzoq>.

687. FBI Child ID App. URL: <https://www.fbi.gov/news/apps/child-id-app>
(дата звернення: 20.12.2023).

688. Final draft of the guiding principles on extreme poverty and human rights, submitted by the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Magdalena Sepúlveda Carmona. General 18 July 2012. A/HRC/21/39. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/732765?ln=en>.

689. Finnbogadóttir H., Dykes A., Wann-Hansson C. Prevalence and incidence of domestic violence during pregnancy and associated risk factors: a longitudinal cohort study in the south of Sweden. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2016. No. 16 (228). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12884-016-1017-6>.

690. Gender Equality Bureau of the Cabinet Office. Survey on gender violence. 2018. URL: <http://surl.li/bmzoh>.

691. Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz – GewSchG). URL: www.gesetze-im-internet.de/gewschg/BJNR351310001.html.

692. Ghana: Domestic violence, including protection, services and recourse available to victims. URL: <http://surl.li/bnola>.

693. Häusliche Gewalt: Hilfe durch Ärzte entscheidend. *Aerzteblatt.de*. URL: <https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/99199/Haeusliche-Gewalt-Hilfe-durch-Aerzte-entscheidend>.

694. Hentig H. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *Journal of Criminal Law. Criminology and Policy Science*. 1944. № 31. P. 303–309.

695. Hentig H. The Criminal and His Victim (Studies in the Sociobiology of Crime). N.Y., 1948.

696. Holmes M. M., Resnick H. S., Kilpatrick D. G., Best C. L. Rape-related pregnancy: estimates and descriptive characteristics from a national sample of women. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 1996. № 175. P. 320–324.

697. Italy unveils new bill to combat violence against women. URL: <http://surl.li/bniej>.

698. Kodeks karny. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. URL: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1969-13-94,16787601.html>.

699. Kodeks karny: Ustawa Rzeczypospolitej Polskiej – z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: www.isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19970880553&type=3.

700. Krizsan Andrea, Eniko Pap. Implementing a comprehensive and co-ordinated approach. *An assessment of Poland's response to prevent and combat gender-based violence*. URL: <https://rm.coe.int/168064ecd8>.

701. La mission interministérielle de protection des femmes contre les violences et de lutte contre la traite des êtres humains. URL: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/-La-mission-interministerielle-de,91-.html>.

702. Lessard G., Montminy L., Lesieux É., Flynn C., Roy V., Gauthier S., Fortin A. Les violences conjugales, familiales et structurelles: vers une perspective intégrative des savoirs. *Conjugal, Domestic, and Structural Violence: Toward an Integrative Perspective of Knowledge*. 2015. No. 22. P. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.7202/1031116ar>.

703. Ley 27/2003, de 31 de julio, reguladora de la Orden de protección de las víctimas de la violencia doméstica. URL: <http://www.jcyl.es/web/jcyl/Familia/es/Plantilla100Detalle/1246988964069/Normativa/1138973965385/Redaccion>.

704. Medvedska V. V. European experience in determining domestic violence. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: Collection of abstracts International scientific-practical conference (Kunovice, Czech Republic, February 17–18, 2022)*. Kunovice, 2022. P. 35–40.

705. Military Community and Family Policy (MC&FP). URL: <http://www.militaryhomefront.dod.mil>.

706. Mirnyuk R.V., Koshkun T., Repan M. I. Coercive measures of influence applied to persons who have committed domestic violence for the legislation of Ukraine and Turkey: a comparative analysis. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2019. № 3. С. 144–150. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-144-150>.

707. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie: Ustawa Rzeczypospolitej Polskiej – z dnia 29 lipca 2005 r (Dz. U. z dnia 20 września 2005 r.). URL: <http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-05-180-1493>

708. Owusum Adjah E. S., Agbemafle I. Determinants of domestic violence against women in Ghana. *BMC PublicHealth*. 2016. №16. URL: <http://surl.li/bmzom>.

709. Patard G., Ouellet F. Violence conjugale: formes, types, recherche et prévention. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/23345/2019.Ouellet%20et%20Patard_Violence%20conjugale.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

710. Prévenir et combattre les violences faites aux femmes: un enjeu de société. Loidu 6 août 2012. URL: http://www.senat.fr/rap/r17-564/r17-564_mono.html.

711. Prof. Dr. Luise Greuel. Evaluation von Maßnahmen zur Verhinderung von Gewalteskalationen in Paarbeziehungen bis hin zu Tötungsdelikten und vergleichbaren Bedrohungsdelikten. Für die Projektgruppe. Institut für Polizei und Sicherheitsforschung [IPoS]. März, 2010. 274 c.

712. Restraining orders in Sweden An evaluation of the law, the new regulations, their implementations and effects: summary. URL: <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/31/br%C3%A5%20rapport%202007%20%20english%20summary%20restraining%20orders%20in%20sweden.pdf>

713. Roberts N., Price D. Gendered Perceptions of Domestic Violence: how young females are more likely than young males to know controlling domestic violence behaviours. *Working Paper*. CASS, University of Sunderland, 2019. URL: <https://sure.sunderland.ac.uk/id/eprint/10722/>.

714. Roman V. Veresha, Alexander N. Dzhuzha, Dmitry M. Tychyna, Anastasiya O. Dzhuzha. Criminological and victimological support of world and national security during quarantine measures related to the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2. *Journal of applied security research*. 2022. 26 Jul. DOI: 10.1080/19361610.2022.2104106

715. Schwander Marianne. Häusliche Gewalt: Situation Kantonaler Maßnahmen. Bern, 2006. 82 s.

716. Sheppard A Child Soldiers: Is the Optional Protocol Evidence of an Emerging Straight – 18 Consensus? *The International Journal of children's Rights*. 2000. Vol. 8/1. P. 37–70.

717. State and Federal Domestic Violence Laws in the United States. *Stop Violence Against Women*. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/svaw/domestic/link/healtheffects.htm>.

718. Statsyk N. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в країнах Європи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Vol. 2. P. 170–174.

719. The Administration for Children and Families (ACF). URL: <http://www.acf.hhs.gov/index.htm> l.

720. The Office of Safeand Drug-Free Schools (OSDFS). URL: <http://www2.ed.gov/about/offices/list/osdfs/index.html>.

721. Together we can end domestic abuse. URL: www.respect.uk.net.

722. Tomoko Suga. Protecting women: new domestic violence countermeasures for COVID-19 in Japan. *Sexual and Reproductive Health Matters*. 2021. Volume 29. URL: <http://surl.li/bmzol>.

723. Tötungsdelikte. Fokus: häusliche Gewalt. Polizeilich registrierte Fälle 2000–2004. *Bundesamt für Statistik*. 2006. 64 s.

724. U. S. Citizenship and Immigration Services. URL: <http://www.uscis.gov/portal/site/uscis>.

725. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/data.html>.

726. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Dzhuzha A. Criminological and victimological support of world and national security during quarantine measures related to the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2. *Journal of applied security research*. 2022. 26 Jul. P. 115–122. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19361610.2022.2104106>.

727. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Topchii O. (2020). A legal mechanism to prevent the spread of HIV/AIDS. *Opción (Universidad del Zulia /Venezuela)*. 2020. Vol. 36. P. 125–145. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/31706>.

728. Violence against Women: Psychological violence and coercive control. URL: <http://surl.li/bnjfn>.

729. Walker Lenore E. The Battered woman, New York: Harper & Row, 1979. 270 p.

730. Women's Bureau. URL: <http://www.dol.gov/wb>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2023 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ ТИЧИНИ Дмитра Михайловича на тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» у освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (голова комісії), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та начальника навчально-методичного відділу **С. І. Колодейчак** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня доктора наук кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича на тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем забезпечення безпеки людини, запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, юридичної психології, поліцейського права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії:

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

Члени комісії:

Юрій ЛЕВЧЕНКО

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 доктор юридичних наук, професор
Єгор НАЗИМКО
 20 23 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи,
 доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.
 2. Андрій УДОД, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1, кандидат юридичних наук.
 3. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, кандидат юридичних наук.

2. Комісія встановила:

Результати дисертації здобувача наукового ступеня доктора наук кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ **Тичини Дмитра Михайловича** на тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального права та кримінології.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо наукових досліджень з проблем забезпечення безпеки людини, запобігання кримінальним правопорушенням.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

Андрій УДОД

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

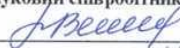
ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність

Донецького державного університету внутрішніх справ

« 15 » серпня 2023 р.

Науковий співробітник ВОНП

Сергієм МІХАЙЛІВ

(підпис, прізвище)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Максим КОРНІЄНКО

17.08.2023

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича на
тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади
запобігання домашньому насильству в Україні» в науково-дослідну сферу
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Наталії Домброван, ученого секретаря секретаріату Вченої ради кандидата педагогічних наук Максима Ісаєнка та завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування доктора юридичних наук, професора Віктора Конопельського склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» здобувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича, зокрема:

1. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163.
2. Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 88–98.
3. Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) у механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 87–98.
4. Тичина Д. М. Біологічні та психологічні детермінанти сексуальності. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 129–134.
5. Тичина Д. М., Найдюк Ю. М. Роль та значення керівника у діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 164–171.
6. Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціолого-правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*.

2019. № 2 (67). С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-67-2-109-116>.

7. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18.

8. Тичина Д. М. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2020. Том. 31 (70). № 3. С. 187–192.

9. Тичина Д. М. Соціально-правове розуміння примусу в кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 351–354. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/84.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/84>

10. Тичина Д. М., Джу́жа А. О. Запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці. *Українська поліцейстика*. 2023. № 1 (5). С. 127–131. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/2023-1-24.pdf>

11. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству – важлива функція дільничного офіцера поліції. *Кримінологічна безпека населених пунктів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.)*. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 351–354.

12. Тичина Д. М. Програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України: зб. тез міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.)*. Харків : Юрайт, 2021. С. 110–114.

13. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. реком. / І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 40 с.

14. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джу́жа, Д. М. Тичина та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.

15. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практ. посібник / І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джу́жа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

використовуються у науково-дослідній сфері Одеського державного університету внутрішніх справ під час виконання плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт на 2023 рік:

– навчально-методичного посібника «Профілактика кримінальних правопорушень» (п. 1.2.1.1);

– навчального посібника «Кримінальне право України. Загальна частина (в схемах та таблицях)» (п. 1.2.2.1);

– методичних рекомендацій для поліцейських мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства (п. 2.3.2);

– циклу статей «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (п. 2.5.5);

Члени комісії:

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВАН

Учений секретар
секретаріату Вченої ради
кандидат педагогічних наук

Максим ІСАЄНКО

Завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
доктор юридичних наук, професор

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності
 01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

**Проректору Національної
 академії внутрішніх справ
 Чернявському С.С.**

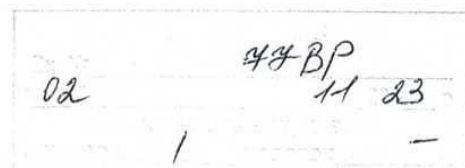
Шановний Сергію Сергійовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції, підготовлені кандидатом юридичних наук Тичиною Д.М., та оформлені у вигляді проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, порівняльної таблиці та пояснювальної записки до цього проекту.

Повідомляємо, що зазначені пропозиції надані народним депутатам України – членам Комітету для ознайомлення.

З повагою
Голова Комітету

С. Іонушас

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
 Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинович
 Сертифікат: 26B2648AD13032E104000000100512100513A4E00

Апарат Верховної Ради України
 04-27/12-2023/241127 від 02.11.2023

Перший заступник начальника
Департаменту з питань виконання
кримінальних покарань
доктор юридичних наук,
полковник внутрішньої служби

Віктор КОЩИНЕЦЬ
« 27 » _____ 2023 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тичини Дмитра Михайловича на тему «Кримінально-правові,
кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання
домашньому насильству в Україні»**

Комісія у складі:

голови — д.ю.н. КОЩИНЦЯ Віктора Васильовича, першого заступника
начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань
членів комісії:

к.ю.н. СИКАЛА Максима Миколайовича, начальника Управління
забезпечення діяльності у центральному регіоні Департаменту з питань
виконання кримінальних покарань;

к.ю.н. КОЛОДІЙ Інни Миколаївни, заступника начальника відділу
ресоціалізації по центральному регіону Управління забезпечення діяльності у
центральному регіоні Департаменту з питань виконання кримінальних
покарань.

склала цей акт про те що, результати дисертаційного дослідження
провідного наукового співробітника Національної академії внутрішніх справ
Тичини Дмитра Михайловича на тему «Кримінально-правові, кримінологічні
та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в
Україні», зокрема у формі програми спецкурсу «Особливості карально-
виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах
установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація»
(для проведення занять зі службової підготовки персоналу Державної
кримінально-виконавчої служби України), використовуються під час
проведення занять із службової підготовки персоналу органів, установ
виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої
служби України.

Члени комісії:

к.ю.н. Максим СИКАЛ

к.ю.н. Інна КОЛОДІЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, генерал поліції третього рангу

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

_____ 2023 року

АКТ № 22667

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів наукового дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Наталії Карпенко

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, капітана поліції Олени Бурнос

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Тичини Дмитра Михайловича на тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні».

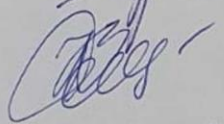
Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Олена БУРНОС

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих територіального управління Державного бюро розслідувань Кіровоградської обласної прокуратури

Микола ЮР'ЄВ

09 2023 року

про впровадження у практичну діяльність результатів кримінологічного дослідження (підручника)

Уклала комісія у складі:

Голови:

Денис ЛИТВИНЕНКО

членів комісії:

Геннадій ПІРГО

Максим КАНІВЕЦЬ

Комісія склала цей акт, щодо розгляду матеріалів, а саме: «Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський, Д. М. Тичина та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.», у якому з урахуванням наукових поглядів уточнено низку концептуальних, теоретичних положень кримінології, показано їх взаємозв'язок із сучасними реаліями соціально-економічного розвитку України. Висвітлені кримінологічні засади віктимології, організацію і методику кримінологічних досліджень, вчення про особу кримінального правопорушника, основи запобігання кримінальним правопорушенням: насильницьким, організованим, професійним, «фоновим явищам» та ін.

Таке видання можуть застосовуватися у практичній діяльності прокурорів під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування.

Голова комісії

Члени комісії

Денис ЛИТВИНЕНКО
Геннадій ПІРГО
Максим КАНІВЕЦЬ

Прокуратура України

ПОДІЛЬСЬКА ОКРУЖНА ПРОКУРАТУРА МІСТА КИЄВА

вул. Костянтинівська, 19 б, м. Київ, 04071, факс: (044) 298-02-46

e-mail: podol@kyiv.gp.gov.ua, web: www.kyiv.gp.gov.ua

№ _____

На _____ від _____

Ректору Національної академії
внутрішніх справ
професору
Володимиру ЧЕРНІЮ

Шановний Володимире Васильовичу!

Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" органи прокуратури віднесено до числа суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії домашньому насильству. Метою вказаного закону є створення ефективного механізму протидії всім формам гендерно зумовленого чи сімейного насильства, забезпечення гендерної рівності.

Крім того, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» внесено зміни до Кримінального кодексу України в частині криміналізації проявів домашнього насильства.

Таким чином, питання запобігання та протидії домашньому насильству постійно перебувають в полі зору органів прокуратури, а розроблення науково обґрунтованої доктрини у цій сфері з урахуванням національного законодавства й міжнародно-правових документів, практики діяльності органів правопорядку, набуває особливого значення й потребує невідкладного комплексного дослідження.

Надані матеріали наукового дослідження Тичини Дмитра Михайловича на тему «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» містять прогресивні напрацювання в частині попередження деструкції сімейних відносин й відповідно попередження кримінальних проявів у означеній сфері, впроваджені та використовуються у діяльності Подільської окружної прокуратури.

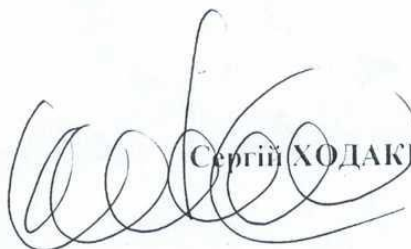
З повагою

Керівник
Подільської окружної прокуратури
міста Києва

Подільська окружна прокуратура
міста Києва

20.10.2023 №45-10782ВИХ-23

Сергій ХОДАКІВСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП в
Сумській області
полковник поліції

Микола ХУДЕНКО

2023 р.

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича на тему «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні»

Комісія у складі:

начальника управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції в Сумській області кандидата юридичних наук полковника поліції Скорика Вадима Олександровича, начальника управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції в Сумській області полковника поліції Заремби Дмитра Івановича, заступника начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції в Сумській області - начальника організаційно-методичного відділу підполковника поліції Щербини Інги Анатоліївни склали цей акт про впровадження у практичну діяльність Головного управління Національної поліції в Сумській області результатів проведеного дисертаційного дослідження аспірантом кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича на тему «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні».

Окремі положення дисертації мають практичне значення та можуть використовуватися при підготовці та реалізації комплексних заходів, спрямованих на запобігання органами і підрозділами ГУНП в Сумській області кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері домашнього насильства.

Члени комісії:

Начальник УІАП
ГУНП в Сумській області
полковник поліції

Вадим СКОРИК

Начальник УПД
ГУНП в Сумській області
полковник поліції

Дмитро ЗАРЕМБА

Заступник начальника СУ
ГУНП в Сумській області-начальник
організаційно-методичного відділу
підполковник поліції

Інга ЩЕРБИНА

Громадська організація «Всеукраїнське об'єднання
протидії булінгу! Мої безпечні друзі»

«My safety friends»

код ЄДРПОУ 44187978, e-mail: My_safety_friends@ukr.net
просп. М. Бажана, 28-В, оф. 95, м. Київ, 02149, тел. (098) 486-88-88

09 вересня 2023 року № 86-88/57-2023

на № _____ від _____

Ректорові Національної академії
внутрішніх справ
генералу поліції першого рангу
Володимиру ЧЕРНЄЮ

03035, м. Київ – ДПС, площа Солом'янська, 1
e-mail: rector_navs@naiau.kiev.ua

Про використання матеріалів
дисертаційного дослідження

Шановний Володимире Васильовичу!

В умовах сьогодення, державна політика України повинна спрямовуватися на формування нульової толерантності суспільства до домашнього насильства, а тому кожне звернення за фактом його вчинення є не просто статистика, – це життя окремої людини, проблема та біль цілої родини. Мета держави – посилити реакцію на цей виклик, яка має бути абсолютно ефективною й дієвою, починатися на рівні центральної та місцевої влади й закінчуватися в кожній сім'ї. Тому, розроблення науково обґрунтованої доктрини запобігання домашньому насильству з урахуванням концептуальних підходів вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінології, кримінального та кримінально-виконавчого права, національного законодавства й міжнародно-правових документів, практики діяльності Національної поліції набуває особливого значення.

Надані матеріали дослідження здобувачем кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичиною Дмитром Михайловичем «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» свідчать про актуальність й нагальність теми, а також підтверджують комплексність її цільового виміру, що забезпечить вироблення наукового консенсусу в гострих та дискусійних питаннях охорони сім'ї зумовлюючи реалізацію у практичній площині консолідованої моделі запобігання деструкції сімейних відносин й відповідно кримінальним проявам у означеній сфері.

Матеріали носять достатній науковий, практичний рівень, а також його

аспекти впроваджуються та використовуються у діяльності громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі».

З повагою
т.в.о. голови організації

Оксана КВАСНИЦЯ

Facebook

Офіційні сторінки ГО «Мої безпечні друзі»
у соціальній мережі **Facebook** та **Instagram**
за QR-код посиланнями

Instagram

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 доктор юридичних наук, професор
Єгор НАЗИМКО
 «25» листопада 2023 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент
 2. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, кандидат юридичних наук
 3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження здобувача наукового ступеня доктора наук кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ **Тичини Дмитра Михайловича** на тему: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість. використовуються для подальших наукових досліджень з проблем забезпечення безпеки людини, запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, юридичної психології, поліцейського права, а також при

проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Декан факультету

Ольга КОВАЛЬОВА

Голова комісії:

Ганна БУГА

Завідувач кафедри

Андрій УДОД

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ

« 15 » серпня 2023 р.

Науковий співробітник ВОНР

Сергієв С.В.

(підпис, прізвище)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук,
професор

Сергій БРАТЕЛЬ

23.08.2023

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича на тему:
«Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади
запобігання домашньому насильству в Україні» в освітній процес
Одеського державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу кандидата технічних наук, доцента Олександра Сіфорова, завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування доктора юридичних наук, професора Віктора Конопельського та завідувача докторантури та аспірантури кандидата юридичних наук Ірини Теслюк склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» здобувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Тичини Дмитра Михайловича, зокрема:

1. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163.
2. Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 88–98.
3. Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) у механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 87–98.
4. Тичина Д. М. Біологічні та психологічні детермінанти сексуальності. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 129–134.
5. Тичина Д. М., Найдюк Ю. М. Роль та значення керівника у діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 164–171.
6. Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціолого-правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*.

2019. № 2 (67). С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-67-2-109-116>.

7. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18.

8. Тичина Д. М. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2020. Том. 31 (70). № 3. С. 187–192.

9. Тичина Д. М. Соціально-правове розуміння примусу в кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 351–354. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/84.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/84>

10. Тичина Д. М., Джужа А. О. Запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці. *Українська поліцейстика*. 2023. № 1 (5). С. 127–131. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/2023-1-24.pdf>

11. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству – важлива функція дільничного офіцера поліції. *Кримінологічна безпека населених пунктів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.)*. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 351–354.

12. Тичина Д. М. Програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України: зб. тез міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.)*. Харків : Юрайт, 2021. С. 110–114.

13. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. реком. / І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 40 с.

14. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа, Д. М. Тичина та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.

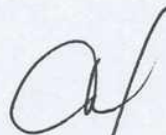
15. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практ. посібник / І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ під час проведення семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти при вивченні наступних навчальних дисциплін: «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кримінологія», «Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи», «Профілактика кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Аналіз та прогнозування злочинності», «Кваліфікація кримінальних правопорушень проти особи», «Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень підслідних органам Національної поліції та прийняття рішень», «Регіональна кримінологія та кримінологічна

картографія», «Актуальні проблеми сучасної кримінології», «Правове регулювання виконання покарань в сучасних умовах», «Проблеми кримінально-правової правозастосовчої практики в сучасних умовах», «Теоретико-методологічні проблеми кримінального права».

Члени комісії:

Начальник
навчально-методичного відділу
кандидат технічних наук, доцент

Олександр СІФОРОВ

Завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
доктор юридичних наук, професор

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ

Завідувач
докторантури та аспірантури
кандидат юридичних наук

Ірина ТЕСЛЮК

**Порівняльна таблиця
запропонованих змін до чинних нормативно-правових актів**

Кримінальний кодекс України		
Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство ... 2. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.	Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили насильство ... 2. обмежувальні заходи можуть застосовуватись до неповнолітніх, яким надано право на шлюб або які перебувають у шлюбі, а також до неповнолітніх осіб, яким надана повна цивільна дієздатність.	ч. 2 ст. 91-1 КК України передбачає, що обмежувальні заходи, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Таким чином, ч. 2 ст. 91-1 КК України не враховує ситуації, коли особа, яка досягла 16 років може мати нареченого/наречену, чоловіка/дружину та дітей. Крім цього, відповідно до ст. 35 Цивільного кодексу України повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором; неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини; фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. З огляду на це обмежувальні заходи могли б застосовуватися до неповнолітніх осіб, яким надано право шлюб або повна цивільна дієздатність.
Кримінальний процесуальний кодекс України		
Стаття 91. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні 1. У кримінальному провадженні підлягають доказуванню: ...	Стаття 91. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні 1. У кримінальному провадженні підлягають доказуванню: ...	У нормативно-правовому аспекті було констатовано, що КПК України у роботі органів досудового розслідування Національної поліції, так і не став надійним і належним інструментом запобігання домашньому насильству. З огляду на це, наголошено на необхідності віднесення причин

8) відсутній Стаття 291. Обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування ... 4. До обвинувального акта додається ... відсутня	8) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення Стаття 291. Обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування 4. До обвинувального акта додається ... 6) подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення Стаття 291-1. Подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні 1. Дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, встановивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. 2. Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання. 3. У разі залишення посадовою особою подання без розгляду орган дізнання, слідчий, детектив чи прокурор зобов'язані вжити заходів, передбачених статтями 254-257 Кодексу України про адміністративні правопорушення	й умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, до обставин, які підлягають доказуванню, тобто доповнення ст. 91 КПК України, якою встановлено предмет доказування у кримінальному провадженні, новим п. 8. Відповідне доповнення цієї статті, сприятиме подальшій активізації запобіжної діяльності прокурора та інших суб'єктів й одночасно – зміцненню законності та правопорядку в державі.
Кодексу України про адміністративні правопорушення		
Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	Встановлено, що несвоєчасне реагування на адміністративно-правові делікти (ст. 173-2 КУпАП), має наслідок у прояві кримінально-караних дії. Штраф як засіб покарання за домашнє насильство є недієвим засобом покарання,

Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису, - тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених <u>частиною першою цієї статті</u>, - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.	Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення, – тягнуть за собою адміністративний арешт на строк до семи діб, а для військовослужбовців – утримання на гауптвахті терміном не більше 5 діб. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному арешту, передбаченому частиною першою цієї статті, – тягнуть за собою адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, а для військовослужбовців – утримання на гауптвахті терміном не більше 10 діб. Примітка. У разі накладення на кривдника адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, нарахована плата за виконання таких робіт перераховується постраждалій особі у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.	адже на додаток до суми судового збору такі стягнення можуть бути відчутними для сімейного бюджету, так як не виключені випадки, що в кінцевому підсумку за дії «кривдника» буде розраховуватись саме потерпіла особа (дружина чи інший член сім'ї). Що стосується такого виду покарання, як громадські роботи, то з ними ситуація теж є катастрофічною, адже за фактом вони практично не виконуються. Задля реального впливу на кривдника визначено доцільним застосування адміністративного арешту з метою його ізоляції на певний термін. У разі повторюваності дій, що підпадають під кваліфікацію домашнього насильства, частіше, ніж раз на рік слід передбачити направлення кривдника на проходження примусових корекційних програм. З огляду на зазначені обставини, нами розроблено нову редакцію ст. 173-2 КУпАП

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»		
Стаття 19. Заходи у сфері запобігання домашньому насильству ... ч. 4 – відсутня	Стаття 19. Заходи у сфері запобігання домашньому насильству ... ч. 4. Спеціально уповноважений суб'єкт, у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, не рідше одного разу на пів року проводить оцінку ефективності проведених заходів у сфері запобігання домашньому насильству.	У Німеччині, після проведення комплексу заходів у сфері запобігання домашньому насильству, компетентні органи державної влади, із залученням громадськості, проводять аналіз ефективності вказаних заходів, за такими критеріями: інформативність зазначеного заходу у сфері запобігання домашньому насильству (наскільки вказаний захід виявився інформативним та насиченим інформацією щодо домашнього насильства); зміни у кількості звернень щодо фактів у сфері домашнього насильства після проведення вказаного заходу (при цьому не завжди збільшення кількості звернень свідчить про неефективність вказаного заходу, а навпроти свідчить про те, що вказаний захід повипливав на зменшення латентності зазначених проявів); відношення та оцінка суспільства до того чи іншого заходу запобігання домашньому насильству. Відповідно на підставі вказаної оцінки робиться подальший висновок про доцільність проведення такого заходу (групи заходів) в подальшому чи ні.
Закон України «Про медіа»		
Стаття 5. Основні завдання державної політики у сфері медіа 1. Основними завданнями державної політики у сфері медіа є: ... п. 17. – відсутній	Стаття 5. Основні завдання державної політики у сфері медіа 1. Основними завданнями державної політики у сфері медіа є: п. 17. Напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашньому насильству шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді.	У прийнятих у різні періоди державних цільових програмах, концепціях і стратегіях боротьби зі злочинністю (1993–2011) недооцінювалися правові важелі, а заходи ж впливу на рівень злочинності мали переважно безсистемний і декларативний характер, з огляду на що здебільшого залишилися нереалізованими. У цьому аспекті, звернута увага, на тому, що в Законі України «Про медіа» (на відміну від Закону України «Про захист суспільної моралі», що втратив чинність) жодним чином не обмовлено про шкідливий характер впливу на населення фонових явищ та про інші запобіжні заходи у відповідному напрямі.

Наказ Міністерства юстиції України від 27.04.2018 р. № 1301/5 «Про затвердження Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу»		
III. Умови виконання судового рішення про призначення покарання у виді штрафу ... 10. Якщо засуджений не з'явився до органу пробації, не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації з урахуванням наявної інформації про засудженого надсилає подання (додаток 6) до суду, який виніс судове рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі, відповідно до вимог частини п'ятої статті 53 Кримінального кодексу України.	III. Умови виконання судового рішення про призначення покарання у виді штрафу ... 10. Якщо засуджений не з'явився до органу пробації, не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації з урахуванням наявної інформації про засудженого надсилає подання до суду, який виніс судове рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі, відповідно до вимог частини п'ятої статті 53 Кримінального кодексу України, лише після вжиття заходів з примусового виконання рішень у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження»	Згідно з нормативними положеннями виконання штрафу здійснюється органом пробації, який водночас не має повноважень для примусового стягнення призначеної судом суми штрафу. Отже, реальність виконання покарання у вигляді штрафу у будь-якому розмірі як основного чи додаткового покарання за відсутності добровільності в його виконанні (у місячний строк після набрання судовим рішенням законної сили через повідомлення про це орган пробації шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу) є мінімальним, якщо взагалі нездійсненим. У зв'язку з цим, з позиції «de lege ferenda» запропоновано п. 10 Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, доповнити положенням відповідного змісту.

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами вивчення 442 кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України упродовж 2019–2023 рр. з усіх регіонів країни) та опитувань 454 працівників підрозділів кримінальної поліції й превентивної діяльності Головних управлінь Національної поліції України у Дніпропетровській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Полтавській, Сумській, Чернігівській областях

Виходячи зі ступеня організованості кримінальних правопорушень, що були розглянуті, можна судити про їх очевидність. Переважна більшість випадків домашнього насильства вчиняється спонтанно та без попередньої підготовки (79 %). Опитані правоохоронці (82 %) запевнили, що одним з найбільш поширених проявів економічного насильства, про який потерпілі та свідки повідомляють на спеціальну лінію 102, є вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77%). При цьому, у більшості випадків (90 %), саме психологічне насильство супроводжує інші види насильства.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень виявлено розбіжності. Так, на Заході явно рідше ніж в усіх інших регіонах називали такі прояви домашнього насильства, як словесні образи, приниження та примушування до інтимних стосунків – відповідно 44% та 45%. Також у західних областях порівняно рідше називали словесні образи, приниження щодо неповнолітніх дітей проявом домашнього насильства – 53% проти понад 75% у інших регіонах.

Стосовно часу вчинення кримінальних правопорушень, то більшість із них вчиняється з 18.00 до 02.00. Так, з 18.00 до 20.00 вчинялось 10 % із загальної кількості кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, з 20.00 до 22.00 – 19 %, з 22.00 до 00.00 – 17 %, з 00.00 до 02.00 – 10 %. Нічний час доби характерний для домашнього насильства (126-1 КК України) та згвалтування. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість таких кримінальних правопорушень (від 3 % до 5 %).

Одним із найбільш суттєвих факторів, що обумовлює латентність є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення. 19 % опитаних респондентів не звернулися до поліції тому, що вважали, що їх спіткало звичайне, доволі поширене явище; по суті, вони звикли до таких стосунків як до буденного явища життя; інші 25 % не вірили, що правоохоронні органи здатні надати реальну допомогу, а 24 % – у їх бажання допомогти. Жінки частіше вказували у своїх відповідях, що, хоча, поліцейські відібрали заяву, але ніяких подальших дій не відбулося і насильство продовжилось – 37% до 26% чоловіків. Натомість чоловіки частіше згадували про позитивне вирішення ситуації, коли поліцейські склали протокол та кривдника було притягнуто до відповідальності – 21% до 13%. Найбільша кількість осіб (38,6 %) не бажали надавати розголосу події з

особистих мотивів; 12,3 % відчували особисту провину в тому, що сталося; 10,5 % побоювалися погроз і розправи з боку злочинців та їх родичів; ще у 10,5 % відсутня довіра до правоохоронців; 8,8 % намагалися самотійно врегулювати питання відшкодування шкоди; 4 % вказали на страх помсти злочинця як причину не звернення до правоохоронних органів; 3,5 % жертв не розцінювали подію як кримінальне правопорушення; 3,1 % мали непереборні почуття до злочинця; 1,8 % не зверталися у зв'язку з обіцянкою злочинця відшкодувати завдану шкоду в разі нерозголошення; 1,5 % – обіцянкою злочинця одружитися.

Щодо національності особи злочинця який вчиняє домашнє насильство та його етнічної належності (за матеріалами вивчених кримінальних проваджень), то переважну більшість з них (70,3 %) складають українці, а також, росіяни – 14,5%, вірмени – 8 %, азербайджанці – 4,8%, інші етнічні групи – 2,4%. Результати аналізу осіб свідчать про суттєве домінування повнолітніх чоловічої статі (78,6 %), містян (68,5 %), які за ступенем родинних зв'язків із потерпілим розподілились так: чоловік (колишній) – 36,5 %, син – 20 %; батько – 12 %; онук – 3,1 %; брат – 3 %; зять – 2 %; свекор – 2 %.

Найвищою кримінальною активністю у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень характеризується 25-35-річна вікова група (32,5 %), за нею 35-45-річна (26 %). Кримінологічна ознака віку відображає як психофізіологічний розвиток організму, так і відповідний період негативної соціалізації та її наслідки. Частка кривдників більш молодшого віку (18–25 років) складає 15,6 %, а частка осіб віком понад 50 років – 25,9 %.

Звертаючи увагу на цю соціально-демографічну ознаку, можна відмітити, що переважна більшість осіб, які вчинили домашнє насильство мали повну загальну середню та базову загальну середню освіту. Їх частка в загальній кількості виявлених злочинців цієї категорії коливалась у межах 50,2 %–80%. Друге місце за освітнім рівнем посідають особи з професійно-технічною освітою. Так, частка осіб з такою освітою коливалась у межах 20%–23%. Мали початкову загальну освіту, або взагалі не мали освіти в середньому 4% осіб. У сімейному стані переважають одружені (68 %), із них 43 % перебувають у цивільному шлюбі. Серед чоловіків розглянутої категорії були раніше одружені 51 %, а до моменту вчинення кримінального правопорушення, розірвало шлюб із потерпілим 35 % (близько 39 % офіційно і 61 % фактично). Із числа розлучених близько 25 % залишилися проживати після розлучення на спільній житловій площі. При такій ситуації спостерігається наполегливе протистояння чоловіка дружині (68 %) і дружини чоловікові (32 %).

Якщо розглядати склад сім'ї осіб, які вчинили домашнє насильство, то 40,5 % мали на утриманні малолітніх і неповнолітніх дітей (від однієї до чотирьох). На момент вчинення кримінального правопорушення переважна більшість сімейних кривдників (52,3 %) не працювали і не навчались, ще 6 % постійної роботи не мали, та займались тимчасовими заробітками. Домінування цих категорій може свідчити про значимість трудової дезадаптації як фактору злочинної поведінки.

Серед категорій зайнятості слід назвати представників робітничих професій (8,7 %), працівників сфери обслуговування (3,5 %) та сільського

господарства (2,5 %), учнів та студентів (2,5 %), службовців (у т. ч. військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) – 1,4 %, приватних підприємців (1,1 %), медичних працівників (1 %). Щодо пенсіонерів, які традиційно вважаються найменш кримінально активними, то стосовно членів своєї сім'ї, навпаки, достатньо часто вчиняють злочинні посягання (8,3%).

Встановлено, що 52% цієї категорії осіб, маючи досить високий зарібок, матеріально не забезпечували сім'ю; 60% – не брали участі у господарській внутрішньо сімейній роботі; у духовній сфері: а) 71% – не брали участь у вихованні дітей, а якщо брали, воно зводилося до негативного впливу на неповнолітніх членів сім'ї; б) 76% – у взаєминах з членами сім'ї обирали грубий стиль спілкування.

У мотиваційній сфері переважають емоційні компоненти свідомості над інтелектуально-оцінковими, що визначають імпульсивний характер процесу прийняття рішення. У більшості випадках домашнє насильство мало під собою таку мотивацію: ворожість (21,3 %), помста (16,4 %), ревності (29,8 %) або хуліганські спонукання винного (3,6 %), прагнення до самоствердження (3,2 %), задоволення сексуальних потреб (15,2 %), реалізації агресивних стереотипів (13 %). 82,4 % осіб повністю визнали себе винуватими, 13,7 % частково визнали свою вину та 3,9 % себе винуватими не визнали. У третини осіб судово-психіатричними та судово-психологічними експертизами виявлені психічні аномалії у межах осудності. Серед них хронічний алкоголізм; психопатія; залишки черепно-мозкових травм; наркоманія; олігофренія; епілепсія, шизофренія.

Вивчення кримінально-правових ознак осіб – злочинців засвідчило, що 19,5 % з них, вчинили кримінальне правопорушення маючи не зняту, або непогашену судимість, із них: 58% відповідно – за крадіжки, 20,8% – за грабежі, 11,1% – за розбій, і лише 1,4 % осіб повторно було притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства, решта – за інші кримінальні правопорушення, зокрема, проти моральності, статевої свободи та недоторканості. Більшість осіб в період, що передував засудженню, допускали вчинки, за які до них застосовувалися заходи адміністративної відповідальності. У ході вивчення адміністративних справ та матеріалів кримінальних проваджень, які містять відомості про застосування таких заходів, було встановлено, що на облік до органів поліції було поставлено 28% таких осіб, в основному за вчинення хуліганства, знищення майна, побутові правопорушення, зокрема, лише до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП було притягнуто 67 % осіб.

Визначаючи тривалість злочинної діяльності, потрібно звернути увагу, що майже третина кримінальних правопорушень мала продовжуваний характер, не потрапляючи в поле зору правоохоронних органів. Відповідно до результатів дослідження, найбільш небезпечною була сексуальна експлуатація, яка у 84,3 % випадках продовжувалась до одного року (інколи навіть менше одного місяця), 13,7 % – від одного до трьох років, 2,6 % – більше трьох років.

Здійснений на основі результатів емпіричного дослідження розподіл призначених судами покарань за кримінальні правопорушення, відповідно до

видів та розмірів заходів кримінально-правового реагування, демонструє переважання покарань у категорії кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у виді штрафу та обмеження волі (60,8%) та для кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді позбавлення волі від двох до шести років (74,3 %).

У судових справах було враховано обставини, що пом'якшують покарання (49,1%), та у 38% зазначено про обставини, які обтяжують покарання. Серед обставин, що пом'якшують покарання, найбільшу кількість становлять щире каяття особи, визнання засудженим своєї вини та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Обставинами, що обтяжують покарання, найчастіше були такі, як вчинення кримінального правопорушення особою повторно, а також у стані алкогольного сп'яніння, або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів. При цьому, 15 % з опитуваних засуджених стверджують, що не завжди пробація відбувається з дотриманням норм закону, зокрема, на переконання респондентів, поширеним є невиконання функціональних обов'язків персоналом органу пробації (22 %), відчутна нестача спеціалістів, які мають забезпечувати належний нагляд за засудженим (18 %), слабкі методи психологічної роботи (13 %), стандартне формування досудової доповіді (58 %) тощо.

Віковий показник кривдників від моменту повідомлення останнім про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (18-25 років складає 15,6 %, 25-35-річна вікова група – 32,5 %, 35-45-років – 26 %, частка осіб віком понад 50 років – 25,9 %) та до призначення покарання (частка засуджених віком 18-25 років становила 7,4 %, 25-35 років – 28,9 %, 35-45 років – 17, 6 %, 55-59 – 5,4 %) зазнає суттєвих змін. Зафіксовані зміни, свідчать про тривале у часі проведення досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень у судах першої та апеляційної інстанціях, що підтвердилось і результатами опитування потерпілих (зокрема, 42 % респондентів зазначили, що під час розслідування висновки однієї лише психолого-психіатричної експертизи слідчим доводилось чекати від декількох тижнів до 1-3 місяців).

Зіставлення розподілу злочинців і потерпілих від домашнього насильства, свідчить про гендерний характер цього явища. Аналіз емпіричних даних дав змогу зробити висновок, що найвищий рівень віктимності в досліджуваній категорії суспільно-небезпечних діянь мають жінки, зокрема, дружина, у тому числі колишня та співмешканка (45,7 %), дочка (12,6 %), мати винного (10,1 %), баба (4,5%), теща (2 %). Усі інші – особи чоловічої статі (25,1 %), серед яких чоловік, батько чи брат – 40,8, 27,5 і 24,5 % відповідно.

На час вчинення кримінально-протиправних дій, серед постраждалих осіб жіночої статі були заміжні 39,2%, або перебували у фактичному шлюбі 29,2 %. Зменшується показник заміжніх жінок від примушування до абортів, стерилізації, шлюбу та вступу в статевий зв'язок (32 %).

У результаті проведених бесід із потерпілими від домашнього насильства з'ясовано, що самі ж потерпілі у дитинстві та юності нерідко були жертвами (44,7%), або свідками насильства з боку батьків, які мали жорсткі гендерні настанови щодо статевих ролей, привчалися бути пасивними у владі чоловіку.

Безумовно, що у таких випадках дитячий досвід накладає своєрідний відбиток й формує сімейно-рольову віктимність ще на етапі раннього дитинства. У віковій групі потерпілих переважають повнолітні особи жіночої статі віком від 18 років і старше – 76,8%, з них у віці від 18 до 25 років (29,7 %); від 25 до 50 років (33,4 %); понад 50 років – 18,5%. У дітей – жертв насильства в сім'ї – були зафіксовані ознаки різного рівня відставання у інтелектуальному (16,4%), фізичному (11,5%), психічному розвитку (6%), зміни особистості дитини за кримінальним (3%) та примітивним типом з бродяжництвом і жебрацтвом (6%).

Більшість потерпілих характеризуються невисоким рівнем освіти, зокрема, середня спеціальна зафіксована у 17,6 % потерпілих, а частка осіб із базовою вищою і повною вищою освітою складає відповідно 26,6 %. Усі інші мали лише базову середню та повну загально-середню освіту (87,4 %). Беззаперечно, важливим віктимологічним чинником виступає і попередній негативний життєвий досвід потерпілого. За нашими даними, 20,2 % потерпілих раніше були засуджені; ще 39,6 % притягувались до адміністративної відповідальності, з них, 44 % неодноразово. По суті кожний третій потерпілий до вчинення по відношенню до нього кримінально-протиправного посягання мав власний досвід протиправної, антигромадської, або злочинної діяльності і був відомий правоохоронним органам як правопорушник, що, накладало негативний відбиток на характер його поведінки та підвищувало індивідуальну віктимність.

Окрім цього, підтверджено віктимогенну роль пияцтва, оскільки, 64 % потерпілих на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння. До того ж 31 % потерпілих вживали алкогольні напої спільно зі своїм кривдником систематично, решта – періодично або безпосередньо в день кримінального правопорушення. Залежно від стану матеріального становища, сім'ї, розподілились наступним чином: низьке або дуже низьке – 68 %, з середнім достатком – 25%, заможні – 7 %.

**Результати анкетування громадян з питань домашнього насильства
(1310 потерпілих (жертв) віком 16–50 років (на правах анонімності))**

Запитання	Відповіді	%
1. Стать	1310	100
1. жіноча	1200	91,6
2. чоловіча	110	8,4
2. Вік	1310	100
1. до 18 років	49	3,8
2. 19-30	645	49,3
3. 31-40	417	31,8
4. 41-50	118	9
5. 51-60	52	4
6. понад 60 років	29	2,2
3. Рід занять	1310	100
1. учень / учениця	29	2,2
2. студент / студентка	181	13,8
3. робітник / робітниця	254	19,4
4. службовець	376	28,7
5. працівник / працівниця сфери послуг	205	15,7
6. підприємець	85	6,5
7. домогосподарка	115	8,8
8. безробітний / безробітна	40	3,1
9. пенсіонер / пенсіонерка	25	1,9
4. Місце проживання	1310	100
1. місто	700	53,4
2. село	610	46,6
5. Чому, на Вашу думку, проблема насильства в сім'ї є такою гострою в Україні?	1310	100
1. винні чоловіки	303	23,1
2. винні жінки	170	13
3. проблема виховання: насильство вважається прийнятним	613	46,8
4. недостатня увага держави у подоланні проблеми	187	14,3
5. не вважаю, що насильство в сім'ї в Україні є гострою проблемою	21	1,6
6. складно сказати	16	1,2
6. На Вашу думку, яка з наведених проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в Україні, є найбільш важливою?	1310	100

1. сексуальні домагання	89	6,8
2. домашнє насильство (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне)	517	39,5
3. сексуальне насильство	144	11
4. відсутність здорового балансу між роботою та особистим життям	71	5,4
5. фізичне насильство	336	25,6
6. формування в медіа образу жінки і дівчат винятково як об'єкту сексуального бажання	42	3,2
7. нав'язування жінкам стереотипних ролей у суспільстві та сім'ї (як приклад - повна відповідальність за догляд за дітьми, оселею та господарством)	48	3,7
8. невелика кількість жінок при владі, на керівних посадах	13	1
9. цькування/ переслідування жінок і дівчат у соціальних мережах	22	1,7
10. примусовий/дитячий шлюб	15	1,1
11. різна плата жінкам і чоловікам однакової кваліфікації за одну й ту саму роботу	13	1
7. Чи відомо Вам, яка відповідальність встановлена за вчинення домашнього насильства?	1310	100
1. так, знаю, що є адміністративна	84	6,4
2. так, знаю, що є адміністративна та кримінальна	967	73,8
3. ні, не знаю	259	19,8
8. Чи відомо Вам до яких органів необхідно звертатися із заявою чи повідомленням у разі вчинення відносно Вас і Ваших близьких домашнього насильства?	1310	100
1. так, відомо	845	64,5
2. ні, не відомо	465	35,5
9. На Вашу думку чи достатньо уваги люди у вашому місті приділяють питанням протидії домашнього насильства?	1310	100
1. більше ніж потрібно	144	11
2. достатньо	689	52,6
3. менше ніж потрібно	477	36,4
10. На Вашу думку, наскільки пріоритетним для влади у вашому місті є напрямок боротьби з домашнім насильством?	1310	100
1. більше ніж потрібно	152	11,6
2. достатньо пріоритетним	609	46,5
3. меншим ніж потрібно	364	27,8
4. влада взагалі нічого не робить на даному напрямку	109	3,3
5. складно сказати	76	5,8

11. На Вашу думку, чи вважає громада вашого міста домашнє насильство неприйнятним?	1310	100
1. так, в громаді домашнє насильство активно засуджується	503	38,4
2. скоріше так, ніж ні (в моїй громаді переважно негативно ставляться до проявів домашнього насильства)	281	21,5
3. складно сказати	427	32,6
4. скоріше ні, ніж так (в моїй громаді переважно замовчуються проблеми, пов'язані з домашнім насильством)	84	6,4
5. ні, в моїй громаді домашнє насильство як правило виправдовується	15	1,1
12. Чи знаєте Ви про наявні у вашому місті послуги для постраждалих від домашнього насильства?	1310	100
1. я знаю куди звертатися	622	47,5
2. не впевнений/на, але маю здогадки	506	38,6
3. я не знаю куди звертатись	162	12,4
4. не певний/а, що у нашому місті є такі послуги	20	1,5
13. Чи скоювали відносно Вас систематично (понад три рази) домашнє насильство?	1310	100
1. так	478	36,5
2. ні	832	63,5
14. Чи були присутні Ваші діти під час вчинення відносно Вас домашнього насильства?	1310	100
1. так	137	10,5
2. ні	1173	89,5
15. Яку шкоду Вам було спричинено домашнім насильством? (можете обрати декілька варіантів відповідей)	730	55,7
1. фізичні страждання	347	26,5
2. психологічні страждання	151	11,5
3. розлади здоров'я	17	1,3
4. втрату працездатності	16	1,2
5. емоційну залежність	164	12,5
6. погіршення якості життя	22	1,7
7. інше	13	1
16. Чи знаєте Ви, що таке психологічне насильство? Як його розпізнати?	1310	100
1. так	819	62,5
2. не впевнений/на, але маю здогадки	410	31,3
3. ні	16	1,2
4. складно сказати	65	5

17. Які дії психологічного насильства систематично вчинялися щодо Вас? (можете обрати декілька варіантів відповідей; якщо психологічне насильство не вчинялось – пропускайте це питання)	504	38,5
1. словесні образи	236	46,8
2. погрози	219	43,4
3. приниження	186	36,9
4. переслідування	54	10,7
5. залякування	38	7,5
6. доведення до суїциду	1	0,2
7. газлайтинг	1	0,2
8. маніпуляції	1	0,2
9. «промивання мізків»	1	0,2
10. ігнорування	1	0,2
11. насмішки	1	0,2
12. інше	1	0,2
18. Чи знаєте Ви, що таке економічне насильство? Як його розпізнати?	1310	100
1. так	819	62,5
2. не впевнений/на, але маю здогадки	410	31,3
3. ні	24	1,8
4. складно сказати	57	4,4
19. Які дії економічного насильства систематично вчинялися щодо Вас? (можете обрати декілька варіантів відповідей; якщо економічне насильство не вчинялось – пропускайте це питання)	282	21,5
1. умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користування ними	166	58,8
2. залишення без догляду чи піклування	21	7,4
3. перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації	15	5,3
4. заборона працювати	14	4,9
5. примушування до праці	19	6,7
6. заборона навчатися	15	5,3
7. інше	32	11,3
20. Чи знаєте Ви, що таке фізичне насильство? Як його розпізнати?	1310	100
1. так	897,3	68,5
2. не впевнений/на, але маю здогадки	347	26,5
3. ні	50	3,8
4. складно сказати	16	1,2

21. Які дії фізичного насильства систематично вчинялися щодо Вас? (можете обрати декілька варіантів відповідей; якщо фізичне насильство не вчинялось – пропускайте це питання)	622	47,5
1. ляпаси	405	65,1
2. стусани	28	4,5
3. штовхання	56	9
4. щипання	15	2,4
5. шмагання	15	2,4
6. кусання	15	2,4
7. незаконне позбавлення волі	1	0,1
8. нанесення побоїв	19	3
9. мордування	1	0,1
10. заподіяння тілесних ушкоджень	29	4,6
11. залишення в небезпеці	5	0,8
12. інше	33	5,3
22. На Вашу думку, чи варто зважати на інцидент фізичного насильства з боку чоловіка, якщо таке трапилося вперше?	1310	100
1. не варто, особливо якщо чоловік перебував у стані алкогольного сп'яніння	347	26,5
2. можна пробачити, якщо чоловік визнав свою помилку і вибачився	478	36,5
3. варто розірвати стосунки з таким чоловіком	244	18,6
4. важко сказати	241	18,4
23. На Вашу думку, чи варто зважати на інцидент фізичного насильства з боку чоловіка, якщо таке трапилося вперше?	1310	100
1. не варто, особливо якщо чоловік перебував в стані алкогольного сп'яніння	204	15,6
2. можна пробачити, якщо чоловік визнав свою помилку і вибачився	612	46,7
3. варто звертатися за допомогою	231	17,6
4. варто розірвати стосунки з таким чоловіком	215	16,4
5. важко сказати	48	3,7
24. На Вашу думку, чи інцидент фізичного насильства (ляпасів, стусанів, побиття) з боку чоловіка має виправдання?	1310	100
1. так, якщо чоловік перебував в стані алкогольного сп'яніння	165	12,6
2. з деякими жінками інакше не можна	31	2,3
3. це негативне явище, але в деяких ситуаціях чоловіків можна зрозуміти, у житті всяке трапляється	478	36,5

4. ні, такому немає виправдання	386	29,5
5. складно сказати	250	19,1
25. На Вашу думку, чи справжньому чоловіку допустимо підняти руку на жінку?	1310	100
1. так, якщо жінка спровокувала	242	18,5
2. так, за певних обставин	308	23,5
3. ні, ні в якому разі	557	42,5
4. важко сказати	203	15,5
26. Чи знаєте Ви, що таке сексуальне насильство? Як його розпізнати?	1310	100
1. так	701	53,5
2. не впевнений/на, але маю здогадки	360	27,5
3. ні	170	13
4. складно сказати	79	6
27. На Вашу думку, чи достатньо люди у Вашому місті говорять про неприпустимість сексуальних домагань?	1310	100
1. більше ніж потрібно	244	18,6
2. достатньо	834	63,7
3. менше ніж потрібно	232	17,7
28. Скільки разів Ви зазнавали сексуальних домагань у публічних місцях (на вулиці, в громадському транспорті, магазині, барі тощо)?	1310	100
1. жодного разу	1161	88,6
2. один раз	110	8,4
3. 2-3 рази	13	1
4. 4-5 разів	13	1
5. десятки разів	13	1
29. Скільки разів Ви були свідком сексуальних домагань у публічних місцях (на вулиці, в громадському транспорті, магазині, барі тощо)?	1310	100
1. жодного разу	478	36,5
2. один раз	414	31,6
3. 2-3 рази	164	12,5
4. 4-5 разів	148	11,3
5. десятки разів	106	8,1
30. Скільки людей були свідками у ситуації, коли Ви зазнали сексуальних домагань у публічному місці востаннє?	149	11,4
1. жодного	15	10
2. один	67	44,9
3. два	35	23,4
4. більше двох	32	21,4

31. Чи втрутились свідки, щоб допомогти Вам в ситуації сексуального домагання?	149386	11,4
1. так	81	54,3
2. ні	68	45,7
32. У разі вчинення відносно Вас систематичного домашнього насильства чи зверталися Ви до поліції із заявою про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності? (якщо насильство не систематичне – пропускайте це питання)	478	36,5
1. так	328	68,6
2. ні	150	31,4
33. Якщо хтось втрутився, то що вони зробили? (можете обрати декілька варіантів відповідей)	149	11,4
1. запитали мене, як я себе почуваю	133	89,2
2. створили відволікаючу ситуацію (спитали мене про час/ говорили про погоду/ впустили щось)	38	25,5
3. сказав/ла домагателю/кривднику припинити	12	8
4. почали сперечатися з домагателем/кривдником	115	77,1
5. сказав/ла домагателю/кривднику іти геть	74	49,6
6. вдарили домагателя/кривдника	105	70,4
7. викликали поліцію	138	92,6
8. запропонували мені підтримку після того, як це скінчилось (спитали чи я в порядку, чи пройтись зі мною, якщо потрібно)	120	80,5
9. сказали мені, що це була не моя провина, це не моя відповідальність	117	78,5
10. знімали ситуацію на телефон	5	3,3
34. Як дії свідків вплинули на ситуацію?	149	11,4
1. ситуація покращилась	138	92,6
2. нічого не змінилось	10	6,7
3. ситуація погіршилась	1	0,7
35. Чи втрутилися Ви в ситуацію сексуальних домагань, коли стали її свідком востаннє?	832	63,5
1. так, я втрутився/лась	247	29,7
2. ні, бо втрутився хтось інший	425	51
3. ні, не втрутився/лась	160	19,3
36. Якщо Ви не втрутились, то чому? (якщо втрутилися – пропускайте це питання)	583	44,5
1. це не виглядало таким, що потребує втручання	5	0,8
2. не знав/ла, що робити	10	1,7
3. я не захотів/ла виглядати по дурному	3	0,5
4. я подумав/ла, що тільки зроблю цим гірше для постраждалого/ої	4	0,7

5. мені було лячно, дуже ризиковано втручатися	6	1
6. я подумав/ла, що хтось інший має втрутитися	7	1,2
7. хтось інший втрутився	425	72,9
8. Інші люди теж ігнорували ситуацію	123	21
37. Що могло б спонукати Вас втрутитися? (якщо втрутилися – пропускайте це питання)	583	44,5
1. якщо б постраждалий/ла попросив/ла допомоги	435	74,6
2. якщо б ситуація була серйознішою	38	6,5
3. якщо б я знав/ла, що робити	27	4,6
4. якщо б хтось інший/а втрутився/лась	16	2,7
5. нічого	67	11,5
38. Ви у себе вдома і чуєте, що від сусідів доносяться чоловічі та жіночі крики, гуркіт. Якими будуть Ваші дії?	1310	100
1. поцікавлюсь у сусідів, чи все добре	612	46,7
2. самотійно піду на допомогу постраждалий/ому	231	17,6
3. викличу поліції	170	13
4. ніяк не відреагую, це не моя справа	107	8,2
5. складно сказати	190	14,5
39. Уявімо, що ваша подруга/близька людина, зазнає насильства з боку партнера/ партнерки, і Ви про це дізналися. Які ваші дії? (можете обрати декілька варіантів відповідей)	1310	100
1. самотійно дам пораду, що робити близькій людині	876	66,9
2. поговорю з її партнером/кою	654	49,9
3. дам контакти організації, куди можна звернутися за допомогою (поліція, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, соціальні служби)	515	39,3
4. нічого не робитиму, мені складно почати розмову про це	212	16,2
5. нічого не робитиму, я не знаю чим допомогти	55	4,2
6. нічого не робитиму, бо краще не втручатися у сімейні справи	25	1,9
40. Головна причина, яка, на Вашу думку, зупиняє свідків домашнього насильства зарадити ситуації?	1310	100
1. це чужі сімейні справи. Не варто втручатись	503	38,4
2. людина, що втрутиться, потім буде вважатися причетною до насильства	242	18,5
3. це може бути небезпечно для тих, хто хоче зарадити	254	19,4
4. люди не знають, як допомогти	220	16,8
5. складно сказати	91	6,9

41. На Вашу думку, чи може жінка зазнати сексуального насильства з боку чоловіка, з яким жінка перебуває в шлюбі, або зустрічається?	1310	100
1. так	1028	78,5
2. ні	176	13,4
3. складно сказати	106	8,1
42. На Вашу думку, чи інцидент сексуального насильства (примусу до сексу) з боку чоловіка має виправдання?	1310	100
1. так, особливо якщо чоловік перебував в стані алкогольного сп'яніння	47	3,6
2. так, бо це стосується подружнього обов'язку	49	3,7
3. так, якщо чоловік визнав свою помилку і вибачився	360	27,5
4. ні, такому немає виправдання	823	62,8
5. складно сказати	31	2,4
43. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням, що заради збереження сім'ї жінка повинна «закривати очі» на насильство з боку чоловіка/партнера?	1310	100
1. так, безперечно, це її обов'язок	156	11,9
2. бувають такі обставини, що вона вимушена терпіти	455	34,7
3. ні, не погоджуюсь	626	47,8
4. складно сказати	73	5,6
44. Хто, на Вашу думку, відповідає за те, що трапилася ситуація домашнього насильства?	1310	100
1. кривдник/ця	574	43,8
2. постраждалий/а	206	15,7
3. обидві сторони	470	35,9
4. зовнішні обставини	46	3,5
5. складно сказати	14	1,1
45. На Вашу думку, кримінальне провадження у разі вчинення домашнього насильства повинно розпочинатися тільки за заявою постраждалої особи (повнолітньої)?	1310	100
1. так, тільки за заявою постраждалої особи	566	43,2
2. ні, підтримую також можливість початку кримінального провадження і за заявою родичів постраждалої особи або ж повідомленням установ (системи освіти, охорони здоров'я тощо), яким стало відомо про вчинення домашнього насильства	744	56,8
46. В якій формі відносно Вас було вчинено домашнє насильство? (можете обрати декілька варіантів відповідей)	730	55,7

1. фізичне	622	85,2
2. психологічне	504	69
3. економічне	282	38,6
4. сексуальне	415	56,8
47. Чи зверталися Ви до поліції із заявою чи повідомленням про вчинення відносно Вас домашнього насильства?	730	55,7
1. ні	87	11,9
2. так (1-2 рази)	428	58,6
3. так (понад 3 рази)	215	29,5
48. Назвіть причину чому Ви не зверталися до поліції у ситуації вчинення відносно Вас домашнього насильства? (можете обрати декілька варіантів відповідей; якщо не зверталися – пропускайте це питання)	87	6,6
1. погрози та побоювання помсти з боку кривдника	58	66,8
2. недовіра правоохоронним органам (поліції) у вирішенні проблеми	17	19,5
3. зневіра щодо можливості покарання кривдника	10	11,4
4. інше	2	2,3
49. Протягом якого часу з моменту вчинення відносно Вас домашнього насильства Ви звернулися до поліції із заявою про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності? (якщо не зверталися – пропускайте це питання)	328	25
1. доби	118	36
2. 10 днів	97	29,5
3. від 11 до 20 днів	86	26,2
4. від 21 до 30 днів	14	4,2
5. понад 1 місяць	6	1,8
6. інше	7	2,3
50. У разі звернення до поліції із заявою про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності за вчинення відносно Вас домашнього насильства чи було розпочато кримінальне провадження? (якщо не зверталися – пропускайте це питання)	328	25
1. так	278	84,8
2. ні	50	15,2
51. У випадку, коли було розпочато кримінальне провадження за фактом вчинення відносно Вас домашнього насильства, чи задоволені Ви роботою слідчого щодо його розслідування? (якщо не було	328	25

<i>розпочато кримінальне провадження – пропускайте це питання)</i>		
1. так	156	47,5
2. скоріше так	98	29,9
3. ні	38	11,6
4. скоріше ні	10	3,1
5. інше	26	7,9
52. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням, що насильство найчастіше зустрічається у недостатньо забезпечених сім'ях?	1310	100
1. так	635	48,5
2. ні	648	49,5
3. складно сказати	27	2
53. Чи відома Вам інформаційна кампанія «Розірви коло» Фонду ООН у галузі народонаселення?	1310	100
1. бачила/бачив відеоролик	347	26,5
2. бачила/бачив друковану рекламу	152	11,6
3. щось чули, але відео і друковану рекламу не бачили	626	47,8
4. ні	185	14,1

ПАМ'ЯТКА як уникнути домашнього насильства

Домашнє насильство є протиправною комбінацією вчинених кривдником насильницьких дій, а тому широко застосовується як засіб досягнення бажаного результату. При цьому, домашнє насильство завжди пов'язано із захистом прав і свобод його жертви, наносить шкоду її біологічному або психічному здоров'ю, а іноді руйнує життя. Варто знати кожному, що в Україні є закон, який захищає від домашнього насильства – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У ст. 1 цього закону визначено основні терміни, які вживаються у значенні домашнє насильство.

Що розуміти під домашнім насильством?

Фізичне насильство – це штовхання, ляпаси, стусани і удари, шпурляння предметів, погроза зброєю або поранення, перешкода при спробі вийти з будинку, коли зовні закривають в приміщенні, залишають в небезпечних місцях, коли він/вона відмовляється допомогти, а ви хворі, поранені або вагітні, перешкоджає при спробі звернутися за медичною допомогою, не дає заснути вночі, відмовляється купувати продукти харчування й інші, необхідні для родини товари, псує ваше майно, ображає дітей тощо.

Психологічне насильство – це погрози, знущання, образи та приниження, коли він/вона вас критикує, кричить і/або кривдить, ігнорує ваші почуття, піднімає на сміх ваші переконання, кривдить ваших родичів і друзів для того, щоб прогнати їх, забороняє виходити на роботу, відмовляється виходити з вами на люди, перешкоджає вам підтримувати відносини з родичами й друзями, не дає користуватися телефоном, принижує на публіці тощо.

Сексуальне насильство – це примушування до сексу, навіть коли ви одружені чи у відносинах, коли з вами поводяться як із сексуальним об'єктом, коли він/вона змушує роздягатися проти вашої волі, займається сексом з особливою жорстокістю, змушує вступати в статеві відносини після побойів, проявляє виняткові ревнощі й звинувачує у любовних зв'язках з ким-небудь, змушує дивитися й/або повторювати порнографічні дії тощо.

Економічне насильство – це шантаж, погрози не давати гроші, змушувати щось робити за гроші, навіть коли ти не заробляєш або маєш фінансові труднощі, вимога детальних звітів, як і на що витрачаються гроші, прийняття грошових і фінансових рішень без вашого відома або згоди, пряма заборона працювати чи, навчатись або дії, спрямовані на те, щоб ви не змогли працювати або вчитися, витрачання грошей виключно на себе, відмова в наданні грошей на оплату рахунків, їжу, речі для дітей, крадіжки грошей або матеріальних цінностей у партнера й експлуатація власності партнера заради власної вигоди тощо.

Надання тлумачення вказаних понять дозволить відрізнити домашнє насильство від суміжних зовні схожих дій. Необхідно розуміти, що основними

ознаками домашнього насильства є його умисність, тобто свідомі дії кривдника, підкріплені агресією і бажанням завдати шкоди або досягти бажаного результату; порушення прав і свобод людини; значна перевага сил кривдника (фізичних, психологічних, пов'язаних із вищою посадою тощо).

Як уникнути домашнього насильства:

майте свій особистий план, місце куди піти з дому у разі небезпеки з боку кривдника;

якщо домашнє насильство стало нормою поведінки кривдника підготуйтеся: зберіть найнеобхідніші речі, ліки, одяг, ключі, особисті документи та документи, що підтверджують право власності на житло, автомобіль тощо. У випадку, якщо з вами будуть діти, також підготуйте все необхідне;

визначте не одне, а декілька місць, де ви могли б сховатися від кривдника – це можуть бути знайомі, рідні, друзі або організацій, до яких маєте намір звернутися;

зверніться за правовою допомогою і скористайтесь безоплатною консультацією;

обов'язково повідомте в поліцію та зверніться до медичної установи у випадку вчинення відносно Вас чи дитини домашнього насильства;

у випадку неможливого подальшого життя з кривдником скористайтесь безоплатними психологічними консультаціями соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та неурядових організацій.

Куди звертатися по допомогу у випадку домашнього насильства?

до поліції за номером 102 або до дільничного офіцера за місцем проживання;

до голів місцевих територіальних громад;

відділу сімейної та гендерної політики Департаменту соціального захисту;

до Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

до місцевого Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

до представника Управління забезпечення прав людини Національної поліції;

до медичних закладів системи охорони здоров'я;

до громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо методики проведення профілактичних бесід

1. Підготовка до проведення профілактичної бесіди

Для отримання максимального переконливого ефекту необхідно ретельно підготуватись до бесіди, для чого:

1) Систематизувати та проаналізувати відомості про особу, з якою буде проводитися бесіда – кривдник або жертва насильства в сім'ї, стать, вік та інші важливі дані.

2) На підставі цього необхідно визначити головний напрямок бесіди та коло питань, яких треба торкнутися в розмові.

3) Продумати, де та як краще провести бесіду – у приміщенні дільниці або за місцем проживання особи; віч-на-віч (рекомендується під час проведення критичної бесіди з кривдником) або у присутності ще когось, наприклад, родича або людини, яку вона поважає (переважно для жертви насильства або коли маються позитивні зміни у поведінці профілактованої особи). Участь третіх осіб бажана лише у випадках, якщо це посилює виховний ефект бесіди.

4) Заздалегідь підготувати необхідні матеріали, які зможуть знадобитись під час бесіди, наприклад, тексти законів (Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» тощо); пам'ятка з профілактики злочинів; роздруковані відомості про органи й установи, до яких можна звернутись за допомогою і підтримкою з адресами їх місцезнаходження та контактними телефонами.

2. Загальні правила проведення профілактичної бесіди

Під час бесіди необхідно показати себе принциповим, об'єктивним, уважним і коректним представником влади, який добре обізнаний в людях, розуміє потреби і проблеми інших.

Офіційність бесіди не повинна перетворюватись в бездуховне спілкування. В ній повинно бути місце доброзичливості, іронії та іншим прийомам спілкування, на підставі розумного поєднання ділового та емоційного контактів.

Під час проведення профілактичної бесіди працівник міліції повинен:

1) Розмовляти спокійно, демонструючи врівноваженість, звертатися до співбесідника виключно на «Ви».

2) Не квапитися сам і не підганяти співрозмовника.

3) Не виявляти безпідставної прискіпливості і загальної недовіри.

4) Вислухати пояснення та бути об'єктивним – не можна керуватися симпатією або антипатією до людини.

5) Критикувати вчинки, а не людину: помилковими будуть узагальнення з переходом на особистість і навішуванням ярликів («алкоголік», «дебошир», «нероба» і т. ін.): кожен може погодитись, що він помилився, але ніхто не погодиться з тим, що він – погана людина.

6) Не критикувати при свідках – критика у присутності інших осіб сприймається як ганьба. На противагу цьому хвалити краще всього при свідках.

3. Структура профілактичної бесіди

Ефективна профілактична бесіда передбачає всебічне володіння темою, логічне, конкретне і зрозуміле її викладення. Для цього зміст бесіди розбивається на три частини:

1. Вступ. Основною його метою є встановити контакт (належну психологічну обстановку через зоровий контакт, внутрішній позитивний настрій дільничного інспектора міліції) та зазначити, про що буде йти мова під час профілактичної бесіди.

2. Основна частина. Її завдання – забезпечити засвоєння інформації. Для цього слід враховувати наступні обставини:

- говорити просто: зміст бесіди повинен викладатися логічно, конкретно, ясно і зрозуміло. Якщо дільничний інспектор використовує якийсь термін, його значення потрібно роз'яснити;

- говорити короткими фразами: бажано, аби речення були досить короткими (приблизно 9 слів). Пам'ять людини засвоює смисл саме таких речень. Тому складні довгі звороти майже не сприймаються;

- говорити щиро: людина краще сприйме те, що Ви їй скажете, якщо при цьому Ви поділитесь з нею своїми справжніми думками і почуттями;

- упевненість у собі: не потрібно старатися «правильно» себе вести, не слід хвилюватися про те, чи маєте Ви достатньо показний вигляд – профілактична бесіда це просто робота, яку потрібно спокійно виконувати. Хвилювання, як правило, виникає за відсутності досвіду, з часом з'явиться звичка і хвилювання зникне;

- повторювати ключові фрази: для того, аби людина звернула увагу і дійсно засвоїла сутність бесіди, основні положення бесіди потрібно повторити не менше трьох разів, але не підряд;

- наводити приклади та демонструвати наочні матеріали: людиною краще засвоюється інформація, яка, по-перше, була сприйнята не просто на слух, але й побачена, по-друге, викликає певні емоції, і по-третє, коли теоретичні питання супроводжуються конкретними прикладами;

- бесіда не повинна буди занадто довгою – приблизно 20 хвилин.

3. Заключна частина. Функція цієї частини – сформулювати цілісне уявлення і виділити напрямки подальших дій (якщо це потрібно).

4. Зміст профілактичної бесіди

Профілактичну бесіду не можна зводити до загальних гасел з абстрактними побажаннями, вона повинна бути конкретною за змістом і цілеспрямованістю, спиратися на безперечні факти та аргументи. Тому вона не може бути шаблонною. Наприклад, зміст профілактичної бесіди правового характеру залежно від того, з ким вона проводиться – з кривдником або жертвою, з дорослою людиною або з дитиною, – буде відрізнятися. Так, під час профілактичної бесіди з кривдником можна розглянути питання щодо можливих наслідків протиправної поведінки винної особи, про адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність. Під час бесіди з жертвою можна пояснити їй положення законодавства про насильство в сім'ї, назвати

установи та організації, де вона може отримати допомогу, розповісти про способи самозахисту та безпечної поведінки.

Слід пам'ятати: бесіда тому і називається бесідою, що в ній беруть участь обидві сторони. Тому дільничному інспектору міліції потрібно знаходити підстави або створювати умови для втягнення особи у розмову. Необхідно підкреслити той факт, що якщо слухач виявить хоч незначну долю участі в обговоренні проблем, це буде означати, що він готовий до подальших змін.

Серія АА № 000000

ТЕРМІНОВИЙ ЗАБОРОННИЙ ПРИПИС СТОСОВНО КРИВДИНКА

"___" _____ 20__ року

(тип, назва населеного пункту)

Я, _____
(посада, найменування уповноваженого підрозділу поліції, звання, прізвище, ім'я, по батькові працівника, який виписує терміновий заборонний припис стосовно кривдника)

згідно зі статтю 25 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" та з урахуванням існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи виписує цей терміновий заборонний припис стосовно

_____, стаття: жін. ☐ чол. ☐
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка вчинила домашнє насильство)дата народження ☐☐☐☐☐☐☐, громадянство _____, місце проживання _____, місце реєстрації _____, номер контактного телефону _____, місце роботи (навчання), посада _____особу встановлено _____
(назва документа, що посвідчує особу, підтверджує громадянство України або спеціальний статус особи, серія, №, ким і коли виданий)чи притягався (дів.) раніше до адміністративної або кримінальної відповідальності: так ☐ _____; ні ☐
(вказати статті КУпАП або КК України)у зв'язку зі скоєнням ним (нею) домашнього насильства _____
(підкреслити потрібне: фізичне, економічне, психологічне, сексуальне та викласти стислий зміст правопорушення)стосовно постраждалої особи _____
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка постраждала від домашнього насильства)

які перебувають у стосунках (підкреслити потрібне): подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або дитина (діти) одного з подружжя (колишнього подружжя); інший з подружжя (колишнього подружжя); які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба); правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчериця); рідний брат і сестра; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця); двоюрідні брати і сестри; двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну(их) дитину (дітей), яка (які) не є спільною(ими) або всиновленою(ими); опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки; батьки-вихователі; патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти; діти-вихованці, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя; інші родичі, інші особи, які

пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання згідно зі статтю 3 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

Заходи термінового заборонного припису стосовно кривдника: ☐ зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
☐ заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
☐ заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.Терміновий заборонний припис стосовно кривдника винесений строком на _____ діб з _____ год _____ хв. _____ год _____ хв. _____ год _____ хв. _____ год _____ хв.
(дата) (дата)Особі, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, роз'яснено положення статті 173² КУпАП про притягнення до відповідальності за невиконання термінового заборонного припису стосовно кривдника, зобов'язання повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ Національної поліції України за місцем учинення домашнього насильства, а також про право оскарження термінового заборонного припису стосовно кривдника до суду

(підпис, ПІБ особи, який винесено терміновий заборонний припис стосовно кривдника)

Підпис працівника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України, який виписує терміновий заборонний припис стосовно кривдника

(підпис, ПІБ)

Підпис постраждалої особи (її представника) про отримання копії термінового заборонного припису стосовно кривдника та надання згоди на обробку персональних даних згідно із Законом України "Про захист персональних даних"

(підпис, ПІБ)

Підпис кривдника про отримання термінового заборонного припису стосовно кривдника

(підпис, ПІБ)

Кривдник від підпису відмовився в присутності

(підпис працівника уповноваженого підрозділу поліції, який виписує терміновий заборонний припис стосовно кривдника)

(ПІБ)

(підпис постраждалої особи (її представника))

(ПІБ)

(підпис свідка(ів) (у разі наявності))

(ПІБ)

(до термінового заборонного припису стосовно кривдника додається (вказати потрібне))

Начальнику Управління-служби у справах
дітей _____ районної у
м. _____ ради _____

« _____ (ПІБ) _____
» _____ року народження
Прохання за адресою: _____

тел.: +38 (0) _____
електронна адреса відсутня

В інтересах: _____ (ПІБ) _____
« _____ » _____ року народження
Прохання за адресою: _____

ЗАЯВА-ПОВІДОМЛЕННЯ

про вчинення адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про
адміністративні правопорушення стосовно малолітньої дитини

Я, _____ (ПІБ) _____, є матір'ю малолітньої дитини _____ (ПІБ) _____. Наравні з батьком
наших спільних дітей, _____ (ПІБ) _____, знаходився в процесі розірвання шлюбу: спільно ми не
проживали та не велимо спільного господарства через те, що протягом тривалого часу з боку
_____ (ПІБ) _____ щодо мене та наших спільних малолітніх дітей почали проявлятися ознаки
домашнього насильства, що зокрема, полягали у залякуванні, погрози фізичного розправою,
задаванні фізичного та душевного болю, психологічному тиску, переслідуванні, відібранні
вигнаних грошей тощо.

Саме тому, наші спільні діти, в тому числі, і _____ (ПІБ) _____, наразі проживають разом зі
мною.

Так, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,
домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного
або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між
родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно
проживають (прожили) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних
відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка
вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози
вчинення таких діянь (м. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію
домашньому насильству»).

Факт вчинення домашнього насильства з боку _____ (ПІБ) _____, щодо мене,
_____ (ПІБ) _____, та наших спільних дітей, проявляється у наступному:

мені фізичного болю, що не спричинило фізичних ушкоджень, що, зокрема, проявлялося у пописах,
стусанах, штовханнях;

_____ (ПІБ) _____ мені, _____ (ПІБ) _____, та наших спільних дітей, заважав
психологічне насильство, що проявлялося у залякуванні, сповесних образах, погрозах, переслідуванні
та приниженні;

_____ (ПІБ) _____ мене, _____ (ПІБ) _____, та наших спільних дітей почав витаняти з
фізичного місця проживання за адресою: _____ та відібрав кишенькові гроші;

Відтак, психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає сповесні
образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші
діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо
такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку

третіх осіб, спричинили емоційну напругу, нездатність захистити себе або завадили шкоді
психічному здоров'ю особи (м. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію
домашньому насильству»).

Фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає поноси, стусани,
штовхання, шпигання, кидання, кидання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побиття,
морування, запліднення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, запліднення в небезпечі,
вчинення допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, запліднення смерті,
вчинення інших правопорушень насильницького характеру (м. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про
запобігання та протидію домашньому насильству»).

Економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення
жизелля, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними,
запліднення без дозволу чи підробки, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування
чи реабілітації, заборону працювати, навчатися до праці, заборону мати стосунки та інші
правопорушення економічного характеру (м. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та
протидію домашньому насильству»).

В свою чергу, особою, яка постраждала від домашнього насильства (постраждалою
особою), є особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі (м. 8 ч. 1 ст. 1 Закону
України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Окрім того, дитиною, яка постраждала від домашнього насильства (постраждалою
дитиною), є особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій
формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства (м. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про
запобігання та протидію домашньому насильству»).

В свою чергу, слід зазначити, що _____ (ПІБ) _____ не тільки вчиняє домашнє насильство,
чим порушує норми адміністративного законодавства України, а ще й своїми протиправними
діями сприяє пірну мого авторитету, як матері, чим порушує суспільні норми моралі. Наші діти
часто стають свідками сімейних сварок та досить важко переживають розлучення батьків, адже
знаходяться в такому віці, коли формуються їх розуміння суспільних цінностей та моралі, і
особливо потребує материнської турботи та підтримки. А дії мого чоловіка ще більше травмують
дитячу психіку.

Звертаюся до Управління-служби у справах дітей _____ районної у м.
_____ ради, бо відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» держава
займає захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого
поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку
батьків або осіб, які їх замінюють.

Крім того, тако ж статтею передбачено, що дитина вправі особисто звернутися до органу
опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді,
код-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі
та насильству стосовно дітей, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і
законних інтересів.

Окремо наголошую на тому, що розголошення чи публікація будь-якої інформації про
дитину, що може запліднити їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється.

Отже, враховуючи вищевикладене, керуючись Законом України «Про запобігання та
протидію домашньому насильству», Законом України «Про охорону дитинства»,

ПРОШУ:

1) Вжити відповідних заходів, передбачених Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють
заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі,
затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658, щодо
припинення насильницьких дій з боку _____ (ПІБ) _____, 20 жовтня 1975 року народження, щодо
нашої спільної малолітньої дитини, _____ (ПІБ) _____, 23.09.2015 року народження.

2) Відповісти на мого запит-повідомлення наляти у встановлений ст. 20 Закону України «Про
звернення громадян» нарочно.

« _____ » _____ 20 _____ року _____ Прізвище, ім'я, по-батькові

Начальнику _____ ВП ДВН ГУНП України у
_____ області _____

_____ (ПІБ) _____, _____ року народження
РНОКПП _____, _____, _____
паспорт _____, виданий _____ РВ ДМУ ГУ
МВС України у _____ області _____
"_____ " _____ року
фактично мешкаю за адресою: _____
тел.: + 38 (0) _____
електронна адреса відсутня _____

ЗАЯВА

про вчинення адміністративного правопорушення за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення

У період з 2012 року і по теперішній час я, _____ (ПІБ) _____, та _____ (ПІБ) _____ року народження, РНОКПП _____, паспорт _____, виданий _____ МВ УМВС України в _____ області _____, _____ року, проживаю разом однією сім'єю без реєстрації шлюбу в установленому чинним законодавством України порядку.

Від фактичних шлюбних відносин без реєстрації шлюбу в установленому чинним законодавством України порядку ми маємо спільну доньку — _____ (ПІБ) _____ року народження.

З кінця _____ року і по теперішній час _____ (ПІБ) _____ систематично проявляє щодо мене та нашої спільної доньки домашнє насильство.

Так, прояви домашнього насильства з боку _____ (ПІБ) _____ щодо мене та нашої спільної доньки зафіксовані у:

1) Протокол про вчинення адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) № _____ від _____ року, ЖСО № _____ районного суду м. _____ від _____ року по справі № _____ (ПІБ) _____, пригнаного до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення.

2) Протокол про вчинення адміністративного правопорушення за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП № _____ від _____ року, рішенням районного суду м. _____ від _____ року по справі № _____ (ПІБ) _____, пригнаного до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення.

3) Заяви про вчинення правопорушення від _____ року, ЖСО № _____.

4) Заяви про вчинення правопорушення від _____ року, ЖСО № _____.

Заяви про вчинення правопорушення від _____ року факт вчинення домашнього насильства з боку _____ (ПІБ) _____ щодо мене _____ (ПІБ) _____, та нашої спільної малолітньої доньки повторюється, що, зокрема, проявлялося у наступному:

- _____ (ПІБ) _____ мене, _____ (ПІБ) _____, а також нашу спільну малолітню доньку, ОСОБУ 3 почав виганяти з нашого фактичного місця проживання за адресою: _____.

- _____ (ПІБ) _____ в присутності нашої спільної малолітньої доньки виражався на мою адресу нецензурною лайкою,

- _____ (ПІБ) _____ в присутності нашої спільної малолітньої доньки завдавав мені фізичного болю, що не спричиняв тілесних ушкоджень, що, зокрема, проявлялося у лясах, стусанах, штовханнях,

- _____ (ПІБ) _____ в присутності нашої спільної малолітньої доньки погрожував мені фізичною розправою та залякував,

- _____ (ПІБ) _____ в присутності нашої спільної малолітньої доньки привинював мене, наголошуючи на тому, що я нічимна як жінка і як матір.

Наразі наші фактичні шлюбні відносини мають нестерпний характер через ситуацію, що склалася.

Отже, всі вищезгадані дії з боку мене та нашої спільної малолітньої доньки з боку _____ (ПІБ) _____ мають ознаки домашнього насильства різних форм.

Так, відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а

також погрози вчинення таких дій (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

Відтак, психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, сприяли емоційній неспокійності, нездатності захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи (п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

Фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, цитання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побиттів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залякування в небезпечному середовищі, неадекватного характеру, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

Сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статтевої свободи чи статтевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

В свою чергу, особою, яка постраждала від домашнього насильства (постраждалою особою), є особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

Окрім того, дитиною, яка постраждала від домашнього насильства (постраждалою дитиною), є особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству").

В свою чергу, відповідальність за вказане вчинене правопорушення передбачена, зокрема, ст. 173-2 КУпАП. Так, особами, які мають право складати протокол про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП є уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ (Національної поліції), що прямо передбачено п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП.

Отже, враховуючи вищевикладене, керуючись ст. 173-2, 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству",

ПРОШУ:

1) Пригнати _____ (ПІБ) _____ року народження, РНОКПП _____, паспорт _____, виданий _____, до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відносно мене, _____ (ПІБ) _____, _____ року народження, РНОКПП _____, паспорт _____, виданий _____, _____, та відносно нашої спільної малолітньої доньки, _____ (ПІБ) _____, _____ року народження;

2) Скласти протокол про вчинення адміністративного правопорушення за ст. 173-2 КУпАП стосовно _____ (ПІБ) _____ року народження, РНОКПП _____, паспорт _____, виданий _____, до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відносно мене, _____ (ПІБ) _____, _____ року народження, РНОКПП _____, паспорт _____, виданий _____, _____, та відносно нашої спільної малолітньої доньки, _____ (ПІБ) _____, _____ року народження;

Додатки:

1. Копія паспорта громадянина України _____ (ПІБ) _____;
2. Копія РНОКПП _____ (ПІБ) _____;
3. Копія паспорта громадянина України _____ (ПІБ) _____;
4. Копія РНОКПП _____ (ПІБ) _____;

"_____ " _____ 20 _____ року

Прізвище, ініціали

Начальнику
 _____ відділу поліції
 ГУ НП у _____ області

Заявник: ПП, _____ р. н.,
 яка (ній) зареєстрована (ній) та мешкає за адресою:
 00000, _____ область, м. _____,
 вул. _____, буд. _____, кв. _____,
 РНОКПП - _____,
 паспорт серія _____ № _____ виданий _____ МВ ГУМВС
 України в _____ області _____ року,
 моб. тел. + 38 (000)-000-00-00,
 e-mail: _____
 інші засоби зв'язку відсутні

**ЗАЯВА
 про притягнення до адміністративної відповідальності та
 винесення термінового заборонного припису**

Я, ПП, проживаю за адресою: 00000, _____ область, місто _____, вул. _____, буд. _____, кв. _____ з _____ (вказуються ПП осіб, які проживають в одній квартирі (будинку) осіб та родинні зв'язки).

Мій чоловік (мій/моя дружина, син, донька, батько, мати), ПП, останнім часом, за місцем нашого проживання, систематично, в стані алкогольного/наркотичного сп'яніння (або в тверезому стані) вчиняє домашнє насильство, а саме: діяння психологічного, фізичного, економічного насильства, що виражається у наступному:

- психологічне насильство – словесні образи, нецензурна лайка, приниження, погрози фізичної розправи, залякування, контроль у пересуванні;
- фізичне насильство – ляпаси, стусани, штовхання, шарпання за волосся, нанесення побоїв, кидання в мене різноманітних предметів;
- економічне насильство – позбавлення особистих і спільних документів та можливості користуватися ними (документи на квартиру/будинок, свідоцтво про шлюб, свідоцтво про народження дитини, мій паспорт громадянина/ки України тощо), відбирає/відбрав банківську платіжну картку, кошти, не дає можливостей та коштів на моє лікування (лікування дитини).

На мої неодноразові зауваження, прохання не реагує або починає вчиняти насильницькі діяння. Усі ці діяння відбуваються в присутності малолітньої/ніх (до 14 років) / неповнолітньої/ніх (з 14 до 18 років) дитини/дітей (вказується при наявності в сім'ї дитини).

Сьогодні, «_____» _____ 2020 року, о _____ год, прийшов/ла до дому в стані алкогольного/наркотичного сп'яніння (в тверезому стані) та безпідставно вчинив/ла в черговий раз домашнє насильство: висловлювався/лася брутальними, нецензурними словами, штовхав/ла мене, принижувал/ла, погрожувал/ла фізичною розправою. Все це знову, в черговий раз, відбувалося в присутності дитини (вказується при перебуванні дитини в приміщенні, в якому вчинялося домашнє насильство).

В зв'язку з систематичним вчиненням домашнього насильства, я реально боюся за своє і дитини (дітей, інших членів родини) життя та здоров'я, а також за свою (нашу) безпеку в цілому, тому що не здатна/ний захистити себе від насильницьких дій ПП.

На підставі вищевикладеного,-

Прошу:

1. Розглянути мою заяву та вжити усіх належних заходів для припинення вчинення щодо мене домашнього насильства.
2. Притягнути _____ (ПП) до адміністративної відповідальності, згідно зі ст. 173-2 КУпАП.
3. Відповідно ст.ст. 10, 24, 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та наказу МВС України № 654 від 01.08.2018 року «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника» винести кривднику – ПП терміновий заборонний припис та:
 - зобов'язати залишити місце проживання зі мною, як постраждалою особою;
 - заборонити на вхід та перебування в місці нашого проживання;
 - заборонити в будь-який спосіб контактувати зі мною.
4. Здійснювати контроль за виконанням кривдником спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку дії термінового заборонного припису.

Додаток:

1. Копія паспорта на моє ім'я;
2. Копія РНОКПП на моє ім'я;

(У разі необхідності – зазначаються інші підстави, документи та докази).

«_____» _____ 20__ року _____ ПП (заявник)

 (підпис)

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

2. Dzhuzha O., Tychyna D., Nazymko Y., Nalutsyshyn V. (2020). Condition, tendencies, dynamics and geography of HIV/AIDS spreading in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 9 (28), 108–112. <https://www.amazoniainvestiga.info/-index.php/amazonia/article/view/1240>.

3. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Topchii O. (2020). A legal mechanism to prevent the spread of HIV/AIDS. *Opción (Universidad del Zulia /Venezuela)*. Vol. 36, 125–145. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/31706>.

4. Cherniei V., Dzhuzha A., Zapototskyi A., Vasylevych V., Tychyna D. (2020). Criminological profile of the spread of HIV/AIDS in Ukraine. *Journal of Legal Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 23, Issue 4. URL: <https://www.abacademies.org/articles/criminological-profile-of-hiv-aids-spread-in-ukraine-9460.html>

5. Джужа О. М., Тичина Д. М., Василевич В. В., Вереша Р. В. Criminological policy in the conditions of spread of acute respiratory disease COVID-19. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 2. С. 142–155. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/kriminologichna-politika-v-umovakh-poshirennya-gostroyi-respiratornoyi-khvorobi-covid-19>

6. Veresha R., Dzhuzha A., Tychyna D., Dzhuzha A. Criminological and victimological support of world and national security during quarantine measures related to the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2. *Journal of applied security research*. 2022. 26 Jul. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19361610.2022.2104106>.

8. Тичина Д. М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/arkh%d1%96v-nomer%d1%96v/a2016-rik/a2-13/>
9. Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 88–98. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-22-1-2017/udoskonalyennya-diyalnosti-prokuraturi-v-dyerzhavnomu-myekhanizmi-zapobigannya-zlochinam-v-ukrayini>.
10. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) у механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 87–98. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/download/702/707/>
11. Джужа О. М., Тичина Д. М. Запобігання виявам сексуальних відхилень засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 173–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_1_16
12. Тичина Д. М. Біологічні та психологічні детермінанти сексуальності. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 129–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_2_24.
13. Тичина Д. М., Найдюк Ю. М. Роль та значення керівника у діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 164–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_4_30
14. Джужа О. М., Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціолого-правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 109–116. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/01/15-dzhuzha-tichina.pdf>.
15. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18.
16. Тичина Д. М., Посудєвський І. В. Віктимізація сімейно-побутових

відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 187–192. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/35.pdf

17. Копан О. В., Вознюк А. А., Тичина Д. М. Організаційно-правові засади використання поліцією України зарубіжного досвіду кримінологічної теорії розбитих вікон. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. №4 (18). С. 35–50. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/529>.

18. Тичина Д. М. Кримінологічна характеристика особи-кривдника, який вчиняє домашнє насильство. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Юридичні науки. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 128–133. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/23.pdf

19. Тичина Д. М. Загальносоціальні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 278–284. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/42.pdf

20. Тичина Д. М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (77). С. 91–97. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/11.pdf

21. Тичина Д. М. Проблеми застосування заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 294–299. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/56.pdf>

22. Тичина Д. М. Соціально-правове розуміння примусу в кримінальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 351–354. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/84.pdf.

23. Тичина Д. М., Джужа А. О. Запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці. *Українська поліцейстика*. 2023. № 1 (5). С. 127–131. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/2023-1-24.pdf>.

24. Джужа О. М., Тичина Д. М. Передкримінальна поведінка дітей, які вчиняють кримінальні правопорушення. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 2 (83). С. 23–28. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/08/4.pdf>.

25. Тичина Д. М. Доктринальні підходи до визначення домашнього насильства та його ознак. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2. С. 227–233. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/40.pdf

26. Тичина Д. М. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229–236. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/33.pdf

27. Тичина Д. М. Європейська практика запобігання домашньому насильству. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 137–142. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/27.pdf>

28. Тичина Д. М. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 352–359. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/-archive/2023/3_2023/53.pdf

29. Тичина Д. М. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 516–519. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/130.pdf

30. Тичина Д. М. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 476–483. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/64.pdf

31. Джужа О. М., Василевич В. В., Тичина Д. М. Колабораціонізм як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2023. № 1. Т. 28. С. 33–43. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-28-1-2023/kolaboratsionizm-yak-ob-yekt-kriminologichnogo-doslidzhennya>. <https://doi.org/10.56215/naia-herald/1.2023.33>

32. Тичина Д. М. Особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 712–715. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/168.pdf

33. Dzuza O., Tuchyna D. Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci

(Комерційна сексуальна експлуатація дітей). *KELM. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie.* 2015 (grudzień). № 4(12). S. 76–83.
URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/5045>

34. Тичина Д. М. Вимірювання стану латентної злочинності: підходи та орієнтири. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України*: матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 бер. 2015 р.). Київ : Нац.акад. внутр. справ, С. 119–121.

35. Тичина Д. М. Заходи віктимологічної профілактики злочинів стосовно осіб похилого віку в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : тези доп. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 бер. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 183–186.

36. Тичина Д. М. Антигромадський спосіб життя і сімейне неблагополуччя підлітків – важливі напрями запобігання злочинності. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні* : матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 186–189.

37. Тичина Д. М. Феноменологія детермінізму в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 бер. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 265–269.

38. Тичина Д. М. Характеристика суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із сексуальним насильством. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Деревач: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 75–78.

39. Джужа О. М., Тичина Д. М. Щодо проблеми кримінологіко-віктимологічної стратифікації суспільства. *Сучасні кримінологічні дослідження*: зб. тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 50–52.

40. Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної

кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.

41. Тичина Д. М., Посудєвський І. В. Запобігання домашньому насильству – важлива функція дільничного офіцера поліції. *Кримінологічна безпека населених пунктів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 351–354.

42. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Кримінологічно-віктимологічна безпека у запобіганні ювенальній маргіналізації. *Донецький юридичний інститут МВС України: основні традиції, перевірені часом*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 28 квіт. 2021 р.). Київ: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2021. С. 129–133.

43. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 110–114.

44. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Кримінологічна віктимологія: становлення та сучасний розвиток. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 6–10.

45. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Віктимологічне прогнозування криміногенної ситуації. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 07 верес. 2022 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С. 11–15.

46. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Соціально-психологічна «установка» жертви кримінального протиправного посягання. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 44–49.

47. Тичина Д. М. Віктимологічна безпека та її забезпечення заходами віктимологічного запобігання. *Актуальні питання та перспективи*

використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 175–178.

48. Джужа О. М., Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в умовах війни, як один із напрямів забезпечення кримінологічної безпеки. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

49. Тичина Д. М. Пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 91–94.

50. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с. (підрозділи 10.1; 10.2).

51. Соціологія права : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с. (підрозділ 8.5).

52. Запобіжна діяльність прокуратури у сфері боротьби зі злочинами: теорія і практика: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2017. 250 с. (підрозділ 3.3).

53. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.

54. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с. (глави 4, 7, 25)

55. Кримінально-виконавча діяльність прокуратури у сфері виконання покарань : навч. посіб / О. Г. Колб, Ю. О. Новосад, Д. М. Тичина та ін. Луцьк «Волиньполіграф», 2020. 640 с. (підрозділ 1.3.).

56. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. А. Г. Бобкової, А. М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. 174 с. (підрозділ 2.1 «Формування кримінологічної політики в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19»).

57. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. А–Л / ред. кол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. 853 с. (С. 54, 163, 201, 204, 315, 337).

58. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2 М–Я. / ред. кол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. 870 с. (С. 106, 180, 316, 557).

59. Кримінологічна теорія розбитих вікон і модель взаємодії поліції та громади у запобіганні кримінальним правопорушенням : інформ.-аналіт. огляд / О. В. Копан, А. А. Вознюк, Д. М. Тичина, В. Л. Костюк, В. Г. Сюрєвчик. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 54 с.

60. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. рек. / І. А. Ботнарєнко, О. В. Максимєнко, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 40 с.

61. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа, Д. М. Тичина та ін. Одєса : «Гєльветика», 2022. 464 с.

62. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслїдування домашнього насильства : практ. посїб. / І. А. Ботнарєнко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

63. Реагування поліцейського на випадки домашнього насильства в умовах воєнного стану: метод. рек. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, Д. М. Тичина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 74 с.